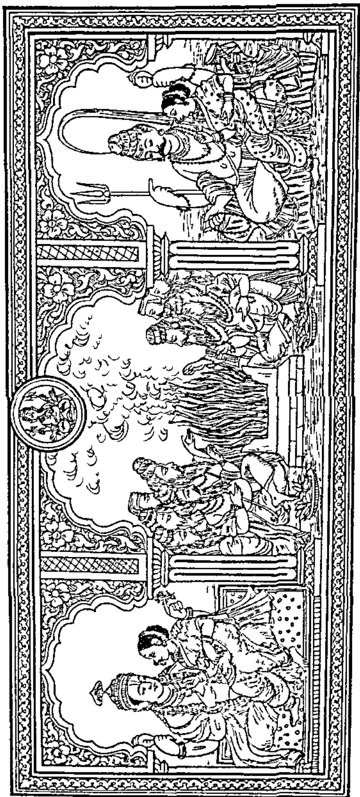
॥ अथ संस्कारभास्करप्रारम्भः ॥

रजिस्टरी हुए पन्नाध्यक्षने स्वाधीन रक्खा है.

॥ अथ संस्कारभास्करप्रारम्भः ॥

प्रस्तावना ।

विज्ञापयामि विविधानवद्यवेदविधिविद्याविशारदविद्वद्वर्यान्–पूर्वं श्रीमन्नारायणानुशासनाद्ब्रह्मणा परमेष्ठिना समष्टिव्यष्टिरूपेण यदा सृष्टिः सृष्टा तदा च स्ववर्ष्मतो वर्णचतुष्टयं व्यष्ट्योत्पादितवानिति प्रसिद्धमेव । यथोक्तं मनुना—

लोकानां तु विवृद्ध्यर्थं मुखबाहूरुपादतः । ब्राह्मणं क्षत्रियं वैश्यं शूद्रं च निरवर्तयदिति ॥

तथा च स्वकीयदेहं द्विधा निर्माय स्त्रीपुरुषावुत्पाद्य वीजतः सृष्टिक्रममुपाक्रमत । तेषां सर्वेषां पुरुषार्थसाधनार्थं धर्मान् प्रकथ्य तदनुकूलं स वीजोत्पन्नदेहादिशुद्ध्यर्थं संस्कारानृषिमुखेभ्योऽस्मिञ्जगति प्रावर्तयत् । एते च संस्कारा मुख्यतया शिष्यानुशिष्यकथनेन मन्वादिभिःपरम्परया भूमौ भूयोभूयः प्रसिद्धिं प्रापिताः॥ प्रसिद्धमेतत् ॥ उक्ताश्चावश्यंसंस्कारा ब्रह्मर्षिणा याज्ञवल्क्येन ऋषिजनेभ्यो यथा-

ब्रह्मक्षत्रियविट्शूद्रावर्णास्त्वाद्यास्त्रयो द्विजाः । निषेकाद्याः श्मशानांतास्तेषां वै मन्त्रतः क्रियाः ॥
गर्भाधानमृतौ पुंसःसवनं स्यन्दनात्पुरा ॥ षष्ठेष्टमे वा सीमन्तो मास्येते जातकर्म च ॥
अहन्येकादशे नाम चतुर्थे मासि निष्क्रमः । षष्ठेन्नप्राशनं मासि चूडा कार्या यथाकुलम् ॥
एवमेनः शमं याति बीजगर्भसमुद्भवम् । तूष्णीमेताः क्रियाः स्त्रीणां विवाहस्तु समन्त्रकः ॥
गर्भाष्टमेऽष्टमे वाब्दे ब्राह्मणस्योपनायनमित्यादि—

मुख्यतया सर्वत्र विद्वद्भिरेते षोडश प्रगण्यंते । गौतमेन चत्वारिंशत्कथिताः ॥ अङ्गिरास्तु पञ्चविंशतिमगिरत् । एवं वैकल्प्यात्प्रायः स्वस्वगृह्यसूत्रगृहीतानेव संस्कारान्गृण्हन्ति ॥ एवंरीत्यैव माध्यन्दिनानां स्वगृह्यानुसारेण गर्भाधानादिविवाहान्ताः षोडशसंस्कारा भवन्ति । उक्तं च—

गर्भाधानमतश्च पुंसवनकं सीमन्तजाताभिधे नामाख्यं सह निष्क्रमेण च तथान्नप्राशनं कर्म च ॥
चूडाख्यं व्रतबन्धकोप्यथ चतुर्वेदव्रतानां पुरः केशान्तःसविसर्गकः परिणयः स्यात्षोडशी कर्मणाम्॥ १॥

एते षोडश संस्काराः सर्वेषां द्विजातीनाम् । शूद्राणां तु तूष्णीमेवात्रत्याः केचन संस्काराः संस्करणे

नियुक्ताः ॥ उक्तं च स्मृत्यन्तरे १ शूद्रोप्येवंविधः कार्यो विना मन्त्रेण संस्कृतइत्यादि ॥ एतांश्च संस्कारान् धर्मशास्त्रपारावारावगाहनिपुणजनैः स्वस्वशाखानुसारेण स्वस्वमन्त्रैः प्रयुक्ताः प्रयोगरत्नाकरादिग्रन्थतो जानन्ति सज्जना ऋग्वेदिनः । एवमेवायमेकः संस्कारभास्करसंस्कारप्रयोगग्रन्थो वाजसनेयिनां वरीवार्ति । प्रस्तौमि किंचिदत्र– आसीच्चास्तिकविप्रजनशास्त्रप्रश्रयसस्कारसंस्करणकुशलो धर्मशास्त्रनिपुणाग्रगण्यः प्रमाणीकृतार्षग्रन्थगणःपुण्यजनकदनाय जनकनन्दिन्या सौमित्रिणा च सहागतेन दाशरथिना स्नानपानादिना कृतमोदाया गोदाया दक्षिणकूले कलुषनाशिनि नासिकेतिप्रसिद्धे सिद्धक्षेत्रे ब्रह्मवर्णज ऋषिरिवान्य ऋषिभट्टो नाम कश्चिन्निश्चयज्ञानी । तेन माध्यंदिनयजुर्वेदशाखाध्यायिनां संस्काराणां सुलभतया लाभायायं संस्कारभास्करो नाम ग्रन्थः१६२१तमे शालिवाहने शाके ग्रथितः। यं च केचन कर्तृनाम्ना ऋषिभट्टीत्यपि वन्दति सन्तः । पूर्वमयमत्रत्यैर्द्विपाश्चिदग्र्यैर्मयूरात्मजरामकृष्णाख्यैर्विद्वदाश्रयेण मध्ये निर्णयसिंधुधर्माब्ध्यादिधर्मशास्त्रग्रन्थतःप्रयोगाब्ध्यादिप्रयोगग्रन्थतःप्रमाणान्युपसंगृह्य संस्कारावश्यसर्ववस्तूनि लक्षणादिना परिभाषाविपर्ययेण च विशिष्य सर्वोपकरणैः पुस्तकन्यूनता-

मपनीय नूतनइव संपादितोयं ग्रंथः सम्यक्परिशोधितश्च । आज्ञापितं मुद्रणाय ॥ तदाशिलायन्त्रेणाङ्कित्वा सकलामलगुणैरलंपूर्णेषु गुणिसज्जनगणेषु प्रसिद्धीकृतः ॥ तत्पुस्तकस्य समस्ता अपि प्रतिमा अस्मदग्रातिमग्राहकगणैरर्थाश्रयेण नीत्वात्राभावं प्रापिताः॥एतेन जानन्तु सज्जना एतत्संस्कारभास्करप्रभाम्।अथ पुनःसोयमेव पूर्वतनमुद्रणसमयास्थिताशुद्धमपास्याच्छं संशोध्य प्रमाणान्तरैष्टिप्पणीभिश्च सनाथीकृत्य पुनः शीसकमुद्राभिःपुष्टपत्रेषु मुद्रितोत्र भवतां भवतामग्रे प्रभवति।अस्मिन्ग्रन्थे षोडशसंस्काराः सविधानं सप्रमाणं सम्यक्प्रयुक्ता उपरितना इतिज्ञायतामेव सुजनैः ॥ एतद्ग्रन्थस्य पुनर्मुद्रणादयःसर्वेऽधिकारा उक्तवि॰भट्टरामकृष्णतो गृहीत्वाऽस्माभिः स्वाधीना रक्षिता इति ज्ञेयम् ॥

पुस्तक मिलनेका ठिकाना--

खेमराज श्रीकृष्णदास-

"श्रीवेङ्कटेश्वर"छापाखाना- मुंबई.

अथ संस्कारभास्करग्रंथस्थविषयानुक्रमणिकाप्रारंभः ।

इति संस्कारभास्करग्रंथविषयानुक्रमणिका समाप्ता।

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥श्रीसरस्वत्यै नमः ॥ ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ श्रीलक्ष्मीनारा
यणाभ्यां नमः ॥ अथ संस्कारभास्करप्रारंभः॥ ॥ तत्रादौमंगलाचरणम् ॥ ॥ वात्स
ल्यात्पितरौकपोलयुगुलंस्वस्यागतौचुंबितुंदृष्ट्वाकुंचितमास्यपद्ममलंसेपत्स्मितंस
त्वरम् ॥ अन्योन्यंशिवयोस्ततःसुवदने युक्तेअभूतांतयोरित्थंयेनविनोदितौसभगवा
न्बालोगजास्योवतु ॥ १ ॥ श्रीगणेशंशारदांचलक्ष्मीनारायणंगुरुम् ॥ नवग्रहांश्चदि
क्पालान्नमस्कृत्यपुनःपुनः ॥ २ ॥ योभूच्छौचोपनामाबुधमुकुटमणिर्विश्वनाथः प्र
सिद्धस्तज्ज्ञोगंगाधराख्यः क्षितिसुरमहितः सर्ववेदार्थवेत्ता ॥ तत्पुत्रःसाधुशीलःशत
पथनिपुणोयाज्ञिकैर्वंद्यमानः पुण्यात्मासर्वकालेजयतिऋषिबुधः शिष्यसंघार्चितां
घ्रिः ॥३॥ करोतिविदुषांप्रीत्यैसर्वसंस्कारभास्करम् ॥ सूत्रंहरिहरंकर्कंवासुदेवींसमा
हितः ॥४॥ आलोक्यसम्यङ्मनसासरलंसुगमंनवम् ॥ यस्यावलोकनेनैवस्फुरंतिह

इति संस्कारभास्करग्रंथविषयानुक्रमणिका समाप्ता ।

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥श्रीसरस्वत्यै नमः ॥ ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ श्रीलक्ष्मीनारा
यणाभ्यां नमः ॥ अथ संस्कारभास्करप्रारंभः॥ ॥ तत्रादौमंगलाचरणम् ॥ ॥ वात्स
ल्यात्पितरौकपोलयुगलंस्वस्यागतौचुंबितुंदृष्ट्वाकुंचितमास्यपद्ममलंसेषत्स्मितंस
त्वरम् ॥ अन्योन्यंशिवयोस्ततःसुवदने युक्तेअभूतांतयोरित्थंयेनविनोदितौसभगवा
न्बालोगजास्योवतु ॥ १ ॥ श्रीगणेशंशारदांचलक्ष्मीनारायणंगुरुम् ॥ नवग्रहांश्चदि
क्पालान्नमस्कृत्यपुनःपुनः ॥ २ ॥ योभूच्छौचोपनामाबुधमुकुटमणिर्विश्वनाथः प्र
सिद्धस्तज्जोगंगाधराख्यः क्षितिसुरमहितः सर्ववेदार्थवेत्ता ॥ तत्पुत्रःसाधुशीलःशत
पथनिपुणोयाज्ञिकैर्वंद्यमानः पुण्यात्मासर्वकालेजयतिऋषिबुधः शिष्यसंघार्चितां
घ्रिः ॥३॥ करोतिविदुषांप्रीत्यैसर्वसंस्कारभास्करम् ॥ सूत्रंहरिहरंकर्कंवासुदेवींसमा
हितः ॥४॥ आलोक्यसम्यङ्मनसासरलंसुगमंनवम् ॥ यस्यावलोकनेनैवस्फुरंतिह

दितत्क्षणात् ॥ ५ ॥ तत्रतावत् ॥ गौतमेनचत्वारिंशत्संस्काराः कथिताः ॥ तेयथा ॥ ॥ गर्भाधानंपुंसवनंसीमंतोन्नयनंजातकर्मनामकर्मनिष्क्रमणमन्नप्राशनंचौलोपनयनेचत्वारिवेदव्रतानिकेशांतस्नानेसहधर्मचारिणीसंयोगः पंचमहायज्ञाऽष्टकापार्वणश्राद्धानिश्रावण्याग्रहायणीचैत्रीआश्वयुजीतिसप्तपाकसंस्थाः अग्न्याधेयमग्निहोत्रंदर्शपौर्णमासौचातुर्मास्याग्रयणेष्टिर्निरूढपशुः सौत्रामणीतिसप्तहविर्यज्ञसंस्थाः अग्निष्टोमअत्यग्निष्टोमउक्थ्यषोडशीवाजपेयोतिरात्रआप्तोर्यामइतिसप्तसोमयज्ञसंस्थाः उपाकर्मोत्सर्जनंपैतृमेधिकंच ॥ ॥ इत्येतेचत्वारिंशत्संस्काराः ॥ ॥ अंगिरास्तुपंचविंशतिसंस्कारानुक्तवान् ॥ तेयथा ॥ गर्भाधानंपुंसवनंसीमंतो बलिरेवच ॥ जातकर्मनामकर्मनिष्क्रमोन्नाशनंपरम्॥ चौलकर्मोपनयनंतद्व्रता

१ बलिर्विष्णुबलिः ।

नांचतुष्टयम् ॥ तच्छब्देनप्रसिद्धत्वाद्वेदग्रहणेतद्व्रतानांचतुर्वेदव्रतानामित्यर्थः ॥स्ना
नोद्वाहौचाग्रयणमष्टकाश्चयथातथम्॥श्रावण्यामाश्वयुज्यांचमार्गशीर्ष्यांचपार्वणं॥
उत्सर्गश्चाप्युपाकर्ममहायज्ञाश्चनित्यशः ॥ संस्कारानियताह्येतेब्राह्मणस्यविशेषतः
इति ॥ एषांप्रयोगाः ग्रंथविस्तारभयान्नात्रलिखिताः ॥ परिज्ञानार्थंकेवलंनामानिलि
खितानि ॥ अधुनास्वगृह्योक्तागर्भाधानादिविवाहांताः षोडशसंस्काराः मुख्याः
मयाऽस्मिन्ग्रंथेपरिगृहीताः ॥ तेचगौतमेनप्राक्कथिताः ॥ ॥ तथाचस्मृत्यंतरे ॥
॥ गर्भाधानमतश्चपुंसवनकंसीमंतजाताभिधेनामाख्यंसहनिष्क्रमेणचतथान्नप्राशनं
कर्मच ॥ चूडाख्यंव्रतबंधकोप्यथचतुर्वेदव्रतानांपुरः केशांतः सविसर्गकः परिणयः
स्यात्षोडशीकर्मणाम् ॥ १ ॥ एतेगर्भाधानादिषोडशसंस्काराः सर्वेषामेव ॥ एतेच
द्विजानामेवसमंत्रकाः ॥ ॥ यथाहयाज्ञवल्क्यः ॥ ॥ ब्रह्मक्षत्रियविट्शूद्रावर्णा

स्त्वाद्यास्त्रयोद्विजाः ॥ निषेकादिस्मशानांतास्तेषांवैमंत्रतः क्रियाइति ॥ ॥अतए
वषोडशसंस्कारानधिकृत्य तेषांप्रयोगाः समंत्रकाः प्राग्दर्शितग्रंथाभिप्रायेणात्र
लिखिताः ॥ ॥ यमः ॥ शूद्रोप्येवंविधः कार्योविनामंत्रेणसंस्कृतइति ॥ ॥ क
न्यकायाश्चगर्भाधानादिचौलांताः अष्टसंस्काराः अमंत्रकाः ॥ विवाहस्तुपुंस्त्र्युभयसं
योगेवर्णन्यायेनयथाविधिकार्यः ॥ ॥ तथाचस्मृत्यंतरे ॥ स्त्रीणांचौलांतसंस्काराः
प्रकर्तव्या अमंत्रकाः ॥ पुंस्त्रियोरुभयोगस्तुविवाहःसयथाविधीति ॥ अथसंस्कारा
णांफलानिस्मृतिसंग्रहे ॥ निषेकाद्बैजिकंचैनोगार्भिकंचापमृज्यते ॥ क्षेत्रसंस्कारसि
द्धिश्चगर्भाधानफलंस्मृतं ॥ गर्भाद्भवेच्चपुंसूतेः पुंस्त्वस्यप्रतिपादनं ॥ निषेकफलवज्ज्ञे
यंफलंसीमंतकर्मणः ॥ गर्भांबुपानजोदोषोजातात्सर्वोपिनश्यति ॥ अपिशब्दस्यदो

१निषेकः गर्भाधानं।२स्मशानं प्रेतकर्म ३पुंसूतिः पुंसवनं।४निषेको गर्भाधानं५जातात् जातकर्मानुष्ठानात्

पशब्देनान्वयः ॥ आयुर्वर्चोभिवृद्धिश्चासिद्धिर्व्यवहृतिस्तथा ॥ व्यवहृतिर्व्यवहारस्त
स्यसिद्धिरित्यर्थः॥नामकर्मफलंत्वेतत्समुद्दिष्टंमनीषिभिः ॥ सूर्यावलोकनादायुरभि
वृद्धिर्भवेद्ध्रुवा॥निष्क्रमादायुःश्रीवृद्धिरप्युद्दिष्टामनीषिभिः ॥ अन्नाशनान्मातृगर्भम
लाशीचापिशुध्यति ॥ बलायुर्वर्चोवृद्धिश्चचूडाकर्मफलंस्मृतम् ॥ उपनीतेः फलंत्वेत
द्द्विजतासिद्धिपूर्विका ॥ वेदाधीत्यधिकारस्यसिद्धिर्ऋषिभिरीरितेति ॥ यत्रयत्रनापि
श्रूयतेतत्रतत्रबैजिकगार्भिकैनोविनाशोपिफलंज्ञेयम् ॥ अन्येपिकर्णवेधादयः संस्का
राः शास्त्रांतरोक्तास्तत्रतत्रवक्ष्यंते ॥ इतिसंस्काराः ॥ तथाविशेषावश्यकानि
कर्माणिशिष्टाचारयुतानिचात्रगृहीतानि ॥ तानियथा ॥ षष्ठीपूजनंदोलारोहणंतथा
गोदुग्धपानंशिशोर्भूमिपुस्थितिर्दत्तकप्रतिग्रहः कर्णस्यवेधस्तथा ॥ श्रीवर्धापनमक्ष
रप्रलिखनंकौमारधीवृद्धयेकन्यारिष्टहरोघटः परिणयश्चार्कस्तथापौरुषे ॥ १ ॥ ए

पांप्रयोगाः पोडशसंस्काराणांमध्येसमयानुसारमग्रेलिखिताः ॥ ॥ तत्रादौपरि
भाषा ॥ ॥ संकल्पेनविनाकर्मकरणेदोषउक्तोभविष्ये ॥ संकल्पेनविनाकर्मय
त्किंचित्कुरुतेनरः ॥ फलंचाप्यल्पकंतस्यधर्मस्यार्धक्षयोभवेत् ॥ १ ॥ संकीर्त्यमा
सपक्षादींन्निमित्तानितथैवच ॥ इदंकर्मकरिष्येहमितिसंकल्पमाचरेत् ॥ २ ॥ अनु
ल्लंघ्यस्वशाखोक्तविधिकर्मसमाचरेत् ॥ कर्मान्यथाकृतंज्ञात्वातावदेवपुनश्चरेत् ॥
॥ ३ ॥ प्रधानस्याक्रियायांतुसांगंतत्पुनराचरेत् ॥ तदंगाकरणेप्रायश्चित्तमेवनकर्म
तत् ॥ ४ ॥ वामनपुराणे ॥ ॥ सर्वमंगलमांगल्यंवरेण्यंवरदंशुभम् ॥ नारायणंनम
स्कृत्यसर्वकर्माणिकारयेत् ॥ १ ॥ ॥ वसिष्ठः ॥ जपहोमोपवासेषुधौतवस्त्रध
रोभवेत् ॥ अलंकृतः शुचिर्मौनीश्रद्धावान्विजितेंद्रियः ॥ १ ॥ यदिवाग्यमलोपः
स्याज्जपादिषुकथंचन ॥ व्याहरेद्वैष्णवंमंत्रंस्मरेद्वाविष्णुमव्ययम् ॥ २ ॥ अहतवस्त्र

लक्षणमुक्तंस्मृतिरत्नावल्याम् ॥ ॥ ईषद्धौतंनवंश्वेतंसदशंयन्नधारितम् ॥ अहतंतद्वि
जानीयात्सर्वकर्मसुपावनम् ॥ १ ॥ ईषद्धौतमरजकादिनासकृद्धौतमितिनाग्न्हिके
व्याख्यातम् ॥ कश्यपेनत्वन्यथोक्तं ॥ अहतंयंत्रनिर्मुक्तंवासः प्रोक्तंस्वयंभुवा॥शस्तं
तन्मांगलिक्येपुतावत्कालंनसर्वदेति ॥ १ ॥ (कंबलेपट्टवस्त्रेचनीलीरागो नदुष्यति
॥ २ ॥) क्षौमेवस्त्रेऽहतेपत्नीचेतिसूत्रे अनंतयाज्ञिकैरप्येवंव्याख्यातम् ॥ ॥वसिष्ठः
॥ रौद्रपित्रासुरान्मंत्रांस्तथाचैवाभिसारकान् ॥ व्याहृत्यालभ्यचात्मानमपः स्पृष्ट्वा
न्यदाचरेत् ॥ १ ॥ ॥कात्यायनः ॥ पित्र्यमंत्रानुद्रुवाणेआत्मालंभेधमेक्षणे ॥
अधोवायुसमुत्सर्गेप्रहासेनृतभाषणे ॥ १ ॥ मार्जारमूषकस्पर्शेआक्रुष्टेक्रोधसंभवे ॥
निमित्तेष्वेपुसर्वेपुकर्मकुर्वन्नपः स्पृशेत् ॥२॥ ॥ स्मृत्यर्थसारे ॥ कर्त्रंगानामनुक्तौ

१ आत्मालंभः हृदयालंभः ।

तुदक्षिणांगंभवेत्सदा ॥ ॥ छंदोगपरिशिष्टे ॥ यत्रदिङ्नियमोनास्तिजपादिषुकथं
चन ॥ तिस्रस्तत्रादिशः प्रोक्ताऐंद्रीसौम्यापराजिता ॥ १ ॥ तत्रैव ॥ आसीनः प्रह्वऊ
र्ध्वोवानियमोयत्रनेदृशः ॥ तदासीनेनकर्तव्यंनप्रह्वेणनतिष्ठतेति ॥ १ ॥ पंचाश
द्भिर्भवेद्ब्रह्मातदर्धेनतुविष्टरः ॥ दक्षिणावर्तकोब्रह्मावामावर्तस्तुविष्टरः ॥ १ ॥ वेण्या
वावर्तुलंकृत्वावेण्यग्रेग्रंथिबंधनम् ॥ अनंतगर्भंकसाग्रंकोशंद्विदलमेवच ॥ २ ॥ प्रादेश
मात्रंविज्ञेयंपवित्रंयत्रकुत्रचित् ॥ पवित्रेदर्भसंख्यामाह मार्कंडेयः ॥ चतुर्भि
र्दर्भपिंजूलैर्ब्राह्मणस्यपवित्रकम् ॥ एकैकंन्यूनमुद्दिष्टंवर्णेवर्णेयथाक्रमम् ॥ १ ॥ सर्वेषां
वाभवेद्द्वाभ्यांपवित्रंग्रंथितंनवा ॥ चतुर्भिः शांतिकेकार्यंपौष्टिकेपंचभिस्तथा ॥ २ ॥
सप्तपत्राः शुभादर्भास्तिलक्षेत्रसमुद्भवाः ॥ अप्रसूताः स्मृतादर्भाः प्रसूतास्तुकुशाः
स्मृताः ॥ ३ ॥ समूलाः कुतपाः प्रोक्ताश्छिन्नाग्रास्तृणसंज्ञिताः ॥ दर्भाः कृष्णाजि

नमंत्राब्राह्मणाहविरग्नयः ॥ ४ ॥ अयातयामान्येतानिनियोज्यानिपुनः पुनः ॥ चि
तौदर्भाःपथिदर्भायेदर्भायज्ञभूमिषु ॥ ५ ॥ स्तरणासनापिंडेषुषट्कुशान्परिवर्जयेत्
॥ रत्नावल्याम् ॥ द्वयोस्तुपर्वणोर्मध्येपवित्रंधारयेद्बुधः ॥ अनामिकाग्रपूर्वंतुनिस
र्गंतुपवित्रकम् ॥१॥ नोच्छिष्टंतत्पवित्रंस्याद्भुक्तोच्छिष्टंविवर्जयेत् ॥ द्व्यंगुलंमूलवल
यग्रंथिरेकांगुलोभवेत् ॥ २ ॥ चतुरंगुलमग्रंस्यात्पवित्रंस्यात्प्रमाणतः ॥ नागान्हि
के ॥ ॥ अन्यान्यपिपवित्राणिकुशदूर्वामयानिच ॥ हेमात्मकपवित्रस्यकलांनार्ह
तिषोडशीम् ॥ १॥ माषाणांषोडशादूर्ध्वंकुर्याद्धेमपवित्रकम्॥ तेभ्यःस्वल्पतरंन्यूनंन
कुर्वीतकदाचन ॥ २ ॥ हीनकर्मणिचोच्छिष्टकुशधृतपवित्रकम् ॥ निर्माल्यंतेषुसंप्रा
प्तिर्नहेम्नश्चपवित्रके ॥ ३ ॥ पवित्राभावेसुमंतुः ॥ ॥ समूलाग्रौविगर्भौतुकुशौद्वौद
क्षिणेकरे ॥ सव्येचैवतथात्रीन्वैबिभृयात्सर्वकर्मसु ॥ १ ॥ ॥ बौधायनः ॥ ॥ हस्त

योरुभयोर्द्वौद्वावासनेपितथैवच ॥ ॥ तथा ॥ ॥ सदोपवीतिनाभाव्यंसदाबद्धशिखेन
च॥विशिखोव्युपवीतश्चयत्करोतिनतत्कृतम् ॥१॥अनेनहिदधिखादिरादिवदुपवीति
त्वस्यबद्धशिखत्वस्यचक्रतुपुरुषोभयार्थत्वमवगम्यते ॥ ॥ हेमाद्रौभरद्वाजः ॥
दक्षिणंबाहुमुद्धृत्यवामस्कंधेनिवेशितम्॥यज्ञोपवीतमित्युक्तंदेवकार्येषुशस्यते॥ १ ॥
कंठावलंबितंचैवब्रह्मसूत्रंयदाभवेत् ॥ तन्निवीतमितिख्यातंशस्तंकर्मणिमानुषे॥२ ॥
उत्क्षिप्तेवामबाहौतुदक्षिणस्कंधमाश्रितम्॥ प्राचीनावीतमित्युक्तंतत्पित्र्येष्वेवकर्मसु
इति ॥ ३ ॥ विष्णुधर्मोत्तरे ॥ तिलकंकुंकुमेनैवसदामंगलकर्मणि ॥ कारयित्वासुम
तिमान्नश्वेतचंदनंमृदा ॥ १ ॥ ॥ मंत्रेणोंकारपूतेनस्वाहांतेनविचक्षणः ॥ स्वा
हावसानेजुहुयाद्ध्यायन्वैमंत्रदेवतां ॥१ ॥ मंत्रांतेयावह्निजायासातुमंत्रस्वरूपिणी ॥
तदंतेत्यागंपरंजीतमाकर्मांगत्वमास्मृता ॥ २ ॥ आदौद्रव्यपरित्यागःपश्चाद्धोमोवि

धीयते॥ इतिदेवयाज्ञिकः॥ ॥ ब्राह्मे॥ ॥ शमीपलाशन्यग्रोधप्लक्षवैकंकतोद्भवाः ॥ अश्वत्थोदुंबरौबिल्वश्चंदनः सरलस्तथा॥१॥ शालश्चदेवदारुश्चखदिरश्चेतियाज्ञिकाः॥ ॥ कर्मप्रदीपे ॥ ॥ नांगुष्ठादधिकाकार्यासमित्स्थूलतराक्वचित् ॥ नवियुक्तात्वचाचैवनसकीटानस्फाटितां ॥ प्रादेशमात्रान्नाधिकानतथास्याद्विशाखिका॥ नसपर्णासमित्कार्याहोमकर्मसुजानता ॥ २ ॥ प्रागग्राः समिधोग्राह्या अखर्वानेत्रंफाटिताः ॥ काम्येपुवश्यकर्मादौविपरीताजिघांसतः ॥ ३ ॥ विशीर्णा विफलाह्रस्वावक्रावहुशिखाः कृशाः ॥ दीर्घाः स्थूलाघुणैर्जुष्टाः कर्मसिद्धिविनाशकाः॥४॥ होतव्यामधुसर्पिर्भ्यांदध्नाक्षीरेणसंयुताः॥ प्रादेशमात्राःसमिधअशाखाअपलाशिनीः॥५॥ ॥ शंखः॥ ॥ समित्पुष्पकुशादीनिब्राह्मणः स्वयमाहरेत् ॥

१ नेत्रंजटामूलंचकथितम्।

शूद्रानीतैः क्रयक्रीतैः कर्मकुर्वन्व्रजत्यधः ॥ १ ॥ ॥ वायुपुराणे ॥ ॥ कंडनंपेष
णंचैवतथैवोल्लेखनंतथा ॥ सकृदेवपितॄणांस्याद्देवानांतत्त्रिरुच्यते ॥ ॥ कात्याय
नः ॥योनर्चिपिजुहोत्यग्नौव्यंगारिणिचमानवः॥मंदाग्निरामयावीचदरिद्रश्चैवजायते॥
तस्मात्समिद्धेहोतव्यंनासमिद्धेकथंचन ॥ नवस्त्रवायुनाकुर्यात्पाणिशूर्पस्रुवादिभिः
॥ २ ॥ नकुर्यादग्निधमनंनकुर्याद्व्यजनादिना ॥ मुखेनैवधमेदग्निंमुखदेशाद्व्यजायत
॥ ३ ॥ अंधोबुधः सधूमेतुजुहुयाद्योहुताशने ॥ यजमानोभवेदंधः सपुत्रइतिचश्रुतिः
॥ मात्स्ये ॥ ॥ होमादिग्रहपूजायांशतमष्टोत्तरंभवेत् ॥ अष्टाविंशतिरष्टौवा
यथाशक्तिविधीयते ॥ छंदोगपरिशिष्टे ॥ यन्नाम्नातंस्वशाखायांपारक्यमविरोधि
यत् ॥ विद्वद्भिस्तदनुष्ठेयमग्निहोत्रादिकर्मवत् ॥१॥ वन्हल्पंवास्वगृह्योक्तंयस्यकर्म
प्रकीर्तितम् ॥ तस्यतावतिशास्त्रार्थेकृतेसर्वंकृतंभवेत् ॥२॥ प्रवृत्तमन्यथाकुर्याद्यदिमो

हात्कथंचन ॥ यतस्तदन्यथा¹भूतंततएवसमापयेत् ॥ ॥ समाप्तेयदिजानीयान्मयैत
दन्यथाकृतम्॥तावदेवपुनःकुर्यान्नावृत्तिःसर्वकर्मणः॥प्रधानस्याक्रियायत्रसांगंतात्क्रि
यतेपुनः॥ तदंगस्याक्रियायांतुनावृत्तिर्नचतत्क्रिया ॥ ॥ ब्राह्मे ॥ ॥ यथोक्तवस्त्वसंप
त्तौग्राह्यंतदनुकारियत् ॥ यवानामिवगोधूमाव्रीहीणामिवशालयः ॥ १ ॥आज्यंद्रव्य
मनादेशे²जुहोतिषुविधीयते ॥ मंत्रस्यदेवतायाश्चप्रजापतिरितिस्थितिः ॥२ ॥समस्त
व्याहृतयइतिमदनः ॥ प्रणवादिनमोंतंचचतुर्थ्यंतंचसत्तम॥ देवतायाःस्वकंनाममूल
मंत्रउदाहृतः ॥ ॥ विष्णुधर्मोत्तरे ॥ दध्यलाभेपयःकार्यंमध्वलाभेतथागुडः॥घृतप्रति
निधिंकुर्यात्पयोवादधिवानृप ॥ १ ॥ ॥ बौधायनः ॥ ॥ आज्यहोमेषुसर्वेषुगव्यमेवघृ
तंभवेत् ॥ तदभावेमहिष्यास्तुआजमाविकमेवच ॥ तदभावेतुतैलं³स्यात्तदभावेतुजा

१ अन्यथाभूतंविपर्यस्तम्। २ अनादेशेअविधानेप्राजापत्योमंत्रः।३ तारळे किंवा खुरासनिचें तेल।

तिलं॥तदभावेतुकौसुंभंतदभावेतुसार्षपम्॥२॥ ॥ याज्ञवल्क्यः॥ ॥ कनिष्ठादेशिन्यंगु
ष्ठमूलान्यग्रंकरस्यच ॥ प्रजापतिपितृब्रह्मदेवतीर्थान्यनुक्रमात् ॥ १॥ पाण्याहुतिर्द्वा
दशपर्वपूरिकारसादिना।चेत्स्रुचिपर्वपूरिका ॥ दैवेनतीर्थेनचहूयतेहविः स्वंगारि
णिस्वर्चिपितच्चपावके।आज्यपयआदिद्रव्याणिस्रुवेण।समिधोमूलतोद्व्यंगुलंविहाय
मध्यमानामिकांगुष्ठैर्जुहुयात्॥चरुंग्रासससमंपाणिनैवजुहुयात्॥आज्यंस्रुवेणैवजुहुया
त्॥तदभावेयज्ञियवृक्षपर्णेन॥द्रव्यभेदेनाहुतिमानंसिद्धांतशेखरे ॥ कर्षप्रमाणमाज्यं
स्यान्मधुक्षीरंचतत्समम् ॥ तंडुलानांशुक्तिमात्रंपायसंप्रसृतेःसमम्॥४॥ कर्षमात्राणि
भक्ष्याणिलाजामुष्टिमितामताः ॥ अन्नंग्राससमंग्राह्यंशाकंग्रासार्धमात्रकम् ॥ ५॥ मू
लानांतुत्रिभागःस्यात्कंदानामष्टमांशकः ॥ इक्षोःपर्वप्रमाणंस्यादंगुलद्वितयंलता ॥

१ देशिनीतर्जनी ।

॥६॥ प्रादेशमात्राःसमिधोव्रीहीणामंजलेःसमम्॥ तिलसक्तुकणादीनांमृगीमुद्राप्रमा
णतः ॥ ७ ॥ पत्रपुष्पफलादीनांसमानाहुतिरुच्यते ॥ चंदनश्रीखंडकस्तूरीकुंकुमा
गरुकर्दमाः॥होमेमंथसमाःप्रोक्तागुग्गुलोबदरीसमः ॥ आहुतीनामिदंमानंकथितंवेद
वादिभिः ॥ तिसृभिर्दूर्वाभिरेकाहुतिः ॥ कुशेषुत्रिपत्रेणैकेति ॥ मृगीमुद्रालक्षणं ॥मि
लितानामिकांगुष्ठमध्यमांगुलीयोंजयेत् ॥ शेषांगुलीउच्छ्रितेतिमृगीमुद्रेयमीरिता॥
याज्ञवल्क्यः ॥ ॥ आर्षछंदश्चदैवत्यंविनियोगस्तथैवच ॥ वेदितव्यंप्रयत्नेनब्राह्मणे
नविशेषतः॥अविदित्वातुयःकुर्याद्याजनाध्ययनंजपम्॥होममंतर्जलादीनितस्यचाल्प
फलंभवेत् ॥ अत्रापवादः कृष्णभट्टीये ॥ नचस्मरेदार्षछंदःश्राद्धेवैतानिकेमखे ॥
अन्यत्र॥अग्निहोत्रेवैश्वदेवे विवाहादिविधौतथा॥होमकालेनदृश्यंतेप्रायश्छंदार्षदैवं

१ चणकः ।

ताः ॥ शांतिकादिषुकार्येषुमंत्रपाठजपादिषु ॥ होमेनैवप्रकर्तव्याःकदाचिद्दपिदेव
ताः ॥ ॥ स्मृत्यंतरे ॥ ॥ कनकंकुलिशंनीलंपद्मरागंचमौक्तिकम् ॥ एतानिपंचर
त्नानिरत्नशास्त्रविदोविदुः ॥ १ ॥ विष्णुधर्मोत्तरे ॥ ॥ वज्रमाणिक्यवैडूर्यपुष्परागें
द्रनीलकम् ॥ पंचरत्नमितिख्यातंनारदेनमहर्षिणा ॥ १॥ ॥ मदनरत्नेस्कांदे ॥
हरिद्राकुंकुमंचैवसिंदूरंकज्जलंतथा ॥ कूर्पासंकंचतांबूलंमांगल्याभरणंशुभम्॥पंचग
व्यंस्मृतिदर्पणे ॥ गायत्र्यादायगोमूत्रंगंधद्वारेतिगोमयम् ॥ आप्यायस्वेतिचक्षीरंद
धिक्राव्णोतवैदधि ॥ १ ॥ तेजोसिशुक्रमित्याज्यंदेवस्यत्वाकुशोदकम् ॥ एभिस्तुपंच
भिर्युक्तंपंचगव्यमितिस्मृतम् ॥ तत्रताम्रपात्रेपलाशपत्रपुटेवाताम्रायागोमूत्रमष्टमा
षप्रमाणम् ॥ श्वेतगोःशकृत्षोडशमाषम् ॥ पीतगोःक्षीरंद्वादशमाषम् ॥ ॥ कृ

१ हारकः २ कंचुकी।

ष्णगोर्घृतमष्टमाषम् ॥ कुशोदकंचतुर्माषम् ॥ अत्रमाषः पंचगुंजात्मकइतिधर्मसिंधौ ॥ मदनरत्नेकात्यायनः ॥ ॥ आज्यंक्षीरंमधुतथामधुरत्रयमुच्यते ॥ पयोदधिघृतंचैवमधुशर्करयायुतम्॥ पंचामृतमिदंप्रोक्तंसर्वदेवप्रसादकम् ॥ ॥ ब्राह्मे ॥ ॥ अश्वत्थोदुंबरप्लक्षचूतन्यग्रोधपल्लवाः ॥ पंचभंगाइतिप्रोक्ताः सर्वकर्मसुशोभनाः ॥ १ ॥ अश्वत्थोदुंबरब्राह्मइतिपाठभेदः ॥ तथाच ॥ प्लक्षः ॥ ॥ यक्षकर्दमउक्तोगारुडे ॥ कर्पूरमगरुश्चैवकस्तूरीचंदनंतथा ॥ कंकोलंचभवेदेभिः पंचभिर्यक्षकर्दमः ॥ तथा ॥ कर्पूरंचंदनंदर्पंकुंकुमंचसमांशकं ॥ सर्वगंधमितिप्रोक्तंसमस्तसुरवल्लभं ॥ १ ॥ कुंकुमं केशरम् ॥ ॥ कुंष्ठंमांसीहरिद्रे द्वेमुरा शैलेयचंदनं ॥ वचाचंपकमुस्तां चसर्वौषध्योदश

१ पिंपरी पारोसापिंपळ इतिप्रसिद्धः।२ दर्पकस्तुरी।३ कुष्ठंकोष्ठ।४ मांसीजटामांसी।५ हरिद्रेद्वेआंबेहळद व हळद ।६मुरामोरवेल अथवावाळ।७ शैलेयंशिलाजित।८चंदनप्रसिद्ध । ९ वचावेखंड।१०मुस्ताभद्रमोथ

स्मृताः ॥ १ ॥ भविष्यपुराणे ॥ ॥ आपः क्षीरंकुशाग्राणिदध्यक्षततिलास्तथा ॥ य
वाः सिद्धार्थकाश्चैवअर्घोष्टांगः प्रकीर्तितः ॥ १ ॥ तत्रैव ॥ ॥ सुवर्णरजतंताम्रमार
कूटंतथैवच ॥ लोहंत्रपुंतथासीसंधातवः सप्तकीर्तिताः ॥ १ ॥ पंचरात्रे ॥ रजांसिपं
चवर्णानिमंडलार्थंतुकारयेत् ॥ शालितंडुलचूर्णेनशुक्लंवायवसंभवम् ॥ रक्तंकुसुंभसिं
दूरगैरिकादिसमुद्भवम् ॥ हरितालोद्भवंपीतंरजनीसंभवंतुवा ॥ कृष्णंदग्धयवैश्चापिह
रितंपीतमिश्रितम्॥ दशांगधूपउक्तोमदनरत्ते॥ षड्भागकुष्ठंद्विगुणोगुडश्चलाक्षात्रयंपंच
नखस्यभागः ॥ हरीतकीसर्जरसंसमांशंभागैकमेकंत्रिलवंशिलाजम् ॥ १ ॥ घं
नस्यचत्वारिपुंरस्यचैकोधूपोदशांगः कथितोमुनींद्रैः ॥ विष्णुधर्मोत्तरे ॥ हेमरा
जतताम्राश्चमृन्मयालक्षणान्विताः ॥ यात्रोद्वाहप्रतिष्ठासुकुंभाः स्युरभिषेचने ॥

१ सफेतशीरीस २ अष्टांग३ सोनापितळ४ काथिल५सोनगेरू६ लाख७नखला८ राळ ९ न गरमोथ१०गुग्गुळ ।

॥ १ ॥ पंचाशांगुलवैपुल्यमुत्सेधःषोडशांगुलः ॥ द्वादशांगुलमूलंस्यान्मुखमष्टांगु
लंभवेत् ॥ २ ॥ पंचचआशाश्चपंचाशाः॥आशादश ॥ पंचाधिकशतमंगुलानिवैपुल्य
मितिकेचित् ॥ पंचदशतावान्वैपुल्यंव्यासइतितुयुक्तम् ॥ धातुजंमृन्मयंवापिकलशं
यत्प्रतिष्ठितम्॥तद्वत्प्रादेशदीर्घंचचतुरंगुलमुच्छ्रितम् ॥ सिततंडुलपूर्णेनपात्रेणापिहि
ताननमिति ॥ ॥ षट्त्रिंशन्मते ॥ ॥ यवगोधूमधान्यानितिलाःकंगुश्चमुद्गकाः ॥
श्यामाकाश्चणकाश्चैवसप्तधान्यमुदाहृतम् १॥अश्वस्थानाद्गजस्थानाद्वल्मीकात्सं
गमाद्ध्रदात् ॥ राजद्वाराच्चगोष्ठाच्चमृदमानीयनिक्षिपेत् ॥ द्रव्यमानमाह याज्ञव
ल्क्यः ॥ ॥ जालसूर्यमरीचिस्थंत्रसरेणुरजःस्मृतं॥तेष्टौलिक्षास्तुतास्तिस्रोराजसर्षप
उच्यते॥१॥गौरस्तुतेत्रयःषट्तेयवोमध्यश्चतेत्रयः ॥कृष्णलाःपंचतेमाषस्तेसुवर्णस्तु

१ प्रसिद्धः २ राळे ३ सांवे ४ वारुळ ५ महानदीसागरसंगमात् ।

पोडश ॥ २ ॥ पलंसुवर्णाश्चत्वारःपंचवापिप्रकीर्तिताः॥द्वेकृष्णलेरूप्यमाषोधरणंपो
डशैवते ॥ ३ ॥ शतमानंतुदशभिर्धरणैःपलमेवतु ॥ निष्कंसुवर्णाश्चत्वारइति ॥ ॥
ताम्रस्योन्मानं ॥ पलचतुर्थांशेनकर्षेणोन्मितःकार्षिकस्ताम्रसंबंधीपणोभवति ॥कर्ष
संज्ञानिघंटौतेपोडशाक्षःकर्षोस्त्रीपलंकर्षचतुष्टयमितितेषोडशमाषाअक्षः सएवकर्षइ
त्यर्थः ॥ कार्षापणसंज्ञश्चनारदेनोक्तः ॥ कार्षापणोदक्षिणस्यांदिशिरौप्यःप्रवर्तते॥प
णोनिबद्धःपूर्वस्यांपोडशैवपणाःसतु ॥ ॥ लीलावत्याम् ॥ ॥ वराटकानांदशकद्वयं
यत्साकाकिणीताश्चपणश्चतस्रः ।तेपोडशद्रम्मइहावगम्योद्रम्मैस्तथाषोडशभिश्चनि
ष्कः॥१॥अशीतिगुंजात्मकःकर्षः ॥ चत्वारःकर्षानिष्कमितिधर्मासिंधौ ॥ ॥ धान्य
मानंभविष्ये ॥ पलद्वयंतुप्रसृतंद्विगुणंकुडवंमतं॥ चतुर्भिःकुडवैःप्रस्थःप्रस्थाश्चत्वार
आढकः॥आढकैस्तैश्चतुर्भिश्चद्रोणस्तुकथितोबुधैः ॥कुंभोद्रोणद्वयंशूर्पःखारीद्रोणा

स्तुषोडश ॥ ॥ गोपथे ॥ ॥ पंचकृष्णालकोमाषस्तैश्चतुःषष्टिभिः पलम् ॥ पलैर्द्वादश
भिः प्रस्थोमागधेषुप्रकीर्तितः ॥ १ ॥ आढकस्तैश्चतुर्भिश्चद्रोणः स्याच्चतुराढकः ॥
॥ विष्णुधर्मोत्तरे ॥ ॥ पलंचकुडवः प्रस्थआढकोद्रोणएवच ॥ धान्यमाने
पुर्वोद्ध्व्याः क्रमशोमीचतुर्गुणाः ॥ १ ॥ द्रोणैः षोडशभिः खारीविंशत्याकुंभउच्य
ते ॥ विंशतिरित्यत्रद्रोणैरितिसंबध्यते ॥ ॥ तथाच ॥ ॥ कुंभोद्रोणइति
पक्षाद्विंशतिद्रोणमितः कुंभइतिपक्षांतरम् ॥ पलसहस्रमितः कुंभइतिपक्षांतरम् ॥
॥ वाराहे ॥ ॥ पलद्वयंतुप्रसृतंमुष्टिरेकपलंस्मृतम् ॥ अष्टमुष्टिभवेत्किंचित्किंचि
दष्टौतुपुष्कलम् ॥ १ ॥ पुष्कलानिचचत्वारिआढकः परिकीर्तितः ॥ चतुराढको
भवेद्द्रोणइत्येतन्मानलक्षणम् ॥ एतत्पक्षाणांशक्तिकालाद्यपेक्षयाव्यवस्था ॥ स्मार्तक
र्मक्रमउक्तोधर्मसिंधौ ॥ ॥ संकल्पः स्वस्तिवाग्विप्रवरणंभूतनिःसृतिः ॥ पंचगव्यैर्भू

मिशुद्धिर्मुख्यदैवतपूजनम्॥अग्निप्रतिष्ठासूर्यादिग्रहस्थापनपूजनम्॥देवतान्वाहितिः
पात्रासादनंहविपांकृतिः ॥ यथाक्रमंत्यागहोमावितिपूर्वांगकःक्रमः ॥ पूजास्विष्टं
नवाहुत्योबलिः पूर्णाहुतिस्तथा॥पूर्णपात्रविमोकाद्यग्न्यर्चनांतेऽभिषेचनम्॥ मानस्तो
केतिभूतिश्चदेवपूजाविसर्जने ॥ श्रेयोग्रहोदक्षिणादिदानंकर्मेश्वरार्पणम् ॥ क्रमोयमु
त्तरांगानांप्रायः स्मार्तेष्वितिस्थितिः ॥ ॥ दशप्रणवाउक्ताः शांतिकमलाकरे ॥ आ
दौप्रणवमुच्चार्य व्याहृतीः प्रणवान्विताः ॥ मंत्रादौप्रणवः कार्योमंत्रांतेप्रणवः पुनः ॥
ततोव्याहृतिसंयुक्तस्त्वंतेचप्रणवः सदा ॥ ॥ अथवा ॥ आदौप्रणवमुच्चार्यसप्तव्याहृ
तयस्ततः॥मंत्रादौप्रणवः कार्योमंत्रांतेप्रणवःपुनः॥अंतविंसर्गकंकुर्याच्छ्रौतेस्मार्तेचक
र्मणि ॥ मंत्रादौप्रणवस्तद्वद्देवस्वामीयभाषणात् ॥ कर्मविशेषे अग्निनामान्युक्तानि
धर्मसिंधौ ॥ ॥ अग्निस्तुमारुतोनामगर्भाधानेविधीयते॥ पावमानः पुंसवनेसीमंतेमंग

लाभिधः ॥ प्रबलोजातसंस्कारेपार्थिवोनामकर्माणि ॥ अन्नाशनेशुचिः प्रोक्तः सभ्यः
स्याच्चौलकर्माणि ॥ व्रतादेशेसमुद्भवोगोदानादौसूर्यः विवाहेयोजकः ॥ ॥
आवसथ्येद्विजोनामप्रायश्चित्तेविटः स्मृतः ॥ पाकयज्ञेषुपावकःपैतृकेकव्यवाहनः ॥
दैव्येहव्यवाहनः ॥ शांतिकेवरदः॥ पौष्टिकेबलवर्धनः॥ मृतदाहेक्रव्यादः ॥ पूर्णाहु
त्यांमृडः ॥ अभिचारेक्रोधोग्निः ॥ वश्यार्थेपावकः॥ वनदाहेदूपकः ॥ कुक्षौजठरः॥
वैश्वदेवेरुक्मः ॥ लक्षहोमेवन्हिः ॥ कोटिहोमेहुताशनः ॥ समुद्रेवाडवः ॥अग्निहोत्रे
गार्हपत्योदक्षिणाग्निराहवनीयश्चेतित्रयः ॥ ज्ञात्वैवमग्निनामानिसर्वकर्माणिकारये
त् ॥ ॥ कर्मदेवतानामान्याहबौधायनः ॥ पुण्याहंवाचयिष्यन्नामगृह्णीयादसौ
प्रीयतामितिविवाहस्याग्निरौपासनस्याग्निसूर्यप्रजापतयः ॥ स्थालीपाकस्याग्निगर्भो
गर्भाधानस्यचब्रह्मा॥पुंसवनस्यप्रजापतिः॥असावित्यस्यस्थानेप्रजापतिर्देवतेत्यर्थः

॥तथाचसंग्रहे ॥ स्वस्तिवाचनमंत्रेतुकर्मकर्मैयथातथं।पृथक्पृथक्प्रकुर्वीतदेवतानांस
मर्पणम्॥औपासनाग्निःसूर्यश्चविवाहेचप्रजापतिः॥ स्थालीपाकेग्निगर्भश्चआधानब्रह्म
णस्तथा ॥ प्रजापतिःपुंसवनेधातासीमंतकेप्यथ ॥ सविताजातकर्मैषुनामकर्मप्रजाप
तिः ॥ निष्क्रमेन्नप्राशनेचसवितापरिकीर्तितः ॥ चौलेतथैवकेशांतेप्रजापतिरिति
स्मृतः ॥ इंद्रस्तथोपनयनेव्रततुर्येअपापकः ॥ श्रद्धामेधेविसर्गेचसुश्रवाःपरिकीर्तितः
उपाकर्मतुसविताविवाहेषुप्रजापतिरिति ॥सोमयागगर्भाधानसीमंतोन्नयनाधानादि
कर्मांगभूतेवृद्धिश्राद्धेक्रतुदक्षसंज्ञकाः विश्वेदेवाअन्यत्रसत्यवसुसंज्ञकाः ॥ आप
स्तंबः ॥ ॥त्रिमात्रस्तुप्रयोक्तव्यःकर्मारंभेपुसर्वशः ॥ त्रिमात्रस्तुप्रणवः ॥ मार्कं
डेयः ॥ ॥इक्षुरापःपयोमूलंतांबूलंफलमौषधं ॥ भक्षयित्वापिकर्तव्याः स्नानदानादि
काः क्रियाः ॥ स्नानमप्यधिकारितावच्छेदकम् ॥ तदुक्तंहेमाद्रौप्रचेतसा ॥ स्नातो

धिकारीभवतिदैवेपित्र्येचकर्माणि ॥ पवित्राङ्गस्तथाजाप्येदानेचविधिचोदिते ॥
आग्नेये ॥ स्नानानामपिसर्वेषांवारुणेनचमानवः ॥ कर्तुमर्हतिकर्माणिविधिवत्सर्वदा
द्विजः ॥ संध्यावंदनंविनाकर्मनकर्तव्यमित्युक्तंतत्रैव ॥ संध्याहीनोऽशुचिर्नित्य
मनर्हःसर्वकर्मसु ॥ यदन्यत्कुरुतेकर्मनतस्यफलमश्नुते ॥ ॥ वाराहे ॥ ॥ सुस्ना
तःसम्यगाचांतःकृतसंध्यादिकक्रियः ॥ कामक्रोधविहीनश्चपाखंडस्पर्शवर्जितः ॥
जितेंद्रियःसत्यवादीसर्वकर्मसुशस्यते ॥ ॥ कर्मांगस्नानेविशेषोमार्कंडेयपुराणे ॥
शिरःस्नानंप्रकुर्वीतदैवंपित्र्यमथापिवा ॥ प्राङ्मुखोदङ्मुखोवापिश्मश्रुकर्मचकार
येत् ॥ तत्रादौश्मश्रुकर्मततःशिरःस्नानम् ॥ अन्यथाऽशुचित्वापत्त्यापुनःस्नानापत्तेः ॥
तच्चस्नानंमंगलकृत्यादौतिलामलकादिनोद्वर्त्याभ्यंगस्नानपूर्वकंकार्यम् ॥ तदुक्तंपर
...गत्यमंगलस्नानमाचरेत् ॥ सर्वौषधीगंधचूर्णैर्युक्तैःकृष्णाति

लामलैः ॥ उद्वर्त्यांगानितैलेनचंपकादिसुगंधिना ॥ तैलेनमंगलस्नानंकुर्वीतब्राह्म
णैःसहेति ॥ ॥ आपस्तंबः ॥ ॥ आर्द्रवासास्तुयःकुर्याज्जपहोमपरिग्रहान् ॥ स
र्वंतद्राक्षसंविद्याद्बहिर्जानुचयत्कृतम्॥यज्जलेशुष्कवस्त्रेणस्थलेचैवार्द्रवाससा॥जपोहो
मस्तथादानंतत्सर्वंनिष्फलंभवेत् ॥ सप्तवाताहतमपिशुष्कम् ॥ नस्यूतेननदग्धेनपार
क्येणविशेषतः ॥ मूषकोत्कीर्णजीर्णेनकर्मकुर्याद्विचक्षणइतिभारतात् ॥ ॥ बौधा
यनः ॥ ॥ काषायवासाःकुरुतेजपहोमप्रतिग्रहान् ॥ नतद्देवागमंकर्महव्यकव्येष्व
थोहविरिति ॥ भवेदितिशेषः ॥ ॥ आचारादर्शे ॥ ॥ नरक्तमुल्बणंवासोननीलंच
प्रशस्यते ॥ मलाक्तंचसदाहीनंवर्जयेदंबरंबुधइति ॥ व्याघ्रपादः ॥ काषायंकृष्णवस्त्रं
चमलिनंकेशदूषितम्॥जीर्णंचसंधितंवापिपारक्यंमैथुनेधृतं॥छिन्नाग्रमुपवस्त्रंचकुत्सि
तंधर्मतोविदुरिति॥अयंचनिषेधःसतिसंभवेबोध्यः ॥ ॥ व्रतहेमाद्रौ ॥ प्रागग्रमुदगग्रं

वाधौतंवासःप्रसारयेत् ॥ पश्चिमाग्रंदक्षिणाग्रंपुनःप्रक्षालनाच्छुचीति॥मार्कंडेयः॥ ॥
अन्यदेवभवेद्वासःशयनीयेनराधिप ॥ अन्यदेवचदेवानामर्चायामन्यदेवहि ॥ ॥
अन्यच्चलोकयात्रायामन्यदीश्वरदर्शने ॥ योगीयाज्ञवल्क्यः ॥ अभावेधौतवस्त्र
स्यशाणक्षौमादिकानिच ॥ कुतपंयोगपट्टंवाद्विवासायेनवैभवेत् ॥ कुतपोनेपालकंब
लः ॥ ॥ भविष्ये ॥ ॥ नीलीरक्तेनवस्त्रेणयत्कर्मकुरुतेद्विजः ॥ स्नानंदानंतपोहोमः
स्वाध्यायःपितृतर्पणम् ॥ वृथातस्यमहायज्ञानीलीरक्तस्यधारणात् ॥ व्याघ्रपादः ॥
नैकवस्त्रोद्विजःकुर्याद्भोजनंचसुरार्चनम् ॥ तत्सर्वमसुरेंद्राणांब्रह्माभागमकल्पयत् ॥
विष्णुपुराणे ॥ ॥ होमदेवार्चनाद्यासुक्रियास्वाचमनेतथा ॥ नैकवस्त्रःप्रवर्तेतद्विजवा
चनिकेतथा ॥ द्विजवाचनेस्वस्तिवाचने ॥ ॥ शातातपः ॥ ॥ सव्यादंसात्परिभ्रष्टं
कटिदेशेधृतांबरम् ॥ एकवस्त्रंतुतद्विद्याद्दैवेपित्र्येविवर्जयेत् ॥ ॥ संग्रहे ॥ ॥ वामेपृष्ठे

तथानाभाकच्छत्रयमुदाहृतम् ॥ त्रिभिःकच्छैःपरिज्ञेयोविप्रोयःसशुचिर्भवेत्॥ आ
दौकच्छस्ततोनीवीनाभिमध्येचवाससी ॥ नीवीदक्षिणतःस्थाप्याएतत्रिकच्छलक्ष
णम् ॥ शयनंचार्द्रपादेनशुष्कपादेनभोजनम्॥नोत्तरीयमधःकुर्याद्रात्रिवासस्तथादि
ने ॥ ॥ कटिवेष्टचंतुयद्वस्त्रंपुरीषोयेनवाकृतः ॥ मूत्रमैथुनकृद्वस्त्रंधर्मकार्येविवर्जयेत्॥
दानहेमाद्रौगौतमः ॥ ॥स्नानेदानेजपेहोमेदैवेपित्र्येचकर्माणि ॥ बध्नीयान्नासुरीं
कक्षांशेषकालेयथारुचि ॥ ॥ तत्रैवयाज्ञवल्क्यः ॥ ॥ परिधानाद्बहिःकक्षानिबद्धाचा
सुरीमता ॥ धर्मकर्माणिविद्वद्भिर्वर्जनीयाप्रयत्नतः ॥ ॥ विश्वामित्रः ॥ यज्ञोपवी
तेद्वेधार्येश्रौतेस्मार्तेचकर्माणि ॥ तृतीयमुत्तरीयार्थेवस्त्राभावेतदिष्यते ॥ उत्तरीयव
स्त्राभावे॥पारस्करगृह्ये ॥ एकंचेत्पूर्वस्योत्तरवर्गेणप्रच्छादयीतेति॥ ॥शिखाबंधश्चो
क्तश्चतुर्विंशतिमते ॥ ॥ मध्येतुबह्वृचाश्चैवनिबध्नीयुःशिखांततः ॥ मध्यंदिनाश्चये

सामगायनाः ॥ ॥ संग्र
विप्राःपार्श्वेदक्षिणतः क्रमात् ॥ वामपार्श्वेतुवध्नीयुर्येविप्राः सामगायनाः ॥ ॥ संग्र
हे ॥ ॥ खल्वाटत्वादिदोषेणविशिखश्चेन्नरोभवेत् ॥ कौशींतदाधारयीतब्रह्मग्रंथि
युतांशिखाम् ॥ १ ॥ मार्कंडेयः ॥ ॥ कुशपाणिः सदातिष्ठेद्ब्राह्मणोदंभवर्जितः ॥ स
नित्यंहंतिपापानितूलराशिमिवानलः ॥ ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ ॥ पेषणादिकयंत्रेषुश
व्दोयावत्प्रवर्तते ॥ पतितांत्यजचांडालादीनांयावच्चशब्दकः ॥ तावत्कर्मनकर्तव्यं
तथासंध्याद्वयेपिच ॥ उपांशुलक्षणं बृहद्याज्ञवल्क्यः ॥ विनाशब्दंजपोयस्तु
चलज्जिव्हाद्विजच्छदः ॥ उपांशुतंजपंप्राहुर्मनसामानसंबुधाः ॥ स्पष्टतरवर्णोच्चार
स्तु ॥ वर्णः स्पष्टतरोच्चार्योनासाश्वासावधीतिवा ॥ सुखश्वासावधिःशृण्वन्नभिषेका
र्चनेपुचेति ॥ आचारमयूखे ॥ ॥ कर्मप्रदीपे ॥ ॥ आवाहनासनंपाद्यमर्घमाचम
नीयकम् ॥ स्नानंवस्त्रोपवीतंचगंधमाल्यान्यनुक्रमात् ॥ १ ॥ धूपंदीपंचनैवेद्यंतांबूलं

चप्रदक्षिणा ॥ पुष्पांजलिरितिप्रोक्ताउपचारास्तुषोडश ॥ २ ॥ फलेनसुफलावाप्तिः
सांगतादक्षिणार्पणम् ॥ ॥ पंचोपचारास्तु॥ ॥ गंधपुष्पेधूपदीपौनैवेद्यइतिपंचकम् ॥
पंचोपचारमाख्यातंपूजनेतत्वविद्बुधैः ॥ १ ॥ ॥ राजोपचारास्तु ॥ ॥ ततः पंचामृता
भ्यंगमंगस्योद्वर्त्तनंतथा॥ मधुपर्कं परिमलद्रव्याणिविविधानिच ॥१ ॥ पादुकांदोल
नादर्शव्यजनंछत्रचामरे ॥ वाद्यातिक्यंनृत्यगीतशय्याराजोपचारकाः ॥ २ ॥ अ
थधनिकादिप्रदेयदक्षिणार्थद्रव्येयत्ताव्यवस्थामाह ॥ तत्रादौधनिकादिलक्षणम्॥
॥ वाराहे ॥ ॥ वर्धयित्वाधनंयस्तुतस्माद्ध्रासमपोहयः ॥ नखादेत्संग्रहपरोधनि
कः सउदाहृतः ॥ १ ॥ पोषणीयकुटुंबस्यनिर्वाहोयावताभवेत् ॥ तावदेवसुखंयस्तुल
भतेप्रतिवार्षिकम्॥ऋणंयस्यतुनास्त्येवसमध्यमउदाहृतः॥२॥धनंपूर्वापरंयस्यवर्तते
वहुसंख्यया॥अधिकस्यार्जकोयः स्यात्समहाधनउच्यते ॥ सदाचाररतोविप्रोधना

यस्यस्यादशनाभावःसदा
र्जनपराङ्मुखः॥ कुटुंबयत्नमतिकः सदारिद्रइतिस्मृतः ॥ यस्यस्यादशनाभावःसदा
चाररतस्यहि॥ महादरिद्रः सभवेद्दासोधान्यविवर्जितः ॥ वर्धयित्वाधनंयस्तुग्रासंवा
पिंकमर्जयेत्॥ सवैधन्यइतिप्रोक्तश्चैकवर्षेणयः पुमान् ॥ वर्षद्वयमितंग्रासंसहिधन्य
तरः स्मृतः ॥ अधिकस्यार्जकोयः स्यात्सधन्यतमईरितः ॥ धनेनैवविनायस्तुग्रासं
वार्षिकमार्जयेत्॥ सवैधीरइतिप्रोक्तस्तारतम्यंचपूर्ववत्इति ॥ अथैतेषुमध्येकेनकिं
यद्देयमित्याकांक्षायांवाराहे लक्षनमस्कारहोमंप्रकृत्य ॥ व्याहृतीनांसहस्र
स्यहोमेशुल्कंद्विजेर्पयेत्॥ माषमात्रंसुवर्णंतुलक्षहोमेशतंयवाइत्युक्तम् ॥ धनिकोद्वि
गुणंदद्यात्त्रिगुणंतुमहाधनः ॥ यवार्धंतुदरिद्रेणदातव्यंपुण्यलब्धये ॥ दद्यान्महादरि
द्रस्तुतदर्धंशुल्कमेवचेति ॥ मध्यमादिभिस्तुधनिकाद्यपेक्षयाकिंचिन्न्यूनदरिद्राद्यपे
क्षयाकिंचिदधिकंदेयमित्यर्थात्तारतम्येनकल्पनीयम् ॥ धीरेणापिदरिद्रतोपिन्यूनंस

मंवालाभानुसारेणकल्पनीयम्॥एतच्चसुवर्णादिद्रव्यविषयमेवनतुगवादिविषयम्॥सुवर्णप्रकृत्यैवद्वैगुण्यादेरुक्तत्वात् ॥ एतत्सर्वंनित्यकर्मविषयमनुक्तपरिमाणविषयकंचज्ञेयम् ॥ काम्येउक्तपरिमाणेचकर्मणितुयथावदेवदेयम्॥धनिकादिस्तुदारिद्र्यमितिप्रख्यापयन्यथावन्नददातिसकर्मफलंनैवाप्नोति ॥ तथाचमनुः ॥ ॥ प्रभुः प्रथमकल्पस्ययोनुकल्पेनवर्तते॥सनाप्नोतिफलंतस्यपरत्रेति श्रुतिःस्मृतिरिति॥पुराणांतरेपिवित्तशाठ्यंनरोयस्तुधनेसतिकरोतिहि ॥ सनाप्नोतिफलंतत्रचौरएवप्रकीर्तितइति ॥ एवंस्वल्पकालसाध्यबहुकालसाध्यकर्मसुश्रमाद्यनुरोधेनद्रव्येयत्ताकल्पनीया ॥भारते ॥ ॥ वेदोपनिषदेचैवसर्वकर्मसुदक्षिणा॥सर्वत्रैवतुचोद्दिष्टाभूमिर्गावोथकांचनम् ॥ वैजवापः ॥ ॥ शिवनेत्रोद्भवंयस्मात्तस्मात्तात्पितृवल्लभम् ॥ अमंगलंतद्यत्नेनदेवकार्येविवर्जयेत् ॥ सर्वकर्मसुब्राह्मणभोजनसंख्यामाहगदाधरः ॥ गर्भाधानादिसंस्कारेब्रा

ह्मणान्भोजयेद्दश ॥ शतंविवाहसंस्कारेपंचाशन्मेखलाविधौ ॥ आवसथ्येत्रयस्त्रिंश
च्छ्रौताधानेशतात्परम्।अष्टकंभोजयेद्भक्त्यातत्तत्संस्कारसिद्धये ॥आग्रयणेप्रायश्चि
त्तेब्राह्मणान्दशपंचचेति ॥ कृतंकर्मईश्वरार्पणंकार्यमित्युक्तंबृहन्नारदीये ॥ विष्णव
र्पितानिकर्माणिसफलानिभवंतिहि ॥ अनर्पितानिकर्माणिभस्मनीवहुतंहविः ॥ नि
त्यंनैमित्तिकंकाम्यंयच्चान्यन्मोक्षसाधनम् ॥ विष्णोःसमर्पितंसर्वंसात्विकंफलदंभवे
त् ॥ ॥ सप्तगोत्राणियथा ॥ ॥ पितुर्मातुश्चभार्यायाभगिन्यादुहितुस्तथा ॥ पितृष्व
सृमातृष्वस्रोर्गोत्राणांसप्तकंस्मृतमिति ॥ एकोत्तरशतकुलानियथा ॥ चतुर्विंशति
र्विंशच्चषोडशद्वादशानिह ॥ रुद्रादशवसुश्चैवकुलमेकोत्तरंशतमिति ॥ आस्यनासा
क्षिकर्णौचनाभिहृत्कंभुजौस्पृशेत् ॥ एवमाचमनंकृत्वासाक्षान्नारायणोभवेत् ॥ इ
तिपरिभाषाप्रकरणम्॥ अथगर्भाधानम् ॥ तत्रप्रथमरजोदर्शनेत्रयोदशदोषाःज्योतिः

शास्त्रेउक्तास्तान्संकल्पेवक्ष्यामः तत्रदोषाणांनिवर्हणार्थंनारदोक्तविधिनाशांतिंकृत्वा
गर्भाधानंकार्यं ॥ शांतिकर्मण्यग्निचक्रंचावश्यंतथापिअग्निचक्रंविनाकर्माणिनिर्णीता
नि ॥ ज्योतिर्निबंधे ॥ दुर्गाहोमविधौविवाहसमयेसीमंतपुत्रोत्सवेगर्भाधानविधौचवा
स्तुसमयेविष्णोः प्रतिष्ठादिषु ॥ मौंजीबंधनवैश्वदेवकरणेसंस्कारनैमित्तिकेहोमोनि
त्यभवेन्नदोषकथितंचक्रंचवह्नेरपीति ॥ नारदीयेवासिष्ठेचवाराहेचविशेषतः॥कात्या
यनोक्तग्रंथेस्युस्त्रयःशांतिर्यजुः स्मृता ॥ तस्मात्कातीयैस्तुउक्तशांतित्रयेन्यतमाविधे
या ॥ अथनारदोक्तगर्भाधानादौरजोदर्शनशांतिः ॥ ॥ निंद्यर्क्षतिथिवारेषुयदि
पुष्पंप्रदृश्यते ॥ अशुभंचेद्रजःस्त्रीणांनिंद्यस्थानंचवाससी ॥ १ ॥ तत्रशांतिंप्रकुर्वीत
ग्रहयज्ञपुरःसरम् ॥ सुमुहूर्तेतुसंप्राप्तेकुर्याच्छांतिंयथाविधि ॥ २ ॥ विधानंतत्रकर्त
व्यमारिष्टघ्नंविशेषतः॥दंपत्योःप्रातरेवस्यान्मंगलस्नानमुत्तमम् ॥३॥ पंचमेदिवसेस्ना

त्वाद्वाभ्यामप्यत्रमंगलैः ॥तिलतैलेनशुद्धेनशुभकल्केनवापुनः ॥४॥उष्णैश्चवारिभिः
श्रेष्ठैः पंचपल्लवसंयुतैः ॥ आह्निकंविधिवत्कृत्वाविधानंनूनमाचरेत् ॥५॥ शुभाचारस
मायुक्तः श्रद्धयापरयायुतः ॥ तिथिश्रवणकंकुर्याच्छांतिसंकल्पपूर्वकम्॥६॥ पुण्याहं
वाचयेत्पश्चाद्ब्राह्मणैर्वेदपारगैः ॥ कृत्वाभ्युदयिकंश्राद्धमाचार्यंवरयेत्ततः ॥ ७ ॥ स्थं
डिलंचततः कृत्वाअग्निंसंस्थापयेत्ततः ॥ ईशान्यांचतुरः कुंभान्स्थापयेद्वारिपूरितान्
॥८॥पंचपल्लवसंयुक्तान्सर्वौषधिसमान्वितान् ॥ पंचरत्नसमायुक्तान्पंक्तिरूपेणसाधये
त्॥९॥कुंभोपरिन्यसेत्पात्रंशालितंडुलपूरितं ॥पात्रोपरिन्यसेद्वस्त्रंप्रतिकुंभंपृथक्पृथक्
॥ १० ॥सूर्यंचविन्यसेदाद्येइंद्रेंद्राण्यौततःपरं ॥चतुर्थेविन्यसेद्विद्वान्प्रतिमांभुवनेश्वरीं
॥११॥ततोग्रहांश्चसंपूज्ययथाविधिविधानतः ॥ सूर्यकुंभंतुसंस्पृष्ट्वासूर्यसूक्तंजपेद्द्विजः
॥१२॥रुद्रैकादशिनींचापिजपेत्तत्रसमाहितः॥ प्रधानंपायसंप्रोक्तंसघृतंचसशर्करम् ॥

॥१३॥ अष्टोत्तरसहस्रंतुशतमष्टोत्तरंतुवा॥प्रत्येकदेवतानांचजुहुयात्तिलसर्पिषा॥१४॥
आकृष्णेनेतिसूर्यंचइंद्रंत्रातारमिंद्रतः ॥ इंद्राणींतुतथादित्यैरास्नेतिचसुमंत्रतः ॥१५॥
ईश्वरींभुवनस्याथयजुषांश्रीश्चतेतिच ॥ ग्रहहोमंततः कृत्वायथाविध्युक्तद्रव्यया ॥
॥ १६ ॥ वंशपात्रंसमानीयरक्तवस्त्रसमन्वितम् ॥ तत्रराशिंप्रकुर्वीततंदुलानांनृपोत्तम
॥१७॥ तत्रोपरिन्यसेद्धैमींकदलींसूर्यदेवतां ॥वह्नेरुत्तरतोविद्वान्कदलींस्थापयेच्छुभां
॥ हेम्नःपंचपलाढ्यांवापलस्यापिसुलक्षणां ॥पलार्द्धेनतदर्द्धेनतदर्द्धेनचवापुनः ॥१९॥
सुस्तंभाढ्यांसुपत्रांचकदलेनविराजिताम् ॥ तंदुलानांप्रमाणंतु ॥ अष्टमुष्टिभवेत्किं
चित्किंचिदष्टौचपुष्कलम् ॥ पुष्कलानिचचत्वारिआढकःपरिकीर्तितः॥चतुर्भिराढकै
र्द्रोणोग्राह्योद्रोणेकतंदुलाः ॥ दद्यात्तांविप्रवर्यायसवस्त्रांचसदक्षिणाम् ॥ अलंकृतायवि
दुषेश्रोत्रियायकुटुंबिने ॥ दानमंत्रस्तु ॥ सुपत्रेसुभगेदेवि रंभेभास्करवल्लभे ॥ रक्षमां

॥ दानेनानेनदेवेशः सविताविश्वतोमुखः ॥
रजसोदोपादुष्टस्यास्यविगर्हितात् ॥ ततोभिषेचनंकार्यंदंपत्योश्चविशेषतः ॥ उच्चा
प्रीतोभवतुमेसद्योदोषंहरतुदुष्करम् ॥ उद्धृत्योद्धृत्यतंसिंचेत्पुण्यमंत्रैर्यथाविधि ॥
र्यवारुणान्मंत्राञ्जलेनपंचपल्लवैः ॥ भगप्रणेतीदमापःसमुद्रायपुनन्तुमा ॥ आ
आपोहिष्ठात्रिभिर्मंत्रैःपंचैंद्रैःपंचवारुणैः ॥ देवस्यत्वात्रिभीत्यादिअभिषिच्यपुनःपुनः॥
प्यायपंचनद्येतिशिरोमेतिचतसृभिः ॥ दंपत्योःपरिधानार्थमहतेवाससीपुरा ॥ क
शक्रादिदेवताःसर्वाब्रह्मविष्णुपुरोगमाः ॥ आचार्यायततोदद्यात्स्वर्णगोभूतिलांस्ततः॥
र्मणांतेविसृज्यान्यद्वासश्चपरिधार्यते ॥ सदक्षिणमनड्वाहंप्रदद्याद्रुद्रजापिने ॥
ब्राह्मणेभ्यस्तथान्येभ्योदक्षिणाश्चविशेषतः ॥ यस्मिन्वासासिदृष्टंचरजोदुष्टभयावहम्॥
ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाच्छर्कराघृतपायसैः॥ एवंयःकुरुतेशांतिंनारदोक्तप्रमाणतः॥
तद्वासोयत्नतस्त्याज्यंततःशांतिकरंहितत् ॥

तदनिष्टंतुसकलंसद्यएवविनश्यति ॥ इति नारदोक्तरजोदर्शनशांतिक्रमः ॥ ॥अथ
शांतिप्रयोगानुक्रमः ॥ ॥ शांतिक्रमंप्रवक्ष्यामिनारदेनयथोदितम्॥गणेशंपूजयेदादौ
स्वस्तिपुण्याहवाचनम्॥१॥मातॄणांपूजनंकार्यंनांदीश्राद्धमतःपरम् ॥ आचार्यंवरयि
त्वाथब्रह्माणंगाणपत्यकम्॥२॥सादस्यमृत्विजश्चैवजापकान्वरयेत्ततः ॥ दिग्रक्षणंत
तःकार्यंपंचगव्यंयथाविधि ॥ ३ ॥ भूमिंसंपूज्यविधिवत्तत्रसंस्कारपंचकम् ॥ स्थंडि
लेग्निंप्रतिष्ठाप्यकलशान्स्थापयेत्क्रमात् ॥ ४ ॥ मूर्त्यग्न्युत्तारणंप्राणप्रतिष्ठास्थापना
र्चनम्॥ग्रहादीन्स्थापयित्वाथस्थापयेद्रुद्रकुंभकम्॥५॥ ब्रह्मासनंततोदत्त्वाकारयेत्कु
शकंडिकाम् ॥ लिंगोक्तैर्नाममंत्रैर्वायथाविध्युक्तद्रव्यतः ॥ ६ ॥ देवताग्रहहोमंचयथा
संख्यापुरःसरम् ॥ पूजास्विष्टंनवाहुत्यांबलिंपूर्णाहुतिंतथा ॥७॥ स्रुवाश्चादिविमोकां
तंहोमशेषंसमापयेत् ॥ श्रेयःसंपाद्यदानंचअभिषेकोविसर्जनम् ॥ ८ ॥ विप्राशिषःप्र

गृह्णीयात्तान्मिष्टान्नेनभोजयेत् ॥ इति शांतिप्रयोगानुक्रमः ॥ नान्वाधानमृषि
श्छंदोयजुषांगृह्यकर्मणि ॥ श्रौतेकर्मणिकेषांचिदन्वाधानादिकारयेदितिवचनात् ॥
ऋषिश्छंदअन्वाधानंगर्भाधानातिरिक्तसंस्कारेऽस्मिन्ग्रंथेनांगीकृतम् ॥ ॥ तत्रादौस
र्वकर्मसाधारणांगानांगणेशपूजादीनांस्वस्तिवाचनांतानांप्रयोगः ॥ ॥ सचशिष्टप्रचु
राचारानुसारेणोच्यते ॥ ॥ महत्सुकर्मसुपूर्वेद्युः स्वल्पेषुतस्मिन्नहनिपूर्वाह्णेनिर्णेज
नांतपंचमहायज्ञांतकृतनित्यक्रियेणसपत्नीकेनससंस्कार्येणयजमानेनप्राङ्मुखेनो
दङ्मुखेनवाशुद्धपीठेउपवेशनम् ॥ ॥ पादौहस्तौचप्रक्षाल्यद्विराचम्यत्रिः प्राणा
नायम्यदेशकालौसंकीर्त्यकरिष्यमाणामुककर्मांगतयामंगलस्नानमहंकरिष्यइति
संकल्पः ॥ ॥ ततोयथाचारमंगलवाद्यघोषपुरःसरंपुत्रवद्वृद्धसुवासिनीभिर्हस्तैःसु
गंधितैलेनाभ्यंजनंतिलामलकादीनांसर्वौषध्यादिसुगंधचूर्णेनोद्वर्तनमुष्णोदकेनस्ना

नमिदमेवमंगलस्नानमित्यभिधीयते ॥ ॥ संग्रहे ॥ ॥ सौगंध्यतिलतैलेनकुर्यादंगेस
मंजनं ॥ तिलामलकसंयुक्तैःसुगंध्योपधिचूर्णकैः ॥ अंगोद्धृत्यौष्णोदकेनस्नानंतन्मं
गलंस्मृतमिति ॥ ॥ शुष्कवस्त्रपरिधानपुरःसरंपतिपुत्रवद्वृद्धसुवासिनीभिर्मंगलति
लकयुतंनीराजनंचप्रकुर्वीत ॥ तथाचयजमानः पत्न्यासंस्कार्येणचयथायोग्यालंकृ
तः द्विराचमनं॥ततोयजमानः नवंश्वेतंसदशंस्ववर्णेनसकृद्धौतंप्रागुदग्दशंवाप्रसारि
तंनान्यधारितमहतंवसनंतन्नाभिष्टष्ठकटयेवंबद्धत्रिकच्छंपरिधास्यैइत्यनेनमंत्रेणप
रिधाययशसामेत्यनेनमंत्रेणोत्तरीयम्॥अहतेवाक्षौमवस्त्रेश्वेतपीतरक्तरंजितेवानीली
रंजितंविनापत्न्यात्वमंत्रंपरिधाय ॥ प्रतिवस्त्रेस्मार्तविधिनाद्विराचमनं॥पत्न्यास्तुय
थोक्तम् ॥ ततोवारणादियज्ञियदारुनिर्मितेसोत्तरच्छदेशुद्धपीठेशुभासनेयज्ञोपवीति
नादक्षिणपार्श्वेवद्धशिखाऽभिन्नकेशेनयजमानेनप्राङ्मुखेनोदङ्मुखेनवाउपवेशनं ॥

तद्दक्षिणतःपत्न्याचतद्दक्षिणतःसंस्कार्येणच ॥ वारणादिपदेनसीसवर्टैभुरणीकाष्ठपीठं ॥ सोत्तरच्छदेनउपर्यग्रइति ॥ ॥ सव्येद्वित्रिकुशदलोपग्रहः ॥ दक्षिणेचतुःकुशदलोपग्रहः ॥ सचअनामिक्यांमध्यपर्वणि ॥ एवंकरद्वयेकुशोपग्रहः ॥ अथवापंचचतुःकुशदलग्रंथियुतकरद्वयेपवित्रोपग्रहः ॥ वर्णेवर्णेएकैकन्यूनमितिकेचित् ॥ षोडशमाषमारभ्योर्ध्वंचयथाशक्तिहेमात्मकपवित्रंचातिप्रशस्तम् ॥ ॥ घृतकुंकुमकेशरान्यतममंगलतिलकंस्मार्तविधिनाद्विराचम्यप्राणानायम्यशांतिपाठंपठित्वा त्रिमात्रंप्रणवमुच्चार्यलक्ष्मीनारायणादिदेवान्प्रणमेत् ॥ ॥ ॥ ॥

अथशांतिपाठमंत्राः ॥ ॥ ॐ आनोभद्राःक्रतवोयन्तुविश्वतोदब्धासोऽअपरितासउद्भिदः ॥ देवानोयथासदमिद्वृधेऽअसन्नप्रायुवोरक्षितारोदिवेदिवे ॥ १ ॥ देवानां

म्भुद्रासुमतिर्ऋजूयतान्देवानाꣳरातिरभिनोनिवर्त्तताम् ॥ देवानाꣳसख्यमुपसेदिमा
घयन्देवानऽआयुःप्प्रतिरन्तुजीवसे ॥ २ ॥ तान्पूर्व्वयानिविदाहूमहेवयम्भगम्मित्र
मदितिन्दक्षमस्रिधम् ॥ अर्य्यमणम्वरुणꣳसोमम्मश्विनासरस्वतीनःसुभगामयस्क
रत् ॥ ३ ॥ तन्नोवातोमयोभुवातुभेषजन्तन्मातापृथिवीतत्पिताद्यौः ॥ तद्ग्रावाणः
सोमसुतोमयोभुवस्तदश्विनाशृणुतान्धिष्ण्यायुवम् ॥ ४ ॥ तमीशानञ्जगतस्तस्थुष
स्पतिन्धियञ्जिन्वमवसेहूमहेवयम् । पूषानोयथावेदसामसद्वृधेरक्षितापायुरदब्धः
स्वस्तये ॥५ ॥ स्वस्तिनऽइन्द्रोवृद्धश्रवाःस्वस्तिनःपूषाविश्ववेदाः॥स्वस्तिनस्तार्क्ष्यो
ऽअरिष्टनेमिःस्वस्तिनोबृहस्पतिर्दधातु ॥ ६ ॥ पृषदश्वामरुतःपृश्निमातरःशुभंयया

वानोविदथेषुजग्मयः ॥ अग्निजिह्वामनवः सूरचक्षसोविश्वेनोदेवाऽ अवसागमन्निह
॥ ७ ॥ भद्रङ्कर्णेभिःशृणुयामदेवाभद्रम्पश्येमाक्षभिर्यजत्राः ॥ स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाᳬ
संस्तनूभिर्व्यशेमदेवहितंयदायुः ॥ ८ ॥ शतमिन्नुशरदोऽअन्तिदेवायत्रानश्चक्रा
जरसन्तनूनाम् ॥ पुत्रासोयत्रपितरोभवन्तिमानो मध्यारीरिषतायुर्गन्तोः ॥ ९ ॥
अदितिर्द्यौरदितिरन्तरिक्षमदितिर्म्मातासपितासपुत्रः ॥ विश्वेदेवाऽअदितिः पञ्चज
नाऽअदितिर्ज्जातमदितिर्ज्जनित्वम् ॥ १० ॥ तम्पत्नीभिरनुगच्छेमदेवाः पुत्रैर्भ्रातृभि
रुतवाहिरण्यैः ॥ नाकङ्गृभ्णानाःसुकृतस्यलोकेतृतीयेपृष्ठेऽअधिरोचनेदिवः ॥ ११ ॥
आयुष्यम्वर्च्चस्यᳬरायस्पोषमौद्भिदम् ॥ इदᳬहिरण्यंवर्च्चस्वज्जैत्रायाविशतादिमाम् ॥

द्यौः शान्तिरन्तरिक्षꣳ शान्तिः पृथिवी शान्तिरापः शान्तिरोषधयः शान्तिः ॥ वनस्प
तयः शान्तिर्विश्वेदेवाः शान्तिर्ब्रह्म शान्तिः सर्वꣳ शान्तिः शान्तिरेव शान्तिः सामाशा
न्तिरेधि ॥ १ ॥ यतोयतः समीहसे ततो नो अभयङ्कुरु ॥ शन्नः कुरु प्रजाभ्योभयन्नः प
शुभ्यः ॥ २ ॥ सुशांतिर्भवतु ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
ॐ श्रीमन्महागणाधिपतयेनमः ॥ ॐ लक्ष्मीनारायणाभ्यांनमः ॥ ॐ उमामहेश्वरा
भ्यांनमः ॐ वाणीहिरण्यगर्भाभ्यांनमः ॥ ॐ शचीपुरंदराभ्यांनमः ॥ ॐ मातापितृचर
णकमलेभ्योनमः ॥ ॐ कुलदेवताभ्योनमः ॥ ॐ इष्टदेवताभ्योनमः ॥ ॐ ग्रामदेवताभ्यो
नमः ॥ ॐ स्थानदेवताभ्योनमः ॥ ॐ वास्तुदेवताभ्योनमः ॥ ॐ सर्वेभ्योदेवेभ्यः सर्वे
भ्योब्राह्मणेभ्योनमोनमः ॥ ॐ पुण्यंपुण्याहंदीर्घमायुरस्तु ॥ सुमुखश्चैकदंतश्च कपिलो

गजकर्णकः॥लंबोदरश्चविकटोविघ्ननाशोगणाधिपः ॥ १ ॥धूम्रकेतुर्गणाध्यक्षोभालच
द्रोगजाननः ॥ द्वादशैतानिनामानियःपठेच्छृणुयादपि ॥ २ ॥ विद्यारंभेविवाहेचप्रवे
शेनिर्गमेतथा ॥ संग्रामेसंकटेचैवविघ्नस्तस्यनजायते ॥ ३ ॥ शुक्लांबरधरंदेवंशशिव
र्णंचतुर्भुजम् ॥ प्रसन्नवदनंध्यायेत्सर्वविघ्नोपशांतये॥४॥अभीप्सितार्थसिद्ध्यर्थंपूजि
तोयःसुरासुरैः ॥ सर्वविघ्नहरस्तस्मैगणाधिपतयेनमः ॥ ५ ॥ सर्वमंगलमांगल्येशिवे
सर्वार्थसाधिके ॥ शरण्येत्र्यंबकेगौरिनारायणिनमोस्तुते ॥ ६ ॥ सर्वदासर्वकार्येषुना
स्तितेषाममंगलम्॥ येषांहृदिस्थोभगवान्मंगलायतनंहरिः ॥७॥ लाभस्तेषांजयस्ते
षांकुतस्तेषांपराजयः ॥ येषामिंदीवरश्यामोहृदयस्थोजनार्दनः ॥ ८ ॥ विनायकंगु
रुंभानुंब्रह्मविष्णुमहेश्वरान्॥ सरस्वतींप्रणौम्यादौसर्वकार्यार्थसिद्धये ॥ ९ ॥ सर्वेष्वा
रब्धकार्येषुत्रयस्त्रिभुवनेश्वराः ॥ देवादिशंतुनःसिद्धिंब्रह्मेशानजनार्दनाः ॥ १० ॥

विष्णुर्विष्णुर्विष्णुः ॥ श्रीमद्भगवतोमहापुरुषस्यविष्णोराज्ञयाप्रवर्तमानस्यअद्यब्रह्म
णोद्वितीयेपरार्धेविष्णुपदेश्रीश्वेतवाराहकल्पेवैवस्वतमन्वंतरेअष्टाविंशतितमेकलि
युगेप्रथमचरणेभरतवर्षेभरतखंडेजंबूद्वीपेदंडकारण्येदेशेगोदावर्याः पश्चिमेतीरेपर
शुरामक्षेत्रेबौद्धावतारेशालिवाहनशकेअमुकनामसंवत्सरेअमुकायनेअमुकऋतौअ
मुकमासेअमुकपक्षेअमुकतिथौअमुकवासरेअमुकनक्षत्रेअमुकराशिस्थितेचंद्रेअ
मुकराशिस्थितेश्रीसूर्ये अमुकराशिस्थितेदेवगुरौशेषेषुग्रहेषुयथायथंराशिस्थान
स्थितेषुसत्सुएवंगुणविशेषेणविशिष्टायांशुभपुण्यतिथौममआत्मनःश्रुतिस्मृतिपुरा
णोक्तफलावाप्तये अस्मिन्पुण्याहे अस्याः ममभार्यायाः प्रथमरजोदर्शनसमयेमास
तिथिवारनक्षत्रयोगकरणलग्नहोरावस्त्रदर्शनस्थानदिनभागवर्णानांमध्येयद्विरुद्धफ
लंतत्तद्दोषपरिहारार्थंपुत्रपौत्रादिसंततिप्राप्त्यर्थंतथाचक्षेममकलत्रेणसहजन्मराशेः स

काशान्नामराशेःसकाशाद्येकेचिद्विरुद्धस्थानस्थितक्रूरग्रहास्तैःसूचितंसूचयिष्यमा
णंचयत्सर्वारिष्टंतद्विनाशार्थंसर्वदातृतीयैकादशशुभस्थानास्थितशुभफलप्राप्त्यर्थंग
णपतिदुर्गाक्षेत्राधिपत्यादित्यादिनवग्रहाधिदेवताप्रत्याधिदेवतादिसहितश्रीसूर्येंद्रें
द्राणीभुवनेश्वरीदेवताप्रीत्यर्थंनारदोक्तरजोदर्शनशांतिसांगोपांगेनतथाचअस्याःम
मभार्यायाः क्षेत्रगर्भयोः संस्कारार्थंप्रतिगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणद्वाराश्रीपरमेश्वर
प्रीत्यर्थंगर्भाधानाख्यंकर्मएकतंत्रेणाहंकरिष्ये ।इतिसंकल्पः।तदंगत्वेनगणपतिपूज
नंस्वस्तिपुण्याहवाचनंमातृकापूजनमायुष्यमंत्रजपंनांदीश्राद्धंब्रह्माचार्यऋत्विग्वर
णंदिग्रक्षणंपंचगव्यकरणंभूमिपूजनमग्निस्थापनंकलशस्थापनम् अग्न्युत्तारणप्राणप्र
तिष्ठापूर्वकदेवतास्थापनंकदलीस्थापनंनवग्रहस्थापनंचाहंकरिष्ये॥तत्रादौकर्मार्थज

१ नारदोक्तमूलंदर्पणेएव ।

लपूरितकलशार्चनम्॥ॐतत्वांयामिब्रह्मणावन्दमानस्तदाशास्तेयजमानोहविर्भिः॥
अहेडमानोवरुणेहबोध्युरुशꣳसमानऽआयुःप्रमोषीः ॥ १ ॥ कलशेवरुणायनमः
गंधाक्षतपुष्पैः संपूज्य ॥ ततोदक्षिणहस्तेनकलशमालभ्याभिमंत्रयेत् ॥ कलशस्यमु
खेविष्णुः कंठेरुद्रः समाश्रितः ॥ मूलेतस्यस्थितोब्रह्मामध्येमातृगणाः स्मृताः ॥ १ ॥
कुक्षौतुसागराः सर्वेसप्तद्वीपावसुंधरा ॥ ऋग्वेदोथयजुर्वेदः सामवेदोह्यथर्वणः ॥ २ ॥
अंगैश्चसहिताः सर्वेकलशंतुसमाश्रिताः ॥ इत्यभिमंत्र्य ॥ ततोगंगाद्यावाहनम् ॥ गं
गेचयमुनेचैवगोदावरिसरस्वति ॥ नर्मदेसिंधुकावेरिजलेस्मिन्सन्निधिंकुरु ॥ १ ॥ अ
स्मिन्कलशेसर्वाणितीर्थान्यावाहयामि ॥ पूजयामि ॥ नमस्करोमि ॥ कलशोदके
नपूजासंभारान्संप्रोक्ष्य ॥ तत्रमंत्रः ॥ ॐअपवित्रः पवित्रोवासर्वावस्थांगतोपिवा ॥

यः स्मरेत्पुंडरीकाक्षंसबाह्याभ्यंतरेशुचिः ॥ १ ॥ इतिमंत्रेणप्रोक्षयेत् ॥ दीपपूजनम् ॥
भोदीपत्वंब्रह्मरूपअंधकारनिवारक ॥ इमांमयाकृतांपूजांगृण्हंस्तेजःप्रवर्धय ॥ १ ॥
दीपायनमःगंधाक्षतपुष्पैः संपूज्य ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
अथगणपतिपूजनम् ॥ ॥ ततोध्यानम् ॥ ॥ श्वेतांगंश्वेतवस्त्रंसितकुसुमगणैःपूजितं
श्वेतगंधैः क्षीराब्धौरत्नदीपैःसुरतरुविमलेरत्नसिंहासनस्थम् ॥ दोर्भिःपाशांकुशेष्टाभ
यधृतिविशदंचंद्रमौलिंत्रिनेत्रंध्यायेच्छांत्यर्थमीशंगणपतिममलंश्रीसमेतंप्रसन्नम् १
ॐभूर्भुवःस्वःसिद्धिबुद्धिसहितमहागणपतयेनमःध्यायामि। हेहेरंबत्वमेह्येहिअंबिका

---

१ यद्यपि गणपतिपूजनंगदाधरादिभिर्नोक्तंतथापि आदौविनायकः पूज्योअंतेतुकुलदेवतेति संस्कारमयूखादौगृह्यपरिशिष्टवचनात् ॥ गणेशंपूजयेत्पूर्वंनिर्विघ्नार्थस्वकर्मणोत्तिपरशुरामकारिकोक्तेश्चविघ्नेशंच समर्च्येतिचूडामणिकारवृत्ताच्चकार्यमेव.

त्र्यंबकात्मज ॥ सिद्धिबुद्धिपतेत्र्यक्षलक्षलाभपितुःपितः ॥ १ ॥ नागास्यनागहारत्व
गणराजचतुर्भुज ॥ भूषितःस्वायुधैर्दिव्यैःपाशांकुशपरश्वधैः ॥ २ ॥ आवाहयामि
पूजार्थंरक्षार्थंचममक्रतौ ॥ इहागत्यगृहाणत्वंपूजांक्रतुंचरक्षमे ॥ ३ ॥ ॐ गणानां
न्त्वागणपतिर्ठंहवामहेप्रियाणान्त्वाप्रियपतिर्ठंहवामहेनिधीनान्त्वांनिधिपतिर्ठंहवा
महेवसोमम ॥ आहमजानिगर्भधमात्वमजासिगर्भधम् ॥ १ ॥ ॐभू० सिद्धिबुद्धि
सहितमहागणपतयेनमः गणपतिमावाहयामि ॥ ॥ रम्यंसुशोभनंदिव्यंसर्वसौख्य
करंशुभम्॥आसनंचमयादत्तंगृहाणपरमेश्वर॥२॥ॐ वर्ष्मोस्मिसमानानामुद्यतामि
वसूर्यः ॥ इमन्तमभितिष्ठामियोमाकश्चाभिदासति ॥ २ ॥ ॐ भू० सि० म० आसनं
समर्पयामि ॥ उष्णोदकंनिर्मलंचसर्वसौगंध्यसंयुतम् ॥ पादप्रक्षालनार्थायदत्तंतेप्रति

त्र्ह्यताम् ॥३॥ ... एतावानस्य महिमातो ज्यायाँश्च पूरुषः॥ पादोस्य विश्वा भूतानि
त्रिपादस्यामृतं ... २ ॥ ॐ भू० सि० म० ग० पाद्यं स० ॥ ताम्रपात्रे स्थितं तोयं
गंधपुष्पफलान्वितम् ॥ सहिरण्यं ददाम्यर्घं गृहाण परमेश्वर ॥ ४ ॥ ॐ धामन्ते विश्वं
म्भुवनमधिश्रितमन्तः समुद्रे हृद्यन्तरायुषि ॥ अपामनीके समिथे यऽआभृतस्तमश्या
ममधुमन्तन्तऽऊर्मिम् ॥ ४ ॥ ॐ भू० सि० म० अर्घ्यं स० ॥ सर्वतीर्थसमायुक्तं सुगंधि
निर्मलं जलम् ॥ आचम्यार्थं मया दत्तं गृहाण परमेश्वर ॥५॥ ॐ इमम्मे वरुण श्रुधी हव
मद्या च मृडय ॥ त्वामवस्युराचके ॥ ५ ॥ ॐ भू० सि० म० आचमनं स० ॥ पंचामृत
स्नानं ॥ कामधेनुसमुद्भूतं सर्वेषां जीवनं परम्॥ पावनं यज्ञहेतुश्च पयः स्नानार्थमर्पितम्॥

॥ १ ॥ ॐ पयंःपृथिव्याम्पयऽओपधीषुपयोदिव्यन्तरिक्षेपयोधाः ॥ पयंस्वतीःप्र
दिशंःसन्तुमह्यंम् ॥ १ ॥ ॐ भू०सि०म०पयःस्नानंस० ॥ पयःस्नानांतेशुद्धोदक
स्नानंस० ॥ पयसस्तुसमुद्भूतंमधुराम्लंशशिप्रभम्॥ दध्यानीतंमयादेवस्नानार्थंप्र
तिगृह्यताम् ॥ २ ॥ ॐ दधिक्राव्णोऽअकारिषञ्जिष्णोरश्वंस्यवाजिनंः ॥ सुरभिनोमु
खांकरत्प्रणऽआयूंषितारिषत् ॥ २ ॥ ॐ भू०सि०म०दधिस्नानंस० ॥ नवनीतसमु
त्पन्नंसर्वसंतोषकारकम् ॥ घृतंतुभ्यंप्रदास्यामिस्नानार्थंप्रतिगृह्यताम् ॥ ३ ॥ ॐ
घृतम्मिमिक्षेघृतमंस्ययोनिर्घृतेश्रितोघृतम्वंस्यधामं ॥ अनुष्वधमावंहमादयंस्वस्वा
कृतंवृपभवक्षिहव्यम् ॥ ३ ॥ भू०सि०म०घृतस्नानंस० ॥ घृतस्नानांतेशु० ॥

रुपुष्पसमुद्भूतंसुस्वादुमधुरंमधु ॥ तेजःपुष्टिकरंदिव्यंस्नानार्थंप्रतिगृह्यताम् ॥ ॐ
मधुवाताऽऋतायतेमधुक्षरन्तिसिन्धवः ॥ माध्वीर्न्नःसन्त्वोषधीः ॥ १ ॥ मधुनक्तमु
तोपसोमधुमत्पार्थिवꣳरजः ॥ मधुद्यौरस्तुनःपिता ॥ २ ॥ मधुमान्नोवनस्पतिर्म्म
धुमाँ२ऽअस्तुसूर्यः ॥ माध्वीर्ग्गावोभवन्तुनः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ॐ भू०सि०म० मधुस्ना
नंस० ॥ इक्षुसारसमुद्भूताशर्करापुष्टिकारिका ॥ मलापहारिकादिव्यास्नानार्थंप्र
तिगृह्यताम् ॥५॥ ॐअपारसमुद्वयसꣳसूर्य्येसन्तꣳसमाहितम् ॥अपा रसस्ययोरस
स्तँवोगृण्हाम्म्युत्तममुपयामगृहीतोसीन्द्रायत्वाजुष्टङ्गृण्हाम्येषतेयोनिरिन्द्रायत्वा
जुष्टंतमम् ॥ ५ ॥ ॐ भू०सि०म० शर्करास्नानंस० ॥ नानासुगंधद्रव्यंचचंदनंरज
नीयुतम् ॥ उद्वर्तनंमयादत्तंगृहाणपरमेश्वर ॥ १ ॥ ॐ गन्धर्वस्त्वाविश्वावसुःपरिद

धातुर्विश्वस्यारिष्टचैयजमानस्यपरिधिरस्याग्निरिडऽईडितः॥ १ ॥ ॐअहिरिवभोगैः
पर्येतिबाहुञ्ज्यायोहेतिम्परिबाधमानः॥हस्तघ्नोविश्वावयुनानिविद्वान्पुमान्पुमांऽसं
म्परिपातुविश्वतः ॥ २ ॥ ॐ भू०सि०म०उद्वर्तनस्नानंसम० ॥ उद्वर्तनस्नानांतेशु
द्धोदकस्नानंस० ॥ ततोनाममंत्रेणगंधपुष्पधूपदीपनैवेद्यतांबूलदक्षिणांतंपंचामृत
स्नानांगपूजनमितिशिष्टाः ॥ कावेरीनर्मदावेणीतुंगभद्रासरस्वती ॥ गंगाचयमुना
तोयंमयास्नानार्थमर्पितम् ॥ १ ॥ ॐ आपोहिष्ठामयोभुवस्तानऽऊर्ज्जेदधातन ॥ म
हेरणायचक्षसे ॥ १ ॥ योवःशिवतमोरसस्तस्यभाजयतेहनः ॥ उशतीरिवमातरः
॥ २ ॥ तस्माऽअरङ्गमामवोयस्यक्षयायजिन्वथ ॥ आपोजनयथाचनः ॥ ३ ॥ ॐ

र०सि०म०शुद्धोदकस्नानमभिषेकंचस०॥ शांतिःशांतिःशांतिः ॥ सुशांतिर्भवतु ॥
ॐभू०सि०म०स्नानांतेआचमनंस० ॥५॥ सर्वभूपादिमेसौम्येलोकलज्जानिवारणे ॥
मयोपपादितेतुभ्यंवाससीप्रतिगृह्यताम् ॥ १ ॥ ॐयुवासुवासाःपरिवीतऽआगात्सऽ
उश्रेयान्भवतिजायमानः ॥ तन्धीरासः कवयऽउन्नयन्तिस्वाध्योमनसादेवयन्तः
॥ २ ॥ ॐभू०सि०म०वस्त्रंस० ॥ नवभिस्तंतुभिर्युक्तंत्रिगुणंदेवतामयम् ॥ उपवीतंम
याद्त्तंगृहाणपरमेश्वर॥ १ ॥ ॐ यज्ञोपवीतम्परमम्पवित्रम्प्रजापतेर्यत्सहजम्पुरस्ता
त् ॥ आयुष्यमग्र्यम्प्रतिमुञ्चशुभ्रंयज्ञोपवीतम्बलमस्तुतेजः ॥ १ ॥ ॐ भू०सि०म०
यज्ञोपवीतंस० ॥ आचमनम्॥श्रीखंडंचंदनंदिव्यंकेशरादिसमन्वितम् ॥ विलेपनंसुर
श्रेष्ठचंदनप्रतिगृह्यताम् ॥ १ ॥ ॐ त्वाङ्गन्धर्व्वाऽअखनँस्त्वामिन्द्रस्त्वाम्बृहस्पतिः ॥

त्वामोंषधेसोमोराजांविद्रान्यक्ष्मादमुच्यत ॥ १ ॥ ॐ भू०सि०म०चंदनंस० ॥ अ
क्षताश्चसुरश्रेष्ठकुंकुमाक्ताः सुशोभिताः ॥ मयानिवेदिताभक्त्यागृहाणपरमेश्वर ॥
॥ १ ॥ ॐ अक्षन्नमीमदन्तह्यवप्रियाऽअंधूषत ॥ अस्तोषतस्वभानवोविप्रानविष्ठ-
यामतीयोजान्विन्द्रतेहरी ॥ ॐ भू०सि०म० अक्षतान्स० ॥ सुमाल्यानिसुगंधीनि
मालत्यादीनिवैप्रभो ॥ मयाहृतानिपूजार्थपुष्पाणिप्रतिगृह्यताम् ॥ १ ॥ ॐ ओषं
धीःप्रतिमोदध्वम्पुष्पवतीःप्रसूवरीः ॥ अश्वाऽइवसजित्वरिर्व्वीरुधःपारयिष्णवः ॥
॥ १ ॥ ॐ भू०सि०म० पुष्पाणिस० ॥ दूर्वांकुरान्सुहरितानमृतान्मंगलप्रदान् ॥
आनीतांस्तवपूजार्थंगृहाणगणनायक ॥ १ ॥ ॐ काण्डात्काण्डात्प्ररोहन्तीपरुषःपरुषस्परि ॥ एवानोदूर्वेप्रतनुसहस्रेणशतेनच ॥ १ ॥ ॐ भू०सि०म०दूर्वांकुरान्स०

हरिद्राकुंकुमंचैवसिंदूरादिसमन्वितम् ॥ सौभाग्यद्रव्यसंयुक्तंगृहाणपरमेश्वर ॥१ ॥
तैलानिअतःशांतिंप्रयच्छमे॥२ ॥ नानासुगंधतैलानिच ॥ नानासुगंधतैलानिअतःशांतिंप्रयच्छमे॥२ ॥
गंधौषधिचूर्णंचनानापरिमलानिच ॥ हस्तघ्नोविश्वावयुनानि
ॐ अहिरिवभोगैःपर्येतिबाहुञ्ज्यायाहेतिम्परिबाधमानः॥ हस्तघ्नोविश्वावयुनानि
विद्वान्पुमान्पुमांᳪसम्परिपातुविश्वतः ॥ १ ॥ ॐ भू०सि०म०नानापरिमलद्रव्या
णिसमर्पयामि ॥ वनस्पतिरसोद्भूतोगंधाढ्योगंधउत्तमः ॥ आघ्रेयःसर्वदेवानांधूपो
यंप्रतिगृह्यताम् ॥ १ ॥ ॐ धूरसिधूर्व्वधूर्वन्तन्धूर्वतंय्योस्मान्धूर्वतितन्धूर्व्वयम्वयन्धूर्वा
मः ॥ देवानामसिवह्नितमᳪसस्नितमम्पप्रितमञ्जुष्टतमन्देवहूतमम्॥१ ॥ ॐ भू०
सि०म० धूपंस० ॥ साज्यंचवर्तिसंयुक्तंवह्निनायोजितंमया ॥ दीपंगृहाणदेवेशत्रैलो
क्यतिमिरापह ॥१॥ ॐ अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निःस्वाहासूर्योज्योतिर्ज्योतिःसूर्यः

स्वाहा ॥ अग्निर्वर्च्चोज्योतिर्वर्च्चःस्वाहासूर्योवर्च्चोज्योतिर्वर्च्चःस्वाहा ॥ ज्योतिःसूर्यः
सूर्योज्योतिःस्वाहा ॥ १ ॥ ॐ भू० सि० म० दीपंसमर्पयामि ॥ शर्कराघृतसंयुक्तंम
धुरंस्वादुचोत्तमम् ॥ उपहारसमायुक्तंनैवेद्यंप्रतिगृह्यताम् ॥१॥ ॐ येदेवासोदिव्येका
दशस्थपृथिव्यामध्येकादशस्थ ॥ अप्सुक्षितोमहिनैकादशस्थतेदेवासोयज्ञमिम
ञ्जुपध्वम्॥१ ॥ॐ भू० सि० म० नैवेद्यंस० ॥ ॐ भू० मध्येपानीयंस० ॥ॐ भू० उत्तरा
पोशनंस० ॥ ॐ भू० हस्तप्रक्षालनंसमर्पयामि ॥ॐ भू० सि० म० मुखप्रक्षालनंस० ॥
ॐ भू० चंदनेनकरोद्वर्तनंस० ॥ इदंफलंमयादेवस्थापितंपुरतस्तव॥तेनमेसफलावा
प्तिर्भवेज्जन्मनिजन्मनि ॥ १ ॥ ॐयाःफलिनीर्याऽअफलाऽअपुष्पायाश्चपुष्पिणीः ॥
बृहस्पतिप्रसूतास्तानोमुञ्चन्त्वंहसः ॥ १ ॥ ॐ भू० सि० म० फलंस० ॥ पूगीफ

लंमहद्दिव्यंनागवल्लीदलैर्युतम्॥एलादिचूर्णसंयुक्तंतांबूलंप्रतिगृह्यताम् ॥१॥ ॐ यत्पु
रुपेणहविषादेवायज्ञमतंन्वत ॥ व्वसन्तोस्यासीदाज्यंग्ग्रीष्मऽइध्मःशरद्धविः ॥ १ ॥
ॐ भू०सि०म०तांबूलंस० ॥ हिरण्यगर्भगर्भस्थंहेमबीजंविभावसोः ॥ अनंतपुण्य
फलदमतः शांतिंप्रयच्छमे ॥ १ ॥ ॐ हिरण्यगर्भःसमवर्तताग्ग्रेभूतस्यंजातःपतिरे
कऽआसीत् ॥ सदाधारपृथिवीन्द्यामुतेमाङ्कस्मैदेवायंहविषाव्विधेम ॥ १ ॥ ॐ भू०
सि०म०दक्षिणांस० ॥ कदलीगर्भसंभूतकर्पूरंचप्रदीपितम्॥ आरार्तिकमहंकुर्वेपश्य
मेवरदोभव ॥१॥ॐइदर्ठ्हविः प्प्रजननम्मेऽअस्तुदशंवीरर्ठ्सर्व्वगणर्ठ्स्वस्तये आत्म
सनिंप्प्रजासनिंपशुसनिंलोकसन्यंभयसनिं ॥अग्निःप्प्रजाम्बहुलाम्मेकरोत्वन्नम्पयो

रतोऽअस्मासुधत्त ॥ १ ॥ ॐ भू०सि०म०कर्पूरनीराजनंस० ॥ नानासुगंधपुष्पा
णियथाकालोद्भवानिच ॥ पुष्पांजलिर्मयादत्तोगृहाणपरमेश्वर ॥ १ ॥ ॐ यज्ञेनय
ज्ञमयंजन्तदेवास्तानिधर्म्माणिप्रथमान्यासन् ॥ तेहनाकंम्महिमानंः सचन्तयत्रपू
र्वेसाध्याः सन्तिदेवाः ॥ १ ॥ ॐभू०सि०म० पुष्पांजलिंस० ॥ यानिकानिचपापानि
ज्ञाताज्ञातकृतानिच ॥ तानिसर्वाणिनश्यंतिप्रदक्षिणपदेपदे॥ १ ॥ ओंसप्तास्यासन्प
रिधयस्त्रिः सप्तसमिधंःकृताः ॥ देवायद्यज्ञन्तन्वानाऽअबध्नन्पुरुषम्पशुम् ॥ १ ॥ओं
भू०सि०म० प्रदक्षिणांस० ॥ अथविशेषार्घः ॥ रक्षरक्षगणाध्यक्षरक्षत्रैलोक्यरक्षक॥
भक्तानामभयंकर्तात्राताभवभवार्णवात् ॥ १ ॥ द्वैमातुरकृपासिंधोषाण्मातुराग्रज

प्रभो ॥ वरदत्वंवरंदेहिवांछितंवांछितार्थद ॥ २ ॥ अनेनसफलार्घ्येणफलदोस्तुस
न्दामम ॥ ॐ भू० सि० म० विशेषार्घंस०॥ ॥ प्रार्थना ॥ ॥ विघ्नेश्वरायवरदाय
सुरप्रियायलंबोदरायसकलायजगद्धिताय ॥ नागाननायश्रुतियज्ञविभूषितायगौ
रीसुतायगणनाथनमोनमस्ते ॥ १ ॥ भक्तार्तिनाशनपरायगणेश्वरायसर्वेश्वरायशुभ
दायसुरेश्वराय ॥ विद्याधरायविकटायचवामनायभक्तप्रसन्नवरदायनमोनमस्ते २॥
नमस्तेब्रह्मरूपायविष्णुरूपायतेनमः ॥ नमस्तेरुद्ररूपायकरिरूपायतेनमः ॥ ३ ॥
विश्वरूपस्वरूपायनमस्तेब्रह्मचारिणे ॥ भक्तप्रियायदेवायनमस्तुभ्यंविनायक॥४ ॥
लंबोदरनमस्तुभ्यंसततंमोदकप्रिय ॥ निर्विघ्नंकुरुमेदेवसर्वकार्येषुसर्वदा ॥ ५ ॥
त्वांविघ्नशत्रुदलनेतिचसुंदरेतिभक्तप्रियेतिसुखदेतिवरप्रदेति ॥ विद्याप्रदेत्यघहरेतिच
येस्तुवंतितेभ्योगणेशवरदोभवनित्यमेव ॥ अनयापूजयासिद्धिबुद्धिसहितमहागण

पतिःसांगःसपरिवारःप्रीयताम् ॥ ॥ इतिश्रीऋषिभट्टविरचितेसंस्कारभास्करेगण
पतिपूजनंसमाप्तम्॥अथस्वस्तिपुण्याहवाचनम् ॥ पुण्याहवाचनविधिंवक्ष्यामोऽथय
थाविधि ॥ प्रयोक्तुःकर्मणामादावंतेचोदयसिद्धये ॥ ॥ तच्चप्रयोगांतर्गतमितिकेचित्
॥ अत्रच ॥वह्वल्पंवास्वगृह्योक्तंयस्यकर्मप्रकीर्तितम्॥तस्यतावतिशास्त्रार्थेकृतेसर्वंकृतं
भवेदिति॥पुण्याहवाचनमृद्धौपूर्तौच॥कात्यायनः ॥ ऋद्धिश्चैवतुसंस्कारविवाहांताः
प्रकीर्तिताः॥ प्रतिष्ठोद्यापनादीनिपूर्तकर्मयथोदितमिति॥तच्चकारिकायाम् ॥ स्वस्ति
वाचनमत्रेष्टंगृह्यकर्मादिकेपुच ॥ आचार्येणापिशास्त्रेस्मिन्मंगलार्थमुदीर्यते ॥ १ ॥
क्रमेणकलशंस्थाप्यपूर्णपात्रांतसर्वशः॥वरुणंतत्रसंपूज्यगंगाद्यावाहनादिकम् ॥ २ ॥
अर्चिताब्राह्मणाःसम्यग्गंधतांबूलदक्षिणाः ॥ तिष्ठेयुर्ब्राह्मणायुग्मावक्तारोदर्भपाण
यः ॥ ३ ॥ तिष्ठद्वाचयितातेपांदक्षिणस्थउदङ्मुखः ॥ अवनीगतजानुभ्यांततोमुकु

लपन्नवत् ॥ ४ ॥ अंजालिंशिरस्याधायप्रणमेत्त्रिः पुनःपुनः ॥ हस्तेकलशमुद्धृत्यनमे
स्त्रीणिपदानिच ॥ ५ ॥ अथवाचयितुंबाहुंदक्षिणांगसमाश्रितः॥ मनइत्यादिरूपेण
एकाग्रमितिचादिशेत् ॥ ६ ॥ मनसः स्मइतिब्रूयुस्तेसमाहितपूर्वकाः ॥ प्रसीदंत्विति
कर्तारः प्रसन्नाःस्मइतिद्विजाः ॥ ७ ॥ शांतिरस्त्विवतिविज्ञांताःशब्दाःपंचदशैवतु ॥ अ
स्तुवाक्यंद्विजमुखाच्छ्रावयित्वातथापरैः ॥ ८ ॥षड्वाक्यानिअस्त्वितिचइतरैरेकविं
शतिः ॥ प्रीयतांवाक्यपाठैतैरुदकस्यानिषेचनम्॥९॥ततः षड्वाक्यपाठैतैर्बहिरापोनि
षेचनम्॥अंतेदशशुभंवाक्यंनिकामेतिततोजपः ॥ १० ॥ शुक्रादयोग्रहाश्चैकंभगवां
श्च्यभिषेचनम् ॥ उदकस्यप्रकुर्वीतपुण्याहंवाचयेत्ततः ॥११॥ पुण्याहादित्रिरभ्यास
मंत्रमध्योर्ध्वनिःस्वनैः ॥ पुण्यंकल्याणमृद्धिश्चस्वस्तिःश्रीत्यादिपंचकम् ॥ १२ ॥ प्र
णवाद्यंत्रिराचष्टेभवत्पूर्वंभवान्त्विति ॥ प्रत्युक्तविपर्येप्रेषस्त्रिवारंस्वस्तिरित्यतः ॥१३॥

वारुणैःपावमानीयैरभिषिच्यसपत्निकम्॥नीराजनंततः कुर्यादंतेकर्मेश्वरार्पणमिति
॥ १४ ॥॥ अथपुण्याहवाचनेआदौअपांपतिकलशपूजनेअव्रणःशुद्धकलशोग्राह्यः ॥
शलक्षणंपरिभाषायामुक्तम् ॥ ॥ अथपुण्याहवाचनप्रयोगः ॥ ॥ महीद्यौरितिभू
स्पृष्ट्वा ॥ ओं महीद्यौःपृथिवीचनऽइमंयज्ञम्मिमिक्षताम् ॥ पिपृतान्नोभरीमभिः
॥ ओषधयःसमितियवान्क्षिप्त्वा ॥ ॐ ओषधयःसमवदन्तसोमेनसहराज्ञा ॥
यस्मैकृणोतिब्राह्मणस्तꣳराजन्पारयामसि ॥ १॥ आजिघ्रेतिकलशंस्थापयेत् ॥ ओं
आजिघ्रकलशम्मह्यात्वाविशन्त्विन्दवः॥ पुनरूर्ज्जानिवर्तस्वसानःसहस्रन्धुक्ष्वोरुधा
पयस्वतीपुनर्म्माविशताद्रयिः ॥ १ ॥ वरुणस्योत्तंभनमितिजलंपूरयेत् ॥ ओंवरु

१ टीप–भूमिपूजनमुक्तं परशुरामकारिकायाम् ॥

णस्योत्तम्भनमसिवरुणस्यस्कंभुसर्ज्जनीस्थोवरुणस्यऽऋतसदन्न्यासिवरुणस्यऽऋत
सदनेमासीद ॥ १॥ त्वांगंधर्वाइतिगंधंप्रक्षिपेत् ॥ ॐ त्वाङ्गन्धर्वाऽअखनं० ॥ १ ॥
याओषधीरितिसर्वौषधीः ॥ ॐ याऽओषधीःपूर्वाजातादेवेभ्यस्त्रियुगम्पुरा॥मनैनुबभ्रू
णामहर्ठंशुतन्धामानिसप्तचं ॥ १॥ कांडात्कांडादितिदूर्वाः॥ ॐ काण्डात्काण्डात्प्ररो
हन्ती० ॥ १ ॥ अश्वत्थेवेतिपंचपल्लवान् ॥ ॐ अश्वत्थेवोनिषदनम्पुर्णेवोवसुतिष्कृ
ता ॥ गोभाय्ऽइत्किलासथयत्सुनवथपूरुषम् ॥ १ ॥ स्योनापृथिवीतिसप्तमृदः ॥ ॐ
स्योनापृथिविनोभवानृक्षरानिवेशनी ॥ यच्छानः शर्म्मसप्रथाः ॥ १ ॥ याःफलिनी
रितिफलम्॥ॐ याःफलिनीर्याऽअफला० ॥ १ ॥ परिवाजपतिरितिपंचरत्नानि ॥ ॐ

परिवाजंपतिं कविरग्निर्हव्यान्यक्रमीत् ॥ दधद्रत्नानिदाशुषे ॥ १ ॥ हिरण्यगर्भेति
हिरण्यम् ॥ॐ हिरण्यगर्भःसम० ॥ १ ॥ युवासुवासाइतिरक्तसूत्रेणवेष्टयेत्॥ॐ युवा
सुवासाः परि० ॥ पूर्णादर्वीतिपूर्णपात्रमुपरिन्यसेत् ॥ ॐ पूर्णादर्विपरापतसुपूर्णापुन
रापत ॥ वस्नेवविक्रीणावहाऽइषमूर्जंशतक्रतो ॥ १ ॥ तत्वायामीतिवरुणमावाह्य॥
ॐ तत्वायामिब्रह्मणावन्दमानस्तदाशास्तेयजमानोहविर्भिः ॥ अहेडमानोवरुणेह
बोध्युरुशंसमानऽआयुःप्रमोषीः ॥ १ ॥ वरुणंसांगंसपरिवारमावाहयामि ॥ ॐ
भूर्भुवःस्वःअपांपतिवरुणायनमइतिमंत्रेणषोडशोपचारैः संपूजयेत् ॥ ॥ ततोगंगा
द्यावाहनम् ॥ ॥ सर्वेसमुद्राःसरितस्तीर्थानिजलदानदाः ॥आयांतुममशांत्यर्थंदुरित

क्षयकारकाः ॥ १ ॥ ॥ ततःकलशाभिमंत्रणम् ॥ ॥ कलशस्यमुखेविष्णुः कंठेरुद्रःस
माश्रितः ॥ मूलेतस्यस्थितोब्रह्मामध्येमातृगणाःस्मृताः ॥ १ ॥ कुक्षौतुसागराःसप्त
सप्तद्वीपावसुंधरा ॥ ऋग्वेदोथयजुर्वेदः सामवेदोह्यथर्वणः ॥ अंगैश्चसहिताः सर्वेक
लशंतुसमाश्रिताः ॥ २ ॥ प्रार्थना ॥ ॥ देवदानवसंवादेमथ्यमानेमहोदधौ ॥ उ
त्पन्नोसितदाकुंभविधृतोविष्णुनास्वयम् ॥१॥ त्वत्तोयेसर्वतीर्थानि देवाःसर्वेत्वयिस्थि
ताः ॥ त्वयितिष्ठंतिभूतानित्वयिप्राणाःप्रतिष्ठिताः ॥ २ ॥ शिवःस्वयंत्वमेवासिवि
ष्णुस्त्वंचप्रजापतिः ॥ आदित्यावसवोरुद्राविश्वेदेवाःसपैतृकाः ॥ ३ ॥ त्वयितिष्ठंति
सर्वेपियतःकामफलप्रदाः ॥ त्वत्प्रसादादिमंयज्ञंकर्तुमीहेजलोद्भव ॥ ४ ॥ सान्निध्यं
कुरुमेदेवप्रसन्नोभवसर्वदा ॥ ५ ॥ नमोनमस्तेस्फटिकप्रभायसुश्वेतहारायसुमं

१ स्पृशन्ननामिकाग्रेणक्वचिदालोकयन्नपि ॥ अनुमंत्रणंसर्वत्रसदैवमनुमंत्रयेदितिदेवयाज्ञिकः ॥

पाशपाणेनं गलाय ॥ सुपाशहस्तायज्ञपासनायजलाधिनाथायनमोनमस्ते ॥ १ ॥ पाशपाणेनं
गलाय ॥ सुपाशहस्तायज्ञपासनायजलाधिनाथायनमोनमस्ते ॥ १ ॥ ॥ इ
मस्तुभ्यंपद्मिनीजीवनायक ॥ पुण्याहवाचनंयावत्तावत्त्वंसन्निधौभव ॥ १ ॥ ॥ इ
तिप्रार्थना ॥ ॥ अथपुण्याहवाचनम् ॥ ॥ अवनिकृतजानुमंडलःकमलमुकुलसदृश
मंजलिंशिरस्याधायानंतरदक्षिणेनपाणिना स्वर्णपूर्णकलशंधारयित्वा दीर्घानागान
द्योगिरयस्त्रीणिविष्णुपदानिच ॥ ॐ त्रीणिपदाविचक्रमेविष्णुर्गोपाऽअदाभ्यः॥अ
तोधर्माणिधारयन् ॥ १ ॥ तेनायुष्प्रमाणेनपुण्यंपुण्याहंदीर्घमायुरस्त्वितिभवंतोब्रुवं
तुइतियजमानः ॥ पुण्यंपुण्याहंदीर्घमायुरस्त्वितिद्विजाः॥ ॥ एवंसर्वत्रयजमानवच

१ कलशधारणं आचार्यकर्तृकंधारयित्वेत्युक्तत्वात् ॥ आचार्यउदकुंभंतंधारयेत्तदनंतरमितिपरशुरामकारिकोक्तेश्च ॥

नोत्तरंब्राह्मणाःप्रतिवचनंदद्युः ॥ ब्राह्मणानांहस्तेसुप्रोक्षितमस्तु ॥ शिवा आपःसंतु॥
ॐ संतुशिवाआपः ॥ सौमनस्यमस्तु ॥ अस्तुसौमनस्यम् ॥ अक्षतंचारिष्टंचास्तु ॥
अस्त्वक्षतमरिष्टंच ॥ गंधाःपांतुसौमंगल्यंचास्त्वतिभवंतोब्रुवंतु ॥ ॐ गंधाःपांतुसौ
मंगल्यंचास्तु ॥ एवंसर्वत्र ॥ अक्षताःपांतु आयुष्यमस्त्व० ॥ ॐ अक्षताःपांतुआ
युष्यमस्तु ॥ पुष्पाणिपांतुसौश्रियमस्त्व० ॥ ॐ पुष्पाणिपांतुसौश्रियमस्तु ॥ तांबू
लानिपांतुऐश्वर्यमस्त्व० ॥ ॐ तांबूलानिपांतुऐश्वर्यमस्तु ॥ दक्षिणाःपांतुबहुधन
मस्त्व० ॥ ॐ दक्षिणाःपांतुबहुधनमस्तु॥ पुनरत्राःपांतुस्वर्चितमस्त्व०॥पुनरत्राःपां
तुस्वर्चितमस्तु ॥यजमानआचार्यादीन्प्रणम्य श्रीर्यशोविद्याविनयोवित्तंबहुपुत्रंचायु
ष्यंचास्त्वतिभवंतोब्रुवंतुइतिवदेत् ॥तेचश्रीर्यशोविद्याविनयोवित्तंबहुपुत्रंचायुष्यंचा

१ शिवाआपःसन्त्वित्यादिश्लोकामंत्राश्चदर्पणे उक्तास्तथापीदानींतनानामपाठदर्शनान्नात्रलिखिताः ॥

स्तुइत्युक्त्वादीर्घमायुःश्रेयःशांतिःपुष्टिस्तुष्टिश्चास्त्वितियजमानंमूर्ध्न्यभिषिंचेयुः ॥
यंकृत्वासर्ववेदयज्ञक्रियाकरणकर्मारंभाःशुभाःशोभनाःप्रवर्ततेतमहमोंकारमादिंकृ
त्वाऋग्यजुःसामाशीर्वचनंबहूपिमतंसमनुज्ञातंभवद्भिरनुज्ञातः पुण्यंपुण्याहंवाच
यिष्ये ॥ ॥ ॐ वाच्यताम् ॥ ॥ब्राह्मणानांहस्तेष्वक्षतान्दद्यात्तेचाशिषोदद्युः॥ ॥ ॐ
भद्रङ्कर्णेभिःशृणुयामदेवाभद्रम्पश्येमाक्षभिर्यजत्राः ॥ स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳसस्तनूभि
र्व्यशेमहिदेवहितंयदायुः ॥ १ ॥ देवानाम्भद्रासुमतिर्ऋजूयतान्देवानाꣳरातिरभिनो
निवर्त्तताम्॥देवानाꣳसख्यमुपसेदिमावयन्देवानऽआयुःप्प्रतिरन्तुजीवसे ॥२॥ न
तद्रक्षाꣳसिनपिशाचास्तरन्तिदेवानामोजःप्रथमजꣳह्येतत् ॥ योबिभर्तिदाक्षायण

१ प्रत्यंचंमध्यंतामितिद्विजावदेयुः इतिप्रयोगरत्नेगदाधरेच ॥

ॐहिरंण्यर्ठ्ंसदेवेषुकृणुतेदीर्घमायुःसमंनुष्येषुकृणुतेदीर्घमायुः ॥ ३॥ दीर्घायुस्तऽओ
धेखनितायस्मैचत्वाखनाम्यहम् ॥ अथोत्वन्दीर्घायुर्भूत्वाशतवंल्शाव्विरोहतात्॥
॥ १०॥ द्रविणोदाद्रविणसस्तुरस्यद्राविणोदाःसनरस्याप्रयंसत् ॥ द्रविणोदावीरवती
मिशन्नोद्रविणोदारासतेदीर्घमायुः ॥ १ ॥ सवितापश्चातात्सवितापुरस्तात्सवितोत्त
रात्तात्सविताधरात्तात् ॥ सवितानःसुवतुसर्वतातिंसवितानोरासतान्दीर्घमायुः ॥२॥
नवोनवोभवतिजायमानोह्नांकेतुरुषसामेत्यग्रम् ॥ भागन्देवेभ्योविदधात्यायन्प्रचंद्र
मास्तिरतेदीर्घमायुः ॥१३॥ उच्चादिविदाक्षिणावन्तोऽअस्थुर्येऽअश्वदाःसहतेसूर्येण॥
हिरण्यदाऽअमृतत्वंभजन्तेवासोदाः सोमप्रतिरन्तआयुः॥ ॥ इत्याशीर्वादः ॥ ॥व्र
तजपनियमतपःस्वाध्यायक्रतुदयादमदानविशिष्टानांसर्वेषांब्राह्मणानांमनःसमाधी

स्तइत्युक्त्वादीर्घमायुःश्रेयःशांतिःपुष्टिस्तुष्टिश्चास्त्वितियजमानंमूर्द्धन्यभिषिंचेयुः ॥
यंकृत्वासर्ववेदयज्ञक्रियाकरणकर्मारंभाःशुभाःशोभनाःप्रवर्ततेतमहमोंकारमादिंकृ
त्वाऋग्यजुःसामाशीर्वचनंबहुऋषिमतंसमनुज्ञातंभवद्भिरनुज्ञातः पुण्यंपुण्याहंवाच
यिष्ये ॥ ॥ ॐ वाच्यताम् ॥ ॥ब्राह्मणानांहस्तेष्वक्षतान्दद्यात्तेचाशिषोदद्युः॥ ॥ ॐ
भद्रङ्कर्णेभिःशृणुयामदेवाभद्रम्पश्येमाक्षभिर्यजत्राः ॥ स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳसस्तनूभि
र्व्यशेमहिदेवहितंयदायुः ॥ १ ॥ देवानाम्भद्रासुमतिर्ऋजूयतान्देवानाꣳरातिरभिनो
निवर्त्तताम्॥देवानाꣳसख्यमुपसेदिमावयन्देवानऽआयुःप्प्रतिरन्तुजीवसे ॥२॥ न
तद्रक्षाꣳसिनपिशाचास्तरन्तिदेवानामोजःप्रथमजꣳह्येतत् ॥ योबिभर्तिदाक्षायण

१ प्रत्यचंमध्यंतामितिद्विजावदेयः इतिप्रयोगरत्नेगदाधरेच ॥

तिहतमस्तु ॥ ॥ ॐ यच्छ्रेयस्तदस्तु ॥ ॐ उत्तरेकर्मण्यमस्तु ॥ ॐ उत्तरोत्तर
महरहरभिवृद्धिरस्तु ॥ ॐ उत्तरोत्तराः क्रियाःशुभाःशोभनाःसंपद्यंताम् ॥ ॐ ति
थिकरणमुहूर्तनक्षत्रग्रहलग्नसंपदस्तु ॥ ६ ॥ उदकसेकः ॥ ॐ तिथिकरणमुहूर्तन
क्षत्रग्रहलग्नाधिदेवताःप्रीयंताम् ॥ ॐ तिथिकरणेसमुहूर्तेसनक्षत्रेसग्रहेसाधिदेवतेप्री
येताम्॥ॐ दुर्गापांचल्यौप्रीयेताम् ॥ॐ अग्निपुरोगाविश्वेदेवाःप्रीयंताम्॥ॐइंद्रपुरो
गामरुद्गणाःप्रीयंताम्॥ॐमाहेश्वरीपुरोगाउमामातरः प्रीयंतां॥ॐअरुंधतीपुरोगाए
कपत्न्यःप्रीयंतां ॥ॐविष्णुपुरोगाःसर्वदेवाःप्रीयंताम् ॥ ॐब्रह्मपुरोगाःसर्ववेदाः प्रीयं
तां ॥ ॐ ब्रह्मचब्राह्मणाश्चप्रीयंतां ॥ॐश्रीसरस्वत्यौप्रीयेतां ॥ॐ श्रद्धामेधेप्रीयेतां ॥
ॐ भगवतीकात्यायनीप्रीयतां ॥ ॐ भगवतीमाहेश्वरीप्रीयतां ॥ ॐ भगवतीऋद्धि
करीप्रीयतां ॥ॐभगवतीसिद्धिकरीप्रीयतां ॥ॐ भगवतीपुष्टिकरीप्रीयताम्॥ ॐ भ

ाम् ॥ इतियजमानः ॥ समाहितमनसःस्मः ॥ इतिद्विजाः ॥ प्रसीदंतुभवंतः॥इति
यजमानोब्रूयात् ॥ प्रसन्नाः स्मइतिद्विजाब्रूयुः ॥ ततोयजमानोब्रूयात् ॥ ॥ ॥
ॐशांतिरस्तु ॥ अस्त्वितिद्विजाः प्रतिवचनंसर्वत्रदद्युः ॥ ॐ पुष्टिरस्तु ॥ ॐ तुष्टिर
स्तु ॥ ॐ वृद्धिरस्तु ॥ ॐ अविघ्नमस्तु ॥ ॐ आयुष्यमस्तु ॥ ॐ आरोग्यमस्तु॥
ॐ शिवंकर्मास्तु ॥ ॐ कर्मसमृद्धिरस्तु ॥ ॐ वेदसमृद्धिरस्तु॥ ॐ शास्त्रसमृ
द्धिरस्तु ॥ ॐ धनधान्यसमृद्धिरस्तु ॥ ॐ पुत्रपौत्रसमृद्धिरस्तु ॥ ॐ इष्टसंपद
स्तु ॥ ॐ अरिष्टनिरसनमस्तु ॥ १५ ॥ ॐ यत्पापंरोगमशुभमकल्याणंतद्दूरेप्र

१ यद्यपिशौनकेनशांतिरस्त्वित्यादीनिपंचदशवचनान्युक्तानि तथापिप्रयोगरत्नादावधिकान्यपिद्द ष्टानितदनुसारेणात्रलिखितानि ॥ २ ॥ अस्त्वितिसमयेपात्रमध्येजलमोचनंकार्यमित्युक्तंप्रयोगचूडामणौ। पात्रेमुंचन्निति ॥ ३ ॥ अरिष्टादुनिरसनंद्विवारंपाश्चिमेत्युक्तंप्रयोगचूडामणौ ॥

॥३६॥

॥ ॐ यच्छ्रेयस्तदस्तु ॥ ॐ उत्तरेकर्मण्यविघ्नमस्तु ॥ ॐ उत्तरोत्तर
तिहतमस्तु ॥ ॥ ॐ यच्छ्रेयस्तदस्तु ॥ ॐ उत्तरोत्तराः क्रियाःशुभाःशोभनाःसंपद्यंताम् ॥ ॐ ति
महरहरभिवृद्धिरस्तु ॥ ॐ उत्तरोत्तराः क्रियाःशुभाःशोभनाःसंपद्यंताम् ॥ ॐ तिथिकरणमुहूर्तन
थिकरणमुहूर्तनक्षत्रग्रहलग्नसंपदस्तु ॥ ६ ॥ उदकसेकः ॥ ॐ तिथिकरणमुहूर्तन
क्षत्रग्रहलग्नाधिदेवताःप्रीयंताम् ॥ ॐ तिथिकरणेसमुहूर्तेसनक्षत्रेसग्रहेसाधिदेवतेप्री
येताम्॥ॐ दुर्गापांचल्यौप्रीयेताम् ॥ॐ अग्निपुरोगाविश्वेदेवाःप्रीयंताम्॥ॐइंद्रपुरो
गामरुद्गणाःप्रीयंताम्॥ॐमाहेश्वरीपुरोगाउमामातरः प्रीयंतां॥ॐअरुंधतीपुरोगाए
कपत्न्यःप्रीयंतां ॥ॐविष्णुपुरोगाःसर्वेदेवाःप्रीयंताम् ॥ ॐब्रह्मपुरोगाःसर्वेवेदाः प्रीयं
तां ॥ ॐ ब्रह्मचब्राह्मणाश्चप्रीयंतां ॥ॐश्रीसरस्वत्यौप्रीयेतां ॥ॐ श्रद्धामेधेप्रीयेतां ॥
ॐ भगवतीकात्यायनीप्रीयतां ॥ ॐ भगवतीमाहेश्वरीप्रीयतां ॥ ॐ भगवतीऋद्धि
करीप्रीयतां ॥ॐभगवतीसिद्धिकरीप्रीयतां ॥ॐ भगवतीपुष्टिकरीप्रीयताम्॥ ॐ भ

गवतीतुष्टिकरीप्रीयतां ॥ॐ भगवतौविघ्नविनायकौप्रीयेताम्॥ॐसर्वाःकुलदेवताः प्री
यंताम् ॥ ॐ सर्वाग्रामदेवताःप्रीयंताम्॥२१॥ॐहताश्चब्रह्मद्विषः॥ हताश्चपरिपंथि
नः ॥ ॐ हताश्चविघ्नकर्तारःशत्रवःपराभवंयांतु ॥ॐशाम्यंतुघोराणि ॥ ॐशाम्यंतु
पापानि ॥ॐ शाम्यंत्वीतयः ॥ ६ ॥ ॐशुभानिवर्द्धंतां ॥ ओं शिवाआपः संतु ॥ ओं
शिवाऋतवःसंतु ॥ ॐ शिवाओषधयःसंतु ॥ ॐशिवानद्यःसंतु ॥ ॐशिवागिरयःसंतु
॥ ॐ शिवाअतिथयःसंतु ॥ ॐशिवाअग्नयःसंतु ॥ ॐ शिवाआहुतयःसंतु ॥ ॐ अ
होरात्रेशिवेस्यातां॥ॐनिकामेनिकामेनःपर्ज्जन्योवर्षतुफलवत्योनऽओषधयःपच्च्य
न्ताञ्योगक्षेमोनःकल्पताम्॥ १ ॥ॐ निकामेनिकामेनःपर्ज्जन्योवर्षत्वितिनिकामेनि

१ हताश्चब्रह्मद्विषेत्यादीनांशाम्यंत्वित्यंतानांपूर्वस्यांजलप्रक्षेपउक्तः प्रयोगचूडामणौ ॥

कामेवैतत्रपर्जन्योवर्षतियत्रैतेनयज्ञेनयजन्तेफलवत्योनऽओषधयःपच्यन्तामितिफ
लवत्योवैतत्रौषधयःपच्यन्तेयत्रैतेनयज्ञेनयजन्तेयोगक्षेमोनःकल्पतामितियोगक्षे
मोवैतत्रकल्पतेयत्रैतेनयज्ञेनयजन्तेतस्माद्यत्रैतेन यज्ञेन यजन्तेक्लृप्तःप्रजानांयोगक्षे
मो भवति ॥ १ ॥ ॥ ॐ शुक्रांगारकबुधबृहस्पतिशनैश्चरराहुकेतुसोमसहिताआदि
त्यपुरोगाःसर्वेग्रहाः प्रीयंतां ॥ ॐ भगवान्नारायणःप्रीयतां ॐ भगवान्पर्जन्यः प्रीय
तां॥ॐभगवान्स्वामीमहासेनःप्रीयतां ॥ ॐपुण्याहकालान्वाचयिष्ये॥इतियजमानः
॥ ॐ वाच्यतां ॥ इतिप्रतिवचनं ॥ ब्राह्म्यंपुण्यंमहद्यच्चसृष्ट्युत्पादनकारकं ॥वेदवृक्षो
द्भवंनित्यंतत्पुण्याहंब्रुवंतुनः ॥ १ ॥ भोब्राह्मणामह्यंसकुटुंबिनेमहाजनान्नमस्कुर्वाणा

१ अत्रगदाधरप्रयोगरत्नादौउदगातेत्यशकुनेत्यादयोमंत्राउक्तास्तथापिप्रयोगदर्पणानुसारेणात्रलिखिताः ॥

य आशीर्वचनमपेक्षमाणायमयाक्रियमाणस्यसंग्रहमखरजोदर्शनशांतिपूर्वकगर्भा
धानाख्यस्यकर्मणःपुण्याहंभवंतोब्रुवंतु॥ ओं पुण्याहं॥ एवंवचनंप्रातिवचनंचात्रिःपाठि
त्वा॥ ॥ अथवाममपुत्रस्यवाकन्यायाश्चअमुकसंस्काराख्यस्यकर्मणः ॥ अथवापु
त्रस्यवाकन्यायाश्चश्वःकरिष्यमाणविवाहांगभूतस्यअद्यदैवतप्रतिष्ठाग्रहशांत्याख्य
स्यकर्मणः ॥ एवंयथोक्तकर्मण्यूहः ॥ ॥ ॐ पुनंतुमादेवजनाःपुनन्तुमनसाधियः ॥
पुनन्तुविश्वाभूतानिजातवेदःपुनीहिमा ॥ १॥ ओं सयत्कामयेतमहत्प्राप्नुयामित्युद
गयनआपूर्यमाणपक्षेपुण्येऽहेद्वादशाहमुपसद्व्रतीभूत्वौदुंबरेकंसेचमसेवासर्वौषधं
फलानीतिसम्भृत्यपरिसमुह्यपरिलिप्याग्निमुपसमाधायावृताज्यंसंस्कृत्यपुंसा
नक्षत्रेणमन्थंसन्नीयजुहोति ॥ १ ॥ पृथिव्यामुद्धतायांतुयत्कल्याणंपुराकृतं ॥ ऋ

पिभिःसिद्धगंधर्वैस्तत्कल्याणंब्रुवंतुनः ॥ १ ॥ भोब्राह्मणाःमया०कर्मणःकल्याणभ
वंतोब्रुवंतु ॥ ॐ कल्याणं ॥ ३ ॥ ॐ यथेमाँवाचंकल्याणीमावदानिजनेभ्यः ॥ ब्रह्म
राजन्याभ्यार्ठशूद्रायचार्यायचस्वायचारणायच ॥ प्रियोदेवानांदक्षिणायैदातुरिह
भूयासमयम्मेकामःसमृध्यतामुपमादोनमतु ॥ १ ॥ अथाध्वर्योःप्रतिगरोरात्सुरिमे
यजमानाभद्रमेभ्योयजमानेभ्योभूदितिकल्याणमेवैतन्मानुष्यैवाचोवदति ॥ १ ॥
सागरस्ययथावृद्धिर्महालक्ष्म्यादिभिःकृता ॥ संपूर्णासुप्रभावाचतांचऋद्धिंब्रुवंतुनः ॥
॥१॥ भोब्राह्मणाःमयाक्रिय०कर्मणःऋद्धिभवंतोब्रुवंतु ॥ ॐऋध्यतां॥३॥ॐ सत्रस्यऽ
ऋद्धिरस्यगन्मज्योतिरमृताऽअभूम ॥दिवंपृथिव्याऽअध्यारुहामाविदामदेवान्त्स्व
ज्योतिः ॥ १ ॥ ॐ ऽतउत्तरस्यहविर्धानस्यजघन्यायाङ्कुवयांछंसामाभिगायन्ति

सत्रस्यऽऋद्धिरितिऋद्धिमेवैतदभ्युत्तिष्ठंत्युत्तरवेदेर्वोत्तरायाꣳश्रोणावितरंतुक्ततरं॥
स्वस्तिस्तुयाविनाशाख्यापुण्यकल्याणवृद्धिदा ॥ विनायकप्रियानित्यंतांचस्व
स्तिंब्रुवंतुनः ॥ १ ॥ भोब्राह्मणाःकर्मणेस्वस्तिंभ० ॥ ॐ स्वस्ति ॥ ३ ॥ ॐ स्वस्तिन
इंद्रोवृद्धश्रवाःस्वस्तिनःपूषाविश्ववेदाः॥स्वस्तिनस्तार्क्ष्योऽअरिष्टनेमिःस्वस्तिनोबृह
स्पतिर्दधातु ॥ १ ॥ गातुंयज्ञायगातुंयज्ञपतयऽइतिगातुꣳह्येषयज्ञायेच्छतिगातुं
यज्ञपतयेयोयज्ञस्यसꣳस्थान्दैवीस्वस्तिरस्तुनःस्वस्तिर्मानुषेभ्यऽइतिस्वस्तिनोदे-
वत्रास्तुस्वस्तिर्मानुष्यत्रेत्येवैतदाहोर्ध्वंजिगातुभेषजमित्यूर्ध्वोनोयंयज्ञोदेवलोकंन्य
जत्वित्येवैतदाहशन्नोऽअस्तुद्विपदेशञ्चतुष्पदऽइत्येतावद्वाऽइदꣳसर्वंयावद्द्विपाच्चैवच

स्थतस्मादाहशन्नोऽअस्तुद्विपदेशञ्चु-
तुष्पाच्चतस्माऽएवैतद्यज्ञस्यसर्ठस्थांगत्वाशंकरोतितस्मादाहशन्नोऽअस्तुद्विपदेशञ्चु-
तुष्पदे ॥ १ ॥ समुद्रमथनाज्जाताजगदानंदकारिका ॥ हरिप्रियाचमांगल्यातां
श्रियंचब्रुवंतुनः ॥१॥ भोब्राह्मणामयाकृतस्यकर्मणःश्रीरस्त्विति भवंतोब्रुवंतु ॥अस्तु
श्रीः ॥ ३ ॥ ॐ श्रीश्चंतेलक्ष्मीश्चपत्न्यांवहोरात्रेपार्श्वेनक्षत्राणिरूपमश्विनौव्यात्तम् ॥
इष्णन्निषाणामुम्मंऽइषाणसर्वलोकम्मंऽइषाण ॥ ४ ॥ तेनोहततईजेदक्षःपार्वत
स्तऽइमेप्येतर्हिदाक्षायणाराज्यमिवैवप्राप्ताराज्यमिवैवप्राप्नोतियऽएवंविद्वानेतेनयज्ञे
नयजन्तेतस्माद्वाऽएतेनयजेतसवाऽएकैकऽएवानूचीनाहंपुरोडाशोभवत्येतेनोहा-
स्यासपत्नानुपबाधाश्रीर्भवति ॥ ५ ॥ ॥ अस्मिन्पुण्याहवाचनेन्यूनातिरिक्तोयो

विधिःसउपविष्टब्राह्मणानांवचनात् श्रीमहागणपतिप्रसादाच्चसर्वः परिपूर्णोस्तु ॥
ॐअस्तुपरिपूर्णः ॥ ॥ अथाभिषेकः ॥ ॥ अभिषेकेपत्नीवामतः ॥ एकस्मिन्क
लशेवरुणोदकंगृहीत्वाऽविधुराश्चत्वारोब्राह्मणादूर्वाम्रपल्लवैर्यजमानमभिषिंचेयुः ॥
॥ तत्रमंत्राः ॥ ॐ पयःपृथिव्यां० ॥ १ ॥ पञ्चनद्यः० ॥ २ ॥ वरुणस्योत्तं०
॥ ३ ॥ पुनंतुमा० ॥४॥ देवस्यत्वासवितुःप्रसवेश्विनोर्बाहुभ्यांपूष्णोहस्ताभ्याम् ॥
सरस्वत्यैवाचोयन्तुर्यन्त्रियेदधामिबृहस्पतेष्ट्वासाम्राज्येनाभिषिंञ्चाम्यसौ ॥ ६ ॥
देवस्यत्वा० ॥ सरस्वत्यैवाचोयन्तुर्यन्त्रेणाग्नेःसाम्राज्येनाभिषिञ्चामि ॥ ७ ॥ देव
स्यत्वा० ॥ अश्विनोर्भैषज्येनतेजसेब्रह्मवर्चसायाभिषिंञ्चामिसरस्वत्यैभैषज्येनवी
र्यायान्नाद्यायाभिषिंञ्चामीन्द्रस्येन्द्रियेणबलायश्रियैयशसेभिषिंञ्चामि ॥ ८ ॥ विश्वा

निदेवसवितर्दुरितानिपरासुव ॥ यद्भद्रंतन्नऽआसुव ॥ ९ ॥ धामच्छदग्निरिन्द्रोब्रह्मा
देवोबृहस्पतिः ॥ सचेतसोविश्वेदेवायज्ञम्प्रावन्तुनःशुभे ॥ १० ॥ त्वंयविष्ठदाशुषो
नॄःपाहिशृणुधीगिरः ॥ रक्षातोकमुतत्मना ॥११॥ अन्नपतेन्नस्यनोधेह्यनमीवस्य
शुष्मिणः ॥ प्रप्रदातारन्तारिषऽऊर्जन्नोधेहिद्विपदेशंचतुष्पदे ॥ १२ ॥ ॐपालाशंभ
वति ॥ तेनब्राह्मणोभिषिंचतिब्रह्मवैपलाशोब्रह्मणैवैनमेतदभिषिंचति ॥ १ ॥ औदुं
बरंभवति ॥ तेनस्वोभिषिंचत्यन्नंवाऽउदुंबरऊर्ग्वैस्वंयावद्वैपुरुषस्यस्वंभवतिनैवतावद
दशनायतितेनोर्क्स्वंतस्मादौदुंबरेणस्वोभिषिंचति ॥ २ ॥ नैय्यग्रोधपादंभवति ॥ते
नामित्रोराजन्योभिषिंचतिपद्भिर्वैन्यग्रोधःप्रतिष्ठितोमित्रेणवैराजन्यः प्रतिष्ठितस्त

स्मान्नैय्यग्रोधपादेनमित्रोराजन्योभिषिंचति ॥ ३ ॥ आश्वत्थंभवति ॥ तेनवैश्यो
भिषिंचतिसयद्देवादोश्वत्थेतिष्ठतऽइन्द्रोमरुतऽउपामंत्रयतेतस्मादाश्वत्थेनवैश्योऽ
भिषिंचति ॥४॥ यद्देवकुलपाञ्जुहोति ॥ प्राणावैकुलपाऽअमृतमुवैप्राणाऽअमृतेनै
वैनमेतदभिषिंचति ॥ ५ ॥ सर्वेषांवाऽएषवेदानाꣳरसोयत्सामसर्वेषामेवैनमेतद्वेदा
नाꣳ रसेनाभिषिंचति ॥६॥ ॐद्यौःशांतिरन्त० ॥ १ ॥ यतोयतःसमीहसे ० ॥२॥
अमृताभिषेकोस्तु ॥ ॥शांतिःशांतिःशांतिः ॥ सुशांतिर्भवतु ॥ ॥ ततःपुत्रवतीभि
र्वृद्धसुवासिनीभिर्नीराजनंकार्यम् ॥ ॐअनाधृष्टापुरस्तादग्नेराधिपत्यऽआयुर्म्मेदाः
पुत्रवतीदक्षिणतऽइन्द्रस्याधिपत्येप्रजाम्मेदाःसुषदापश्चाद्देवस्यसवितुराधिपत्येचं

॥४१॥

॥ विधृतिरुपरिष्टाद्बृहस्प
क्षुम्मेंदाऽआश्रुतिरुत्तरतोधातुराधिपत्येरायस्पोषम्मेदाः ॥ विधृतिरुपरिष्टाद्बृहस्प
तुराधिपत्येऽओजोमेदाविश्वाभ्योमानाष्ट्राभ्यस्पाहिमनोरश्वासि ॥ १ ॥ इतिमंत्रे
ण ॥ ॥ अनेनपुण्याहवाचनेनश्रीप्रजापतिःप्रीयतां ॥ ॥ अथमातृकापूजनं ॥ ॥ त
त्रायंक्रमः ॥ अविघ्नोमंडपश्चैवमातृणांपूजनंसकृत् ॥ वैश्वदेवंवसोर्द्धारानांदीश्राद्ध
मतःपरम् ॥ १ ॥ अविघ्नपूजनात्पूर्ववैश्वदेवंविधायच॥ ॥ ततोगोधूमादिधान्यपूरि
तेहरिद्रादिरंजितेमृन्मयेअविघ्नाख्यकलशेमोदादिषड्विनायकमातृणांप्रतिमाःकुंकु-
मेनलिखित्वावाहयेत् ॥ तद्यथा ॥ मोदश्चैवप्रमोदश्चसुमुखोदुर्मुखस्तथा ॥ अविघ्नो
विघ्नकर्ताचषडेतेविघ्ननायकाः ॥ १ ॥ ॐ मोदायनमःमोदमावाहयामि ॥ १ ॥

टीप१ प्रयोगरत्नेनंदिन्यादिस्थापनोत्तरमविघ्नपूजनंतंत्रेणैवोक्तं ॥

ॐ प्रमोदाय॰प्रमोदं॰ ॥२॥ ॐ सुमुखाय॰सुमुखं॰ ॥३॥ ॐदुर्मुखाय॰दुर्मुखं॰॥४॥
ॐ अविघ्नाय॰अविघ्नं॰ ॥५॥ ॐ विघ्नकर्त्रे॰विघ्नकर्तारं॰॥६॥ मनोजूतिरितिप्रतिष्ठा
प्यषोडशोपचारैःसंपूजयेत् ॥ ॐ भूर्भुवःस्वःमोदादिषड्विनायकाःसुप्रतिष्ठावरदाभवं
तु ॥ॐमोदादिषड्विनायकेभ्योनमइतिनाममंत्रेण आवाहनादिपुष्पांजलिपर्यंतंपूज
नंकार्यं ॥ अनयापूजयामोदादिषड्विनायकाःप्रीयंतां ॥ ततःस्तंभरोपणादिकटावरण
द्वारफलकांतसंपादितमंडपेमंडपमातृकाःस्थापयेदित्येके ॥ ॥ ततःआचार्यहस्तेसु
प्रोक्षितादिकंकार्यम् ॥ अत्राःपांतुसुप्रोक्षितमस्त्वितिभवंतोब्रुवंतु॥ ॐ अत्राःपांतुसुप्रो
क्षितमस्तु ॥ गंधाःपांतुसौमंगल्यंचास्त्वितिभ॰॥ ॐ गंधाःपांतुसौमंगल्यंचास्तु ॥
ॐ अक्षताःपांतुआयुष्यमस्त्वितिभ॰॥ ॐ अक्षताःपांतुआयुष्यमस्तु ॥ॐ पुष्पाणि
पांतुसौश्रियमस्त्वितिभ॰ ॥ॐपुष्पाणिपांतुसौश्रियमस्तु ॥ ॐ तांबूलानिपांतुऐश्वर्यं

मास्त्वितिभ०॥ॐतांबूलानिपांतुऐश्वर्यमस्तु॥दक्षिणाःपांतुवहुधनमस्त्वितिभ०॥ॐ
दक्षिणाःपांतुवहुधनमस्तु ॥ अपूपाःपांतुवह्वन्नंचास्त्वितिभ० ॥ ॐअपूपाःपांतुवह्व
न्नंचास्तु ॥ शाखादूर्वाःपांतुवृद्धिरस्त्वितिभ० ॥ ॐशाखादूर्वाःपांतुशाखापल्लवानां
वृद्धिश्चास्तु ॥ ॥ ततआचार्येणदूर्वाशम्याम्रादिप्रशस्तवृक्षपत्राणांरक्तसूत्रेणपंचधावे
ष्टनंकार्यम्॥ आसांमंडपमातृसंज्ञाताश्चमंडपमातृमंडपेवावंशपात्रेस्थापयित्वा ॥ व
सोः पवित्रमितिमंत्रेण यजमानपत्न्याशाखासुतैलारोपणंकार्यम् ॥ ॐवसोःपवित्रम
सिशतधारंवसोःपवित्रमसिसहस्रधारम् ॥ देवस्त्वासवितापुनातुवसोःपवित्रेणशत
धारेणसुप्वाकामधुक्षः ॥ १ ॥ अहिरिवभोगैरितिशाखासुहरिद्राकुंकुमादिसुगंधिद्र
व्येणोद्वर्तनं ॥ ॐ अहिरिवभोगै० ॥१ ॥ निकामेनिकामेइतिउष्णोदकेनशाखास्नप

नम् ॥ ॐ निकामेनिकामेनः० ॥ १ ॥ दधिक्राव्णेतिशाखासुदध्यक्षतावंदनम् ॥ ॐ दधिक्राव्णोअ० ॥ १ ॥ याओषधीरितियजमानहस्तेशाखाग्रहणं ॥ ॐयाओषधीः ॥ १ ॥ ततोयजमानपत्न्याहस्तेशस्त्रगर्भांपंचमींशाखांगृहीत्वाकांडात्कांडादितिकंडनंकार्यं ॥ ॐ कांडात्कांडात्प्ररोहन्ती० ॥ १ ॥ ततआग्नेयादिचतुर्षुमंडपकोणस्तंभेषुक्रमेणचतस्रोमध्येएकाएवंस्थिरोभवेतिस्थिरीकरणम्॥अथवावंशपात्रमध्येचतुर्षुकोणेषुचतस्रोमध्येएकाएवंस्थिरीकरणसंप्रदायः ॥ ॐ स्थिरोभवव्वी ड्वऽआशुर्भववाज्यर्वन् ॥ पृथुर्भवसुखदस्त्वमग्नेःपुरीषवाहणः ॥ १ ॥ तत्रायंक्रमः ॥ नंदिनीन

टीप १ प्रयोगरत्नेशस्त्रगर्भाभगवत्यासहपण्णांस्थापनंपूजनोत्तरतैलाभ्यंगाद्युक्तंशूर्पेमातृकास्थापनंदाक्षिणात्याचारः ॥ प्रयोगरत्नादौतुशूर्पंगृहीत्वा अविघ्नयोपेणसहजलादिसमीपेगत्वाजलादिमातृकावाहनाद्युक्तं तथाप्याचारात्च्छूर्पेएवसर्वासांस्थापनमुक्तम् ॥

लिनीमैत्राउमाचपशुवर्द्धिनी ॥ आग्नेयादिक्रमेणैवशाखास्तंभेप्रतिष्ठिताः॥१॥ॐनंदि
न्यैनमःनंदिनीमा०॥७॥ॐनलिन्यैनमःनलिनीमा० ॥८॥ ॐमैत्रायैनमःमैत्रामा०
॥९॥ॐ उमायैनमःउमामा०॥१०॥ॐ पशुवर्धिन्यै०॥पशुवर्धिनीमा० ॥ ११ ॥ मनो
जूतिरितिप्रतिष्ठाप्यसर्वासांतंत्रेणषोडशोपचारैःपूजनम्॥ॐ भूर्भुवःस्वःनंदिन्यादिमं
डपमातृभ्योनमःआवाहनादिषोडशोपचारैःपूजयेत् ॥ अनयापूजयानंदिन्यादिमं
डपमातरःप्रीयंताम् ॥ ॥ ततोगौर्यादिमातरोवंशपात्रेपीतपटंप्रसार्यतदुपरिकुंकुमादि
नालिखित्वावाक्षतपुंजेषुपूगीफलेषुनिवेश्याः ॥ ॥ तत्रायंक्रमः ॥ गौरीपद्माशचीमे
धासावित्रीविजयाजया ॥ देवसेनास्वधास्वाहामातरोलोकमातरः ॥ १ ॥ हृष्टिःपु
ष्टिस्तथातुष्टिरात्मनःकुलदेवता ॥ गणेशेनाधिकाह्येतावृद्धौपूज्याश्चतुर्दश ॥ १ ॥
अत्रचतुर्दशपदसमाहारान्मातरोलोकमातर इतिसर्वासांविशेषणम् ॥ ॐगणेशायन

मः गणेशमावाहयामि ॥ ॐ गौर्यैनमःगौरीमा० ॥ १२ ॥ ॐ पद्मायैनमःपद्मा
मा० ॥ १३ ॥ ॐ शच्यैनमःशचीमा० ॥ १४ ॥ ॐ मेधायैनमःमेधामा० ॥ १५ ॥
॥ ॐ सावित्र्यैनमःसावित्रीमा० ॥१६॥विजयायैन० विजया० ॥१७॥ॐ जयायै०ज
यामा०॥१८॥ ॐ देवसेनायै०देवसेना० ॥ १९॥ ॐस्वधायै०स्वधामा० ॥ २०॥ ॐ
स्वाहायै०स्वाहा०॥२१॥ॐ हृष्ट्यै०पुष्टि० ॥२२॥ॐ पुष्ट्यै०पुष्टि०॥२३॥ॐ तुष्ट्यैन
मःतुष्टि० ॥ २४ ॥ॐकुलदेवतायै०कुलदेवता० ॥ २५ ॥ इत्यावाह्य ॥ अथजलमात
रः ॥ मत्सीकूर्मीचवाराहीमांडूकीमकरीतथा ॥ ग्राहकीक्रौंचकीचैवसप्तैताजलमात
रः ॥ १ ॥ कांस्येवाताम्रपात्रेवाप्रभूतजलपूरणम् ॥ तत्रमत्स्यादीरावाह्यपूजयेज्जल
मातृकाः ॥ २ ॥ ॐमत्स्यैनमःमत्सीमावाह० ॥२६॥ ॐ कूर्म्यै०कूर्मीमा० ॥ २७ ॥
ॐ वाराह्यै०वाराही० ॥ २८ ॥ ॐमांडूक्यैनमः ॥ मांडूकी० ॥२९ ॥ ॐमकर्यै०म

करीं० ॥ ३० ॥ ग्राहक्यै०ग्राहका० ॥ ३१ ॥ ॐ क्रौंचक्यैनमः क्रौंचकी० ॥ ३२ ॥
इत्यावाह्य ॥ ॥ अथस्थलमातरः ॥ ॥ ब्राह्मीमाहेश्वरीचैवकौमारीवैष्णवितथा ॥
वाराहीचतथैंद्राणीचामुंडासप्तमातरः ॥ १ ॥ ॐ ब्राह्म्यैन० ब्राह्मी० ॥ ३३ ॥ ॐ मा
हेश्वर्यैन० माहेश्वरी० ॥ ३४ ॥ ॐ कौमार्यैन० कौमारी० ॥ ३५ ॥ ॐ वैष्णव्यैन० वै
ष्णवी० ॥ ३६ ॥ ॐ वाराह्यै० वाराही० ॥ ३७ ॥ ॐ इंद्राण्यैनमः इंद्राणी० ॥ ३८ ॥ ॐ
चामुंडायै० चामुंडा० ॥ ३९ ॥ इत्यावाह्य ॥ एतागौर्यादिवच्छूर्पे ॥ ॥ अथद्वारमा
तरः ॥ जयंतीमंगलाचैवपिंगलादक्षिणेगृहात् ॥ आनंदवर्धिनीवामेमहाकालीचनि
र्गमे ॥ १ ॥ गृहस्यदक्षिणेभागेतिस्रोलेख्यास्तुमातरः ॥ वामभागेतथाद्वेचजयंत्या
दिक्रमेणतु ॥ २ ॥ ॐ जयंत्यैन० जयंती० ॥ ४० ॥ ॐ मंगलायै० मंगला० ॥ ४१ ॥
ॐ पिंगलायै० पिंगला० ॥ ४२ ॥ इतिद्वारदक्षिणे ॥ ॐ आनंदवार्धिन्यै० आनंदवार्धि

नी०॥४३॥ ॐमहाकाल्यैनमःमहाका० ४४ ॥ इतिवामे ॥ इत्यावाह्यसंपूज्य ॥ ततो
गौर्यादिवत् शूर्पेगृहमातरःस्थाप्याः ॥ ॥ कीर्तिर्लक्ष्मीधृतिर्मेधापुष्टिः श्रद्धाक्रियाम
तिः ॥ बुद्धिर्लज्जावपुःशांतिस्तुष्टिःकांतिस्तुमातरः ॥ १ ॥ ॐ कीर्त्यैनमः कीर्तिं० ॥
॥ ४५ ॥ ॐलक्ष्म्यै०लक्ष्मी० ॥ ४६ ॥ धृत्यैनमः धृति० ॥ ४७ ॥ ॐ मेधायैनमःमे
धा० ॥ ४८ ॥ॐ पुष्ट्यैन०पुष्टि० ॥४९॥ ॐश्रद्धायैन० श्रद्धाम् ॥ ५० ॥ ॐ क्रिया
यै०क्रिया० ॥ ५१.॥ ॐ मत्यैन० मति० ॥ ५२ ॐबुद्ध्यै०बुद्धि० ॥ ५३ ॥ लज्जा
वपुपेनमःलज्जावपुषमावाहयामि ॥५४॥ॐशांत्यैनमःशांति०॥५५॥ॐतुष्ट्यै०तुष्टि०
॥ ५६ ॥ॐकांत्यै०कांति० ॥ ५७ ॥ इत्यावाह्य ॥ अथघृतमातरः ॥एताःकुडचेशूर्पेवा
कुंकुमाक्तेनघृतेनदक्षिणोत्तराःपूर्वाभिमुखालेख्याः ॥ श्रीर्लक्ष्मीर्धृतिर्मेधापुष्टिः श्रद्धा
सरस्वती ॥ मांगल्येषुप्रपूज्यंतेसप्तैताघृतमातरः ॥ १ ॥ ॐश्रियैनमः श्रियं०॥५८॥

ॐ लक्ष्म्यैन०लक्ष्मी०॥५९॥ओं धृत्यै०धृतिमा० ॥ ६० ॥ मेधायैनमःमेधा० ॥ ६१ ॥ ॐ पुष्ट्यै०पुष्टि० ॥६२॥ ॐ श्रद्धायै श्रद्धामा० ॥ ६३ ॥ ॐ सरस्वत्यै०सरस्वतीमा०॥६४॥इत्यावाह्य ॥ एवंषड्विनायकादिघृतमातृकांतंचतुषष्टिमातृणांस्थापनम्॥मनोजूतिरितिमंत्रेणप्रतिष्ठाप्य॥समख्येदेव्याधियाइतिमंत्रेणसर्वाःषोडशोपचारैःसंपूजयेत्॥ॐसमख्येदेव्याधियासन्दक्षिणयोरुचक्षसा॥ मामऽआयुःप्रमोषीर्मोऽअहन्तववीरंविदेयतवदेवसन्दृशी॥ १ ॥ततोयजमानःस्थापितमातृकंशूर्पंस्वयंगृहीत्वापत्न्याचाविघ्नकलशंग्राहयित्वापत्न्यग्रतःसन्मंडपतोगृहमध्येदेवस्याग्रेतत्सर्वंस्थापयेत्॥ तद्वामपार्श्वेदीपंनिदध्यात्॥ ततःकुड्येआवाहितघृतमातृणामुपरिनागवल्लीदलेनगुडयुक्तेनकेवलेनवाघृतेनाभितोधारांवसोःपवित्रमितिमंत्रेणपातयेत्॥ सा

चप्रत्यगादिःप्राक्संस्थादक्षिणादिरुदक्संस्थावा ॐ वसोःपवित्रम्० ॥ कुड्यलग्नावसो
र्धाराःसप्तधाराघृतेनतु ॥ कारयेत्पंचधारावानातिन्यूनाः कदाचन॥१॥ अथायुष्यमं
त्रजपः॥ ॐ आयुष्यंवर्चस्यꣳरायस्पोषमौद्भिदम् ॥ इदꣳहिरण्यंवर्चस्वज्जैत्रायावि
विशतादुमाम् ॥ १ ॥ नतद्रक्षां० ॥ २ ॥ यदाबध्नं० ॥ केचित्भद्रंकरणेत्यादिविरो
हतादित्यंतमृक्चतुष्टयंपठंति ॥ ॥ इत्यायुष्यमंत्रजपः॥ अत्रमंडपपूजनंशिष्टाचा
रतएव॥मंडपस्तुविवाहेचूडाकरणेउपनयनेकेशांतेसीमंतोन्नयनेचैवकार्यइत्युक्तम् ॥
यत्रमंडपोनास्तितत्रांविघ्नमंडपजलस्थलद्वारमातृकादीनांचाभावः ॥ तत्रगौर्या
दिचतुर्दशमातृणांस्थापनमुक्तम् ॥ इतिसंस्कारभास्करेमातृकापूजनंसमाप्तम् ॥ ॥
अथनांदीश्राद्धम् ॥ तत्रकालः ॥ मातृश्राद्धंतुपूर्वाह्णेमध्याह्नेपैतृकंतथा ॥ ततो

मातामहानांचवृद्धौश्राद्धत्रयंस्मृतमिति हेमाद्र्यादिनिबंधेउक्तं॥ तथा॥अलाभेभिन्न
कालनांनांदीश्राद्धत्रयंबुधः ॥ पूर्वेद्युर्वैप्रकुर्वीत पूर्वाह्णेमातृपूर्वकमितिवृद्धमनुवचनम् ॥ य
॥ तच्चकात्यायनेनपृथङ्मातृपार्वणोहपूर्वकनवदैवतनांदीश्राद्धकरणंनिषिद्धम् ॥ षड्भ्यःपितृभ्यस्तदनुश्राद्धदा
था ॥ आयुष्याणिचशांत्यर्थं जप्त्वातत्रसमाहितः ॥ तत्रतुनांदीमुखाःपितरःपिता
नमुपक्रमेत् ॥ १ ॥ ॥ सूत्रेविशेषोपदेशाभावः ॥ सपत्नीकाइति
महाः प्रपितामहाः सपत्नीकाः मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहाः
पड्भ्यः पितृभ्यः पार्वणद्वयंरूपष्टम् ॥ तच्चसांकल्पिकविधिना ॥ सांकल्पिकेचसमंत्र
कावाहनार्घ्याग्नौकरणपिंडदानविकिराक्षय्यस्वधावाचनप्रश्नेत्येतत्सप्तकंवर्ज्यम्॥ सां
कल्पे॥शुभायप्रथमांतेन वृद्धौसंकल्पमाचरेत् ॥ नपष्ठ्यायदिवाकुर्यान्महादोषोऽ
भिजायते ॥ अनस्मद्बृद्धिशब्दानामरूपाणामगोत्रिणाम् ॥ अनाम्नामतिलैश्चैवनांदी

श्राद्धंचसव्यतः॥इतिसंग्रहे ॥ कृतेनांदीमुखेमध्येनकुर्याद्वितयंपुनः ॥ राजाभिषेके
कुर्वीत तथैवपुत्रजन्मनीति ॥ कृतेभ्युदयश्राद्धेतन्मातृकोत्थापनंविना॥नद्वितीयंनां
दीमुखंप्रकुर्यात्पुत्रजन्मनि ॥ तथैवाभ्युदयंकार्यंराज्ञः पट्टाभिषेचने ॥ अन्यथाकु
र्वतेमोहादपमृत्युकरंपरम् ॥ पुत्रजन्मनिराजाभिषेकेचद्वितीयंनांदीश्राद्धंकुर्यात्॥अ
न्यथान ॥ मंडपोद्वासनात्पूर्वंनांदीश्राद्धेकृतेपुनः ॥ येकुर्वंतिनरामोहादपमृत्युंव्रजं
तिते ॥ इतिशास्त्रार्थप्रदीपे ॥ एतन्निषेधस्त्रिपुरुषसपिंडपर्यंतमितिपुरुषार्थचिंतामणौ
॥ पुत्रजन्मनिमित्तेतुतत्कालेनिंशिवादिवा ॥ भुक्तोव्रतोपवासीवावृद्धिश्राद्धंतुकारये
त् ॥ इतिरेणुकारिकायाम् ॥ ॥ नांदीश्राद्धंत्रिपार्वणमित्याशयेनामान्नादिपार्वणप्र
योगः शाखांतरत्वान्नात्रलिखितः ॥ ॥ अथवृद्धिश्राद्धकर्तुर्जीवत्पितृकत्वेनिर्णयः॥
जीवेत्तुयदिवर्गाद्यस्तंवर्गंतुपरित्यजेदितिन्यायेनजीवत्पितृकः स्वापत्यसंस्कारेपुमा

तृमातामहपार्वणयुतं नांदीश्राद्धंकुर्यात् ॥ मातरिजीवत्यांमातामहपार्वणमेकमेव ॥
मातामहेजीवतिमातृपार्वणमेकमेव ॥ केवलमातृपार्वणेविश्वेदेवानकार्याः ॥ वर्ग
त्रयाद्येषुमातृपितृमातामहेषुजीवत्सुनांदीश्राद्धलोपएवसुतसंस्कारेपूचितः ॥ द्विती
यविवाहाधानपुत्रेष्टिसोमयागादिपुस्वसंस्कारकर्मसुयेभ्यएवपितादद्यात्तेभ्योदद्या
त्स्वयंसुतः ॥ तथाचमृतमातृमातामहकोपिजीवत्पितृकः स्वसंस्कारेपितुर्मातृपिता
महीप्रपितामह्यः ॥ पितुः पितृपितामहप्रपितामहाः ॥ पितुर्मातामहप्रमातामहवृद्ध
प्रमातामहाः सपत्नीकाः नांदीमुखाः इत्येवंपार्वणत्रयमुद्दिश्यश्राद्धंकुर्यात् ॥ नतु
स्वमातृमातामहपार्वणोद्देशः ॥ पितरिपितामहेचजीवतिस्वसंस्कारे पितामहस्य
मातृपितामहीप्रपितामह्यइत्याद्युद्देशः ॥ एवंप्रपितामहेपियोज्यम् ॥ पितुर्मात्रादिजी
वनेतत्पार्वणलोपएव ॥ तथाचयेभ्यएवपितादद्यादितिपक्षस्य वर्गाद्यजीवनेतत्पार्व

णलोपइतिद्वारलोपपक्षस्यचस्वसंस्कारस्वापत्यसंस्कारभेदेनव्यवस्थासिद्धांतितेति ज्ञेयम् ॥ ॥ केचित्तुपक्षद्वयस्यैच्छिकोविकल्पोनतुव्यवस्थितइत्याहुः ॥ एवंमृतापितृकस्यजीवन्मातृमातामहस्यपितुः पार्वणेनैवनांदीश्राद्धसिद्धिर्ज्ञेया ॥ समावर्तनस्यमाणवककर्तृकत्वेपितदंगभूतनांदीश्राद्धेपितुस्तदभावेज्येष्ठभ्रात्रादेरधिकारइतिकेचित् ॥तत्रापितापुत्रसमावर्तनेस्वापितृभ्योनांदीश्राद्धंकुर्यात् ॥ पिताजीवत्पितृकश्चेत्सुतसंस्कारत्वात्द्वारलोपपक्षोयुक्तइतिभाति ॥ माणवकपितुः प्रवासादिनाअसन्निधाने भ्रात्रादिर्माणवकस्यपितुर्मातृपितामहीप्रपितामह्यइत्याद्युच्चार्य श्राद्धंकुर्यात् ॥ मृतपितृकमाणवकसमावर्तनेपितृव्यभ्रात्रादिरस्यमाणवकस्यमातृपितामहीप्रपितामह्यइत्याद्युच्चारयेत् ॥ भ्रात्रादेरभावेस्वयमेवस्वापितृभ्योदद्यात् ॥ एवंजीवत्पितृकोपि पितुरसन्निधानेभ्रात्रादेरभावेचपितुः पितृभ्यः स्वयमेवनांदीमुखंकुर्यात् ॥ उपनय

नेनकर्माधिकारस्य जातत्वात् ॥ एवंविवाहेपिद्रष्टव्यम् ॥ मृतपितृकस्यचौलोपनय
नादिकंपितृव्यमातुलादिः कुर्वन् अस्यसंस्कार्यस्यापितृपितामहप्रपितामहेत्याद्यु
च्चार्यश्राद्धंकुर्यात् ॥ जीवतः पितुरसन्निधानेनकुर्वन्मातुलादिरस्यसंस्कार्यस्यापितु
र्जनकादीनुद्दिश्यैवकुर्यान्नतुसंस्कार्यस्यमृतानपिमात्रादीनितिसंक्षेपः ॥ ॥ अ
थ सांकल्पिकविधिना नांदीश्राद्धप्रयो० ॥ नांदीमुखाः सत्यवसुसंज्ञकाः विश्वे
देवाः ॐ भूर्भुवः स्वः इदंवः पाद्यंपादावनेजनं पादप्रक्षालनं वृद्धिः ॥ ॥ गोत्राः
पितृपितामहप्रपितामहाः सपत्नीकाः नांदीमुखाः ॐ भूर्भुवः स्वः इदंवः पाद्यंपादा
वनेजनंपादप्रक्षालनं वृद्धिः ॥ ॥ द्वितीयगोत्राः मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमाताम
हाः सपत्नीकाः नांदीमुखाः ॐ भूर्भुवः स्वः इदंवः पाद्यं० अद्यपूर्वोच्चारित० शांति
पूर्वकगर्भाधानांगत्वेन सांकल्पिकेनविधिना ब्राह्मणयुग्मभोजनपर्याप्तान्ननिष्क्रयी

णलोपइतिद्वारलोपपक्षस्यचस्वसंस्कारस्वापत्यसंस्कारभेदेनव्यवस्थासिद्धांतितेति
ज्ञेयम् ॥ ॥ केचित्तुपक्षद्वयस्यैच्छिकोविकल्पोनतुव्यवस्थितइत्याहुः ॥ एवंमृतपितृ
कस्यजीवन्मातृमातामहस्यपितुः पार्वणेनैवनांदीश्राद्धसिद्धिर्ज्ञेया ॥ समावर्तनस्यमा
णवककर्तृकत्वेपितदंगभूतनांदीश्राद्धेपितुस्तदभावेज्येष्ठभ्रात्रादेरधिकारइतिकेचि
त् ॥तत्रपितापुत्रसमावर्तनेस्वापितृभ्योनांदीश्राद्धंकुर्यात् ॥ पिताजीवत्पितृकश्चेत्सुत
संस्कारत्वात्द्वारलोपपक्षोयुक्तइतिभाति ॥ माणवकपितुः प्रवासादिनाअसन्निधाने
भ्रात्रादिर्माणवकस्यपितुर्मातृपितामहीप्रपितामह्यइत्याद्युच्चार्य श्राद्धंकुर्यात् ॥ मृत
पितृकमाणवकसमावर्तनेपितृव्यभ्रात्रादिरस्यमाणवकस्यमातृपितामहीप्रपिताम
ह्यइत्याद्युच्चारयेत् ॥ भ्रात्रादेरभावेस्वयमेवस्वापितृभ्योदद्यात् ॥ एवंजीवत्पितृकोपि
पितुरसन्निधानेभ्रात्रादेरभावेचपितुः पितृभ्यः स्वयमेवनांदीमुखंकुर्यात् ॥ उपनय

व्यदानम्।सत्यवसुसंज्ञकेभ्योविश्वेभ्योदेवेभ्योनांदीमुखेभ्यःब्राह्मणयुग्मभोजनपर्या

समन्नंतन्निष्क्रयीभूतंकिंचिद्धिरण्यं दत्तममृतरूपेणस्वाहासंपद्यतांवृद्धिः ॥ गोत्रेभ्यः

पितृपितामहप्रपितामहेभ्यःसपत्नीकेभ्योनांदीमुखेभ्यःब्राह्मणयु० ॥ ॥ द्वितीयगोत्रे

भ्योमातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहेभ्यःसपत्नीकेभ्योनांदीमुखेभ्यःब्राह्म० ॥सक्षी

रमुदकदानम्॥नांदीमुखाःसत्यवसुसंज्ञकाःविश्वेदेवाःप्रीयंतां ॥गोत्राःपितृपितामहप्र

पितामहाःसपत्नीकाःनांदीमुखाःप्रीयंताम्॥ द्वितीयगोत्राःमातामहप्रमातामहवृद्धप्र

मातामहाःसपत्नीकाःनांदीमुखाःप्रीयंताम् ॥ ॥ आशिषोग्रहणम्॥गोत्रंनोवर्द्धतां

वर्द्धतांवोगोत्रम् ॥दातारोनोभिवर्धताम् ॥ अभिवर्धतांवोदातारः ॥ वेदाश्चनोभिवर्ध

ताम्॥वर्द्धतांवोवेदाः ॥ संततिर्नोभिवर्द्धताम् ॥ वर्धतांवःसंततिः ॥ श्रद्धाचनोमाव्यग

१ प्रीयंतामित्यत्रयवक्षीरजलानिदद्यादितिप्रयोगरत्नगदाधरौ ॥

भूतयथाशक्तिहिरण्येननांदीश्राद्धंकरिष्ये ॥ ॥ आसनदानम् ॥ ॥ सत्यवसु
कानांविश्वेषांदेवानां नांदीमुखानाम् ॐभूर्भु० इदमासनम्॥ सुखासनम्॥नांदीश्राद्धे
क्षणोक्रियताम् ॥ॐतथा ॥ प्राप्नुवंतांभवंतौ ॥ प्राप्नुवावः ॥ गोत्राणांपितृपितामह
हप्रपितामहानांसपत्नीकानां नांदीमुखानाम् ॐ भू० इदमास० ॥ ॥ द्वितीयगोत्राणां
मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहानांसपत्नीकानां नांदीमुखानां ॐ भूर्भुवः०
इदमासनम् ॥ ततोगंधादिदानम् ॥ सत्यवसुसंज्ञकेभ्योविश्वेभ्योदेवेभ्यो नांदीमु
खेभ्यः इदंगंधाद्यर्चनंस्वाहासंपद्यतांवृद्धिः ॥ ॥ गोत्रेभ्यः पितृपितामहप्रपितामहे
भ्यः सपत्नीकेभ्योनांदीमुखेभ्यः इदंगंधा० ॥ ॥ द्वितीयगोत्रेभ्योमातामहप्रमाता
महवृद्धप्रमातामहेभ्यः सपत्नीकेभ्योनांदीमुखेभ्यः अमीगंधाः०॥भोजननिष्क्रयद्र

१नांदीश्राद्धेअन्नाभावे आमम् आमाभावेहिरण्यंहिरण्याभावेयुग्मब्राह्मणभोजनपर्याप्तान्ननिष्क्रयीभूतयथाशक्तिकिंचिद्द्रव्यदानमितिधर्मसिंधुः।

॥४९॥

प्प्रसुवोनगम्यादेमेद्यावापृथिवीविश्वरूपे ॥ आमांगंतांपितरामातराचामासोमोऽअ
मृतत्वेनंगम्यात् ॥१ ॥ अस्मिन्नांदीश्राद्धेन्यूनातिरिक्तोयोविधिःसउपविष्टब्राह्मणानां
वचनान्नांदीमुखप्रसादात्सर्वःपरिपूर्णोस्तु ॥ अस्तुपरिपूर्णः॥ ॥ इतिसंस्कारभास्क
रेनांदीश्राद्धम्॥अथब्रह्माचार्यऋत्विग्वरणम्॥आचार्यस्तुयथास्वर्गेशक्रादीनांबृहस्प
तिः ॥ तथात्वंममयज्ञेस्मिन्नाचार्योभवसुव्रत ॥१ ॥ ॐ बृहस्पतेऽअतियदर्योअर्हा
द्युमद्विभातिक्रतुमज्जनेषु ॥ यद्दीदयच्छवसऋतप्प्रजाततदस्मासुद्रविणन्धेहिचित्र

१ टीप-आमश्राद्धेहिरण्यश्राद्धेचआमावाजंविसर्जयेदितिग्रहयज्ञकल्पवल्ल्याम् ।

मत् ॥ माव्यगमद्धः श्रद्धा ॥ बहुदेयंचनोस्तु ॥ अस्तुवोबहुदेयम् ॥ अन्नंचनोबहुभवे
त् ॥ भवतुवोबह्वन्नम् ॥ अतिथींश्चलभामहै॥लभंतांवोतिथयः ॥ याचितारश्चनःसं
तु ॥ संतुवोयाचितारः ॥ एताआशिपःसत्याःसंतु ॥ संत्वेताःसत्याआशिषः ॥ द
क्षिणादानम्॥सत्यवसुसंज्ञकेभ्योविश्वेभ्योदेवेभ्यो नांदीमुखेभ्यःकृतस्य नांदीश्राद्ध
स्यफलप्रतिष्ठासिद्ध्यर्थंद्राक्षामलकयवमूलनिष्क्रयीभूतांदक्षिणांदातुमहमुत्सृजे ॥ य
वमूलमार्द्रकं ॥ गोत्रेभ्यःपितृपितामहप्रपितामहेभ्यःसपत्नीकेभ्योनांदीमुखेभ्यःकृत
स्य० ॥ द्वितीयगोत्रेभ्योमातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहेभ्यःसपत्नीकेभ्योनांदीमु
खेभ्यःकृतस्य० ॥ ॥ ततोनांदीश्राद्धंसंपन्नम्॥सुसंपन्नम्॥ वाजेवाजेतिविसृज्य ॥ ॐ
वाजेवाजेवतवाजिनोनोधनेषुविप्राऽअमृताऽऋतज्ञाः ॥ अस्यमध्वःपिबतमादयध्व

॥ बृहन्नेत्रोथर्ववेदोनुष्टुभोरुद्रदैवतः ॥ वै
होतासत्तिसर्वाहिंपे ॥ १ ॥ अस्मिन्‌रजो० ॥ बृहन्नेत्रोथर्ववेदोनुष्टुभोरुद्रदैवतः ॥ वै
खानसकुलोत्पन्नोऋत्विक्त्वं० ॥ १ ॥ ॐ शन्नोदेवीरभिष्टयऽआपोभवंतुपीतये ॥ शं
य्योरभिस्रवंतुनः ॥ १ ॥ अस्मिन्‌रजो०वृणे ॥ वृतोस्मि ॥ भगवन्मूर्तिसर्वज्ञसर्वध
र्मभृतांवर ॥ विततेममयज्ञेस्मिन्नपार्थत्वामहंवृणे ॥ १ ॥ अस्मिन्‌रजो०रुद्रजपार्थं
त्वामहं० ॥ वृतोस्मि ॥ ऋत्विजोगंधादिभिःसंपूजयेत् ॥ यजमानर्त्विजःपरस्परंयज्ञ
कंकणंवध्नीयुः ॥ ॐ व्रतेनदीक्षामाप्नोतिदीक्षयाप्नोतिदक्षिणाम्॥दक्षिणाश्रद्धामाप्नो
तिश्रद्धयासत्यमाप्यते॥१॥ एतावद्रूपंयज्ञस्ययद्देवैर्ब्रह्मणाकृतम्॥तदेतत्सर्वमाप्नोति
यज्ञेसौत्रामणीसुते ॥ १ ॥ अथ प्रार्थना॥ब्राह्मणाःसंतुमेशस्ताःपापात्पांतुसमाहिताः॥

त्रिगोत्रस्तुविप्रेंद्रऋत्विक्त्वंमेमखेभव ॥ १ ॥ ॐ अग्निमीळेपुरोहितंयज्ञस्यदेवमृत्वि
जं ॥ होतारंरत्नधातमम् ॥१॥ अस्मिन्रजोदर्शनशांत्याख्येकर्मणिऋत्विक्त्वेनत्वा
महंवृणे ॥ वृतोस्मि ॥ कातराक्षोयजुर्वेदस्त्रैष्टुभोब्रह्मदैवतः॥भारद्वाजस्तुविप्रेंद्रऋत्वि
क्त्वंमेमखेभव ॥१ ॥ ॐइषेत्वोर्जेत्वावायवस्थदेवोवःसवितापार्पयतुश्रेष्ठतमायक
र्मणऽआप्यायध्वमघ्न्याऽइन्द्रायभागम्प्रजावतीरनमीवाऽअयक्ष्मामावस्तेनऽईं
शतमाघशंसोध्रुवाऽअस्मिन्गोपतौस्यातबह्वीर्यजमानस्यपशून्पाहि ॥१॥ अस्मि
न्रजो०वृणे ॥ वृतोस्मि ॥ सामवेदस्तुपिंगाक्षोजागतःशक्रदैवतः ॥ काश्यपेयस्तु
विप्रेंद्रऋत्विक्त्वंमेमखेभव ॥ १ ॥ ॐअग्नआयाहिवीतयेगृणानोहव्यदातये ॥ नि

वंतुभवंतामपि ॥ १० ॥ इतिसंप्रार्थ्यतान्ब्रूयाद्यथावत्क्रियतांविधिः ॥ ऋत्विजश्चय
थापूर्वंशक्रादीनांमखेभवन् ॥ ११ ॥ यूयंतथामेभवतऋत्विजोद्विजसत्तमाः ॥ अ
स्ययागस्यनिष्पत्तौभवंतोभ्यर्चितामया ॥ १२ ॥ सुप्रसन्नैःप्रकर्तव्यंशांतिकंविधि
पूर्वकम्॥इतिसंस्कारभास्करेब्रह्माचार्यऋत्विग्वरणम् ॥ अथादिग्रक्षणम् ॥ततआच
म्यप्राणानायम्यदेशकालौस्मृत्वा ॥ अस्मिन्सग्रहमखरजोदर्शनशांत्याख्येकर्मणि
यजमानेनवृतोहमाचार्यकर्मकरिष्ये ॥ तदंगशरीरशुद्ध्यर्थंपुरुषसूक्तजपंकरिष्ये इं
तिपुरुषसूक्तंषोडशर्चंजपेत् ॥ ॥ ततआचार्योवामहस्तेगौरसर्षपान्लाजमिश्रितान्
गृहीत्वादिग्रक्षणंकुर्यात् ॥ तत्रमंत्राः ॥ रक्षोहणंवलगहनंवैष्णवीमिदमहन्तंवलग

टीप १ भूतशुद्ध्याद्युक्तं रुद्रपद्धत्यादौ ॥ पुरुषसूक्तन्यासाः क्वाचिदुक्ताः ॥

देवानांचैवदातारःपातारःसर्वदेहिनाम् ॥ १॥जपयज्ञैस्तथाहोमैर्दानैश्चविविधैःपुनः ॥
देवानांचऋषीणांचतृप्त्यर्थंयाजकाःकृताः ॥ २ ॥ येषांदेहेस्थितावेदाःपावयंतिजगत्त्र
यम् ॥ रक्षंतुसततंतेमांजपयज्ञैर्व्यवस्थिताः ॥ ३ ॥ ब्राह्मणाजंगमंतीर्थंत्रिषुलोकेषु
विश्रुतम् ॥ तेषांवाक्योदकेनैवशुध्यंतिमलिनाजनाः ॥ ४ ॥ पावनाःसर्ववर्णानांब्रा
ह्मणा ब्रह्मरूपिणः ॥ सर्वकर्मरतानित्यं वेदशास्त्रार्थकोविदाः ॥ ५ ॥ श्रोत्रियाःसत्य
वाचश्चग्रहध्यानरताःसदा ॥ यद्वाक्यामृतसंसिक्ता ऋद्धिंयांतिनरद्रुमाः ॥ ६ ॥ अं
गीकुर्वंतुकर्मैतत्कल्पद्रुमसमाशिषः ॥ यथोक्तनियमैर्युक्तामंत्रार्थेस्थिरबुद्धयः ॥ ७ ॥
यत्कृपालोचनात्सर्वाऋद्धयोवृद्धिमाप्नुयुः॥ अस्मिन्होमेमयापूज्याःसंतुमेनियमा
न्विताः ॥ ८ ॥ अक्रोधनाःशौचपराःसततंब्रह्मचारिणः ॥ ग्रहध्यानरतानित्यंप्रस
न्नमनसःसदा ॥ ९ ॥ अदुष्टभाषणाःसंतुमासंतुपरनिंदकाः ॥ ममापिनियमाह्येतेभ

र्व्नंभसंमारुतङ्गच्छतम् ॥ ३ ॥ रक्षोहाविश्वचर्षणिरभियोनिमयोंहते ॥ द्रोणेसुध
स्थमासदत् ॥ ४ ॥ अपसर्पंतुतेभूतायेभूताभूमिसंस्थिताः ॥ येभूताविघ्नकर्त्तारस्ते
नश्यंतुशिवाज्ञया ॥ १ ॥ अपक्रामन्तुभूतानिपिशाचाःसर्वतोदिशम्॥सर्वेषामविरोधे
नशांतिकर्मसमारभे॥२॥यदत्रसंस्थितंभूतंस्थानमाश्रित्यसर्वतः ॥ स्थानंत्यक्त्वातुत
त्सर्वंयत्रस्थंतत्रगच्छतु॥३॥भूतप्रेतपिशाचाद्या अपक्रामंतुराक्षसाः ॥ स्थानादस्माद्व्र
जंत्वन्यत्स्वीकरोमिभुवंत्विमां॥४॥भूतानिराक्षसावापियत्रतिष्ठंतिकेचन ॥तेसर्वेप्यप
गच्छंतुशांतिकंतुकरोम्यहम्॥ ५ ॥इतिमंत्रैरीशानादिसर्वदिक्षुविकिरेत्॥उदकोपस्प
र्शः॥ततः पंचगव्यप्रकरणम् ॥ तद्यथा ॥ गायत्र्यागोमूत्रम् ॥ ॐतत्सवितु० ॥१॥गंध
द्वारामितिगोमयम् ॥ ॐगंधद्वारांदुराधर्षांनित्यपुष्टांकरीषिणीम् ॥ ईश्वरींसर्वभूता

मुत्किरामियम्मेनिष्ट्योयमुमात्योंनिचखानेदमुहन्तम्वंलगमुत्किरामियम्मेंसमा-
नोयमसमानोनिचखानेदमहन्तम्वंलगमुत्किरामियम्मेसबन्धुर्यमसबन्धुर्निचखा
नेदमहन्तम्वंलगमुत्किरामियम्मेंसजातोयमसजातोनिचखानोत्कृत्याङ्किरामि॥१॥
रक्षोहणोंवोबलगहनंप्रोक्षामिवैष्णवान्रक्षोहणोवोबलगहनोवनयामिवैष्णवान्रक्षोह
णोवोबलगहनोवस्तृणामिवैष्णवान्रक्षोहणौवांबलगहनाउपदधामिवैष्णवीरक्षोह
णौवांबलगहनोपर्यूहामिवैष्णवीवैष्णवमसिवैष्णवास्थ ॥ २ ॥ रक्षसाम्भागोसिनिर
स्तंरक्षइदमहंरक्षोभितिष्ठामीदमहंरक्षोवबाधइदमहंरक्षोधमन्तमोनयामि।
घृतेनद्यावापृथिवीप्रोर्णुवाथांवायोवेस्तोकानामग्निराज्यस्यवेतुस्वाहास्वाहाकृतेऊ

॥ द्रोणसुध
र्द्वनंभसंमारुतङ्गच्छतम् ॥ ३ ॥ रक्षोहाविश्वचर्षणिरभियोनिमयोंहते ॥ द्रोणसुध
स्थुमासंदत् ॥ ४ ॥ अपसर्पंतुतेभूतायेभूताभूमिसंस्थिताः ॥ येभूताविघ्नकर्त्तारस्ते
नश्यंतुशिवाज्ञया ॥ १ ॥ अपक्रामन्तुभूतानिपिशाचाःसर्वतोदिशम्॥सर्वेषामविरोधे
नशांतिकर्मसमारभे॥२॥यदत्रसंस्थितंभूतंस्थानमाश्रित्यसर्वतः ॥ स्थानंत्यक्त्वातुत
त्सर्वंयत्रस्थंतत्रगच्छतु॥३॥भूतप्रेतपिशाचाद्या अपक्रामंतुराक्षसाः ॥ स्थानादस्माद्व्र
जंत्वन्यत्स्वीकरोमिभुवंत्विमां॥४॥भूतानिराक्षसावापियत्रतिष्ठंतिकेचन ॥तेसर्वेप्यप
गच्छंतुशांतिंकर्तुकरोम्यहम्॥ ५ ॥इतिमंत्रैरीशानादिसर्वदिक्षुविकिरेत्॥उदकोपस्प
र्शः॥ततः पंचगव्यप्रकरणम् ॥ तद्यथा ॥ गायत्र्यागोमूत्रम् ॥ ॐतत्सवितु० ॥१॥गंध
द्वारामितिगोमयम् ॥ ॐगंधद्वारांदुराधर्षांनित्यपुष्टांकरीषिणीम् ॥ ईश्वरींसर्वभूता

नांतामिहोपह्वयेश्रियम् ॥ २ ॥ आप्यायस्वेतिक्षीरम् ॥ ॐआप्यायस्वसमेतुतेविश्व
तंःसोमवृष्ण्यम् ॥ भवावाजस्यसङ्गथे ॥ ३ ॥दधिक्राव्णेतिदधि ॥ ॐदधिक्राव्णो०
॥ ४ ॥ तेजोसीत्याज्यं ॐतेजोसिशुक्रमस्यमृतमसिधामनामासिप्रियन्देवानामना
धृष्टन्देवयजनमसि ॥ ५ ॥ देवस्यत्वेतिकुशोदकम्॥ॐदेवस्यत्वासवितुः० ॥६ ॥ॐ
इतिप्रणवेनयज्ञकाष्ठेनालोड्यआपोहिष्ठेतित्रिभिर्मन्त्रैः कर्मभूमिंयज्ञसंभारांश्चप्रोक्ष
येत् ॥ ॥ ततोयजमानहस्तप्रमाणंचतुरस्रंचतुरंगुलोन्नतंस्थंडिलंविरच्य तत्रभूमि
पूजनम् ॥ ॐ भूरसिभूमिरस्यदितिरसिविश्वधायाविश्वस्यभुवनस्यधर्त्री ॥पृथिवी
न्यंच्छपृथिवीन्दृंहपृथिवीम्माहिंसीः ॥ ॐभू० पृथिवीकूर्मानंतदेवताभ्योनमः

इतिमंत्रेणषोडशोपचारैः संपूजयेत् ॥ अत्रविचारः ॥ समंततश्चसिद्धार्थान्क्षिपेद्र
क्षोघ्नमंत्रतः ॥ सर्वतः पंचगव्येनप्रोक्षयेद्यागमंडपम् ॥ आपोहिष्ठातृचेनैव ततः स्व
स्त्ययनं जपेदितिशांतिसारे ॥ एतेसंस्काराः भूशुद्धयर्थमितिग्रहयज्ञकल्पवल्ल्यां॥
धृत्वांगुष्ठकनिष्ठाभ्यांमूलैः साग्रैः कुशत्रयम्॥तदग्रैस्तस्यरजसांपूर्वस्यामपसर्पणम्।
कृमिकीटपतंगाद्याविचरंतिमहीतले ॥ तेषांसंरक्षणार्थायपरिसमूहनमुच्यतइतिकु
शकंडिकायाम् ॥ रुग्णावृद्धाप्रसूताचवंध्यासांधिन्यमेध्यभुक् ॥ मृतवत्साचनैतासां
ग्राह्यंमूत्रंशकृत्पयइतिकल्पवल्ल्याम् ॥ पुराइंद्रेणवज्रेण हतोवृत्रोमहासुरः ॥ व्यापि
तामेदसापृथ्वीतदर्थमुपलेपनामितिकुशकंडिकायाम् ॥रेखात्रयमुदक्संस्थंप्रागग्रंस्थं
डिलावधि ॥ अथवैतत्प्रकुर्वीतद्वादशांगुलमायतमितिकल्पवल्ल्याम् ॥ ॥ उल्लेखनं
ततः कुर्यादस्थिकंटकमेवच ॥ तेषामुद्धरणार्थायउल्लेखः कथितोबुधैः ॥ अंगुष्ठो

पकनिष्ठाभ्यामग्निकार्यंतथोत्करम् ॥ रेखाभ्यः समुपादायारत्निमात्रेनिधापयेदिति कल्पवल्ल्याम्॥ येभ्रमंतिपिशाचाद्या अंतरिक्षनिवासिनः॥ तेषांप्रहरणार्थायसमुध्रः कथितोबुधैः ॥ इतिकुशकंडिकायाम् ॥ ॥ अवोक्षणंतुकर्तव्यमुत्तानेनैवमुष्टिना ॥ तद्वदभ्युक्षणं चैवकर्त्तव्यंन्युब्जमुष्टिना ॥इतिकल्पवल्ल्यां॥आपोदेवगणाःसर्वेआपः पितृगणाः स्मृताः ॥ सर्वंतदापआदाय अभ्युक्ष्येतिपुनः पुनः ॥ संपुटेनाग्निमानीयस्थाप्याग्नेर्दिशिकुंडतः ॥ आमक्रव्यभुजोतस्मात्त्यक्त्वाकुंडेविनिक्षिपेत् ॥ शरावेभिन्नपात्रेवा कपालेचोल्मुकेतथा ॥ नाग्नेःप्रणयनंकार्यंव्याधिशोकभयावहम् ॥ कपालंखर्परम् ॥ उल्मुकंज्वलदग्नेरेकदेशः ॥ कुलालचक्रघटितंमृन्मयंपात्रमासुरम्॥तदेवहस्तघटितंस्थाल्यादिदैविकंस्मृतमितिकल्पवल्ल्यां ॥ आनीतपात्रयोरेवप्लावनंतत्क्षणेभवेत् ॥ नोचेत्कर्तुर्मनस्तापः स्यात्संतापस्तयोरपि ॥ इतिकल्पव

ल्ल्याम् ॥ ॥ ततः कृतांजलिः स्वस्तिनइतिमंत्रंपठेत् देवाआयांतु॥यातुधाना अ
पयांतु ॥ विष्णोदेवयजनंरक्षस्व ॥ ॥ तत्रस्थंडिलेपंचभूसंस्कारान्कृत्वा ॥ मूल
धृतैः ईशानीमारभ्यभ्रामितैः प्रतीचीमारभ्यप्राक्संस्थैः निःसारितैः त्रिभिर्दर्भैः
त्रिःपरिसमुह्य ॥ गोमयेनोपलिप्यखादिरकीलेनोल्लिख्य ॥ प्रतीचीमारभ्यप्रा
गंतंत्रिरूर्ध्वरेषाकरणंयाम्यतउदक्संस्थाप्रादेशपरिमिता ॥ अनामिकांगुष्ठेनोल्लि
खितपांसूनांमृदमुद्धृत्योर्ध्वंप्रक्षिप्य ॥ उदकेनाभ्युक्ष्यन्युब्जपाणिना ॥ कांस्यपात्रे
अग्निमुपसमाधाय ॥ आनीतमग्निंस्थंडिलस्याग्नेय्यांनिधाय ॥ ॐ हुंफट्इतिमंत्रेण
क्रव्यादांशंनैर्ऋत्यांदिशिपरित्यज्य ॥ ततोग्निंदूतमितिमंत्रेणात्माभिमुखमाग्निंसंस्था
पयेत् ॥ ॐअग्निंदूतंपुरोदधेहव्यवाहमुपब्रुवे ॥ देवाँ२ऽआसादयादिह ॥ १ ॥ अ

ग्न्यानीतपात्रेसाक्षतोदकंनिषिच्य ॥ अग्निमुखंकृत्वाध्यायेत् ॥ ॐचत्वारिशृंगात्र
योऽअस्यपादाद्वेशीर्षेसप्तहस्तासोऽअस्य ॥ त्रिधाबद्धोवृषभोरोरवीतिमहोदेवोमर्त्यां
२ऽआविवेश ॥ १ ॥ सप्तहस्तश्चतुःशृंगः सप्तजिह्वोद्विशीर्षकः ॥ त्रिपात्प्रसन्न
वदनः सुखासीनः शुचिस्मितः ॥ १ ॥ स्वाहांतुदक्षिणेपार्श्वेदेवींवामेस्वधांतथा ॥
बिभ्रद्दक्षिणहस्तैस्तुशक्तिमन्नंस्रुचं स्रुवम्॥२॥तोमरंव्यजनंवामेघृतपात्रंचधारयन् ॥
आत्माभिमुखमासीनएवंरूपोहुताशनः ॥ ५ ॥ अग्नेवैश्वानरशांडिल्यगोत्रशांडिल्या
सितदेवलेतित्रिप्रवरान्वितभूमिर्मातावरुणःपितामेषध्वजप्राङ्मुखममसम्मुखोभव
॥ शांतिकेवरदनामाग्निंप्रतिष्ठाप्यॐअग्निपुरुषायनमः इतिमंत्रेणवायव्यकोणेबहिः
अग्निंषोडशोपचारैः संपूज्य प्रार्थयेत् ॥ अग्निंप्रज्वलितंवंदे जातवेदंहुताशनम् ॥

॥ इत्यग्निंप्रतिष्ठाप्य ॥ ॥ अथक्रतुशांतौवि
हिरण्यवर्णमनलंसमृद्धंविश्वतोमुखम् ॥ इत्यग्निंप्रतिष्ठाप्य ॥ ॥ अथक्रतुशांतौवि
शेषः ॥ ततईशान्यांयाम्यमारभ्यउदक्संस्थंपंक्तिरूपेणकलशचतुष्टयस्यमहीद्यौ
रित्यादिक्रमेण स्थापनम् ॥ तथाचनारदसंहितायाम्॥ईशान्यांचतुरः कुंभान्स्थापये
द्विधिपूर्वकम्॥ याम्यमारभ्योदक्संस्थान्पूर्णपात्रसमान्वितान् ॥ १ ॥ सूर्यंचतत्रवि
न्यस्यइंद्राणींचपुरंदरम् ॥ चतुर्थेविन्यसेद्विद्वान्प्रतिमांभुवनेश्वरीम् ॥ २ ॥ इति ॥
॥ ततो महीद्यौरिति भूमिंस्पृष्ट्वा ॥ ओषधयः समितियवान्क्षिप्त्वा ॥ आजिघ्र
मितिकलशंस्थापयेत् ॥ वरुणस्योत्तम्भनमितिजलंपूरयेत् ॥ त्वांगंधर्वाइतिगंधंप्र
क्षिपेत् ॥ याओषधीरितिसर्वौषधीः ॥ कांडात्कांडादितिदूर्वाः ॥ अश्वत्थेवइतिपं
चपल्लवान् ॥ स्योनापृथिवीतिसप्तमृदः ॥ आपोहिष्ठेतिपंचगव्यम् ॥ याःफलिनी
रितिफलं ॥ परिवाजपतिरितिपंचरत्नानि ॥ हिरण्यगर्भेतिहिरण्यम् ॥ युवासुवासा

इतिरक्तसूत्रेणावेष्ट्य ॥ पूर्णादर्वीतिपूर्णपात्रंनिधाय ॥ तत्वायामीतिवरुणमावाह्यपं
चोपचारैः संपूज्यसर्वेसमुद्राइतिगंगाद्यावाहयेत् ॥ ततः सुवर्णमयचतुर्मूर्तीनां क
दलीसहितानामग्न्युत्तारणपूर्वकंप्राणप्रतिष्ठांकुर्यात् ॥ ततः साचार्योयजमानः दे
शकालौस्मृत्वाआसांस्वर्णमयसूर्यइंद्रइंद्राणी भुवनेश्वरीकदलीमूर्तीनांघनादिदोषप
रिहारार्थमग्न्युत्तारणपूर्वकं प्राणप्रतिष्ठांकरिष्ये॥मूर्तिंघृतेनाभ्यज्यउपरि जलधारां
कुर्यात् ॥ अग्न्युत्तारणमंत्राः ॥ ॐसमुद्रस्यत्वावकयाग्नेपरिंव्ययामसि॥पावकोऽ
अस्मभ्यंशिवोभव॥ १ ॥ हिमस्यंत्वाजरायुणाग्नेपरिंव्ययामसि ॥ पावकोऽअस्म
भ्यंशिवोभव ॥ २ ॥ उपज्मन्नुपवेतसेवतरनदीष्वा ॥ अग्नेपित्तमपामसिमण्डूकी
ताभिरागहिसेमन्नोयज्ञम्पावकवर्णशिवंकृधि ॥ ३ ॥अपामिदन्न्ययनंसमुद्र

स्यंनिवेशनम् ॥ अन्याँस्तेऽअस्मत्तपन्तुहेतयः पावकोऽअस्मभ्यꣳशिवोभव ॥ ४ ॥
अग्नेपावकरोचिषामन्द्रयादेवजिह्वया ॥ आदेवान्वक्षियक्षिच ॥ ५ ॥ सनः पावक
दीदिवोग्नेदेवाँ २ इहावह ॥ उपयज्ञꣳहविश्चनः ॥ ६ ॥ पावकयायश्चितयन्त्याकृ
पाक्षामन्रुरुचऽउषसोनभानुना ॥ तूर्वन्नयामन्नेतशस्यनूरणऽआयोघृणेनततृषाणो
ऽअजरः ॥ ७ ॥ नमस्तेहरसेशोचिषेनमस्तेऽअस्त्वर्चिषे ॥ अन्याँस्तेऽअस्मत्तपन्तुहे
तयः पावकोऽअस्मभ्यꣳशिवोभव ॥ ८ ॥ नृषदेवेडप्सुषदेवेड्बर्हिषदेवेड्वनसदेवेस्स्वर्वि
देवेट् ॥ ९ ॥ येदेवादेवानांयज्ञियानाꣳसंवत्सरीणमुपभागमासते ॥ अहुतादोहवि
षोयज्ञेऽअस्मिन्त्स्वयंपिबन्तुमधुनोघृतस्य ॥ ११ ॥ येदेवादेवेष्वधिदेवत्वमायन्येब्र

ह्मणः पुरऽएतारोऽअस्य ॥ येब्भ्योनऽऋतेपवंतेधामकिञ्चननतेदिवोनपृथिव्याऽअ
धिस्नुषु॥ १२ ॥प्राणदाऽअपानदाव्व्यानदावर्च्चोदावरिवोदाः॥अन्यांस्तेऽअस्मत्तपन्तु
हेतयः पावकोऽअस्मभ्यंᳬशिवोभव ॥ १३ ॥ ॥ ततःप्राणप्रतिष्ठांकुर्यात् ॥ ॐ
आँह्रींक्रोंयंरंलंवंशंपंसंहंक्षंहंसःसोहम् ॥ आसांसूर्यइंद्रइंद्राणीभुवनेश्वरीकदलीमू
र्तीनांप्राणाइहप्राणाः पुनः ॐआंह्रींक्रोंयंरंलंवंशंपंसंहंक्षंहंसः सोहम् ॥ आसांसूर्य
इंद्र०मूर्तीनांजीवाइहास्थिताः ॥ पुनः ॐ आंह्रींक्रोंयंरंलंवंशंपंसंहंक्षंहंसः सोहं ॥
आसांसूर्यइं० मूर्तीनांसर्वेंद्रियाणिवाङ्मनस्त्वक्चक्षुःश्रोत्रजिह्वाघ्राणपाणिपादपा
यूपस्थानिइहैवागत्यसुखंचिरंतिष्ठंतुस्वाहा ॥ ॐमनोजूतिर्ज्जुषता० ॥ एषवैप्र
ति०॥२॥इतिप्रतिष्ठाप्य॥वृत्रस्यासीतिनेत्रोन्मीलनम् ॥ ॐ वृत्रस्यासिकनीनकश्चक्षु

ह्रींऽअंसिचक्षुम्मेदेहि ॥ गंधादिपंचोपचारान्दत्वासंस्कारसिद्धयेषोडशप्रणवान्
कुर्यात् ॥ ॐ अनेनआसांसूर्यादिदेवतामूर्तीनांगर्भाधानादिषोडशसंस्कारान्संपा
दयामीतिवदेत् ॥ इतिप्राणप्रतिष्ठा ॥ अथसूर्याद्यावाहनम् ॥ ॥ एह्येहिपद्मासनप
द्मपाणेसुरक्तसिंदूरसमानवर्ण ॥ सप्ताश्वरक्तांबरसूर्यशीघ्रंगृहाणपूजांभगवन्नमस्ते
ॐआकृष्णेनरजसावर्त० १ ॥ ॐभूर्भुवः स्वः सूर्यइहागच्छइहतिष्ठ ॥ ॐसूर्यायन
मः सूर्यमावाहयामि ॥ ॥ अथेंद्रध्यानम् ॥ एह्येहिनानाभरणप्रियेंद्रप्राचीपतेव
ज्रधरामरेश ॥ ऐरावतारूढशचीसखात्रगृहाणपूजांभगवन्नमस्ते ॥२॥ ॐत्रातारमिं
द्रम० ॥ २ ॥ ॐभू०इंद्रइहा० ॥ ॥ अथेंद्राणीध्यानम्॥एह्येहिदेवीश्वरिहेमवर्णेवि
शालपंकेरुहलोलनेत्रे ॥ अंभोजहस्तेशचिदिव्यरूपेगृहाणपूजांममयज्ञसिद्धयै ॥३॥

ॐइन्द्रन्देवीतिमंत्रेण ॥ ॐइन्द्रन्दैवीर्विशोमरुतोनुवर्त्मानोभवन्यथेन्द्रन्दैवीर्विशो
मरुतोनुवर्त्मानोभवन् ॥ एवमिमंयजमानन्दैवीश्चविशोमानुषीश्चानुवर्त्मानोभव
न्तु ॥ ३ ॥ ॐभू०इंद्राणिइ० ॥ अथभुवनेश्वरीध्यानम् ॥ एह्येहिदुर्गेदुरितौघनाशि
निप्रचंडदैत्यौघविनाशकारिणि ॥ उमेमहेशार्धशरीरधारिणिस्थिराभवत्वंमम
यज्ञकर्मणि ॥ ४ ॥ ॐश्रीश्चतेल० ॥ ४ ॥ ॐभू०भुवनेश्वरिइहा० भुवनेश्व०भुवने
श्वरीमावाहयामि ॥ ॥ ततआकृष्णेत्यादिचतुर्मंत्रैर्नाममंत्रैर्वासर्वाएकतंत्रेणषोड
शोपचारैः संपूज्यप्रार्थयेत् ॥ सूर्यप्रार्थना ॥ नमोनमस्तेसुरसेवितायसहस्रनेत्रायसु
मंडलाय ॥ सिंदूरवर्णायसुपंकजायसुवर्णवज्राभरणायतुभ्यम् ॥१॥ क्षमापनम् ॥ स
प्तसप्तिसमारूढपद्महस्तसुमंगल ॥ क्षमांकुरुदयालोत्वंग्रहराजनमोस्तुते ॥

॥ अथेंद्रप्रार्थना ॥ पुरंदरनमस्तेस्तुवज्रहस्तनमोस्तुते ॥
हनमोस्तुते ॥ १ ॥ क्षमापनम् ॥ देवराजगजा
होर्वा तार्थप्रदाभव ॥ २ ॥ अथें
नाम् ॥ सुरराजप्रिये
कमलायतलोचने । सुर
प्रार्थना ॥ स्तु

र: ॥ चतु
रासुतः ॥ ३ ॥ पीतमाल्यांबरधरःका रसमद्युतिः॥खड्गचर्म
थोवरदोबुधः ॥ ४ ॥ देवदैत्यगुरूतद्वत्पीतश्वेतौचतुर्भुजौ॥ दंडिनौ
साक्षसूत्रकमंडलू ॥ ५ ॥ इंद्रनीलद्युतिःशूलीवरदोगृध्रवाहनः ॥ बाण
बाणासनधरःकर्तव्योर्कसुतःसदा ॥ ६ ॥ करालवदनःखड्गचर्मशूलीवरप्रदः ॥ नी

तंदुलानाढकोपरि ॥ कदल्यैइतिमंत्रेणपूजयित्वाप्रणम्यच ॥ दद्यात्तांद्विजवर्याय स
र्वदोपापनुत्तये ॥ २ ॥ ततोग्नेरुत्तरतःप्रसारितरक्तवस्त्रेवंशपात्रेआढकपरिमिततंदुल
राशिंकृत्वा तदुपरिहैमींकदलींसंस्थाप्य ॥ श्रीसूर्यदेवतायैकदल्यैनमइतिमंत्रेणषोड
शोपचारैःसंपूजयेत् ॥ दानसमयेअस्यादानंकार्यमिति ॥ ॥ ततोजपार्थंकृतवरणो
ब्राह्मणःसूर्याद्यावाहितमूर्तिसमीपेउपविश्यकलशंस्पृष्ट्वाविभ्राडित्यनुवाकंजप्त्वाअ
प्रतिरथं श्रीसूक्तम्इंद्राणीभुवनेश्वरीकलशद्वयेद्विवारमथवारुद्रैकादशनींजपेत्॥इत्थं
नारदोक्तऋतुशांतिविशेषः ॥ अथग्रहमंडलदेवतास्थापनम् ॥ उक्तप्रकारेणग्रहपीठं
विरचयेत्॥ ॥शास्त्रार्थः ॥ ग्रहनामानि ॥ स्कांदे ॥ जन्मभूर्गोत्रमग्निश्चवर्णस्था
नमुखानिच॥योऽज्ञात्वाकुरुतेशांतिंग्रहास्तेनावमानिताः ॥ १ ॥ रविःसोमोमहीपुत्रो
बुधोजीवोथभार्गवः ॥ शनैश्चरोराहुकेतू नवखेटाः प्रकीर्तिताः॥१ ॥वर्णाः ॥ रविभौमौ

रक्तवर्णौश्वेतश्चंद्रस्तुभार्गवः ॥ बुधजीवौपीतवर्णौ कृष्णौमंदविधुंतुदौ ॥ धूम्रवर्णाः
केतवश्चग्रहवर्णाःप्रकीर्तिताः ॥ प्रतिमाः ॥ रविभौमौताम्रमयौराजतौ सोमभार्ग
वौ ॥ बुधजीवौस्वर्णमयौलौहौमंदविधुंतुदौ ॥ केतुःकांस्योथवासीसःप्रतिमाधातवः
स्मृताः ॥ ॥ मात्स्ये ॥ पद्मासनःपद्मकरःपद्मगर्भसमद्युतिः ॥ सप्ताश्वरथसंस्थश्च
द्विभुजःस्यात्सदारविः ॥ १ ॥ श्वेतःश्वेतांबरधरोदशाश्वःश्वेतवाहनः॥गदापाणिर्द्वि
बाहुश्चकर्तव्योवरदःशशी ॥ २ ॥ रक्तमाल्यांबरधरःशक्तिशूलगदाधरः ॥ चतुर्मुखो
मेषगमोवरदःस्याद्धरासुतः ॥ ३ ॥ पीतमाल्यांबरधरःकर्णिकारसमद्युतिः॥खड्गचर्म
गदापाणिःसिंहस्थोवरदोबुधः ॥ ४ ॥ देवदैत्यगुरूतद्वत्पीतश्वेतौचतुर्भुजौ॥ दंडिनौ
वरदौकार्यौसाक्षसूत्रकमंडलू ॥ ५ ॥ इंद्रनीलद्युतिःशूलीवरदोगृध्रवाहनः ॥ बाण
बाणासनधरःकर्तव्योर्कसुतःसदा ॥ ६ ॥ करालवदनःखड्गचर्मशूलीवरप्रदः ॥ नी

लसिंहासनस्थश्च राहुश्चात्रप्रशस्यते ॥ ७ ॥ धूम्राद्विबाहवःसर्वेगदिताविकृताननाः॥
गृध्रासनगतानित्यंकेतवःस्युर्वरप्रदाः ॥ ८ ॥ सर्वेकिरीटिनःकार्याग्रहालोकहिताव
हाः ॥ स्वांगुलेनोच्छ्रिताःसर्वेशतमष्टोत्तरावधि ॥ ९ ॥ देशाः ॥ उत्पन्नोर्कःकलिंगेषु
यमुनायांचचंद्रमाः ॥ अंगारकस्त्ववंत्यांचमगधायांहिमांशुजः॥१॥सैंधवेषुगुरुर्जा
तःशुक्रोभोजकटेतथा ॥शनैश्चरस्तुसौराष्ट्रेराहुर्वैराठिनापुरे ॥अंतर्वेद्यांतथाकेतुरित्ये
ताग्रहभूमयः ॥ गोत्राणि ॥ आदित्यःकाश्यपेयस्तुआत्रेयश्चंद्रमाभवेत् ॥ भारद्वा
जोभवेद्भौमस्तथात्रेयश्चसोमजः॥गुरुश्चैवांगिरोगोत्रःशुक्रोवैभार्गवस्तथा ॥ शनिःका
श्यपएवाथराहुःपैठिनसःस्मृतः ॥ केतवोजैमिनीयाश्चग्रहगोत्राणिकीर्तयेत् ॥ सका
रेणतुवक्तव्यं गोत्रंसर्वत्रधीमता॥ सकारःकुतुपोज्ञेयस्तस्माद्यत्नेनतंवदेत् ॥ ॥ स्था
नानिस्कांदे ॥ वृत्तमंडलमादित्येचतुरस्रंनिशाकरे ॥ महीपुत्रेत्रिकोणंतुबुधेवैबाणस

त्रिभम् ॥ गुरोस्तुपट्टिशाकारंपंचकोणंतुभार्गवे॥धनुर्निभंशनौज्ञेयंशूर्पाकारंतुराहवे॥के
तवेतुध्वजाकारंमंडलानिप्रकल्पयेत् ॥ मंडलव्यासश्चग्रहरत्नावल्याम् ॥ मंडलव्या
सःकथितःसूर्यस्यद्वादशांगुलः ॥ चतुरंगुलःसोमस्यत्र्यंगुलोलोहितस्यच ॥ चतुरंगु
लःसौम्यस्यगुरोश्चैवषडंगुलः ॥ नवांगुलस्तुशुक्रस्यअर्कपुत्रस्यद्व्यंगुलः॥द्वादशांगु
लोराहोश्चकेतोश्चैवषडंगुलइति ॥ मध्येतुभास्करंविद्याच्छशिनंपूर्वदक्षिणे ॥ दक्षिणे
लोहितंविद्याद्बुधंपूर्वोत्तरेपिच॥उत्तरेतुगुरुंविद्याद्भार्गवंपूर्वतोन्यसेत् ॥ शनिंपश्चिमतः
स्थाप्यनैर्ऋत्येराहुमेवच॥केतुंवायव्यकोणेचग्रहस्थानानिकीर्तयेत् ॥ दिङ्मुखानिप्र
तिष्ठाकल्पे॥शुक्रार्कौप्राङ्मुखौज्ञेयौगुरुसौम्यावुदङ्मुखौ ॥ प्रत्यङ्मुखौसोमशनीशे
षादक्षिणतोमुखाः॥एतादृदिङ्मुखाः खेटाःस्वस्वलोकेनिवासिनः॥यजमानात्माभिमु
खाःसर्वेसंस्थापयंतिच ॥ पूज्यपूजकयोर्मध्येयत्रप्राचींप्रकल्पयेत् ॥तत्रसम्मुखःसं

स्थाप्यइतिन्यायोयथातथामिति ॥ मदनरत्नसंग्रहे ॥ ॥ ग्रहस्यदक्षिणेभागेस्थापये
दधिदेवताः ॥ ग्रहस्यवामपार्श्वेतुस्थाप्याः प्रत्यधिदेवताः ॥ अधिदेवतानामानि ॥
ईश्वरंचउमांचैवस्कंदंविष्णुंतथैवच॥ ब्रह्माणमिंद्रंतुयमंकालंचैवतुअष्टमम्॥चित्रगुप्तं
तुनवमंकीर्तिताअधिदेवताः ॥ ॥ प्रत्यधिदेवतानामानि ॥ अग्निश्चैवतथाआपःपृथि
वीविष्णुरेवच ॥ इंद्रश्चैवतथेंद्राणीप्रजापतिस्तथैवच ॥ सर्पश्चैवतुब्रह्माचएताःप्रत्य
धिदेवताः ॥ ॥ संग्रहे॥ राहुमंददिनेशानामुत्तरस्यांयथाक्रमम् ॥ गणेशदुर्गावायुश्च
राहुकेत्वोश्चदक्षिणे ॥ आकाशमश्विनौदेवौस्थापयित्वाक्रमेणतु॥वास्तोष्पतिंक्षेत्रपा
लंस्थाप्यगुरूत्तरेपुच ॥एताःसदैवसंस्थाप्याःकर्मसाद्गुण्यदेवताः ॥ इंद्राग्नियमनैर्ऋ
त्यावरुणोवायुरेवच ॥ कुबेरेशानावित्यष्टौप्रागादिमदिशाधिपाः ॥ ब्रह्माणंचततः
स्थाप्यपूर्वेशान्योस्तुमध्यमे ॥ प्रतीचीनैर्ऋतिमध्येअनंतंस्थापयेदिति ॥ यथावर्णं

नवग्रहेभ्योदेयानिसुगंधसहितान्यपि ॥ गंधाः ॥
प्रदेयानिवासांसिकुसुमानिच ॥ नवग्रहेभ्योदेयानिसुगंधसहितान्यपि ॥ गंधाः ॥
आदित्यभूमिपुत्रार्थंदापयेद्रक्तचंदनम् ॥ चंदनंसितवर्णंचप्रदद्यात्सोमभार्गवे ॥ कुं
कुमेनचसंयुक्तंचंदनंजीवसौम्ययोः ॥ अगुरोश्चंदनंदद्याद्राहुकेत्वर्कजेषुच॥ ॥धूपः॥
रवेः कुंदरुकंधूपंशशिनस्तुघृताक्षताः॥भौमेसर्जरसंचैवअगरुस्मबुधेस्मृतम् ॥ सिल्ह
कंगुरवेदद्याच्छुक्रेविल्वागरुंतथा ॥ गुग्गुलंमंदचारेतुलाक्षाराहोश्चकेतवे ॥ नैवेद्यं ॥
गुडौदनंरवेर्दद्यात्सोमायघृतपायसम् ॥ लोहितायमसूरान्नंबुधायक्षीरषाष्टिकं॥दध्यो
दनंगुरोर्दद्याच्छुक्रायचघृतौदनम् ॥ मिश्रितंतिलमाषान्नंनिवेद्यचशनैश्चरं ॥ राहोर्मा
पोदनंदद्यात्केतोश्चित्रौदनंतथा ॥ ॥ हविर्द्रव्यम् ॥ तिलाज्यचरुभिर्द्रव्यंसमिधांचय
थातथम् ॥ ग्रहादीनांचसर्वेषांहविर्द्रव्यमुदीरितम् ॥ ॥ समिधस्तु ॥ अर्कःपलाशख
दिरावपामार्गोथपिप्पलः ॥ औदुंबरःशमीदूर्वाःकुशाश्चसमिधःक्रमादिति ॥ ॥ हे

माद्रौभविप्योत्तरेसंग्रहेच ॥ एककस्यावाहनादिपुष्पांजल्यंतपूजनम् ॥ समाप्यचत
तोन्यस्यइतिकांडोनुकीर्तितः ॥ सर्वेषामेकतंत्रेणरव्यादीनांयथाविधि ॥ पूजनंतुप्र
कर्तव्यंपदार्थोनुप्रकीर्तितः ॥ गणाधिपतयेदेयात्प्रथमांतुवराहुतिम् ॥ अन्यथाविफ
लंविप्रभवतीहनसंशयः ॥ आघारावाज्यभागौतुआज्येनैवयथाक्रमम्॥ एकैकस्याहु
तिंहुत्वाअन्यहोमंस्ततःपरम्॥केवलंग्रहयज्ञश्चसर्वशांत्यादिकेषुच॥प्रथमोयुतहोमश्च
द्वितीयोलक्षहोमकः ॥ तृतीयःकोटिहोमःस्यात्त्रिविधोग्रहयज्ञकः ॥ अष्टोत्तरसहस्रं
तुशतमष्टाधिकंतथा ॥ अष्टाविंशतिसंख्याकैरेकैकस्यतुहोमयेत् ॥ कोटिलक्षायुत
मखेरव्यादीनांयथाक्रमम् ॥ प्रणवादिश्चतल्लिंगःस्वाहाकारांतएवच॥जुहुयात्सर्वदेवा
नांविद्यांयेचोपकल्पिताः ॥ ॥नृसिंहपुराणे ॥ ततोव्याहृतिभिःपश्चाज्जुहुयाच्चति

लादिकम् ॥ यावत्प्रपूर्यतेसंख्यालक्षंवाकोटिरेववा ॥ वाशब्देनअयुतमपिगृण्हीया
त् ॥ तिलाःकृष्णाघृताभ्यक्ताःकिंचिद्यवसमन्विताः ॥होमेव्याहृतिभिश्चैवसर्वस्तत्रवि
धीयतेइतिशांतिरत्ने ॥ संग्रहे ॥ कोटावधिप्रत्यधेश्चशतमष्टाधिकाहुतिः ॥ विना
यकादिदिक्पालान्ताष्टाविंशतिसंख्यया ॥ १ ॥ लक्षेअष्टाविंशतिश्चअधिप्रत्यधिके
पुच ॥ विनायकादिदिक्पालान्ताष्टाष्टसंख्ययाहुतिः ॥ २ ॥ अयुतेष्टाष्टसंख्याकैर
धिप्रत्यधिकेपुच ॥ विनायकादिदिक्पालांतानांहुत्वाचतुश्चतुः ॥३॥ केवलेअधिप्रत्य
धिहुत्वाचैवचतुश्चतुः ॥ विनायकादिदिक्पालाद्वेद्वेसंख्याहुतीर्हुनेदिति ॥ ४ ॥ शौन
कः॥अंतेपूर्णाहुतिंहुत्वासमुद्रादूर्मिसूक्ततः ॥सततामाज्यधारांतांपूर्णाहुतिमथाचरेत्
मात्स्येग्निपुराणेच ॥ मूर्धानंदिवमंत्रेणावशेषघृतधारया ॥ दद्यादुत्थायपूर्णांवैनो
पविश्यकदाचन ॥ इतिकातीयानांचावश्यंशांतिमयूखे॥शुक्रज्योत्यनुवाकेनघृतेना

च्छिन्नधारया ॥होमांतेसर्वकल्याणीदेयापूर्णाहुतिःसदेतिग्रहयज्ञकल्पवल्ल्याम् ॥पू
र्णाहुतिरन्याज्येनस्थाल्याज्येनकदाचनेतिग्रहयज्ञकल्पवल्ल्याम् ॥ कारिकायां॥अ
न्यदाज्यंसमानीयाधिश्रितेस्रुक्स्रुवावुभौ॥तौप्रतप्यचसंमार्गकुशैःसमृज्यासिंचयेत्॥
पुनःप्रतप्ययाम्यायांनिदध्यात्स्रुक्स्रुवौचतौ ॥ आज्यमुद्रास्यचोत्पूयावेक्ष्यापद्रव्य
निष्कृतिः ॥ चतुर्गृहीतमाज्यंतद्गृहीत्वास्रुचिमध्यतः॥वस्त्रतांबूलपूगादिफलपुष्पसम
न्वितां ॥ अधोमुखस्रुवच्छन्नांगंधाक्षतैरलंकृताम्॥पूर्वंदक्षिणहस्तेनपश्चाद्वामेनपाणि
ना ॥ अग्रमध्यममध्यस्थंमूलमध्यममध्यतः ॥ पाणिद्वयेनहोतव्यंपाणिरेकोनिर
र्थकः ॥ गृहीत्वाथस्रुवंकर्ताशंखसन्निभमुद्रया ॥ वामस्तनांतमानीयनाभिमूलात्स्रुचं
ततः ॥ सप्ततेत्यनुवाकांतमखेसूक्तान्विशेषतः ॥ श्रावयेत्सूक्तमाग्नेयंवैष्णवंरौद्रमैंद
वम् ॥ महावैश्वानरंचापिचमकानिततःपठेत् ॥ समास्त्वेतिनवर्चमाग्नेयंसूक्तम् ॥ वि

ष्णोर्नुकंवीर्याणिइतिषडर्चंवैष्णवंसूक्तम्॥नमस्तेइतिषोडशर्चंरौद्रंसूक्तं ॥ आप्यायस्वे
तिषडर्चमैंदवम् ॥महावैश्वानरम् ॥ चमकंवाजश्चेत्यारभ्यसप्तविंशतिंऋचामितिका
शीदीक्षितपद्धतौ ॥ ऐशान्यामाहरेद्भस्मस्रुचावाथस्रुवेणवा ॥ अंकनंकारयेत्तेनशिं
रःकंठांसकेषुचेतिशांतिकमलाकरे ॥ ततोग्रहपीठमध्येसूर्यमंडलस्याग्रेउदक्संस्थंपं
क्तिरूपेणगणपतिंदुर्गांक्षेत्रपालंचावाह्य ॥ ॥ तत्रमंत्राः ॥ ॐ गणानान्त्वा० ॥ १ ॥
ॐगणपतेइहागच्छइहतिष्ठॐगणपतयेनमःगणपतिमावाहयामि ॥ ॐअम्बेअम्बि
केम्बालिकेनमानयतिकश्चन ॥ ससस्त्यश्वकःसुभद्रिकाङ्काम्पीलवासिनीम् ॥ २ ॥
ॐभूर्भुव०दुर्गेइ०दुर्गायै०दुर्गामा० ॥ ॐनहिस्पशमविदन्नन्यमस्माद्वैश्वानरात्पुरऽ
एतारंमग्नेः ॥ एमेनमवृधन्नमृताऽअमर्त्यंवैश्वानरंक्षैत्रजित्यायदेवाः ॥ ३ ॥ ॐ

भूर्भुवःस्वःक्षेत्राधिपतेइहागच्छइहतिष्ठक्षेत्राधिपतयेनमःक्षेत्राधिपतिमा० ॥ ॥
तत्रपीठमध्ये वर्तुलेद्वादशांगुलेमंडलेप्राङ्मुखंसूर्यंरक्तपुष्पाक्षतैरावाह्य ॥ ॐआकृ
ष्णेनरजसावर्तमानोनिवेशयन्नमृतम्मर्त्यंच ॥ हिरण्ययेनसवितारथेनादेवोयातिभु
वनानिपश्यन् ॥ १ ॥ ॐभू०कलिंगदेशोद्भवकाश्यपसगोत्ररक्तवर्णभोःसूर्यइहाग
च्छइहतिष्ठ ॐसूर्यायनमःसूर्यमावाहयामि ॥ ततआग्नेय्यांदिशिचतुरस्रेचतुर्विंश
त्यंगुलेमंडलेप्रत्यङ्मुखंसोमंशुक्लपुष्पाक्षतैःसह ॥ ॐ इमन्देवाऽअसपत्नꣳसुवध्व
म्महतेक्षत्रायमहतेज्यैष्ठ्यायमहतेजानराज्यायेन्द्रस्येन्द्रियाय ॥ इमममुष्यपुत्रमु

१ प्रणवंत्वादितः कुर्याद्भूर्भुवःस्वस्ततःपरम् ॥ चतुर्थ्यानामसंयुक्तंनमस्कारांतयोजितम्॥एवंमंत्रः समाख्यातोग्रहपूजाविधायकः॥ अनेनावाहनंकुर्यादनेनैवविसर्जनमितिशांतिमयूखे ॥

मुष्यैपुत्रमुस्यैविशऽएषवोमीराजासोमोस्माकंम्ब्राह्मणानाᳯराजा ॥ २ ॥ ॐ भू॰
यमुनातीरोद्भवआत्रेयसगोत्रशुक्लवर्णभोसोमइहागच्छइ॰ ॥ ततोदक्षिणस्यांदिशि
त्रिकोणेत्र्यंगुलेमंडले दक्षिणाभिमुखंभौमंरक्तपुष्पाक्षतैःसह ॥ ॐअग्निर्मूर्धादिवः
ककुत्पतिःपृथिव्याऽअयम् ॥ अपाᳯरेताᳯसिजिन्वति ॥ ३ ॥ ॐ भू॰अवंतिदे
शोद्भवभारद्वाजसगोत्ररक्तवर्णभौमइहा॰ ततश्चईशान्यांदिशिबाणाकारेचतुरंगु
लेमंडलेउदङ्मुखंबुधंपीतपुष्पाक्षतैः सह ॥ ॐउद्बुध्यस्वाग्नेप्रतिजागृहित्वमिष्टापूर्ते
सᳯसृजेथामयञ्च ॥ अस्मिन्त्सधस्तेऽअध्युत्तरस्मिन्विश्वेदेवायजमानश्चसीदत ॥
॥ ४ ॥ ॐभू॰मगधदेशोद्भवआत्रेयसगोत्रपीतवर्णभोबुधइ॰ ॥ ततःउत्तरस्यांदिशि

लंबदीर्घचतुरस्रेपट्टाकारेपडंगुलेमंडलेबृहस्पतिंपीतपुष्पाक्षतैः सह ॥ ॐबृहस्पतेऽअ
तियदर्योऽअर्हाद्युमद्विभातिक्रतुमज्जनेषु ॥ यद्दीदयच्छवसऽऋतप्रजाततदस्मासु
द्रविणन्धेहिचित्रम् ॥ ५ ॥ ॐभू० सिंधुदेशोद्भवआंगिरसगोत्रपीतवर्णभोबृहस्पते
इ०॥ततःपूर्वस्यांदिशिपंचकोणेनवांगुलेमंडलेप्राङ्मुखंशुक्रं शुक्लपुष्पाक्षतैः सह ॥ॐ
अन्नात्परिस्रुतोरसम्ब्रह्मणाव्यपिबत्क्षत्रम्पयःसोमम्प्रजापतिः ॥ ऋतेनसत्यमिन्द्रि
यम्विपानंशुक्रमन्धसऽइन्द्रस्येन्द्रियमिदम्पयोमृतम्मधु ॥ ६ ॥ ॐ भू० भोजक
टदेशोद्भवभार्गवसगोत्रशुक्लवर्णभोशुक्रइ० ॥ ततःपश्चिमायांदिशिधनुराकारेद्व्यंगु
लेमंडलेप्रत्यङ्मुखंशनिंकृष्णपुष्पाक्षतैःसह ॥ ॐशन्नोदेवीरभिष्टयऽआपोभवन्तुपी

ॐभू॰सौराष्ट्रदेशोद्भवकाश्यपसगोत्रकृष्णवर्ण
तये ॥ शन्योऽभिस्रवन्तुनः ॥ ७ ॥ ततोनैर्ऋत्यांदिशिशूर्पाकारेद्वादशांगुलेमं॰दक्षिणाभिमुखंराहुंकृ
भोशनैश्चरइ॰ ॥ ॐ कयांनाश्चित्रऽआभुवदूतीसदावृधःसखा ॥ कयाशचिष्ठ
णपुष्पाक्षतैः सह ॥ ॐभू॰राठिनापुरोद्भवपैठिनसगोत्रकृष्णवर्णभोराहोइ॰ ॥ ततोवा
याघृता ॥ ८ ॥ ॐभू॰राठिनापुरोद्भवपैठिनसगोत्रकृष्णवर्णभोराहोइ॰ ॥ ततोवा
यव्यांदिशिध्वजाकारेषडंगुलेमंडलेदक्षिणाभिमुखंकेतुंधूम्रपुष्पाक्षतैः सह ॥ॐकेतुं
कृण्वन्नकेतवेपेशोमर्य्याऽअपेशसे ॥ समुषद्भिरजायथाः ॥ ९ ॥ ॐभू॰अंतर्वेदिस
मुद्भवजैमिनिसगोत्रधूम्रवर्णभोकेतोइ॰ ॥ ततोधिदेवतास्थापनंग्रहदक्षिणपार्श्वे ॥
ॐत्र्यंम्बकंयजामहेसुगन्धिंपुष्टिवर्द्धनम् ॥ उर्वारुकमिवबन्धनान्मृत्योर्म्मुक्षीय

मामृतात् ॥ १ ॥ सूर्यदक्षिणपार्श्वे ॥ ॐभू०ईश्वरइहागच्छइहतिष्ठईश्वरायनमः ई
श्वरमावाहयामि ॥ एवंमंत्र ॥ ॐश्रीश्चतेलक्ष्मी० ॥ २ ॥ सोमदक्षिणपार्श्वे ॥ ॐ
भू० उमेइ० उमायै० उमामा० ॥ ॐ यदक्रन्दःप्रथमञ्जायमानउद्यन्त्समुद्रादुत
वापुरीषात् ॥ श्येनस्यपक्षाहरिणस्यबाहूउपस्तुत्यम्महिजातन्तेअर्वन् ॥ ३ ॥भौ
मदक्षिणपार्श्वे ॥ ॐभू० स्कंदइहा० स्कंदाय०स्कंदमा० ॥ ॐ विष्णोरराटमसि
विष्णोःश्नप्त्रेस्थोविष्णोःस्यूरसिविष्णोर्ध्रुवोसि ॥ वैष्णवमसिविष्णवेत्वा ॥ ४ ॥
बुधदक्षिणपार्श्वे ॥ॐभू०विष्णोइहागच्छइहतिष्ठविष्णवे० ॥ ॐ आब्रह्मन्ब्राह्मणोब्र
ह्मवर्चसीजायतामाराष्ट्रेराजन्यःशूरइषव्योतिव्याधीमहारथोजायतान्दोग्ध्रीधेनु

वींदानुड़ानाशुःसप्तिःपुरंन्धिर्योषांजिष्णूरंथेष्ठाः ॥ सुभेयोयुवास्ययजमानस्यवीरो
जांयतान्निकामेनिकामेनःपर्जन्योवर्षतुफलंवत्योनऽओषधयःपच्यन्तांयोगक्षेमो
नंः कल्पताम् ॥ ५ ॥ गुरुदक्षिणपार्श्वेॐभू० ब्रह्मनइ० ब्रह्मणेन०ब्रह्माणमा० ॥ॐसु
योषाऽइन्द्रसगंणोमरुद्भिःसोमंम्पिबवृत्रहाशूरविद्वान् ॥ जहिशत्रूँ१रपमृधोनुदस्वा
थाभंयक्कृणुहिविश्वतोनः ॥ ६ ॥ शुक्रदक्षिणपार्श्वे ॥ ॐभू० इंद्रइहा० इंद्राय० इंद्र
मा० ॥ ॐ यमायत्वांगिंरस्वतेपितृमतेस्वाहा ॥ स्वाहांघर्मायस्वाहांघर्म्मःपित्रे॥७॥
शनिदक्षिणपार्श्वेॐयमइ०इहति०यमाय०यममा० ॥ ॐकार्षिरसिसमुद्रस्यत्वाक्षि
त्याऽउन्नंयामि ॥ समापोऽअद्भिरंग्मतसमोषधीभिरोषधीः ॥ ८ ॥ राहुदक्षिणपा

र्श्वे ॥ ॐभू० कालइ०इहाति०का०कालमा० ॥ ॐ चित्रावसोस्वस्तितेपारमशीय ॥
केतुदक्षि० ॥ ॐभू०चि०इ०इ०चि०चित्रगुप्तमा०तत्प्रत्याधिदे०स्थाप०ग्रहवामपा
र्श्वे ॐअग्निंदूतंपुरोदधेहव्यवाहमुपब्रुवे॥देवाँ२आसादयादिह ॥सु०वामपा०भू०अ०
अग्निं अ०अग्नि॥ॐआपोहि० ॥ २ ॥सोमवामपा०ॐभू०आ०इ०इ०अद्भ्यो०आ०
आ० ॥ ॐस्योना पृ० ॥ ३ ॥ भौमवामपार्श्वे ॥ ॐभू०पृथिवीइ०इ०पृ०पृ०पृथि
वीमावाहयामि ॐइदंविष्णुर्विचक्रमेत्रेधानिदधेपदम्॥समूढमस्यपाᳫंसुरेस्वाहा ॥
॥ ४ ॥ बुधवामपार्श्वे ॐविष्णोइहागच्छइ०वि०विष्णुमा० ॐत्रातारमिन्द्रमविता
रमिन्द्रᳫंहवेहवेसुहवᳫंशूरमिंद्रम्॥ह्वयामिशक्रम्पुरुहूतमिन्द्रᳫंस्वस्तिनोमघवाधा

त्विन्द्रं॑॥५॥ गुरुवामपार्श्वे ॥ ॐभू०इन्द्रइहा०इ०इं०इन्द्रं०ॐअदि॑त्यैरास्नासीन्द्रा
ण्याऽउष्णीषं॑पूषासि॑घम्मार्यंदीष्व ॥ ६ ॥शुक्रवामपार्श्वेॐभू०इन्द्राणिइहा०इ०इ०
इन्द्राणीमा० ॥ ॐप्रजा॑पते॒नत्वदे॒ताान्न्यन्यो॑विश्वा॑रूपाणिपरि॒ता॑बभूव ॥यत्का॑मास्ते
जुहुमस्तन्नो॑ऽअस्तुवयथ्स्या॑मपत॑योरयी॒णाम् ॥ ७ ॥ शनिवामपार्श्वे ॥ ॐभू०प्रजा
पतेइहा०इ०प्र०प्रजापतिमा० ॥ ॐ नमोस्तुसर्पेभ्यो॒येकेचंपृथिवीमनु ॥ येऽअन्त
रिक्षेयेदिवितेभ्यं॒सर्पेभ्यो॒नमः॑ ॥ ८ ॥ राहुवामपार्श्वेॐभू० सर्पाइ०इ० सर्पेभ्यो०
सर्पाना० ॥ ॐब्रह्म॑यज्ञानम्प्र॑थमम्पुरस्ता॑द्विसी॑मतः॑सुरुचो॑वेनआ॑वः ॥ सबुध्न्या
ऽउपमाऽअस्यवि॒ष्ठाः॑सतश्चयोनि॒मसतश्चविवः॑ ॥ ९ ॥ केतुवामपार्श्वे ॥ ॐभू०

ब्रह्मन् इ० ब्रह्मणेन० ब्रह्माणमा० ॥ ततोविनायकादिपंचदेवताः[1] वास्तोष्पतिक्षेत्र
पालंचावाहयेत् ॥ ॥ ॐगुणानांन्त्वा० ॥ १ ॥ राहोरुत्तरतः ॐभू० गणपतेइ
हा० ग० इ० गणपतिमा० ॥ ॐअम्बेअम्बिके० ॥ २ ॥ शनेरुत्तरतः ॐभू० दुर्गे०
इ० इह० दुर्गा० दुर्गा० ॥ ॐ आनोनियुद्भिःशतिनीभिरध्वरंꣳसहस्त्रिणीभिरुपयाहियज्ञम् ॥ वायोऽअस्मिन्त्सवनेमादयस्वयूयम्पातस्वस्तिभिःसदानः॥ ३ ॥ रवेरुत्तर
तः ॐभू० वायोइहा० वायवेन० वायुमा० ॥ ॐघृतङ्घृतपावानःपिबतवसांवसापा
वानःपिबतान्तरिक्षस्यहविरसिस्वाहा ॥ दिशःप्रदिशऽआदिशोविदिशऽउद्दिशोदि

१ विनायकाद्याः पंचउत्तरे स्थाप्या इति सांप्रदायिकेतिंशांतिमयूखे ॥

भ्यःस्वाहा ॥ ४ ॥ राहोर्दक्षिणे ॐ भू० आकाशइहा० इ०आका० आकाशमा० ॥
ॐयावाङ्कशामधुमत्यश्विनासुनृतावती ॥ तयायज्ञंमिमिक्षताम् ॥ ५॥ कतोर्दक्षिणे॥
ॐभू० अश्विनौइ० इ० अश्विभ्यां० अश्विनावा० ॥ वास्तोष्पतेप्रतिजानीह्य
स्मान्स्वावेशोऽअनमीवोभवानः ॥ यत्वेमहेप्रतितन्नोजुषस्वशन्नोभवद्विपदेशञ्चतुष्प
दे ॥ १ ॥ उत्तरे ॐ भू०वास्तोष्पतेइ० इ० वा० वास्तोष्पतिमा० ॥ ॐनुहिस्पशम
विदं० ॥ २ ॥ उत्तरेॐभू० क्षेत्राधिपतेइ० इ० क्षे० क्षेत्राधिपतिमा० ॥ इतिक्रतुसा
द्गुण्यदेवताः ॥ अथप्रागादितः पीठसमंताद्दिक्पालानावाहयेत् ॥ त्रातारमिन्द्रं० ॥
॥ १ ॥ पूर्वेॐभू० इन्द्रइ० इ०इ०इन्द्रमा० ॥ ॐत्वन्नोऽअग्नेतवदेवपायुभिर्म्मघोनोरक्ष

१ मंगलोत्तरेक्षेत्रपालस्थापनमितिशांतिकमलाकरे॥क्षेत्रस्यपतिनाक्षेत्रपालंस्थाप्यभुजोत्तरे॥भुजोमंगलः॥

तुन्वश्चन्द्य ॥ त्रातातोकस्युतनंयेगवामुस्यानिमेषुर्ठरक्षमाणुस्तवंव्रुते ॥ २ ॥ आग्ने
य्याम् ॐ भू० अग्नेइ०इ० अग्निमा० ॐ युमायुत्वांगिर० ॥ ६ ॥ दक्षिणे ॐभू० यम
इ० इ० य० यममा० ॥ ॐअसुंन्वन्तमयंजमानमिच्छस्तेनस्येत्यामन्विंहितस्कं
रस्य ॥ अन्यमुस्मदिंच्छसातंऽइत्यानमोदेविनिर्ऋतेतुभ्यंमस्तु ॥४॥ नैर्ऋत्याम् ॐ
भू० निर्ऋतेइ० इ० नि० निर्ऋतिमा० ॥ ॐतत्वांयामि॥५॥पश्चिमेॐभू०वरुणइ०
इ० व० वरुणमा० ॥ ॐ आनोंनियुद्भिंःशतिनींभिरध्वुरर्ठसहुस्त्रि० ॥६॥ वायव्याम्
ॐ भू०वायोइहा०इ०वा०वायुमा० ॥ ॐ वुयर्ठसोमव्रुतेतवुमनंस्तनूषुबिभ्रतः ॥ प्र
जावन्तःसचेमहि ॥ ७ ॥ उत्तरेसोमइहा०सो० सोममा० ॥ ॐ तमीशांनुञ्जगंतस्त

स्थुपस्पतिंन्धियञ्जिन्वमवसेहूमहेव्वयम् ॥ पुषानोयथाव्वेदसामसंद्वुधेरक्षितापायुरद
ब्धःस्वस्तये ॥ ८ ॥ ईशान्याम् ॐभू०ईश्वरइ०इ०इ०तावावा० ॥ ॐ अस्मेरुद्रामेह
नापर्वतासोवृत्रहत्त्येभरहूतौसुजोषाः ॥ यःशंसतेस्तुवतेधायिपुत्रऽइन्द्रज्ज्येष्ठाऽअ
स्माँ२अवन्तुदेवाः ॥ ९ ॥ पूर्वैशानयोर्मध्येऊर्ध्वायांॐभू० ब्रह्मन्इहाग०इ०ब्र०ब्र
ह्मणमा० ॥ ॐ स्योनापृथिविनो० ॥ १० ॥ निर्ऋतिपश्चिमयोर्मध्येअधःस्थायांॐ
भू० अनंतइहागच्छइ०अनंताय०अनंतमा० ॥ इतिक्रतुसंरक्षकदिक्पालदेवताः ॥
ॐ मनोजूतिर्जु०॥ एषवैप्रतिष्ठेतिऋग्भ्यामादित्यादिग्रहमंडलदेवताभ्योनमःसुप्रति

१ अत्रावसरेदर्पणेयच्छेपादिदेवतास्थापनमुक्तं तत्तुशिष्टैरनादृतत्वान्नात्रालिखितम् ।

छितावरदाभवत ॥ पूजामंत्रस्तु ॥ ॐ ग्रहाऽऊर्याहुतयोव्यंत्तोविप्रायमतिम् ॥तेषां
विशिष्प्रियाणाम्वोहमिषमूर्ज्जंसमग्रभमुपयामगृहीतोसीन्द्रायत्वायुष्टंगृण्हाम्ये
षतेयोनिरिन्द्रायत्वाजुष्टंतमम् ॥ १ ॥ ॐ भूर्भुवःस्वःआदित्यादिनवग्रहमंडलदेवता
भ्योनमःइतिमंत्रेणषोडशोपचारैःसंपूज्यप्रार्थयेत् ॥ आदिदेवनमस्तुभ्यंसप्तसप्तेदि
वाकर ॥ आयुरारोग्यंमेदेहिकुरुशांतिंशुभप्रदाम् ॥ १॥ रोहिणीशसुधामूर्तेसुधारूप
सुधाशन ॥ सोमसौम्योभवास्माकंसर्वारिष्टंनिवारय ॥ २ ॥ कुजकुप्रभवोपित्वंमं
गलःपरिगद्यसे ॥ अमंगलंनिहत्याशुसर्वदायच्छमंगलम् ॥ ३ ॥ बुधत्वंबुद्धिजननो
बोध्यवान्सर्वदानृणाम् ॥ नत्वावबोधंकुरुतेसोमपुत्रनमोस्तुते॥४॥वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञ
ज्ञानविज्ञानपारग ॥ विबुधार्तिहरोनित्यंदेवाचार्यनमोस्तुते ॥ ५ ॥ भार्गवोभर्गजन

नशुचिःश्रुतिविशारद ॥ हत्वाग्रहकृतान्दोषानायुरारोग्यंदेहिमे ॥ ६ ॥ कोणनीलां
जनप्रख्यंमदचेष्टाप्रसारिणम्॥छायामार्तंडसंभूतंतंनमामिशनैश्चरम् ॥ ७ ॥ महाशि
रामहावक्रोदीर्घदंष्ट्रोमहाबलः ॥ मुंडकायोर्ध्वकेशीचपीडांहरतुमेतमः ॥ ८ ॥ अधः
स्थाधीगभोःकेतोपलधूमसमप्रभ ॥ रौद्ररूपनमस्तुभ्यंममपीडांनिराकुरु ॥ ९ ॥ ॥
अनयापूजयादित्यादिग्रहमंडलदेवताःप्रीयंताम् ॥ इतिग्रहस्थापनम् ॥ ॥ ततई
शान्यांग्रहसंबंधिरुद्रकलशस्थापनम् ॥ महीद्यौरितिक्रमेणपूर्णपात्रनिधानांतंकृत्वात
त्वायामीत्यावाह्य॥ॐ असंख्यातासहस्राणियेरुद्राऽअधिभूम्याम् ॥ तेषांᳬसहस्रयो
जनेवधन्वानितन्मसि ॥ १ ॥इतिमंत्रेणषोडशोपचारैःसंपूज्यसर्वेसमुद्राःसरितइतिगं

१ अयंरुद्रकलशःयजमानस्यस्नानार्थमितिकमलाकरैः ॥

गाद्यावाहयेत्॥तत्रकलशेसांगरुद्रजपः ॥अनेनकलशोदकेनअभिषेकसमयेपत्न्यास
हयजमानमभिषिंचेत्॥अथकुशकंडिका॥एतस्याव्याख्याग्रहरत्नावलीकुशकंडिका
भाष्यानुसारेणलिखिता॥यथा ॥ अग्नेर्दक्षिणतःस्थापितेवारुणादिपीठेउदगग्रांस्त्र्य
धिकान्कुशानास्तीर्याग्नेरुत्तरतःकुशासनेब्रह्माणंपूर्वाभिमुखमासीनंयजमानःस्वयमु
दङ्मुखमासीनोब्रह्मणोदक्षिणंहस्तंगृहीत्वाभोब्रह्मन्नत्रासनेउपविशेतिब्रूयात् ॥ उ
पविशामीतितेनपठितेदक्षिणपादेनाग्नेःपूर्वेणगत्वास्वासनादंगुष्ठानामिकाभ्यांकिंचि
त्तृणमादायदक्षिणापरस्यांनिरस्याग्न्यभिमुखउपविशतीतिग्रहयज्ञकल्पवल्ल्याम् ॥
अग्नेरुत्तरतःप्रागग्रैःकुशैरासनद्वयंकल्पयित्वाएकमग्नेरुत्तरतःद्वितीयंतत्पश्चिमे ॥ वा
यव्यांश्रितंवारुणंद्वादशांगुलदीर्घंचतुरंगुलविस्तृतंचतुरंगुलखातम्॥यथा ॥ वारुणंपा
णिमात्रंचद्वादशांगुलविस्तृतम्॥पद्मपत्राकृतिर्वापिप्रोक्षणीपात्रसंस्थितिरितिकल्पव

ल्याम् ॥ चमसंदक्षिणहस्तेनगृहीत्वासव्येपाणौप्रागग्रानधायतिष्ठन्दक्षिणहस्तोद्धृ
तपात्रजलेनात्माभिमुखंपूरयित्वापश्चिमासनेनिधायदक्षिणयानामिकयाजलमाल
भ्याग्नेरुत्तरतःप्राक्कल्पितेप्रोक्षण्यासनादुदक्प्रणीतासनेस्थापयेत् ॥ यथा ॥ प्रणीता
उत्तरेस्थाप्यावितस्त्यंतरतोग्नितः॥इतिग्रहयज्ञकल्पवल्ल्याम् ॥ चमसंवारुणंप्रणीता
पात्रंप्रागग्रमुत्तानंवारुणोदकेनसंपूर्य ॥ दर्भमुष्टिमादायप्रदक्षिणंप्रागादिबर्हिर्भिःकुं
डपरिमाणैःपरिस्तरणंनिधेयमितिकल्पवल्ल्याम्॥बर्हिर्दर्भमुष्टिः॥तच्चप्रागुदगग्रैः ॥
दक्षिणतःप्रागग्रैः ॥ प्रत्यगुदगग्रैः ॥ उत्तरतःप्रागग्रैः ॥ आसादनंतुपात्राणांप्रादेशां
तरकेबुधः॥ अंगुलद्वयमानेनद्वंद्वंद्वंद्वांतरेन्यसेत् ॥ प्रागग्रोदग्बिलंतस्यादुत्तरासाद
नेग्नितः॥पात्रजातंप्राग्बिलंतदुदगग्रंतुपश्चिमेइतिकारिकाकारः ॥ उत्तरतश्चेदुदक्सं
स्थमसंभवेप्राक्संस्थंपश्चिमसंस्थमदकुसंस्थमपीतिदेवयाज्ञिकः ॥अनंतर्गर्भिणंसाग्रं

कौशंद्विदलमेवच ॥ प्रादेशमात्रंविज्ञेयंपवित्रंयत्रकुत्रचित् ॥ आज्यस्थालीकांस्य
मयीयद्वाताम्रमयीतथा ॥ प्रादेशमात्रदीर्घासागृहीतव्याऽव्रणाशुभा ॥ दृढाप्रादेश
मात्र्यूर्ध्वंतिर्यङ्नातिघृहन्मुखी॥ मृन्मय्यौदुंबरीवापिचरुस्थालीप्रशस्यतइतिरत्नमा
लायाम् ॥ स्रुवसंमार्जनार्थायपंचवाथत्रयोपिवा ॥ प्रादेशमात्रान्गृण्हीयात्संमार्ग
कुशसंज्ञकान् ॥ १ ॥ उपयमनकुशाःसप्तपंचवाथत्रयोपिवेतिग्रहयज्ञकल्पवल्ल्याम्॥
समिल्लक्षणंपरिभाषायामुक्तम् ॥ अथस्रुवलक्षणम्॥खादिरादेःस्रुवःकार्योहस्तमात्रप्र
माणतः ॥ अंगुष्ठपर्वखातंतत्त्रिभागंदीर्घपुष्करम् ॥ १ ॥ षट्त्रिंशांगुलांस्रुचंकारये
त्खादिरादिभिः ॥ कर्दमेगोपदाकारंपुष्करंतद्वदेवहि ॥ १ ॥ पुष्कराग्रेषडंशंतुखा
तंद्व्यंगुलविस्तृतम्॥अंगुष्ठैकंस्थूलतरंदंडेतस्यचकंकणमित्यासादन्यां॥२॥पूर्णपात्र
लक्षणंपरिभाषायामुक्तम् ॥ एवमासादनंकृत्वापवित्रच्छेदनैःकुशैः ॥ अंगुष्ठांगुलिपर्व

भ्यांच्छिद्यात्प्रादेशसंमितामितिकल्पवल्ल्याम्॥अंगुलीरनामिकाग्रपर्व॥प्रादेशमात्र
मुत्सार्योत्पवनंतुविधीयते॥उद्दिंगनंतुकर्तव्यमूर्ध्वमूर्ध्वप्रमाणतइतिकल्पवल्ल्याम्॥
प्रोक्षणेकारणमाहश्रुतिःअथपात्राणिप्रोक्षतीत्युपक्रम्यतदेवैपामत्राशुद्धस्तक्षान्योमे
ध्यः कश्चित्पराहंतीतितदेवैतेषामद्भिरमेध्यंकरोतीति ॥ तक्षावर्धकिः ॥ तद्व्यतिरि
क्तोन्योघृपलादिःससर्वोप्यमेध्यत्वादशुद्धः ॥ तस्यस्पर्शकृतंयदेपांपात्राणांदोषजातं
तदनेनप्रोक्षणेननिवर्तयतीतिग्रहयज्ञकल्पवल्ल्याम् ॥पात्राणिक्रमशःप्रोक्ष्यनिदध्या
त्तामसंचरे ॥ असंचरःप्रणीताग्न्योरंतरेणप्रकीर्तितः ॥स्वालंभान्निर्वपेदापमाज्यस्था
ल्यांयथार्हतः ॥ इतिकारिकायाम् ॥ प्रणीतमुदकंकृत्वास्थाल्यांत्रिःक्षालितान्क्षिपे
त् ॥ तंडुलाननुमानेनचरुः पूर्णोयथाभवेत्॥ देवेत्रिःक्षालिताज्ञेयास्तंडुलाःपैतृकेसकृ
त् ॥ पात्रप्रोक्षणकालेतुचैतेपांप्रोक्षणंभवेदितिकल्पवल्ल्याम् ॥ तत्राज्यंब्रह्माधिश्रय

ति॥तदुत्तरतआचार्यश्चरुमधिश्रयतीतियुगपत् ॥ इतिकल्पवल्ल्याम्॥कात्यायनसू
त्रेअग्रोत्तरमुत्तरंहवींषि ॥ श्रपणलक्षणंकारिकायाम् ॥ अन्वर्थःश्रपितःस्विन्नोह्य
दग्धोकठिनश्शुभः ॥ नचातिशिथिलःपच्योनचरुश्चारसस्तथेतिकारिकायाम् ॥ द्व
योःपर्यग्निकरणंकर्तव्यंज्वलदग्निना ॥ पर्यग्निकरणेकारणमाहश्रुतिः ॥ तंपर्यग्निक
रोत्यच्छिद्रमेवैनमेतदग्निनापरिगृह्णातिनाष्ट्रारक्षांस्यभिमुषेयुरग्निर्हिरक्षसामपहंते
तिकल्पवल्ल्याम्॥ततः ॥ स्रुवंसंमार्जयेत्प्रांचमतःसंमार्जनैःकुशैः ॥ मूलतःपुष्करंया
वत्कुशमूलैस्तथाग्रतः॥ अग्नावभ्युक्ष्यचपुनःप्रतप्यानिदधाततम् ॥ अधोमुखंतापयि
त्वासंमृज्योर्ध्वमुखंततः ॥ अभ्युक्षणंतुप्रणीतोदकेनविशेषवचनाभावात्प्रणीतानांस
र्वार्थत्वाच्च ॥ पुनःप्रतपनंपूर्ववत् ॥ निधानंसमीपे ॥ सम्मार्गकुशानामपासनमुत्तर
तः ॥ शाखांतरेग्नौप्राशनंविहितम् ॥ आहवनीयेप्राशनमेकेइतिकात्यायनः ॥ अनुद्रा

सितानांपूर्वेणोद्वासितानामपरेणउत्तरतउपचारोहियज्ञइतिवचनादग्नेरुत्तरतउद्वास
नम्॥उद्वास्यप्रोक्षणीपश्चाद्वागउत्तरतोग्नेःस्थापनं॥इतिकल्पवल्ल्याम्॥ तदुद्वासित
म॥ज्यंपवित्राभ्यामुत्पूयतदेनावेक्ष्य॥ अवेक्षणमपद्रव्यानिरसनार्थमितिकल्पवल्ल्यां
आज्यस्थालीताभ्यांप्रोक्षणीरुत्पुनातीतिश्रुतेः॥ उत्पुनातिकरणेपवित्रमुदगग्रंवाम
हस्तेधृत्वातन्मूलंदक्षिणहस्तेधृत्वापवित्रकुशमध्यतउत्पुनाति॥ उपग्रहार्थंदक्षिणह
स्तेनसव्येकुर्यात्॥रक्षसांतर्जनायवज्रोवाआपआपोहिकुशाः एवंपरंपरयाकुशेषुवज्र
त्वादितिकल्पवल्ल्याम्॥कारिकायाम् अधोमुखऊर्ध्वपादः प्राङ्मुखोहव्यवाहनः॥
तिष्ठत्येवस्वभावेनआहुतिः कुत्रदीयते॥ सपवित्रांबुहस्तेनवह्नेःकुर्यात्प्रदक्षिणाम्॥
हव्यवाट्सलिलंदृष्ट्वाबिभेतिसंमुखोभवेत्॥ तिष्ठंतीवहास्थीनीतिश्रुतेः अस्थिस्थाना
पन्नत्वात्समिधौत्तिष्ठायाधानमितिदेवयाज्ञिकः॥ कारिकायाम्॥ अन्वारंभेकृतेहोमे

ब्रह्मणादक्षिणेकरे ॥ बहुकाष्ठैः समिंधीयादग्निंष्मंतंक्रियाक्षमम् ॥ स्रुवेणाज्यंगृहीत्वा
ग्नेःप्रत्यगुत्तरदेशतः ॥ आरभ्यदिशमाग्नेयीमाज्यधारामृजुंहरेत् ॥ मनसासंस्मरे
त्स्वाहायुक्तंचैवप्रजापतिम् ॥ नैर्ऋतिंदिशमाश्रित्यऐशानींपूर्ववत्क्षिपेत् ॥ तत्रेंद्राय
पदंस्वाहायुक्तंचोपांशुकंभवेत् ॥ स्वाहेत्याघारयेदेतावाघारावितिभाषितौ ॥ प्रा
च्यौवाजुहुयादेतावृजूसंततमेवच ॥ जुहुयादग्नयेस्वाहासोमायेतितथापराम् ॥ प्रथ
मेशानकोणाग्रेद्वितीयाग्नेयकोणगा ॥ सुसमिद्धेथवावन्हौहोतव्येचोत्तराहुती ॥
नचुउत्तरतउपचारोयज्ञइतिशास्त्रम् ॥ कथमेतेआहुतीदक्षिणसंस्थंहूयेतेइतिचेत्स
त्यम् ॥ आत्माभिमुखस्याग्नेर्दक्षिणवामाभिप्रायेणेत्यदोषः ॥ प्राजापत्याहुतौ
उपांशुत्वकारणंहविर्यज्ञकांडेद्रष्टव्यम् ॥ उपांशुलक्षणंहौत्रसूत्रे ॥ यस्मिन्मंत्राद
योनविज्ञायंतेनव्यंजनंकेवलमेवोष्ठचालनंश्वासोवातदुपांशुरिति ॥ भूरादिनवसु

स्विष्टकृतेचाद्यचतुष्टये ॥ अन्वारंभोभवेत्तेषुसोन्वारंभःकुशेनवै ॥ स्रुवधारणार्थंका
रिका ॥ अग्रेधृत्वार्थनाशायमध्येचैवमृतप्रजा ॥ मूलेचाम्रियतेहोतास्रुवंस्थानंकथं
भवेत् ॥ अग्रमध्यान्तयन्मध्यंमूलमध्यान्तमध्यतः ॥ स्रुवंधारयतेविद्वाञ्ज्ञातव्यंच
सदाबुधैः ॥ तर्जनींचवहिःकृत्वाकनिष्ठांचवहिस्तथा ॥ मध्यमानामिकांगुष्ठैःस्रुवंधा
रयेद्विजः ॥ स्रुवहोमेसदात्यागःप्रोक्षणीपात्रमध्यतः ॥ पाणिहोमेत्यागोन ॥ ॥
इतिकुशकंडिकाभाष्यकारादयः ॥ ॥ अनेकस्रुवसाध्यहोमेअनेकस्रुवासादनंतेषां
प्रोक्षणंचेतिसिंधुः सर्वत्रत्यागादौद्रव्यप्रक्षेपइतिगदाधरादयः ॥ उपविशतैवमाज्ये
तिश्रुतेःउपविश्यैवआहुतिंजुहुयात् ॥ आज्याहुतेराज्यस्थानीयत्वेनोक्तत्वादितिदे
वयाज्ञिकः ॥ अग्निपूजावहिःप्रोक्तेतिवचनाद्वहिरेवसर्वपूजनमितिकेचिदाहुः ॥ तत्र
विशेषोविष्णुधर्मोत्तरे ॥ मध्येपिगंधपुष्पादीन्दद्यादग्नेर्नसंशयः ॥ वहिर्नैवेद्यमात्रं

तुदातव्यमितिनिश्चयइतिशांतिमयूखे ॥ ॥ आज्येनव्याहृतीर्हुत्वाभूर्भुवःस्वरितिक्र
मात्॥पंचवारुणकंतद्वद्दत्तेचैवप्रजापतिमितिकारिकायाम्॥प्राङ्महाव्याहृतिभिःस्वि
ष्टकृदन्यच्चेदाज्याद्धविरितिसूत्रम्॥ ॥ अस्यार्थः॥ ॥ यत्रहोमेआज्यादन्यद्धविःस्या
त् ॥ अत्रहविःशब्देनचरुरेवहविः ॥ यत्रचरुःस्यात्तत्रमहाव्याहृतिभिः प्राक्स्विष्टकृ
द्भवति ॥ अन्यत्रांतेपीतिभाष्यकारः ॥ स्विष्टकृद्धोमः सर्वहोमद्रव्यैः कार्यः ॥ लक्ष
होमादौचरुशेषस्यधार्यत्वोक्तेरितिशांतिकमलाकरः ॥ ततआचार्योग्निसमीपउपवि
श्यान्वादध्यात् ॥ अथान्वाधानम् ॥ यजुपामन्वाधानंगोभिलहरिहरगदाधरादि
भिर्नोक्तत्वात्स्मार्तकर्मणिनान्वाधानंतथापिप्रयोगरत्नस्मार्तोल्लासस्मार्तगंगाधर्यादौ
अन्वाधानोक्तेःप्रचुरतरशिष्टाचारप्राप्तत्वाच्चात्राप्युच्यते ॥ ॥ देशकालौ० ॥ अस्मि

न्सग्रहमखरजोदर्शनशांत्याख्येकर्मणिदेवतापरिग्रहार्थमन्वाधानंकरिष्ये ॥ अस्मि
न्नन्वाहितेग्नौपूर्वेणब्रह्मणोगमनम् ॥ उत्तरतःपात्रासादनम् ॥ द्वेपवित्रे ॥ कांस्यमयी
ताम्रमयीवाआज्यस्थाली ॥ ताम्रमयीचरुस्थाली ॥ पालाश्यःसमिधः ॥ प्राच्यांवा
घारौ ॥ समिद्धतमेआज्यभागौ ॥ पूर्णपात्रंदक्षिणावा ॥ एतान्वैकल्पिकान्पदार्था
नहंकरिष्ये॥अथदेवताभिध्यानम्॥तत्रप्रजापतिमिंद्रमग्निंसोममेताःआज्येनप्रत्येक
मेकैकयाहुत्या ॥ अत्रप्रधानम् ॥ आदित्यादिनवग्रहानर्कादियथालाभसमिच्चरु
तिलाज्यद्रव्यैःप्रत्येकंप्रतिद्रव्येणअष्टाष्टसंख्याकाभिराहुतिभिः ॥ अधिदेवताप्रत्य
धिदेवताश्चतैरेवद्रव्यैःप्रत्येकंप्रतिद्रव्येणचतुश्चतुःसंख्याकाभिराहुतिभिः॥विनायका

१ दर्पणेनमुख्यदेवतान्वाधानोत्तरग्रहान्वाधानमुक्तं कमलाकरादिनिबंधेषुग्रहान्वाधानोत्तरं मुख्यदेवतान्वाधानमुक्तं तदनुसारेणात्र ॥ व्याहृतिहोमः सर्वत्रोक्तः ॥

दिपंचदेवताःक्षेत्रपालंवास्तोष्पतिमिंद्रादिदशलोकपालांश्चतैरेवद्रव्यैःप्रत्येकंप्रतिद्र
व्येणद्वाभ्यांद्वाभ्यामाहुतिभ्यांयक्ष्ये।पुनरत्रप्रधानं।सूर्यमिंद्रमिंद्राणींभुवनेश्वरींशर्क
राघृतसंमिश्रपायसतिलाज्यद्रव्यैःप्रत्येकंप्रतिद्रव्येणअष्टाविंशत्यष्टाविंशतिसंख्या
काभिराहुतिभिर्यक्ष्ये ॥न्यूनातिरिक्तार्थंघृताक्ततिलद्रव्येणसमस्तव्याहृतिभिरष्टावि
शतिसंख्याकाभिराहुतिभिर्यक्ष्ये ॥ शेषेणस्विष्टकृतम् ॥ अग्निंवायुंसूर्यमग्नीवरुणौ
अग्नीवरुणौअग्निंवरुणंसवितारंविष्णुंविश्वान्देवान्मरुतःस्वर्कान्वरुणमादित्यमदि
तिंप्रजापतिमेताअंगप्रधानार्थादेवताआज्येनअस्मिन्सग्रहमखरजोदर्शनशांत्या
ख्येकर्मण्यहंयक्ष्ये॥ ॥ दक्षिणतोब्रह्मासनास्तरणंतत्रब्रह्मोपवेशनम् ॥उत्तरतःप्रणी
तासनम्॥ वायव्यांद्वितीयमासनम् ॥ततोवामकरेणप्रणीताःसंगृह्यदक्षिणकरेणजलं
प्रपूर्यभूमौवायव्यासनेनिधायालभ्योत्तरतोग्नेरासनेस्थापनम् ॥बर्हिंपाप्रदक्षिणमग्निं

परिस्तीर्यवाईशानादिपूर्वाग्रैस्त्रिभिस्त्रिभिर्दर्भैः परिस्तरणं ॥ तच्चप्रागुदगग्रैः दक्षिणतः
प्रागग्रैः ॥ प्रत्यगुदगग्रैः ॥ उत्तरतः प्रागग्रैः ॥ अर्थवत्पात्रासादनम् ॥ पवित्रच्छेदनादर्भा
स्त्रयः ॥ पवित्रेद्वे ॥ प्रोक्षणीपात्रम् ॥ आज्यस्थाली ॥ चरुस्थाली ॥ संमार्गकुशाः पंच ॥
उपयमनकुशाः सप्त ॥ समिधस्तिस्रः ॥ स्रुवः ॥ आज्यम् ॥ तंदुलाः ॥ पूर्णपात्रेदक्षिणा
वरोवा ॥ पवित्रच्छेदनैः पवित्रकरणम् ॥ द्वयोः पवित्रयोरुपरिपवित्रत्रयंनिधाय ॥ द्व
योर्मूलेनद्वौकुशौप्रदक्षिणीकृत्यत्रयाणांमूलाग्रेएकीकृत्यअनामिकांगुष्ठेनद्वयोरग्रंछे
दयेत् ॥ द्वयोर्मूलंत्रीणिचोत्तरतः क्षिपेत् ॥ प्रोक्षणीपात्रेप्रणीतोदकमासिच्यपात्रांतरे
णच्चतुर्वारम् ॥ वामकरेपवित्राग्रंदक्षिणेमूलंधृत्वामध्यतः पवित्राभ्यामुत्पवनंप्रोक्षणीपा
त्रजलस्येति ॥ प्रोक्षणीनांसव्यहस्तेकरणम् ॥ दक्षिणहस्तमुत्तानंकृत्वामध्यमानामि
कांगुल्योर्मध्यपर्वभ्यामपामुद्दिंगनम् ॥ प्रणीतोदकेनप्रोक्षणीनांप्रोक्षणम् ॥ प्रोक्षण्युद

केनआज्यस्थाल्याःप्रोक्षणम्॥ चरुस्थाल्याःप्रोक्षणम्॥संमार्गकुशानांप्रोक्षणम्॥उप
यमनकुशानांप्रोक्षणम्।समिधांप्रोक्षणम्।स्रुवस्यप्रोक्षणम् । आज्यस्यप्रोक्षणम्॥ तंडु
लानांप्रोक्षणम्॥पूर्णपात्रस्यप्रोक्षणम्॥प्रणीताग्न्योर्मध्येअसंचरेप्रोक्षणीनिधानम्।आ
ज्यस्थाल्यामाज्यनिर्वापः ॥ सपवित्रकेचरुपात्रेप्रणीतोदकमासिच्यक्षालिततंडुल
प्रक्षेपः ॥ ब्रह्मणोदक्षिणतआज्याधिश्रयणम् ॥आचार्यस्यचरोरधिश्रयणमाज्यस्यो
त्तरतः ॥ ज्वलतोल्मुकेनपर्यग्निकरणम् ॥ स्रुवस्यप्रतपनम् ॥ संमार्गकुशैःस्रुवस्यसं
मार्जनम्।।अग्रैरग्रंमूलैर्मूलम्॥प्रणीतोदकेनाभ्युक्षणम् ॥पुनःप्रतपनंदेशेनिधानं ॥आ
ज्योद्वासनम्॥ चरोरुद्वासनम्॥प्रत्युत्पवनवत्पवित्रेणाज्योत्पवनम्॥अवेक्षणम् ॥ अ
पद्रव्यनिरसनम्॥प्रोक्षण्याःप्रत्युत्पवनम् ॥उपयमनकुशानादाय॥तिष्ठत्समिधोभ्या
धाय ॥ प्रोक्षण्युदकशेषेणसपवित्रहस्तेनाग्नेरीशानकोणादारभ्यप्रदक्षिणवत्पर्युक्ष

णम् ॥ पवित्रयोःप्रणीतासुनिधानम् ॥ दक्षिणंजान्वाच्यजुहोति ॥ तत्राघारावाज्यभा
गौचब्रह्मान्वारब्धस्रुवेणजुहुयात् ॥ मृगीमुद्रयाघृतस्रुवेणाज्यमादायप्रजापतिंमन
साध्यात्वास्वाहाकारमुच्चैः इदंप्रजापतयेउपांशुनममेत्युच्चैरुच्चारयेत् ॥ अग्नेरुत्तरभा
गे ॐ प्रजापतयेस्वाहा ॥ इदंप्रजापतयेनमम ॥ अग्नेर्दक्षिणभागे ॥ ॐ इंद्रायस्वा
हा ॥ इदमिन्द्रायनमम ॥ इत्याघारौ ॥ मध्येसमिद्धतमेवाज्यभागौ ॥ ॐ अग्नये
स्वाहा ॥ इदमग्नयेनमम ॥ ॐ सोमायस्वाहा ॥ इदंसोमायनमम ॥ ततोयजमाने
नद्रव्यत्यागःकार्यः॥ यथाकालंप्रत्याहुतित्यागस्यकर्तुमशक्यत्वात्सर्वमेवहविर्जातं
देवताश्चमनसाध्यात्वाइदंयथादैवतमस्तुनममेतिएवंरूपंत्यागमुच्चारयेद्यजमानः ॥
तत्रच ॥ मंत्रेणोंकारपूतेनस्वाहांतेनविचक्षणः ॥ स्वाहावसानेजुहुयाद्ध्यायन्वैमंत्र
देवताम् ॥१ ॥ योनार्चिपिजुहोत्यग्नौव्यंगारिणिचमानवः ॥ मंदाग्निरामयावीचदरि

॥ तस्मात्समिद्धेहोतव्यं
द्रश्चैवजायते ॥ २ ॥ परिणामोवदानस्ययाजैश्वर्यग्निपुष्टये ॥ औदुंबरशमी
नासमिद्धेकथंचन ॥ ३ ॥ अर्कःपलाशखदिरावपामार्गोथपिप्पलः ॥
दूर्वाकुशाश्चसमिधःक्रमात् ॥ ४ ॥ तिलाज्यचरुपकंचहविर्मुख्यंप्रकीर्तितमिति ॥
इदंसंपादितंसमिच्चरुतिलाज्यादिहविर्द्रव्यंयायायक्षमाणदेवतातस्यैतस्यैदेवतायैन
मम ॥ ॥ यथादैवतमस्तु ॥ ततंआदित्यादिनवग्रहान्क्रमेणपूर्वोक्तार्कादिसमिच्च
रुतिलाज्यद्रव्यैरष्टाष्टसंख्ययाहुत्वा ॥ पूर्वोक्तग्रहहोमद्रव्येणअधिप्रत्याधिदेवताश्च
तुश्चतुःसंख्ययाहुत्वा ॥ यस्यग्रहस्ययासमित्सातस्याधिदेवतायाः प्रत्यधिदेवताया
श्चयोज्या ॥ विनायकादिदिक्पालांतक्रतुसाद्गुण्यंक्रतुसंरक्षदेवताः पलाशोदुंबरान्य

१ गणाधिपतयेदेयाप्रथमातुवराहुतिः ॥ अन्यथाविफलंविप्रभवतीहनसंशयः ॥ इतिकमलाकरे ॥

तमसमिच्चरुतिलाज्यद्रव्येणद्विद्विसंख्ययाजुहोति ॥ समित्सरलासत्वचाकानिष्ठि
काग्रवत्स्थूला द्वादशांगुलदीर्घाग्राह्या ॥ अत्रातिसृभिर्दूर्वाभिरेकाहुतिस्तथैवत्रिपत्र
कुशैरेकाहुतिः ॥ द्रवद्रव्यस्त्रुवेणैवपाणिनाकठिनंहविरिति ॥ प्रधानंपायसंप्रोक्तंसघृ
तंचसशर्करम् ॥ अष्टोत्तरशतंचैवजुहुयात्तिलसर्पिषा ॥ ॥ इतिऋतुशांतौनारदसं
हितायाम् ॥ ॥ ततः सूर्येंद्रेंद्राणीभुवनेश्वरीणांप्रीत्यर्थंतिलपायसाज्यद्रव्येणप्रत्ये
कमष्टोत्तरशतमष्टाविंशतिसंख्ययावाजुहुयात् ॥ ततः समस्तव्याहृतिभिस्तिला
ज्यद्रव्येणाष्टोत्तरशतमष्टाविंशतिसंख्ययावाजुहुयात् ॥ एवंहोमंसमाप्याग्नेः
स्थापितदेवतानांचोत्तरपूजनंकार्यम् ॥ तत्रायंक्रमः ॥ पूजास्विष्टंनवाहुत्योबलिः पूं
र्णाहुतिस्तथा ॥ संस्रवादिविमोकांतंहोमशेषसमापनम् ॥ श्रेयः संपाद्यदानंचअभि

पेकोविसर्जनमिति ॥ अद्यपू० कृतस्यकर्मणःसांगतासिद्ध्यर्थंस्थापितदेवतानांमृडा
ग्नेश्चोत्तरपूजनंकरिष्ये॥मृडाग्निस्तु॥ पूर्वंप्रज्वलितोह्यग्निर्हविर्द्रव्यबुभुक्षितः॥तृप्तोनि
र्धूमनिर्ज्वालोमृडाग्निः परिकीर्तितइतिग्रहरत्नावल्याम् ॥ ॐअग्नेनयंसुपथाराये॒ऽअ
स्मान्विश्वानिदेववयुनानिविद्वान् ॥ युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनोभूयिष्ठान्तेनमऽउक्तिं
विधेम ॥ १ ॥ ॐ मृडाग्नयेनमः गंधादिपंचोपचारैःसंपूज्यस्थापितदेवतानामुत्त
रपूजनम्ॐविश्वानिदेवसवितरितिमंत्रेण ॥ ॐ भू० सूर्यादिस्थापितदेवताभ्योनमः
गंधादिपंचोपचारैः संपूज्य ॥ अनयापूजयामृडाग्निःस्थापितदेवताश्चप्रीयंताम् ॥ ॥

---

१ अग्निपूजाबहिःप्रोक्तेतिवचनात्बहिरेवसर्वपूजनमितिकेचिदाहुः ॥ तत्रविशेषोविष्णुधर्मोत्तरे ॥ मध्ये
पिगंधपुष्पादिदद्यादग्नेर्नसंशयः ॥ बहिर्नैवेद्यमात्रंतुदातव्यइतिनिश्चयः॥इतिशांतिमयूखे ॥

ततोहुतशेषहविर्द्रव्यंगृहीत्वाब्रह्मान्वारब्धःस्विष्टकृद्धोमंकुर्यात् ॥ ॥ ॐअग्नयेस्वि
ष्टकृतेस्वाहा ॥ इदमग्नयेस्विष्टकृतेनमम ॥ ततोभूराद्यानवाहुतयः ॥ ॥ ॐ भूःस्वा
हा ॥ १ ॥ इदमग्नयेनमम ॥ ॐ भुवःस्वाहा ॥ २ ॥ इदंवायवेनमम ॥ ॐ स्वःस्वा
हा ॥ ३ ॥ इदंसूर्यायनमम ॥ ॐ त्वन्नोऽअग्नेवरुणस्यविद्वान्देवस्यहेडोऽअवयासिसी
ष्ठाः ॥ यजिष्ठोवन्हितमःशोशुचानोविश्वाद्वेषांᳬसिप्रमुमुग्ध्यस्मत्स्वाहा ॥ ४ ॥
इदमग्नीवरुणाभ्यां० ॥ ॐ सत्वन्नोऽअग्नेवमोभवोतीनेदिष्ठोऽअस्याऽउषसोव्युष्टौ ॥

१ प्राङ्महाव्याहृतिभिः स्विष्टकृदन्यच्चेदाज्याद्धविरितिसूत्रम्॥अस्यार्थः ॥यत्रहोमे आज्यादन्यद्धविः स्यात्॥ अत्रहविःशब्देनचरुरेवहविः ॥ यत्रचरुःस्यात्तत्रमहाव्याहृतिभिःप्राक्स्विष्टकृद्भवतिअन्यत्रांतेति भाष्यकाराः॥ स्विष्टकृद्धोमः सर्वद्रव्यैःकार्यः॥लक्षहोमादौचरुशेषस्यधार्यत्वोक्तेरिति शांतिकमलाकरः ॥

अवयक्ष्वनोवरुणꣳरराणोव्वीहिमृडीकꣳसुहवोनऽएधिस्वाहा ॥ ५ ॥ इदमग्नीवरुणा
भ्यां० ॐअयाश्चाग्नेस्यनभिशस्तिपाश्चसत्यमित्वमयाऽअसि ॥ अयानोयज्ञंवहास्य
यानोधेहिभेषजꣳस्वाहा ॥६ ॥ इदमग्नयेअयसेन० ॥ ॐ येतेशतंवरुणयेसहस्रंयज्ञि
याःपाशाविततामहान्तः ॥ तेभिर्नोऽअद्यसवितोतविष्णुर्विश्वेमुञ्चंतुमरुतःस्वर्काःस्वा
हा ॥ ७ ॥ इदंवरुणायसवित्रेविष्णवेविश्वेभ्योदेवेभ्योमरुद्भ्यः स्वर्केभ्यश्चनमम ॥
ॐ उदुत्तमंवरुणपाशमस्मदवाधमंविमध्यमꣳश्रथाय ॥ अथावयमादित्यव्रतेत
वानागसोऽअदितयेस्यामस्वाहा ॥ ८ ॥ इदंवरुणायादित्यायादितयेचन० ॥ ॐ
प्रजापतयेस्वाहा ॥ ९ ॥ इदंप्रजापतयेनमम ॥ इतिनवाहुतयः ॥ ततोबलिदानम् ॥
तच्चैवम् ॥ ॥ अग्न्यायतनस्यसमंताद्दिक्षुविदिक्षुच दशदिक्पालानांमाषभक्तबलयो

सांगतासिद्ध्यर्थंदिक्पालपूर्वकमादित्यादिग्रह
देयाः ॥ ॥ अद्यपू० कृतस्यकर्मणःसांगतासिद्ध्यर्थंदिक्पालपूर्वकमादित्यादिग्रहमंडलादिस्थापितदेवताभ्योबलिदानंकरिष्ये ॥ ॥ ॐ त्रातारमिंद्र० ॥ १ ॥ प्राच्यांदिशिइन्द्रंसांगंसपरिवारंसायुधंसशक्तिकमेभिर्गंधाद्युपचारैस्त्वामहंपूजयामि ॥इंद्रायसांगायसपरिवारायसायुधायसशक्तिकायइमंसदीपमाषभक्तबलिंसमर्पयामि ॥ भोइंद्रदिशंरक्षबलिंभक्षममसकुटुंबस्याभ्युदयंकुरु॥ आयुःकर्ताक्षेमकर्ताशांतिकर्तापुष्टिकर्तातुष्टिकर्तानिर्विघ्नकर्तावरदोभव॥ ॥ अनेनबलिदानेनइंद्रः प्रीयतां॥एवंसर्वत्रोहः ॥ ॐ त्वन्नोऽअग्नेतवदेव० ॥ २ ॥ आग्नेय्यांदिशिअग्निंसांगं० एभिर्गंधा० अग्नयेसांगायसप० भोअग्नेदिशं०आयुःकर्ता०अनेनबलि० अग्निःप्रीयतां॥ॐ सुमायत्वांगिं०दक्षिणस्यांदिशियमंसांगं० एभिर्गंधा० यमायसां० भोयमदिशं० आ

१ दर्पणे अहोइन्द्रगजेंद्रस्येत्यादिश्लोकाउक्ताः इदानींतनानामपाठदर्शनान्नात्रलिखिताः ॥

युःकर्ता० अनेनबलिदा० यमःप्रीयताम्॥ ॐ असुन्वन्तुमयंजमानमिच्छ० ॥ ४ ॥
नैर्ऋत्यांदिशिनिर्ऋतिंसां० एभिर्गंधा० निर्ऋतयेसां० ॥भोनिर्ऋतेदि० अनेनबलि०
निर्ऋतिः प्री० ॥ ॐतत्वांयामि० ॥ ५ ॥ पश्चिमायांदिशिवरुणंसां० एभिर्गंधा० व
रुणायसां० भोवरुणदिशं० आयुःकर्त्ता० अनेनबलि० वरुणःप्री० ॥ ॐ आनोनि
यु० ॥ ६ ॥ वायव्यांदिशिवायुंसां० एभिर्गंधा० वायवेसां० भोवायोदिशं० ॥ अ
नेनबलिदा० वायुःप्री० ॥ ॐ वयꣳसोमव्र० ॥ ७ ॥ उदीच्यांदिशिसोमंसां० एभि
र्गंधा० सोमायसां० भोःसोमदिशं० अनेनबलि० सोमःप्री० ॥ ॐ तमीशानं० ॥
॥ ८ ॥ ईशान्यांदिशिईश्वरंसां० एभिर्गंधा० ॥ ईश्वरायसां० भोईश्वरदिशं० ॥ अ
नेनबलिदानेनईश्वरःप्री०॥ पूर्वेशानयोर्मध्येऊर्ध्वायांदिशिब्रह्माणं० ॐअस्मेरुद्रा०

॥ ९॥ पूर्वैशानयोर्मध्येऊर्ध्वायांदिशिब्रह्माणंसांगं० एभिर्गंधा० ब्रह्मणेसां० भोब्रह्मन्
दि० आयुः क० अनेनवलि० ब्रह्माप्री० ॥ ॐ स्योनापृथि० ॥ १० ॥ निर्ऋतिपश्चि
मयोर्मध्येअधःस्थायांदिशि अनंतंसांगं० एभिर्गंधा० अनंतायसां० भोअनंतादि
शं० आयुःकर्ता० अनेनव० अनंतः प्री० ॥ ॥ ततआवाहनमंत्रेणगणेशदुर्गाक्षे
त्रपालवलिदानम् ॥ ततोग्रहवेदीसमीपेग्रहाणांबलिः ॥ ॐ आकृष्णेन०॥१॥सूर्याय
सांगायसपरिवारायसायुधायसशक्तिकायईश्वराग्निरूपाधिप्रत्यधिदेवतासहिताय
इमंसदीपमाषभक्तवलिंस० ॥ भोःसूर्यइमंबलिंगृहाणममसकुटुंबस्याभ्युदयंकुरु ॥
आयुःकर्त्ता क्षेमकर्ताशांतिकर्तापुष्टिकर्तातुष्टिकर्तानिर्विघ्नकर्तावरदोभवअनेनबलि
दानेनसूर्यः प्री० १ ॥ ॐ इमन्देवा० ॥ २ ॥ सोमायसां० उमांबुरूपाधिप्रत्यधि

देवतास० इमं० ॥ भोःसोमइमंव० ॥ ॐ अग्निर्मूर्द्धा० ॥ ३ ॥ भौमायसां० स्कंदभू
मिरूपाधिप्रत्याधिदेवतास० भोभौमइमंवलिंगृ० ॥ ॐ उद्बुध्यस्वा० ॥ ४ ॥ बुधा
यसांगाय० नारायणविष्णुरूपाधिप्रत्याधिदेवतास० इमंमाषभ० भोबुधइमं० अ
नेनवलि० बुधः प्री० ॥ ॐ बृहस्पते० ॥ ५ ॥ बृहस्पतयेसां० ब्रह्मेंद्ररूपाधिप्रत्य
धिदेवतासहिताय० ॥ भोबृहस्पतेइमं० अनेनवलि० बृहस्पतिः प्री० ॥ ॐ अन्नां
त्परिस्रु० ॥६ ॥ शुक्रायसां० इंद्रेंद्राणीरूपाधिप्रत्याधिदेव० ॥ भोःशुक्रइमंबलिं० अ
नेनवलिदा० शुक्रः प्री० ॥ ॐ शन्नोदेवी० ॥ ७ ॥ शनैश्चरायसां०यमप्रजापतिरू
पाधिप्रत्यधिदे० भोःशनैश्चरइमं० अनेनवलि० शनैश्चरःप्री० ॥ ॐ कयानश्चि० ॥
॥ ८ ॥ राहवेसां०कालसर्परूपाधिप्रत्यधिदे०भोरा०इमंबलिं०अनेन० राहुःप्री० ॥

ॐ केतुंकृण्वन्नं० ॥ ९ ॥ केतवेसां० चित्रगुप्तब्रह्मरूपाधिप्रत्याधिदेव० भोःके०
इमंवलिं० अने० केतुः प्री० ॥ ततः क्रतुसाद्गुण्यदेवताभ्योबलिः ॥ ॐगुणानांत्त्वा०
॥ १ ॥ गणपतयेसां० सशक्तिकायइ० भोगण० इमंब० आयुः०अनेन० ॥ ॐ अ
म्बेअंबिके० ॥ २ ॥ दुर्गायैसांगा० सशक्तिका० भोदुर्गेइ० आयुःकर्त्री०अनेनब०
ॐ आनोंनि० ॥ ३ ॥ वायवेसां० इमं० भोवायोइमं० ॥ ॐ घृतंघृत० ॥ ४ ॥
आकाशायसां० भोआकाशइमं० ॥ ॐ यावाङ्कशा० ॥ ५॥ अश्विभ्यांसा०इमंस०
भोअश्विनौ० अनेनव० ॥ ॐ वास्तोष्पते० ॥ १ ॥ वास्तोष्प० सां० इमंस० भो
वास्तो० इमंवलिं० अनेनव० ॥ ॐ नहिस्पशु० ॥ २ ॥ क्षेत्राधिपतयेसा० इमंस०
भोःक्षेत्राधिपतेइमंवलिं० अथ दिक्पालेभ्यएकतंत्रेणैकमेवबलिंदद्यात् ॥ ॐ प्रा

च्यैदिशेस्वाहावांच्यैदिशेस्वाहादक्षिणायैदिशेस्वाहावांच्यैदिशेस्वाहाप्रतीच्यैदिशे
स्वाहावांच्यैदिशेस्वाहोदीच्यैदिशेस्वाहावांच्यैदिशेस्वाहोर्ध्वायैदिशेस्वाहावांच्यै
दिशेस्वाहावांच्यैदिशेस्वाहावांच्यैदिशेस्वाहा ॥ १ ॥ इंद्रादिदशदिक्पालेभ्यइमं
सदीपमापभक्तबलिंस० भोभोइंद्रादिदशदिक्पालाः दिशंरक्षत बलिं० आयुःकर्त्ता
रःक्षेम० अनेनबलि० इंद्रादिदशदिक्पालाःप्री० एवंसर्वेभ्योग्रहेभ्यएकतंत्रेणैक
मेवबलिंदद्यात् ॥ ॐग्रहाऽऊर्जा० तमम् ॥ १ ॥ आदित्यादिनवग्रहदेवताभ्यः अ
धिप्रत्यधिदेवताविनायकादिवास्तोष्पतिक्षेत्रपालदेव० स०प्रीयंताम् ॥ ॥ एवंमा
तृणामेकमेवबलिंदद्यात् ॥ ॐ समख्येदेव्या० ॥ १ ॥ गौर्यादिमातृभ्यइमंसदीपमा
पभक्तबलिं०भोभोगौर्यादिमातरइमंबलिंगृण्हीतआयुःकर्त्र्यःक्षेम० अनेनबलि०गौ

यींदिमातरः प्रीयंताम् ॥ ॥ प्रधानदेवताभ्यएकतंत्रेणैकमेवबलिंदद्यात् ॥ ॐ आ
कृणो० ॥ १ ॥ त्रातारमिंद्रं० ॥ २ ॥ आदित्यैरा० ॥ ३ ॥ श्रीश्चंतेल० ॥ ४ ॥ सू
र्येन्द्रेन्द्राणीभुवनेश्वरीदेवताभ्यइमंसदीपमाषभक्तबलिंस० ॥ भोभोःसूर्यइंद्रइंद्राणी
भुवनेश्वरीदेवताइमंबलिंगृण्हीत ममसकुटुंब०आयुःकर्त्र्यःक्षेम० अनेनबलि० सूर्यइं
द्रइन्द्राणीभुवनेश्वरीदे०प्रीयन्तां॥अथक्षेत्रपालमहाबलिः ॥एकस्मिन्वंशपात्रेकुशाना
स्तीर्यतदुपरिआहारच्चतुर्गुणांद्विगुणंवामाषभक्तदध्योदनंजलपात्रंचनिधायहारिद्राकुं
कुमादिपताकायुतंकृत्वा ॥ अद्यपू० सकलारिष्टशांतिपूर्वकंप्रारिप्सितस्यकर्मणः
सांगतासिद्ध्यर्थंक्षेत्रपालपूजनबलिदानंचकरिष्ये ॥ ॐ नुहिस्पशु० ॥ १ ॥ इ
तिमंत्रेणक्षेत्रपालायनमःषोडशोपचारैःसंपूज्यप्रार्थयेत् ॥ ॥ ॐ नमःक्षेत्रपाल
स्त्वंभूतप्रेतगणैःसह ॥ पूजांबलिंगृहाणेमंसौम्योभवतुसर्वदा ॥ आयुरारोग्यंमेदे

हिनिर्विघ्नंकुरुसर्वदा ॥ १ ॥ ॐ नमोभगवन्क्षेत्रपालचित्रतुरंगवाहनसर्वभूतप्रेत
पिशाचशाकिनीडाकिनीवेतालादिपरिवृतदध्योदनप्रियसकलशक्तिसहितइमांपूजां
गृहाणअनयापूजयाक्षेत्रपालःप्रीयताम् ॥ ततोबलिदानम्॥ ॥ क्षेत्रपालायसांगायभू
तप्रेतपिशाचशाकिनीडाकिनीवेतालादिपरिवारयुतायसायुधायसशक्तिकायसवाह
नायइमंसदीपमाषभक्तबलिंसमर्पयामि ॥ भोभोःक्षेत्रपालसर्वतोदिशंरक्षबलिंभ
क्षममसकुटुंबस्याभ्युदयंकुरुआयुःकर्ताक्षेमकर्ताशांतिकर्तापुष्टिकर्तातुष्टिकर्तानिर्वि
घ्नकर्तावरदोभव ॥ अनेनबलिदानेनक्षेत्रपालःप्रीयताम्॥ अनवेक्ष्यमाणेनदुर्ब्राह्मणेन
बलिंनीत्वाचतुष्पथेनिक्षेपयेत् ॥ ॥ यस्यवेदश्चवेदीचविच्छिद्येतेत्रिपूरुषम् ॥ सवैदु
र्ब्राह्मणोज्ञेयःसर्वकर्मसुनिंदितइतिस्मृतौ॥ ततोयजमानस्तस्यपृष्ठतोद्वारपर्यंतंगत्वा

जलंक्षिपेद्धिंकारेतिमंत्रेण ॥ॐ हिंकारायस्वाहाहिंकृतायस्वाहाक्रन्दतेस्वाहावक्रन्दा
यस्वाहाप्रोथतेस्वाहाप्रप्रोथायस्वाहागन्धायस्वाहाघ्रातायस्वाहानिविष्टायस्वाहोप
विष्टायस्वाहासन्दितायस्वाहावल्गतेस्वाहासीनायस्वाहाशयानायस्वाहास्वपते
स्वाहाजाग्रतेस्वाहाकूजतेस्वाहाप्रबुद्धायस्वाहाविजृम्भमाणायस्वाहाविचृत्तायस्वा
हासंहानायस्वाहोपस्थितायस्वाहायनायस्वाहाप्रायणायस्वाहा ॥ १ ॥ यज
मानः पाणिपादंप्रक्षाल्याचम्यपूर्णाहुतिहोमंकुर्यात् ॥ ॥ अद्यपू० कृतस्यकर्मणः
सांगतासिद्ध्यर्थंवसोर्द्धारासमन्वितंपूर्णाहुतिहोमंकरिष्ये ॥ ततःपात्रांतरेस्रुवेणचतु
र्गृहीतमाज्यंद्वादशवारंगृहीत्वापात्रोपरिसमिधंधृत्वावस्त्रफलतांबूलचंदनमाल्यादि
भिरलंकृत्यगृहीत्वापात्रंस्रुगुपरिनिधायधृत्वोभयपाणिभ्यांयजमानस्तिष्ठेत् ॥ ॥

तत्रमंत्राः ॥ ॥ ॐ सुमुद्राद्रुर्म्मिर्मधुमाँ२ऽउदार्दुपाᳬंशुनासम्मृतत्वमानट्॥
घृतस्युनामुगुह्यन्यदस्तिजि॒ह्वादेवानामुमृतस्युनाभिः॥ १ ॥ वुयन्नामुप्प्रब्रवामाघृ
तस्युास्मिन्युज्ञेधारयामानमोभिः ॥ उपंब्रुह्माशृंणवत्सस्यमानुञ्चतुःशृंगोवमीद्गौर
ऽएतत् ॥ २ ॥ चुत्वारिशृंगात्रयोऽअस्यपादाद्वेशीर्षेसुप्तहस्तासोऽअस्य ॥ त्रिधाब
द्धोवृषभोरोरवीतिमुहोदेवोमर्त्याँ२ऽआविवेश ॥ ३ ॥ त्रिधाहितम्पुणिभिर्गुह्यमां
नंगविंदेवासोघृतमन्वविन्दन् ॥ इन्द्रुऽएकुꣳसूर्युऽएकन्यजानवेनादेकᳬंस्वधयानि
ष्टतक्षुः ॥ ४ ॥ एताऽअर्षन्तिहृद्यात्समुद्राच्छतव्रंजारिपुणानावुचक्षे ॥ घृतस्युधारा
ऽअभिचाकशीमिहिरुण्ययोवेतुसोमद्ध्यऽआसाम् ॥ ५ ॥ सुम्यक्स्रवन्तिसरितोन

धेनाऽअन्तर्हृदामनसापूयमानाः ॥ एतेऽअर्षन्त्यूर्म्मयोघृतस्यमृगाऽइवक्षिपणोरीष
माणाः ॥ ६ ॥ सिन्धोरिवप्राध्वनेशूघनासोवातप्रमियः पतयन्तियह्वाः ॥ घृत
स्यधाराऽअरुषोनवाजीकाष्ठाभिन्दन्नूर्म्मिभिःपिन्वमानः ॥ ७ ॥ अभिप्रवन्तसम
नेवयोषाः कल्याण्यः स्मयमानासो अग्निम् ॥ घृतस्यधाराः समिधोनसन्तताजु
षाणोहर्य्यतिजातवेदाः ॥ ८ ॥ कन्याऽइववहतुमेतवाऽउऽअञ्ज्यञ्जानाऽअभिचाकशी
मि ॥ यत्रसोमः सूयतेयत्रयज्ञोघृतस्यधाराऽअभितत्पवन्ते ॥ ९ ॥ अभ्यर्षतसुष्टुति
ङ्गव्यमाजिमस्मासुभद्राद्रविणानिधत्त ॥ इमंयज्ञन्नयतदेवतानोघृतस्यधारामधु
मत्पवन्ते ॥ ॥ १० ॥ धामन्तेविश्वम्भुवनमधिश्रितमन्तःसमुद्रेहृद्यन्तरायुषि ॥ अ

पामर्नाकेसमिथेयऽआभृतस्तमस्यामुमधुमंततऽऊर्म्मिम् ॥ ११ ॥ पुनस्त्वादित्या
रुद्रावसवःसमिन्धताम्पुनर्ब्रह्माणोवसुनीथयज्ञैः ॥ घृतेनत्वन्तन्वँवर्धयस्वसत्याः सं
न्तुयजमानस्यकामाः ॥ १२ ॥ सप्ततेऽअग्नेसमिधःसप्तजिव्हाःसप्तऽऋषयःसप्तधामं
प्रियाणि ॥ सप्तहोत्राःसप्तधात्वायजन्तिसप्तयोनीरापृणस्वघृतेनस्वाहा ॥ १३ ॥
पूर्णादर्विपरापत० ॥ १४ ॥ अथप्रातरहुतेप्राहुतेवायदरथाःकामयेतसोस्याऽअनि
रसितायैकुभ्यैदव्योंपहन्तिपूर्णादर्विपरापतसुपूर्णापुनरापत ॥ वस्नेवविक्रीणावहाऽ
इपमूर्यंर्ठंशतक्रतोस्वाहा ॥ १ ॥ इदमग्नयेवैश्वानरायवसुरुद्रादित्येभ्यःशतक्रतवेस
प्तवतेअग्नयेअद्भ्यश्चनमम ॥ ॥ ततोवसोर्द्धारांजुहुयात् ॥ ॥ तत्रमंत्राः ॥ ॥ ॐ

सप्तते अग्ने समिधः० ॥१॥ शुक्रज्योतिश्च चित्रज्योतिश्च सत्यज्योतिश्च ज्योतिष्माँश्च ॥
शुक्रश्च ऽऋतपाश्चात्यंहाः ॥ २ ॥ ईदृङ् चान्यादृङ् च सदृङ् च प्रतिसदृङ् च ॥ मितश्च सम्मि
तश्च सभराः ॥ ३ ॥ ऋतश्च सत्यश्च ध्रुवश्च धरुणश्च ॥ धर्त्ता च विधर्त्ता च विधारयः ॥
॥ ४ ॥ ऋतजिच्च सत्यजिच्च सेनजिच्च सुषेणश्च ॥ अन्तिमित्रश्च दूरे ऽअमित्रश्च गणः ॥
॥ ५ ॥ ईदृक्षास ऽएतादृक्षास ऽऊषुणः सदृक्षासः प्रतिसदृक्षास ऽएतन ॥ मितासश्च स
म्मितासो नो ऽअद्य सभरसो मरुतो यज्ञे ऽअस्मिन् ॥ ६ ॥ स्वतवाँश्च प्रघासी च सान्तप
नश्च गृहमेधी च ॥ क्रीडी च शाकी चोज्जेषी ॥ ७ ॥ इन्द्रं दैवीर्विशो मरुतोनुवर्त्मानोभ
वन्यथेन्द्रं दैवीर्विशो मरुतोनुवर्त्मानोभवन् ॥ एवमिमं यजमानं दैवीश्च विशो मानु

० पीश्चानुवत्सुनोभवन्तु ॥ ८ ॥ इमठंस्तनमूर्ज्जस्वन्तन्धयापाम्प्रपीनमग्नेसरिरस्य
 मध्ये ॥ उत्सञ्जुपस्वमधुमन्तमर्वन्तसमुद्रियठंसदनमाविशस्व ॥ ९ ॥ घृतम्मिमि
क्षेघृतमस्य० ॥ १० ॥ ॥ ब्राह्मणं ॥ ॥ अथातोवसोर्धाराञ्जुहोति ॥ अत्रैषसवो
ग्निःसंस्कृतःसऽएषोत्रवसुस्तुतस्मैदेवाऽएतान्धाराम्प्रागृण्हँस्तयैनमप्रीणँस्तद्यदेतस्मै
वसवऽएतान्धाराम्प्रागृण्हँस्तस्मादेनाम्वसोर्द्धारेत्याचक्षतेतयेवास्माऽ अयमेतान्धा
राम्प्रगृह्णातितथैनंप्रीणाति ॥ १ ॥ यद्वेवैताम्वसोर्धाराञ्जुहोति ॥ अभिषेकऽएवा
स्यैषऽएतद्वाऽएनन्देवाः ॥ सर्वंकृत्स्नठंसंस्कृत्याथैनमेतैःकामैरभिषिञ्चत्येतयावसो
र्द्धारयातथैनमयमेतत्सर्वंकृत्स्नठंसंस्कृत्याथैनमेतैः कामैरभिषिंचत्येतयावसोर्द्धा

रयाज्येनपञ्चगृहीतेनौदुम्बर्यास्रुचातस्योक्तोबन्धुः ॥ २ ॥ वैश्वानरꣳहुत्वा ॥ शि
रोवैवैश्वानरः शीर्ष्णोवाऽअन्नमद्यतेथोशीर्षतोवाऽअभिषिञ्च्यमानोभिषिञ्च्यतेमा
रुतान्हुत्वाप्राणावैमारुताः प्राणैर्वाऽअन्नमद्यतेथोप्राणेषुवाऽअभिषिञ्च्यमानोभि
षिञ्च्यते ॥ ३ ॥ तद्वाऽअरण्येनूच्योवाग्वाऽ अरण्येनूच्योवाचोवाऽअन्नमद्यते
थोवाचावाऽअभिषिञ्च्यमानोभिषिञ्च्यतेतदेतत्सर्वम्वसुसंवह्यतेकामाःसैषावसु
मयीधारायथाक्षीरस्यवासर्पिषोवैवमारम्भायैवयमाज्याहुतिर्हूयतेतद्यदेषामसुमयी
धारातस्मादेनाम्वसोर्धारेत्याचक्षते ॥ ४ ॥ सऽआहाऽइदञ्चमऽइदञ्चमऽइत्यन्ने
नचत्वाप्रीणाम्यनेनचानेनचत्वाभिषिञ्चाम्यनेनचेत्येतदथोऽइदञ्चमेदेहीदञ्चम

ऽइतिसायदेवैपाधाराग्निरुप्राप्नुयादथैतद्यजुःप्रतिपद्यते ॥ ५ ॥ एतद्वाऽएनन्देवाः ॥
एतन्नानेनप्रीत्यतैःकामैरभिपिञ्चत्येतयावसोर्द्धारयाथैनमेतान्कामानयाचन्तते
भ्यऽइष्टःप्रीतोभिषिक्तऽएतान्कामान्प्रयच्छन्तथैवैनमेतदेतन्नानेनप्रीत्येतैः कामैर
भिपिञ्चत्येतयावसोर्द्धारयाथैनमेतान्कामान्याचक्षतेतस्माऽइष्टःप्रीतोभिषिक्तऽएता
न्कामान्प्रयतिद्वौद्वौकामौसंयुनक्त्यव्यवच्छेदाथयथाव्योमाकसौसयजुन्देवन्यज्ञ
नकल्पतामिति ॥ ६ ॥ एतद्वैदेवाऽअब्रुवन् ॥ केनेमान्कामान्प्रतिगृहिष्यामऽइत्या
त्मनेनैवेत्यब्रुवन्यज्ञोवैदेवानामात्मायज्ञऽउऽएवयजमानस्यसयदाहयेनकल्पतामि
त्यात्मनामेकल्पतामित्यैवैतदाह ॥ ७ ॥ द्वादशसुकल्पयति ॥ द्वादशमासाःसंव

त्सरः संवत्सरोग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्यमात्रातावतैवेनमेतदन्नेनप्रीणात्यथातावतैवैन
मेतदन्नेनाभिषिञ्चतिचतुर्दशसुकल्पयत्यष्टासुकल्पयति दशसुकल्पयतित्रयोदश
सुकल्पयति ॥ ८ ॥ अथार्धेन्द्राणिजुहोति ॥ सर्वमेतद्यदर्धेन्द्राणिसर्वेणैवेनमेतत्प्री
णात्यथोसर्वेणैवेनमेतदभिषिञ्चति ॥ ९ ॥ अथग्रहाञ्जुहोति॥यज्ञोवैग्रहायज्ञेनैवेनमे
तदन्नेनप्रीणात्यथोयज्ञेनैवेनमेतदन्नेनाभिषिञ्चति ॥ १० ॥ अथैतान्यज्ञक्रतूञ्जुहोति
॥ अग्निश्चमेघर्मश्चमऽइत्येतैरेवैनमेतद्यज्ञक्रतुभिः प्रीणात्यथोऽएतैरेवैनमेतद्यज्ञक्रतु
भिरभिषिञ्चति॥ ११॥ अथायुष्स्तोमाञ्जुहोति ॥ सहैषयज्ञऽउवाचनग्नतायावैबिभे
मीतिकातेनग्नतेत्यभितएवमापरिस्तृणीयुरितितस्मादेतदग्निमभितः परिस्तृणन्ति

तृष्णायावैबिभेमीतिकातेतृप्तिरितिब्राह्मणस्यैवतृप्तमनुतृप्येयमितितस्मात्सर्वंस्थि
तेयज्ञेब्राह्मणन्तर्प्पयीतवैब्रूयाद्यज्ञमेवैतत्तर्प्पयति॥१२॥यत्कर्मणात्यरीरिचन्यद्वान्यू
नमिहाकरम्॥अग्निष्टत्स्विष्टकृद्विद्वान्स्विष्टंसुहुतंकरोतुस्वाहा ॥ १३ ॥ ततस्त्र्यायु
षकरणम्॥श्रद्धांमेधांयशःप्रज्ञांविद्यांपुष्टिंश्रियंबलम् ॥ तेजआयुष्यमारोग्यंदेहिमेह
व्यवाहन ॥ १ ॥ ॐ त्र्यायुषञ्जमदग्नेःकश्यपस्यत्र्यायुषम् ॥यद्देवेषुत्र्यायुषन्तन्नोऽ
अस्तुत्र्यायुषम् ॥ भस्मनाललाटेग्रीवायांदक्षिणेऽंसेहृदिचत्र्यायुषमितिप्रतिमंत्रः॥
ततःसंस्रवप्राशनम्॥पवित्राभ्यांमार्जनम्॥अग्नौपवित्रप्रतिपत्तिः ॥ ब्रह्मणेपूर्णपात्रदा
नंप्रणीतोदकेन॥ कृतस्यकर्मणःसांगतासिद्ध्यर्थंब्रह्मन्इदंपूर्णपात्रंसदक्षिणाकंतुभ्य

महंसंप्रददे ॥ प्रतिगृह्यतामितियजमानोब्रूयात् ॥ देवस्यत्वेतिप्रतिगृह्णाति ॥ प्रणी
ताविमोकः ॥ आपःशिवेतिविमोकोदकंयजमानःस्वमूर्धानमभिषिञ्चति ॥ ॐ आ
पःशिवाःशिवतमाःशान्ताःशान्ततमास्तास्तेकृण्वन्तुभेषजम् ॥ १ ॥ ततःश्रेयःसंपा
दनम्॥तच्चैवम्॥आचार्यादयोवरणक्रमेणस्वस्वश्रेयोदानंकुर्युः ॥ ॥ अद्येत्यादि०कृ
तस्यसग्रहमखरजोदर्शनशांत्याख्यस्यकर्मणोयजमानायश्रेयोदानंकरिष्ये ॥तत्रा
दौवचःप्रतिवचनम् ॥ शिवाआपःसंतु ॥ संतुशिवाआपः ॥ सौमनस्यमस्तु ॥
अस्तुसौमनस्यम् ॥ अक्षतंचारिष्टंचास्तु ॥ अस्त्वक्षतमरिष्टंच ॥ यजमानहस्तेगंधा
दिदानम् ॥ गंधाःपांतुसौमंगल्यंचास्तु ॥ अक्षताःपांतुआयुष्यमस्तु॥ पुष्पाणिपांतु
सौश्रियमस्तु यत्पापंरोगमशुभमकल्याणंतद्दूरेप्रतिहतमस्तु ॥यच्छ्रेयस्तदस्तु ॥ भ
वन्नियोगेनमयाअस्मिन्नारदोक्तसग्रहमखरजोदर्शनशांत्याख्येकर्मणियत्कृतमाचा

यत्वंतदुत्पन्नंश्रेयःतत्अमुनासाक्षतेनसजलेनपूगीफलेनतुभ्यमहंसंप्रददे ॥ प्रतिगृह्य तांप्रतिगृण्हामि ॥ तेनश्रेयसात्वंश्रेयोवान्भव ॥ भवामीतितेनवाच्यम्॥ एवमेवब्रह्मा दयऋत्विजोवाजापकादयश्च ॥ यद्वाब्रह्मादयऋत्विजोजापकाश्चआचार्यद्वाराश्रेयो दानंकुर्युः ॥ तद्यथा ॥ भवन्नियोगेनमयाअस्मिन्सग्रहमखरजोदर्शनशांत्याख्येक र्मणियत्कृतंमाचार्यत्वंतथाचएभिर्ब्राह्मणैःसहयत्कृतंब्रह्मत्वंगाणपत्यं सादस्यं त थाचयःकृतोहोमःयःकृतोजपःआचार्यत्वात्ब्रह्मत्वात्गाणपत्यात् सादस्यात् होमा त्जपात्यदुत्पन्नंश्रेयःतत्अमुनासाक्षतेनसजलेनपूगीफलेनतुभ्यमहंसंप्रददे ॥ ते नश्रेयसात्वंश्रेयोवान्भव॥भवामीतितेनवाच्यं॥ततआचार्यादीनांगंधवस्त्रालंकारादि भिर्यथाविभवंपूजनंकार्यम् ॥ दानानिच ॥ स्वर्णगोभूतिलान्दद्यात्सर्वदोषापनुत्तयेइ ति ॥ ॥ तत्रस्वर्णदानमंत्रः ॥ हिरण्यगर्भसंभूतंसौवर्णपीततेजसम्॥ तस्यदानेनदेवे

शसर्वदोषान्निवारय ॥ १ ॥ इदंयथाशक्तिस्वर्णंवातन्निष्क्र० अमुकशर्म० नममेति ॥
गोदानमंत्रः ॥ यज्ञसाधनभूतायाविश्वस्याघौघनाशिनी ॥ विश्वरूपधरादेवप्रीयताम
नयागवा ॥ इमांगांवागोनिष्क्रयीभूतरजतमुद्राद्रव्यंरजोदर्शनशांतिसांगतासिद्ध्य
र्थमाचार्यायतुभ्यमहंसंप्रददे ॥ नममेति ॥ भूमिदानमंत्रः ॥ सर्वभूताश्रयाभूमिर्वरा
हेणसमुद्धृता ॥ अनंतसस्यफलदाअतःशांतिंप्रयच्छमे ॥इदंभूमिदानंवातन्निष्क्रयीभू
तंयथाशक्तिरजतमुद्राद्रव्यंरजोद०सिद्ध्यर्थममुकशर्मणेब्रा०संप्रददे ॥ नममेति ॥
तिलपात्रदानमंत्रः ॥ तिलाःकाश्यपसंभूतास्तिलाःपापहराःस्मृताः ॥तिलपात्रप्रदाने
नसर्वदोषोविनश्यतु ॥ इदंतिलपात्रंवातन्निष्क्र० अमुक० नममेति ॥ ॥ ततोहेम
कदलीदानम् ॥ तत्रमंत्रः ॥ सुपत्रेसुभगेदेविरंभेभास्करवल्लभे ॥ रक्षमांरजसोदोषा
दुष्टस्यास्यविगर्हितात् ॥ १ ॥ दानेनानेनमेदेवःसविताविश्वतोमुखः ॥ प्रीतोभवतु

मेसद्योदोषंहरत्वदुष्करम् ॥ अनेनस्वर्णकदलीदानेनश्रीसूर्यःप्रीयताम्॥ आचार्यत्वंम
हाभागसर्वदोषविनाशन ॥ दानस्यास्यप्रभावेणरजोदोषाच्चपाहिमाम्॥ ॥ अथमूर्ति
दानम् ॥ देवदेवजगन्नाथजगतांकारणाव्यय॥ मनोहरनमस्तुभ्यंभास्करःप्रीयतामि
ति ॥ इमाःसूर्यादिचतस्रोमूर्तयःसकलशाःसवस्त्राआचार्यायतुभ्यमहंसंप्रददे ॥ ॥
ततोग्रहकलशदेवताकलशानामुदकमेतस्मिन्पात्रेएकीकृत्यदूर्वापंचपल्लवैरुदङ्मुख
आचार्यस्तिष्ठन्चत्वारऋत्विजश्चसपत्नीकंयजमानंप्राङ्मुखमुपविष्टमभिषिंचेयुः॥
॥ तत्रमंत्राः ॥ ॥ ॐ आपोहिष्ठा॰ ॥ १ ॥ योवःशिव॰ ॥ २ ॥ तस्माऽअरं॰ ॥
॥ ३ ॥ आपोऽअस्मान्मातरःशुन्धयन्तुघृतेनंनोघृतप्वःपुनन्तु ॥ विश्वठंहिरिप्रम्प्र
वहन्तुदेवीरुदिदाभ्यःशुचिरापूतऽएमि ॥ ४ ॥ इदमापःप्प्रवहतावद्यञ्चमलञ्चयत् ॥

यच्चाभिदुद्रोहानृतंयच्चशेपेऽअभीरुणम् ॥ आपोमातस्मादेनसःपवमानश्चमुञ्चतु ॥
॥ ५ ॥ स्तोकानामिन्दुम्प्रतिशूरऽइन्द्रोवृषायमाणोवृषभस्तुराषाट् ॥ घृतप्रुषामनसा
मोदमानाःस्वाहादेवाऽअमृतामादयन्ताम् ॥ ६ ॥ आयात्विन्द्रोवसऽउपनऽइहस्तु
तःसधमादस्तुशूरः ॥ वावृधानस्तविषीर्यस्यपूर्वीर्द्यौर्नक्षत्रमभिभूतिपुष्यात् ॥ ७ ॥
आनऽइन्द्रोदूरादानऽआसादभिष्टिकृदवसेयासदुग्रः ॥ ओजिष्ठेभिर्नृपतिर्वज्रबाहुःस
ङ्गेसमत्सुतुर्वणिःपृतन्यून् ॥ ८ ॥ आनऽइंद्रोहरिभिर्यात्वच्छार्वाचीनोवसेराधसेच॥
तिष्ठातिवज्रीमघवाविरप्शीमंयज्ञमनुनोवाजसातौ ॥ ९ ॥ त्रातारमिन्द्र० ॥ १० ॥
इमम्मेवरुणश्रुधीहवमद्याचमृडय ॥ त्वामवस्युराचके ॥११॥ तत्वायामि० ॥ १२॥

त्वन्नोऽअग्ने० ॥ १३ ॥ सत्वन्नोऽअग्ने० ॥१४॥ उदुत्तमम्वरुण० ॥१५॥ व्वरुणस्योत्तम्भं०
॥ १६ ॥ प्रातरग्निम्प्रातरिन्द्रंर्ठहवामहेप्रातर्म्मित्रावरुणाप्रातरश्विना ॥ प्रातर्भगम्पूष
णम्ब्रह्मणस्पतिम्प्रातःसोममुतरुद्रर्ठहुवेम ॥१७॥भगप्रणेतर्भगसत्यराधोभगेमान्धि
यमुदवाददन्नः ॥ भगप्रनोजनयगोभिरश्वैर्भगप्रनृभिर्न्नृवन्तःस्याम॥ १८ ॥ समुद्राय
त्वावातायस्वाहासरितायत्वावातायस्वाहा ॥ अनाधृष्यायत्वावातायस्वाहाप्रतिधृ
ष्यायत्वावातायस्वाहा ॥ अवस्यवेत्वावातायस्वाहाशिमिदायत्वावातायस्वाहा ॥
आप्यायस्व० ॥ २० ॥ पञ्चनद्यःसरस्वतीमपियन्तिसस्रोतसः॥सरस्वतीतुपञ्चधासो
देशेभवत्सरित् ॥ २१ ॥ पुनन्तुमादेवजनाः० ॥ २२ ॥ पवित्रेणपुनीहिमाशुक्रेणदे

वदीद्यंत् ॥ अग्नेक्त्वाक्तुँरनु ॥ २३ ॥ यत्तेंपवित्रमर्चिष्यग्नेवितंतमन्तरा ॥ ब्रह्मते
नंपुनातुमा ॥ २४ ॥ पवमानः सोऽअद्यनःपवित्रेणविचर्षणिः ॥ यःपोतासपुनातु
मा ॥ २५ ॥ उभाभ्यांन्देवसवितःपवित्रेणसवेनंच ॥ माम्पुनीहिविश्वतः ॥ २६ ॥
वैश्वदेवीपुनतीदेव्यागाद्यस्यामिमावह्वयस्तन्वोवीतपृष्ठाः ॥ तयामदन्तःसधमादे
षुवयथंस्यामपतयोरयीणाम् ॥ २७॥ चित्पतिर्म्मापुनातुवाक्पतिर्मापुनातुदेवोमांस
वितापुनात्वच्छिद्रेणपवित्रेणसूर्यस्यरश्मिभिः ॥ तस्यतेपवित्रतेपवित्रंपूतस्ययत्कां
मःपुनेतच्छकेयम् ॥२८॥ शिरोमेश्रीर्यशोमुखन्त्विषिः केशाश्चश्मश्रूणि ॥ राजामे
प्राणोऽअमृतंठंसम्राट्चक्षुर्विराट्श्रोत्रम् ॥२९॥ जिव्हामेभद्रंवाङ्महोमनोमन्युःस्वरा

ऽभामे॥मोदाःप्रमोदाऽअङ्गुलीरङ्गानिमित्रम्मेसहः॥३०॥बाहूमेबलमिन्द्रियर्ठहस्तौ
मेकर्म्मवीर्यम् ॥ आत्माक्षत्रमुरोममं ॥ ३१ ॥ पृष्ठिर्म्मेराष्ट्रमुदरमर्ठसौग्रीवाश्चश्रो
णीं ॥ ऊरूऽअरत्नीजानुनीविशोमेङ्गानिसर्वतः ॥ ३२ ॥ नाभिर्म्मेचित्तंविज्ञानम्पा
युर्म्मेपचितिर्भसत् ॥ आनन्दनन्दावाण्डौमेभगःसौभाग्यम्पसः ॥ जङ्घाभ्याम्प
द्भ्यान्धर्म्मोस्मिविशिराजाप्रातिष्ठितः ॥ ३३ ॥ पयःपृथि०॥३४॥ देवस्यं० सरस्व०
यन्त्रिये०म्यसौ ॥ ३५ ॥ देवस्यं० सरस्व० यन्त्रेणाग्नेःचामि ॥ ३६ ॥ देवस्यं०अ
श्विनोर्भै० ॥ ३७ ॥ विश्वानिदेव० ॥ ३८ ॥ धामच्छदग्नि० ॥ ३९ ॥ त्वँय्यविष्ठ०॥
॥ ४० ॥ अन्नपते० ॥ ४१ ॥ पालाशम्भ० ॥ ४२ ॥ औदुम्बरं० ॥ ४३ ॥नैय्यग्रो

धपादं० ॥ ४४ ॥ आश्वत्थं० ॥ ४५ ॥यद्देवकुलपाञ्जुहो० ॥ ४६ ॥ द्यौःशांतिरन्त
रिं० ॥ ४७॥ यतोयतःसु० ॥ ४८ ॥ ॥ अथपुराणोक्तमंत्राः ॥ ॥ सुरास्त्वामभिषिं
चंतुब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ वासुदेवोजगन्नाथस्तथासंकर्षणोविभुः ॥ १॥ प्रद्युम्नश्चा
निरुद्धश्चभवन्तुविजयायते ॥ आखंडलोग्निर्भगवान्यमोवैनैर्ऋतस्तथा ॥२॥ रुवणः
पवनश्चैवधनाध्यक्षस्तथाशिवः ॥ ब्रह्मणासहिताःसर्वेदिक्पालाः पांतुतेसदा ॥३॥
कीर्तिर्लक्ष्मीर्धृतिर्मेधापुष्टिः श्रद्धाक्रियामतिः ॥ बुद्धिर्लज्जावपुः शांतिस्तुष्टिःकांतिस्तु
मातरः ॥ ४ ॥ एतास्त्वामभिषिंचंतुदेवपत्न्यः समागताः ॥ आदित्यश्चंद्रमाभौम
बुधजीवसितार्कजाः ॥५॥ ग्रहास्त्वामभिषिंचंतुराहुःकेतुश्चतर्पिताः ॥ देवदानवगंध
र्वायक्षराक्षसपन्नगाः॥ ६ ॥ ऋषयोमानवागावोदेवमातरएवच ॥ देवपत्न्योद्रुमानागा

दैत्याश्चाप्सरसांगणाः ॥ ७ ॥ अस्त्राणिसर्वशस्त्राणिराजानोवाहनानिच ॥ औषधा
निचरत्नानिकालस्यावयवाश्चये ॥ ८ ॥ सरितःसागराःशैलास्तीर्थानिजलदानदाः ॥
एतेत्वामभिषिंचंतुसर्वकामार्थसिद्धये ॥ ९ ॥ सर्वेषांवा० ॥ ४९ ॥ अमृताभिषेको
स्तु ॥ एवमभिषेकानंतरंसर्वौषधीरनुलिप्यशुद्धोदकेनस्नात्वाउभयोःस्नानवस्त्रत्या
गः ॥ वस्त्राण्याचार्यायदद्यात् ॥ शुक्लमाल्यांबरधरोधृतमंगलतिलकः सपत्नीको
यजमानःस्वासनेउपविश्याचम्याज्यावलोकनंकुर्यात् ॥ ॐ रूपेणवोरूपमभ्यागा
न्तुथोवोविश्ववेदाविभजतु ॥ ऋतस्यपथाप्रेतचन्द्रदक्षिणाविस्वःपश्यव्यन्त
रिक्षन्यतस्वसदस्यैः ॥ १ ॥ रूपरूंरूपम्प्रतिरूपोबभूवतदस्यरूपंप्रतिचक्षणा

१ टीप–स्नानवस्त्रमाचार्यायदद्यादितिमदनरत्ने ॥

य ॥ इन्द्रोमायाभिःपुरुरूपऽएतेयुक्ताह्यस्यहरयःशतादशोत्ययंवैहरयोयंवैदशचस
हस्राणिवहूनिचनन्तातदेतद्ब्रह्मपूर्वमनमबाह्यजमनुः सर्वानुशासनम्॥ १ ॥इदमाज्य
पात्रमाचार्यायतुभ्यमहंसंप्रददे ॥ ततोब्राह्मणभोजनसंकल्पः ॥ कृतस्यकर्मणः
सांगतासिद्ध्यर्थमाचार्यायदक्षिणांदद्यात् ॥ ऋत्विगादिभ्योयथाशक्तिदक्षिणां
दत्वा अन्येभ्योब्राह्मणेभ्योयथाशक्तिभूयसींदक्षिणांदातुमहमुत्सृजेइतिदत्वा ॥ ते
पामाशिषोगृण्हीयात् ॥ ततोदेवताग्निविसर्जनम् ॥ यांतुग्रहगणाः सर्वेस्वशक्त्यापू
जितामया ॥ इष्टकामप्रसिद्ध्यर्थंपुनरागमनायच ॥ १ ॥ ॐ उत्तिष्ठब्रह्मणस्प
तेदेवयन्तस्त्वेमहे ॥ उपप्रयन्तुमरुतःसुदानवऽइन्द्रंप्राशूर्भवासचा ॥ १ ॥ आवाहि
तदेवताःस्वस्थानेगच्छत ॥ गच्छगच्छसुरश्रेष्ठस्वस्थानेपरमेश्वर ॥ यत्रब्रह्मादयोदे

वास्तत्रगच्छहुताशन ॥ १ ॥ ॐ यज्ञंयज्ञंगच्छयज्ञपतिंगच्छस्वांयोनिंगच्छस्वाहा
एपतेयज्ञोयज्ञपतेसुहसूक्तवाकः सर्ववीरस्तञ्जुषस्वस्वाहा ॥ १ ॥ यज्ञनारायण
स्वस्थानेगच्छ ॥ मयाअमुकमासपक्षतिथ्यादियथाकालेयथादेशेयथाशक्तिद्रव्या
दिकेनयत्कृतंनारदोक्तरजोदर्शनशांत्याख्यंकर्मतत्कालहीनंभक्तिहीनंश्रद्धाहीनंब्रा
ह्मणानांवचनात् श्रीसूर्याद्यावाहितदेवताप्रसादात्सर्वंपरिपूर्णमस्त्वितिभवंतोब्रुवंतु
॥ अस्तुपरिपूर्णमितिब्राह्मणाब्रूयुः ॥ प्रमादात्कुर्वतांकर्मप्रच्यवेताध्वरेषुयत् ॥ स्मर
णादेवतद्विष्णोःसंपूर्णस्यादितिश्रुतिः ॥ १ ॥ यस्यस्मृत्याचनामोक्त्यातपोयज्ञक्रि
यादिषु ॥ न्यूनंसंपूर्णतांयातिसद्योवन्देतमच्युतम् ॥२ ॥ ॐविष्णवेनमोविष्णवेनमो
विष्णवेनमः ॥ ३ ॥ एवंयःकुरुतेशांतिंनारदोक्तप्रमाणतः ॥ तदनिष्टंतुसकलंसद्यए

वविनश्यतीति ॥ इतिसंस्कारभास्करेसग्रहमखनारदोक्तरजोदर्शनशांतिप्रयोगः॥
॥ ॥ अथ गर्भाधानसंस्कारनिर्णयः ॥ ॥ गर्भाधानसीमंतोन्नयनेतुस्त्रीसंस्का
रत्वात्प्रतिगर्भंनावर्तेते ॥ किंतुप्रथमगर्भेएवकार्ये ॥ इतिधर्मसिंधौ ॥ तत्रप्रथमर
जोदर्शनेत्रयोदशदोषाः तेषांफलानिचज्योतिःशास्त्रेउक्तानि ॥ अथप्रथमर्तौशिष्टा
चारात्कर्तव्यमाहसंस्कारकौस्तुभेकश्यपः ॥ प्रथमर्तौतुपुष्पिण्याःपतिपुत्रवती
स्त्रियः ॥ अक्षतैरासनंकुर्युस्तस्मिंस्तामुपवेशयेत् ॥ हरिद्रापुष्पगंधादीन्दद्यात्तांबू
लंकंस्रजम् ॥ आशिषोवाचयेयुस्ताः पतिपुत्रवतीभव॥दीपैर्नीराजनंकुर्युःसदीपेवास
येद्गृहे ॥ ताःसर्वाःपूजयेत्पश्चाद्गंधपुष्पाक्षतादिभिः ॥ लवणापूपमुद्गादिदद्यात्ताभ्यः
स्वशक्तितइति ॥ ॥ सर्वर्तुसाधारणविशेषमाह वसिष्ठः ॥ ॥ त्रिरात्रंरज
स्वलाऽशुचिर्भवति ॥ साज्यान्नंभुंजीयान्नाप्सुस्नायादधःशयीतनदिवास्वप्यान्ना

ग्निस्पृशेन्नरज्ज्वादिस्पृशेन्नदंतान्धावयेन्नपुष्पाद्यलंकरणंनग्रहान्निरीक्षेतनाश्लीलंकिंचिदाचरेन्ननूतनजीर्णखर्परेणजलंपिबेन्नांजलिनापिबेन्नलोहेनायसेन ॥ ताम्रेणविज्ञायतआहारेगोरसंवर्जयेदिति ॥ ॥ अथरजस्वलाशुद्धिप्रकारः ॥ ॥ स्मृत्यर्थसारे ॥ रजस्वलापष्टिमृत्तिकाभिःशौचंकृत्वामलंप्रक्षाल्यदंतधावनपूर्वकम् संगवेसंशिराः स्नायादिति ॥ ॥ अथगर्भाधानकालः ॥ पारस्करः ॥ तामुदुह्ययथर्तुप्रवेशनम् ॥तांवधूंपूर्वोक्तविधिनाउदुह्यविवाहयित्वायथर्तुऋतावृतौप्रवेशनमभिगमनंकुर्यादित्यर्थः ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ षोडशर्तुनिशाःस्त्रीणांतस्मिन्युग्मासुसंविशेत् ॥ ब्रह्मचार्येवपर्वाण्याद्याश्चतस्रश्चवर्जयेत् ॥ स्त्रीणांगर्भधारणयोग्यावस्थोपलक्षितः कालऋतुः ॥ सचरजोदर्शनदिवसादारभ्यषोडशाहोरात्रम्॥ तस्मिन्नृतौयुग्मासुसमासुरात्रिषु ॥ रात्रिग्रहणाद्दिवसप्रतिषेधः ॥ संविशेद्गच्छेत् ॥ पुत्रार्थम् ॥ युग्मास्वितिव

हुवचनंसमुच्चयार्थमतश्चैकस्मिन्नपिऋतौअप्रतिषिद्धासुयुग्मासुसर्वासुरात्रिषुगच्छेत्
॥ एवंगच्छन्ब्रह्मचार्यैवभवति ॥ अतोयत्रब्रह्मचर्यंश्राद्धादिषुचोदितंतत्रगच्छतो
पिनब्रह्मचर्यस्खलनदोषोस्ति ॥ किंचपर्वण्याद्याश्चतस्रश्चवर्जयेत्पर्वाणीतिबहुवच
नावगमादष्टमीचतुर्दश्योर्ग्रहणम् ॥ अत्रसर्वासुयुग्मासुरात्रिषुगमनमावश्यकम्॥ त
च्चैकस्यांरात्रौसकृदेवकार्यम् ॥ इदंचतौगमनमन्यकालेप्रतिबंधादिनाश्राद्धेका
दश्यादावपिनकार्यं ॥ यत्तुहेमाद्रौचरहस्ये ॥ दिवाजन्मदिनेचैवनकुर्यान्मैथुनंव्रती॥
श्राद्धंदत्वाचभुक्त्वाचश्रेयोर्थीनचपर्वस्वितितदनृतुविषयम् ॥ तथागृह्यपरिशिष्टे ॥ य
दिदिवामैथुनंव्रजेत्क्लीबाल्पवीर्याऽअल्पायुषश्चप्रसूयन्ते तस्मादेतद्वर्जयेदिति ॥
स्त्रीणांयौगपद्येतुऋतौगमनक्रममाह ॥ यौगपद्येतुतीर्थानांविप्रादिकमतोव्रजेत् ॥
रक्षणार्थमपुत्राणांग्रहणंक्रमशोपिवेति ॥ तीर्थमृतुः ॥ विप्रादिवर्णक्रमेणपात्रविवा

हक्रमश्चेति ॥ ॥ अगमनेदोषमाह ॥ पराशरः ॥ ऋतुस्नातांतुयोभार्यांसन्निधौनो
पगच्छति ॥ घोरायांब्रह्महत्यायांयुज्यतेनात्रसंशयइति ॥ अस्यापवादमाहमदन
रत्नेव्यासः ॥ व्याधितोवंधनस्थोवाप्रवासेष्वथपर्वसु ॥ ऋतुकालेपिनारीणांब्रह्मह
त्यांप्रमुच्यतइति ॥ गर्भाधानाकरणेप्रायश्चित्तमाह ॥ पारिजाते आश्वलायनः॥ग
र्भाधानस्याकरणात्तस्यांजातस्तुदुष्यति॥अकृत्वागांद्विजेदत्वाकुर्यात्पुंसवनंपतिः ॥
अकृत्वेत्यनंतरमपिशब्दोअध्याहारार्थः ॥ प्रायश्चित्तेकृतेपश्चादतीतमपिकर्मवै ॥का
र्यमित्येकआचार्योनेत्यन्येतुविपश्चितइतिवचनसंवादात् ॥ गांद्विजायदत्वाअकृत्वा
गर्भाधानंपतिः पुंसवनंकुर्यादितिउत्तरार्धार्थः ॥ इतिसंस्काररत्नमालायाम् ॥ ऋतौग
मनेपराशरः ॥ ऋतौतुगर्भशंकित्वात्स्नानंमैथुनिनः स्मृतम् ॥ अनृतौतुयदागच्छे
च्छौचंमूत्रपुरीषवत् ॥ स्त्रियास्तुनस्नानम् ॥ उभावप्यशुचीस्यातांदंपतीशयनंगतौ॥

शयनादुत्थितानारीशुचिःस्यादशुचिःपुमानितिवृद्धशातातपोक्तेः ॥ ॥ प्रथमतोपूर्वं
ग्नीगमनंनकार्यमित्याहाश्वलायनः ॥ प्राग्रजोदर्शनात्पत्नींनेयाद्गत्वापतत्यधः॥व्य
र्थीकारेणशुक्रस्यब्रह्महत्यामवाप्नुयादिति ॥ ॥ आद्यतोगर्भाधानंचमलमासशुक्रा
स्तादावपिकार्यम् ॥ उत्सवेषुचसर्वेषुसीमंतेऋतुजन्मसु ॥ सुरासुरगुरोश्चैवमौढ्यदो
षो नविद्यतेइतितिनिबंधेभृगूक्तेः ॥ दिनशुद्धिस्तुज्योतिःशास्त्रेउक्ता ॥ ॥ अथगर्भाधा
नप्रयोगः ॥ ॥ तच्चऋतुदर्शनमारभ्यआद्यरात्रिचतुष्कंपर्वादिनिषिद्धदिनानिचवर्ज
यित्वा ॥ आद्यर्तुनियतेचगुरुशुक्रास्तमलमासादिदोषोनास्ति ॥ तच्चज्योतिःशास्त्रो
क्तशुभेदिनेशुभकालेकार्यं॥तत्रयुग्मासुरात्रिषुपुत्रः अयुग्मासुकन्याजायतेइति ॥त
त्रायंक्रमः ॥ गर्भाख्येमातृनांदींयजतिविधुबलंप्रातःसुस्नापयेत्तांदोषेशांतिंप्रकुर्या
द्वसनसुफलधान्यार्पणंसूर्यवीक्ष्य ॥ यत्तद्रात्रौस्वभार्यांरमयतिकुशलोबाह्यरत्यासु

तार्त्येगत्वातांनागरेणप्रतिकुसुममुरोलंभनंस्यात्तुयत्ते ॥ १ ॥ अथर्तुमतीस्त्रीनूतनवस्त्रं कंचुकींचपरिधायमाल्याभरणैरलंकृत्यशुभासनेप्राङ्मुखमुपविशेत् ॥ ततः पतिपु त्रार्द्यविच्छिन्नसंतत्यान्विताभिः कुलवृद्धसुमंगलस्त्रीभिर्गोधूमैर्नारिकेलादिनानाफलै स्तत्पल्लवैश्चप्रक्षेपणंवृद्धाचारंयाःफलिनीरितिमंत्रेणकारयेत् ॥ आचम्यप्राणानाय म्यदेशकालौसंकीर्त्यअस्याः ममभार्यायाःप्रथमगर्भातिशयद्वाराअस्यांजनिष्यमा णसर्वगर्भाणांबीजगर्भसमुद्भवैनोनिवर्हणार्थंगर्भाधानाख्यसंस्कारकर्माहंकरिष्ये इ तिकर्तानिशिकर्मणोमंत्राभिज्ञानेसतिसूर्यावलोकनोत्तरंविप्राशिषोगृहीत्वामातृविस र्जनादिकंसंपाद्यरात्रावभिगमनादिकंकुर्यात्॥अथमंत्राणामज्ञानेविशेषः ॥अस्याःम मभार्यायावी॰निवर्हणार्थंगर्भाधानसंस्कारनिशिकर्मणोदिवापकृष्यमाणसद्योमंत्र जपपूर्वकंगर्भाधानाख्यंकर्माहंकरिष्येइतिसूर्यावलोकनोत्तरंसर्वान्मंत्रान्पठित्वामातृ

गणंविसर्जयेदित्येकःपक्षः।तदंगविहितंगणपतिपूजनंस्वस्तिपुण्याहवाचनंमातृकापू
जनंनांदीश्राद्धंचकरिष्येइतिकृत्वा॥आदित्यंगर्भमित्यादित्यमवेक्षते॥ॐआदित्यङ्ग
र्भम्पयंसासमंङ्धिसहस्रस्यप्रतिमाम्विश्वरूपम् ॥ परिंवृङ्धिहरसामाभिमंध्स्थात्शु
तायुंपङ्कणुहिचीयमानाः ॥१॥ अनेनमंत्रेणदंपतिभ्यांसूर्यावलोकनंनमस्कारश्च ॥ त
तःसायंकालीनंनित्यकर्मकृत्वोभौशुक्लांबरधारणानुलेपनमाल्याभरणालंकृतौसदी
पेशयनागारेसुखशय्याप्रसारितशुभमंचकमारुह्यसमुहूर्तेस्त्रियमुत्तानांप्राक्छिरःश
यितांकृत्वाभर्तातस्यानाभिदेशेहस्तंदत्वाभिमृश्यजपेत् ॥ ॐ पूषाभगर्ठसवितामे
ददातुरुद्रःकल्पयतुललामगुम्विष्णुर्योनिङ्कल्पयतुत्वष्टारूपाणिपिर्ठशतु ॥ आसिञ्च
तुप्रजापतिर्धातागर्भन्दधातुते ॥ गर्भंधेहिसिनीवालिगर्भंधेहिपृथुष्टुके ॥ गर्भंतेअ

शिवनौदेवांवाधत्तांपुष्करस्रजौ ॥ तेजोवैश्वानरोदद्यादथब्रह्मानुमंत्रयते ॥ ब्रह्मागर्भ
न्दधातुते ॥अथाभिगमनम् ॥ ॐ गायत्रेणंत्वाच्छन्दंसामन्थामित्रैष्टुंभेनत्वाच्छन्दं
सा मन्थामिजागंतेनत्वाच्छन्दंसामन्थामि ॥ १ ॥ रेतोमूत्रंविजंहातियोनिंम्प्रविश
दिंन्द्रियम् ॥ गर्भोजरायुणावृंतऽउल्वंञ्जहातिजन्मंना ॥ ऋतनंसत्यामिंन्द्रियँविपा
नंठंशुक्रमन्धंसऽइन्द्रंस्येन्द्रियमिदम्पयोमृतम्मधुं॥१ ॥ अभिगमनोत्तरंतस्याःदक्षि
णस्कंधस्योपरिहस्तंनीत्वातेनहृदयमालभते ॥ ॐ यत्तेसुशीमेहृदयन्दिविचन्द्रमासि
श्रितम् ॥ वेदाहन्तन्मान्तद्विद्यात्पश्येमशरदःशतञ्जीवेमशरदःशतठंशृणुयामशर
दःशतम् ॥१॥ कृतस्यकर्मणःसांगतासिद्ध्यर्थंयथाशक्तिब्राह्मणान्भोजयिष्ये ॥ तेन
श्रीकर्मांगदेवताःप्रीयंताम् ॥ब्राह्मणेभ्योदक्षिणांदत्वातेषामाशिषोगृहीत्वा॥यांतमात

गणाःसर्वेइतिमातृणांविसर्जनंकार्यम् ॥ इतिसंस्कारभास्करेगर्भाधानसंस्कारः ॥ ॥
सायदिगर्भंनदधीततदौषधंपतिःकुर्यात्॥ऋतुस्नातायांचतुर्थेहानिवाषोडशरात्रिमध्ये
कस्मिँश्चिद्युग्मेन्हिपुष्यनक्षत्रादिनाचयया युज्येततदन्हिऋतुमतीमुपोष्यतद्रात्रौ
सिंहाःश्वेतपुष्पाबृहत्यामूलमुत्थाप्योदपेषंपिष्ट्वादक्षिणस्यांनासिकायामासिंचति
भर्ता ॥ ॥ तत्रमंत्रः ॥ ॥ ॐ इयमोषधीत्रायमाणासहमानासरस्वती ॥ अस्या
अहंबृहत्याःपुत्रःपितुरिवनामजग्रभम ॥ १ ॥ इतिसंस्कारभास्करेगर्भधारणार्थमौ
षधम् ॥ अथपुंसवनकर्मणोनिर्णयःक्रमश्चोच्यते॥पुंसवनंतुगर्भसंस्कारत्वात्प्रतिगर्भं
कार्यमितिधर्मसिन्धौ॥पुंसवनंसंस्कारेगुरुशुक्रास्तमलमासादिदोषोनास्तीतिसंस्का
ररत्नमालायाम् ॥ ॥ प्रयोगपारिजातेजातूकर्ण्यः ॥ ॥ द्वितीयेवातृतीयेवामासिपुंस

१ भूयरिंगणी श्वेतपुष्पा ॥

वनंभवेत्॥व्यक्तेगर्भेभवेत्कार्यंसीमंतेनसहाथवेति ॥तत्रगर्भाधानप्रभृतिमासेद्वितीये
तृतीयेवायस्मिन्नहनिपुंनक्षत्रेणचंद्रमायुज्येततास्मिन्नहनिगर्भिणीमुपवास्यरात्रौन्य
ग्रोधावरोहाञ्छुंगांश्चोदकेनपिष्ट्वानासिकायांदक्षिणपुटेआसिंचतिभर्त्ता ॥हिरण्यग
र्भोद्भ्यःसम्भृतइत्येताभ्यामृग्भ्याम् ॥न्यग्रोधोवटवृक्षः तस्यअवरोहाःअतिलंबमवा
चीनंजायमानाअंकुराःतस्यशाखायाःशुंगाश्चतदंकुरास्तुदकेनपिष्ट्वेत्येकःपक्षः । कु
शकंटकर्ठसोमार्ठशुचैके॥एकेषामाचार्याणांमतेन्यग्रोधावरोहांकुरेषुपिष्यमाणेषुकु
शकंटकंकुशमूलांकुरंसोमांशुंसोमलताखंडंचतन्मध्येपेषणेनवस्त्रगालितंकार्यं॥सोम
लताभावेगुडूचीलताब्राह्मीवाग्राह्या॥एतत्पक्षेद्रव्यचतुष्टयपेषणंकार्यमिति॥ तत्रायंक्र
मः॥पुंसाख्येमातृनांदीन्यजतिपुरुषभेस्यंदनात्प्राग्द्विमासेत्रिमासेवाप्युपोष्यानिशि
सुवटभवानंकुरान्पेष्यवाभिः ॥ सोमांशुंकौशकंटान्क्षिपतिचवसनेगालितंदक्षिनासा

रंध्रेक्षिप्त्वासमंत्रंसजलमभिमृशेदंकमध्येशरावम् ॥ १॥ अथप्रयोगः ॥ ॥ आचम्य
प्राणानायम्य देशकालकीर्तनांतेअस्याःममभार्यायाःउत्पत्स्यमानगर्भस्यबैजिक
गार्भिकदोषपरिहारार्थंपुंरूपताज्ञानोदयप्रतिरोधपरिहारद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं
पुंसवनंकरिष्ये ॥तत्रनिर्विघ्नार्थंगणपतिपूजनंस्वस्तिपुण्याहवाचनंवसोर्द्धाराआयुष्य
मंत्रजपंनांदीश्राद्धंचकरिष्येइतिकृत्वाअत्रपुण्याहवाचनांतेप्रजापतिःप्रीयतामितिव
देत् ॥ तास्तांगर्भिणींस्नापयित्वाऽहतेवाससीपरिधाप्योपवास्य॥ततोरात्रौन्यग्रोधा
वरोहांकुरांश्चकुशकंटकंसोमलताखंडंचोदकेनापिष्ट्वा पेषितोदकंवस्त्रगालितंकृत्वाग
र्भिणीदक्षिणनासिकायामासिंचतिभर्ता ॥ तत्रमंत्रौ ॥ ॐ हिरण्यगर्भः० ॥ १ ॥ अ
द्भ्यःसम्भृतःपृथिव्यैरसाच्चविश्वकर्म्मणःसमवर्त्तताग्रे ॥ तस्यत्वष्टाविदधद्रूपमेति
तन्मर्त्यस्यदेवत्वमाजानमग्रे ॥ २ ॥ कूर्मंपित्तंचोपस्थेकृत्वेतिउदकपूर्णशरावमंकेनि

धायेति ॥ सयदिकामयेतवीर्यवान्स्याद्गर्भस्तदातस्याःस्त्रियाअंकेउदकपूर्णशरावं
निधायभर्तागर्भिण्याउदरंअनामिकाग्रेणस्पृशन्गर्भमभिमन्त्रयते ॥ ॐसुपर्णोसिग
रुत्मांस्त्रिवृत्तेशिरोगायत्रञ्चक्षुर्बृहद्रथंतरेपक्षौ ॥ स्तोमऽआत्माच्छन्दाᳬंस्यङ्गानि
यजूᳬंषिनाम ॥ सामंतेतनूर्वामदेव्यंयज्ञायज्ञियम्पुच्छन्धिष्ण्याःशफाः ॥ सुपर्णो
सिगरुत्मान्दिवङ्गच्छस्वःपत ॥१॥ ॥ इत्यनेनमंत्रेण ॥ कृतस्यकर्म० स्मृत्युक्तान्द
शसंख्याकान्ब्राह्मणान्भोजयिष्ये ॥ब्राह्मणेभ्योदक्षिणांदत्वातेभ्यआशिषोगृहीत्वा ॥
यांतुमातृगणाःसर्वेइतिमातृणांविसर्जनंकुर्यात् ॥ ॥ इतिसंस्कारभास्करेपुंसवनसं
स्कारप्रयोगः ॥ अथगर्भिणीधर्माः पाद्मे॥गर्भिण्यधिकारेअदितिंप्रतिकश्यपः ॥ ना
वस्करेपूपविशेन्मुसलोलूखलादिषु॥अवस्करेषुमार्जन्यादिषु ॥ नोपस्करोतिपाठांतरे

उपस्करशब्देनशूर्पादिज्ञेयम् ॥ जलंचनावगाहेतशून्यागारंविवर्जयेत् ॥ वल्मीकिना
धितिष्ठेतनचोद्विग्नमनाभवेत्॥विलिखेन्ननखैर्भूमिंनांगारेणनभस्मना॥नशयालुःसदा
तिष्ठेद्द्यायामंचविवर्जयेत् ॥ नतुषांगारभस्मास्थिकपालेषुसमाविशेत् ॥वर्जयेत्कल
हंगेहेगात्रभंगंतथैवच॥नमुक्तकेशातिष्ठेतनाशुचिःस्यात्कदाचन ॥ नशयीतोत्तराशिरा
नचैवाधःशिराः क्वचित् ॥ नवस्त्रहीनानोच्छिष्टानचार्द्रचरणातथा ॥ नामंगल्यां
वदेद्वाणींनचहास्याधिकाभवेत् ॥ कुर्याच्छुश्रूषयानित्यंपूजामांगल्यतत्परा ॥ ति
ष्ठेत्प्रसन्नवदनासदाभर्तुर्हितेरतेति ॥ ॥ भविष्ये॥ ॥ संध्यायांनैवभोक्तव्यंगर्भिण्या
वरवर्णिनि ॥ स्थातव्यंनचगंतव्यंवृक्षमूलेचसर्वदा ॥ नदुर्मुखीसदातिष्ठेत्स्वङ्गाच्छा
यांविवर्जयेत्॥सर्वौषधीभिः कोष्णेनवारिणास्नानमाचरेत् ॥ ईषदुष्णंकोष्णम् ॥ कृ
भूतरक्षासुषाचवास्तुपूजनतत्परा ॥ दानशीलातृतीयायांपार्वत्यानक्तमाचरेत् ॥ ग

र्भिणीकुंजराश्वादिशैलहर्म्यादिरोहणम् ॥ व्यायामंशीघ्रगमनंशकटारोहणंत्यजेत् ॥
शोकंरक्तविमोक्षंचसाहसंकुक्कुटासनम्॥ व्यवायंचदिवास्वापंरात्रौजागरणंत्यजेत्॥
अतिरूक्षंतुनाश्नीयादत्यम्लमतिभोजनम्॥ अत्युष्णमतिशीतंचगुर्वाहारंविवर्जयेत्॥
इतिवृत्ताभवेन्नारीविशेषेणतुगर्भिणी॥यश्चतस्यांभवेत्पुत्रःस्थिरायुर्वृद्धिसंयुतः ॥अन्य
थागर्भपतनमवाप्नोतिनसंशयइति ॥ मार्कंडेयोपि ॥ वृक्षंमहींचनाक्रामेन्नप्राकारंपयो
निधिम् ॥ परिखांचनचाक्रामेदबलागर्भधारिणी ॥ गर्भरक्षासदाकार्यानित्यंशौचानि
षेवणात् ॥ प्रशस्तमंत्रलिखनाच्छस्तमाल्यानुलेपनेति ॥ स्मृत्यंतरे ॥ भूम्यांचै
वोच्चनीचायामारोहश्चावरोहणम्॥नदीप्रतरणंचैवशकटारोहणंतथा ॥ उग्रौषधंतथा
क्षारंमैथुनंभारवाहनम् ॥ कृतेपुंसवनेचैवगर्भिणीपरिवर्जयेत् ॥ गर्भग्रहणंचश्रमा-
दिलिंगैर्वेदितव्यं॥गृहीतगर्भायाःसद्यःश्रमोग्लानिश्चजायते॥पिपासाआयासःसक्थि

स्यंदनंशुक्रशोणितयोरनुसंबंधोयोन्याःस्फुरणंचेत्यादि ॥ अन्यच्चप्रयोगार्णवेस्मृत्यं
तरे ॥ दानंपक्कान्नभिक्षायाः परिवेषणमेवच ॥ पचनंनचकर्तव्यंगर्भिण्यासर्वथैवात्वि
ति ॥ इतिसंक्षेपेणगर्भिणीधर्माः ॥ ॥ अथगर्भिणीपतिधर्माः ॥ ॥ गर्भिणीवांछितं
द्रव्यंतस्यैदद्याद्यथोचितम् ॥ सूतेचिरायुषंपुत्रमन्यथादोषमर्हतीति ॥ याज्ञवल्क्यः॥
दोहदस्याप्रदानेनगर्भोदोषमवाप्नुयात्॥ वैरूप्यंमरणंवापितस्मात्कार्यंप्रियंस्त्रियाइ
ति ॥ दोहदंगर्भिणीप्रियम् ॥ स्मृतिचिंतामणौ ॥ पुंसोभार्यागर्भिणीयस्यचेत्स्यात्सू
नोश्चौलंक्षौरकर्मात्मनश्च ॥ गेहारंभंस्तंभसंस्थापनंचवार्धिस्नानंनैवकुर्याच्चयात्रामि
ति ॥ ॥ दक्षः ॥ ॥ ऋतुद्वयेऽव्यतीतेतुनकुर्यान्मौंजिबंधनम् ॥ अग्न्याधानंगयाश्राद्धं
वपनंचविवर्जयेदिति ॥ कालविधाने ॥ क्षौरंशवानुगमनंनखकृंतनंचयुद्धंचवास्तुक
रणंत्वतिदूरयानम् ॥ उद्वाहमौपनयनंजलधेर्वगाहमायुःक्षयोभवतिगर्भिणिकापती

नाम्॥वगाहइत्यत्रअवेत्युपसर्गावयवाकारस्यभागुरिमतेनलोपः ॥ ॥ क्षौरंवपनम् ॥
तच्चात्रकर्तनस्याप्युपलक्षणम् ॥ नोदन्वतोंभसिस्नायान्नचश्मश्र्वादिकर्तयेत्॥अंतर्व
त्न्याःपतिःकुर्वन्नप्रजाभवतिध्रुवमितिक्रतुस्मरणात् ॥ यत्तु ॥ वपनस्यनिषेधेपिकर्त
नंवैविधीयतेइतिस्मृत्यंतरवचनम् ॥ तद्गर्भिणीपतिभिन्नानांजीवत्पितृकादीनांयोवप
ननिषेधस्तत्रकर्तनविधानपरम् ॥ ॥ संग्रहे ॥ दहनंपवनंचैवपर्वतारोहणंतथा ॥ ना
वआरोहणंचैववर्जयेद्गर्भिणीपतिरिति ॥ स्मृत्यंतरे ॥ ॥ गर्भिण्यामपिभार्यायां
विवाहेप्यथवाव्रते ॥ सपितापिवपेत्केशान्गौतम्यांसिंहगेगुराविति ॥ विवाहेइत्यत्र
निवृत्तेपीतिशेषः ॥ एवंव्रतेइत्यत्र ॥ गौतम्यामितिगौतम्यसन्निहितदेशनिवृत्त्यर्थम्॥
सिंहगेगुराविततीर्थयात्रांतरोपलक्षणम् ॥ विवाहेव्रतबंधेचगर्भिणीपतिरेवच ॥ मुंड
नंसर्वतीर्थेषुकुर्यादेवाविचारयन्निति स्मृतिदर्पणधृतसंग्रहवचनसंवादात् ॥ ॥

स्मृत्यंतरे ॥ ॥ सिंधुस्नानंद्रुमच्छेदंवपनंप्रेतवाहनम् ॥ विदेशगमनंचैवनकुर्याद्गर्भि
णीपतिरिति ॥ प्रेतवाहनमित्यनेनप्रेतविधानमप्युपलक्ष्यते ॥ ज्योतिर्निबंधेगालवः॥
प्रव्यक्तगर्भापतिरब्धियानंमृतस्यवाहंक्षुरकर्मसंगम् ॥ तथैवयत्नेनगयादितीर्थयागा
दिकंवास्तुविधिंनकुर्यादिति ॥ आदिशब्देनव्रतोद्यापनादि ॥ शुद्धिदर्पणेदक्षः ॥ मुं
डनंपिंडदानंचप्रेतकर्मतथैवच ॥ नजीवत्पितृकःकुर्याद्गर्भिणीपतिरेवचेति ॥ पिंड
दानशब्देनश्राद्धमुपलक्ष्यते इतिकेचित् ॥ वपनंप्रेतविधानापवादस्तत्रैव ॥ क्षौरं
नैमित्तिकंकुर्यान्निषेधेसत्यपिध्रुवम्॥पित्रोःप्रेतविधानंचगर्भिणीपतिरेवचेति ॥ एतेच
नियमाःसप्तममासादूर्ध्वंभवंति ॥ वपनंमैथुनंतीर्थंवर्जयेद्गर्भिणीपतिः ॥ श्राद्धंचस
प्तमान्मासादूर्ध्वंनैवसमाचरेदित्यादि आश्वलायनोक्तेः ॥ अत्रकेचित्सप्तममासोत्त
रंयोवपनादिनिषेधः सदोषातिशयार्थः ॥ तेनतत्पूर्वमपिशक्तौसत्यांवपनादिनिषेध

नारंपालनमस्त्येवेत्याहुः ॥ ऊर्ध्वंनैवसमाचरेदितिवचनात्सप्तममासात्पूर्वंकदाचिद्व
पनादिकरणमस्तीतिगम्यते ॥ दक्षः ॥ मासपक्ष्व्यतीतेतुनकुर्यान्मौंजिबंधनम् ॥ अ
ग्न्याधानंगयाश्राद्धंवपनंचविवर्जयेदिति ॥ ॥ संस्कारदर्पणेसत्यव्रतः ॥ ॥ ऋतुत्र
येव्यतीतेतुनकुर्यान्मौंजिबंधनम् ॥ अग्न्याधानंगयाश्राद्धंवपनंचविवर्जयेदिति॥ संक
टवशेनशक्ताशक्तपरतयावाव्यवस्थायथायथंबोध्या ॥ तीर्थंतीर्थयात्रा ॥ श्राद्धंश्रा
द्धभोजनमितिकेचित् ॥ पित्रोः क्षयाहश्राद्धादिकंतुसप्तममासादूर्ध्वमपिभवति ॥
पित्रोःक्षयाहंदर्शंचगयाश्राद्धंमहालयम् ॥ ग्रहणान्वष्टकाश्राद्धेकुर्याद्गर्भवतीपतिरि
तिसत्यव्रतोक्तेः॥ एतच्चनित्यानांयुगादिश्राद्धानामुपलक्षणम् ॥ पिंडयज्ञोपिभवत्ये
व ॥ नित्यत्वात् ॥ मुंडनंपिंडदानंचेत्युदाहृतदक्षवाक्ये ॥ पिंडदानशब्देन श्रा
द्धमुपलक्ष्यतइतिश्राद्धस्यैवानिषेधप्राप्तौपित्रोःक्षयाहमितिसत्यव्रतवाक्येननित्यश्रा

द्धानांप्रतिप्रसवःक्रियते ॥ पिंडदानशब्देनपिंडदानमेवनिषिध्यतइतिमातापित्रोः
क्षयाहादिश्राद्धेष्वपिपिंडदाननिषेधः ॥ तच्चानिर्वपणंकार्यंतस्यामपिनृसत्तमेति ॥
अन्वष्टक्यविषयएवगर्भिणीपतित्वप्रयुक्तोयःपिंडदाननिषेधःप्राप्तःसनास्तिइतिनिबं
धकारलेखनादान्वष्टक्यव्यतिरिक्तसांवत्सरिकादिस्थलेकथंपिंडदानप्राप्तिरितिवा
च्यम् ॥ अपिशब्देनसांवत्सरिकादीनामपिसंगृहीतत्वेनतत्प्राप्तिसंभवात् ॥ नचपि
तृशब्दस्यापिंडनिर्वपणशब्देनान्वयात्कथमेतदितिवाच्यम् ॥ सन्निहितपदान्वयसंभ
वेव्यवहितान्वयकल्पनस्यानुचितत्वात्॥ सांवत्सरिकादिषुगर्भिणीपतिकर्तृकाऽपिंड
दानाचारस्यबहुशोदृष्टत्वाच्चेतिकेचित् ॥वस्तुतस्तुएतन्मतेपिक्षयाहादिश्राद्धेष्वपिपिं
डनिषेधोनैवास्ति ॥ श्राद्धंचसप्तमान्मासादूर्ध्वंनैवसमाचरेदित्याश्वलायनवचनस्य
श्राद्धशब्दार्थःश्राद्धभोजनपरइतिमतेश्राद्धकरणस्यैतस्मादेववचनात्प्राप्तत्वात्पित्रोः

क्षयाहमितिवचनंसपिंडकत्वविधानार्थंद्रष्टव्यम् ॥ यथाचारंव्यवस्था ॥ ॥ इतिगर्भिणीपतिधर्माः ॥ ॥अथगर्भवृद्ध्युपायः ॥ ॥ वरीविश्वाचगंधाचमधुकंभृंगराट्समम्॥ अजादुग्धेनपानंतुनार्यागर्भस्यवृद्धिकृदिति ॥ वरीशतावरी ॥ विश्वाशुंठी ॥ गंधा अश्वगंधा ॥ भाषायामास्कंदइत्युच्यते ॥ मधुकंज्येष्ठीमधुम् ॥ भृंगराट् ॥ भाषायां माकाइति ॥ ॥ अथगर्भरक्षोपायः ॥ ॥ शांखायनगृह्ये ॥ चतुर्थेमासिगर्भरक्षणम् ॥ ब्रह्मणाग्निःसंसंविदानइतिस्थालीपाकेनहुत्वाक्षीभ्यांतइतिप्रत्यृचमाज्यलेपेनांगान्यवमृजेदिति ॥ब्रह्मणाग्निःसंविदानइतिराक्षोघ्नम् ॥ अथवास्वशाखोक्तराक्षोघ्नसूक्तग्रहणम् ॥ शास्त्रांतरोक्तत्वाल्लौकिकाग्नाविदंकार्यम् ॥ इतिगर्भरक्षणोपायः ॥ ॥ अथगर्भिण्यागर्भस्रावहरोपायः ॥ ॥ तत्रेदंगृह्यं ॥ यदिगर्भःस्रवेदाद्र्रेणास्याः पाणिना त्रिरूर्ध्वंनाभेरुन्मार्ष्टि ॥ पराचंत्वानार्वाचंत्वष्टावंधातुवंधने ॥ सत्रूतूनुपवेश्यदशा

मासोअवीरहेति ॥ यदिगर्भोगर्भिण्याःस्रवेत्तदातस्यानाभेरूर्ध्वंयोदेशः ॥ गर्भावि स्थितियोग्यःसस्वेनपाणिनापराचंत्वेतिमंत्रेणत्रिरुन्माष्टिंऊर्ध्वापवर्गंसंमृजीतेत्यर्थः। सकृदेवमंत्रः ॥ यत्रैकस्मिन्द्रव्यइतिसूत्रात् ॥ नैमित्तिकमिदंकर्म ॥ औषधमपि ॥ पीत्वातंडुलतोयेनतंडुलीयजटाऋतौ ॥ पतद्गर्भाचयानारीस्थिरगर्भाप्रजायते ॥ शर्कराथचतिलैःसमांशकैर्माक्षिकेणसहभाक्षितैःस्त्रियाः ॥ नास्तिगर्भपतनोद्भवंभयंपापभोक्तुरिवतीर्थसेवनमिति ॥ तंडुलीयजटातंडुलजामूलम् ॥ माक्षिकंमधु ॥ ॥ इतिगर्भस्रावहरोपायः॥ ॥अथसीमंतोन्नयनम् ॥ ॥ तत्रनिर्णयः ॥ हारीतः ॥ सकृत्संस्कृत[1]

---

१ इदंचकर्मसकृदेवकार्यं ॥ स्त्रीसंस्कारत्वान्नप्रतिगर्भमावर्ततेतइतिवृत्तिकाराद्युक्तेः॥यत्तुविष्णुः ॥ सीमंतोन्नयनंकर्मनस्त्रीसंस्कारइष्यते॥केचिद्गर्भस्यसंस्कारात्प्रतिगर्भंप्रयुंजतेइति ॥ तत्कात्यायनविषयम् ॥ मतुबहुसंमतेसकृत्कार्यमित्युक्तं ॥ तदुक्तंभवति ॥

संस्काराःसीमंतेनाद्विजस्त्रियः ॥ यंयंगर्भंप्रसूयंतेससर्वःसंस्कृतोभवेदिति ॥ यदिसी
मंतस्यमुख्यकालातिक्रमस्तदाप्रसवादर्वागपिकर्तव्यम्॥तथाचोक्तं ॥ सीमंतोन्नयनं
मुख्यकालेनस्यात्कथंचन ॥ कार्यमाप्रसवादेतदितिशंखोब्रवीत्स्फुटमिति ॥ अकृ
तसीमंतायाःप्रसवेविशेषःसत्यव्रतेनोक्तः ॥ स्त्रीयद्यकृतसीमंताप्रसूयेतकदाचन ॥ पु
त्रंगृहीत्वाविधिवत्सातंसंस्कारमर्हतीति ॥ ॥ अथसीमंतोन्नयनंनामक्षेत्रगर्भसंस्का
रकर्मव्याख्यायते ॥ तच्चप्रथमगर्भसंभवान्मासेषष्ठेष्टमेवापुन्नक्षत्रेशुक्लपक्षादिज्यो
तिःशास्त्रोक्तशुभदिनेकार्यम् ॥ अत्रापिनियतकालेअधिमासगुरुशुक्रास्तादिदोषोना
स्ति ॥ असंभवेयावत्प्रसवकालपर्यंतम् ॥ अत्राप्यनियतकालेअधिमासादिप्रत्यवा
योनास्ति ॥ ॥ अथसीमन्तोन्नयनप्रयोगः ॥ ॥ तत्रायंक्रमः ॥ ॥ सीमंताख्यं
रवीज्येभवतिचयुवतेर्वाष्टमेमासिषष्ठेशालाकर्मादिनांदीश्रपयतिसातिलं मुद्गमिश्रंच

स्रंप्राक् ॥ प्राजापत्यैकहुत्वोदितमनुहवनंसर्वंपंचादशस्यात्पश्चात्पीठोपविश्यंविनय
तिपुलिकास्थाप्यतांप्रेष्यगानम् ॥१॥ तत्रपत्न्यासहमंगलस्नापितअहतवासोयुग्
लालंकृतःपत्न्यासहबहिःशालायांशुभासनेउपविश्याचम्यप्राणानायम्यदेशकाल-
कीर्तनांतेअस्याममभार्यायाः गर्भावयवेभ्यस्तेजोवृद्धयर्थंक्षेत्रगर्भयोः संस्कारार्थं
प्रतिगर्भंसमुद्भवैनोनिर्बर्हणेनबीजकोत्पत्त्यतिशयद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंसीमंतो
न्नयनाख्यसंस्कारकर्मकरिष्ये ॥ तत्रानिर्विघ्नार्थंगणपतिपूजनंस्वस्तिपुण्याहवाचन
मविघ्नपूजनंमंडपस्थापनंमातृकापूजनंवसोर्द्धारमायुष्यमंत्रजपंनांदीश्राद्धंचकरि

१यद्यपिसीमंतेबहिःशालाउक्तातथापीदानींतनानांनामकरणान्नात्रलिखिता ॥ पुंसवनंसीमंतेनसहकार्य
मित्युक्तंसीमंतेनसहकरणेअनादिष्टपूर्वंकार्यमितिप्रयोगरत्ने ॥ गर्भसंस्कारएवस्यादित्यादिनिर्णयोगदाधरा
दौज्ञेयः ॥ अनादिष्टपूर्वंकार्यमित्युक्तंप्रयोगरत्नेगदाधरादौ ॥

ष्येइतिकृत्वा ॥ अत्रपुण्याहवाचनांतेधाताप्रीयतामित्यूहः कर्तव्यः ॥ तत्रबहिःशालायांस्थंडिलेपंचभूसंस्कारपूर्वकंमंगलनामाग्नेःस्थापनम् ॥ ततोदक्षिणतोब्रह्मासनादिआज्यासादनानंतरंतंडुलतिलमुद्गानामासादनम् ॥ अनंतरमुपकल्पनीयानि ॥ मृदुपीठं ॥ युग्मान्यौदुंबरफलान्यपक्वान्येकस्तबकानिबद्धानि ॥ त्रयोदशपरिमाणकास्त्रयोदर्भपिंजूलाः ॥ त्र्येणीशलली ॥ वीरंतरशंकुः ॥ केचिदश्वत्थशंकुः ॥ पूर्णंचात्रम्॥अलोहितम्॥ सूत्रेणपूर्णम् ॥ वीणागाथिनौचेति॥गानंगायनम्॥त्रैवर्णिकौवीणागायिनौराजवर्णनसंबंधिगानंकुरुतः ॥ ॥ अथवानलादिसंबंधिगानंकुरुतः ॥ ॥

१ तीनाठिकाणींश्वेत ॥ २ वीरतरोवीरतरुशिरेतिजयरामः ॥ ३ अश्वत्थशंकुः परैपिकेवेतिहरिहररेणुकारिकाकारौ ॥ अश्वत्थशंकुरितिकारिकाकारः कर्कश्च ॥ खादिरः शंकुरितिगर्गः ॥ ४ चात्रम्हणजेसूतकाढण्याचीचाकी ॥ ५ लोखंडाखेरीज ॥

आज्यनिर्वपणानंतरम् ॥ चरुपात्रेमुद्गप्रक्षेपंकृत्वाधिश्रपणम् ॥ ईषंतश्रितेषुतिलतंडुलप्रक्षेपः ॥ पर्यग्निकरणांतेआघारावाज्यभागौस्रुवेणजुहुयात् ॥ मनसा ॥ ॐ प्रजापतयेस्वाहा इदंप्रजा० ॥ ॐइंद्राय० इदमिं० ॥ ॐ अग्नयेस्वाहा इदम० ॥ ॐ सोमायस्वा० इदंसो० ॥ ततश्चरुमभिघार्यस्रुवेणचरुंजुहुयात् ॥ ॐ प्रजापतये० इदंप्र० ॥ ५ ॥ ततःस्थालीपाकेनोत्तरार्धात्स्विष्टकृत् ॥ ॐ अग्नयेस्विष्टकृतेस्वा० इदम० ॥ ६ ॥ ॥ ततोभूराद्यानवाहुतयः ॥ ॐ भूःस्वाहा इदम० ॥ ७ ॥ ॐ भुवःस्वा० इदंवा० ॥ ८ ॥ ॐ स्वःस्वा० इदंसूर्या० ॥ ९ ॥ ॐ त्वन्नोऽअग्ने० इदम० वरु० ॥ १० ॥ ॐ सत्वन्नोऽअग्ने० ॥ इदमग्न० वरु० ॥ ११ ॥ ॐ अयाश्चाग्ने० ॥ इ

---

१ थोडेसेंशिजल्यावर ॥

दम०अयसे०॥१२॥ॐयेतेशतं०इदंवरु०सवित्रे०॥१३॥ॐउदुत्तमम्०इदंवरु०दित्या
यादि० ॥ १४॥ मनसा ॐ प्रजाप० इदंप्र० ॥१५॥ ततःसंस्रवप्राशनादिप्रणीताावि
मोकांतंहोमशेषंसमाप्य ॥ ततःपश्चादग्नेर्भद्रपीठेमृद्वासनंसंस्थाप्यतदुपरिगर्भिणी
मुपवेशयेत् ॥ ततोयुग्मेनसटालुग्रप्सेनौदुंबरेणत्रिभिर्वेण्याकृतिदर्भपिंजूलैस्त्र्येण्या
शलल्यावीरतरशंकुनासूत्रपूर्णचात्रेणचेत्येतैःसर्वैःपुंजीकृतैःसीमंतंमूर्धिविनयति ॥
ललाटांतरमारभ्यकेशान्द्विधाकरोतिभर्ता ॥ ततोविनयनं ॥ ॐभूर्विनयामि॥ ॐभुव
र्विनयामि ॥ ॐ स्वर्विनयामि ॥ ततऔदुंबरादिपंचकस्यवेण्यांबंधनं ॥ ॐ अयमू
र्जावतोवृक्षऽऊर्ज्जीवफलिनीभव ॥ १ ॥ इत्यनेनमंत्रेण ॥ अथगाथागानं ॥ सोमऽए

१ तैलदेवदारुपीठे ॥ २ ततस्त्रैवर्णिकौवीणागाथिनौराजवर्णनसंबंधिअथवानलादिसंबंधिगानं कुरुतइतिगदाधरः ॥ राजन्यव्यातिरिक्तवीरतरगानमिति हरिहरः ॥

वनोराजेमामानुपीःप्रजाः ॥ अविमुक्तचक्रऽआसिरंस्तिरेतुभ्यमसाविति ॥ १ ॥ ए
तयागाथयावीणागाथिनौगानंकुर्याताम् ॥ असौस्थानेसमीपावस्थितायाःमहानद्या
नामग्रहणम् ॥ गंगा यमुना सरस्वतीत्येवमादिप्रथमांतंनामग्रहणंहृयेवकरोति ॥
कृतस्यकर्मणःसांगतासिद्ध्यर्थंस्मृत्युक्तान्दशसंख्याकान्ब्राह्मणान्भोजयिष्ये ॥तेन
श्रीकर्मांगदेवताःप्रीयंताम् ॥ब्राह्मणान्गंधतांबूलादिभिःसंपूज्यतेभ्यश्चदक्षिणांदत्त्वा
तदाशिषोगृहीत्वाअग्निंविसृज्यमातॄणांविसर्जनम् ॥ यांतुमातृगणाःसर्वेपूजामादाय
पार्थिवीम् ॥इष्टकामप्रसिद्ध्यर्थंपुनरागमनायच ॥ ॥ इतिसंस्कारभास्करेसीमंतोन्न
यनसंस्कारप्रयोगः ॥ ॥ अथजातकर्मक्रमारंभः ॥ ॥ अथकस्माच्चिद्योगाद्गर्भाधा
नादिसंस्काराअकृताश्चेत्तर्हिगोदानपूर्वकमनादिष्टप्रायश्चित्तंकृत्वांतरितसंस्कारान्सं
पाद्यचजातकर्मकार्यमिति ॥ शीघ्रप्रसवोपायःग्रंथांतरे ॥ हिमवत्युत्तरेपार्श्वेशब

दाभामयक्षिणी ॥ तस्यानूपुरशब्देनविशल्यास्याच्चुगर्भिणीस्वाहा ॥ इतिमंत्रेणैक
विंशतिदूर्वांकुरैरेकपलंतिलतैलंप्रदक्षिणमावर्तयन्नष्टशतंमंत्रंजपित्वातत्तैलंकिञ्चित्पा
ययेच्छेपमुदरेलेपयेदिति ॥ अथयंत्रप्रकाशेयंत्रमप्युक्तम्॥ गजाग्निवेदाउडुराट्शरा
ङ्गारसर्पिपक्षाइतिहिक्रमेण ॥ लिखेत्प्रसूतेःसमयेगृहेदंःसुखेननार्यःप्रसवंतिशीघ्रमि
ति ॥ अस्यार्थः ॥ गर्भिण्यानार्यादृष्टिगोचरेदेशेसमचतुरस्रंसंसाध्यतस्यसमान्नव
कोष्ठकान्कृत्वाईशानोत्तरवायुकोष्ठेषुअष्टमतृतीयचतुर्थानंकान्क्रमेणलिखित्वापूर्व
मध्यमपश्चिमकोष्ठेषुप्रथमपंचमनवमांकानक्रमेणविलिख्यआग्नेयदक्षिणनैर्ऋतको
ष्ठेषुषष्ठसप्तमद्वितीयांकानक्रमेणाविलिखेत्॥इदंयंत्रंप्रसूतिसमयेपूर्वंसूतिकागृहे पृ
लेखनीयमेतद्दर्शनेनसुखेनशीघ्रंनार्यःप्रसवंति ॥ ॥ यंत्रंयथा सोष्यंतीमिति
प्रसवकालेशूलवतींस्त्रियंभर्ताएयंतुदशमास्योगर्भोइतिमंत्रेणदशकमभिमं

८	१	६
३	५	७
४	९	२

न्यतेनोदकेनशीघ्रप्रसवार्थंत्रिवारमभिषिंचेत् ॥ ॐ एयंतुदशमास्योगर्भोजरायुणास
ह ॥ यथायम्वायुरेयंतियथासमुद्रऽएयंति ॥ एवायन्दशमास्योऽअस्रज्जरायुणास
ह ॥१०॥ इत्यनेनमंत्रेण ॥ अभ्युक्षणानन्तरंवरावपतननिःसारपर्यंतंप्रसूतिसमीपेअ
वैतुपृश्निशैवलमितिमंत्रंजपतिभर्ता ॥ ॐ अवैतुपृश्निशैवलठंशुनेजराय्वत्तवेनैव
मांर्ठसेनपीवरीनकस्मिंश्चनायतनमवजरायुपद्यताम् ॥ १ ॥ शांतिप्राप्ततिथिनक्षत्र
योगादिसंभवेपुत्रमुखमदृष्ट्वैवस्नानंकार्यं ॥ दुष्टकालेपिकुर्वीतजातकर्मयथाविधीति
खंडभट्टपद्धतौजैमिनिः॥देशकालोपघाताद्यैःकालातिक्रमणंयदि॥ अनस्तकेज्येंदुसि
तेतत्कार्यंचोत्तरायणे ॥ तथैवानिष्टतिथिनक्षत्रयोगविषघटीसंक्रांतिग्रहणपर्वपौषज
ननेवैकृतप्रसवेचशांतयोमयूखादिशांतिग्रंथेषुद्रष्टव्याः ॥ ग्रंथविस्तरभयान्नात्रलिखि

ताः ॥ ॥ अथजातकर्मसंस्कारनिर्णयः ॥ ॥ तद्यथा ॥ नपक्केननचामेनश्राद्धंहेम्नैव कारयेत् ॥ पुत्रजन्मनियात्रायांशर्वर्यांदत्तमक्षयमिति ॥ १ ॥ जातकर्मणिनांदीश्राद्धं रात्रावपिकार्यम् ॥ यद्यपिकिंचित्कर्मांगंनांदीश्राद्धंकृतंतथापिपुत्रजन्मनिमित्तंनांदीश्राद्धंद्वितीयंतद्दिनेएवभुक्त्वापिजननकालेकार्यमिति ॥ नालच्छेदनेकालप्रतीक्षामाहहारीतः ॥ कालप्रतीक्षाबालस्यनालच्छेदनकर्मणि ॥ षण्मुहूर्तात्परंकार्यंसंकटेष्टमुहूर्तके ॥ १ ॥ तदूर्ध्वंछेद्यमच्छेद्यंपित्रादिःसूतकीभवेत् ॥ २ ॥ ब्रह्मसूत्रधृतंनालंतेनावेष्ट्यनिकृंतयेत् ॥ मूलतोष्टांगुलंत्यक्त्वानालंछिद्यात्क्षुरादिनेति ॥ ॥ तत्रायंक्रमः ॥ ॥ जातेपुत्रेसचैलंभवतिजनयतोमातृनांदीयमेधायुष्येत्वेनंजपःस्याज्जननभुवममुंमंत्रयेन्मातरंच ॥ सव्यंप्रक्षाल्यवामंस्तनमुदकयुतंपात्रप्रच्छिद्यनालंसूत्यग्निंस्थाप्यहुत्वाद्वितयमनुदिनंविंशतिर्द्वदशाहम् ॥ १ ॥ इति ॥अथ

जातकर्मप्रयोगः ॥ तत्रजातेपुत्रेपिताकुलदेवतावृद्धप्रणामपूर्वकंतस्यमुखंनिरी
क्ष्यनद्यादावनुष्णवारिणातडागादौवाउदङ्मुखंस्नायात् ॥ मूलज्येष्ठाव्यतिपातादौ
उत्पन्नेमुखमदृष्ट्वैवस्नायात् ॥ अथासंभवेदिवाहृताभिः शीताभिरद्भिः सुवर्णयुताभि
र्गृहेएवस्नात्वाऽहतेवाससीपरिधायधृतकुंकुमतिलकः शुभासनेउपविश्याचम्यप्रा
णानायम्यदेशकालौस्मृत्वाममास्यबालकस्यगर्भांबुपानजनितसकलदोषनिबर्हणा
युर्मेधाभिवृद्धिबीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं जातकर्मकरि
ष्ये ॥ तत्रनिर्विघ्नार्थं गणपतिपूजनंस्वस्तिपुण्याहवाचनंमातृपूजनायुष्यमंत्रजपपूर्व
कमाभ्युदयिकश्राद्धहेम्नैवकरिष्येइतिकृत्वा ॥ अत्रपुण्याहवाचनांतेसविताप्रीयता
मित्यूहः ॥ अच्छिन्नेनालेमेधाजननायुष्येकरोति ॥ तत्रमेधाजननंयथा ॥ अनामि
कयासुवर्णांतर्हितयामधुघृतेएकीकृत्यघृतंवाकेवलंकुमारंप्राशयतिपिता ॥ ॐ भूस्त्व

यिदधामि ॥ ॐ भुवस्त्वयिदधामि ॥ ॐ स्वस्त्वयिदधामि ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः सर्वंत्व
यिदधामीत्यनेनमंत्रेणसकृत्प्राशयति ॥ ॥ अथास्यायुष्यंकरोति ॥ तत्रकुमारस्य
नाभिदेशेवादक्षिणकर्णसमीपेअग्निरायुष्मानित्यादिवक्ष्यमाणमंत्राञ्जपति ॥ ॐ अ
ग्निरायुष्मान्त्सवनस्पतिभिरायुष्माँस्तेनत्वायुषायुष्मंतंकरोमि ॥ १ ॥ ॐ सोमआ
युष्माँन्त्सऽओषधीभिरायुष्माँस्तेनत्वायुषायुष्मंतंकरोमि ॥ २ ॐ ब्रह्मऽआयुष्मत्तद्ब्रा
ह्मणैरायुष्मत्तेनत्वायुषायुष्मंतंकरोमि ॥ ३॥ ॐ देवाऽआयुष्मंतस्तमृतैरायुष्मंतस्ते
नत्वायुषायुष्मंतंकरोमि ॥ ४॥ ॐ ऋषयऽआयुष्मंतस्तेव्रतैरायुष्मंतस्तेनत्वायुषायु
ष्मंतं·करोमि ॥५॥ ॐ पितरऽआयुष्मंतस्तेस्वधाभिरायुष्मंतस्तेनत्वायुषायुष्मंतंक
रोमि ॥ ६ ॥ ॐ यज्ञऽआयुष्मान्त्सदक्षिणाभिरायुष्माँस्तेनत्वायुषायुष्मंतंकरोमि ॥
॥ ७ ॥ ॐ समुद्रऽआयुष्मान्त्सस्रवंतीभिरायुष्मांस्तेनत्वायुषायुष्मंतंकरोमि ॥ ८ ॥

॥११३॥

एतावत्पर्यंतमग्निरायुष्मानित्यारभ्यत्रिर्जपति ॥ ॐत्र्यायुषञ्जमदग्नेःकश्यपस्यत्र्या
युषम् ॥ यद्देवेषुंत्र्यायुषन्तन्नोऽअस्तुत्र्यायुषम् ॥ त्र्यायुषमित्येतमपिमंत्रंत्रिर्जपति ॥
सयदिकामयेतकुमारः सर्वमायुरियादितितदाकुमारंवात्सप्रेणाभिमृशति ॥ दिवस्प
रीत्यारभ्यगोमंतमुशिजोविवव्रुरित्यंतोवात्सप्रः ॥ ॐ दिवस्परिप्रथमञ्जज्ञेऽअग्निर
स्मद्द्वितीयम्परिजातवेदाः॥तृतीयमप्सुनृमणाऽअजस्रमिन्धानऽएनञ्जरतेस्वाधीः ॥
॥१॥ विद्मातेऽअग्नेत्रेधात्रयाणिंविद्मातेधामविभृतापुरुत्रा ॥ विद्मातेनामंपरमङ्गुहाय
द्विद्मातमुत्सयतऽआयगन्थ ॥ २ ॥ समुद्रेत्वांनृमणाऽअप्स्वन्तर्नृचक्षाऽईधेदि
वोऽअग्नऽऊधन् ॥ तृतीयेत्वारजसितस्थिवाꣳसमपामुपस्थेमहिषाअवर्धन् ॥ ३ ॥

अक्रन्ददग्निस्तनयंन्निवद्यौःक्षामारेरिहद्वीरुधंःसमञ्जन् ॥ सुद्योयंज्ञानोविहीमिद्धोऽअ
ख्यदारोदसीभानुनाभात्यन्तः ॥ ४ ॥ श्रीणामुंदारोधरुणोरयीणाम्मंनीषाणाम्प्रा
र्पणःसोमंगोपाः ॥ वसुंःसूनुःसहसोऽअप्सुराजाविभात्यग्रंउषसांमिधानः ॥ ५ ॥ वि
श्वस्यकेतुर्भुवंनस्यगर्भआरोदसीऽअपृणाज्जायंमानः ॥ वीडुञ्चिदद्रिंमभिनत्पराय
ञ्जनायदग्निमयंजन्तपञ्च ॥ ६ ॥ उशिक्पावकोऽअंरतिःसुमेधामर्त्येष्वग्निरमृता
निधायि ॥ इयंर्तिधूममंरुपम्भरिभ्रदुच्छुक्रेणंशोचिषाद्यामिनंक्षम् ॥ ७ ॥ दृशानोरु
क्मऽउर्व्याव्यंद्यौदुर्मर्षमायुंःश्रियेरुचानः ॥ अग्निरमृतोऽअभवद्वयोभिर्यदेंन
न्द्यौरजंनयत्सुरेताः ॥ ८ ॥ यस्तेऽअद्यकृणवंद्भद्रशोचेपूपन्देवघृतवंन्तमग्ने ॥ प्रतन्नंय

प्रतरम्वस्योऽअच्छाभिसुम्नन्देवभंक्तंयविष्ठ ॥ ९ ॥ आतम्भंजसौश्रवसेष्वग्नऽउ
क्थऽउंक्थआभंजशस्यमाने ॥ प्रियःसूर्येप्प्रियोऽअग्नाभंवात्युज्जातेनभिनदुज्जानि
त्वैः ॥ १० ॥ त्वामंग्नेयजंमानाऽअनुद्यून्विश्वावसुंदधिरेवार्याणि ॥ त्वयांसहद्रविण
मिच्छमानाव्रजंगोमंन्तमुशिजोविवंव्रुः ॥ ११ ॥ ततःकुमारस्यप्रागादिचतुर्दिक्षुचत्वा
रःउपरिभागस्याभावेमध्येवानैऋत्यकोणेएकः पंचमएवंपंचब्राह्मणानवस्थाप्य ॥
इममनुप्राणेतियजमानोब्रूयात् ॥ ॥ एवंसर्वत्र ॥ व्यानेत्यादयः ॥ ततःपूर्वदिक्
स्थितोब्राह्मणःकुमारंलक्षीकृत्यप्राणेतिब्रूयात् ॥ एवंव्यानेतिदक्षिणतः ॥ अपानेत्य
परतः ॥ उदानेत्युत्तरतः ॥ समानेतिपंचमउपरिष्टादवेक्षमाणोब्रूयात् ॥ अविद्यमा
नेषुब्राह्मणेषुस्वयमेवप्रतिदिशंपरिक्रम्यैतत्करोति ॥ स्वयंकरणपक्षेप्रेषाभावः ॥ य
स्मिन्देशेकुमारोभवति तंदेशमभिमंत्रयते ॥ देशंसूतिकागारम् ॥ ॥ तत्रमंत्रः ॥ ॐ

वेदतेभूमिहृदयन्दिविचन्द्रमसिश्रितम् ॥वेदाहन्तन्मान्तद्विद्यात्पश्येमशरदःशतञ्जीवेमशरदःशतꣳशृणुयामशरदःशतम् ॥ १ ॥ अथैनंकुमारमभिमृशति ॥ ॐ अश्माभवपरशुर्भवहिरण्यमस्तृतम्भव ॥ आत्मावैपुत्रनामासिसजीवशरदःशतम् ॥ १ ॥ अथास्यमातरमभिमंत्रयते ॥ ॐ इडासिमैत्रावरुणीवीरेवीरमजीजनथाः ॥ सात्वम्वीरवतीभवयास्मान्वीरवतोकरत् ॥ १ ॥ इतिमंत्रेण ॥ अथास्यमातुर्दक्षिणस्तनंजलेनप्रक्षाल्यकुमारायप्रयच्छति ॥ ॐ इमꣳस्तनमूर्यं० ॥१ ॥ ततोवामस्तनंप्रक्षाल्यप्रयच्छति ॥ ॐ यस्तेस्तनः शशयोजोमयोभूर्योरत्नधावसुविद्यःसुदत्र ÷॥ येनविश्वापुष्यसिवार्याणिसरस्वतीतमिहधातवेकः ॥ १ ॥ इत्यनेनमंत्रेण ॥ ततःसूतिकायाः खट्वाधस्तात्कुमारस्याशिरःप्रदेशेउदकपूर्णकलशंनिदधाति ॥ ॐ आपोदेवेषुजा

१ इदं कुमारस्यमूर्ध्नीति कारिकाकारः ॥ हृदितुजयरामः ॥ सर्वशरीरेतुहरिहरः ॥

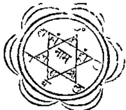
ग्रंथयथादेवेपुजाग्रंथं ॥ एवमस्यार्ङसूतिकायार्ङसपुत्रिकायांजाग्रथ ॥ १ ॥ इत्यने
नमंत्रेण॥तदुदकपात्रंस्थापितमेवदशाहंतिष्ठतिप्रागुत्थानात् ॥ ततोनालच्छेदनम् ॥
ततःसूतिकागृहद्वारदेशेअरत्निमात्रेस्थंडिलेपंचभूसंस्कारान्कृत्वासूतिकाग्नेःस्थाप
नम् ॥ संपूज्यहविःसंस्कृत्यपर्युक्ष्य॥अतःप्रभृत्युत्थानंयावत्तावत्सायंप्रातःसंधिवेल
योर्द्वयोःप्रत्यहंयावत्सूतिकास्नानंकरोतितावद्दशाहपर्यंतंफलीकरणमिश्रान्सर्षपां
स्तस्मिन्नग्नौद्वेद्वेआहुतीहस्तेनजुहोति ॥ फलीकरणमिश्रान्सूक्ष्मतंडुलाग्रमिश्रान् ॥
तत्रमंत्रौ ॥ ॐ शंडामर्काउपवीरःशौंडिकेयऽउलूखलः ॥ मलिम्लुचोद्रोणासश्च्यवनो
नश्यतादितःस्वाहा ॥ इदंशंडामर्कायउपवीरायशौंडिकेयायउलूखलायमलिम्लुचो
द्रोणासश्च्यवनोनश्यतादितेभ्यश्चनमम ॥ १ ॥ ॐ आलिखन्ननिमिषःकिम्वदन्तऽउप
श्रुतिः ॥ हर्य्यक्षःकुम्भीशत्रुःपात्रपाणिर्नृमणिर्हन्त्रीमुखःसर्षपारुणश्च्यवनोनश्यतादितः

स्वाहा ॥ इदमालिखन्ननिमिपायकिंवद्धयउपश्रुतयेहर्यक्षायकुंभीशत्रवेपात्रपाणयेनृ
मणयेहंत्रीमुखाय सर्पपारुणायचवनायच नमम ॥ ॥ ॥ २ ॥ इत्याहुतिद्वयम् ॥
यदिकुमारग्रहोवालमुपद्रवेत्तदातंवालंजालेनप्रच्छाद्योत्तरीयेणवाससावाप्रच्छाद्यां
कआधायतंवालंहृदिस्पृशन्पिताजमति ॥ ॐ कुर्कुरः सुकुर्कुरः कुर्कुरोवालबंधनः ॥
चेच्चेच्छुनकः सृजनमस्तेऽअस्तुसीसरोलपेतापव्हरतत्सत्यम् ॥यत्तेदेवावरमदद्वुः स
त्वंकुमारमेववावृणीथाः ॥ चेच्चेच्छुनकःसृजनमस्तेऽअस्तुसीसरोलपेतापव्हरतत्स
त्यम्॥यत्तेसरमामातासीसरःपिताश्यामशबलौभ्रातरौ ॥चेच्चेच्छुनकः सृजनमस्तेऽ
अस्तुसीसरोलपेतापव्हरतत्सत्यम् १॥इत्यंतंपठितेनरक्षति॥ॐननामयतिनरुदतिन
हृष्यतिनग्लायतियत्रवयंवदामोयत्रचाभिमृशामसि ॥ १ ॥ इत्यनेनमंत्रेणाभिमृश
तिकुमारंपिता ॥ ॥ कृतस्यकर्मणःसांगतासिद्धयर्थंस्मृत्युक्तान्दशसंख्याकान्ब्राह्म

११६॥

णान्सूतकांतेभोजयिष्ये ॥ तेनश्रीकर्मा॰ ॥ ब्राह्मणेभ्योगंधतांबूलवस्त्रालंकारादिभ
र्यथाविभवंसंपूज्य॥तेभ्यश्चसुवर्णादिदक्षिणांदत्वातेभ्यआशिषोगृहीत्वा ॥ ॥ मातॄणां
विसर्जनम् ॥ यांतुमातृगणाः सर्वेस्वशक्त्यापूजितामया॥इष्टकामप्रसिद्ध्यर्थंपुनराग
मनायच ॥ १ ॥ इतिविसर्जयेत् ॥ कुमार्याश्चेतज्जातकर्मामंत्रकंकार्यम्॥रात्रौसंध्या
यांग्रहणेजाताशौचांतरमध्येपीदंकार्यम् ॥मृताशौचमध्येजातश्चेत्तदैवाशौचांतेवाका
र्यम्॥पितरिग्रामांतरगतेपिपितृव्यादिगोत्रजोज्येष्ठक्रमेणेदंकुर्यात् ॥ इदमायुष्यक
रणंकालातिक्रमेपिक्रियते ॥ मेधाजननंतुमुख्यकालातिक्रमान्ननिवर्ततेतस्मात्कुमा
रंजातंघृतंवैवाग्रेप्रतिलेहयंतिस्तनंवानुधापयंतीतिजातमात्रस्यकुमारस्यश्रुत्यामेधा
जननोपदेशात्संस्कारकर्मत्वाच्च ॥ ॥ इतिसंस्कारभास्करेजातकर्मसंस्कारप्रयो
गः ॥ ॥ अथबालस्यदुष्टदृष्टिदोषादौरक्षाविधिः॥ ॥वासुदेवोजगन्नाथःपूतनातर्ज

नोहरिः ॥ रक्षतित्वारितंबालंमुंचमुंचकुमारकम् ॥ कृष्णरक्षशिशुंशंखमधुकैटभमर्द
न ॥ प्रातःसंगवमध्यान्हेसायान्हेषुचसंध्ययोः ॥ महानिशिसदारक्षकंसारिष्टनिषू
दन ॥ यद्गोरजः पिशाचांश्चगृहान्मातृग्रहानपि ॥ बालग्रहान्विशेषेणच्छिंधिच्छिंधि
महाभयान् ॥ त्राहित्राहिहरेनित्यंत्वद्रक्षाभूषितंशिशुम् ॥ इतिभस्माभिमंत्र्यैवभूषये
त्तेनभस्मना ॥ शिशोर्ललाटाद्यंगेषुरक्षांकुर्याद्यथाविधि ॥ इतिप्रयोगसारे ॥ ॥ रक्ष
रक्षमहादेवनीलग्रीवजटाधर ॥ ग्रहैस्तुसहितोरक्षमुंचमुंचकुमारकम् ॥ अमुंमंत्रंभूर्ज
पत्रेविलिख्यतत्पत्रंदक्षिणभुजेवध्नीयादितियंत्रोद्धारे ॥ ॥ बालरोदनपरिहारार्थं
यंत्रमुक्तंमयूखे ॥ षडस्रमध्ये ह्रींकारस्तन्मध्येशि इदंयंत्रंयथो
शोर्नामविलिख्यषट्कोणेषु ॐलुलुवस्वाहेतिमंत्रषडक्ष क्तंलिखेत्

राणिविलिख्यतद्बहिर्नेमिवद्वृत्तद्वयंविलिख्यतद्बहिरधोमुखैरर्धचंद्रैरावेष्ट्यपंचोपचा
रैःसंपूज्यबालहस्तेबध्नीयादिति।बालग्रहशांत्यादिकंबालग्रहस्तवश्चशांतिकमलाक
रशांतिमयूखयोर्द्रष्टव्यः॥ ॥अथषष्ठीपूजनम्॥ ॥तद्यथा॥विघ्नेशजन्मदानांचजीवं
त्याश्चप्रपूजनम्॥जातादिपंचमेषष्ठेनिशीथेबलिमाहरेत्॥ १ ॥द्वारतृतीयभागेतुपु
त्तलैश्चापिकज्जलैः॥ दक्षिणोत्तरयोर्देशेलेख्यचत्वारिपूजयेत्॥ २ ॥ द्वारस्योर्ध्वंतृ
तीयभागइति॥ ॥अर्चयेद्दशदिक्पालान्गीतवादित्रनिःस्वनैः॥ कृत्वाजागरणंरा
त्रौगीतैश्चशांतिपाठकैः॥ ३ ॥ दशाहंसूतिकागारमायुधैश्चविशेषतः॥ वन्हिःसधू
मःसलिलापूर्णकुंभैःप्रदीपकैः॥ ४ ॥ मुसलादितथाशस्त्रैर्वर्णकैश्चित्रितेनच ॥ विभू
तिरक्षांकुर्वीतसर्षपान्विकिरेत्तथेति ॥ ५ ॥ सूतिकावासनिलयाजन्मदानामदेव
ताः॥ तासांयागनिमित्तंतुशुद्धिर्जन्मनिकीर्तितेति ॥ प्रथमेदिवसेषष्ठेदशमेचैवसर्व

दा॥त्रिष्वेतेपुनकुर्वंतिसूतकंपुत्रजन्मनीतिसंस्कारनृसिंहे॥ ॥तच्चपंचमषष्ठदिनेवापूर्वं
रात्रौपित्रादिर्द्विराचम्यप्राणानायम्यदेशकालसंकीर्तनांतेअनयोःसूतिकाबालकयोः
आयुरारोग्याभिवृद्ध्यर्थंसकलारिष्टशांतिद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंविघ्नेशस्यजन्मदा
नांजीवंत्यपरनाम्न्याः षष्ठीदेव्याःशस्त्रगर्भाभगवत्याश्चयथामिलितोपचारैःपूजनंक
रिष्ये॥ ॥एतत्प्रतिमाःपीठादौवाक्षतपुंजेषुपूगीफलेषुविनिवेश्याः॥ संप्रदायस्तुस्व
र्णमयीमेकांजीवंतिकाप्रतिमांकृत्वातस्याश्चअग्न्युत्तारणपूर्वकप्राणप्रतिष्ठांकुर्वंति॥स
र्वासांपृथग्वाएकतंत्रेणषोडशोपचारैःपूजनम्॥ तद्यथा॥ आयाहिवरदेदेविषष्ठीदेवी
तिविश्रुता॥ शक्तिभिःसहपुत्रंमेरक्षरक्षवरानने॥ १॥ मनोजूतिरितिप्रतिष्ठा॥ अथ
ध्यानम्॥ देवीमंजनसंकाशांचंद्रार्धकृतशेखराम्॥सिंहारूढांजगद्धात्रींकौमारींभक्त
वत्सलाम्॥खड्गंखेटंचबिभ्राणामभयांवरदांतथा॥ तारकाहारभूषाढ्यांचितयामिन

वांशुकाम् ॥ १ ॥ ॐ श्रीश्चतेलक्ष्मी० ॥ १ ॥ ॐ भूर्भुवःस्वःविघ्नेशजन्मदाषष्ठीदेवी
जीवंतिकाभ्योनमः ॥ ध्यायामि ॥ एवंसर्वत्र ॥ आगच्छवरदेदेविस्थानेचात्रस्थि
राभव ॥ आराधयामिभक्त्यात्वांरक्षबालंचसूतिकाम् ॥१॥ॐहिरण्यवर्णांहरिणींसुव
र्णरजतस्रजाम् ॥ चंद्रांहिरण्मयींलक्ष्मींजातवेदोममावह ॥ ॥ ॐ भू० विघ्नेशाय०
विघ्नेशमावा० ॥ जन्मदायैषष्ठीदेव्यैनमः ॥ जन्मदाषष्ठीदेवीमावाह० ॥ ॐ शस्त्र
गर्भाभगवत्यैनमःशस्त्रगर्भांभगवतीमावाह० ॥ संध्यारागनिभंरक्तमासनंस्वर्णनि
र्मितम् ॥ गृहाणसुमुखीभूत्वारक्षबालंचसूतिकाम् ॥ॐतांमऽआवहजातवेदोलक्ष्मीम
नपगामिनीम् ॥ यस्यांहिरण्यंविन्देयङ्गामश्वम्पुरुषानहम् ॥ ॐभू० विघ्ने० ॥आस
नंसमर्पयामि ॥ गंगाजलंसमानीतंसुवर्णकलशेस्थितम् ॥ पाद्यंगृहाणमेबालंसूतिकां

चैवपालय ॥ ॐ अश्वपूर्णांरथमध्यांहस्तिनादप्रमोदिनीम्॥ श्रियंन्देवीमुपंव्हयेश्री
मौदेवीर्जुषताम्॥ॐ भू० वि० पाद्यं० ॥अक्षतापुष्पगंधाढ्यमर्घ्यार्थंनिर्मलंजलम्॥गृ
हाणपाहिमेपुत्रंसूतिकांभयहारिणि ॥ ॐ कांसोस्मितांहिरण्यप्राकारांमाद्रांज्ज्वलं
न्तींतृप्तान्तुपर्यन्तीम् ॥ पद्मेस्थितांपद्मवर्णांतामिहोपव्हयेश्रियंम्॥ॐभू० वि०अर्घ्यं
सम० ॥ गृहाणाचमनीयंतुकर्पूरैलादिवासितम् ॥ सबालांसूतिकांपाहिजगन्मातर्न
मोस्तुते ॥ॐ चुद्राम्प्रभासांयशसाज्ज्वलंन्तींश्रियंलोकेदेवजुष्टामुदाराम् ॥ ताम्पद्मने
मिंशरणमहम्प्रपद्येअलक्ष्मीमेंनश्यतान्त्वांवृणोमि ॥ ॐ भू० वि० आचमनंस०
पंचामृतंगृहाणेदंपयोदधिघृतंमधु॥ शर्करासहितंदेविपाहिबालंसमातृकम्॥ॐघृतेन

सीतामधुनासमंज्यताम्विश्वैर्देवैरनुमतामरुद्भिः ॥ ऊर्जस्वतीपयसापिन्वमानास्मा
न्सीतेपयसाभ्यावंवृत्स्व ॥ ॐ भू० वि० पंचामृतस्नानंस० ॥ दुकूलादिमयंदेवीना
नारत्नैःपरिष्कृतं ॥ परिधत्स्वामलंवस्त्रंरक्षमेसुतसूतिके॥ॐउपैतुमांदेवसखःकीर्तिश्च
मणिनासह ॥ प्रादुर्भूतोसुराष्ट्रेस्मिन्कीर्तिमृद्धिंददातुमे ॥ ॐ भू० वि० वस्त्रंसमर्प
यामि ॥ नानारत्नमयंदिव्यंमुक्ताहारमयंशुभम् ॥ गृहाणकालरात्रित्वंरक्षमेसुतसूति
के॥ॐ क्षुत्पिपासामलाज्येष्ठाअलक्ष्मीर्नाशयाम्यहम् ॥ अभूतिमसमृद्धिंचसर्वान्निर्णु
दमेगृहात् ॥ ॐ भू० वि० अलंकारान्समर्पयामि ॥ कर्पूरागरुकस्तूरीकंकोलादिसम
न्वितम् ॥ चंदनंस्वीकुरुत्वंमेरक्षबालंचसूतिकाम् ॥ ॐ गंधद्वारांदुराधर्षांनित्यपुष्टां

करीपिणीम्॥ईश्वरींसर्वभूतानांतामिहोपह्वयेश्रियं॥ॐ भू॰ वि॰चंदनंसमर्पयामि ॥
सुमाल्यानिसुगंधीनिमालत्यादीनिवैप्रभो॥ गृहाणवरदेदेविरक्षबालंचसूतिकाम्॥ॐ
मनसःकाममाकूतिम्वाचःसत्यमशीमहि ॥ पशूनांरूपंमन्यस्यमयिश्रीःश्रयतांयशः
॥ ॐ भू॰ वि॰ पुष्पंसम॰॥ हरिद्राकुंकुमादीनिनानापरिमलानिच॥ गृहाणकाल
रात्रित्वंरक्षबालंचसूतिकाम् ॥ ॐ अहिरिवभोगैः॰ ॥ ॐ भू॰ वि॰ परिमलद्रव्यंस
म॰॥वनस्पत्युद्भवंधूपंदिव्यंस्वीकुरुदेविमे॥प्रसीदसुमुखीभूत्वारक्षमेसुतसूतिके॥ॐ
कर्दमेनप्रजाभूतामयिसंभ्रमकर्दम ॥ श्रियंवासयमेकुलेमातरंपद्ममालिनीम् ॥ भू॰
वि॰धूपंस॰॥आज्यंवर्तिकृतंदेविज्योतिषांज्योतिषंतथा॥जीवंतिकेगृहाणेमंरक्षमेसुत
सूतिके ॥ॐआपःस्रजंन्तुस्निग्धानिचिक्लीतवसमेगृहे ॥ नीचदेवीम्मातरंश्रियंम्वास

यंमेकुले ॥ ॐ भू० वि० दीपंसम० ॥ नैवेद्यंलेह्यपेयादिषड्रसैश्चसमन्वितम् ॥ भुंक्ष्व
देविगणेर्युक्तारक्षमेसुतसूतिके ॥ १ ॥ ॐ आर्द्रांयःकरिणींयष्टींसुवर्णांहेमुमालिनीं ॥
सुर्यांहिरण्मयींलक्ष्मींजातवेदोमुमावह ॥ भू० वि० नैवेद्यंसम० ॥ इदंफलंमयादे
विस्थापितंपुरतस्तव ॥ तेनमेपरितुष्टात्वंरक्षबालंचसूतिकाम् ॥ ॐयाःफलिनी० ॥
ॐ भू० वि० फलंस० ॥ नागवल्लीदलंरम्यंपूगीफलसमन्वितम् ॥ भद्रेगृहाणतांबूलं
पाहिमेसुतसूतिके ॥ ॐ आर्द्राम्पुष्करिणींपुष्टींपिंगलांपद्ममालिनीम्॥चन्द्रांहिरण्मं
यींलक्ष्मींजातवेदोमुमावह ॥ ॐ भू० वि० तांबूलंसम० हिरण्यगर्भेतिदक्षिणां० ॐ
भू० वि० दक्षिणांस० ॥ कदलीगर्भसंभूतंकर्पूरंचप्रदीपितम्॥ आरार्तिकमहंकुर्वेरक्ष

वालंचसूतिकाम् ॥ ॐ इदर्ठंहविः० ॥ ॐ भू० वि० कर्पूरनीराजनंसमर्पयामि॥नाना सुगंधपुष्पाणियथाकालोद्भवानिच ॥ पुष्पांजलिंगृहाणेमंरक्षमेसुतसूतिके ॥ ॐ श्रीश्चंतेलक्ष्मी० ॥ ॐ भू० वि० पुष्पांजलिंसम० ॥ यानिकानि० सप्तास्येतिप्रदक्षिणां० ॥ अथप्रार्थना ॥ षष्ठीदेविनमस्तुभ्यंसूतिकाग्रहशालिनी ॥ पूजितापरयाभत्त्यादीर्घमायुःप्रयच्छमे ॥ १ ॥ जननीजन्मसौख्यानांवर्धिनीधनसंपदाम् ॥ साधिनीसर्वभूतानांजन्मदेत्वांनतावयम् ॥ २ ॥ गौरीपुत्रोयथास्कंदःशिशुत्वेरक्षितःपुरा॥ तथाममाप्यमुंबालंषष्ठिकेरक्षतेनमः ॥ ३ ॥ यथादाशरथीरामश्चतुर्मूर्तिर्भवप्रदे ॥ त्वयासंरक्षितस्तद्वद्बालंपाहिशुभप्रदे ॥ ४ ॥ विष्णुनाभिस्थितोब्रह्मादैत्येभ्योरक्षितस्त्वया ॥ तथामेबालकंरक्षयोगनिद्रेनमोस्तुते ॥ ५ ॥ रक्षितौपूतनादिभ्योनंदगो

पसुतौयथा ॥ तथामेबालकंपाहिदुर्गेदेविनमोस्तुते ॥ ६ ॥ यथावृत्रासुरादिंद्रोरक्षि
तोदितिबालकः ॥ त्वयातथामेबालोयंरक्षणीयोमहेश्वरि ॥ ७ ॥ यथात्वयांजनीपुत्रो
हनुमान्रक्षितःशिशुः॥तथामेबालकंरक्षदुर्गेदुर्गार्तिहारिणि ॥ ८ ॥रुद्रस्वर्गाद्यथादेविक
श्यपादिसुतास्त्वया॥मातस्त्राहितथाबालंविष्णुमायेनमोस्तुते॥ ९ ॥सर्वविघ्नानपाकृ
त्यसर्वसौख्यप्रदायिनि॥जीवंतिकेजगन्मातःपाहिनःपरमेश्वरि ॥१०॥अनयापूजया
विघ्नेशस्यजन्मदाजीवंत्यपरनाम्नीषष्ठीदेवीशस्त्रगर्भाभगवत्यःप्रीयंताम् ॥ततोदिक्पा
लपूजनम् ॥ ततोनीराजनम्॥सूतिकागृहेबलिंसोपस्करंदद्यात् ॥ तत्रमंत्रः ॥क्षेत्रस्या
धिपतेदेविसर्वारिष्टविनाशिनि ॥ बलिंगृहाणमेरक्षक्षेत्रंसूतींचबालकम् ॥ १ ॥ इमंसो
पस्करबलिंक्षेत्राधिपत्यैदेव्यैसमर्पयामि ॥ ततआगत्यद्वारस्योभयतः कज्जलेनद्वेद्वे
मातरौलिखेत् ॥ तन्नामानि ॥ धिषणावृद्धिमाताचतथागौरीचपूतना ॥ आयुर्दात्र्यो

भवंत्वेताअद्यबालस्यमेशिवाः ॥ पंचोपचारैःपूजयेत् ॥ सुवासिनीभोजनम्॥विप्रेभ्य श्चखाद्यतांबूलदक्षिणादिदद्यात्॥तेभ्यआशिषोगृहीत्वा ॥ दशमेन्हिविसर्जनंकार्यम् ॥ जननाशौचमध्येप्रथमषष्ठदशमदिनेषुदानेप्रतिग्रहेचनदोषः ॥ अन्नंतुनिषिद्धम्॥अत्र पंचमषष्ठदिनयोःपुरुषाः शस्त्रहस्ताः स्त्रियश्चनृत्यगीतकारिण्यः अस्यांरात्रौजा गरणंकुर्युः ॥ सूतिकागेहंसधूपाग्निदीपंशस्त्रमुशलांबुविभूतियुतंकार्यम्॥सर्षपांश्चसर्व तोविकिरेत् ॥ अन्यदपियथाचारंकार्यम् ॥ विप्राश्चशांतिपाठंपठेयुः॥ ॥इतिसंस्कार भास्करेषष्ठीपूजनम् ॥ ॥अथरात्रिवर्गः ॥ रात्रिवर्गोनामशांतिपाठः॥ तंचदशदि नंसूतिकासमीपेप्रदोषसमयेजपेत् ॥ ॥अद्यपू० तिथौसकलारिष्टशांतिपूर्वकंसूति काबालकयोःआयुष्याभिवृद्ध्यर्थंश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंशांतिपाठजपंकरिष्येइतिसंक ल्पः ॥ ॥तत्रायंक्रमः ॥ गणानांत्वेतिप्रथमंश्रीश्चतेतदनंतरम्॥ब्रह्मयज्ञानम्प्रथम

मिदम्विष्णुस्तुत्र्यम्बकम् ॥भूरसिभूमिप्रथममापोहिष्ठाततःपरम् ॥ तेजोसिशुक्रमि
तिचवायोयेतेघृतंघृतम् ॥२॥ नवग्रहाणांमंत्राश्चदिक्पालानांतथैवच ॥ आशुःशिशा
नमारभ्यमर्मांण्यंततंततःपठेत् ॥ ३ ॥ दिवस्परिसमारभ्यविवद्रुक्ष्यायुषंजपेत् ॥ आ
नोभद्राःसमारभ्यजनित्वांततःपरम्॥४॥ऋचम्वाचंसमारभ्यअंतेतुशरदःशतात् ॥
रात्रिवर्गमिमंजाप्यंबालानांभयनाशनम् ॥५॥ ॥ इतिसंस्कारभास्करेरात्रिवर्गक्र
मःसमाप्तः ॥ ॥ अथनामकरणसंस्कारनिर्णयः ॥एकादशाहेद्वादशाहेवाविप्रस्यना
मकर्म ॥ क्षत्रियाणांत्रयोदशेषोडशेवादिने ॥ वैश्यानांषोडशेविंशतितमेवादिने ॥
द्वाविंशेमासांतेवाशूद्राणाम् ॥ दशम्यामुत्थाप्येतिप्रसवादिनमारभ्यदशम्यांरात्र्याम
तीतायामेकादशेह्निसूतिकामुत्थाप्यस्नापयित्वामातृपूजापूर्वकंनांदीमुखश्राद्धंव्य
तिरिक्तंत्रीन्ब्राह्मणान्भोजयित्वापितानामकरोति ॥ तद्यथोक्तम् ॥ अत्रपितृगृहणाद

भवंत्वेताअद्यवालस्यमेशिवाः ॥ पंचोपचारैःपूजयेत् ॥ सुवासिनीभोजनम्॥विप्रेभ्य श्चखाद्यतांबूलदक्षिणादिदद्यात्॥तेभ्यआशिषोगृहीत्वा ॥ दशमेन्हिविसर्जनंकार्यम् ॥ जननाशौचमध्येप्रथमषष्ठदशमदिनेषुदानेप्रतिग्रहेचनदोषः ॥ अन्नंतुनिषिद्धम्॥अत्र पंचमषष्ठदिनयोःपुरुषाः शस्त्रहस्ताः स्त्रियश्चनृत्यगीतकारिण्यः अस्यांरात्रौजा गरणंकुर्युः ॥ सूतिकागेहंसधूपाग्निदीपंशस्त्रमुशलांबुविभूतियुतंकार्यम्॥सर्षपांश्चसर्व तोविकिरेत् ॥ अन्यदपियथाचारंकार्यम् ॥ विप्राश्चशांतिपाठंपठेयुः॥ ॥इतिसंस्कार भास्करेषष्ठीपूजनम् ॥ ॥अथरात्रिवर्गः ॥ रात्रिवर्गोनामशांतिपाठः॥ तंचदशदि नंसूतिकासमीपेप्रदोषसमयेजपेत् ॥ ॥अद्यपू० तिथौसकलारिष्टशांतिपूर्वकंसूति कावालकयोःआयुष्याभिवृद्ध्यर्थंश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंशांतिपाठजपंकरिष्येइतिसंक ल्पः ॥ ॥तत्रायंक्रमः ॥ गणानांत्वेतिप्रथमंश्रीश्चतेतदनंतरम्॥ब्रह्मयज्ञानम्प्रथम

मिदम्विष्णुस्तुत्र्यम्बकम् ॥भूरासभूमिप्रथममापोहिष्ठाततःपरम् ॥ तेजोसिशुक्रमि
तिचवायोयेतेघृतंघृतम् ॥२॥ नवग्रहाणांमंत्राश्चदिक्पालानांतथैवच ॥ आशुःशिशा
नमारभ्यमर्माण्यंतंततःपठेत् ॥ ३ ॥ दिवस्परिसमारभ्यविवद्धुत्र्यायुषंजपेत् ॥ आ
नोभद्राःसमारभ्यजनित्वांततःपरम्॥४॥ऋचम्वाचंसमारभ्यअंतेतुशरदःशतात् ॥
रात्रिवर्गमिमंजाप्यंबालानांभयनाशनम् ॥५॥ ॥ इतिसंस्कारभास्करेरात्रिवर्गक्र
मःसमाप्तः ॥ ॥ अथनामकरणसंस्कारनिर्णयः ॥एकादशाहेद्वादशाहेवाविप्रस्यना
मकर्म ॥ क्षत्रियाणांत्रयोदशेषोडशेवादिने ॥ वैश्यानांषोडशेविंशतितमेवादिने ॥
द्वाविंशेमासांतेवाशूद्राणाम् ॥ दशम्यामुत्थाप्येतिप्रसवादिनमारभ्यदशम्यांरात्र्याम
तायामेकादशेह्निसूतिकामुत्थाप्यस्नापयित्वामातृपूजापूर्वकंनांदीमुखश्राद्धंव्य
…त्वात्रीन्ब्राह्मणान्भोजयित्वापितानामकरोति ॥ तद्यथोक्तम् ॥ अत्रपितृगृहणाद

र्थापिपितुर्नियमोवगम्यते ॥ अत्राप्यसन्निधौपितरिअन्यः कश्चित्कुलवृद्धःकरो
ति ॥ तत्र ॥ कृष्णोनंतोऽच्युतश्चक्रीवैकुंठोथजनार्दनः ॥ उपेंद्रोयज्ञपुरुषोवासुदेवस्त
थाहरिः ॥ योगीशःपुण्डरीकाक्षोमासनामान्यनुक्रमात् ॥ अत्रयथाचारंचैत्रादिमा
र्गशीर्षादिर्वाक्रमः ॥ तच्चत्रिपुरुषवाचिदेवतावाचिस्विष्टंवायुग्माक्षरंप्रतिष्ठाकामः ॥
चतुरक्षरंब्रह्मवर्चसकामोनामकुर्यात्॥तच्चघोषवदादि॥घोषवंतिअक्षराणि ॥ गघङ ॥
जझञ ॥ डढण ॥ दधन ॥ बभम ॥ नामादौ ॥ अंतःस्थायरलवाः नाम्नोमध्येभवं
ति ॥ दीर्घावसानम् ॥ कृत्प्रत्ययांतम् ॥ नतद्धितांतम्॥कन्यकायास्तुअयुग्माक्षरम् ॥
आकारांतम् ॥ तद्धितांतम्॥अत्रब्राह्मणस्यशर्मांतंनामकुर्यात्॥क्षत्रियस्यवर्मांतम्॥वै
श्यस्यगुप्तांतम्॥शूद्रस्यदासांतम्॥नाक्षत्रनामानितुचूचेचोलाश्विनीप्रोक्तेत्यादिज्यो
तिर्ग्रंथोक्तावकहडाचक्रानुसारेणाश्विन्यादिचतुश्चरणेषुचूडामाणिश्चेदीशश्चोलेशोल

क्ष्मणइत्यादिकानिकुर्वंति ॥ कातीयानांकृत्तिकोत्पन्नस्याग्निशर्मेतिनक्षत्रदेवतासंब
द्धंनाक्षत्रंनामकुर्यात् ॥ नाक्षत्रनामैवाभिवादनीयंगुप्तंचामौंजीबंधनात् मातापि
तरावेवजानीयाताम्॥ व्यावहारिकंनामचतुर्थम्॥तच्चकवर्गादिषुतृतीयचतुर्थपंचमव
र्णहकारान्यतमवर्णाद्यावयवकम् । यरलवान्यतममध्यवर्णयुतमूलवर्णरहितंविसर्गा
तम् ॥ पित्रादिपुरुषत्रयान्यतमवाचकंशत्रुवाचकभिन्नताद्धितप्रत्ययरहितंकृत्प्रत्ययां
तंयुग्माक्षरंपुंसामयुग्माक्षरंस्त्रीणांकार्यम् ॥ तद्यथा ॥ भक्ताइत्यावंतंदेवतानाम ॥
मासनामसु ॥ चक्रिणी ॥ वैकुंठी ॥ वासुदेवी ॥ एतानि त्रीणिडीबंतानि ॥ हरिरि
त्यतन्नामकन्यापुत्रयोःसमानम् ॥ शेषाण्यष्टौ ॥ जनार्दना ॥ उपेंद्रा ॥ यज्ञपुरुषा
योगीशा ॥ पुंडरीकाक्षा ॥ कृष्णा ॥ अनंता ॥ अच्युता ॥ एतान्यावंतानिज्ञेयानी
तिधर्मसिंधौ ॥ एतन्नामकरणंकन्यायास्तु अयुजाक्षरमाकारांतं ताद्धितप्रत्ययां

तंकार्यम् ॥ मासनामानितु ॥ श्रीर्लक्ष्मीः कमलापद्मासीतासत्याचरुक्मिणी ॥ मा
धवीचेंदिरादेवीतुलसीजांबवत्यपि ॥ एतानिमासनामानिकन्यायाःक्रमतोवदेत् ॥
इतिखंडूभट्टपद्धतौ ॥ ॥ तच्चजन्मतएकादशेन्हिवायथाचारंनियतदिनेनामकरणं
कार्यम्।नियतकालेपिविष्टिवैधृतिव्यतीपातग्रहणसंक्रांत्यमावास्याश्राद्धदिनंचेत्तर्हि
नकार्यं॥ नियतकालेक्रियमाणेगुरुशुक्रास्तवाल्यवार्धक्यवक्रातिचारमलमासादिनि
षेधोनास्ति ॥ नियतकालातिक्रमेतुज्योतिःशास्त्रोक्तशुभदिनेकार्यम्॥यदिकेनचित्प्र
कारेणप्राप्तकालेजातकर्मनभवतितदाअनादिष्टप्रायश्चित्तपूर्वकंनामकर्मकालेजात
कर्मनामकर्मचसहैकतंत्रेणकार्यम्॥सकृदेवभवेच्छ्राद्धमित्याशयस्तुप्रसिद्धः॥ ॥अ
थप्रयोगः ॥ तत्रायंक्रमःशिष्टाचारश्च ॥ नामाख्येमातृनांदीन्यजतिजननतोद्वादशै
कादशेवाविप्रांस्त्रीन्भोजयित्वाकृतमपिचभवेत्ताद्धितंनैवपुंसः ॥ तस्यादौघोषवंतोयर

त्वपुरत्तःशर्मवर्मेतिगुप्तेत्येतेविप्रादिवर्णास्त्रितयेपुअभिधानंत(?)मीवंतमस्याः ॥ १ ॥
ततःकुमारपितामंगलंस्नात्वाऽहतेवाससीपरिधायधृतमंगलतिलकःशुभासनेउपवि
श्याचम्यप्राणानायम्यदेशकालकीर्तनांतेअस्यशिशोःबीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणा
युरभिवृद्धिद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंनामकरणंकरिष्ये ॥ तत्रानिर्विघ्नार्थंगणपतिपूज
नंस्वस्तिपुण्याहवाचनंमातृकापूजनंनांदीश्राद्धंचकरिष्येइतिकृत्वा॥ अत्रपुण्याहवा
चनांतेप्रजापतिःप्रीयतामितिवदेत् ॥ नामकरणेअधिकारार्थंत्रीन्ब्राह्मणान्भोजयि
ष्ये ॥ अत्रशिष्टाचारप्राप्तंनामदेवतापूजनम् ॥ तद्यथा॥कांस्यपात्रेतंडुलान्प्रसार्यतदु
परिसुवर्णशलाकयाकुलदेवताप्रयुक्तमादावमुकदेवताभक्तइतिनाम ॥ मासनाम ॥
नक्षत्रनाम ॥ व्यवहारनाम ॥ एवंनामचतुष्टयंलिखित्वा ॥ ॥ अस्यशिशोर्दीर्घायु
ष्यप्राप्त्यर्थंनामदेवतापूजनंकरिष्यइतिसंकल्पः ॥ मनोजूतिरितिप्रतिष्ठा ॥ श्रीश्चते

इतिमंत्रेणनामदेवताभ्योनमइतिषोडशोपचारैःसंपूज्य॥ततःदक्षिणतःमातुरुत्संगस्थ
स्यशिशोर्दक्षिणकर्णेकथयति ॥ हेकुमारत्वंगणपतिभक्तोसि॥हेकुमारत्वंकुलदेव्याभ
क्तोनाम्नामार्तंडोसि ॥हेकुमारत्वंमासनाम्नाकृष्णोसि ॥ हेकुमारत्वंनक्षत्रनाम्नाचूडाम
णिरसि ॥ हेकुमारत्वंव्यवहारनाम्नारामचंद्रोसीति॥इतिकथयित्वा ॥मनोजूतिरिति
मंत्रपठनांतेविप्रैर्नामसुप्रतिष्ठितामितिवाचयित्वा ॥ ततोब्राह्मणानभिवादयेत् ॥ त
द्यथा ॥ हेकुमारत्वंगणपतिभक्तोसिसर्वान्ब्राह्मणानभिवादय ॥ इत्युपांशुपितावदेत्
आयुष्मान्भवसौम्यगणपतिभक्तः ॥ इतिद्विजाब्रूयुः ॥ हेकुमारत्वंमार्तंडशर्माकुलदे
व्याभक्तोसिसर्वान्ब्राह्म०॥ आयु० मार्तंडशर्मा॥ हेकुमारत्वंमासनाम्नाकृष्णशर्मासि
सर्वान्ब्रा० ॥ आयु०कृष्णशर्मा ॥ हेकुमारत्वंनक्षत्रनाम्नाचूडामणिशर्मासि स० ॥ १२८
॥ आयु० चूडामणिशर्मा ॥ हेकुमारत्वंव्यवहारनाम्नारामचंद्रशर्मासिस० ॥ आ

यु०रामचंद्रशर्मा ॥ ततोविप्राःवेदोसीतिमंत्रेणाशिषंशिशवेदद्युः ॥ ॐ वेदोसि
येनत्वंदेववेददेवेभ्योवेदोभवस्तेनमह्यंवेदोभूयाः ॥ १ ॥ ॥ उपांशुलक्षणम् ॥
अभिवादननामेदमस्येत्यालोच्यचेतसा ॥ उपांशुनिर्दिशेच्चैतंनजानीयुःपरेयथे
ति ॥ ॥ अथास्यायुष्यंकरोतिदक्षिणकर्णमभिनिधायवाग्वाग्वागितित्रिरथास्यना
मधेयंकरोतिवेदोसीतितदास्यैतद्गुह्यमेवनामस्यादथदधिमधुघृतꣳसꣳसृज्यानंतर्हि
तेनजातरूपेणप्राशयति ॥ अथास्यायुष्यंकरोतिदक्षिणकर्णे ॥ ॐअग्निरायुष्मान्त्स
वनस्प० ॥ ॐ सोमऽआ० ओषधी० ॥ ॐ ब्रह्मऽआ० त्तद्ब्राह्म० ॥ ॐ देवाऽ
आयु० मृतै० ॥ ॐ ऋषयऽआ० व्रतै० ॥ ॐ पितरऽआ० स्वधा० ॥ ॐ यज्ञऽ
आ० न्त्सदक्षिण० ॥ ॐ समुद्र आ० न्सस्रवं० ॥ ॐ त्र्यायुषञ्जम० ॥ १ ॥ इ

तित्रिः ॥ अथास्यदधिमधुघृतमेकीकृत्यप्राशयति ॥ ॐ भूस्त्वयिदधामि ॥ ॐ भु
वस्त्व० ॥ ॐस्वस्त्वयि० ॥ ॐभूर्भुवस्वःसर्वंत्व० ॥ अथैनमभिमृशति ॥ ॐ अश्मा
भवपरशुर्भवहिरण्यमस्तुतम्भव ॥आत्मावैपुत्रनामासिसजीवशरदःशतम् ॥ १ ॥ अ
थास्यमातरमभिमंत्रयते ॥ ॥ ॐ इडासिमै० ॥ १ ॥ अथैनंमातुःस्तनंप्रक्षाल्यप्रय
च्छति॥ ॐइमर्ठस्तनु० ॥ १ ॥ यस्तेस्तनःइतिऋग्भ्याम् ॥ ॐ तंवाऽएतमाहुःअ
तिपितावताभूरतिपितामहोवताभूः परमांवतकाष्ठांप्रापश्रियायशसाब्रह्मवर्चसेनयऽ
एवंविदोब्राह्मणस्यपुत्रोजायते ॥ १ ॥ ततःकर्तादेवताभ्योब्राह्मणेभ्यश्चनत्वा ॥ द
शसंख्याकान्ब्राह्मणान्भोजयिष्ये ॥ ब्राह्मणेभ्योदक्षिणांदत्वा तेभ्यआशिषोगृहीत्वा
यांतुमातृगणाःसर्वेइतिमातॄणांविसर्जनम्कुमार्याअपिनामकरणममंत्रकंकार्यम् ॥ इ
तिसंस्कारभास्करेनामकरणम् ॥ ॥ आंदोलशयनेपुंसोद्वादशोदिवसःशुभः॥त्रयो

दशस्तुशय्यायांननक्षत्रविचारणा ॥ १ ॥ अत्रदिनेशुभकालेकुलदेवतांयोगशायिनं
चसंपूज्यस्मृत्वानत्वाचमात्रादिसुभगस्त्रीभिःअलंकृतशिशुंगीतवाद्यघोषपुरःसरमा-
न्दोलेदक्षिणशिरसंनिधापयेत्॥प्राप्तकालेकुयोगसत्त्वेपिजातकर्मवत्कार्यम् ॥ इत्यां
दोलारोहणम्॥ ॥ एकत्रिंशद्दिनेचैवपयःशंखेनपाययेत् ॥ अन्नप्राशननक्षत्रेदिवसेवा
परेशुभे ॥ १ ॥ अत्रोक्तदिनेशुभकालेगणपतिंकुलदेवतांचसंपूज्यगोक्षीरंशंखेनधात्री
मातादक्षिणशिरसंशिशुमंकेनिधायआप्यायस्वेतिमंत्रेणपाययेत् ॥ इतिदुग्धपानम्॥
अथनिष्क्रमणसंस्कारः ॥ तच्चद्वादशेन्हिचतुर्थेमासेवायात्रोक्तशुभदिनेशुभकाले
कार्यम् ॥ तत्रायंक्रमः ॥ निष्कामस्तुर्यमासेभवतिसुदिवसेमातृनांदीमुखांतेतच्चक्षु
र्ऋक्प्रपाठैर्दर्शयतिसविताजातपुत्रस्यनार्या ॥कुर्यात्कन्यांविमंत्रैर्ग्रहमखमथवाकेचि
दिच्छंतिविप्रान्भोज्यंदानादिकृत्यंभवतिविधिरयंसर्वसंस्कारमुख्यः ॥ १ ॥ शिशु

नासहमंगलंस्नात्वाशुभासनेउपविश्य आचम्यप्राणानायम्यदेशकालकीर्तनांतेम
मास्यशिशोःआयुरभिवृद्धिव्यवहारसिद्धिद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंगृहान्निष्क्रमणं
करिष्ये ॥ स्वस्तिवाचनादिमातृपूर्वकनांदीश्राद्धांतंकृत्वा ॥ अत्रपुण्याहवाचनां
तेसवितापीयतामित्यूहः ॥ ततःपिताऽलंकृतंशिशुंमातृगृहीतंसुशकुनेगृहान्निष्क्रम्य
सूर्योदीक्षणंकारयेत् ॥ तत्रमंत्रः ॥ ॐ तच्चक्षुर्देवहितम्पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत् ॥ पश्ये
मशरदᳲशतञ्जीवेमशरदᳲशतᳲशृणुयामशरदᳲशतम्प्रब्रवामशरदᳲशतमदीनाᳲस्या
मशरदᳲशतम्भूयश्चशरदᳲशतात् ॥ १ ॥ देवतायतनेगच्छेत् ॥ गृहमागत्यसुवा
सिनीभिर्नीराज्यदशब्राह्मणान्भोजयिष्येइतिसंकल्पयेत् ॥ ब्राह्मणेभ्योदक्षिणांद
त्वा ॥ तैराशिषोगृहीत्वा ॥ यांतुमातृगणाःसर्वेइतिमातॄणांविसर्जनम् ॥ ॥ कुमारस्या

स्मिन्नेवदिनेरात्रौशुभवेलायांचंद्रदर्शनंकार्यम् ॥ तद्यथा॥ चंद्रार्कयोर्दिगीशानांदिशां
चवरुणस्यच ॥ निक्षेपार्थमिदंदद्मितेत्वांरक्षंतुसर्वदा ॥ प्रमत्तंवाप्रसुप्तंवादिवारात्रम
थापिवा ॥ रक्षंतुसततंतेत्वांदेवाःशक्रपुरोगमाः ॥ १ ॥ इतिसंस्कारभास्करेनिष्क्र
मणसंस्कारः ॥ अथभूम्युपवेशनम् ॥ पंचमेचतथामासेशिशुंभूमौनिवेशयेत् ॥
तत्रसर्वेग्रहाःशस्ताभौमोप्यत्रविशेषतः ॥ १ ॥ तच्चध्रुवमृदुलघुनक्षत्रादिज्योतिःशास्त्रो
क्तशुभदिनेपूर्वाण्हेस्वस्तिवाचनंकृत्वावाराहंकूर्ममनंतंपृथ्वींचसंपूज्य ॥ ततोगोमयो
पलिप्तभूमौरंगवल्लीमंडलंकृत्वातत्रद्रोणसमानंगोधूमराशिंकृत्वा ॥तत्रराशौमंगलगी
तवाद्यघोषपुरःसरमलंकृतंशिशुमुपवेशयेत् ॥ तत्रमंत्राः ॥ रक्षैनंवसुधादेविसदासर्व
गतेशुभे ॥ आयुःप्रमाणंलिखितंनिक्षिपस्वहरिप्रिये॥ १ ॥अचिरादायुषस्तस्ययेकेचि
त्परिपंथिनः ॥ जीवितारोग्यवित्तेषुनिर्दहस्वाचिरेणतान् ॥ २ ॥ धारिण्यशेषभूतानां

मातात्वमसिकामधुक् ॥ अजराचाप्रमेयाचसर्वभूतनमस्कृता ॥३॥चराचराणांभूता
नांप्रतिष्ठानाम्नियाह्यसि ॥ कुमारंपाहिमातस्त्वंब्रह्मातदनुमन्यताम्॥४॥सुवासिनीभि
र्नीराज्य ब्राह्मणेभ्योदक्षिणांदत्वातैराशिषोगृहीत्वाधान्यराशिंगुरवेदद्यात् ॥ एवंकु
मार्याअपि ॥ इतिभूम्युपवेशनम्॥ ॥अथान्नप्राशनम्॥षष्ठेमासेन्नप्राशनं॥तच्चज्योतिः
शास्त्रोक्तशुभदिनेकार्यं ॥ तत्रायंक्रमः॥ अन्नप्राशोथनांदीश्रपयतिचचरुंपायसंचाथहु
त्वातत्राघाराज्यभागौद्वितयमथघृताहेवदेवींतुवाजः॥प्राणायासूंश्चतस्रश्चरुहुतिरथहु
नेतिस्विष्टकृद्भूर्भुवाद्याःसर्वास्ताविंशतिस्तत्सुदितमथशिशुंप्राशयेद्धृतहेम्ना ॥१॥ततः
पितासभार्यःशिशुनासहमंगलंस्नात्वाऽहतेवाससीपरिधायधृततिलकःशुभासनेचो
पविश्याचम्यप्राणानायम्यदेशकालकीर्तनांतेममास्यशिशोर्मातृगर्भमंगलप्राशन
शुद्ध्यर्थमन्नाद्यब्रह्मवर्चसतेजइंद्रियायुर्बललक्षणफलसिद्धिबीजगर्भसमुद्भवैनोनिब

हणद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थमन्नप्राशनाख्यंकर्मकरिष्ये ॥ तत्रादौनिर्विघ्नार्थंगणपति
पूजनंस्वस्तिपुण्याहवाचनंमातृकापूजनंनांदीश्राद्धंचकरिष्येइतिकृत्वा॥तत्रपुण्याह
वाचनांतेसवितापीयतामितिवदेत् ॥ ततःस्थंडिलेपंचभूसंस्कारपूर्वकंशुचिनामान
मग्निंप्रतिष्ठाप्यषोडशोपचारैःसंपूजयेत् ॥ ततोब्रह्मोपवेशनादि ॥ आसादितेविशे
षः ॥ सर्वान्षड्रसान्क्षारकटुतिक्तकषायमधुराम्लाँल्लेह्यपेयचोष्यखाद्यंयवशाल्या
दिनिर्मितंघृतादिपाचितमन्नंतैजसपात्रेधृतम्॥पुस्तकशस्त्रवस्त्रादिशिल्पंचविन्यसेत्।
पवित्रच्छेदनादिआज्यभागांतंकृत्वानंतरमाज्येनाहुतिद्वयम्॥तत्रमंत्रौ ॥ ॐदेवींवा
चमजनयंतदेवास्तांविश्वरूपाःपशवोवदंति ॥ सानोमंद्रेषमूर्जंदुहानाधेनुर्वागस्मानु

१ शिलाशस्त्रादि.

पुसुष्टुतैतुस्वाहा ॥ १ ॥ इदंवाचेन० ॥ ॐ देवींवा० नुपसुष्टुतैतुस्वाहा ॥ ॐ वाजोनाऽ
अद्यप्रसुंवातिदानंवाजोदेवाँ२ऽऋतुभिःकल्पयाति ॥ वाजोहिमासर्वंवीरञ्जजानु
विश्वाऽआशावाजंपतिर्जयेयर्ठंस्वाहा ॥ २ ॥ इदंवाचेवाजाय० ॥ ततःस्थालीपा
केनाहुतिचतुष्टयम् ॥ ॐ प्राणेनान्नमशीयस्वा०इदंप्रा० ॥ ॐ अपानेनगंधान
शीयस्वा०इदमपानाय० ॥ ॐ चक्षुपारूपाण्यशीयस्वा०इदंचक्षुषे० ॥ ॐ श्रोत्रे
णयशोशीय०इदंश्रो० ॥ ततःस्थालीपाकेनास्विष्टकृत् ॥ ततोमहाव्याहृत्यादिनवा
हुतयः ॥ ततःसंस्रवप्राशनादिप्रणीताविमोकांतं होमशेषंसमाप्य ॥ ॥ ततःस्थाल्या
मासादितसर्वरसान्शाल्यादीन्यन्नानिचआनीयएकस्मिन्पात्रेप्रत्येकमुद्धृत्यसकृ
देवप्राशयेद्धंतेतिमंत्रेण ॥ ॐ हंत० ॥ हंतकारंमनुष्याइतिश्रुतेः ॥ ततोबालकंभूमौउ

पवेश्यतदग्रेपुस्तकशस्त्रवस्त्रादिशिल्पंविन्यस्यजीविकापरीक्षांकुर्यात्॥शिशुस्स्वेच्छ
याप्रथमंयत्स्पृशेत् तेनैवतस्यजीविकाभविष्यतीतिज्ञायेत् ॥ ब्राह्मणेभ्योदक्षिणांद
त्वातैराशिषोगृहीत्वादशब्राह्मणान्भोजयिष्येइतिसंकल्प्य मातृणामग्नेश्चविसर्ज
नंकुर्यात् ॥ इतिसंस्का० भा० अन्नप्राशनम्॥ अथशौनकोक्तदत्तपुत्रप्रतिग्रहविधान
निर्णयः ॥ तत्रादौतिथ्यादिनिर्णयः ॥ ज्योतिषसारसंग्रहे ॥ हस्तादिपंचकभिप
ग्वसुपुण्यभेषुसूर्येंचभौमगुरुभार्गववासरेषु ॥ रिक्ताविवर्जिततिथिष्वलिकुंभलग्नेसिंहे
वृषेभवतिदत्तपरिग्रहोयम् ॥ १ ॥ पुन्नाम्नोनरकाद्यस्मात्पितरंत्रायतेसुतः ॥ तस्मा
त्पुत्रइतिप्रोक्तःपितॄन्यःपातिसर्वतः॥इतिअयोध्याकांडेभरतंप्रतिरामवचनम् ॥ शौ
नकः ॥ अपुत्रोमृतपुत्रोवापुत्रार्थंसमुपोष्यच ॥ वाससीकुंडलेदद्यादुष्णीषंचांगुली
यकम् ॥ १॥ अन्वाधानादियत्तंत्रंकृत्वाज्योत्पवनादिकम्॥दातुःसमक्षंगत्वातुपुत्रंदे

देवस्यत्वेतिमंत्रेण
नियाचयेत् ॥ २ ॥ दानेसमर्थोदातास्मैयेयज्ञेनेतिपंचाभिः ॥ देवस्यत्वेतिमंत्रेण
न्नाभ्यांपरिगृह्यच ॥ ३ ॥ अंगादंगेत्यृचंजप्त्वाचाघ्रायशिशुमूर्धनि ॥ गृहमध्येत
ायचरुंहुत्वाविधानतः ॥ ४ ॥ यस्त्वाहृदेत्यृचाचैवतुभ्यमग्नेऽऋचैकया ॥ सो
ादित्येताभिःप्रत्यृचंपंचभिस्तथा ॥ ५ ॥ स्विष्टकृतादिहोमंचकृत्वाशेषंसमाप
वंधुभिःसहभुंजीतब्राह्मणांश्चविशेषतः ॥ ६ ॥ ॥ दत्तकेविशेषः ॥ पितुर्गोत्रे
पुत्रःसंस्कृतःपृथिवीपते ॥ आचूडांतंनपुत्रःसपुत्रतांयातिचान्यतः ॥ १ ॥ चू
ायनसंस्कारानिजगोत्रेणवैकृताः ॥ दत्ताद्यास्तनयास्तेस्युरन्यथादासउच्यते॥
॥ २ ॥ नत्वेकपुत्रिणोदद्युस्तथैवज्येष्ठपुत्रकमिति ॥ ब्राह्मणानांसपिंडेषुकर्तव्यःपुत्र
संग्रहः ॥ सोदकोवासगोत्रोवाअन्यत्रतुनकारयेदिति ॥ ॥ कात्यायनः ॥ अभ्रा
तृवृद्धवयसोअसंपद्दत्तपालने ॥कुलस्योद्धरणार्थायग्राह्यांकन्यांविवाहयेदिति कन्या

दत्तकग्रहणेविशेषः ॥ ॥ स्त्रीशूद्रयोस्तुविशेषः ॥ पराशरेणशूद्रकर्तृकहोमोविप्रद्वा
रैवोक्तः ॥ तथापिब्राह्मणस्यशूद्रत्वबाधापत्तेः ॥ अतएवदातापौराणमंत्रंपठेत् ॥ कु
लस्योद्धरणार्थायदेवाग्निद्विजसन्निधौ॥वंशविस्तरणार्थायप्रतिगृण्हामीमंसुतम्॥ १ ॥
कन्याविषयेउत्तरार्धभेदः ॥ अप्रजस्त्वनिवृत्त्यर्थंकन्यासत्ताप्रगृह्यतामिति ॥ मूर्ध्न्य
वघ्राणे ॥ अंगादंगानिसंभूतान्हृदयादीनिसर्वशः ॥ आत्मावैपुत्रनामासिसजीवश
तवत्सरान् ॥ १ ॥ इति ॥ होममंत्रः ॥ सोमोददद्गंधर्वायगंधर्वोददग्नये ॥ अनेन
अग्निनादत्तोयेनदत्तोमयाइमामिति ॥ अथप्रयोगः ॥ पुण्येहनिसपत्नीकोयजमानः
शुभासनेउपविश्याचम्यप्राणानायम्यदेशकालकीर्तनांतेममअप्रजस्त्वप्रयुक्तपैतृक
ऋणापाकरणपुन्नामनरकत्राणद्वारावंशाभिवृद्ध्यर्थंसंततिविच्छेदजनितप्रत्यवायप
रिहारार्थंसनातनकुलधर्माणामुत्पत्तयेचसमस्तपितॄणांशाश्वतब्रह्मलोकनिवासार्थं

स्वस्योद्धर्तुकामोहंस्वकुलपावनवत्पुत्रवतासमत्वसिद्ध्यर्थं श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंशौ
नकोक्तंविधिनापुत्रप्रतिग्रहंकरिष्ये॥कन्याविषयेविशेषः ॥ अप्रजस्त्वनिरासार्थंमम
समस्तपितॄणांनिरतिशयानंदवंशोद्धारकल्पोक्तफलावाप्तयेश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थमेत
त्कन्यायाःस्वकन्यारूपसत्ताकरणंकरिष्येइतिसंकल्पेऽहः ॥ तत्रनिर्विघ्नार्थंगणपति
पूजनंस्वस्तिपुण्याहवाचनमाचार्यवरणंविष्णुपूजनंचकरिष्येइतिकृत्वा विष्णुपू
जनंतुस्थंडिलात्प्राग्देशेमहीद्यौरित्यादिनाकलशंसंस्थाप्योपरिविष्णुंपूजयेदिति ॥
कुलदेवतागुरूंश्चसंपूज्यनत्वापुत्रप्रतिग्रहांगविहितमग्निप्रतिष्ठापनंहवनंचकरिष्ये ॥
एवंकन्यासत्ताकरणांगत्वेनेति ॥ तत्रस्थंडिलेपंचभूसंस्कारपूर्वकंलौकिकाग्निंप्रति
ष्ठाप्य । ततोदक्षिणतोब्रह्मासनादिप्रोक्षण्याःप्रत्युत्पवनांतंकृत्वा ॥ ततआचार्येणस
हदातुःसमक्षंगच्छेत् ॥ आचार्यद्वारायाच्ञांकारयेत् ॥ आचार्योदातारंप्रत्येतस्मै

पुत्रंदेहीतियाच्ञांकुर्यात् ॥ ददामीतिदातावदेत् ॥ ततोदाताआचम्यप्राणानायम्य
देशकालकीर्तनांतेतववंशाभिवृद्ध्येममचपुत्रफलप्राप्तिकामः श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंपु
त्रदानंकरिष्ये ॥ कन्याविषयेतु ॥ तववंशोद्धारार्थंकन्यारूपसत्तासिद्ध्यर्थंचकन्या
स्वसत्तानिवृत्तिपूर्वकंतुभ्यमेतत्कन्यानिवेदनंकरिष्येइतिऊहः ॥ तदंगविहितगणप
तिपूजनंकरिष्येइतिकृत्वा ॥ ततोयथाशक्तिचंदनादिनाप्रतिग्रहीतारंसंपूज्यदानमं
त्राः॥ॐयेयज्ञेनदक्षिणयासमक्ताइंद्रस्यसख्यममृतत्वमानशम् ॥तेभ्योभद्रमंगिरसो
वोऽअस्तुप्रतिगृभ्णीतमानवंसुमेधसः ॥१॥यऽउदायन्पितरोगोमयंवस्वृतेनाभिन्दन्प
रिवत्सरेवलम् ॥ दीर्घायुत्वमंगिरसोवोऽअस्तुप्रतिगृभ्णीतमानवंसुमेधसः ॥ २ ॥ य
ऋतेनसूर्यमारोहयन्दिव्यप्रथयन्पृथिवींमातरंवि ॥ सुप्रजास्त्वमंगिरसोवोऽअस्तुप्र
तिगृभ्णीतमानवंसुमेधसः ॥ ३ ॥ अयन्नाभावदतिवल्गवोगृहेदेवपुत्रऋषयस्तुच्छृणो

तन ॥ सुब्रह्मण्यमंगिरसोवोअ० ॥ ४ ॥ ॐ विरूपासऽइदृषयस्तऽइद्गंभीरवेपसः ॥
तेऽअंगिरसःसूनवस्तेऽअग्नेःपरिजज्ञिरे ॥ ५ ॥ इतिमंत्रपठनांते ॥ इमंपुत्रंतवपेतृकऋ
णापाकरणपुन्नामनरकोत्तारणार्थंवंशाभिवृद्ध्यर्थमात्मनश्चमुक्तयेश्रीपरमेश्वरप्रीत
येतुभ्यमहंसंप्रददेनमम॥कन्याविषयेविशेषः॥ इमांकन्यांतवअप्रजस्त्वनिरासार्थंल
यासहएकविंशतिपुरुषोद्धरणार्थमात्मनश्चमुक्तयेवंशोद्धारकल्पोक्तफलावाप्तयेश्रीप
रमेश्वरप्रीतयेआत्मसत्तानिवृत्तिपूर्वकंतुभ्यंकन्यारूपसत्तांसंप्रददेनममेति ॥ एतद्दा
नोदकंपुत्रविषयेप्रतिग्रहीतृहस्तेनिषिंच्य ॥ कन्याविषयेप्रतिग्रहीतृसमीपेजलमध्ये
जलंक्षिपेदिति ॥प्रतिगृण्हातुपुत्रंभवान्॥कन्यारूपसत्तांप्रतिगृण्हातुभवान्॥ देवस्यत्वे
तिमंत्रेणहस्तद्वयेप्रतिगृण्हामीतिप्रतिगृह्यस्वांकेउपवेशयेत् ॥ ततअंगादंगादितिमं

त्रेणाशिशुंमूर्ध्न्यभिजिघ्रेत् ॥ ॐ अंगादंगात्संभवसिहृदयादधिजायसे ॥ आत्मावैपुत्र
नामासिसजीवशरदःशतम् ॥१ ॥ततोयुवासुवासाइतिमंत्रेणबालकायवस्त्रंपरिधाप्यउ
ष्णीपंबद्धाकुंडलादिभिरलंकृत्यकुंकुमादिनातिलकंकृत्वाप्रावरणेनसंवेष्ट्यधृतच्छ-
त्रंगीतनृत्यमंगलवाद्यपुरःसरंब्राह्मणैःस्वस्तिनइंद्रेतिसुमंगलसूक्तंपठद्भिस्तंबालंगृहे
आनीयपुरंध्रीभिर्नीराजयेत्॥ ततोगृहीता हस्तौपादौचप्रक्षाल्यअग्नेःपश्चिमतःशुभा
सनेउपविश्यस्वदक्षिणतःपत्नींपत्न्युत्संगेबालंचोपवेश्य॥ आचम्यप्राणानायम्यदेश
कालकीर्तनांतेदत्तविधानांगहवनंकरिष्ये ॥उपयमनकुशानादायेत्यादिआज्यभा
गांतंकृत्वा ॥ ततश्चरुमभिघार्यहोमः॥ ॐ यस्त्वाहृदाकीरिणामन्यमानोमर्त्यंमर्त्यो
जोहवीमि ॥ जातवेदोयशोऽअस्मासुधेहिप्रजाभिरग्नेऽअमृतत्वमस्यांस्वाहा ॥ १ ॥
इदमग्नयेनमम ॥ ॐ यस्मैत्वंसुकृतेजातवेदऽउलोकमग्नेकृणवःस्योनम् ॥ अश्विनंस

पुत्रिणंवीरवंतंगोमंतंरयिन्नंशतेस्वस्तिस्वाहा ॥ २ ॥ इदमग्नयेनमम ॥ कौस्तुभेतुमं
त्रद्वयेनैकाहुतिःप्रदर्शिता ॥ ॐ तुभ्यमग्नेपर्यवहन्त्सूर्यांवहतुनासह ॥ पुनःपतिभ्यो
जायांदाग्नेप्रजयासहस्वाहा ॥ १ ॥ इदंसूर्यासावित्र्यै० ॥ ॐ सोमोददद्गंधर्वायगन्ध
र्वोददग्नये ॥ रयिंचपुत्रांश्चादादग्निर्मह्यमथोइमांस्वाहा ॥ २ ॥ इदंसूर्यासावित्र्यै
न०॥ॐ इहैवस्तंमावियौष्टंविश्वमायुर्व्यश्नुतम्॥क्रीळंतौपुत्रैर्नप्तृभिर्मोदमानौस्वेगृ
हेस्वाहा ॥ ३ ॥ इदंसूर्यासावि० ॥ ॐ आनःप्रजांजनयतुप्रजापतिराजरसायसमंन
क्त्वर्यमा ॥ अदुर्मंगलीःपतिलोकमाविशशन्नोभवद्विपदेशंचतुष्पदेस्वाहा ॥ ४ ॥ इ
दंसूर्यासावित्र्यै० ॥ ॐ अघोरचक्षुरपतिघ्न्येधिशिवापशुभ्यःसुमनाःसुवर्चाः ॥ वीरसू

हुवकांमास्योनाशन्नोभवद्विपदेशंचतुष्पदेस्वाहा ॥ ५ ॥ इदंसूर्यासावित्र्यै० ॥ ॐ इ
मांत्वमिंद्रमीढ्वःसुपुत्रांसुभगांकृणु ॥ दशास्यांपुत्रानाधेहिपतिमेकादशंकृधिस्वाहा ॥
॥ ६ ॥ इदंसूर्यासावित्र्यैनमम ॥ ततोव्यस्तसमस्तव्याहृतिभिरष्टाहुतीर्हुत्वा ॥
उभाभ्यांस्विष्टकृत् ॥ ततोभूराद्यानवाहुतयः ॥ ततःसंस्रवप्राशनादिप्रणीताविमो
कांतंहोमशेषंसमाप्य ॥ आचार्यायवस्त्रालंकारादिभिर्यथाविभवंपूजयित्वाधेनुंदद्या
त् ॥ ब्राह्मणेभ्योदक्षिणांदत्त्वातैराशिषोगृहीत्वा ॥ सभोपविष्टान्गंधतांबूलादिभि
स्तोषयेत् ॥ दशब्राह्मणान्भोजयेत् ॥ देवताग्निंचविसृज्य ॥ कर्मणःसंपूर्णतांवाच

१ ब्राह्मणभोजनांतेहोमपुरःसरपुत्रग्रहणंकार्यमितिकौस्तुभादिग्रंथाशयः ॥ तथापीदानींतनाशिष्टाःप्रा
गेवपुत्रप्रतिग्रहंकुर्वंति ॥

यित्वाईश्वरार्पणंकुर्यात् ॥ बंधुसुहृद्भिःसहभुंजीत ॥ ततःस्वस्तिवाचनादिनांदीश्राद्धांतंकृत्वाजातकर्मादीन्संस्कारान्कुर्यात् ॥ अथवाकृतजातकर्मादिषुचौलोपनयनादिकुर्यात् ॥ इतिसंस्कारभा० दत्तपुत्रप्रतिग्रहविधानम् ॥ ॥ अथांतरितसंस्कारेप्रायश्चित्तम्॥ गर्भाधानादिचूडाकरणांतानिसंस्कारकर्माणिनियतकालान्यभिहितानि ॥ यदिदैववशात्पुरुषापराधाद्वादोषाद्वातेषांनियतस्यकालस्यअतिक्रमोभवतितदाप्रायश्चित्तंविधीयते ॥ कात्यायनः ॥ आरभ्याधानमाचौलात्कालेतीतेतुकर्मणाम् ॥ व्याहृत्याज्यंतुसंस्कृत्यहुत्वाकर्मयथाक्रमम्॥व्यस्तैःसमस्तैर्व्याहृत्याचत्वारिपंचवारुणम् ॥ प्रतिसंस्कारलोपेतुहुत्वाज्येनपृथक्पृथगिति॥ अन्यच्च ॥एतेष्वेकैकलोपेतुपादकृच्छ्रंसमाचरेत् ॥ चूडायाअर्धकृच्छ्रंस्यादापदीत्येवमीरितम् ॥ अनापदितुसर्वत्रद्विगुणंद्विगुणंचरेत् ॥ लुप्तेकर्मणिसर्वत्रप्रायश्चित्तंविधीयते ॥

प्रायश्चित्तेकृतेपश्चाद्धतकर्मसमाचरेत् ॥ इति ॥ अशक्तौगोदानं॥ अथवागोनिष्क्रयी
भूतयथाशक्तिरजतद्रव्यदानमिति।अथोपनयनदिनात्पूर्वेन्हिआचम्यप्राणानायम्य
देशकालकीर्तनांतेअस्यकुमारस्यगर्भाधानादीनांवापुंसवनादीनांचूडाकरणांतानां
संस्काराणांकालातिपत्तिजनितप्रत्यवायपरिहारद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थमनादि
ष्टप्रायश्चित्तहोमपूर्वकंगोदानंकरिष्ये ॥ स्थंडिलेपंचभूसंस्कारपूर्वकंलौकिकाग्निंप्रति
ष्ठाप्य ॥ ब्रह्मोपवेशनाद्याज्यभागांते प्रतिसंस्कारेआज्येनव्यस्तसमस्तव्याहृतीश्चत
स्रस्त्वन्नोअग्नेइत्यादिपंचवारुणंहुत्वा॥ततोमहाव्याहृत्यादिस्विष्टकृदंतादशाहुतयः॥
ततःसंस्रवप्राशनांतंहोमशेषंसमाप्य॥गांचदद्यात् ॥ अथवाकालातिपन्नसंस्कारप्रत्य
वायपरिहारद्वारागोनिष्क्रयीभूतयथाशक्तिरजतद्रव्यंदातुमहमुत्सृजे ॥ तेनश्रीकर्मा

१ चौलस्योपनीत्यासहकरणेकुलधर्मप्राप्तत्वेकालातिपत्तिहोमंचौललोपप्रायश्चित्तंचनकार्यमितिधर्मसिंधौ.

गदे० ॥ इत्यंतरितसंस्कारेप्रायश्चित्तं॥एवंकन्यायाश्चगर्भाधानादिचौलांताष्टसंस्का
राअतिक्रांताभवंति तदाअस्याःकन्यकायाइत्यूहेनप्रायश्चित्तमनादिष्टहोमंचकुर्या
त् ॥ ॥ अथसंक्षिप्तांतरितसंस्कारप्रयोगः ॥ यथा ॥ प्राङ्नामकरणाद्बालःप्रागन्नप्रा
शनाच्छिशुः ॥ कुमारकस्तुविज्ञेयोयावन्मौंजीनिबंधनम् ॥ तदूर्ध्वंब्रह्मचारीस्याद्द्वि
सर्गांतेतुस्नातकः ॥ कृतेविवाहेविधिवद्गृहस्थाश्रमिणंवदेदिति॥सर्वांतरितसंस्कारे
कुमारःपरिकीर्तितइति ॥ गणशःक्रियमाणानांमातॄणांपूजनंसकृत् ॥ सकृदेवभवे
च्छ्राद्धंहोममंत्राःपृथक्पृथगिति॥ ॥ ततोयजमानःपत्नीकुमारसहितउपनयनदिना
त्पूर्वेन्हिमंगलंस्नात्वाऽहतेवाससीपरिधायधृतमंगलतिलकः शुभासनेउपविश्य ॥
आचम्यप्राणानायम्यदेशकालकीर्तनांतेअस्यकुमारस्यबीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणे
नबीजकोत्पत्त्यातिशयमातृगर्भामंगलप्राशनशुद्धिपुरुषताज्ञानोदयतेजइंद्रियबला-

युर्वर्चोभिव्यवहारसिद्धिद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंगर्भाधानादीन्वापुंसवनादीनन्नप्रा
शनांतान्संस्कारानेकतंत्रेणाद्यतथाचाद्विजत्वासिद्ध्यावेदाध्ययनाधिकारासिद्ध्यर्थं
श्वःकरिष्यमाणचौलोपनयनेब्रह्मवर्चस्त्वसिद्ध्यर्थंवेदारंभंचैकतंत्रेणकरिष्ये ॥ तदं
गत्वेननिर्विघ्नार्थंगणपतिपूजनंस्वस्तिवाचनादिनांदीश्राद्धांतंकरिष्येइतिकृत्वा अथां
तरितसंस्काराणामवश्यकर्तव्यानि ॥ॐपूषाभगइतिगर्भाधानं॥ॐहिरण्यगर्भोद्धचः
संभृतइत्येताभ्यांद्वाभ्यामृग्भ्यांपुंसवनम्॥ ॐ भूर्भुवःस्वरितिमहाव्याहृतिभिर्विनया
मीतिसीमंतः॥ॐभूस्त्वयिभुवस्त्वयिस्वस्त्वयिभूर्भुवःस्वःसर्वंत्वयिदधामीतिमेधाज
ननं॥ॐअग्निरायुष्मानित्यादित्र्यायुषकरणांतंजातकर्म ॥ श्रीकुलदेवता० अमुकदे

---

१ प्रायश्चित्तेकृतेपश्चादतीतमपिकर्मवै । कार्यमित्येकआचार्यानेत्यन्येतुविपश्चितइतिवचनात् ॥जाता
दिसंस्कारावृत्तिः कार्यनकार्याइतिपक्षद्वयमितिधर्मासिंधौ ॥

वताभक्तमासनामनक्षत्रनामव्यवहारनामप्रतिष्ठाप्यवेदोसीत्याशिषमितिनामकर्म ॥ ॐ तच्चक्षुरितिनिष्क्रमणम्॥ ॐ हन्त ॥ इतिमंत्रेणान्नप्राशनम्॥ पुण्याहवाचनांतेमृत्युःसवितासवितासविताचैतेप्रीयंतामिति ॥इत्यंतरितसंस्कारप्रयोगः ॥ ॥अथ चूडाकरणसंस्कारः ॥ ॥ सांवत्सरिकस्यचूडाकरणम् ॥ संवत्सरोजातोयस्यससांवत्सरिकः ॥ सचाद्यसंवत्सरस्यांतिमेमासे ॥ तृतीयेवाप्रतिहते ॥ अथतृतीयेसंवत्सरेअपूर्णेचूडाकरणंकुर्यात् ॥ यथामंगलंवासर्वेषाम् ॥ अथवायथाकुलाचारंपंचमेद्वेवाउपनीत्यासहाक्रियतेतथाव्यवस्था ॥ उदगयनेशुक्लपक्षेगुरुशुक्रयोर्बाल्यवार्द्धक्यास्तसमयाभावेअक्षयेअनधिकेचमासेज्योतिःशास्त्रोक्तप्रशस्ततिथि-वारलग्नेशुभेमुहूर्तेदिनएवकार्यः नतुरात्रौ ॥ यदिगर्भाधानादिसंस्कारलोपस्तत्प्रायश्चित्तंकालात्ययनिमित्तंप्रायश्चित्तहोमंचकृत्वाकार्यमिति ॥ प्रायश्चित्तप्रकारस्तुअं

तरितसंस्कारलोपप्रकरणेद्रष्टव्यः ॥सूनोर्मातरिगर्भिण्यांचूडाकर्मनकारयेत् ॥ पंच
माब्दात्प्रागूर्ध्वंतुगर्भिण्यामपिकारयेत् ॥ सहोपनीत्याकुर्याच्चेत्तदादोषोनविद्यते ॥
ज्वरितस्यचौलादिमंगलंनकार्यम् ॥ मातरिरजस्वलायामपिनकार्यं ॥ विवाहव्रतचू
डासुमातायदिरजस्वला ॥ तस्याःशुद्धेःपरंकार्यंमंगलंमनुरब्रवीत् ॥ नांदीश्राद्धोत्त
रंरजस्वलायांशांतिंकृत्वाकार्यम्॥ केचित्तुमुहूर्तांतराभावेप्रारंभात्प्रागपिरजोदोषेश्री
पूजनादिविधिनाशांतिंकृत्वाकार्यमित्याहुः ॥ मातुलपितृव्यादेः कर्तुःपत्न्यांरजस्व
लायामपिमंगलंनेतिसिंधुः ॥ त्रिपुरुषात्मककुलेषण्मासमध्येमौंजीविवाहरूपमंग
लोत्तरंमुंडनाख्यंचूडाकर्मादिनकार्यं ॥ संकटेतुअब्दभेदेकार्यम्॥ चतुःपुरुषपर्यंतंकु
लेसपिंडीकरणमासिकश्राद्धांतप्रेतकर्मसमाप्तेःप्राक्चूडाकर्मादिकमाभ्युदयिकंकर्म
नकार्यम्॥ एकमातृजयोरेकसंवत्सरेअपत्ययोर्द्वयोःसमानसंस्कारौनकार्यौ ॥ नसं

स्कारःसमानःस्यान्मातृभेदेविधीयते ॥ प्रारंभोत्तरंसूतकप्राप्तौकूष्मांडीभिर्ऋग्भि
र्घृतंहुत्वागांदत्त्वाचूडोपनयनोद्वहनादिकमाचरेत् ॥चौलकर्मणिजातकर्मणिचभोज
नेसांतपनकृच्छ्रप्रायश्चित्तम् ॥ अन्येषुसंस्कारेषूपवासेनशुद्धिः ॥ चूडांताःसर्वेसंस्का
राःस्त्रीणाममंत्रकाःकार्याः ॥ होमस्तुसमंत्रकः ॥ इदानींशिष्टेषुस्त्रीणांचूडांतसंस्कार
करणंनदृश्यते ॥ विवाहकालेचूडांतलोपप्रायश्चित्तमात्रंकुर्वंति ॥ चौलोत्तरंमासत्रय
पर्यंतंसपिंडैः पिंडदानंतिलतर्पणंचनकार्यं ॥ महालयेगयायांपित्रोः प्रत्यब्दश्राद्धेच
पिंडदानादिकार्यम् ॥ इतिधर्मसिंधौ ॥ इतिचूडाकरणोपयोगीनिर्णयः॥ अथक्रमः॥
चौलंस्यात्त्र्येकवर्षाद्युदितमथकुलान्मातरोबाह्यशालांत्रीन्विप्रान्भोज्यहुत्वामनुमि
तमुदकैश्चौदनंदक्षिणेप्राक् ॥ त्र्येण्याशल्याविनीयत्रिकुशतरुणकंधार्यक्षूरैः सकेशा
न्छित्त्वोक्षणोगोमयेऽस्यादितिवदपरयोःकेशमेवंनृपाब्दे ॥ १ ॥ ॥अथप्रयोगः ॥ त

त्रबहिःशालाभवति ॥ ज्योतिःशास्त्रोक्तशुभमुहूर्तेमाताकुमारमादायाप्लाव्याहतेवा
ससीपरिधाप्यांकआधायपश्चादग्नेरुपविशति ॥ तत्रसंकल्पः ॥ देशकालौस्मृ०
अस्यकुमारस्यबीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणेनबलायुर्वर्चोभिवृद्धिव्यवहारसिद्धिद्वारा
श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंचौलकर्मकरिष्ये ॥ यदाउपनीत्यासहक्रियतेतदासंकल्पस्तु
चूडोपनयनेकरिष्येएवमूहःकर्तव्यः ॥ तत्रानिर्विघ्नार्थंगणपतिपूजनंस्वस्तिपुण्याह
वाचनमविघ्नपूजनंमंडपस्थापनंमातृकापूजनंवसोर्द्धारानांदीश्राद्धंचकरिष्येइतिकृ
त्वा ॥ अत्रपुण्याहवाचनांतेप्रजापतिःप्रीयतामितिवदेत् ॥ चूडाकरणाधिकारार्थंत्री
न्ब्राह्मणान्भोजयिष्ये ॥ ततोबहिःशालायांस्थंडिलेपंचभूसंस्कारान्कृत्वासभ्यना
म्नोग्नेःस्थापनं ॥ ततोब्रह्मोपवेशनादिपात्रासादने॥नात्रचरुः ॥ पात्रासादनानंतरमुप
कल्पनीयानि ॥ शीतोदकम् ॥ उष्णोदकम् ॥ नवनीतपिंडः ॥ घृतपिंडोदधिपिंडोवा

द्वादशांगुलदीर्घात्र्येणीशलली ॥ साग्राणिद्वादशांगुलदीर्घाणिसप्तविंशतिःकुशतरुणानि ॥ ताम्रपरिष्कृतआयसक्षुरः ॥ आनडुहगोमयापिंडः ॥ नापितः ॥ वरश्चेति ॥ पल्वलेवा ॥ पवित्रीकरणाद्याज्यभागानंतरंमहाव्याहृत्यादिप्राजापत्यंतानवाहुतयः ॥ तद्यथा ॥ ॐ प्रजापतयेस्वा॰इदंप्र॰ ॥ ॐ इंद्रायस्वा॰ इदमिं॰ ॐ अग्नयेस्वा॰इदम॰ ॥ ॐ सोमायस्वा॰ इदंसो॰ ॥ ॐ भूःस्वा॰इदमग्न॰ ॥ ॐ भुवःस्वा॰इदंवा॰ ॥ ॐ स्वःस्वा॰इ॰ सूर्याय ॥ ॐ त्वन्नोऽअग्ने॰स्वाहा ॥ इदमग्नीवरुणाभ्यांन॰ ॥ ॐ सत्वन्नोऽअग्ने॰स्वा॰इदमग्नीवरुणाभ्यांन॰ ॥ ॐ अयाश्चाग्ने॰स्वा॰॥इदमग्नयेअयसे॰ ॥ ॐयेतेशतम्व॰ ॥ इदंवरुणायसवित्रेविष्णवेविश्वेभ्योदेवेभ्योमरुद्भ्यःस्वर्केभ्यश्चन॰ ॥ ॐउदुत्तमं॰ ॥ इदंवरुणायादितये॰ ॥ ॐ प्रजापतयेस्वा॰ इदंप्रजाप॰ ॥ ततःस्विष्टकृत् ॥ ॐ अग्नयेस्विष्टकृतेस्वा॰ इदम॰

नरेकवारंकर्तव्यम् ॥ पश्चिमगोदानेअप्येवमेवकर्मकरोति ॥ ॐ सवित्राप्रसू० ॥१॥
इत्यनेनपश्चिमगोदानेउंदनम् ॥ त्रेण्याशलल्याविनयनम्॥ ॐ ओषधेत्रायस्वेतित्रि
कुशतरुणांतर्धानम् ॥ॐ शिवोनामेतिलोहक्षुरग्रहणम् ॥ॐ निवर्तयामीतिसँल्लग्नीकर
णम् ॥ छेदनेमंत्रविशेषः ॥ ॐ त्र्यायुषंजमदग्नेरिति॥गोमयपिंडेप्रासनम्॥पुनःपश्चि
मगोदानेएवमेवापरंवारद्वयंतूष्णींकर्तव्यम्॥तत्प्रकारः॥उंदनम्॥विनयनम् ॥ त्रिकु
शतरुणांतर्धानम्॥सँल्लग्नीकरणम्॥छेदनं॥गोमयपिंडेप्रासनं॥एवमुक्तेनप्रकारेण० ॥
अथोत्तरगोदाने ॥ ॐ सवित्राप्रसूताइतिमंत्रेणउंदनम्॥त्र्येण्याशलल्याविनयनम् ॥
ॐ ओषधेत्रायस्वेतित्रिकुशतरुणांतर्धानम् ॥ शिवोनामेतिलोहक्षुरग्रहणम् ॥ॐ नि
वर्तयामीतिसंलग्नीकरणम्॥छेदनेमंत्रविशेषः ॥ ॐ येनभूरिश्चरादिवंज्योक्चपश्चा
द्धिसूर्यम् ॥ तेनतेवपामिब्रह्मणाजीवातवेजीवनायसुश्लोक्यायस्वस्तये ॥ १ ॥ इति

ननेमंत्रेण ॥ शिवोनामेतिलोहक्षुरमादाय ॥ ॐ शिवोनामासिस्वधितिस्तोपितानमं
स्तेऽअस्तुमामाहिंꣳसीः ॥ १॥ निवर्तयामीतिकेशकुशक्षुरसंलग्नीकरणम् ॥ ॐ निवं
र्तयाम्यायुषेन्नाद्यायप्रजननायरायस्पोषायसुप्रजास्त्वायसुवीर्याय ॥ १ ॥ छेदने
मंत्रः ॥ ॐ येनावपत्सविताक्षुरेणसोमस्यराज्ञोवरुणस्यविद्वान् ॥ तेनब्रह्माणोवपते
दमस्यायुष्यंजरदष्टिर्यथासम् ॥ १ ॥ इत्यनेनमंत्रेणसकेशानिकुशतरुणानिप्राच्छि
द्यानडुहेगोमयपिंडेप्रास्यत्युत्तरतः ॥ अग्नेरुत्तरतः गोमयपिंडस्यस्थापनमितिगदा
धरः ॥ ततस्तस्मिन्नेवदक्षिणगोदानेएवमेवापरंवारद्वयंतूष्णींकर्तव्यम्॥ एकद्रव्येक
र्मावृत्तौसकृन्मंत्रवत्कर्मेतिकात्यायनः ॥ तत्प्रकारः ॥उंदनम् ॥ विनयनम् ॥ त्रिकुश
तरुणांतर्धानम्॥ संलग्नीकरणम्॥छेदनम्॥गोमयपिंडेप्रासनम्॥एवमुक्तेनप्रकारेणपु

नरेकवारंकर्तव्यम् ॥ पश्चिमगोदानेअप्येवमेवकर्मकरोति ॥ ॐ सवित्राप्रसू० ॥१॥
इत्यनेनपश्चिमगोदानेउंदनम् ॥ त्रेण्याशलल्याविनयनम्॥ ॐ ओषधेत्रायस्वेतित्रि
कुशतरुणांतर्धानम् ॥ॐ शिवोनामेतिलोहक्षुरग्रहणम् ॥ॐ निवर्तयामीतिसँलग्नीकर
णम् ॥ छेदनेमंत्रविशेषः ॥ ॐ त्र्यायुषंजमदग्नेरिति॥गोमयपिंडेप्रासनम्॥पुनःपश्चि
मगोदानेएवमेवापरंवारद्वयंतूष्णींकर्तव्यम्॥तत्प्रकारः॥उंदनम्॥विनयनम् ॥ त्रिकु
शतरुणांतर्धानम्॥सँलग्नीकरणम्॥छेदनं॥गोमयपिंडेप्रासनं ॥एवमुक्तेनप्रकारेण० ॥
अथोत्तरगोदाने ॥ ॐ सवित्राप्रसूताइतिमंत्रेणउंदनम्॥त्र्येण्याशलल्याविनयनम् ॥
ॐ ओषधेत्रायस्वेतित्रिकुशतरुणांतर्धानम् ॥ शिवोनामेतिलोहक्षुरग्रहणम् ॥ॐ नि
वर्तयामीतिसंलग्नीकरणम्॥छेदनेमंत्रविशेषः ॥ ॐ येनभूरिश्चरादिवंज्योक्चपश्चा
द्धिसूर्यम् ॥ तेनतेवपामिब्रह्मणाजीवातवेजीवनायसुश्लोक्यायस्वस्तये ॥ १ ॥ इति

मंत्रेणच्छेदनंगोमयपिंडेप्रासनम् ॥ पुनरुत्तरगोदानेएवमेवापरमुक्तप्रकारेणवारद्वयं तूष्णींकर्तव्यम्॥उंदनम्॥विनयनम्॥त्रिकुशतरुणांतर्धानम्॥सँलग्नीकरणम् ॥ छेदनम्गोमयपिंडेप्रासनम् ॥ ततस्त्रिःक्षुरेणशिरःप्रदक्षिणंपरिहरति ॥ ॐ यत्क्षुरेणमज्जयितासुपेशसावप्तावावपतिकेशाञ्छिन्धिशिरोमास्यायुःप्रमोषीः ॥ १ ॥ सकृन्मंत्रेण द्विस्तूष्णींशिरसःसमंतात्क्षुरभ्रामणम् ॥ततस्ताभिरद्भिःशिरःसमुंद्यनापितायक्षुरंप्रयच्छति ॥ ॐ अक्षण्वंपरिवपइतिमंत्रेण ॥सचनापितउदङ्मुखस्थितस्यकुमारस्यप्राक्संस्थंप्राङ्मुखस्थितस्यउदक्संस्थंशिरोवपेत् ॥ यथामंगलंकेशशेषकरणमित्यस्यायमर्थः ॥ कुलव्यवस्थयाशिखास्थापनम् ॥ केचित्पंचशिखाः॥केचिदेकशिखाः ॥ यस्ययथाप्रसिद्धिस्तस्यतथाशिखास्थापनम्॥ यथा ॥ केशशेषंततःकुर्याद्यस्मिन्गोत्रे यथोचितम्॥कुर्वन्त्यन्येशिखामात्रंमंगलार्थमिहक्वचित् ॥कांबोजानांवसिष्ठानांदक्षि

णेकारयेच्छिखाम् ॥ द्विभागेऽत्रिकश्यपानांमुंडाश्चभृगवोमताः ॥ पंचचूडाआंगिरस
एकावाजसनेयिनामिति ॥ ततःसर्वान्केशान्गोमयपिंडवस्त्रादिनावेष्ट्यअनुगुप्तंकृ
त्वागवांगोष्ठेस्थापयेत् ॥ अथवापल्वलस्योदकांतेउदकसमीपेस्थापयेत् ॥ पल्वलं
तडागः ॥ ततश्चूडाकरणसंस्कारकर्त्तास्वाचार्यायवरंददाति॥ वरंगोनिष्क्रयम् ॥ स्मृ
त्युक्तान्दशसंख्याकान्ब्राह्मणान्भोजयिष्ये ॥ यांतुदेवेतिमातॄणांविसर्जनम् ॥ इति
संस्कारभास्करेचूडाकरणम्॥ ॥ स्पृष्टास्पृष्टेशातातपः॥बालस्याभ्युक्षणंप्रोक्तंशिशो
राचमनंस्मृतम् ॥ रजस्वलादिसंस्पर्शेस्नानमेवकुमारके॥ १ ॥याज्ञवल्क्यः ॥ चां
डालादिषुसंस्पर्शेसचैलंस्नानमाचरेत् ॥ तोयेनिमज्जनंविनाशुद्धिर्नास्तीतिनिश्चयः ॥
॥ २ ॥ इतिसंस्कार्यस्यस्पृष्टास्पृष्टविचारः ॥ ॥ अथकर्णवेधः ॥ सौवर्णीराजपु
त्रस्यराजतीविप्रवैश्ययोः ॥ शुद्रस्यचायसीसूचीकर्त्तव्यासूर्यरंध्रयुक् ॥ १ ॥ कर्ण

रंध्रेरवेश्छायाप्रविशेदग्रजन्मनः ॥ स्त्रीणांयथेच्छंरंध्रंचकर्णाभरणधारणेइति ॥ तच्च वर्षेतृतीयेपंचमेवाज्योतिःशास्त्रोक्तशुभमासेशुक्लपक्षेशुभदिनेशुभमुहूर्त्तेकार्यम् ॥ कृतमंगलस्नानअहतेवाससीपरिधायधृतमंगलतिलकःशुभासनेप्राङ्मुखउपविश्याचम्यप्राणानायम्यदेशकालकीर्तनांतेअस्यकुमारस्यआयुरभिवृद्धिव्यवहारसिद्धिद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंकर्णवेधंकरिष्ये ॥ तदंगत्वेननिर्विघ्नार्थंगणपतिपूजनंकरिष्ये इतिकृत्वा ॥ ततोगणेशसरस्वतींकुलदेवताब्रह्माविष्णुशिवान्नवग्रहाँल्लोकपालान्ब्राह्मणांश्चनत्वाकुमारंप्राङ्मुखंशुभासनेउपवेश्य ॥ तद्धस्तेमधुरंदत्त्वा ॥ दक्षिणंकर्णमभिमंत्रयते ॥ ॐभद्रंकर्णेभिरितिमंत्रेण॥ ततोवामकर्णमभिमंत्रयते॥ॐवक्ष्यन्तीवेदागनीगन्तिकर्णम्प्रियꣳसखायंपरिषस्वजाना ॥योषेवशिङ्क्तेवितताधिधन्वञ्ज्याइयꣳ

समंनेपारयंन्ति॥१॥ततःशिशोःकर्णवेधस्थलमारक्तरसेनांकयित्वायथाविभवसुवर्णा
दिसूच्यामंगलसूत्रोपेतयाकुशलसुभगास्त्रियाकर्णवेधयेत् ॥ कुमारस्यपूर्वंदक्षिणक
र्णं॥कुमार्यास्तुपूर्ववामकर्णवेधयेत् ॥ यथाशक्तिब्राह्मणान्भोजयेत्॥ तेभ्यश्चदक्षिणां
दत्त्वातेभ्यआशिषोगृहीत्वा॥सुवासिन्यैचकुंकुमतांबूलादिदत्त्वागणपतिंविसृजेत् ॥
अथकर्णवेधनक्षत्रात्तृतीयनक्षत्रेकर्णक्षालनमुष्णोदकेनरोहणार्थंकार्यं॥ रूढौचकर्णौ
यथाभरणधारणक्षमताभवतितथावर्धनीयौ॥पुंसःसूर्यरश्मिप्रवेशपर्यंतरंध्रंवर्धयेत् ॥
स्त्रीणांयथेच्छम् ॥ इतिसंस्कारभास्करेकर्णवेधः ॥ ॥जातकर्मादिचूडाकरणांतानि
संस्कारकर्माणिकुमार्यास्तुअमंत्रकाणिकार्याणि ॥ होमस्तुसमंत्रकः॥स्त्रीशूद्रयोस्तु
गर्भाधानादिविवाहांतानवसंस्काराः ॥ तत्रापिशूद्रस्यकेवलपौराणविधिनाइतिहरि
हरभाष्येनिर्देशः ॥ यथा ॥ जातकर्मसमारभ्यस्त्रीणांचूडांतसर्वशः ॥ होमःसमंत्र

कःकार्यःसंस्कारस्तुअमंत्रकः ॥ १ ॥ इतिस्त्रीविषये ॥ शूद्रेतुप्रागुक्तम् ॥ अथवर्धापननिर्णयः ॥ तच्चवर्षपर्यंतंप्रतिमासेजन्मतिथौकार्यम् ॥ तदनंतरंप्रत्यब्देजन्मतिथौकार्यं ॥ तिथिद्वैधेयत्रजन्मर्क्षयोगःसातिथिर्ग्राह्या ॥ दिनद्वयेजन्मर्क्षयोगसत्त्वासत्त्वयोरौदयिकीद्विमुहूर्ताधिकाग्राह्या ॥ द्विमुहूर्तन्यूनाचेत्पूर्वा॥जन्ममासेधिमाससत्त्वेशुद्धमासेकर्तव्यम् ॥ नत्वधिके ॥ इदंवर्धापनंबाल्येपित्रादिनाकार्यम् ॥ पश्चात्तुस्वयमेवेति ॥ ॥ अथप्रयोगः ॥ जन्मदिनेकुमारपत्नीसहितोयजमानःमंगलंस्नात्वाऽहतेवाससीअलंकारांश्चपरिधायधृतमंगलतिलकोमातापित्रोर्गुर्वाचार्यकुलदेवताविप्रांश्चनमस्कृत्यगृहाभ्यंतरतःशुभासनेप्राङ्मुखउपविश्यस्वदक्षिणतःपत्नींतद्दक्षिणतःकुमारमुपवेश्यधृतपवित्रपाणिराचांतःप्राणानायम्यदेशकालकीर्तनांतेअस्यकमारस्यदीर्घायुःश्रीतेजोवृद्धिद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थमद्यजन्मदिनेवर्धापनाख्यंकर्म

प्रीत्यर्थंमद्यमदीयज
करिष्ये ॥ स्वयंकरणेममचदीर्घायुस्तेजोवृद्धिद्वाराश्रीप० प्रीत्यर्थंमद्यमदीयज
न्मदिनेवर्धापनाख्यंकर्मकरिष्ये ॥ इतिसंकल्पः ॥ तत्रानिर्विघ्नार्थंगणपतिपूजनं
स्वस्तिपुण्याहवाचनंचकरिष्येइतिकृत्वा ॥ ततःश्रीपर्ण्यादिपीठेपंक्तिरूपेणाक्षतपुं
जेपुदेवताआवाहयेत् ॥ तद्यथा ॥ ॐगणपतयेन० गणपतिमावाह०एवंसर्वत्र ॥
ॐदुर्गायै० ॥ ॐकुलदेवतायै० ॥ ॐप्रजापतये० ॥ ॐविष्णवे० ॥ ॐमहेश्व
राय० ॥ ॐसूर्याय० ॥ ॐसोमाय० ॥ ॐ भौमाय० ॥ ॐबुधाय० ॥ ॐ बृ
हस्पतये० ॥ ॐशुक्राय० ॥ ॐशनैश्चराय० ॥ ॐराहवे० ॥ ॐकेतवे० ॥ ॐ
कालाय० ॥ ॐयुगाय० ॥ ॐसंवत्सराय० ॥ ॐअयनाय० ॥ ॐऋतवे० ॥ ॐमा
साय० ॥ ॐपक्षाय० ॥ ॐजन्मतिथयेनमः ॥ ॐजन्मर्क्षाय० ॥ ॐजन्मयोगा
य० ॥ ॐजन्मकरणायनमः ॥ ॐजन्मराशये० ॥ ॐजन्मलग्नायनमः ॥ ॐशि

वायै०॥ॐसंभूत्यै०॥ॐप्रीत्यैन०।ॐसंतत्यै०॥ॐअनसूयायैन०॥ॐक्षमायैन०॥ॐ
उपविष्टायै० ॥ॐभद्रायैन० ॥ ततःपंक्तिरूपेणाष्टदलानित्रीणिविरच्यतदुपरि
पूगीफलेदेवताआवाहयेत् ॥ ॐषष्ठीदेव्यै० ॥ मार्कंडेयाय० ॥ ॐजमदग्नये० ॥
पुनस्तदग्रेपंक्तिरूपेणाक्षतपुंजेषु॥ अश्वत्थाम्नेनमः अश्वत्थामानमावाहयामि ॥ ए
वंसर्वत्र ॥ ॐ वलये० ॥ ॐव्यासाय० ॥ ॐविभीषणाय० ॥ ॐकृपाचार्याय०॥
ॐ परशुरामाय० ॥ ॐ कार्तिकेयाय० ॥ पुनःपंक्तिरूपेणाक्षतपुंजेषु ॥ ॐइष्टदे
वतायै० ॥ स्थानदेवतायै० ॥ ॐवास्तुदेवतायै० ॥ ॐक्षेत्रपालाय० ॥ ॐ पृथि
व्यै० ॥ ॐअद्भ्यः० ॥ ॐ तेजसे० ॥ॐ वायवे० ॥ ॐआकाशाय० ॥ सर्वासांसमं
तात्प्रागादिदिक्षुवापंक्तिरूपेण ॥ ॐइंद्राय० ॥ ॐ अग्नये० ॥ ॐ यमाय० ॥ ॐ नि
ऋतये० ॥ ॐ वरुणाय० ॥ ॐ वायवे० ॥ ॐ कुबेराय० ॥ ॐ ईशानाय० ॥ ॐ

ब्रह्मणे० ॥ ॐ अनंता० ॥ इत्यावाह्य ॥ मनोजूतिरितिप्रतिष्ठाप्य॥आवोदेवेतिमंत्रेण
षोडशोपचारैः संपूज्य ॥ ॐ आवोदेवाऽसईमहेवामम्प्रयत्यध्वरे ॥ आवोदेवासऽ
आशिषोयज्ञियासोहवामहे ॥ १ ॥ इतिमंत्रेण ॥ ॐ भूर्भुवः स्वःमार्कंडेयाद्यावाहि
तदेवताभ्योनमःइत्यावाहनादिषोडशोपचारसमर्पणम्॥ षष्ठ्यैदधिभक्तनैवेद्यम् ॥ अ
न्येभ्यःपायसादि ॥ प्रार्थना । जयदेविजगन्मातर्जगदानंदकारिणि ॥ प्रसीदमम
कल्याणिनमस्तेषष्ठिदेवते ॥ १ ॥ आयुष्प्रदमहाभागसोमवंशसमुद्भव ॥ महातपो
निधिश्रेष्ठमार्कंडेयनमोस्तुते ॥ २ ॥ चिरंजीवोयथात्वंभोभविष्यामितथामुदे ॥ रू
पवान्वित्तवानायुःश्रियायुक्तंचमांकुरु ॥ ३ ॥ कर्तापिताचेत्ताहिंश्रियायुक्तंशिशुकुरुइ
ति ॥ मार्कंडेयनमस्तेस्तुसप्तकल्पांतजीवन॥ आयुरारोग्यंमेदेहिप्रसीदभगवन्मुने॥

॥ १ ॥ कर्तापिताचेद्आयुरारोग्यंबालायदेहित्वंभगवन्मुनेइति॥ चिरंजीवोयथात्वं
भोमुनीनांप्रवरोद्विज ॥ कुरुष्वमुनिशार्दूलतथामांचिरजीविनं ॥१॥कर्तापिताचेत् ॥
बालंमेचिरजीविनामिति ॥ जमदग्नेमहाभागमहातेजोमयोज्ज्वल ॥आयुरारोग्यसि
द्ध्यर्थमस्माकंवरदोभव॥१॥ कर्तापिताचेद्बालायवरदोभव ॥ त्रैलोक्येयानिभूतानि
स्थावराणिचराणिच ॥ ब्रह्मविष्णुशिवैःसार्धरक्षांकुर्वंतुतानिमे ॥ १ ॥ प्रीयंतांदेव
ताःसर्वाःपूजांगृह्णंतुताममम ॥ प्रयच्छंत्वायुरारोग्यंयशःसौख्यंचसर्वदा ॥ २ ॥ मं
त्रन्यूनंक्रियान्यूनंद्रव्यन्यूनंमहामुने ॥ यदर्चितंमयादेवपरिपूर्णंतदस्तुमे ॥ ३ ॥अ
नयापूजयामार्कंडेयाद्यावाहितदेवताःप्रीयंतां ॥ ततःपायसेनसर्वेभ्योभूतेभ्योनमइ
तिबलिंदद्यात् ॥ क्वचित्स्थंडिलेपंचभूसंस्कारपूर्वंकलौकिकाग्निंप्रतिष्ठाप्य ॥ ब्रह्मोप
वेशनाद्याज्यभागांतंकृत्वा ॥ ततोघृताक्ततिलैर्नाममंत्रेणषष्ठीदेवीमार्कंडेयजमदग्नी

नांप्रीत्यर्थमष्टाष्टसंख्यया अन्वाहितदेवतानामेकैकयाहुत्या महाव्याहृत्याष्टाविंशः
तिसंख्यया च जुहुयात् ॥ शेषेणास्विष्टकृत् ॥ ततो भूराद्या नवाहुतय आज्येन ॥ ततः
संस्रवप्राशनादि प्रणीताविमोकांतं होमशेषं समाप्य ॥ दानानि दद्यात् ॥ तत्रादौ सुव
र्णयुक्ततिलपात्रदानम् ॥ तिलाः काश्यपसंभूतास्तिलाः पापहराः स्मृताः ॥ तिलकांचन
दानेन दीर्घायुष्यं ददातु मे ॥ १ ॥ इदं तिलपात्रं सदक्षिणाकं दीर्घायुष्यप्राप्तिकामनया
मार्कंडेयाद्यावाहितदेवताप्रीत्यर्थममुकशर्मणे ब्राह्मणाय तुभ्यमहं संप्रददे ॥ घृतपा
त्रदानम् ॥ आज्यं तेजःसमुद्दिष्टमाज्यं यज्ञे प्रतिष्ठितम् ॥ आज्यपात्रप्रदानेन दीर्घायुष्यं
कुरुष्व मे ॥ १ ॥ इदमाज्यपात्रं सदक्षिणाकं दीर्घायुःश्रीप्राप्तिकामनया श्रीमार्कण्डेया
द्यावाहितदेवताप्रीत्यर्थममुकशर्मणे ब्राह्मणाय तुभ्यमहं संप्रददे ॥ गोदानमपि दद्यात् ॥
ततस्तिलशर्करायुतं पयः पिबेत् ॥ तत्र मंत्रः ॥ सतिलं शर्करामिश्रमंजल्यर्धमितं पयः ॥

मार्कंडेयाद्बललब्ध्वापिबाम्यायुर्विवृद्धये ॥ २ ॥ इतिमंत्रेणपिबेत् ॥ ब्राह्मणेभ्योगं
धादिभिःसंपूज्यतेभ्यश्चदक्षिणांदत्त्वातैराशिषोगृहीत्वाआवाहितदेवताअग्निंचाविसृ-
ज्य ॥ यथाशक्तिब्राह्मणान्भोजयित्वा ॥ यस्यस्मृत्येतिनत्वा ॥ सुहृद्बंधुभिःसहस्व
यंभुंजीतेति ॥ ग्रंथांतरेतुमातुरेवसुवासिन्याश्चहरिद्राकुंकुमपुष्पतांबूलादिभिःसंपू
ज्यताभ्यांचनीराज्यअनंतरंअक्षतपुंजेषुकुमुदांषष्ठींदेवींजन्मर्क्षदेवतांकुलदेवतांचसं
पूज्यब्राह्मणान्संपूज्यतेभ्यश्चापूपपूरिकापायसयुक्तानिकुमुदादिदेवताप्रीतयेपुत्रायु
र्विवर्धनार्थंयथाशक्तिवायनानिदद्यात् ॥ तेभ्यश्चदक्षिणांदत्त्वातैराशिषोगृहीत्वा॥सुवा
सिन्यैशिशवेचभोजनंदत्त्वादेवतांविसृज्ययस्यस्मृत्येतिनमेत्॥ इतिवर्धापनप्रयोगः॥
अथाक्षरलेखनारंभनिर्णयः ॥ मार्कंडेयः ॥ पंचमेसप्तमेवाब्देपूर्वंस्यान्मौंजिबंधना
त् ॥ तत्रचैवाक्षरारंभःकर्तव्यस्तुशुभेदिनेइति ॥ पंचमेसप्तमेवावर्षेअक्षरलेखनारंभ

उत्तरायणेकार्यः ॥ अत्रकुंभस्थःसूर्योवर्ज्यः ॥ शुक्लपक्षःशुभःप्रोक्तःकृष्णश्चांत्यत्रिकं
विना॥द्वितीयातृतीयापंचमीदशम्येकादशीद्वादशीत्रयोदश्यःश्रेष्ठाः॥अश्विनीमृगा
र्द्रापुनर्वसुपुष्यहस्तचित्रास्वात्यनुराधाश्रवणधनिष्ठाशततारकारेवत्योभौमशनिभि
न्नवाराश्चशुभाः ॥ तत्रायंक्रमः ॥ संपूजयेद्गणाधीशंतथैवचसरस्वतीम् ॥ कुलदेवींतत
श्चैवपूजयेच्चबृहस्पतिम् ॥ नारायणंमहालक्ष्मींगंधधूपादिभिस्तथा ॥स्वविद्यासूत्रका
रांश्चस्वविद्यांचविशेषतः ॥ एतेषामेवदेवानांनाममंत्रेणपूजनम् ॥ कृत्वाहोमं
स्वशाखोक्तमाघारांतंसमाचरेत् ॥ पूर्वोक्तदेवतानांचनाम्नाजुहुयाद्घृतम् ॥ प्राङ्मु
खोगुरुरासीनःपश्चिमाभिमुखंशिशुम् ॥ कुर्यादक्षरसंस्कारलेखनंवाचनादिकम् ॥
राजत्यांपाटिकायांवैप्रसार्यकुंकुमादिकम् ॥ सुवर्णलेखनीयेनलिखेत्तत्राक्षराणिवै॥
नमोगणेशायतथासरस्वत्यैनमस्तथा ॥ नमःकुलदेवतायैश्रीगुरुभ्योनमस्त

था ॥ लक्ष्मीनारायणाभ्यांचालिखिलापंचनामभिः ॥ ॐ नमःसिद्धमित्या
दिलेखयित्वाअनुक्रमात् ॥ एवंलिखित्वाआचार्यः शिशुहस्तेनपूजयेत् ॥
तथैवतेनसंलेख्यपुनस्त्रिर्वाचयेत्ततः ॥ आचार्यंपूजयेत्पश्चाद्वस्त्रालंकारभूषणैः ॥ त्रि
भिःप्रदक्षिणाकार्यादेवताश्चाथवैगुरुं ॥ ब्राह्मणान्पूजयेद्भक्त्यागंधपुष्पाक्षतादिभिः ॥
तोषयेद्दक्षिणादिभिराशिषंपरिगृह्यच ॥ नीराजनंततःकुर्यात्सुवासिन्याःकरेणच ॥
उष्णीषंगुरवेदद्याद्देवतास्तविसर्जयेदिति ॥ अथप्रयोगः ॥तत्रपंचमेवर्षेज्योतिःशास्त्रो
क्तउदगयनेगुरुशुक्रास्तरहितेशुभमासेशुक्लपक्षेशुभदिने सुमुहूर्तेयजमानः शिशुना
सहमंगलस्नात्वाऽहतेवाससीपरिधायालंकृत्य धृतमंगलतिलकःशुभासनेउपविश्या
चम्यप्राणानायम्यदेशकालकीर्तनांते अस्याशिशोःलेखनवाचनादिविपुलविद्याज्ञान
प्राप्तयेविद्यारंभंकरिष्ये॥तत्रनिर्विघ्नार्थंगणपतिपूजनंकरिष्येइतिकृत्वा ॥ ततस्तंदुला

ष्टदलेगणेशंसरस्वतींकुलदेवतांगुरुंलक्ष्मींनारायणंचावाह्यअक्षतपुंजेषुपंक्तिरूपेणना
रदंपाणिनिंपतंजलिंसांख्यंकात्यायनंपारस्करंयास्कंकपिंजलंगोभिलंजैमिनिंविश्व
कर्माणमाचार्यंव्यासंचावाह्य ॥ सविद्यासूत्रंव्याकरणभाष्यादिकंचसंस्थाप्य ॥ ना
ममंत्रेणषोडशोपचारैःसंपूज्यप्रार्थयेत् ॥ सर्वविद्येत्वमाधारःस्मृतिज्ञानप्रदायके ॥
प्रसन्नावरदाभूत्वादेहिविद्यांस्मृतिंयशइति॥ अनयापूजयाआवाहितदेवताःप्रीयंतां॥
ततःस्थंडिलेपंचभूसंस्कारपूर्वकंलौकिकाग्निंप्रतिष्ठाप्यसंपूज्य ॥ ततोदक्षिणतोब्रह्मा
सनाद्याज्यभागांतंकृत्वा ॥ आज्येनावाहितदेवतानामष्टाष्टसंख्याहुतीर्हुत्वा ॥ ततो
महाव्याहृत्यादिस्विष्टकृदंतादशाहुतयः ॥ ततःसंस्रवप्राशनं ॥ पवित्राभ्यांमार्जनं॥
अग्नौपवित्रप्रतिपत्तिः ॥ ब्रह्मणेपूर्णपात्रदानम् ॥ प्रणीताविमोकः॥ आपःशिवाइतिमं
त्रेणविमोकजलेनमूर्धानमभिषिंचयेत्।एवंहोमशेषंसमाप्य॥ ततोबालकआवाहितदे

वताअध्यापनगुरुंचनमस्कृत्य ॥ अध्यापनगुरोःसमीपेप्रत्यङ्मुखमुपविश्यरजता
दिपाटिकायांकुंकुमादिकंप्रसार्यतदुपरिसुवर्णशलाकया॥श्रीगणेशायनमः॥ श्रीसर
स्वत्यैनमः ॥ श्रीकुलदेवतायैनमः ॥ श्रीगुरुभ्योनमः॥ श्रीलक्ष्मीनारायणाभ्यांन
मः ॥ ॐ नमःसिद्धम् ॥ इत्यादिलेख्य ॥ पूजनमंत्रः॥ॐ पावकानःसरस्वतीवाजेभि
र्वाजिनीवती ॥ यज्ञंवष्टुधियावसुः ॥ १ ॥ ॐ लिखितसरस्वत्यैनमः ॥ इतिमंत्रेण
षोडशोपचारैःसंपूजयेत् ॥ गुरुःकुमारहस्तात्त्रिवारंलेखनवाचनादिकंकारयेत् ॥ अ
नंतरंकुमारःदेवताक्षरंगुरुंच त्रिःप्रदक्षिणीकृत्यगुरुंसंपूज्यतस्मैचोष्णीषंसमर्प्य नम
स्कृत्य। आचार्यंगंधादिभिःसंपूज्यतस्मैअन्यब्राह्मणेभ्यश्चदक्षिणांदत्त्वातैराशिषोगृ
हीत्वा ॥ सुवासिन्याकुमारंनीराज्य । देवताग्नेंविसृज्य । अन्येभ्यस्तांबूलादिकंप्र

दापयेत् ॥ इति सं० भा० विद्यारंभविधिः ॥ ॥ अथोपनयनमुच्यते ॥ ॥ तत्रका
लः ॥ सूत्रम् ॥ अष्टवर्षंब्राह्मणमुपनयेत् ॥ गर्भाष्टमेवावर्षेब्राह्मणमुपनयेत् ॥ एकाद
शवर्षेराजन्यमुपनयेत् ॥ द्वादशवर्षेवैश्यमुपनयेत् ॥ अत्रापिकालावधिश्च ॥ आ
षोडशाद्वर्षाद्ब्राह्मणस्यानतीतःकालो भवत्याद्वाविंशाद्राजन्यस्याचतुर्विंशाद्वैश्यस्ये
ति ॥ यथामंगलंवासर्वेषामुपनयनंकार्यम् ॥ यथामंगलशब्देनस्मृत्यंतरोक्तंपंचवर्षा
दिकालाभिधानम् ॥ कैश्चित्तु ॥ उपनयनशब्देनोपनयनमेवाभिधीयतेतदयुक्तं ॥ उ
पनयनविषयंप्रयोजकव्यापारस्योपनायनशब्दवाच्यत्वाल्लक्षणायांमानाभावादि-
तिहेमाद्रिः ॥ अन्येतुआचार्यसमीपनयनांगकंगायत्र्युपदेशप्रदानं॥गायत्र्याब्राह्म
णमसृजदितिश्रुतौगायत्र्याब्राह्मणमुपनयीतेतिकात्यायनस्मृतौचोपनयनस्यगाय
त्र्युपदेशांगत्वदर्शनात्।एवंचोपनयनपदंयोगरूढंसमिद्दर्शादिपदस्येवांगवाचिनोप्यु

पनयनपदस्यतत्संबंधेनप्रधानसंज्ञात्वोपपत्तेरित्याहुः ॥ परेतुपंकजपदस्येवएकत्र यौगिकस्यरूढस्यचयोगरूढपदवाच्यत्वात् ॥ अत्रतूपनयनेयोगस्यगायत्र्युपदेशेच रूढेश्चसद्भावेनैकत्रविद्यमानत्वाभावान्नयोगरूढत्वमुपनयनपदस्य तेनसमीपनयन स्यैवप्रधानत्वादित्याहुर्गृह्यामितिसंस्काररत्नमालायां ॥ वसंतेब्राह्मणंग्रीष्मेराजन्यंश रदिवैश्यमिति ॥ माघादिपंचमासेषुमेखलाबंधनंशिशोः ॥ ज्येष्ठमासेविशेषेणसर्वं ज्येष्ठस्यवर्जयेत् ॥ ज्येष्ठमासेनज्येष्ठस्यजन्ममासेनसर्वशः ॥ इतिस्मृत्यंतरे ॥ वृ त्तशते ॥ नजन्मधिष्ण्येनचजन्ममासेनजन्मकालीयदिनेविदध्यात् ॥ ज्येष्ठेनमासि प्रथमस्यसूनोस्तथासुतायाअपिमंगलानि ॥ १ ॥ संग्रहे ॥ मिथुनेसंस्थितेभानौज्ये ष्ठमासोनदोषकृत् ॥ राजमार्तंडे ॥ जातंदिनंदूषयतेवसिष्ठोह्यष्टौचगर्गोनियतंदशा त्रिः ॥ जातस्यपक्षंकिलभागुरिश्चशेषाःप्रशस्ताःखलुजन्ममासे ॥ जन्ममासतिथौ

भेचविपरीतदलेसति ॥ कार्यंमंगलमित्याहुर्गर्गभार्गवशौनकाः ॥ संग्रहे ॥ जन्म
मासेनिंपिद्धेपिदिनानिदशवर्जयेत् ॥आरभ्यजन्मदिवसाच्छुभाःस्युस्तिथयोपराः ॥
जन्ममासेचजन्मर्क्षेनजन्मदिवसेपिच ॥ आद्यगर्भसुतस्याथदुहितुर्वाकरग्रहःइति ॥
करग्रहोविवाहः ॥ इतिरत्नमालायाम् ॥ तच्चोदगयनेज्योतिःशास्त्रोक्तशुभमासेशुक्लप
क्षेगुरुशुक्रास्तवाल्यवार्धक्यादिदोषरहितेप्रदोषानध्यायादितिथिरहितेदुष्टवासरर्क्ष
दुर्योगादिदोषरहितेशुभेदिनेसुलग्नेसुमुहूर्तेकार्यं॥ अथतिथ्यादि ॥ ज्योतिर्निबंधेनृसिं
हः ॥ तृतीयापंचमीषष्ठीद्वितीयावापिसप्तमी ॥ पक्षयोरुभयोश्चैवविशेषेणसुपूजिताः॥
धर्मकामौसितेपक्षेकृष्णेचप्रथमातथा ॥ कृष्णेत्रयोदशीकेचिदिच्छंतिमुनयस्तथा ॥
द्वादश्यैकादशीचैवमध्यमेचप्रचक्षतइति ॥ धर्मोदशमी ॥ कामस्त्रयोदशी ॥ सिते
शुक्लपक्षेधर्मकामौग्राह्यौ ॥ कृष्णेचेत्यत्रचकारःसितेपक्षेइत्यस्यानुकर्षणार्थः ॥ तेन

शुक्लप्रतिपदोपिग्रहणं ॥ केचिदाचार्याः कृष्णपक्षांतवर्तिनीमप्युपनयनेस्वीकुर्वंति ॥ मध्यमेचेत्यत्रपक्षद्वयइतिज्ञेयम् ॥ टोडरानन्देवासिष्ठः ॥ नैमित्तिकमनध्यायंकृष्णे चप्रतिपद्दिनं ॥ मेखलाबंधनेशस्तंचौलेवेदव्रतेषुचेति ॥ अयंचप्रतिपद्दिनविधिर्नैमित्तिकानध्यायविधिश्चातीतकालस्यार्तस्यबटोरुपनयनविषयः॥प्रशस्ताप्रतिपत्कृष्णे कदाचिच्छुभगेविधौ ॥चंद्रेबलयुतेलग्नेवर्षाणामतिलंघनमितिव्यासोक्तेः ॥एवम्॥चंद्रेबलयुतेलग्नाच्छुभभावेशुभेक्षिते॥चतुर्दशींप्रशंसंतिकुमारेवयसाधिकइति ॥ चतुर्दशीविधिरपि ॥ स्वाध्यायवियुजोघस्राःकृष्णप्रतिपदादयः॥प्रायश्चित्तनिमित्तेतुमेखलाबंधनेमताइतिकालादर्शादिधृतवृद्धगार्ग्यवचनात्सर्वेषांनैमित्तिकानध्यायानांकृष्णप्रतिपदादिनित्यानध्यायानांचप्रायश्चित्तोपनयनपरतैवनापूर्वोपनयनपरता ॥ वियुजोविषमाः॥घस्रादिनानि॥स्वाध्यायवियुजोदिवसास्तृतीयापंचमीसप्तमीनवम्येका

दर्शत्रयोदश्यंताःप्रायश्चित्तोपनयनेऽपयुज्यंतइत्यर्थः ॥अमावास्यात्वत्रापिनिषिद्धे
व॥ अमावास्यातुसर्वत्रनिंदिताशुभकर्मणीतिवचनात् ॥अपरार्के॥ नष्टेचंद्रेऽष्टमेशुक्रे
निरंशेभास्करेतथा ॥ कर्तव्यंनोपनयनंनानध्यायेगलग्रहइति॥निरंशस्वरूपंज्योति
र्निबंधे ॥ राशेःप्रथमभागस्थोनिरंशःसूर्यउच्यतइति ॥ अत्रिः ॥ पराजितेतिनीचस्थे
नीचेशुक्रेगुरौतथा॥ व्रतिनंयदिकुर्वीतसभवेद्वेदवर्जितइतिराजमार्तंडः॥नष्टेशुक्रेतथा
जीवेनिरंशेचैवभास्करे ॥ उपनीतस्यशिष्यस्यजडत्वंमृत्युरेवचेति ॥ युगादिदिना
नध्यायानामपिप्रतिप्रसवमाह ॥ भरद्वाजः ॥ याचैत्रवैशाखसितातृतीयामाघस्य
सप्तम्यथफाल्गुनस्य॥कृष्णेद्वितीयोपनयेप्रशस्ताप्रोक्ताभरद्वाजमुनींद्रमुख्यैरिति ॥
अत्रचैत्रसिततृतीयामाघशुक्लसप्तम्योर्मन्वाद्योःप्रतिप्रसवः ॥ मन्वादिषुतयोःस्मृत्य
र्थसारेपाठात् ॥ वैशाखतृतीयायुगादेरपि ॥ मुहूर्ततत्वे ॥ त्रयोदश्यादिचतुष्कंसप्त

म्यादित्रयंचतुर्थींचअष्टौगलग्रहास्त्याज्यागर्गस्यमतेतथाषष्ठीति ॥ अत्राप्यपवा
दः ॥ षष्ठीसप्तमीत्रयोदशीनांविनियोगोपन्यासेनदर्शितः ॥ अयंगलग्रहापवादोमू
काद्युपनयनविषयइतिकेचित् ॥ स्मृत्यंतरे ॥ अनध्यायस्यपूर्वेद्युरनध्यायात्परेऽह
नि ॥ व्रतारंभंविसर्गंचविद्यारंभंचवर्जयेदिति॥ एतदपवादोद्वितीयासप्तमीत्रयोदशी
नांविनियोगोपन्यासेनदर्शितः ॥ स्मृतिसारे ॥ सोपपदासूपनीतःपुनःसंस्कारमर्ह
तीति ॥ अयंचनिषेधोयजुर्वेदिनांनभवति॥वेदव्रतोपनयनेस्वाध्यायाध्ययनेतथा ॥न
दोषोयजुषांसोपपदास्वध्यापनेपिचेतिस्मृतिदर्पणेस्मृत्यंतरोक्तेरितिकेचित्॥महानि
बंधेष्वदर्शनादिदंनिर्मूलंतेनतेषामपिनिषेधोस्त्येवेत्यन्ये॥ताश्चोक्तास्तत्रैव ॥ ज्येष्ठशु
क्लद्वितीयातुआश्विनेदशमीसिता॥चतुर्थीद्वादशीमाघेएताःसोपपदाःस्मृताइति॥चतु
र्थीद्वादशीमाघइत्यत्रसितेत्यनुषज्यते॥वासरानाहनारदः ॥ गुरुशुक्रबुधानांनताः

श्रेष्ठतमाःस्मृताः ॥ अधमःसोमवारस्तुसूर्यवारस्तुमध्यमः ॥ वारौमंदारयोर्वर्ज्यौकृ
ष्णेवर्ज्योनिशापतेः ॥ अस्तंगतस्यसौम्यस्यवारोवर्ज्योद्विजन्मनामिति ॥ मंदःश
निः ॥ आरोभौमः ॥ निशापतिश्चंद्रः ॥ सौम्योबुधः ॥ तथा ॥ सर्वेषांजीवशुक्रज्ञवा
राः प्रोक्ताव्रतेशुभाः ॥ चंद्रार्कौमध्यमौज्ञेयौसोमवाहुजयोः कुजः ॥ शाखाधिपति
वारश्चशाखाधिपवलंतथा ॥ शाखाधिपतिलग्नंचदुर्लभंत्रितयंव्रतेइति ॥ गुरुशुक्रौभौम
बुधावृग्वेदाद्यधिपाः स्मृताः ॥ सर्वेषांब्राह्मणादीनाम् ॥ जीवोबृहस्पतिः ॥ ज्ञोबुधः ॥
बाहुजः क्षत्रियः ॥ वलंगोचराष्टवर्गादि ॥ शाखाधिपवलासंभवेदोषमप्याह म
दनरत्नेवृद्धगार्ग्यः ॥ शाखाधिपेवलिनिकेन्द्रगतेचमौंजीवंधस्तदीयदिवसेषुशु
भायक्तः ॥ अस्मिन्वलेनरहितेतुपुनर्द्विजानांस्याद्वर्णसंकरइतिप्रवदंतितज्ज्ञाइति॥
तथा ॥ वर्णाधिपवलमप्यपेक्षते ॥ सदानुकूलेचैकस्मिन्वर्णेशेवलशालिनि ॥ ब्राह्मणा

दे: प्रकुर्वीतकुमारंव्रतचारिणमितिपराशरोक्तेः ॥ पतीसितेज्यौविप्राणांनृपाणांकुज भास्करौ ॥ वैश्यानांशशभृत्सौम्याविविवर्णाधिपाःस्मृताइतितेनैवव्यवस्थाप्रदर्श नाच्च ॥ मदनरत्नेराजमार्तंडः ॥ पितुःसूर्यबलंश्रेष्ठंशाखावर्णेशयोर्वटोः ॥ सर्वेषांगुरु चंद्रर्क्षबलंश्रेष्ठंव्रतादिषु ॥ मौंजीबंधेविवाहेचप्रतिष्ठायांविशेषतइति ॥ सर्वेषामित्यने नयेषांनशाखाधिपोगुरुस्तेषामपिबटूनांतत्पितॄणांचगुरुबलमावश्यकम् ॥ उभयोर लाभेवटोरावश्यकमितिध्वन्यते ॥ संकटेचंद्रताराद्यभावेप्यधिकारायदानमुक्तं ज्योतिर्निबंधे ॥ चंद्रेचशंखंलवणंचवारेदिनेविरुद्धेत्वथतंडुलांश्च ॥ धान्यंचदद्यात्क रणेतथाभेयोगेविरुद्धेकनकंचदेयामिति ॥ दिनेतिथौ ॥ नित्यकालेबटोर्गुरुबलाला भेशांत्यातत्कालः ॥ अनित्यकालेनैवमित्याहनारदः ॥ बालस्यबलहीनोपिशांत्या जीवोबलप्रदः ॥ यथोक्तवत्सरेकार्यमनुक्तेनोपनायनमिति ॥ केपुचिद्दुष्टस्थानेषुस्थ

तेतु गुरौशांत्यापिनोपनयनाधिकारइत्याहवसिष्ठः ॥ बंधौतृतीयेरिपुराशिसंस्थइच्छंतिपूजांजनिगेव्ययस्थे ॥ पुरातनाअष्टमगेपिसूरौशांत्यापिनैवोपनयाधिकारइति ॥ बंधुश्चतुर्थः ॥ रिपुराशिः षष्ठः ॥ जनिर्जन्मराशिः ॥ व्ययोद्वादशराशिः ॥ अतिसंकटेएतेष्वपिराशिषुपूजाहोमादेर्द्विगुणत्वादिपक्षविकल्पनयोपनयनंकार्यमेव नतत्कृतसंवत्सरातिक्रमःकार्यः ॥तस्माद्ग्रहेभ्यःकालत्वाद्बलीसंवत्सरोमतइतिवचनात् ॥ राशिविशेषस्थस्यगुरोरष्टमाधिस्थानस्थितस्यापिनाधिकारप्रतिबंधकत्वमित्याहभरद्वाजः॥धनुर्मीनकुलीरस्थोजीवोजन्मांत्यमृत्युगः॥अतिसौख्यंवटोःकुर्याद्वसिष्ठवचनंयथेति॥ कुलीरःकर्कःसचगुरोरुच्चस्थानम्॥यथाहुर्दैवज्ञाः॥अजवृषभमृगांगनाकुलीराझषवणिजौचदिवाकरादितुंगाइति ॥ अजोमेषः॥ वृषभःप्रसिद्धोराशिः॥ मृगोमकरः ॥ अंगनाकन्या ॥ कुलीरःकर्कः ॥ झषोमीनः ॥ वणिक्तुला ॥

दिवाकरादीनांसप्तानांग्रहाणांक्रमेणमेषादीनिसप्तोच्चस्थानानीत्यर्थः ॥ राजमार्तंडः ॥ व्रतेजन्मत्रिकारिस्थोजीवोपीष्टोर्चनात्सकृत् ॥ शुभोतिकालेतुर्याष्टव्ययस्थोद्विगुणार्चनादिति ॥ द्विपंचसप्तनवैकादशस्थोगुरुः शुभफलप्रदः ॥ जन्मतृतीयषष्ठदशमस्थानेषुपूजाहोमात्मकशांत्याशुभः ॥ चतुर्थाष्टमद्वादशस्थानेषुदुष्टफलः ॥ कर्केधनुर्मीनराशिषुचतुर्थादिस्थानेपिनदोषः ॥अतिसंकटेचतुर्थद्वादशस्थोद्विगुणपूजाहोमादिनाशुभः ॥ अष्टमस्तुत्रिगुणपूजाहोमादिनाशुभः ॥ केचिदनिष्टोवामवेधेशुभइत्याहुस्तन्नेतिराजमार्तंडः ॥ अष्टमवर्षेपिमुख्यकालेगुरुबलाभावेपिमीनगतरवियुतचैत्रेवाशांत्याव्रतबंधःकार्यो नतुमुख्यकालातिक्रमः ॥ नित्यकालस्यबलीयस्त्वादितिधर्मसिंधौ ॥ नक्षत्राण्याहनारदः ॥ श्रेष्ठान्यर्कत्रयांत्येज्यचंद्रादित्युत्तराणि च ॥ विष्णुत्रयाश्विमित्राब्जयोनिभान्युपनायनेइति ॥ अर्कत्रयंहस्तचित्रास्वातयः॥

अंत्यंरेवती ॥ इज्यःतिष्यः ॥ चंद्रोमृगशिरः ॥ आदितिःपुनर्वसुः ॥ उत्तराशब्देनउ
त्तरात्रयम् ॥ विष्णुत्रयंश्रवणधनिष्ठाशतभिषजः ॥ अश्विनौआश्विनी ॥ मित्रोनुरा
धा ॥ अब्जयोनिभंरोहिणीनक्षत्रम् ॥ बृहस्पतिः ॥ त्रिपूत्तरेपुरोहिण्यांहस्तेमैत्रेचवा
सवे ॥ त्वाष्ट्रेसौम्यपुनर्वस्वोरुत्तमंह्युपनायनमिति ॥ वेदविशेषणनक्षत्रविशेषावधि
र्ज्योतिर्निबंधे ॥ मूलेहस्तत्रयेसार्पेशैवेपूर्वात्रयेतथा॥ ऋग्वेदाध्यायिनांशस्तंमेखला
बंधनंबुधैः ॥ पुष्येपुनर्वसौपौष्णेहस्तेमैत्रेशशांकभे ॥ ध्रुवेषुचप्रशस्तंस्याद्यजुषांमौं
जिबंधनम्॥ पुष्यवासवहस्ताश्विशिवविष्णूत्तरात्रयम्॥प्रशस्तंमेखलाबंधवटूनांसाम
वेदिनां ॥ मृगमैत्राश्विनीहस्तरेवत्यादितिवासवं ॥ अथर्ववेदिनांशस्तोभगणोयंव्रता
र्पणइति ॥ सार्पमाश्लेषा ॥ शैवमार्द्रा ॥ पौष्णंरेवती ॥ मैत्रमनुराधा ॥ शशांकभं
मृगशिरः ॥ ध्रुवाणिउत्तरात्रयंरोहिणीच ॥ वासवंज्येष्ठा ॥ अश्विनौअश्विनी ॥ शिव

आर्द्रा॥ विष्णुःश्रवणम् ॥ अदितिःपुनर्वसुः ॥ एषामसंभवेसारसमुच्चये ॥ मघाग्नेय
विशाखेंद्रयाम्यंहिलाचवारुणम् ॥ व्रतेशस्तानिसर्वेषांचेद्वेदोक्तंनलभ्यतइति ॥ आग्ने
यंकृत्तिका ॥ ऐंद्रंज्येष्ठा ॥ याम्यंभरणी ॥ वारुणंशततारका ॥ तत्रापिपुन्नक्षत्राण्य
तिप्रशस्तानि ॥ विशेषेणपुन्नामधेयइतिगृह्योक्तेः ॥ तानितुप्रागेवोक्तानि ॥ यस्तु ॥
ताराचंद्रानुकूलेपुग्रहाब्देपुशुभेष्वपि ॥ पुनर्वसौचोपनीतःपुनःसंस्कारमऽर्हतीतिराज
मार्तंडवचनेपुनर्वसुनिषेधःसज्योतिर्विदप्रसिद्धोवसिष्ठादिसंहितास्वदर्शनात् ॥ हेमा
द्र्यादिमहानिबंधेपुपुनर्वसुविधेरेवप्रतीतेः दाक्षिणात्यसकलशिष्टानांपुनर्वसावुपनय
नानुष्ठानाचरणस्योपलंभाच्चनिर्मूलः ॥ समूलत्वेपिनयजुर्वेद्यथर्ववेदिविषयः अनंतरो
दाहृतज्योतिर्निबंधवचनेयजुर्वेद्यथर्ववेदिनांतस्यविहितत्वात् ॥ योगेपुव्यवस्थामाह
श्रीपतिः॥सवैधृतिस्तुव्यतिपातनामासर्वोप्यनिष्टःपरिघस्यचार्धम्॥तिस्रस्तुयोगेप्रथ

मेसवज्रेव्याघातसंज्ञेनवपंचशूले ॥ गंडेतिगंडेचषडेवनाड्यःशुभेषुकार्येषुविवर्जनी
याइति ॥ प्रथमोयोगोविष्कंभः ॥ उक्तानन्यविषयेत्वाहबृहस्पतिः ॥ शिष्टाष्टाद
शयोगेषुप्रशस्तमुपनायनमिति ॥ करणव्यवस्थापितेनैवोक्ता ॥ बवादीनांतुपंचकस्या
दुपनायेसुपूजितम् ॥ शकुन्यादीनिविष्टिंचवर्जयेच्चविशेषतइति ॥ दिनभागव्यवस्था
माहमनुः ॥ सर्वदेशेषुपूर्वाह्णेमुख्यंस्यादुपनायनम् ॥ मध्यान्हेमध्यमंप्रोक्तमपराण्हे
चगर्हितमिति ॥ उत्तरार्द्धेपिसर्वदेशेष्वित्यनुषज्यते ॥ एवंव्यवस्थितेपिशुभकालेनि
मित्तविशेषेणानिषेधमाहगर्गः ॥ ग्रहेरवींद्वोरवनिप्रकम्पेकेतौमहोल्कापतनादिदो
षे ॥ व्रतेदशाहानिवदंतितज्ज्ञास्त्रयोदशाहानिवदंतिकेचिदिति ॥ वर्ज्यानीतिशेषः ॥
संकटेतुचंडेश्वरः ॥ दाहेदिशांचैवधराप्रकंपेवज्रप्रपातेचविदारणेच ॥ केतौतथोल्कां
शुकणप्रतापेत्र्यहंनकुर्याद्व्रतमंगलानीति ॥ धर्मप्रकाशेगर्गः ॥ चंद्रसूर्योपरागेषुत्र्य

हंप्रागशुभंभवेत् ॥ सप्ताहमशुभंपश्चात्स्मृतंग्रहणसूतकमिति॥एतच्चार्धग्रासविपयं ॥
सर्वग्रासेपुसप्ताहमर्धग्रासेदिनत्रयम् ॥ त्रिद्व्येकांगुलतोग्रासेदिनमेकंविवर्जयेदित्यं
गिरसाविशेपस्योक्तेः ॥ विस्तरतोदुष्टकालांस्तुविवाहप्रकरणेवक्ष्यामः ॥ एतेपुसूक्तेषु
सूत्रोक्तोमुख्यकालः । स्मृत्युक्तस्तुसंकटेमुख्योविधिः ॥ स्वशाखोक्तइतरःस्यात्तुसं
कटइतिवचनात् ॥ लल्लुः ॥ व्रतेन्हिपूर्वसंध्यायांवारिदोयदिगर्जति ॥ तद्दिनेस्या
दनध्यायोव्रतंतत्रविवर्जयेदिति ॥ व्रतेन्हिउपनयनदिवसे ॥ वारिदोमेघः ॥ तद्दिने
व्रतदिनेउपनयनदिनइतियावत् ॥ व्रतमुपनयनम् ॥ अत्रअनध्याये॥ अनेनवचने
नसर्वस्यैवोपनयनक्रियाकलापस्यनिषेधेप्राप्ते ॥ नांदीश्राद्धोत्तरंवेदारंभरहितस्यसर्व
स्योपनयनस्यकर्तव्यतोक्ताज्योतिर्निबंधे ॥ नांदीश्राद्धेकृतेचेत्स्यादनध्यायस्त्वका
लिकः ॥ मौंजीबंधंतदाकुर्याद्वेदारंभंनकारयेदिति ॥ मृगादिविशाखांतव्यतिरेकेषु

यद्वृष्टिगर्जनादिकंतदकालिकंतन्निमित्तोनध्यायोऽकालिकः ॥ सचनांदीश्राद्धोत्तरेचं
त्तदामौंजीबंधमुपनयनंकुर्यात्॥तत्रत्यंवेदारंभमात्रंतुनैवकारयेदित्यर्थः ॥ नांदीश्रा
द्धेकृतइतिवचनान्नांदीश्राद्धात्प्राग्वारिदगर्जनेमौंजीबंधोपिनभवति ॥ वेदारंभंनकार
येदितिनिषेधस्तुयेषांसूत्रेवेदारंभस्तद्दिनएवविहितस्तत्परः ॥ सत्याषाढसूत्रानुसारि
भिरकालिकानध्यायेपिमौंजीबंधएतस्माद्वचनात्कर्तव्यएव॥वेदारंभस्त्वविहितत्वा
देवनभवति॥ननुगायत्र्यारंभेणैवसर्ववेदारंभोभवतिप्रयोगांतरउक्तत्वात्गायत्र्युपदे
शात्मकारंभएवसर्ववेदारंभंनकारयेदित्यनेननिषेधइतिचेन्न ॥ तस्याथर्ववेदव्यतिरि
क्तसर्ववेदांतराध्यापनार्थकपुनरुपनयननिवृत्तिबोधनार्थत्वात् ॥ नचात्रकिंमानमिति
वाच्यं॥सर्वेभ्योवेदेभ्यःस्वसावित्र्यनूच्यतइतिहिब्राह्मणमितिधर्मसूत्रस्यअगृह्यमाण
विशेषत्वादेकमेवोपनयनंसर्वार्थमितिन्यायः॥ अस्मिन्नर्थेशाट्यायनब्राह्मणमेवपठित

॥ अथर्ववेदस्यतुपृथगुपनयनंवचनात्कर्तव्यं॥तथाचतत्रैवश्रुतं नान्यत्रसंस्कृतोभृग्वंगिरसोधीयीतेति॥अन्यत्रअन्यवेदार्थे॥भृग्वंगिरसोथर्ववेदइत्युज्ज्वलाकृद्व्याख्यानस्यचमानत्वात् ॥ उपनयनारंभोत्तरंसूतकेप्राप्तेविशेषःसंग्रहे ॥ कूष्मांडीभिर्घृतंहुत्वागांचदद्यात्पयस्विनीं ॥चूडोपनयनोद्वाहप्रतिष्ठादिकमाचरेदितिसंस्काररत्नमालायां ॥ तच्चोदगयनेज्योतिःशास्त्रोक्तशुभमासेशुक्लपक्षेगुरुशुक्रास्तबाल्यवार्द्धक्यादिदोषरहितेप्रदोषानध्यायादितिथिरहितेदुष्टवासरर्क्षदुर्योगादिदोषरहितेशुभेदिनेसुलग्नेसुमुहूर्तेकार्यम्॥माधवीयेकालनिर्णयेलग्नकालश्च॥प्राक्कपालेऽद्विजातीनांव्रतबंधःप्रशस्यते ॥ व्रतोद्वाहेद्विजातीनामपराण्हंविवर्जयेत् ॥ तत्कालःपितृकर्मणोमंगलेत्यशुभप्रदः ॥ रात्रौनिशीथात्परतआसुरःकालउच्यते ॥ तत्रैवपाणिग्रहणंसुलग्नेप्यशुभप्रदामिति ॥ पाराशरस्मृतौ ॥ अनन्यगतिकत्वेतुगौणपक्षंसमाचरेत् ॥ अन्यथा

स्वीकृतोदोपस्त्वनिष्टफलभाग्भवेदिति ॥ ॥ तत्राधिकारिच ॥ गार्ग्यः ॥ पितैवोप
नयेत्पुत्रंतदभावेपितुःपिता ॥ तदभावेपितुर्भ्रातातदभावेतुसोदरइति ॥ व्रतबंधंकु
मारस्यविनापितुरनुज्ञया ॥ यःकरोतिद्विजोमोहान्नरकंप्रतिपद्यतेइति ॥ पितरिप्रोषि
तेप्रेतेसंन्यस्तेपतितेथवा ॥ विनाज्ञयाप्युपनयेदन्यत्रअधिकारिणःइति॥ अथाचार्या
दिश्च ॥ ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ सगुरुर्यःक्रियांकृत्वावेदमस्मैप्रयच्छति ॥ उपनीयदद
द्वेदमाचार्यःसउदाहृतः ॥ ॥ मनुः ॥ एकदेशंतुवेदस्यवेदांगान्यथवापुनः ॥ योध्या
पयतिवृत्त्यर्थमुपाध्यायःसउच्यते ॥ ॥ पारस्करः ॥ निषेकादीनिकर्माणियःक
रोतियथाविधि ॥ संभावयतिचान्नेनसविप्रोगुरुरुच्यते ॥ अग्न्याधेयंपाकयज्ञमग्निष्टो
मादिकान्मखान् ॥ यःकरोतिवृतोन्येनसद्विजोऋत्विगुच्यतेइति ॥ ॥ उपाध्याया
द्दशाचार्यआचार्याणांशतंपिता ॥ सहस्रंतुपितुर्मातागौरवेणातिरिच्यतेइति ॥ अधि

कारसिद्ध्येप्रायश्चित्तमाहवृद्धविष्णुः ॥ कृच्छ्रत्रयंचोपनेतात्रीन्कृच्छ्रांश्चवटुश्चरेत् ॥
आचार्योदशसाहस्रांगायत्रींचजपेत्तथा ॥ वटुप्रायश्चित्तकारणम्॥ प्रागुपनयनात्का
मैराचारःकामवादिभिः ॥ लशुनादीन्यभक्ष्याणिकृतौस्त्रीस्पर्शनादिभिः ॥ ॥ मंड
पश्च ॥ संग्रहे ॥ दशद्वादशहस्तोल्पोमध्यमोऽर्कमनून्मितः ॥ षोडशाष्टादशकरउ
त्तमःपरिकीर्तितः ॥ युग्महस्तोविनिर्मायाविषमकरोनैवच ॥ चतुरस्रसमःकार्यःषो
डशस्तंभसंयुतः ॥ चूडाषोडशभिर्युक्तःद्वात्रिंशद्भिःप्रचूडकः ॥ सप्तर्षिमते ॥ मङ्गले
पुचसर्वेषुमंडपोगृहवामतः ॥ कार्यःषोडशहस्तोवाद्व्यूनहस्तोदशावधीति ॥ सार्धंच
त्वारिपंचैर्वासप्तहस्तसमुच्छ्रितः ॥ नारिकेलदलैर्बाह्येदुकूलादिभिरंतरे ॥ छादये
न्मंडपंसर्वंचतुर्द्वारविवर्जितामिति ॥ ॥ वेदीच ॥ वटोर्वेदीप्रकर्तव्याचतुरस्राचतुःक
रा ॥ करोन्नतावटोर्हस्तैःपृष्ठेसोपानसंयुता ॥ १ ॥ प्रयोगदीपेतु ॥ आचार्यस्यपदै

ष्पड्भिश्चतुर्भिरथवासमैः ॥ विस्तृताचतुरस्राचबटोर्वेदीकरोन्नता ॥ प्राक्पश्चिमायां
पदपट्कयुक्तमुदीचियाम्यानिपदानिपंच ॥ एवंविधाज्यौतिषरत्ननिर्मिताबटोःशता
युर्मुनयोवदंति ॥ आचार्यपदसंख्याकैर्वेदिकांकारयेद्बुधः ॥ बटोर्निर्गमदक्षिण्यांवि
वाहेविपरीतकेति ॥ विवाहेश्रीधरीवेदीविंशत्यस्रसमन्विता ॥ चतुर्विंशत्यस्रयुताव्र
तेवेदीप्रकीर्तिता ॥ १ ॥ विवाहोपनयेवेदीएतेषुवज्रउच्यते ॥ तदग्रेकलशाकाराभि
तियज्ञविदांमतम् ॥ १ ॥ गृहान्निर्गमवामांगेवसोर्द्धाराश्चवेदिका ॥ कार्याविवाहेविद्ध
द्भिर्मौंजीनांगृहदक्षिणेइति ॥ १ ॥ गृह्यकारिकायाम् ॥ वेदींकुर्यात्स्वगेहस्यवाममंड
पमंडिताम्।।हस्तोच्छ्रितांचतुर्हस्तांकन्यायाश्चव्रतेबटोः॥रत्नावल्याम्॥पश्चिमाभिमु
खंद्वारंयद्वाचेदुत्तरामुखं॥वेदिकातुतदाकार्यागृहान्निर्गमदक्षिणे॥निर्गमशब्देनगृहद्वा
रमुच्यते॥दक्षिणाभिमुखंद्वारंपूर्वाभिमुखमेववा ॥ वामभागेतदाकार्याव्रतेवेदीयथात

थम् ॥ एवंचनैर्ऋत्यांवेदीनभवतीतितात्पर्यार्थः ॥ विवाहोपनयेयज्ञेवेदींकुर्यात्प्रयत्न
तः ॥ वेदींविनायदाहोमःकर्मभ्रष्टोभिजायतेइति अश्वत्थामकारिकायाम् ॥ ऊखरेदु
र्भगानारीशल्येचैवमृतप्रजा ॥ कोणवेधेह्यनापत्यंद्वारवेधेधनक्षयइति ॥ अथघटी
यंत्रप्रकारमाह ॥ कालसाधनेयंत्रनिर्णयोयथा ॥ कालसाधनयंत्राणिबहूनिपृथि
वीतले ॥ तन्मध्येमंगलेमुख्यंघटीयंत्रंप्रकीर्तितमितिसंस्कारकौमुद्याम् ॥ततःकुमार
पितासुस्नातोधृताहततिलकोहस्तप्रमाणोर्ध्वदीर्घताम्रपात्रंजलेनापूर्यधान्यराशौसं
स्थाप्यतदग्रेगणपतिवरुणौसंपूज्यस्थापितजलपूर्णपात्रेअधोभागकुंभाधांकृतिंताम्र
मयींदशपलैस्तुलितांषडंगुलोच्छ्रितांद्वादशांगुलविस्तृतांघटीमहोरात्रषष्टितमपूर्णप्र
माणांकालसाधनार्थंमार्तंडमंडलार्धोदयंवीक्ष्याक्षिपेत् ॥ तामेवास्तसमयेअवशेषार्धं
बिंबंनिरीक्ष्यक्षिपेत् ॥ घटींगंधादिभिःसंपूज्यप्रार्थयेत् ॥ मुख्यात्वमसियंत्राणांब्र

ह्मणानिर्मिताघटी ॥ भवभावायबटवेकालसाधनकारणमिति ॥ प्रक्षिप्य घटीअ
ष्टदिशांमध्येयद्दिग्गतातत्प्रागादितःक्रमेणफलानि ॥ यथा ॥ प्रार्थितासाघटीतो
येयांदिशंप्रतिगच्छति ॥ पूर्वादिदिक्फलंचैवस्थितामध्येशुभप्रदा ॥ सुखंदुःखंतथा
मृत्यूरोगीप्रियसुबुद्धिमान् ॥ वेदविद्यारतःश्रीमान्फलंपूर्वादिदिक्क्रमात् ॥ यदा
अनिष्टदिग्गताघटीपूर्णावातदाउपनयनानंतरंसुदिनेतिथिवारनक्षत्रलग्नदिक्पतीनां
पूजनंतिथ्यादिदेवतानामुक्तमंत्रेणायुतजपंतद्दशांशतिलाज्यैर्होमंदानादिकंचकुर्या
दितिघटीसूत्रे ॥ ॥ अथसंभाराः ॥ तत्रपरिधानवस्त्राणांसूत्रव्याख्या ॥ वासांसि
शाणक्षौमाविकानिब्राह्मणक्षत्रियविशां त्रयाणांब्रह्मचारिणांक्रमेण ॥ शणत्वङ्म
यंशाणम् ॥ क्षौमंक्षुमाअतसीतद्विकारमयंपट्टकूलम् ॥ आविकमवेर्मेषस्यरोमानिर्मि
तंनेपालकंबलम् ॥ सर्वेषांकार्पासंवा ॥ शुक्लमहतंवासोब्राह्मणस्य ॥ मांजिष्ठंक्षत्रिय

स्य ॥ पीतंवैश्यस्येति ॥ संस्काररत्नमालायाम् ॥ उत्तरीयंधर्मसूत्रे ॥ हारिणमैणेयं
वाकृष्णंब्राह्मणस्यकृष्णंचेदनुपस्तीर्णासनशायीस्याद्रौरवंराजन्यस्य बस्ताजिनंवै
श्यस्याविकंसार्ववर्णिकामिति॥हरिणंमृगस्तस्यविकारंहारिणंचर्म॥ एणीमृगीतस्या
विकारऐणेयंतच्चकृष्णम् ॥ कृष्णंचेद्विभृतंनकेवलंहारिणंतदातस्मिन्नास्तीर्णेनासिते
नचशयीतरुरुर्बिंदुमान्मृगःतस्यविकारोरौरवम् ॥बस्तश्छागस्तस्याजिनम्॥अविरू
र्णायुर्मेषस्तस्यविकारआविकंतत्सर्वेषांवर्णानाम् ॥ तस्यहारिणादिभिर्विकल्पः ॥कं
बलोप्याविकएवसर्वेषामित्यर्थइतिव्याख्यातमुज्ज्वलाकृता ॥प्रावरणपर्याप्तोत्तरीया
जिनासंभवेशाकलः ॥ अखंडंवात्रिखंडंवाष्टाचत्वारिंशदंगुलम् ॥ चतुरंगुलविस्तीर्णं
धारयेदजिनंसदेति ॥ खंडत्रयमानंस्मृत्यंतरे ॥ त्र्यंगुलंतुबहिर्लोमयद्वास्याच्चतुरंगु
लम् ॥ अजिनंधारयेद्विप्रश्चतुर्विंशाष्टषोडशैरिति ॥ चतुर्विंशांगुलएकः ॥ अष्टांगुलो

द्वितीयः ॥ पोडशांगुलस्तृतीयः ॥ एवंत्रिभिःखंडैरष्टाचत्वारिंशदंगुलपरिमंडलम
जिनंधार्यमित्यर्थः ॥ अत्रपरिषेचनार्थंकिंचिदधिकंग्राह्यम् ॥ अन्यथाअष्टाचत्वारिं
शदंगुलमजिनंधार्यमित्यनेनविरोधापत्तिः॥अत्रांगुलानिसंस्कार्यस्यग्राह्याणि ॥ स्मृ
त्यर्थसारे ॥ अहतंवस्त्रयुग्मंचश्वेतरक्तमथापिवा॥कार्ष्णरौरवबास्तानिविप्रादरजिना
नितुइति ॥ यथा ॥अजिनंत्र्यंगुलंवापिचतुरंगुलविस्तृतम् ॥बहिःसरोमसंगृह्यधारये
दुपवीतवत् ॥ यथावर्णस्यवसनंतत्तत्सूत्रेणधारयेदिति ॥ गदाधरेणकार्पासमयमं
वरमीषद्धौतंनवंश्वेतंनान्यधारितंप्रावारार्थंकल्पितम् ॥ मेखला ॥ मौंजीमेखलांत्रिवृ
त्तांब्राह्मणस्यधनुर्ज्यांराजन्यस्याविसूत्रंवैश्यस्यइति ॥ मौंजीमुंजतृणनिर्मितांत्रि
वृतांत्रिगुणाम् ॥ धनुषोरज्जुर्ज्या ॥ अविसूत्रंअविलोममयीरज्जुः ॥ धर्मसूत्रेपि॥त्रि
वृन्मौंजीमेखलाब्राह्मणस्यशक्तिविषयेशक्तौसत्यांदक्षिणावृतानांज्याराजन्यस्यमौं

जीवाख्योमिश्राविसूत्रंवैश्यस्यसैरीतामलीवेत्येकइति ॥ त्रिवृतात्रिगुणा मुंजानांवि
कारोमौंजी एवंभूताब्राह्मणस्यमेखलाभवति ॥ साचशक्तिविषयेशक्तौसत्यांदक्षि
णावृत्तानांकर्तव्या ॥ तद्धितार्थेगुणभूतानामपिमुंजानामेतद्विशेषणम् ॥ ज्याधनुषोर
ज्जुः ॥ अथवामौंजीसाचायोमिश्राक्वचित्कालायसेनबद्धा ॥ अविरेवाविराव्याःसू
त्रमाविसूत्रमविलोममयरिज्जुःसैरीसीरवाहयोक्त्ररज्जुः ॥तामलोवृक्षस्तस्यत्वचाग्र
थितातामलीएवंभूतासावैश्यस्यमेखलेत्येकेआचार्यामन्यंतइतिव्याख्यातमुज्ज्वला
कृता॥विशेषमाहमनुः ॥ त्रिवृन्मौंजीसमाश्लक्ष्णाकार्याविप्रस्यमेखला॥क्षत्रियस्यतु
मौर्वीज्यावैश्यस्यशणतांतवीतिसमानाक्वचित्सूक्ष्मानक्वचित्स्थूला किंतर्हिसर्वतएव
समा॥श्लक्ष्णातंतुतनुत्वगुणयुक्तापरिघृष्टाच॥ज्याकदाचिच्चर्ममयीभवतिकदाचित्तृण
मयीतत्रचर्ममयीव्यावृत्त्यर्थंमौर्वीज्याविशेषणं॥ तयाधनुषोवतारितयाश्रोणिबंधःक

॥ शणतांतव्या
तव्यइतिमेधातिथिः ॥ ज्यायांत्रिवृत्त्वादिगुणेनस्वरूपनाशप्रसंगात् ॥ शणतांतव्या
स्त्वस्त्येवेतिज्ञेयम् ॥ अनुकल्पमाहमनुः ॥ मुंजाभावेतुकर्तव्याकुशाश्मंतकबल्व
जैः ॥ त्रिवृताग्रंथिनैकेनत्रिभिःपंचभिरेववेति ॥ अत्रादिशब्दलोपोद्रष्टव्यः ॥ तेने
त्थंवाक्यंभवति ॥ मुंजाद्यभावइति ॥ ग्रंथयश्चप्रवरसंख्यया॥एकप्रवरस्यैकोग्रंथिः।
त्रिप्रवरस्यत्रयः ॥ पंचप्रवरस्यपंचेतिवृद्धाः ॥ इतिसंस्काररत्नमालायाम् ॥ कात्या
यनस्तुचतुर्हस्तादीर्घामेखलाकार्या ॥ मौंजीरशनाब्राह्मणस्य॥धनुर्ज्याराजन्यस्य ॥
मौर्वीवैश्यस्य ॥ मुंज्यःशरःतत्त्वङ्मयी ॥ धनुर्ज्याधनुर्गुणः॥ मुंजाद्यभावेकुशाश्मं
तकबल्वजानांक्रमेणब्राह्मणादीनाम्॥ अश्मंतकबल्वजस्तत्त्वङ्मयीवाश्मंतकाख्य
वल्वजाख्यतृणमयीतिभर्तृयज्ञव्याख्याने ॥ तांत्रिवलीकृतांबटोःकटिप्रदेशेप्रदक्षि
णवत्त्रिरावेष्ट्यअनंतरंग्रंथयस्त्रयःपंचवायथाप्रवरनियमेनकार्याः ॥ यज्ञोपवीतम् ॥

कार्पासोनिर्मलःप्रोक्तःशुचिक्षेत्रसमुद्भवः ॥ तच्चात्रेसूत्रनिष्कासंसंहतांगुलिमूलके ॥
आवेष्टयपण्णवत्यातात्त्रिगुणीकृत्ययत्नतः॥अधिप्रदक्षिणावृत्तंसमंस्यान्नवसूत्रकम् ।
तत्त्रिप्रदक्षिणीकृत्यब्रह्मग्रंथिःप्रदीयते ॥ पृष्ठवंशेचनाभ्यांचधृतंयद्विंदतेकटिम्॥स्त
नादूर्ध्वमधोनाभ्यांतन्नधार्यंकदाचन॥तद्धार्यमुपवीतंस्यान्नातिलंबनंचोच्छ्रितम्॥ वि
च्छिन्नंवाप्यधौतंवाभुक्तानिर्मितमुत्सृजेत् ॥ ब्रह्मचारिणएकंस्यात्स्नातस्यद्वेबहूनि
वा ॥ तृतीयमुत्तरीयार्थंवस्त्राभावेचतुर्थकामिति ॥ ॥ यज्ञोपवीतानिबहूनिचायुष्का
मानिरत्नमालयांदेवलः ॥ त्रीणिचत्वारिपंचाष्टौगृहिणःस्युर्दशापिवेति ॥ ॥ दंडः ॥
पालाशोब्राह्मस्यदंडोबैल्वोराजन्यस्यौदुंबरोवैश्यस्य ॥ सचअंगुष्ठमात्रस्थूलतरः
अवक्रःसाग्रःसत्वक्पादादिललाटांतिमकेशसंमितदीर्घोब्राह्मणस्य ॥ बिल्ववृक्षोद्भवो
ललाटमूलसंमितोराजन्यस्य ॥ औदुंबरवृक्षोद्भवोदंडोघ्राणाग्रसंमितोवैश्यस्येति ॥

उपनयनेमात्रासहभोजनमनुज्ञातंसंग्रहकारेण ॥ मात्रासहोपनयनेविवाहेभार्यया
सह ॥ अन्यत्रसहभुक्तिश्चेत्पातित्यंप्राप्नुयान्नरइति ॥ कृच्छ्रत्रयात्मकप्रायश्चित्ता
चरणोत्तरंकामचारकामवादकामभक्षणानिषेधप्रवृत्तोरिवनास्त्रियासहभुंजीतेतिनिषेध
स्यापिप्रवृत्तत्वात्तस्यबाधोनेनक्रियते ॥ नचमात्रासहोपनयनइतिवचनादुपनयनम
ध्येयावंतिभोजनानितेषुसर्वेष्वपिमातृसहितत्वमस्त्वितिवाच्यम् ॥ आचारसंवादेन
सूत्रोक्ताशनपर्यायकभोजनएवैतस्यप्रवृत्तेरुचितत्वनप्रधानोत्तरकालिकेसूत्रकृताकं
ठरवेणानुक्तेभोजनेमात्रासहेत्यस्याप्रवृत्तेः ॥ यत्तु ॥ मात्रासहैवभुंजीतऊर्ध्वंमाता
रजस्वला ॥ व्रतबंधःप्रशस्तःस्यादित्याहभगवान्यमइतिवचनतःभोजनात्प्राङ्मात
रिरजस्वलायांव्रतबंधोनभवतीतिकेचित् ॥ अन्येतुएतस्यवचनस्यैवमहानिबंधेष्वद
र्शनेननिर्मूलत्वात्कर्तव्यमेवेत्याहुः ॥ तदन्नाचारानुरोधेनग्राह्यम्॥ मातृभोजनानं

कारसिद्ध्यर्थंश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंचउपनयनंश्वोवाअद्यकरिष्ये ॥ यदाचौलेनसहउ
पनयनंक्रियतेतदासंकल्पेचौलोपनयनाख्येकर्मणिअहंकरिष्येइत्यूहः । तत्रनिर्विघ्ना
र्थंगणपतिपूजनंस्वस्तिपुण्याहवाचनमविघ्नपूजनंमंडपस्थापनंमातृकापूजनंवसो
र्द्धाराआयुष्यमंत्रजपंनांदीश्राद्धंचाद्यकरिष्ये॥ नांदीश्राद्धांतंकृत्वा॥अत्रपुण्याहवाच
नांतेइंद्रःप्रीयतामित्यूहःकर्तव्यः ॥ यदातद्दिनेग्रहयज्ञंकरोतितदा ॥ अस्यकुमा
रस्यग्रहानुकूलतासिद्ध्यर्थंग्रहयज्ञंकरिष्ये ॥ तत्रादौनिर्विघ्नार्थं गणपतिपूजनंस्व
स्तिपुण्याहवाचनमविघ्नपूजनंमंडपस्थापनंमातृकापूजनंवसोर्द्धाराआयुष्यमंत्रज
पंनांदीश्राद्धंब्रह्माचार्यऋत्विग्वरणंदिग्रक्षणंपंचगव्यकरणंभूमिपूजनमग्निस्थापनंन
वग्रहस्थापनंरुद्रकलशस्थापनंचाद्यकरिष्ये ॥ नांदीश्राद्धानंतरंयजमानेनवंशपात्रं
स्वयंगृहीत्वाअविघ्नगणपतिकलशंभार्ययाग्राहयित्वाघंटादिवाद्यघोषेणसहितः सब्रा

ह्मणः स्वतिनऽइंद्रेत्यादिमंत्रान्वक्ष्यमाणाथैनाआप्याश्चपठन्सन्गृहमध्येगत्वाप्रति
ष्ठापनदेशमुपलेपयित्वातदुपरितंडुलान्प्रक्षिप्यतेपुतद्वंशपात्रम्॥ नर्यप्रजाम्मेपाहिश
ꣳस्यंपशून्मेपाह्यथर्य्यपितुम्मेपाहि ॥ इतिमंत्रेणप्रतिष्ठाप्यतत्रैवोत्तरतःकलशंभार्य
यानिधाप्यपंचोपचारैःसंपूजयेत् ॥ अथवादेवस्याग्रेस्थापनीयम् ॥ तत्रमंत्रः ॥
ॐ अथैनाऽआप्यानवतीभ्यामभिमृशतीदमेवैतद्रेतःसिक्तमाप्यायतेसौमीभ्यांप्रा
णोवैसोमःप्राणन्तद्रेतसिदधातितस्माद्रेतःसिक्तंप्राणमभिसम्भवतिपूयेद्वयद्दतेप्राणा
त्सम्भवेदपोहैवात्रसूददोहाःप्राणोवैसोमःप्राणःसूददोहाः ॥ १ ॥ ग्रहयज्ञंकरो
तिचेत्तदाआचार्यवरणादिहोमशेषंसमाप्य ॥ कृतस्यकर्मणःसांगतासिद्धयर्थं

नानानामगोत्रेभ्योब्राह्मणेभ्योगंधादिनापूजयिष्ये ॥ तेभ्यश्चभूयसीं दक्षिणांदत्वा
तैराशिषोगृह्णीयात् ॥ ततउपनयनदिनेकुमारपिताबहिःशालायांदेशकालकीर्तनांते
उपनयनांगविहितमस्यकुमारस्यवपनंकरिष्ये॥कारयित्वा॥ पुनःअस्यकुमारस्यउ
पनयनेअधिकारार्थंत्रीन्ब्राह्मणान्भोजयिष्ये ॥अनुच्छिष्टपाकेनब्राह्मणत्रयभोजनम्
तत्पंक्तौमुंडितशिराः सुस्नातः कुमारोभुंजीत॥भोजनानंतरंकुमारंस्नापयित्वा॥ पुनः
कुमारपिताबहिःशालायांवेद्युपरिशुभासनेउपविश्यअस्यकुमारस्योपनयनांगभू
तमग्निप्रतिष्ठापनंकरिष्ये ॥ वेद्युपरिस्थंडिलेपंचभूसंस्कारपूर्वकंसमुद्भवनामाग्निंप्रति
ष्ठाप्य ॥ ततोवटुंपर्युप्तशिरसमलंकृतंवेद्यग्रेआचार्यसमीपमानयंति॥वेद्याःसोपानेअ
वस्थाप्य॥ततःसहृत्तयःस्ववर्णदृढपुरुषाःमध्येंतःपटंधारयेयुः ॥दैवज्ञाःसुमंगलपद्यानि
पठेयुः ॥ सुलग्नेसुमुहूर्तेमनोजूतिरितिमंत्रमेषवैप्रतिष्ठाइतिमंत्रमाचारात्द्विजाःपठेयुः

ॐप्रतिष्ठेतिपठित्वासुमुहूर्तेसुप्रतिष्ठितमस्त्वितिब्रूयुः॥ अंतःपटमुदङ्निःसार्यकुमार
माचार्यपादौप्रणाम्यतद्दक्षिणतःपश्चादग्नेरवस्थाप्य ॥ ततोब्राह्मणाःप्रतिष्ठामंत्रान्प
ठित्वामाणवकशिरसिअक्षतान्समर्पयेयुः॥तत्रमंत्रः॥ॐमनोजूतिर्ज्जुषतामाज्यस्यबृ
हस्पतिर्यज्ञमिमन्तंनोत्वरिष्टंयज्ञठंसमिमन्दंधातु ॥ विश्वेदेवासऽइहमादयन्तामों३प्र
तिष्ठ॥१ब्राह्मणं॥मनोजूतिर्ज्जुषतामाज्यस्येतिमनसावाऽइदठंसर्वमाप्तन्तन्मनसैवैत
त्सर्वमाप्नोतिबृहस्पतिर्यज्ञमिमन्तनोत्वरिष्टंयज्ञठंसमिमन्दधात्वितियद्विवृढंतत्सन्द
धातिविश्वेदेवासऽइहमादयन्तामितिसर्ववैविश्वेदेवाःसर्वेणैवैतत्सन्दधातिसयदिका
मयेतब्रूयात्प्रतिष्ठेति ॥ १॥एषवैप्रभूर्नामयज्ञोयत्रैतेनयज्ञेनयजन्तेसर्वमेवप्रभूतम्भव

ति ॥ २ ॥ एषवैविभूर्नामयज्ञोयत्रैतेनयज्ञेनयजन्तेसर्वमेवविभूतंभवति ॥ ३ ॥
एषवैव्यष्टिर्नामयज्ञोयत्रैतेनयज्ञेनयजन्तेसर्वमेवव्यष्टम्भवति ॥ ४ ॥ एषवैविधृति
तिर्नामयज्ञोयत्रैतेनयज्ञेनयजन्तेसर्वमेवविधृतम्भवति ॥ ५ ॥ एषवैव्यावृत्तिर्नामय
ज्ञोयत्रैतेनयज्ञेनयजन्तेसर्वमेवव्यावृत्तम्भवति ॥ ६ ॥ एषवाऽऊर्जस्वान्नामयज्ञोयत्रै
तेनयज्ञेनयजंतेसर्वमेवोर्जस्वद्भवति ॥ ७ ॥ एषवैपयस्वान्नामयज्ञोयत्रैतेनयज्ञेनयज
न्तेसर्वमेवपयस्वद्भवति॥८॥ एषवैब्रह्मवर्चसीनामयज्ञोयत्रैतेनयज्ञेनयजन्तऽआब्राह्म
णोब्रह्मवर्चसीजायते ॥ ९ ॥ एषवाऽअतिव्याधीनामयज्ञोयत्रैतेनयज्ञेनयजन्तऽ
आराजन्योतिव्याधीजायते ॥ १० ॥ एषवैदीर्घोनामयज्ञोयत्रैतेनयज्ञेनयजंतआदी

एषवैक्षत्रंनामयज्ञोयत्रैतेनयज्ञेनयजन्तेसर्वमेवक्षत्रम्भव
वीरण्यञ्जायते ॥ ११ ॥ एषवैक्षत्रंनामयज्ञोयत्रैतेनयज्ञेनयजन्तेसर्वमेवप्रतिष्ठितम्भवति ॥
ति ॥ १२ ॥ एषवैप्रतिष्ठानामयज्ञोयत्रैतेनयज्ञेनयजन्तेसर्वमेवप्रतिष्ठितम्भवति ॥
॥ १३ ॥ ॐ प्रतिष्ठासुप्रतिष्ठितमस्तु ॥ ब्रह्मवर्चसीभव ॥ आब्रह्मान्नित्याशिषंदद्युः ॥
ततःप्रेपद्धयम् ॥ ब्रह्मचर्यमागामीतिब्रूहीत्याचार्योवदति ॥ ब्रह्मचर्यमागामीतिकुमा
रोब्रूयात् ॥ ब्रह्मचारीप्राङ्मुखस्तिष्ठन्ब्रह्मचर्यमागामीतिब्रूयादितिगदाधरादयः॥उ
दङ्मुखइतिरेणुदीक्षिताः ॥ ब्रह्मचार्यसानीतिब्रूहीत्याचार्योवदति ॥ ब्रह्मचारीअ
सानीतिबटुर्ब्रूयात् ॥ अथाचार्योमाणवकस्यकटिसूत्रंबद्ध्वाकौपीनंपरिधापयति ॥
ॐ येनेन्द्रायबृहस्पतिर्वासःपर्यदधादमृतं॥तेनत्वापरिदधाम्यायुषेदीर्घायुत्वायबला
यवर्चसे ॥ १ ॥ इत्यनेनमंत्रेण ॥ आचमनम् ॥ ततआचार्योमाणवकस्यकटिप्रदेशे

मेखलांप्रदक्षिणंत्रिर्वेष्टयित्वायथोक्तलक्षणांयथाप्रवरग्रंथियुतांबध्नाति ॥ ॐ इयन्दुरु
क्तम्परिबाधमानावर्णम्पवित्रम्पुनतीमऽआगात् ॥ प्राणापानाभ्याम्बलमाददानास्व
सादेवीसुभगामेखलेयम् ॥ इत्यनेनमंत्रेण ॥ आचमनं ॥ अत्रावसरेयज्ञोपवीतदाना
नि ॥ वटुःपूर्वोच्चारितद्विजत्वसिद्धिवेदाध्ययनाधिकारार्थंश्रौतस्मार्तकर्माधिकारासि
द्ध्यर्थंयज्ञोपवीतधारणाधिकारार्थंश्रीसवितृसूर्यनारायणप्रीत्यर्थंनानानामगोत्रेभ्यो
ब्राह्मणेभ्यःयथाशक्त्यायज्ञोपवीतदानानिकरिष्येइतिसंकल्पः॥ इदंयज्ञोपवीतंसफलं
दक्षिणासहितममुकशर्मणेब्राह्मणायतुभ्यमहंसंप्रददे ॥ इत्याचारः ॥ अथाचार्योयज्ञो
पवीतमभिमंत्रयेत् ॥ तत्प्रकारः ॥ आपोहिष्ठेतितिसृभिरृग्भिरुपवीतंप्रक्षाल्य ॥ ब्रह्म
यज्ञानं० ॥इदंविष्णु० ॥ नमस्तेरुद्र० ॥ इतितिसृभिरृग्भिरुपवीतेअंगुष्ठंभ्रामयेत् ॥
पुनस्तथैवनवतंतुषुदेवताःविन्यसेत्॥तद्यथा॥ओंकारंप्रथमतंतौन्यसामि॥अनेनप्रका

रेणाग्रेऽष्टसु ॥ ॐकारश्चाऽग्निर्नागाश्चसोमइंद्रःप्रजापतिः ॥ वायुःसूर्योविश्वेदेवाइ
त्येतेनवतंतवः ॥ १ ॥ ॐउपयामगृहीतोसिसावित्रोसिचनोधाश्चनोधाऽअसिचनो
मयिंधेहि ॥ जिन्वयज्ञजिन्वंयज्ञपतिम्भगायदेवायत्वासवित्रे ॥ १ ॥ इतिसूर्या
यप्रदर्शयेत् ॥ ततउपवीतंकरसंपुटेनिधायदशगायत्र्याभिमंत्रयेत् ॥ ॐ तत्संवि
तु० ॥ १ ॥ ततोमाणवकोमंत्रंपठन्दक्षिणहस्तेनोर्ध्वंकृतेनदक्षिणकरमध्येयज्ञोपवी
तंप्रक्षिप्यवामेनवामस्कंधेधारयेत् ॥ ॐ यज्ञोपवीतम्परमम्पवित्रम्प्रजापतेर्यत्सह
जम्पुरस्तात् ॥ आयुष्यमग्र्यम्प्रतिमुञ्चशुभ्रंयज्ञोपवीतम्बलमस्तुतेजः ॥ १ ॥ यज्ञो
पवीतमसियज्ञस्यत्वायज्ञोपवीतेनोपनह्यामि ॥ २ ॥ इत्यनेनमंत्रेण ॥ आचम्य ॥
ततः कार्पासमहतवासःप्रावारमुपवीतवत्प्रयच्छति ॥ ॐ युवासुवासाः परि० ॥ १॥

अथाजिनंप्रयच्छति ॥ ॐ मित्रस्यचक्षुर्धरुणम्बलीयस्तेजोयशस्विस्थविरꣳसमिद्ध
म् ॥ अनाहनस्यम्वसनञ्जरीष्णुपरीदम्वाज्यजिनन्दधेहम् ॥ १ ॥ इतिमाणवकस्य
मंत्रपाठः ॥ आचार्योमाणवकायदंडंप्रयच्छति ॥ तंप्रतिगृह्णाति ॥ ॐ योमेदंडः
परापतद्वैहायसोधिभूम्याम् ॥ तमहम्पुनराददाम्यायुषेब्रह्मणेब्रह्मवर्चसाय ॥ १ ॥
इतिमाणवकस्यमंत्रपाठः ॥ दीक्षावदेकेदीर्घसत्रमुपैतीतिवचनात् ॥ अथाचार्यःस्वां
जलिजलेनापूरितेनमाणवकांजलिंपूरयत्यापोहिष्ठेतितिसृभिर्ऋग्भिः ॥ आचार्यप
ठितेनमाणवकःसूर्यायार्घंदद्यात्त्रिः ॐ आपोहिष्ठा०॥१॥ॐयोवं÷शिव० ॥ २ ॥
ॐतस्माअरंग० ॥३॥ श्रीसूर्यायनमः ॥ इदमर्घंदत्तंनमम ॥ इत्याचार्यस्यमंत्रपा
ठः ॥ ततआचार्योमाणवकंसूर्यमुदीक्षस्वेतिप्रेषयेत् ॥ माणवकःसूर्यमुदीक्षते ॥ ॐ

॥ अथमाणवकस्यदक्षिणस्कंधो
तच्चक्षुर्देवहितं० ॥ १ ॥ इतिमाणवकस्यमंत्रपाठः ॥ अथमाणवकस्यदक्षिणस्कंधो
परिहस्तंनीत्वातस्यहृदयमालभतेआचार्यः॥ ॐ ममव्रतेतेहृदयन्दधामिममचित्तम
नुचित्तन्तेअस्तु ॥ ममवाचमेकमनाजुषस्वबृहस्पतिष्ट्वानियुनक्तुमह्यम् ॥ १ ॥ इत्या
चार्यस्यमंत्रपाठः ॥ ततोमाणवकस्यदक्षिणहस्तमाचार्योगृहीत्वा ॥ कोनामासि ॥
इत्याह ॥ एवंपृष्टःकुमारःप्रत्याह ॥ अमुकशर्माअहंभोः॥एवंत्रिःआचार्यःप्रतिपृच्छ
तिमाणवकम् ॥ कस्यब्रह्मचार्यसीतिआचार्यः ॥भवतइत्युच्यमानेमाणवकेन॥माण
वकंप्रतिआचार्योब्रूयात्॥ इंद्रस्यब्रह्मचार्यस्यग्निराचार्यस्तवाहमाचार्यस्तवासौअमु
कशर्मन् ॥ अथैनंभूतेभ्यःपरिददात्याचार्यः ॥ ॐ प्रजापतयेत्वापरिददामिदेवाय
त्वासवित्रेपरिददाम्यद्भ्यस्त्वौषधीभ्यःपरिददामिद्यावापृथिवीभ्यान्त्वापरिददामि

१ असावित्यस्यस्थानेकुमारस्यनामगृह्णीयादितिगदाधरः ।

विश्वेभ्यस्त्वादेवेभ्यःपरिददामिसर्वेभ्यस्त्वाभूतेभ्यःपरिददाम्यरिष्ट्यै ॥ १ ॥ इत्या
चार्यपठितमंत्रेणवटुरक्षणम्॥ प्रदक्षिणमग्निंपर्युक्ष्योपविशत्याचार्यस्योत्तरतोमाणव
कः ॥ ततःब्रह्मोपवेशनादिपर्युक्षणांतंचरुवर्ज्यम् ॥ पर्युक्षणानंतरमाघारावाज्यभागौ
महाव्याहृतयः सर्वप्रायश्चित्तंप्राजापत्यांतस्विष्टकृच्चैताश्चतुर्दशाहुतयः ॥ ॐप्रजा
पतयेस्वा०इदंप्रजापतयेनमम ॥ १ ॥ ॐ इंद्रायस्वा०इदमिंद्रा० ॥ २ ॥ ॐ अग्नये
स्वा०इदमग्न० ॥ ३ ॥ ॐ सोमायस्वा० इदंसोमा० ॥ ४ ॥ ॐ भूःस्वाहाइदमग्न० ॥
॥ ५ ॥ ॐ भुवःस्वा०इदंवायवेन० ॥ ६ ॥ ॐ स्वःस्वाहाइदंसूर्याय० ॥ ७ ॥ ॐ
त्वन्नोअग्ने० स्मतस्वा० इदमग्नीवरुणाभ्यां० ॥ ८ ॥ ॐ सत्वन्नोऽअग्ने०एधिस्वा ० इ
दमग्नीवरुणाभ्यां० ॥ ९ ॥ ॐ अयाश्चाग्ने० जर्ठंस्वाहा ॥ इदमग्नयेअयसे० ॥ १०॥

१ पश्चादग्नेराचार्यस्योत्तरतउपविशतीतिजयरामवासुदेवहरिहरगदाधरादयः ॥ दीक्षितइतिगर्गः ॥

ॐ येतेशतं० स्वर्काःस्वा० इदंवरुणायसवित्रेविष्णवेविश्वेभ्योदेवेभ्योमरुद्भ्यःस्वर्के
भ्यश्च० ॥ ११ ॥ ॐ उदुत्तमम्०स्यामस्वा०इदंवरुणायादित्यायादितये० ॥ १२ ॥
ॐ प्रजापतयेस्वाहा०इदंप्रजाप० ॥ १३ ॥ ॐ अग्नयेस्विष्टकृतेस्वाहाइदमग्नयेस्वि
ष्टकृतेन० ॥ १४ ॥ ततःसंस्रवप्राशनम् ॥ पवित्राभ्यांमार्जनम् ॥ अग्नौपवित्रप्र
तिपत्तिः ॥ पूर्णपात्रवरयोरन्यतरस्यब्रह्मणेदानम् ॥ तच्चताम्रादिपात्रे ॥ प्रणीता
विमोकः ॥ ॐआपःशिवाइतिमंत्रेणप्रणीताविमोकोदकेनमूर्ध्न्यभिषिंचेत् ॥ अथै
नंब्रह्मचारिणमाचार्यःसठंशास्ति ॥ ब्रह्मचार्यसीत्याचार्योवदति ॥ भवामीतिब्रह्मचा
रीवदति ॥ आपोशान ॥ इत्याचार्यः ॥ अशनानि ॥ इतिब्रह्मचारी ॥ कर्मकुरु ॥
इत्याचार्यः ॥ करवाणि ॥ इतिब्रह्मचारी । मादिवासुपुप्थाः ॥ इत्याचार्यः ॥ नस्व

१ सप्तमंत्राणांलक्षणानिब्रह्मचर्यब्राह्मणे ।

पिमि॥इतिब्रह्मचारी॥वाचंयच्छइत्याचार्यः॥यच्छामिइतिब्रह्मचारी॥अध्ययनंसंपा
दय ॥ इत्याचार्यः ॥ संपादयामि ॥ इतिब्रह्मचारी ॥ समिधमाधेहि ॥ इत्याचार्यः ॥
आदधामि ॥ इतिब्रह्मचारी ॥ आपोशानइत्याचायः ॥ अशनानीतिब्रह्मचारी ॥ ॥
अथास्मैब्रह्मचारिणेसावित्रीमन्वाहआचार्यः ॥ तत्रादौआचारात्कांस्यपात्रेतंडुला
न्प्रसार्यतदुपरिसुवर्णशलाकयाॐकारव्याहृतिपूर्वकंगायत्रींलिखित्वा ॥ अद्यपू०
तिथौममब्रह्मवर्चससिद्ध्यर्थंवेदाध्ययनाधिकारासिद्ध्यर्थंगायत्र्युपदेशांगविहितंगा
यत्रीसावित्रीसरस्वतीपूजनपूर्वकमाचार्यपूजनंकरिष्ये॥मनोजूतिरितिप्रतिष्ठाप्य॥
श्रीश्चतेइतिषोडशोपचारैःपूजनंकृत्वा॥ततआचार्यपूजनंकुर्यात् ॥कथंभूतायब्रह्मचा
रिणेइत्यपेक्षायांदक्षिणतस्तिष्ठतऽआसीनायउत्तरतोग्नेःव्यवस्थितायप्रत्यङ्मुखोप
विष्टायपादोपसंग्रहणपूर्वकमुपसन्नायाचार्यसमीक्षमाणायस्वयमपिसमीक्षितायब्रू

यादाचार्यः ॥ कथम् ॥ ओंकारव्याहृतिपूर्वकंप्रथमंपच्छः॥ द्वितीयमर्धर्चशः ॥ तृती
यंसर्वशःपठेत् ॥ तत्रमंत्रः ॥ हरिः॥ॐ भूर्भुवःस्वः॥तत्सवितुर्वरेण्यम्भर्गोदेवस्यधीम
हि ॥ धियोयोनः॥प्रचोदयात् ॥ १ ॥एवंत्रिरुक्त्वोभयोरपिप्रणवपूर्वकंस्वस्तिकरणम्।
संवत्सरेषण्मास्येचतुर्विंशत्यहेद्वादशाहेवेत्येषांकालानामन्यतमेकालेक्षत्रियवैश्य
योः ॥ सद्यस्त्वेवगायत्रींब्राह्मणायानुब्रूयात् ॥ त्रिष्टुभंसावित्रींक्षत्रियस्य ॥ जगतीं
सावित्रींवैश्यस्यब्रूयात् ॥ इत्युपदेशः ॥ अत्रावसरेब्रह्मचारिणासमिदाधानम् ॥ कु
शोपग्रहोभूत्वातिस्रःसमिधआदायदंडसहितएवपश्चादग्नेरुपविश्य ॥ तत्रप्रथमंताव
द्दक्षिणहस्तेनाग्नेःसंधुक्षणम् ॥संधुक्षणमिंधनप्रक्षेपः ॥ वक्ष्यमाणमंत्रैःपंचभिः ॥ ॐ

१ शुष्कगोमयखंडैरिंधनप्रक्षेपइतिगदाधरः ॥

अग्नेसुश्रवःसुश्रवसंमाकुरु॥१॥ॐ यथात्वमग्नेसुश्रवःसुश्रवाऽअसि॥ २ ॥ॐ एवंमाꣳ
सुश्रवःसौश्रवसंकुरु ॥३॥ ॐयथात्वमग्नेदेवानांयज्ञस्यनिधिपाऽअसि ॥ ४ ॥ ॐ
एवमहंमनुष्याणांवेदस्यनिधिपोभूयासम् ॥ ५ ॥ इत्येतैःपंचभिर्मंत्रैःप्रतिमंत्रमिंध
नप्रक्षेपः ॥ उभाभ्यांसंधुक्षणप्रसिद्धिरस्ति ॥ ततःप्रदक्षिणमग्निंजलेनपर्युक्ष्योत्तिष्ठ
न्समिधआदधाति ॥ ॐ अग्नयेसमिधमाहार्षम्बृहतेजातवेदसे॥ यथात्वमग्नेसमिधा
समिध्यसऽएवमहमायुषामेधयावर्च्चसाप्रजयापशुभिर्ब्रह्मवर्चसेनसमिन्धेजीवपुत्रो
ममाचार्योमेधाव्यहमसान्यनिराकरिष्णुर्यशस्वीतेजस्वीब्रह्मवर्चस्यन्नादोभूयासꣳ
स्वाहा ॥ १ ॥ इत्यनेनमंत्रेणप्रथमाम् ॥ ततोनेनैवमंत्रेणद्वितीयांसमिधमादधाति ॥
एपातइतिवासमिदाधानमंत्रः ॥ मंत्रसमुच्चयोवा ॥ ततउपविश्यपूर्ववत्परिसमू
हनम् ॥ प० समूहनम् ॥ अग्नेसुश्रवइत्यादिपंचभिर्मंत्रैःप्रतिमंत्रमिंधनप्रक्षेपः ॥ तत

स्तूष्णींपाणीप्रतप्यवक्ष्यमाणैःसप्तभिर्मंत्रैःप्रतिमंत्रेणमुखंविमार्जनम् ॥ ॐ तनूपाऽ
अंग्नेसितन्वम्मेपाहि ॥ १ ॥ ॐ आयुर्दाऽअंग्नेस्यायुर्मेदेहि ॥ २ ॥ ॐ वर्च्चोदाऽअं
ग्नेसिवर्चोमेदेहि ॥ ३ ॥ ॐ अग्नेयन्मेतन्वाऽऊनन्तन्मऽआपृण ॥ ४ ॥ ॐ मेधांमे
देवःसविताऽआदधातु ॥ ५ ॥ ॐ मेधांमेदेवीसरस्वतीआदधातु ॥ ६ ॥ ॐ मेधाम
श्विनौदेवावाधत्तांपुष्करस्रजौ ॥ ७ ॥ इत्येतेमुखमार्जनमंत्राः ॥ अत्रशिष्टाचारप्रा
प्ताःकेचनपदार्थालिख्यंते ॥ ॐ अङ्गानिचमऽआप्यायंताम्॥इतिमंत्रेणशिरःप्रभृति
पादांतसर्वांगालंभनम्॥ ततोदक्षिणहस्ताग्रेण॥ॐवाक्चमऽआप्यायताम्॥इतिमुखा
लंभनम् ॥ ॐ प्राणश्चमऽआप्यायताम् ॥ इतिनासिकयोरालंभनं॥ॐ चक्षुश्चमऽआ

१ वाक्यभेदात्प्रतिवाक्यंपाण्योःप्रतपनंमुखमार्जनंचेतिगदाधरः॥ललाटादिचुबुकांतंस्पृशेदितिहरिहरः ॥

प्यायताम् ॥ इतिचक्षुषीयुगपत् ॥ॐ श्रोत्रंचमऽआप्यायताम्॥ इतिदक्षिणश्रोत्रम्॥ अनेनैवमंत्रेणवामम् ॥ ॐ येशावलचमंऽआप्यायताम्॥इतिबाव्होरुपस्पर्शनम्॥तत स्त्र्यायुपकरणम् ॥ भस्मनाललाटेग्रीवायांदक्षिणेऽंसेहृदिच॥ ॐ त्र्यायुषञ्जमदग्नेः॥ इतिललाटे ॥ ॐ कश्यपस्यत्र्यायुषम् ॥ इतिग्रीवायाम् ॥ ॐ यद्देवेषुत्र्यायुषम् ॥ इतिदक्षिणेऽंसे ॥ ॐ तन्नोअस्तुत्र्यायुषमितिहृदि ॥ ततःगोत्रनामपूर्वकंवैश्वानरादीनामभिवादनम् ॥ ततोब्रह्मचारीदक्षिणश्रोत्रेसमौकरौकृत्वाभिवादयेत् ॥अमुकसगोत्रअमुकप्रवरान्वितअमुकशर्माअहंभोवैश्वानरअभिवादयामिइतित्रिः ॥ ३ ॥ अमुकसगोत्र० ॥ भोः[2]सूर्यअभिवादयामि ॥ ३ ॥ अमुकसगोत्र० ॥ भोआचार्यअ

१ अभिवादनेपाणिग्रहणंनास्तिपादस्पर्शनंकार्यमितिहरिहरः ॥ २ सायाह्ने वरुणम् ॥

भिवादयामि ॥ ३ ॥ अमुकसगोत्र० ॥ भोअध्यापकगुरोत्वामभिवादयामि ॥ ३ ॥
ततआचार्यादिःप्रत्यभिवादयेत् ॥ अभिवादयस्वआयुष्मान्भवसौम्य अमुकशर्म
न् ॥ इतिप्रत्यभिवादनम् ॥ ॥ यथाहयाज्ञवल्क्यः॥ दक्षिणंपदमालभ्यपाणिनादक्षिणे
नच ॥ सव्येनसव्यंस्पृष्टव्यमभिवादनकर्मणि ॥ व्यवस्थपाणिनाकार्यमाग्निंसूर्यंगुरुं
तथा ॥ उपसंग्रहणंयथाइतिपाठभेदः ॥ उभाभ्यामपिहस्ताभ्यांकारयेच्छ्रोत्रसंदशौ
इति ॥ अन्यथादोषोस्ति यथा ॥ जन्मप्रभृतियत्किंचिच्चिंकित्साधर्ममाचरत् ॥ स
र्वंतन्निष्फलंयातिएकहस्ताभिवादनादिति ॥ अभिवादनंतु ॥ भोःशब्दंकीर्तयेदंतेस्व
स्यनाम्नोभिवादने ॥ आयुष्मान्भवसौम्येतिवाच्यःप्रत्यभिवादनेइति ॥ प्रत्यभिवा
दनाकरणे ॥ योनवेत्त्यभिवादस्यविप्रःप्रत्यभिवादनम् ॥ नाभिवाद्यःसविदुषायथाशू
द्रस्तथैवसः ॥ इत्यभिवादनम् ॥ ॥ संध्यावंदनाधिकारस्तु ॥ यावद्ब्रह्मोपदेशोनताव

तसंध्यादिकंचन ॥ ततोमध्यान्हसंध्यादिसर्वकर्मसमाचरेदिति ॥ ॥अत्रभिक्षाच
र्यचरणम् ॥ ब्रह्मचारीपात्रंगृहीत्वा ॥ भवतिभिक्षांदेहि ॥ इत्येवमुक्त्वाब्राह्मणोभिक्षां
याचते ॥ भिक्षाग्रहणोत्तरंब्रह्मचारी ॥ ॐ स्वस्तीत्याशीर्वचनंदद्यात् ॥ भिक्षांभव
तिदेहीतिक्षत्रियः ॥ भिक्षांदेहिभवतीतिवैश्यः ॥ यत्रप्रत्याख्यानंनकुर्वंतितत्रभिक्षा
र्थंगच्छेत् ॥ तिस्रोवाभिक्षाग्राह्याःषट्द्वादशाऽपरिमितावा ॥ आत्मनआचार्यस्यच
आहारपरिमितावाधिवा ॥ मातुःसकाशात्प्रथमंभिक्षांयाचेतेत्येकेआचार्यामन्यंते ॥
अयंप्रथमोधर्मइतिकर्कः ॥ एवंयथोक्तांभिक्षांभिक्षयित्वाआचार्यायभैक्षंनिवेदयेत् ॥
भुंक्ष्वेत्याचार्यानुज्ञातोभिक्षांस्वीकुर्यादितिभिक्षाचर्यचरणम् ॥ वाग्यतोहःशेषंतिष्ठे

१ अत्रमध्याह्नसंध्याकार्येत्युक्तंगदाधरे प्रयोगपारिजातेच ॥ नेतिकृष्णभट्टीकारः ॥ ब्रह्मयज्ञस्तुद्वितीयदिनमारभ्यगायत्र्याकार्यइतिधर्मसिंधुः ॥

दित्येकेअहर्हिंसन्नरण्यात्समिध आहृत्यपूर्ववदाधायवाचंविसृजते ॥ वाग्यतामा
नी ॥ अहःशेषंतिष्ठेदिति ॥ वाग्यमनेनियमःकेचिन्मते ॥ नेतिगदाधरः ॥ भिक्षा
निवेदनोत्तरंयावदस्तमयंगुरुसेवनाध्ययनेतिष्ठेदित्येकेआचार्यामन्यंते ॥ अहिंस
न्नितिअच्छिदन्स्वयंभग्नाः समिध आहृत्यपूर्ववदाधायइति ॥ पूर्ववत्संध्योपासनपूर्व
कंतस्मिन्नेवाग्नौपरिसमूहनादित्र्यायुषकरणांतंसमिदाधानमभिवादनंचकुर्यादित्य
र्थः ॥ वाचंविसृजतइति वाग्विसर्गः ॥ यावद्व्रतंतावदग्निरक्षणंत्रिरात्रंवा ॥ अत
आरभ्यआब्रह्मचर्यपरिसमाप्तेर्ब्रह्मचारिणोयमानियमाःकथ्यंते ॥ अधःशायीस्या
त् ॥ अक्षारलवणाशीस्यात्॥दंडधारणंकर्तव्यम् ॥ अरण्यात्स्वयंप्रशीर्णाःसमिधआ
हृत्य ॥ सायंप्रातःसंध्योपासनपूर्वकपरिसमूहनादित्र्यायुषकरणांतंयथोक्तंकर्मकर्त
व्यम् ॥ गुरुशुश्रूषाकर्तव्या ॥ सायंप्रातर्भोजनार्थंभोजनसन्निधानेवारद्वयंभिक्षाचर

णंकर्तव्यम्॥ मधुमांसाशनंनकर्तव्यम्॥मज्जनंनकर्तव्यम्॥उद्धृतोदकेनस्नायादित्यर्थः॥ कुशासनोपरिमसुरिकाद्युपधानंकृत्वानोपविशेत् ॥ स्त्रीणांमध्येअवस्थानंनकर्तव्यम् ॥ अनृतंनवक्तव्यम् ॥ अदत्तंनगृह्णीयात् ॥ स्मृत्यंतरोक्ताश्चयमनियमाअनुष्ठेयाः ॥ यथा ॥ परिधृतवस्त्रंक्षालनंविनानदधीत ॥ भग्नंसुसँल्लिथितंविकृतंवस्त्रंनदधीत ॥ अस्तसमयेभास्करावलोकनंनकुर्यात् ॥ शुष्कवदनंपरिवादादिवर्जयेत् ॥ पर्युषितमन्नंभिस्सटान्नंचनभक्षयेत्॥कांस्यायसवंगमृदपात्रेभोजनंतेनपानंचनकुर्यात् ॥ तांबूलभक्षणंनकुर्यात् ॥ अभ्यंगमक्ष्णोरंजनमुपानच्छत्रादर्शंचवर्जयेत् ॥ इति॥ यस्यैवमध्यवयसेश्चत्वारोवेदामयापठितव्याःसोष्टाचत्वारिंशद्वर्षाणिवेदब्रह्मचर्यंचरेदिति ॥ स्मृत्युक्तान्पंचाशत्संख्याकान्ब्राह्मणान्भोजयिष्येइति ॥ ॥ अथाशीर्वादः ॥ हरिःॐब्रह्मचर्यमागामित्याह ॥ ब्रह्मणऽएवैतदात्मानन्निवेदयतिब्रह्मचार्यसानी

त्याहब्रह्मणऽएवैतदात्मानम्परिददात्यथैनमाहकोनामासीतिप्रजापतिवेकः प्रा।७।१
त्यमेवैनन्तत्कृत्वोपनयते ॥१॥ अथास्यहस्तंगृह्णाति॥ इंद्रस्यब्रह्मचार्यस्यग्निराचार्य
स्तवाहमाचार्यस्तवासावित्येतेवैश्रेष्ठेबालिष्ठेदेवतेऽएताभ्यामेवैनठंश्रेष्ठाभ्याम्बलिष्ठा
भ्यान्देवताभ्याम्परिददातितथाहास्यब्रह्मचारीनकांचनार्तिमार्च्छतिनसयऽएवंवेद
॥ २ ॥ अथैनम्भूतेभ्यःपरिददाति ॥ प्रजापतयेत्वापरिददामिदेवायत्वासवित्रेपरिद
दामीत्येतेवैश्रेष्ठेवर्षिष्ठेदेवतेऽएताभ्यामेवैनठंश्रेष्ठाभ्याम्वर्षिष्ठाभ्यान्देवताभ्याम्परि
ददातितथाहास्यब्रह्मचारीनकाञ्चनार्त्तिमार्च्छतिनसयऽएवंवेद॥३॥ अद्भ्यस्त्वोषधी
भ्यःपरिददामीति।तदेनमद्भ्यश्चौषधीभ्यश्चपरिददातिद्यावापृथिवीभ्यान्त्वापरिददा

मीतितदेनमाभ्याम्द्यावापृथिवीभ्याम्परिददातियुयोरिदꣳसर्वमधिविश्वेभ्यस्त्वाभू
तेभ्यःपरिददाम्यरिष्ट्याऽइतितदेनꣳसर्वेभ्योभूतेभ्यःपरिददात्यरिष्ट्यैतथाहास्यब्र
ह्मचारीनकाश्चनार्तिमार्च्छतिनसयऽएवंवेद॥४॥ब्रह्मचार्यसीत्याहब्रह्मणऽएवैनन्तत्प
रिददात्यपोशानेत्यमृतंवाऽआपोमृतमशानेत्येवैनन्तदाहकर्मकुर्वितिवीर्यंवैकर्मवी
र्यङ्कुर्वित्येवैनन्तदाहसमिधमाधेहीतिसमित्स्वत्मानन्तेजसाब्रह्मवर्चसेनेत्येवैनन्तदा
हमासुपुप्याऽइतिमामृथाऽइत्येवैनन्तदाहापोशानेत्यमृतंवाऽआपोमृतमशानेत्येवै
नन्तदाहतदेनमुभयतोऽमृतेनपरिगृह्णातितथाहास्यब्रह्मचारीनकश्चनार्तिमार्च्छति
नसयऽएवंवेद ॥ ५ ॥ अथास्मैसावित्रीमन्वाह ॥ ताꣳहस्मैताम्पुरासंवत्सरेन्वाहुः

संवत्सरसम्मितावैगर्भाःप्रजायन्तेजातऽएवास्मिंस्तद्धाचन्दधमऽइति ॥ ६ ॥ अथपड्
अुमासेषु ॥ षड्वाऽऋतवःसँवत्सरस्यसँवत्सरसम्मितावैगर्भाःप्रजायन्तेजातऽएवा
स्मिंस्तद्धाचन्दधमऽइति ॥ ७ ॥ अथचतुर्विंशत्यहे ॥ चतुर्विंशतिर्वैसंवत्सरस्या
र्धमासाःसंवत्सरसम्मितावैगर्भाःप्रजायन्तेजातऽएवास्मिंस्तद्धाचन्दधमऽइति ॥ ८ ॥
अथद्वादशाहे ॥ द्वादशवैमासाःसंवत्सरस्यसंवत्सरसम्मितावैगर्भाःप्रजायन्तेजात
एवास्मिंस्तद्धाचन्दधमऽइति ॥ ९ ॥ अथषडहे ॥ षड्वाऽऋतवःसंवत्सरस्यसंवत्सरस
म्मितावैगर्भाःप्रजायन्तेजातऽएवास्मिंस्तद्धाचन्दधमऽइति ॥१०॥ अथत्र्यहे ॥ त्र
पञ्चाऽऋतवःसंवत्सरस्यसंवत्सरसम्मितावैगर्भाःप्रजायन्तेजातऽएवास्मिंस्तद्धाच

न्दध्मऽइति ॥ ११ ॥ तदपिश्लोकङ्गायन्ति ॥ आचार्योगर्भीभवतिहस्तमाधायदक्षि
णम् ॥ तृतीयस्यार्ठ्ंसजायतेसावित्र्यासहब्राह्मणऽइतिसद्योहवाव्ब्राह्मणायानुब्रूया
दाग्नेयोवैब्राह्मणःसद्योवाऽअग्निर्जायतेतस्मात्सद्यऽएवब्राह्मणायानुब्रूयात् ॥ १२ ॥
तार्ठ्ंहैतामेके ॥ सावित्रीमनुष्टुभमन्वाहुर्वाग्वाऽअनुष्टुप्तदस्मिन्वाचन्दध्मऽइतिनत
थाकुर्याद्योहैनन्तत्रब्रूयादान्वाऽअयमस्यवाचमदितमूकोभविष्यतीतीश्वरोहतथैव
स्यात्तस्मादेताङ्गायत्रीमेवसावित्रीमनुब्रूयात् ॥ १३ ॥ अथहैकेदक्षिणतः ॥ तिष्ठते
वासीनायवान्वाहुर्नतथाकुर्याद्योहैनन्तत्रब्रूयाद्बुल्बन्वाऽअयमिममजीजनतबुल्वोभ
विष्यतीतीश्वरोहतथैवस्यात्तस्मात्पुरस्तादेवप्रतीचेसमीक्षमाणायानुब्रूयात् ॥ १४॥

तांवैयच्छोन्वाह ॥ त्रयोवैप्राणाःप्राणऽउदानोव्यानस्तानेवास्मिंस्तद्दधात्यथार्द्धर्च
शोद्वौवाऽइमौप्राणौप्राणोदानावेवप्राणोदानावेवास्मिंस्तद्दधात्यथकृत्स्नामेकोवाऽअ
यम्प्राणःकृत्स्नऽएवप्राणमेवास्मिंस्तत्कृत्स्नन्दधाति॥१५॥ तदाहुः ॥ नब्राह्मणम्ब्रह्म
चर्यमुपनीयमिथुनञ्चरेद्गर्भोवाऽएषभवतियोब्रह्मचर्यमुपैतिनेदिमम्ब्राह्मणंविपित्का
द्रेतसोजनयानीति ॥ १६ ॥ तदुवाऽआहुः ॥ काममेवचरेद्दुर्व्योवाऽइमाःप्रजादैव्यश्चै
वमनुष्यश्चतावाऽइमामनुष्यःप्रजाःप्रजननात्प्रजायन्तेच्छन्दांठंसिवैदैव्यःप्रजास्ता
निमुखतोजनयतेतुतऽएतज्जनयतेतस्मादुकाममेवचरेत्॥ १७॥तदाहुः॥नब्रह्मचारीस
न्मध्वश्नीयादोषधीनांवाऽएषपरमोरसोयन्मधुनदन्नाद्यस्यान्तङ्गच्छानीत्यथहस्माह

श्वेतकेतुरारुणेयोब्रह्मचारीसन्मध्वश्नँस्त्रऽयौवाऽएतद्विद्यायैशिष्टंयन्मधुसतुरसोयस्ये
द्दक्शिष्टमितियथाहवाऽऋचंवायजुर्वासामवाभिव्याहरेत्तादृक्तद्यऽएवंविद्वान्ब्रह्मचा
रीसन्मध्वश्नातितस्मादुकाममेववाश्नीयात् ॥ १८ ॥ इत्येकादशेकाण्डेतृतीयप्रपा
ठकेपञ्चमंब्राह्मणम् ॥ ॐब्रह्मवैमृत्यवेप्रजाः ॥ प्रायच्छत्तस्मैब्रह्मचारिणमेवनप्राय
च्छत्सोऽब्रवीदस्तुमह्यमप्येतस्मिन्भागऽइतियामेवरात्रिꣳसमिधन्नाहराताऽइतित
स्माद्याꣳरात्रिम्ब्रह्मचारीसमिधन्नाहरत्यायुषऽएवतामवदायवसतितस्माद्ब्रह्मचारीस
मिधमाहरेन्नेदायुषोवदायवसानीति ॥ १ ॥ दीर्घसत्त्रंवाऽएषऽउपैति ॥ यो
ब्रह्मचर्यमुपैतिसयामुपयन्त्समिधमादधातिसाप्रायणीयायाꣳस्नास्यन्त्सोदयनीया

थयाऽअन्तरेणसुत्र्याऽएवास्यताब्राह्मणोब्रह्मचर्यमुपयन् ॥ २ ॥ चतुर्धाभूतानिप्रवि
शति ॥ अग्निम्पदामृत्युम्पदाचार्यम्पदात्मन्येवास्यचतुर्थःपादःपरिशिष्यते ॥ ३ ॥
सयदग्नयेसमिधमाहरति ॥ यऽएवास्याग्नौपादस्तमेवतेनपरिक्रीणातितꣳसंस्कृत्या
त्मन्धत्तेसऽएनमाविशति ॥ ४ ॥ अथयदात्मान ॥ न्दरिद्रीकृत्येवान्ह्रीर्भूत्वाभिक्ष
तेयऽएवास्यमृत्यौपादस्तमेवतेनपरिक्रीणातितꣳसंस्कृत्यात्मन्धत्तेसऽएनमाविश
ति ॥ ५ ॥ अथयदाचार्यवचस्करोति ॥ यदाचार्यायकर्मकरोतियऽएवास्याचार्ये
पादस्तमेवतेनपरिक्रीणातितꣳसंस्कृत्यात्मन्धत्तेसऽएनमाविशति ॥ ६ ॥ नहवैस्ना
त्वा ॥ भिक्षेतापहवैस्नात्वाभिक्षाञ्जयत्यपज्ञातीनामशनायामपपितृणाꣳसऽएवँविद्वा

न्यस्याऽएताभूयिष्ठꣳश्लाघ्येतताम्भिक्षेतेत्याहुस्तल्लोक्यमितिसयद्यन्याम्भाक्षित
व्यान्नविन्देदपिस्वामेवाचार्यजायाम्भिक्षेताथोस्वाम्मातरन्नैनꣳसप्तम्याभिक्षिताती
यात्तमेवम्विद्वाꣳसमेवꣳरन्तꣳसर्वेवेदाऽआविशन्तियथाहवाऽअग्निः समिद्धोरोचतऽ
एवꣳहैवसस्नात्वारोचतेयऽएवँविद्वान्ब्रह्मचर्यञ्चरति ॥ ७ ॥ अष्टावष्टौकृत्वो ॥
ब्रह्मवर्चसकामस्याभिषुणुयादित्याहुरष्टाक्षरावैगायत्रीब्रह्मगायत्रीब्रह्मवर्चसीहैवभ
वति ॥ ८ ॥ सयःकामयेत ॥ ब्रह्मवर्च्चसीस्यादितिवसन्तेसऽआदधीतब्रह्मवै
वसन्तोब्रह्मवर्च्चसीहैवभवति ॥ ९ ॥ शतमानम्भवति ॥ शतायुर्वैपुरुषःशते
न्द्रियऽआयुरेवेन्द्रियँवीर्यमात्मन्धत्ते ॥ १० ॥

ब्रह्मवर्चसीभव ॥ आचार्यादीन्गंधादिभिःसंपूज्यतेभ्यश्चदक्षिणांद
त्वातैराशिषोगृहीत्वा ॥ स्थापितमात्रादिदेवकोत्थापनंमंडपोद्वासनंचकार्यम् ॥ तद्वि
धिश्चाग्रेवक्ष्यते ॥ इतिसंस्कारभास्करेउपनयनप्रयोगःसमाप्तः ॥ ॥ अथोपनयना
दूर्ध्वंब्रह्मचारिणःसायंप्रातरग्निनित्योपासनविधिः ॥सायंसंध्योपासनं कृत्वाधृतदंडा
दिर्गृहीतेंधनाज्यसमित्स्थापिताग्निसमीपेस्वासनेउपविश्याचम्यप्राणानायम्यदेश
कालकीर्तनांतेममसतेजोब्रह्मवर्चससिद्ध्यर्थमग्निनारायणप्रीतयेचसायमग्निपरिसमू
हनंसमिदाधानादिकंचकरिष्ये ॥ अग्निमुखंकृत्वाचत्वारिशृंगेतिध्यात्वागंधादिना
भ्यर्च्य ॥ ततोग्ने सुश्रवइत्यादिपंचभिर्मंत्रैः प्रतिमंत्रंघृतप्लुतेंधनप्रक्षेपः ॥ जलेनाग्निं
पर्युक्ष्य॥ उत्थायआज्यप्लुतसमिधमेकांगृहीत्वाऽग्नयेसमिधमाहार्षमित्यारभ्यभूया
सठंस्वाहेत्यतंमंत्रंपठित्वातामग्नौजुहुयात् ॥ अनेनैवमंत्रेणद्वितीयांतथातृतीयांसमि

धमादध्यात् ॥ पुनरग्ने सुश्रवइत्यादिपंचभिर्मंत्रैरिंधनंप्राक्षिप्य ॥ तूष्णींपाणीप्रतप्य तनूपाअग्नेइत्यादिमंत्रैःप्रतिमंत्रंमुखविमार्जनम्॥पुनःअंगानिचमइत्यादियशोबलमित्यंतमंत्रैःप्रतिमंत्रंप्रत्यंगालंभनंकार्यम् ॥ ततस्त्र्यायुषमितिप्रतिमंत्रेणभस्मललाटेग्रीवायांदक्षिणेंऽसेहृदिचसंधार्यम्॥ ततोगोत्रनामपूर्वकंवैश्वानरादीनामभिवादनं ॥ अनेनसायमग्निपरिचरणेनअग्निनारायणःप्रीयताम्॥एवंप्रातःस्नानसंध्योपासनोत्तरमाचमनादिदेशकालकीर्तनोत्तरंप्रातरग्निपरिसमूहनंसमिदाधानादिकंचकरिष्येइत्यूहेनइंधनप्रक्षेपादिअभिवादनांतंसर्वंकर्मकुर्यादिति ॥ उपनयनाग्नौनष्टेपुनरुत्पादनविधिः रेणुकारिकायाम् ॥ व्रताग्निनाशेव्रतिनात्रीन्कृच्छ्रांश्चव्रतंचरेत् ॥ प्राग्वदग्निंप्रतिष्ठाप्यकटिसूत्रादिकंपुनः ॥ स्पृशन्मंत्रान्पठेदग्नावाज्येनाहुतिपूर्ववत् ॥ नगायत्र्युपदेशंचकृत्वाग्निपरिशुश्रुपामिति ॥ ॥ अथयमलजातपुत्रयोरुपनयनेनिर्णयः ॥ ॥

संस्कारक्रमार्थंज्येष्ठकनिष्ठभावउच्यते ॥ मनुः ॥ जन्मज्येष्ठेनचाव्हानंसुब्रह्मण्या
स्वपिस्मृतम् ॥ यत्तयोश्चैवगर्भेषुजन्मतोज्येष्ठतास्मृताइति ॥ देवलः ॥ यस्यजात
स्ययमयोःपश्यंतिप्रथमंमुखम् ॥ संतानःपितरश्चैवतस्मिन्ज्यैष्ठ्यंप्रतिष्ठितम् ॥ भाग
वतेतु॥ द्वौतदाभवतोगर्भौसूतिर्वंशविपर्ययादित्युक्तेःपश्चादुत्पन्नस्यज्यैष्ठ्यमुक्तम् ॥
वैद्यकेप्यात्रेयसंहितायाम्॥यदाविशेद्द्विधाभूतंबीजंपुष्पपरिक्षरत् ॥ तदाभवेद्द्विधाग
र्भःसूतिर्वंशविपर्ययादिति ॥ तथापिबहुसंमतंमनुवचनंयुक्तम् ॥ निर्णयसिंधौ ॥ एक
स्मिन्वासरेप्राप्तेकुर्याद्यमलजातयोः ॥ क्षौरंचैवविवाहंचमौंजीबंधनमेवचेति ॥ यम
लयोर्युगपदेवसंस्कारकरणेएकमेवनांदीश्राद्धंकार्यमितिधर्मसिंधौनांदीश्राद्धप्रकर
णांतेउक्तम्।यमलयोरेककालेएकमंडपेवासमानसंस्कारौनदोषायेतिधर्मसिंधौविवा
हनिषेधापवादप्रकरणेउक्तम् ॥ रेणुकारिकायाम् ॥एकस्मिन्वत्सरेचैववासरेमंडपेत

था ॥ कर्तव्यंमंगलंस्वस्रोभ्रात्रोर्यमलजातयोः ॥ एकंचाभ्युदयंकार्यंपृथग्वेद्यौव्रतेषु
च ॥ पृथक्कुर्वीतसंभारान्पृथगाचार्यमेवच॥ यमलेकन्यकोद्वाहेपृथग्वरौचवेदिके ॥
पृथग्यौतुकदानंचऐरिण्यादितथैवचेति ॥ संग्रहे ॥ जातैककालेयमलौसुतौव्रतेत
थैवकन्येअपिऊढकाले ॥ आचार्ययुग्मंखलुवेदियुग्मंकुर्वीतनांदीमुखमेकमेवेति ॥
अथयमलपुत्रयोः उपनयनेसर्वसंभारान्प्राग्वद्द्विगुणंसंपाद्य ॥ वेदिकेचद्वेविरच्य
आचार्यौद्वौइति ॥ ॥ अथयमलपुत्रयोःउपनयनप्रयोगेविशेषः ॥ कर्तापत्न्यासं
हमंगलंस्नात्वाऽहतवाससीपरिधायधृतमंगलतिलकोमंडपमध्येशुभासनेप्राङ्मुख
उपविश्यस्वदक्षिणतः पत्नींतद्दक्षिणतःयमलजातकुमारौउपवेश्यपवित्रपाणिराचां
तःप्राणानायम्यदेशकालकीर्तनांतेअनयोःयमलजातकुमारयोःद्विजत्वसिद्ध्यैवेदा
ध्ययनाधिकारार्थंचउक्तप्रकारेणज्येष्ठस्यस्वयंकनिष्ठस्यान्यद्वाराउपनयनाख्यसं

स्कारौअद्यवाश्वःकरिष्ये ॥ ममोपनेतृत्वाधिकारसिद्ध्यर्थंकृच्छ्रत्रयात्मकप्रायश्चित्त
पूर्वकंद्वादशसहस्रमथवाद्वादशाधिकसहस्रंगायत्रीजपंस्वयंवाब्राह्मणद्वाराअहमाच
रिष्ये ॥ कुमारेणापिकामचारकामवादकामभक्षणादिदोषपरिहारार्थंकृच्छ्रत्रयात्म
कप्रायश्चित्तपूर्वकंब्राह्मणद्वाराद्वादशसहस्रंवाद्वादशाधिकसहस्रंगायत्रीजपमहमा
चरिष्ये ॥ पुनःपिता ॥ अनयोःकुमारयोर्ग्रहानुकूलतासिद्ध्यर्थंग्रहयज्ञंकरिष्ये ॥ त
त्रनिर्विघ्नार्थंगणपतिपूजनंस्वस्तिपुण्याहवाचनमविघ्नपूजनंमंडपस्थापनंमातृकापू
जनंवसोर्द्धाराआयुष्यमंत्रजपंनांदीश्राद्धंग्रहयज्ञांगमाचार्यादिवरणंदिग्रक्षणंपंचग
व्यकरणंभूमिपूजनंपंचभूसंस्कारानग्निप्रतिष्ठापनंग्रहस्थापनंरुद्रकलशस्थापनंचाद्य
करिष्ये ॥ कालांतरेग्रहयज्ञकरणेसंकल्पेयथाकालंग्रहयज्ञंकरिष्येइत्यूहःकर्तव्यः ॥
सर्वथाग्रहयज्ञाकरणेग्रहयज्ञसंकल्पमेवनकुर्यात् ॥ तत्पक्षेनांदीश्राद्धांतंसंकल्पंकु

यात् ॥ नांदीश्राद्धोत्तरंपूर्वोक्तप्रकारेणगृहमध्येमातृकाःस्थापयेत् ॥ ग्रहयज्ञकरणे
ग्रहयज्ञांतंकुर्यात् ॥ यदाचौलेनसहोपनयनंक्रियतेतदासंकल्पेचौलोपनयनाख्येक
र्मणीअहंकरिष्येइत्यूहः ॥ अथपितास्वभ्रात्रादिभ्यःयमलजातकनिष्ठकुमारस्यचू
डोपनयनादिवाउपनयनादिसंस्कारस्याधिकारंदद्यात् ॥ तद्यथा ॥ आदौगणपतिं
संपूज्य ॥ अथाधिकारदानम् ॥ भ्रात्रेममास्ययमलजातकनिष्ठकुमारस्यचूडोपनय
नादिवाउपनयनादिसमावर्तनांतसंस्कारकर्माधिकारार्थंत्वामहंवृणे ॥ भ्रातरंगंध
वस्त्रादिनापूजयेत् ॥ तथाचसंग्रहे ॥ भ्रातरस्यकुमारस्यचूडादिस्नातकावधि ॥ सं
स्कारकर्मकरणाधिकारंतेददाम्यहम्॥ १ ॥ इत्युक्त्वाकुमारंभ्रातुरुत्संगेदद्यात् ॥ त
द्यथा ॥ ग्रहीतावक्ष्यमाणमंत्रेणगृह्णीयात् ॥ चूडादिस्नातकांतानिकर्माणितुतवा
ज्ञया ॥ भ्रातरस्यकुमारस्यकारिष्येहंस्वपुत्रवत ॥ इतिमंत्रेणकुमारंगृहीत्वाकुंकुमा

दिभिरलंकृत्यप्रयोगवत्संस्कारान्कुर्यात् ॥ अथयमलजातकन्यकोद्वाहप्रकारः ॥
तत्रसंभाराः ॥ वेद्यौद्वे ॥ यौतुकद्वयम् ॥ सोपस्करम्॥ऐरिण्याख्यवंशपात्रद्वयम् ॥
अंतःपटवस्त्रेद्वे ॥ मधुपर्कादिसर्वसामग्रीद्वयंसंपाद्येति ॥ यमलजातकन्ययोर्दिनां
तरेणोद्वाहकरणेपितुरेवाधिकारः ॥ तत्रसंकल्पेममास्याः कन्यकायाःइत्यूहःका
र्यः ॥ यमलजातकन्ययोरुद्वाहस्यैकादिनेकरणपक्षेनांदीश्राद्धांतंपितैवकुर्यात् ॥ वि
वाहदिनकृत्यंतुभ्रात्रादिनाकार्यम् ॥ अत्रप्रधानसंकल्पेममानयोःकुमार्योरित्यूहःक
र्तव्यः ॥ दातृप्रतिगृहीत्रोरधिकारदानेप्रतिग्रहेचाविशेषः ॥ अस्याःकुमार्याःइत्यूहः
कर्तव्यः॥उभौगणेशंसंपूज्य ॥ भ्रातर्ममास्याःयमलजातकन्यायाःविवाहसंस्कारक
र्माधिकारार्थंत्वामहंवृणे॥भ्रातरंगंधवस्त्रादिनापूजयेत् ॥ संग्रहेअधिकारदानमन्त्रः॥
भ्रातर्ममास्याःकन्यायाविवाहोत्साहकर्मसु ॥ अधिकारंप्रदास्यामिकुरुकर्मयथो

दितम् ॥ इतिमंत्रेणकन्यांभ्रातुरुत्संगेदद्यात् ॥ ग्रहीतावक्ष्यमाणमंत्रेणगृह्णीयात् ॥ विवाहादीनिकर्माणिसांगानितुतवाज्ञया॥भ्रातरस्याःकन्यकायाःकरिष्येहंयथोदितम्॥इतिमंत्रेणकन्यांगृहीत्वाकुंकुमादिभिरलंकृत्यविवाहप्रयोगोक्तवत्संस्कारंकुर्यात् विवाहोपनयनयोर्देवकोत्थापनंपितैवकुर्यादितियमलजातविवाहोपनयनसंस्कारप्रकरणम्॥अथविकलांगाद्युपनयनप्रकारः ॥ स्मृत्यर्थसारे ॥ षंढांधबधिरस्तब्धजडगद्गदपंगुषु ॥ कुब्जवामनरोगार्तशुष्कांगविकलांगिषु ॥ ध्वस्तपुंस्त्वेषुचैतेषुसंस्काराःस्युर्यथोचितम्॥मत्तोन्मत्तौनसंस्कार्यौपातितश्चतथैवच ॥ तदपत्यंतुसंस्कार्यमपरेत्वाहुरन्यथेति ॥ पतितलक्षणंतु ॥ आषोडशाद्वर्षाद्ब्राह्मणस्यानतीतःकालोभवतिद्वाविंशाद्वर्षाद्राजन्यस्यचतुर्विंशाद्वर्षाद्वैश्यस्य ॥ एतद्वर्षेऽनतिक्रांतएवोपनयनकालोभवति ॥ अतऊर्ध्वंपतितसावित्रीकाभवंति ॥ तेनैतान्नोपनयेयुर्नाध्यापयेयुः

संस्कारयेयुः ॥ब्राह्मण्यांब्राह्मणादुत्पन्नोब्राह्मणऽ
नयाजयेयुर्नचैभिर्व्यवहरेयुस्तदपत्यंसंस्कारयेयुः ॥ होममाचार्यःकरोति ॥ उपनयनमाचा
एवेतिश्रुतेः ॥ अन्येतुसंस्कार्यमित्याहुः ॥ होममाचार्यःकरोति ॥ अन्यदंगंयथासंभवंकार्य
र्यसमीपानयनम् ॥ अग्निसमीपेवा ॥ सावित्रीवाचनंवा ॥ अन्यदंगंयथासंभवंकार्यं ॥ मूकबधिरादेःसा
मिति ॥ त्रयाणांपक्षाणामन्यतमेनप्रधानसिद्धिरित्याशयः ॥ वाचकश्चेत्तर्हिमंत्रोलिखित्वाचा
वित्रीवाचनासंभवेस्पृष्ट्वाआचार्येणजपःकार्यः ॥ वाचकश्चेत्तर्हिमंत्रोलिखित्वाचा
र्येणदर्शयितव्यः ॥ तेनमनसाचिंतितव्यः ॥ यथा ॥ संस्कारमंत्रहोमादीन्करो
त्याचार्यएवतु ॥ उपनेयाश्चविधिवदाचार्यस्यसमीपतः ॥ आनीयाग्निसमीपेतुसावि
त्रींस्पृश्यवाचयेदितिपारस्करवचनम्॥अन्यत्समानम्।उपनेयस्यवासःपरिधानादि
पुयेसंस्कारमंत्रास्तानाचार्यःपठेदित्यर्थः॥तेषांत्रिरात्रोर्ध्वंनदीर्घव्रतम् ॥ इतिसंस्का
रभास्करेविकलांगाद्युपनयनप्रकारः ॥ अथपुनरुपनयनकारणंतद्विधिश्च ॥ तत्रपु

नरुपनयनकारणमाह॥ तच्चप्रत्यवायनिमित्तकंप्रायश्चित्तभूतंपुनरुपनयनमाद्यं॥तच्च जातकर्मादिसंहितंतद्रहितंप्रायश्चित्तांतरसहितंकेवलंचेत्यनेकविधं॥कृतस्योपनयन स्योक्तकालाद्यंगवैगुण्येनवैफल्यापत्तावपरम्॥तत्रप्रथमंयथा ॥अमत्याऔषधान्तरा नाश्यरोगनाशार्थंपैष्ट्याःसुरायाःपानेत्रिमासकृच्छ्राचरणंपुनरुपनयनंच ॥ मत्या पैष्ट्यन्यसुरायाऔषधार्थंपानेकृच्छ्रातिकृच्छ्रौपुनरुपनयनंचपैष्टीपानेद्वादशाब्दम् ॥ अज्ञानाद्वारुणीगौडीमाध्वीसुरापीताचेत्तप्तकृच्छ्रंपुनरुपनयनं॥अज्ञानाद्रेतोविण्मूत्रा णामशनेसुरासंमृष्टान्नजलादिभक्षणेचतप्तकृच्छ्रंपुनःसंस्कारश्च ॥ ज्ञात्वाविण्मूत्रा द्यशनेचांद्रायणपुनःसंस्कारौ ॥ लशुनपलांडुगृंजनविड्वराहग्रामकुक्कुटनरगोमां सभक्षणेद्विजातीनांतत्तत्प्रायश्चित्तांतेपुनरुपनयनम् ॥माधवमतेरक्तलशुनकृष्णवृंता कभक्षणेनपुनरुपनयनम्॥अविखरोष्ट्रहस्तिनीवडवामानुषीक्षीरपानेतप्तकृच्छ्रंपुनःसं

स्कारश्च ॥ रासभोष्ट्राद्यारोहणेकृच्छ्रपुनःसंस्कारश्च ॥ इदंहेमाद्रिमतमिति ॥ सिं
धौकचित् ॥ मिताक्षरास्मृत्यर्थसारादिमतेरासभोष्ट्रारोहेउपवासत्रयादिमात्रंनतुपु
नःसंस्कारः ॥ कौस्तुभाशयोप्येवम् ॥ वृषभारोहणेअमत्याकृच्छ्रंमत्याकृच्छ्रत्रया
दि ॥ केचिन्नृपारोहेपुनःसंस्कारंकुर्वंतितत्रमूलंमृग्यम् ॥ एवमजबस्तमहिषारोहेपि ॥
मांसभक्षकमलभक्षकपशोर्विट्भक्षणेपुनरुपनयनमात्रम्॥ केचिन्मानुषमलभक्षणेपि
पुनःसंस्कारमात्रमाहुः ॥ प्रेतशय्याप्रतिग्राहीपुनःसंस्कारमर्हति ॥ जीवतोमृत
वार्तांश्रुत्वापुत्रादिनांऽत्यकर्मकरणेतंघृतकुंभेनिमज्ज्योद्धृत्यस्नापयित्वाजातकर्मा
द्युपनयनांतसंस्कारान्कृत्वात्रिरात्रव्रतांतेपूर्वभार्ययातस्यांमृतायामन्यभार्ययावावि
वाहःकार्यः ॥ आहिताग्निश्चेत्पुनराधानायुष्मदित्यादि ॥ तीर्थयात्रांविनाकलिंगांगवं
गांध्रसिंधुसौवीरप्रत्यंतवासिदेशगमनेपुनःसंस्कारः ॥ चांडालान्नभक्षणेचांद्रायणंपु

द्विपूर्वकभक्षणंकृच्छ्राब्दमुभयत्रपुनःसंस्कारश्चअजिनंमेखलादंडोभैक्ष्यचर्याव्रतानि
च॥निवर्ततेद्विजातीनांपुनःसंस्कारमर्हति ॥ वपनमेखलेतिस्मृत्यंतरेपाठः ॥एवंगाणि
कान्नभक्षणेपिब्रह्मचारिणोमधुमांसाशनेपुनरुपनयनंप्राजापत्यंत्रिरात्रोपवासोवा ॥
मत्याभक्षणेपराकः ॥ अभ्यासेद्विगुणंपुनःसंस्कारश्च॥पितृमातृगुरुभ्योभिन्नस्यप्रेत
स्यांत्यकर्मकरणेब्रह्मचारिणःपुनरुपनयनम्॥ हस्तमथितदधिभक्षणेबहिर्वेदिपुरोडा
शाशनेअभ्यासेकृच्छ्रःपुनःसंस्कारश्च ॥ यःसंन्यासंगृहीत्वाततोनिवृत्त्यगार्हस्थ्यंचि
कीर्षतिसपण्मासंकृच्छ्रान्कृत्वाजातकर्मादिसंस्कारैःसंस्कृतःशुद्धोगार्हस्थ्यंकुर्यात् ॥
एवमनशनंमरणार्थंसंकल्प्यनिवृत्तोपिकुर्यात् ॥ कर्मनाशाजलस्पर्शात्करतोयाविलं
घनात् ॥ गंडकीबाहुतरणात्पुनःसंस्कारमर्हति ॥ ॥ अथानध्यायादेश्चद्वितीयम् ॥
प्रदोषेनिश्यनध्यायेमंदेकृष्णेगलग्रहे ॥ अपराह्णेचोपनीतःपुनःसंस्कारमर्हति ॥

अत्रप्रदोषःप्रदोषदिनम् ॥ कृष्णःकृष्णपक्षएकादश्यादिरंत्यत्रिकरूपोपराह्णश्चदिन
तृतीयभागरूपइत्युक्तम्॥ अनध्यायाअपिनित्याएवपौर्णिमाप्रतिपदादयःपुनरुपन
यननिमित्तम् ॥ नतुनैमित्तिकाः ॥ अकालवृष्ट्यादिनिमित्तकात्रिरात्रादयः ॥ नै
मित्तिकेषुप्रातर्गर्जितनिमित्तानध्यायएवपुनःसंस्कारनिमित्तम् ॥ अत्रविस्तरःकौ
स्तुभे ॥ अंसाभिमर्शकबटोःसमीपमानयनंप्रधानकर्मतस्यविस्मरणेपुनरुपन
यनम् ॥ एवंगायत्र्युपदेशविस्मरणेपि ॥ अत्रापितेषांनदीर्घव्रतम् ॥ ब्रह्मपुराणेनार
दः ॥ सावित्रीग्रहणादूर्ध्वंतद्दिनेवाचतुर्थके ॥ पंचमेषष्ठेद्वादशेवावत्सरेव्रतमुत्सृजे
त् ॥ मनुः ॥ पक्षेमासेचवपंचमौंजीमोक्षःप्रशस्यते ॥ तृतीयदिवसे कार्यंपंचमेच
विशेषतइति ॥ पुनरुपनयनकारणनिर्णयः ॥ ॥ अथयजुर्वेदिनांप्रायश्चित्तैःसह
पुनरुपनयनप्रयोगः ॥ प्रायश्चित्तार्थंव्रतबंधेविशेषः ॥ तत्रानिमित्तानंतरमेवकरणे

उदगयनपुण्यनक्षत्राद्युक्तकालोनापेक्ष्यते ॥ अन्यथातुयथोक्तकालापेक्षा ॥ तत्र कर्तापितातदभावेपितृव्यादिः सपिंडः ॥ तदभावेन्यःकश्चित् ॥ यत्रपुनरुपनयनं प्रायश्चित्तत्वेनोक्तंतत्रपर्षदुपदिष्टविधिनातदेवकार्यम् ॥ यत्रतुप्रायश्चित्तांतरसहितंतत्रोक्तविधिनाप्रायश्चित्तंसंस्कार्येणकारयित्वाऽऽचार्येणतस्योपनयनंकार्यम् ॥यत्रजातकर्मादिसंस्कारसहितमुपनयनंविहितंतत्रजातादिचौलांतसंस्कारान्कृत्वाकार्यं ॥ तत्रादौब्रह्मचारिणःपितृजेष्ठाभ्यामन्योच्छिष्टभोजनेस्त्रियासहभोजनेवाश्राद्धसूतकान्नगणिकान्नाशनेवाअमुकदोषपरिहारार्थंपर्षदुपदिष्टंप्रायश्चित्तंकरिष्येइति कृत्वा ॥ आचार्यस्तुअमुकदोषपरिहारार्थंपुनरुपनयनसंस्कारसिद्धिद्वाराश्रीपर०द्वादशसहस्रगायत्रीजपमहंवाब्राह्मणद्वाराकरिष्ये ॥ ब्रह्मचारिस्थंडिलेग्निंप्रतिष्ठाप्यअग्निमुखंकृत्वाआज्यंसंस्कृत्याघाराज्यभागांतंकृत्वाआज्यप्लुतपलाशसमिधं

गृहीत्वा ॐपुनस्त्वादि॰कामाःस्वाहा ॥ १ ॥ ॐपुनर्म्मनःपुनरायुर्म्मऽआगन्पुनः
प्राणःपुनरात्मामऽआगन्पुनश्चक्षुःपुनःश्रोत्रम्मऽआगन् ॥ वैश्वानरोऽअदब्धस्तनू
पाऽअग्निर्न्नःपातुदुरितादवद्यात्स्वाहा ॥ २ ॥ ततश्चरुहोमः ॥ ॐ सुप्तंतेअग्ने॰घृते
नस्वाहा ॥ १ ॥ यत्तेपवित्रमर्च्चिष्यग्नेविततमन्तरा ॥ ब्रह्मतेनपुनातुमास्वाहा ॥२॥
पवमानःसोऽअद्यनःपवित्रेणविचर्षणिः ॥ यःपोतासपुनातुमास्वाहा ॥ ३ ॥ उभा
भ्यांदेवसवितःपवित्रेणसवेनंच ॥ माम्पुनीहिविश्वतःस्वाहा ॥ ४ ॥ ततःस्विष्टकृ
दादिनवाहुतीर्हुत्वाहोमशेषंसमाप्य ॥ गांदत्वाअथवागोर्निष्क्रयंदद्यात् ॥ ततः कृत
मंगलस्नानोधृततिलकःकर्ताशुभासनउपविश्य ॥ दक्षिणतःसंस्कार्यंचोपवेश्य ॥

आचम्यप्राणानायम्यदेशकालकीर्तनांतेअस्यसंस्कार्यस्यपुनःसंस्कारसिद्धिद्वारा
श्रीपरमेश्वर० जातकर्माद्युपनयनांतान्संस्कारान्करिष्ये ॥ अथवाकेवलमुपनयन
संस्कारंकरिष्येइतिसंकल्पः ॥ तदंगविहितंनिर्विघ्नतासिद्ध्यर्थंगणेशपूजनादिमंड
पप्रतिष्ठानांदीश्राद्धांतंकृत्वा ॥ अधिकारार्थंब्राह्मणान्भोजयित्वाकुमारवपनादिकं
कृत्वाप्रयोगानुसारेणउपनयनंकृत्वावाजातकर्मप्रभृत्युपनयनांतसंस्कारान्कृत्वा॥इ
त्याद्यःपक्षः ॥ अथापरमापरिधानात्कृत्वापालाशींसमिधमादायव्रात्यप्रायश्चित्तंहु
त्वाव्याहृतीर्जुहोति ॥ इतिद्वितीयःपक्षः ॥ अथापरोब्राह्मणवचनात्सावित्र्याशतकृ
त्वोभिमंत्रितंघृतंप्राश्यकृतप्रायश्चित्तोभवतीत्यादिकमवददितितृतीयःपक्षः ॥ ॥
तत्रोक्तपक्षाणांशक्ताशक्तभेदेनव्यवस्था ॥इदंकौस्तुभेद्रष्टव्यम् ॥ एवंशाखांतरेष्व
पिवपनमेखलाजिनदंडभैक्ष्यचर्याव्रतादिकंवैकल्पिकव्यवस्थयानुष्ठायस्वस्वशाखो

क्तोपनयनंकार्यम् ॥ ॥ इतिसंस्कारभास्करेसंक्षिप्तपुनरुपनयनप्रयोगः ॥ ॥ अथब्र
ह्मचारिव्रतलोपेप्रायश्चित्तम् ॥ बौधायनः ॥ अत्रशौचाचमनसंध्यावंदनदर्भभिक्षा
ग्निकार्यराहित्यशूद्रादिस्पर्शकौपीनकटिसूत्रयज्ञोपवीतमेखलादंडाजिनत्यागदिवा
स्वापच्छत्रधारणपादुकाद्यारोहणमालाधारणोद्वर्तनानुलेपनांजनजलक्रीडाद्यूतनृ
त्यगीतवाद्याभिरतिपाखंडादिभाषणपर्युषितभोजनादिव्रतलोपसकलदोषपरिहारा
र्थंकृच्छ्रत्रयंचरेन्महाव्याहृत्यादिअनादिष्टहोमंचकुर्यात् ॥ तद्यथा ॥ आचम्यप्रा
णानायम्यदेशकालकीर्तनांतेपूर्वोक्तशौचाचमनादिव्रतनियमानांमध्येकश्चिद्व्रतलो
पस्तज्जनितदोषपरिहारार्थंकृच्छ्रत्रयप्रायश्चित्तंवातत्प्रत्याम्नायगोनिष्क्रयीभूतरजत
द्रव्यदानंमहाव्याहृत्यादिअनादिष्टहोमंचकरिष्ये ॥ तत्रादौगोनिष्क्रयरजतद्रव्यं
दत्वा ॥ व्रतलोपजनितदोषपरिहारार्थंकृच्छ्रत्रयात्मकप्रत्याम्नायेनइदंयथाशक्तिगो

निष्क्रयद्रव्यममुकशर्मणेब्राह्मणायतुभ्यमहंसंप्रददेइति ॥ ततःस्थंडिलेपंचभूसंस्का
रपूर्वकंविटनामानमग्निंप्रतिष्ठाप्य ॥ ब्रह्मोपवेशनाद्याज्यभागांतेव्यस्तसमस्तव्या
हृतीश्चतस्रः पंचवारुणेत्यादिनवाहुतीश्चाज्येनजुहुयात् ॥ तद्यथा ॥ ॐ भूःस्वाहा
इदमग्नयेनमम ॥ ॐ भुवःस्वाहाइदंवायवेन० ॐ स्वःस्वाहाइदंसूर्याय० ॥ ॐ भू
र्भुवःस्वःस्वाहाइदंप्रजापतयेन० ॥ ॐ त्वन्नोऽअग्ने० स्मत्स्वाहा०इदमग्नीवरुणाभ्यां
न० ॥ ॐ सत्वन्नोअग्ने० एधिस्वा०इदमग्नीवरुणा० ॥ ॐ अयाश्चाग्ने० जर्ठस्वा० इ
दमग्नयेअयसेनमम ॥ ॐ येतेशतं० स्वर्काःस्वा० इदंवरुणायसवित्रेविष्णवेविश्वेभ्यो
देवेभ्योमरुद्भ्यःस्वर्केभ्यश्चन० ॥ ॐ उदुत्तमम्व० स्यामस्वाहा० इदंवरुणाया
दित्यायादितयेचनमम ॥ एताअनादिष्टनवाहुतयः ॥ अनंतरंमहाव्याहृत्यादि
स्विष्टकृदंतादशाहुतीराज्येनहुत्वा ॥ संस्रवप्राशनादिप्रणीताविमोकांतंहोमशेषंसमा

प्य ॥ ॥ त्रुटितानांमेखलादीनांपुनर्ग्रहणंकार्यम् ॥ तथाचमनुः ॥ मेखलामजिनंदंड
मुपवीतंकमंडलुम् ॥ अप्सुप्रास्यविनष्टानिगृहीत्वान्यानिमंत्रवदितिव्रतलोपेप्रायश्चि
त्तम् ॥ ॥ अथवेदारंभनिर्णयः ॥ तत्रवेदब्रह्मचर्यंचरेदित्यनेनवेदाध्ययनांगतयाब्रह्म
चर्याचरणमुक्तम् ॥ वेदाध्ययनारंभकालस्येतिकर्तव्यताचनोक्ता ॥ केवलंसमावर्तन
कर्मसूत्रकारेणारब्धम् ॥ वेदंसमाप्यस्नायात् ॥ अत्रवेदस्यारंभंविनासमाप्तिःकर्तुंन
शक्यते ॥ अतउपनयनानंतरमेववेदारंभस्यसमयः इत्यवगम्यते ॥ इतिकर्तव्यता॥
पुनःएतदेवव्रतादेशनविसर्गेष्विति ॥ उपाकर्महोमातिदेशाद्व्रतादेशनंवेदारंभःप्राप्तो
ति ॥ अतश्च ॥ उपनीयगुरुःशिष्यंमहाव्याहृतिपूर्वकम् ॥ वेदमध्यापयेदेनंशौचाचा
रांश्चशिक्षयेदिति ॥ अत्रापिनांदीश्राद्धंविनानारभ्यते ॥ अतः कारणाज्ज्योतिःशा
स्त्रोक्तेशुभेदिनेकार्यम् ॥ सचस्वशाखापूर्वकोवेदारंभः ॥ वसिष्ठः ॥ पारंपर्यागतोयेषां

वेदःसपरिबृंहणम् ॥ यच्छाखाकर्मकुर्वीततच्छाखाध्ययनंतथा ॥ १ ॥ अधीत्यशा
खामात्मीयामन्यशाखांततःपरम् ॥ स्वशाखांयःपरित्यज्यशाखारंडःसउच्यते ॥
॥ २ ॥ पराशरः ॥ वेदस्याध्ययनंसर्वंधर्मशास्त्रस्यचैवहि ॥ अजानतोर्थंतद्व्यर्थंतु
पाणांकंडनयथा ॥ १ ॥ मनुः ॥ योनधीत्यद्विजोवेदमन्यत्रकुरुतेश्रमम् ॥ सजीवन्ने
वशूद्रत्वमाशुगच्छतिसान्वयः ॥ ॥ १ ॥ इति ॥ अत्रप्रतिवेदस्यारंभणंपृथक्पृथक् ॥
तत्पक्षेप्रतिवेदस्याहुतिद्वयंब्रह्मणइत्यादिनवाहुत्यनंतरंमहाव्याहृत्यादिस्विष्टकृदं
तादशाहुतीर्हुत्वाहोमशेषंसमाप्यवेदारंभंकृत्वाअभ्यसेत् ॥ ततःपरंद्वितीयस्यनांदी
श्राद्धाद्यारंभः ॥ एवंसर्वत्र ॥ तदशक्तौएकतंत्रेणनांदीश्राद्धमेकमेवेतिप्रतिवेदस्याहु
तिद्वयंब्रह्मणेछंदोभ्यश्चहुत्वा अंतेप्रजापत्यादिसप्ताहुतीर्हुत्वाअनंतरंमहाव्याहृत्या
दिदशाहुतयः॥ तत्रायंक्रमः॥ वेदाख्येमातृनांदीमुखमथजुहुयाद्वन्हिवक्त्रेंऽतरिक्षंवायुं

ब्रह्मादिहुत्वानवयजुषिभवेन्मुख्यतोभूर्भुवाद्याः ॥ ऋग्वेदेप्राक्पृथिव्याग्नयइतिचाद
वेसूर्यमेवंचसामाथर्वादिभ्यश्चचंद्रमसइतिनिखिलातत्वसंख्याहुतीनाम् ॥ १ ॥ अथ
प्रयोगः ॥ तत्रआचार्यउपनयनोत्तरमनध्यायरहितेज्योतिःशास्त्रोक्तशुभदिनेब्रह्मचा
रिणमाहूयशुभासनेस्वस्योत्तरतउपवेश्य ॥ व्रतादेशोवेदारंभस्तत्रप्राणानायम्यदेश
कालकीर्तनांतेअस्यब्रह्मचारिणः अद्यकरिष्यमाणानांवेदव्रतचतुष्टयारंभणकर्मणां
स्वशाखापूर्वकवेदारंभमहंकरिष्ये।तत्रानिर्विघ्नार्थंगणपतिपूजनंस्वस्तिपुण्याहवाचनं
मातृकापूजनंवसोर्द्धारानांदीश्राद्धंचकरिष्येइतिकृत्वा ॥ तत्रपुण्याहवाचनांतेअपाप
कःप्रीयतामित्यूहः ॥ ततःस्थंडिलेपंचभूसंस्कारपूर्वकंसमुद्भवनामानमग्निंप्रतिष्ठा
प्य ॥ ततोब्रह्मोपवेशनाद्याज्यभागांतंचरुवर्जंकृत्वा ॥ आज्यभागानंतरंयजुर्वेदाहु
तीर्जुहोति ॥ ॐ अंतरिक्षायस्वाहाइदमंतरिक्षायनमम ॥ ॐ वायवे०इदंवायवेन०॥

ॐ ब्रह्मणेस्वा० इदंब्रह्मणे० ॥ ॐ छंदोभ्यःस्वा० इदंछंदोभ्यो०॥ अथऋग्वेदाहुती
र्जुहोति ॥ ॐ पृथिव्यैस्वा० इदंपृथिव्यै० ॥ ॐ अग्नयेस्वा० इदमग्नये० ॥ ॐ ब्र
ह्मणेस्वा० इदंब्र० ॥ ॐ छंदोभ्यःस्वा० इदंछंदोभ्यो० ॥ अथसामवेदाहुतीर्जुहोति॥
ॐ दिवेस्वा० इदंदिवे० ॥ ॐ सूर्यायस्वा० इदंसूर्या० ॥ ॐ ब्रह्मणेस्वा० इदंब्र
ह्म० ॥ ॐ छंदोभ्यःस्वा० इदंछंदोभ्यो० ॥ ॥ अथाथर्ववेदाहुतीर्जुहोति ॥ ॐ दि
ग्भ्यःस्वा० इदंदिग्भ्योन० ॥ ॐचंद्रमसेस्वा० इदंचंद्र०॥ ॐ ब्रह्मणेस्वा० इदंब्र०॥
ॐ छंदोभ्यःस्वा० इदंछंदो० ॥ ॐ प्रजापतये० इदंप्र०॥ॐ देवेभ्यःस्वा०इदंदेवे०॥
ॐ ऋषिभ्यःस्वा०इदमृ०॥ॐ श्रद्धायैस्वा०इदंश्रद्धायै०॥ॐ मेधायै० इदंमेधायै०॥
ॐ सदसस्पतयेस्वा०इदंसदसस्पतये० ॥ ॐ अनुमतयेस्वा०इदमनुमतये० ॥ ततो
महाव्याहृत्यादिस्विष्टकृदंतादशाहुतयः ॥ ततःसंस्रवप्राशनादिप्रणीताविमोकांतंहो

मशेषंसमाप्य ॥ ततोवेदाध्ययनमारभेत् ॥ तच्चकारिकायां ॥ वेदारंभेवसानेचपादौ
ग्राह्यौगुरोःसदा ॥ व्यवस्थपाणिनाकार्यमुपसंग्रहणंगुरोः ॥ १ ॥ सव्येनसव्यःस्प्रष्ट
व्योदक्षिणेनतुदक्षिणः॥ब्राह्मणः प्रणवंकुर्यादादावंतेचसर्वदा॥ २ ॥प्रत्यङ्मुखायोपवि
ष्टायोपसमीक्षतेगुरुः ॥ वेदारंभमनुब्रूयाद्यथाशास्त्रमतंद्रितः ॥ ३ ॥ हस्तौतुसंयुतौधा
र्यौजानुनोरुपरिस्थितौ ॥ गुरोरनुमतिंकुर्यात्पठनान्यमतिर्भवेत् ॥ ४ ॥ हस्तहीनंतु
योधीतेस्वरवर्णविवर्जितम् ॥ ऋग्यजुःसामभिर्दग्धोवियोनिमधिगच्छति ॥ ५ ॥ प्र
णवंप्राक्प्रयुंजीतव्याहृतीस्तदनंतरम् ॥ सावित्रींचानुपूर्वेणततोवेदान्समारभेत् ॥१॥
प्रणवमादावंतेचकुर्यात् ॥ ततःशिष्टाचाराद्ब्रह्मचारिणावेदसरस्वतीपूजनंकार्यम्॥
अद्यपू० तिथौब्रह्मवर्चससिद्ध्यर्थंवेदसरस्वतीपूजनंचकरिष्ये॥वेदसरस्वतींस्थाप्य
[illegible] ॥ श्रीश्चतेइतिऋग्भ्यांषोडशोपचारैःसंपूज्य॥ततःप्रत्यङ्मुखायोपवि

ष्टायपादोपसंग्रहणपूर्वकमाचार्यमुखमीक्षमाणायअनसूयकायस्वहस्तौजानुभ्यामु
परिकृतवतेब्रह्मचारिणेवेदंप्रयच्छति ॥ ॐ भूर्भुवःस्वः ॐतत्सवितु०॥१॥ॐ इषेत्वो
र्ज्जेत्वावायवस्थदेवोवः सविताप्रार्प्पयतुश्रेष्ठतमायकर्म्मणऽआप्यायध्वमघ्न्याऽइ
न्द्रायभागम्प्रजावतीरनमीवाऽअयक्ष्मामावस्तेनऽईशतमाघशंꣳसोध्रुवाऽअस्मिन्गो
पतौस्यातबह्वीर्य्यजमानस्यपशून्पाहि ॥ १ ॥ इतियजुर्वेदः ॥ ॐ अग्निमीळेपुरोहि
तंयज्ञस्यदेवमृत्विजम्॥ होतारंरत्नधातमं ॥ १ ॥इतिऋग्वेदः॥ ॐ अग्नऽआयाहिवीत
येगृणानोहव्यदातये ॥ निहोतासत्सिबर्हिषि ॥ १ ॥ इतिसामवेदः ॥ ॐ शन्नो
देवीरभिष्टयऽआपोभवंतुपीतये ॥ शंय्योरभिस्रवन्तुनः ॥ १॥इत्यथर्ववेदः ॥ ॐस्व

स्तीत्युक्ता ॥ इतिस्वशाखाविधिवत्स्वशाखावेदंपरशाखाविधिवत्परशाखावेदंचपठेत् ॥ ब्राह्मणभोजनम् ॥ यांतुमातृगणेतिमातॄणांविसर्जनम्॥ इतिसंस्कारभास्करेवेदव्रतचतुष्टयं ॥ ॥ अथकेशांतकर्मोच्यते ॥ जन्मतःसप्तदशेवर्षेनोचेद्व्रतविसर्गात्पूर्वं कालापकर्षणंकृत्वाउदगयनेशुक्लपक्षेचौलोक्ततिथ्यादौगोदानंकुर्यात्॥ततआचार्यो बहिःशालायांपत्न्यासहशुभासनेउपविश्य ॥ तद्दक्षिणतोब्रह्मचारिणमुपवेश्य ॥ आचम्यप्राणानायम्यदेशकालकीर्तनांतेअस्यब्रह्मचारिणःकेशांतकर्माहंकरिष्ये ॥ तदंगविहितंगणपतिपूजनंस्वस्तिपुण्याहवाचनमविघ्नपूजनंमंडपस्थापनंमातृकापूजनंवसोर्द्धाराआयुष्यमंत्रजपंनांदीश्राद्धंचकरिष्येइतिकृत्वा ॥ अत्रपुण्याहवाचनांते

---

१ ब्रह्मचारिणःरेतोत्सर्गादिप्रायश्चित्तंप्रयोगरत्नादिभ्योवगंतव्यम् । २ केशांतकालनिर्णयोगदाधरादिभ्योज्ञेयः ॥ मंडपप्रतिष्ठाकर्तव्या ॥ तथापीदानींतनानामकरणान्नात्रलिखिता ।

प्रजापतिःप्रीयतामित्यूहःकर्तव्यः ॥ वहिःशालायांस्थंडिलेपंचभूसंस्कारपूर्वकंसूर्य नामाग्निंप्रतिष्ठाप्य ॥ ततोब्रह्मोपवेशनादिपात्रासादनंचरुवर्जम् ॥ पात्रासादनानंतर मुपकल्पनीयानि ॥ शीतोदकं ॥ उष्णोदकं ॥ नवनीतपिंडः ॥ घृतपिंडोवा ॥ त्र्ये णीशलली ॥ सप्तविंशतिकुशतरुणानि ॥ ताम्रपरिष्कृतआयसक्षुरः ॥ आनडुहगो मयपिंडः ॥ नापितोवरश्च ॥ अत्रगौरेववरः ॥ एतान्युपकल्प्य ॥ पवित्रच्छेदना दिपर्युक्षणांतेआघारावाज्यभागौचहुत्वा ॥ ततोमहाव्याहृत्यादिस्विष्टकृदंतदशाहु तयः ॥ तद्यथा ॥ ॐ प्रजापतयेस्वाहा० इदंप्रजा०॥ॐइंद्रायस्वाहा०इदमिंद्रा०॥ॐ अग्नयेस्वा०इदम० ॥ ॐ सोमायस्वा० इदंसोमा० ॥ ॐ भूःस्वाहाइदमग्न० ॥ ॐ भुवःस्वा० इदंवा०॥ ॐ स्वःस्वा० इदंसूर्याय० ॥ ॐ त्वन्नोअग्ने० इदमग्नीवरु० ॥

ॐ सत्वन्नोऽअग्ने॰इदमग्नीव॰ ॥ ॐ अयाश्चाग्ने॰इदमग्नयेअ॰ ॥ ॐ येतेशतं॰इदं
वरुणा॰सवि॰ ॥ ॐ उदुत्तमं॰ इदंवरुणायादि॰ ॥ ॐ प्रजापत॰इदंप्रजा॰ ॥ ॐ अ
ग्नयेस्विष्टकृते॰ इदं॰ ॥ ततः संस्रवप्राशनादिप्रणीताविमोकांतंहोमशेषंसमाप्य॥
ततोमातुरंकेब्रह्मचारिणमुपवेश्य ॥ एकस्मिन्पात्रेशीतास्वप्सूष्णाअपआसिंचति ॥
उदकासेकमंत्रेविशेषः ॥ ॐ उष्णेन॰ केशश्मश्रुवपेति ॥ अथात्रनवनीतपिंडंप्रास्य
ति ॥ ततउदकमादायदक्षिणगोदानमुंदति ॥ ॐ सवित्राप्रसूताइतिमंत्रेण ॥ ततः
त्र्येण्याशलल्याविनयति ॥ त्रीणिकुशतरुणान्यंतर्दधाति ॥ ॐ ओषधेत्रायस्वइ
तिमंत्रेण ॥ ताम्रपरिष्कृतायसक्षुरग्रहणम् ॥ ॐ शिवोनामासि॰ इतिमंत्रेण ॥ ततः
केशकुशक्षुरसंलग्नीकरणम्॥ ॐ निवर्तयाम्या॰ इतिमंत्रेण ॥ छेदनमंत्रस्तु ॥ ॐ ये

नावपत्सवि० इतिमंत्रेणप्रच्छिद्यानडुहेगोमयपिंडेप्रास्यत्युत्तरतोध्रियमाणे ॥ एवमे
वापरंवारद्वयंदक्षिणगोदानेतूष्णींकर्मकर्तव्यम्॥ ततःपश्चिमगोदानेउंदनादिसंलग्नक
रणांतमेकवारंपूर्ववत्समंत्रकंकुर्यात् ॥ छेदनमंत्रस्तु ॥ ॐ त्र्यायुषञ्जमद० ॥ इति
मंत्रेणप्रच्छिद्या० ॥ पश्चिमगोदानेएवंपुनर्वारद्वयंतूष्णींकर्मकर्तव्यम् ॥ ततः उत्तर
गोदानेउंदनादिसंलग्नकरणांतमेकवारंपूर्ववत्समंत्रकंकुर्यात् ॥ छेदनमंत्रस्तु ॥ ॐ
येनभूरिश्च० ॥ इतिमंत्रेणप्रच्छिद्यान० ॥ पुनरुत्तरगोदानेएवंपुनर्वारद्वयंतूष्णींकर्म
कर्तव्यम् ॥ ततः शिरःसमंतान्मुखांतंक्षुरंत्रिवारंभ्रामयित्वा ॥ मंत्रविशेषः ॥ ॐ
यत्क्षुरेणमज्ज० शिरोमास्यायुःप्रमोषीर्मुखम् ॥ १ ॥ इतिमंत्रेण॥ ततःशिरःसमुंद्यना
पितायक्षुरंप्रयच्छति ॥ ॐ अक्षण्वंपरिवपेत्यनेनमंत्रेण ॥ नापितःशिखांरक्षित्वा
केशश्मश्रुवपनंकुर्यात् ॥ ब्रह्मचारिणःस्नानम् ॥ केशांतेआचार्यायगांददाति ॥ स

वैपुसंस्कारकर्मस्वाधानादिविवाहांतेषुपितैवकर्ता ॥ तदभावअन्यः ॥ यथाशु
त्तिब्राह्मणान्भोजयिष्ये ॥ यांतुमातृइतिमातृणांविसर्जनम् ॥ ॥ संवत्सरंब्रह्मचर्य
मवपनंचइतिकेशांतकर्मानंतरंब्रह्मचारीब्रह्मचर्यव्रतंचरेत् ॥ अवपनंचकेशांतोत्त
रंसंस्कृतःसंवत्सरंवपनंवर्जयेत् ॥ द्वादशरात्रंषड्रात्रंत्रिरात्रमंततःइतिविकल्पः ॥
इतिसंस्कारभास्करेकेशांतप्रयोगः ॥ ॥ अथसमावर्तनकर्मोच्यते ॥ समावर्त
नमुदगयनेकार्यं तथापिकर्मवशान्मार्गशीर्षेविवाहप्रसक्तौदक्षिणायनेपिकार्यम् ॥ इ
तिधर्मासिंधौ ॥ समावर्तनकालः ॥ सावित्रीग्रहणादूर्ध्वंतद्दिनेवाचतुर्थके ॥ तृती
येद्वादशेवर्षेवत्सरेव्रतमुत्सृजेत् ॥ पूर्वार्धोक्तकालौ अन्यथागौणेतिकारिकाकारः ॥
वेदमधीत्यगुरुणानुज्ञातःस्नायात् ॥ ब्रह्मचर्यंवाष्टाचत्वारिंशद्वर्षाणिसमाप्यस्ना
यात ॥ द्वादशवार्षिकंवाव्रतंसमाप्यगुर्वनुज्ञातःस्नायात् ॥ उभयंवासमाप्यस्ना

यात्॥ वेदशब्देनविधिर्विधेयस्तर्कइत्येतत्रयमुच्यते ॥ विधिर्विधायकंब्राह्मणवा
क्यम्॥ विधेयोमंत्रः॥ तर्कोर्थवादः॥शिक्षाकल्पोव्याकरणंनिरुक्तंछंदोज्योतिषमि
त्येभिःषडंगैः सहितंवेदमधीत्यावगम्यचस्नानमिच्छंत्येकेआचार्याः ॥ नकल्पमा
त्रेग्रंथमात्रेअधीतेऽनवबुद्धेस्नानमिच्छंति ॥अनुष्ठानायोग्यत्वात् ॥ ग्रंथमात्रा
ध्ययनेपिकृतेयाज्ञिकोयज्ञविद्याकुशलःकामंस्नायात् ॥ तच्चज्योतिःशास्त्रोक्तशुभदि
नेब्रह्मचारीकृतनित्यक्रियोऽर्थादिनागुरुंसंपूज्यतेनानुज्ञातः समावर्तनाख्यंकर्मकुर्या
त् ॥ वार्गीशादितिसौम्यपौष्णदिनकृन्मित्रोत्तरारोहिणीगोविंदेषुशशांकभानुगुरु
विच्छुक्रार्कवारादिषु ॥ रिक्तापर्वतथाष्टमींप्रतिपदंमेपंचकीटंहरिंहित्वाशुद्धियुतेष्टमे
न्हिविमलेकुर्यात्समावर्तनमितिश्रीधरः॥ तत्रायंक्रमः॥ स्नानेच्छोर्मातृनांदीसप्तत्रिहु
तिसमित्त्वाष्टकुंभाभिषेकोमौंजींमुक्त्वारवीक्षादधितिलवपनंदंतधावावनेजौ ॥ लेपो

वासांसिसूत्रंस्रजमथशिरसोवेष्टनंकर्णभूषांकुलानेत्रांजनादिरापिचपदत्राणयष्टि
साः ॥ ततआचार्यउक्तदिनेकृतनित्यक्रियःसभार्यःब्रह्मचारिणासहशुभासनेउपवि
श्याचम्यप्राणानायम्यदेशकालकीर्तनांतेअस्यब्रह्मचारिणः गृहस्थाश्रमांतरप्राप्ति
द्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंसमावर्तनाख्यंकर्मकरिष्ये ॥ तदंगविहितंगणपतिपूजनं
स्वस्तिपुण्याहवाचनंमातृकापूजनंवसोर्धाराआयुष्यमंत्रजपंनांदीश्राद्धंचकरिष्येइ
तिकृत्वा ॥ अत्रपुण्याहवाचनांतेसुश्रवःप्रीयतामितिवदेत् ॥ ततःभोआचार्यअहंस्ना
स्येइत्यनुज्ञाप्रार्थनाब्रह्मचारिणः ॥ स्नाहीतिप्रत्यनुज्ञागुरोः ॥ ततःपादोपसंग्रहणं
गुरोः ॥ ततःपरिश्रितेपंचभूसंस्कारपूर्वकंसूर्यनामानमग्निंप्रतिष्ठाप्य ॥ ततोब्रह्मोपवे
शनादिपात्रासादनंचरुवर्जम् ॥ पात्रासादनानंतरमुपकल्पनीयानि ॥ संधुक्षणानि ॥
पर्युक्षणार्थमुदकम् ॥ समिधः ॥ हरिताः कुशाः ॥ अष्टौवारिकुंभाः ॥ धौतवस्त्रम् ॥ द

धितिलावां ॥ नापितः ॥ स्नानार्थमुदकम् ॥औदुंबरंकनिष्ठिकाग्रवत्स्थूलंद्वादशांगुलं दीर्घंसरलंसत्वचंदंतधावनकाष्ठंब्राह्मणस्य॥दशांगुलदीर्घंराजन्यस्य ॥अष्टांगुलदीर्घंवैश्यस्य॥उद्वर्तनद्रव्यम् ॥ स्नानार्थमुष्णोदकं॥चंदनं॥ अहतेवाससी ॥ यज्ञोपवीतं ॥ पुष्पाणि ॥ उष्णीषं ॥ कर्णालंकारौ ॥ अंजनं ॥ आदर्शः ॥ छत्रम् ॥ उपानहौ ॥ वैणवदंडः ॥ पूर्णपात्रं ॥ वरोवा ॥ एतान्युपकल्प्य ॥पवित्रच्छेदनादिपर्युक्षणांतेआघाराज्यभागौचजुहुयात् ॥ ॐ प्रजापतयेस्वा० इदंप्र०॥ ॐ इंद्रायस्वा० इदमिं०॥ ॐ अग्नयेस्वा० इदम० ॥ ॐ सोमाय०इदंसो० ॥ इत्याज्यभागानंतरंस्वशाखावेदारंभणाहुतिहोमः ॥ अनंतरंब्रह्मणेछंदोभ्यइत्याहुतिद्वयमपिजुहोति ॥ यदिवेदचतुष्टयमधीत्यस्नानंकरोतितदाप्रतिवेदंवेदाहुतिद्वयंहुत्वाब्रह्मणेछंदोभ्यइत्याहुतिद्वयंपुनर्जुहोति ॥ ततःप्रजापतयइत्यारभ्यानुमत्यंताःसप्ताहुतीर्जुहोति ॥ एवंवेदद्वयत्रयाध्य

यनेपियोज्यम् ॥ ततोमहाव्याहृत्यादिस्विष्टकृदंतादशाहुतयः ॥ तद्यथा ॥ ॐ अंत
रिक्षायस्वा० इदमंत० ॥ ॐ वायवेस्वा० इदंवा० ॥ ॐब्रह्मणेस्वा० इदंब्र०॥ॐ छं
दोभ्यः स्वा०इदंछं० ॥ इतियजुः ॥ॐ पृथिव्यैस्वा०इदंपृ० ॥ ॐ अग्नयेस्वा०इदमग्न
ये० ॥ ॐ ब्रह्मणेस्वा०इदंब्र० ॥ ॐ छंदोभ्य०ःस्वा० इदंछं० ॥ इतिऋक् ॥ ॐ दिवे
स्वा०इदंदि० ॥ ॐसूर्यायस्वा० इदंसू० ॥ॐब्रह्मणेस्वा०इदंब्र० ॥ ॐछंदोभ्यःस्वा०
इदंछं० ॥ इतिसाम ॥ ॐ दिग्भ्यः स्वा०इदंदि० ॥ ॐ चंद्रमसे० इदंचं० ॥ ॐ ब्रह्म
णे० इदंब्र० ॥ ॐ छंदोभ्य०इदंछं० ॥ इत्यथर्वः ॥ ॐ प्रजापतये०इदंप्र० ॥ ॐ देवे
भ्यःस्वा०॥ ॐ ऋषिभ्यःस्वा०॥ ॐ श्रद्धायै० ॥ ॐमेधायै० ॥ ॐ सदसस्पतये०
॥ ॐ अनुमतये० ॥ ॐ भूःस्वा० इदम० ॥ॐभुवःस्वा०इद वा० ॥ ॐ स्वःस्वाहा०

इदंसू० ॥ ॐ त्वन्नोअग्ने० इदमग्नाव० ॥ ॐ सत्वन्नोअग्ने० इदमग्नीव० ॥ ॐ अयाश्चाग्ने० इदम०अ०॥ॐयेतेशतं० इदंव० स० वि० ॥ॐ उदुत्तमम्०॥इ०व०दित्या०॥ ॐप्रजाप० इंदंप्र० ॥ ॐअग्नयेस्विष्टकृ० इदम० स्वि० ॥ ततःसंस्रवप्राशनादिप्रणीताविमोकांतंहोमशेपंसमाप्य ॥ ततःपरिसमूहनादिन्यायुपकरणांतंसमिदाधानंब्रह्मचारीकरोति ॥ आचार्यस्योत्तरतउपविश्य ॥ दक्षिणहस्तेनाग्नेः संधुक्षणप्रक्षेपःवक्ष्यमाणमंत्रैःपंचभिः ॥ॐअग्नेसु० ॥ ॐ यथात्वमग्ने० ॥ ॐ एवंमा ७०॥ॐयथात्वम०॥ॐएवमहंम० ॥ इत्येतैः पंचभिर्मंत्रैःप्रतिमंत्रमिंधनप्रक्षेपः ॥ प्रदक्षिणमग्निपर्युक्ष्योत्तिष्ठन्तसमिधआदधाति ॥ ॐ अग्नयेस० ॥ १ ॥ इतिमंत्रेणप्रथमसमिधमादधाति ॥ अनेनैवमंत्रेणद्वितीयांतथातृतीयाम् ॥उपविश्यपुनः ॥ अग्नेसुश्रवेत्यारभ्यपं

चेंधनप्रक्षेपः ॥ ॥ तूष्णींपाणींप्रतप्यवक्ष्यमाणैः सप्तभिर्मंत्रैः प्रतिमंत्रंमुखविमार्जनं॥
ॐ तनूपा०तन्वंमे० ॥ ॐ आयुर्दा० स्यायु० ॥ ॐ वर्चोदा०वर्चो० ॥ ॐ अग्नेय
न्मे० ॥ ॐ मेधांमेदेवः ॥ ॐ मेधांमेदेवी० ॥ॐ मेधामश्वि०॥ इत्येतैर्मुखमार्जनम् ॥
अत्रशिष्टाचारः ॥ ॐ अंगानिचम० इतिमंत्रेणप्रतप्तपाणिभ्यांशिरःप्रभृतिपादपर्यं
तानिसर्वाण्यंगान्यालभते ॥ ततोदक्षिणहस्ताग्रेण॥ॐवाक्चमआ० इतिमुखालंभनं॥
ॐ प्राणश्च०इतिनासारंध्रेयुग०॥ॐचक्षुश्च०चक्षुर्पायु० ॥ ॐ श्रोत्रंच०इ० श्रोत्रेच०
इ० श्रोत्रेयु० ॥ ॐ यशोबलंच ॥ इतिबाह्वोरुपस्पर्शनम् ॥ ततस्त्र्यायुषाणिकरोति ॥
अनामिकयाभस्मगृहीत्वाभस्मनाललाटेग्रीवायांदक्षिणेंऽसेहृदिच ॥ त्र्यायुषमिति
प्रतिमंत्रम् ॥ ॐत्र्यायुषंजमदग्नेः० ॥ १ ॥ इतिमंत्रस्यप्रतिपादेन ॥ ततोगोत्रनाम
पूर्वकंवैश्वानरादीनामभिवादनम् ॥ततआचार्यःपरिश्रितस्योत्तरतोष्टानामुदकुंभानां

दक्षिणोत्तराणांस्थापनम् ॥ उदकुंभानांपुरस्तात्प्रागग्रकुशास्तरणम्॥तेषुस्नानकर्ता तिष्ठेदुदङ्मुखः ॥ ॐ येप्स्वंतरग्नयः प्रविष्टागोह्यउपगोह्योमयूखोमनोहास्खलुविरुजस्तनुदुपुरिंद्रियहातान्विजहामियोरोचनस्तामिहगृह्णामि॥इत्यनेनमंत्रेणैकस्मादुदकुंभादुदकंगृहीत्वातेनोदकेनाभिषिंचेतिस्नानकर्तात्मानम्॥ॐ तेनमामभिषिंचामि श्रियैयशसेब्रह्मणेब्रह्मवर्चसाय ॥ १ ॥ इतिमंत्रेणाभिषिंचति ॥ पुनःयेप्स्वंतरग्नयइति मंत्रेणैवाद्वितीयोदकुंभादुदकमादाय ॥ॐयेनश्रियमकृणुतांयेनावमृशताᳫ सुरान् ॥ येनाक्षावभ्यषिंचतांयद्वांतदश्विनायशः ॥ १ ॥ इतिमंत्रेणाभिषिंचति ॥ पुनःयेप्स्वंतरग्नयइत्यनेनतृतीयोदकुंभादुदकमादाय ॥ ॐ आपोहिष्ठा० ॥ १ ॥ इतिमंत्रेणाभिषिंचति ॥ पुनःयेप्स्वंतरग्नयइत्यनेनचतुर्थोदकुंभादुदकमादाय ॥ योवंःशिव० ॥ ॥ १ ॥ इतिमंत्रेणाभिषिंचति ॥ पुनःयेप्स्वंतरग्नय० ॥ १ ॥ इतिमंत्रेणपंचमोदकुं

भादुदकमादाय॥ॐतस्मा ऽअरंग०॥१॥इतिमंत्रेणाभि० ॥ पुनःयेप्स्वंतरग्नयइत्यनेन मंत्रेणषष्ठसप्तमाष्टमोदकुंभेभ्यःप्रत्येकमुदकमादायतूष्णींवारत्रयमभिषिंचातिस्ना नकर्तात्मानम् ॥ ततउदुत्तममितिमंत्रेणमेखलांशिरोमार्गेणनिःसार्यभूमौनिधाय ॥ तथैवाजिनंचोत्तार्य ॥ दंडत्यागंकृत्वा तमुदगग्रंभूमौनिधाय ॥ अन्यद्वासस्तू ष्णींपरिधायादित्यमुपतिष्ठतेब्रह्मचारी॥ ॐ उद्यन्भ्राजभृष्णुरिंद्रोमरुद्भिरस्तात्प्रात र्यावभिरस्तादशसनिरसिदशसनिंमाकुर्वाविदन्मागमयोद्यन्भ्राजभृष्णुरिंद्रोमरुद्भि रस्ताह्निवायावभिरस्ताच्छतसनिरसिशतसनिंमाकुर्वाविदन्मागमयोद्यन्भ्राजभृष्णु रिंद्रोमरुद्भिरस्तात्सायंयावभिरस्तात्सहस्रसनिरसिसहस्रसनिंमाकुर्वाविदन्मागमय ॥ १ ॥ इत्यादित्योपस्थानमंत्रः ॥ ततोदधिप्राशनंतिलप्राशनंवातूष्णीम् ॥ जटालो मनखानांनिकृंतनम् ॥ स्नानम्॥औदुंबरकाष्ठेनदंतधावनम्॥ॐअन्नाद्यायव्यूहध्वꣳ

सोमोराजायमागमत् ॥ समेमुखंप्रमार्क्षतेयशसाचभगेनच ॥ १ ॥ इतिमंत्रेणदंता
न्धावयेत् ॥ ततःसुगंधिद्रव्येणोद्वर्तनम् ॥ उष्णोदकेनस्नानम्॥अंगप्रोच्छनम्॥ तत
श्चंदनाद्यनुलेपनंमध्यमानामिकाभ्यांगृहीत्वामुखनासिकयोरालंभनम् ॥ ॐ प्राणा
पानौमेतर्पयचक्षुर्म्मेतर्प्पयश्रोत्रंम्मेतर्प्पय ॥ १ ॥ इतिमंत्रेणालंभनम् ॥ ततःपाण्योर
वनेजनंकृत्वातदुदकमादायापसव्यंकृत्वादक्षिणाभिमुखोभूत्वातदुदकंदक्षिणस्यांदि
शिनिर्षिंचेत् ॥ ॐ पितरःशुन्धन्ताम् ॥ इत्यनेनमंत्रेण ॥ ततोयज्ञोपवीतीभूत्वा ॥
उदकोपस्पर्शनम् ॥ ततश्चंदनादिनात्मानमनुलिप्यजपेत्॥ ॐ सुचक्षाअहमक्षीभ्या

१ चंदनेनमुखनासिकेचानुलिंपयतीतिगदाधरः सर्वशरीरोद्वर्तनंकार्यमितिहरिहरः ॥ २ अत्रपा
णिभ्यांचंदनंग्राह्यंपाण्योरवनेजनंनिर्षिंचेदितिवक्ष्यमाणत्वाद्गदाधरेण ॥

म्भूयासर्ठ॑सुवर्चामुखेन ॥ सुश्रुत्कर्णाभ्यांभूयासम् ॥ १ ॥ इत्यनेनमंत्रेणानुलिप्य ॥ सकृद्धौताहतवासःपरिधानम् ॥ ॐ परिधास्यैयशोधास्यैदीर्घायुत्वायजरदष्टिरस्मि ॥ शतंचजीवामिशरदःपुरूचीरायस्पोषमभिसँव्ययिष्ये ॥ १ ॥ इत्यनेनमंत्रेणवासःपरिधाय ॥ अथयज्ञोपवीतधारणम् ॥ ॐ यज्ञोपवीतम्पर० ॥ १ ॥ आचम्य॥ अथोत्तरीयधारणम् ॥ ॐ यशसामाद्यावापृथिवीयशसेन्द्राबृहस्पती ॥ यशोभगश्चमाविदद्यशोमाप्रतिपद्यताम् ॥ इतिमंत्रेणात्मानमाच्छादयीत ॥ एकंचेद्वासोभवतितदातस्यैवपरिधानीयवाससउत्तरार्धमुत्तरीयंकुर्यात् ॥ ॐ याऽआहरज्जमदग्निःश्रद्धायैकामायेन्द्रियाय ॥ ताऽअहम्प्रतिगृह्णामियशसाचभगेनच ॥ १ ॥ इतिमंत्र

१ धारयेद्वैणवीं यष्टिं सोदकं च कमंडलुम्॥ यज्ञोपवीतद्वंद्वं च शुभेरुक्मेचकुंडलेइतिमनुः॥हरिहरोपि एकं चेत्पूर्वस्योत्तरवर्गेणप्रच्छादयीतेतिगदाधरादयः ॥

णपुष्पमालाग्रहणम्॥ ततस्तांपुष्पमालांशिरसिवध्नीयात्॥ॐ यद्यशोप्सरसामिन्द्र
श्चकारविपुलंपृथु ॥ तेनसङ्ग्रथिताःसुमनसऽआवध्नामियशोमयि ॥ १॥इत्यनेनपु
ष्पमालाबंधनम्॥ उष्णीषेणशिरोवेष्टयते॥ॐ युवासुवासाःपरिवीतऽआगात्सऽउश्रे
यान्भवतिजायमानः॥ तन्धीरासःकवयऽउन्नयन्तिस्वाध्योमनसादेवयन्तः॥ इ
त्यनेनमंत्रेणोष्णीषम्॥ ॐ अलङ्करणमासिभूयोलङ्करणम्भूयात्॥ इत्यनेनमंत्रेणक
र्णवेष्टकौप्रतिमुंचते॥ प्रथमंदक्षिणकर्णेततोऽनेनैवमंत्रेणवामकर्णे॥ ॐ वृत्रस्या
सिकनीकंश्चक्षुर्दाअसिचक्षुर्मेदेहि॥ १॥ इत्यनेनमंत्रेणाक्षिणीकज्जलंअंक्ते॥ प्र
थमंदक्षिणंततोनेनैवमंत्रेणवामम्॥ सौवीरांजनमितिहरिहरः॥ अत्रचसव्यंनेत्रमं
क्ताततोदक्षिणांजनमंत्रावृत्त्यासव्यंवाअग्रेमानुपेतिमंत्रलिंगादयंगदाधराशयः॥

प्रथमंदक्षिणंततोवाममितिहरिहराशयः॥ मंत्रेणोपानहौप्रतिमुच्यतेपादयोर्युगपत् ॥
ॐ विश्वाभ्योमानाष्ट्राभ्यस्पारिपाहिसर्वतः ॥ १ ॥ इतिमंत्रेणवैणवंदंडमादत्ते ॥
मेखलोन्मोचनादिदंडदानांतंस्नानकर्ताकर्मंकरोतिनाचार्यः ॥ दंतप्रक्षालनादीनि
नित्यमपिमंत्रवद्भवंति ॥ वासश्छत्रोपानहांचनवानामुपादानेमंत्रोभवति ॥ नतु
नित्यधारणे ॥ ततआचार्यःस्नातस्यनियमान्वदेत् ॥ शूद्रादिस्पर्शनंनकर्तव्यम्॥
इच्छयाशूद्रोपिअस्नातकोनियमेष्वाधिक्रियते ॥ नृत्यगीतवादित्राणिनप्रतिगच्छे
त् ॥ इच्छयापरैःक्रियमाणंसङ्गीतंश्रोतुंगच्छेत् ॥ रागसहितंसङ्गीतम् ॥ स्वयंचनकु
र्यात् ॥ क्षेमेसतिरात्रौग्रामांतरंनगच्छेत् ॥ अक्षेमेतुकामंगच्छेत् ॥ क्षेमेसतिनधा
वेत्इतिनशीघ्रंगच्छेत् ॥ उदपानावेक्षणइतिकूपमध्येअवलोकनंनकर्तव्यम् ॥ वृक्षा
रोहणंनकर्तव्यम् ॥फलप्रपतनमितिफलत्रोटनंनकर्तव्यम्॥संधिसर्पणइतिसंध्यासम

येगमनंवाअपमार्गेगमनंनकर्तव्यम् ॥ विवृतइतिनग्नस्नानंनकर्तव्यम्॥ विषमलंघन
मितिपर्वतगर्तादिलंघनंनकर्तव्यम्॥शुक्रवदनामितिलज्जाकरंदुःखकरममंगलभाषणनं
कर्तव्यम्॥संध्यादित्यप्रेक्षणमितिसंध्यासमयेउपरक्तसूर्यबिंबावलोकनंनकर्तव्यम्।
भैक्षणानिइतिसवर्णविनासिद्धभिक्षाचर्यानकर्तव्या ॥ अप्स्वात्मानंनावेक्षेतइतिजल
मध्येस्वमुखंनपश्येत् ॥ अजातलोम्नीमितिअनुत्पन्नलोम्नींस्त्रीम् ॥ पुंसीमितिपुरुषा
कृतिंस्त्रीम् ॥ पंढंचइतिनपुंसकंप्रसिद्धम् ॥ एतान्नोपहसेत् इतिअभिगमनंनकारये
त् ॥ गर्भिणींविजन्याइतिब्रूयात् ॥ सकुलमितिनकुलंब्रूयात् ॥ भगालमितिकपालम्
॥ मणिधनुरितींद्रधनुर्ब्रूयात् ॥ गांधयंतींपरस्मैनाचक्षीतइतिपरस्यगांवत्संपाययं
तींतांपरस्मैस्वामिनेवानकथयेत् ॥ उर्वरायामनंतर्हितायांभूमौइतिसस्यवत्यांवाकु
शादियज्ञियतृणवत्यांभूमौमूत्रपुरीषोत्सर्गंनकुर्यात् ॥ उत्सर्पंस्तिष्ठन्इतितथैवधाव

मानःसन्नुत्तिष्ठन्सन्मूत्रपुरीषोत्सर्गंनकुर्यात् ॥ स्वयंप्रशीर्णेनकाष्ठेनगुदंप्रमृ
तिआत्मनःप्रयत्नंविनापतितेनयज्ञियरहिताकंटककाष्ठेनगुदंप्रोच्छेत्॥यथा॥तृणाद्यं
तर्हितभूमौशिरःप्रावारैरावेष्ट्ययज्ञोपवीतंनिवीतंकृत्वाअलंबितंकर्णेकृत्वादिवोदङ्मु
खोरात्रौदक्षिणाभिमुखउपविश्यमौनीभूत्वामूत्रपुरीषोत्सर्गंकुर्यात् ॥ यज्ञोपवीतस्य
निवीतत्वंविनैवकर्णेधारणमनाचारः॥ मूत्रोत्सर्गेशुद्धामिदंलिंगेसकृत्त्रिवारंवामकरेद्वि
वारमुभयोःकरयोर्दत्त्वातावद्वारंजलेनक्षालयेत्॥पुरीषेतुशुद्धमृदमेकांलिंगेगुदेतिस्रः
वामकरेदशउभयोःकरयोःसप्तपंचत्रिर्वापिपादयोर्दत्वातावतैवजलेनक्षालयेत् ॥ मूत्रे
चत्वारिगंडूषाणिपुरीषेद्वादशगंडूषोद्गिरणामिति ॥ विकृतंवासोनाच्छादयीतइतिनी
ल्यादिरंजितवस्त्रंनपरिदधीत ॥ दृढव्रतइतिस्थिरसमारब्धव्रतोभवेत् ॥ वधत्रःस्या
त्सर्वतऽआत्मानंगोपायेत्सर्वेषांमित्रमिवेतिवधात् ॥ धातात्रायकःस्वेषांपरेषांचमित्र

मिवसखेवज्ञायेत् ॥ स्नातकस्यसतोऽहोरात्रत्रयंव्रतचर्योच्यते ॥ अमांसाशीभवति
अमृन्मयेनपात्रेणउदकादिकंपिबति ॥ ऋतुमतीस्त्रीशूद्रभाषणंनकरोति ॥ शवंप्रसि
द्धम् ॥ कृष्णशकुनिरितिकाकः ॥ शुनामितिश्वाकुक्कुरः ॥ एतेषांदर्शनंचनकुर्यात् ॥
शावोमृतकस्तस्मिन्जातेसतिक्रीत्वालब्ध्वाज्ञातिभिर्यद्दयतेतच्छावान्नंनाद्यात्नगृ
ह्णीयान्नभक्षयेदित्यर्थः ॥ शूद्रस्यअवरवर्णस्यनापितादेरपिअन्नंतच्छूद्रान्नंनाद्यात्
नगृण्हीयादित्यर्थः ॥ सूतकेप्रसवाशौचेसतिज्ञातीनामन्नंतत्सूतकान्नंनाद्यान्नभक्षये
दित्यर्थः॥मूत्रपुरीषेष्ठीवनंचातपेनकुर्यादिति॥मूत्रपुरीषेप्रासिद्धे ॥ष्ठीवनंमुखाल्लालादि
आतपेचनकुर्यात् ॥सूर्याच्चात्मानंनांतर्दधीतेतिच्छत्रादिनामूत्रोत्सर्गंनकुर्यात् ॥ तप्ते
नोदकार्थान्कुर्वीतइति ॥ तप्तेनोदकेनशौचाचमनादिकाःक्रियाःकार्याः ॥अवज्योत्य

दीपादिनारात्रौभोजनंनकर्तव्यम् ॥ सत्यवदनमेववाकर्तव्यम्॥यथा॥रागंद्वेषमहंका
रंत्यक्त्वाचत्वारिअभ्यसेत् ॥ क्षमादयाशांतिसत्यंसर्वज्ञानीसमोक्षभागिति ॥ नाध
स्तनाअमांसादयोयमनियमाःकर्तव्याः ॥ यदिप्रवर्ग्यवान्महावीरःसोमयागार्थंस्वी
कृतदीक्षःदीक्षितोभवतितदामूत्रपुरीषष्ठीवनादिअवर्ज्योत्यरात्रौभोजनांतानिनकु
र्यादितियमनियमाअनुष्ठेयाः ॥ यथाशक्तिब्राह्मणान्भोजयिष्ये ॥ आचार्यादिपू
जनंतेभ्यश्चदक्षिणांदत्वातैराशिषोगृहीत्वा मातॄणांविसर्जनंकृत्वाकर्मेश्वरार्पणंकुर्या
त् ॥ ॥ इतिसंस्कारभास्करेसमावर्तनप्रयोगः ॥ अथातुरदशायांसमावर्तनविधिः॥
आतुरदशायांयथोक्तसमावर्तनाभावेसंक्षेपतस्तत्कार्यम्॥ तत्रप्रयोगसंकल्पंकृत्वाब्र
ह्मचारिलिंगानिमेखलादीनित्यक्त्वातीर्थेस्नात्वावासःपरिधानाचमनतिलकधारणा
निकृत्वाग्निंप्रतिष्ठाप्यप्रजापतिंमनसाध्यात्वातूष्णींसमिधमादध्यात् ॥ अन्यदपि

अविरोधितूष्णीं कर्तव्यमितिसमावर्तनानुकल्पइतिधर्मसिंधुः ॥ ॥ इति संस्कारभा
स्करेसमावर्तनेआतुरदशायांसमावर्तनाविधिःसमाप्तः ॥ ॥ ॥

अथक्रमप्राप्तोविवाहः ॥ तत्रअनाश्रमिनिर्णयःप्रायश्चित्तंच ॥ यथा ॥ अनाश्रमी
नतिष्ठेतदिनमेकमपिद्विजः ॥ आश्रमेणविनातिष्ठन्प्रायश्चित्तीभवेद्विजइतिदक्षस्मृ
तेः ॥ एतत्प्रायश्चित्तनिष्कृतिर्मिताक्षरायाम् ॥ अनाश्रमिप्रायश्चित्तंयथा ॥ अनाश्र
मीसंवत्सरंप्राजापत्यकृच्छ्रंचरित्वाश्रममुपेयात् ॥ द्वितीयेऽतिकृच्छ्रंतृतीयेकृच्छ्राति
कृच्छ्रमतऊर्ध्वंचांद्रायणमितिहारीतोक्तेः ॥ धेनोरभावेनिष्कःस्यात्तदर्धंपादमेववा ॥
गुंजाअशीतिःकर्षस्तुकर्षाश्चत्वारिनिष्ककः ॥ सुवर्णंरजतंवापिदद्याच्छक्त्यनुसारत

इति ॥ अशीतिगुंजात्मकः कर्षः चत्वारः कर्षाएकोनिष्कश्चेति ॥ ॥ प्राजापत्यकृ
च्छ्रंद्वादशदिनसाध्यंतद्यथा ॥ प्रथमेत्रिदिनेप्रातःएकभुक्तंषड्विंशतिग्रासपरिमितंहवि
ष्यान्नंभोक्तव्यम् ॥ द्वितीयेत्रिदिनेनक्तंद्वाविंशतिग्रासपरिमितंभोक्तव्यम्॥तृतीयेत्रि
दिनेअयाचितंचतुर्विंशतिग्रासपरिमितंमध्यान्हेभोक्तव्यम् ॥अत्रसर्वत्रहविष्यान्नंभो
क्तव्यम्॥अयाचितंयाञ्चारहितम्॥चतुर्थेत्रिदिनेअनशनमितिप्राजापत्यकृच्छ्रम् ॥ए
तत्प्रत्याम्नायेगौरेका ॥ ॥अतिकृच्छ्रंयथा ॥ प्रथमेत्रिदिनेएकभुक्तंपाणिपूरितंहवि
ष्यान्नंभोक्तव्यम्॥द्वितीयेत्रिदिनेअयाचितंपाणिपूरितंभोक्तव्यम्॥तृतीयेत्रिदिनेउप
वासइतिनवदिनसाध्यमतिकृच्छ्रम् ॥ एतत्प्रत्याम्नायेगोद्वयम् ॥ ॥ कृच्छ्रातिकृच्छ्रं
यथा॥ एकग्रासपर्याप्तस्यप्राणधारणपर्याप्तस्यवादुग्धस्यएकविंशतिदिनेषुभक्षणेकृ
च्छ्रातिकृच्छ्रम्॥ एतत्प्रत्याम्नायेगोचतुष्टयंत्रयंवा ॥ ॥ ॥चांद्रायणंयथा हविष्या

न्नस्यमयूरांडप्रमाणमेकग्रासमेवंशुक्लप्रतिपदमारभ्यपौर्णिमांतमेकैकवार्धितग्रासंकृ
ष्णप्रतिपदमारभ्यअमांतमेकैकग्रासंन्यूनंचेतियवमध्यचांद्रायणव्रतम् ॥ पक्षेति
थिवृद्ध्यापोडशग्रासाः ॥ क्षयेचतुर्दशग्रासाश्चेति ॥ ग्रासान्नंगायत्र्याभिमंत्रयेदि
तिमहार्णवे ॥ एतत्प्रत्याम्नायेष्टौपंचचतस्रोवागावइति ॥ प्रथमाब्देप्राजापत्यकृच्छ्रं
व्रतेसंकल्पः ॥ देशकालकीर्तनांतेअमुकशर्मणःममब्रह्मचर्यव्रतविसर्गदिनमारभ्य
एकाब्दपर्यंतंवातन्न्यूनदिनपर्यंतमनाश्रमास्थितिजन्यदोषपरिहारार्थंप्राजापत्यकृ
च्छ्रव्रतप्रत्याम्नायैकगोनिष्क्रयीभूतंयथाशक्तिरजतमुद्राद्रव्यदानमहमाचरिष्ये ॥इ
तिसंकल्पांतेब्राह्मणंसंपूज्यपूर्वकल्पितद्रव्यंगृहीत्वा ॥ इमांप्राजापत्यकृच्छ्रप्रत्या
म्नायैकगोनिष्क्रयीभूतरजतद्रव्यमुद्रामसुकशर्मणेब्राह्मणायतुभ्यमहंसंप्रददे ॥ द्वि
तीयाब्देअतिकृच्छ्रव्रतेसंकल्पः ॥ देश० ममब्रह्मचर्यव्रतमारभ्यअब्दद्वयपर्यंतम

नाश्रमास्थितिजन्यदोषपरिहारार्थमतिकृच्छ्रव्रतप्रत्याम्नायगोद्वयनिष्क्रयीभूतं यथा
शक्तिरजतमुद्राद्रव्यदानमहमाचरिष्ये ॥ इतिसंकल्पांतेब्राह्मणंसंपूज्यपूर्वकल्पि
तंद्रव्यंगृहीत्वा ॥ इदमतिकृच्छ्रप्रत्याम्नायगोद्वयनिष्क्रयीभूतंरजतमुद्राद्रव्यममु०
तुभ्यमहंसंप्रददे॥तृतीयाब्देकृच्छ्रातिकृच्छ्रव्रतेसंकल्पः ॥ देश० ममब्रह्मचर्यव्रतमा
रभ्यअब्दत्रयपर्यंतमनाश्रमस्थितिजन्यदोषपरिहारार्थंकृच्छ्रातिकृच्छ्रव्रतप्रत्या
म्नायगोचतुष्टयनिष्क्रयीभूतंयथाशक्तिरजतमुद्राद्रव्यदानमहमाचरिष्ये ॥ इतिसं
कल्पांतेब्राह्मणंसंपूज्य ॥ कृच्छ्रातिकृच्छ्रप्रत्याम्नायगोचतुष्टयनिष्क्रयीभूतांरजतद्र
व्यमुद्राममु०तुभ्यमहंसंप्रददे ॥ तृतीयाब्दोर्ध्वंकस्मिंश्चिद्वर्षेचांद्रायणव्रतेसंकल्पः ॥
देश० ममब्रह्मचर्यव्रतमारभ्यअद्यदिनपर्यंतमनाश्रमस्थितिजन्यदोष० चांद्राय
णव्रतंतत्प्रत्याम्नायपंचगोनिष्क्रयीभूतयथाशक्तिरजतद्रव्यमुद्रादानेनाह० ॥ इति

गोनिष्क्रयीभूतरजतद्रव्यमुद्रामसु॰तुभ्यमहंसंप्रददेइतिअनाश्रमित्वप्रायश्चित्तम् ॥ विवाहोपयोगिकन्यादिप्रकारोनिर्णयश्च ॥ गुरवेतुवरंदत्वास्नायीततदनुज्ञया ॥ वेदव्रतानिवापारंनीत्वाह्युभयमेववा ॥ अविप्लुतब्रह्मचर्योलक्षण्यांस्त्रियमुद्वहेत् ॥ अनन्यपूर्विकांकांतामसपिंडांयवीयसीम् ॥ अरोगिणींभ्रातृमतीमसमानार्षगोत्रजामिति याज्ञवल्क्योक्तेः ॥ त्रिविधोपिवेदव्रतोभयस्नातकोऽविलंबेनलक्षणादिविशिष्टांस्त्रियं परीक्षितामुद्वहेत् ॥ अनन्यपूर्विकामितिअन्येषांवाग्दानादिनानपूर्वदत्ताम् ॥ असापिंडांसापिंड्यसंबंधरहिताम् ॥यवीयसींन्यूनवयस्काम् ॥ असमानार्षगोत्रजांस्वसमानगोत्रप्रवररहितामिति ॥ अत्रापिकुलमग्रेपरीक्षेतेतिगृह्यादिवचनादादौसदाचारादि गुणवद्धीनक्रियत्वादिदोषरहितंकुलंपरीक्ष्यतज्जोद्वाह्या ॥ तदनुलक्षणान्यपिपरीक्ष

णीयानि ॥ लक्षणानिचशुभाशुभसूचकानि ॥ तनुलोमकेशदशनादीनिप्रत्यक्षाणि
म्यानिवाह्यानि ॥ तथाचमनुः ॥ अव्यंगांगींसौम्यनाम्नींहंसवारणगामिनीम् ॥ तनु
लोमकेशदशनांमृद्वंगीमुद्वहेत्स्त्रियमिति ॥ ॥ कात्यायनः ॥ अव्यंगांदोषरहितांसु
रूपांवयपूर्विकाम् ॥ सवर्णसुकुलोत्पन्नांशुभलक्षणसंयुताम् ॥ प्रतिगृह्णीततांकन्यांकुल
संतानवर्धिनीमिति ॥ तथाचज्योतिर्निबंधे ॥ मृद्वंगीगूढगुल्फासमकुचनयनावृत्तना
भोरुवक्राकृष्णभ्रूनेत्रकेशास्थिरतरसुनखादीर्घनेत्राविलोमा ॥ मृद्वाणीस्वल्पभाला
लघुललितगमापाणिपादोष्ठरक्तासाकन्योद्वाहिताचेत्सुतधनविपुलान्नायुरारोग्यदा
स्यादिति ॥ अथकन्यादोषाः ॥ निर्गुणाशुष्कसंभाषीक्रोधयुक्तासरोगिणी ॥ विषयो
गावंध्ययोगाकुलविध्वंसयोगका ॥ दरिद्रजारयोगाचहीनाचरणसंयुता ॥ एतद्दोषदशै
र्युक्तातांकन्यांनप्रतिग्रहेदिति ॥ अथवरगुणाः ॥ तत्रबुद्धिमतेकन्यांप्रयच्छेदितिबहु

चगृह्ये॥तथाचज्योतिर्निबंधे ॥ विद्यावंतंसुरूपमुभयकुलशुचिंज्ञातशीलंदृढांगंनिर्व्या
धिंशांतियुक्तंद्विजसुरप्रणतौकिंचिदाढ्यंप्रयुक्तं ॥ सम्यक्पृष्ठोच्चपृच्छंप्रचुरतरधियंमू
त्रधारंसुलिंगमेतद्रूपंवरिष्ठंवरमिहवरयेत्कन्यकायाः सुवेशम्॥१॥यमः॥ कुलंचशीलं
चवयश्चरूपंविद्यांचवित्तंचसनाथतांच ॥एतान्गुणान्सप्तपरीक्ष्यदेयाकन्याबुधैःशेषम
चिंतनीयम् ॥ १ ॥ अथवरदोषाः ॥ मूकोंधोबधिरःकुब्जःस्तब्धःपंगुर्नपुंसकः ॥कुष्ठी
रोगीह्यपस्मारदिशदोषाःप्रकीर्तिताः ॥ अन्यच्च ॥ आचारहीनोमूर्खश्चकुरूपश्चौ
रजारकः ॥ पाखंडीचतथोन्मत्तोगूहकःकुलदूषकः ॥ द्यूतकर्मरतश्चैवदशदोषाःप्र
कीर्तिताः ॥ एवद्दोषप्रयुक्तायेतेषुकन्यानदीयते ॥ अन्यच्च ॥ षंढमूकांधबाधिरका
णकुब्जाश्चवामनः ॥ अश्रोत्रीपंगवश्चैवतेषुकन्यानदीयते ॥ अन्यच्च ॥ श्वित्रीकु
ष्ठीह्यपस्मारीकुनखीश्यावदंतकः ॥ व्रणयुक्तोव्याधियुक्तस्तेषुकन्यानदीयतेइति ॥

पतितः प्रागुक्तः ॥ असपिंडामितिसापिंड्यंवर्जनीयम् ॥ अथसापिंड्यनिर्णयः ॥ व
ध्वावरस्यवातातः कूटस्थाद्यदिसप्तमः ॥ पंचमीचेत्तयोर्मातातत्सापिंड्यंनिवर्तते इ
ति ॥ कूटस्थइतिमूलपुरुषमारभ्यात्रगणना ॥ कूटस्थोमूलपुरुषोयतः संतानभेदतः ॥
संस्कारकौस्तुभे ॥ दशभिः पुरुषैः ख्याताच्छ्रोत्रियाणांमहाकुलात् ॥ उद्वहेत्सप्तमा
दूर्ध्वंतदभावेतुसप्तमाम् ॥ पंचमीं तदभावेतुपितृपक्षेप्ययंविधिरिति ॥ सप्तमींचतथा
षष्ठींपंचमींचतथैवच ॥ एवमुद्वाहयेत्कन्यांनदोषः शाकटायनः ॥ १ ॥ चतुर्थीं
यांवापक्षयोरुभयोरपि ॥ विवाहयेन्मनुः प्राहपाराशर्योगिरायमः ॥ इतिसापिंड्य
मुद्वहेत्कन्यांचतुर्थः पंचमोवरः ॥ पराशरमतेषष्ठींपंचमोनतुपंचमीम् ॥ इतिसापिंड्य
दीपिकायाम् ॥ पंचमवरपंचमीकन्योद्वाहेव्यवस्थोक्ताविश्वरूपनिबंधे ॥ द्वौपुत्रौपूर्व
जातस्यातांतयोरपिचसंततिः ॥ पंचमः पंचमींकन्यांनतत्रवरयेद्द्विजः ॥ १ ॥ द्वेक

न्येपूर्वजात्स्यातांसंततिः स्यात्तयोरपि ॥ पंचमः पंचमींकन्यांवरस्तत्र समुद्वहेत् ॥ ॥ २ ॥ कन्यापुत्रौतुसंभूतौपूर्वजात्संततिस्तयोः ॥ यदिस्याद्वरयेत्तत्रपंचमः पंचमीमपीति ॥ ३ ॥ असपिंडाचयामातुरसपिंडाचयापितुः ॥ साप्रशस्ताद्विजातीनांदारकर्मणिमैथुने ॥ यत्तुदोषानुरूपेणकुलमार्गेणचोद्वहेत् ॥ नित्यंसंव्यवहार्यः स्याद्वेदोक्तैस्तत्प्रतीर्यतेइति ॥ तच्चयथाशास्त्रोक्तप्रकारेणयथादेशाचारकुलाचारानुसारेण कुलदीर्घसंकोचितविचारतोव्यवस्थाज्ञेया ॥ विस्तरस्तुग्रंथांतरेज्ञेयः ॥ मातुलकन्यानिषेधस्तु ॥ यथा ॥ मातुलस्यसुतांविप्रोदक्षिणेतांसमुद्वहेत् ॥ वर्जनीयाप्रयत्नेनसर्वैर्वाजसनेयिभिरिति ॥ तत्रगोत्रप्रवरविचारेणोद्वहेत् ॥ गोत्रप्रवरैक्येमहद्दोषः ॥ अथदत्तकसापिंड्यनिर्णयः ॥ तद्विवरणंयथा ॥ गौतमः ॥ ऊर्ध्वंसप्तमात्पितृबंधुभ्योबीजिनश्च ॥ मातृबंधुभ्यः पंचमादिति ॥ उक्तंच ॥ वसुदेवांगजाताचकौंतेयस्य

विरुद्धयतइतिवार्तिकव्याख्यावसरेन्यायसुधाकृतादत्तकविषयमेतदित्यंगीकृत्यकु
त्याजनककुलेसाप्तपूरुषंसापिंड्यमितिव्याख्यातंतद्विषयत्वेनैवसापिंड्यमीमांसाया
म् ॥ अतःकुलद्वयेपिसाप्तपूरुषंसापिंड्यंप्रतीयते ॥ पैठीनसस्तु ॥ त्रीन्मातृतः पंच
पितृतःसप्तपुरुषानतीत्योद्वहेदित्याह ॥ व्याख्यातमेतदपरार्केदत्तकादिपुत्रान्पितृ
पक्षतोनिवृत्तापिंडगोत्रार्षेयान्प्रत्येतदुच्यतेपंचपितृतइति ॥ अतश्चप्रतिग्रहीतृकुले
साप्तपूरुषंसापिंड्यंप्रतीयतेप्रतिग्रहीतृमातृपितृककुलयोस्त्रिपुरुषसापिंड्यमितिप्रा
ञ्चः ॥ अथात्रव्यवस्थोक्तासापिंड्यदीपिकायाम् ॥ दत्तक्रीतादीनांजनकगोत्रेणोपन
यनेकृतेजनककुलेसाप्तपूरुषंसापिंड्यम् ॥ प्रतिगृहीतृमातृपितृकुलेनिर्वाप्यपिंडलक्ष
णंत्रिपूरुषंसापिंड्यम्॥प्रतिग्रहीतृगोत्रेउपनयनमात्रेकृतेपंचपूरुषम् ॥ जातकर्माद्युप
नयनांतेकृतेसाप्तपूरुषमितिपैठीनसिवचःसाफल्यायव्याख्येयम्॥नकेवलंदत्तकस्य

परिणयनार्थमेवैषसापिंड्योपन्यासः ॥ किंतुतत्संततेस्तत्पित्रादिकुलोत्पन्नैःसहसंबंध
संभवनिर्णयार्थमपि ॥ अन्यथापार्थसुभद्रयोरदत्तकयोःसंबंधासंभवशंकायाअर्जुन
सुभद्रयोरदत्तकयोःसंबंधासंभवशंकायाआचार्यकर्तृकोपन्यासस्यतदुपपत्त्यैसुधा
यांगौतमीयोपन्यासस्यालग्नकतापत्तेःयादृशदत्तकस्ययथासापिंड्यमुक्तंतत्संततावपि
तथैवतद्बोध्यम्॥अतएवयन्मदनपारिजातोक्तं॥दत्तपुत्र्याःसुतस्यमातुःप्रतिगृहीतृ
मातुःकुलेत्रिपूरुषंसापिंड्यं॥ दत्तकपुत्रसुतस्यस्वजनककुलेपंचपूरुषमितितदपिपूर्वो
क्तरीत्यादत्तकविशेषसंततिविषयत्वेनव्याख्येयम् ॥ मुख्यावयवानुवृत्त्यभावेपिद्वि
तीयसापिंड्यप्रकारमाह सुमंतुः ॥पितृपत्न्यःसर्वामातरस्तद्भ्रातरोमातुलास्तद्भगि
न्योमातुःस्वसारस्तद्दुहितरश्चभगिन्यस्तदपत्यानिभागिनेयानिअन्यथासंकरकारि
णःस्युरितिमदनपारिजातेमाधवीयेचतद्भगिन्यइतिपाठितेअन्यग्रंथेषुतुपठ्यंते ॥ अत्र

यावद्वचनंवाचनिकमितिन्यायेनपरिणीतेष्वेवातिदेशिकंसापिंड्यंनतुपंचमसप्तमादि
पर्यंतमितिभट्टचरणप्रभृतयोबहवइति॥ यवीयसींस्वापेक्षयावयसावपुषाचन्यूनाम्॥
अरोगिणीमचिकित्स्यराजयक्ष्मादिरोगरहिताम् ॥ भ्रातृमतीमितिपुत्रिकाकरणशं
कानिवृत्त्यर्थम्॥यत्रतुपुत्रिकाकरणाभावनिश्चयस्तत्रतामभ्रातृकामप्युद्वहेत् ॥ इति
दत्तकसापिंड्यनिर्णयः ॥ अथगोत्रप्रवरनिर्णयः ॥ विश्वामित्रोजमदग्निर्भरद्वाजो
थगौतमः ॥ वसिष्ठोत्रिः कश्यपश्चइत्येतेसप्तऋषयः ॥ सप्तानामृषीणामगस्त्याष्ट
मानांयदपत्यंतद्गोत्रमित्याचक्षतइति ॥ असमानार्षगोत्रजामिति ॥ ऋषेरिदमार्षंगो
त्रप्रवर्तकस्यमुनेर्व्यावर्तकःप्रवरइत्यर्थः॥गोत्रंवंशपरंपरयाप्रसिद्धम् ॥स्वसमानेआर्षे
गोत्रेयस्यतस्माज्जातायानभवतितांयास्कमाधूलमौकानांभिन्नगोत्राणामपिभार्गववै
तहव्यसावेतसेतिप्रवरैक्यमस्तितत्रविवाहोमाभूदितिअसमानार्षजामित्युक्तम् ॥आ

गिरसांवरीपयौवनाश्वेतिमांधात्रांबरीषयौवनाश्वेति ॥ आंगिरसमांधातृप्रवरभेदे
पियौवनाश्वगोत्रैक्यम् ॥ तादृशविवाहवारणायासमानगोत्रजामित्युक्तम्॥तथाचगो
त्रप्रवरौपृथक्पर्युदासेनिमित्तभूतौ ॥ प्रवरैक्येविशेषमाहबौधायनः ॥ पंचानांत्रिषु
सामान्यादविवाहस्त्रिषुद्वयोः ॥ भृग्वंगिरोगणेष्वेवंशेषेष्वेकोपिवारयेदितिविवाहमि
तिशेषः ॥ भृगूणांनविवाहोस्तिचतुर्णामादितोमिथः ॥ श्येतादयस्त्रयस्तेषांविवाहोमि
थइष्यते ॥ षण्णांवैगौतमादीनांविवाहोनेष्यतेमिथः ॥ दीर्घतमाओतथ्यश्चकक्षी
वांश्चैकगोत्रजाः ॥ भरद्वाजाग्निवैश्याश्चशृंगाःशैशिरयःकृताः ॥ एतेसमानगोत्राःस्यु
र्गर्गानेकेवदंतिवै ॥ पृषदश्वामुद्गलाविष्णुवृद्धाएकोगस्त्योहारीतःसंस्कृतयाकपिः ॥
यास्कश्चैषांमिथइष्टोविवाहः सर्वैरन्यैर्जामदग्न्यादिभिश्च ॥ यावत्समानगोत्राःस्यु
र्विश्वामित्रोनुवर्तते ॥ तावद्वसिष्ठश्चात्रिश्चकश्यपश्चपृथक्पृथक् ॥ द्व्यार्षेयाणांत्र्या

सन्निपातोऽविवाहः ॥ एकएवऋषिर्यावत्प्रवरेष्वनुवर्तते ॥ तावत्समानगोत्रत्वमृतेभृग्वंगिरोगणात् ॥ पंचानांत्रिषुसामान्यादविवाहस्त्रिषुद्वयोः ॥ भृग्वंगिरोगणेष्वेवंशेषेष्वेकोपि...

पैंयःसन्निपातोऽविवाहस्त्र्यार्षेयाणांपंचार्षेयःसन्निपातोऽविवाहः ॥ एकएवऋषिर्याव
त्प्रवरेष्वनुवर्तते ॥ तावत्समानगोत्रत्वमृतेभृग्वंगिरोगणादित्यसमानप्रवरैर्विवाहः ॥
भरद्वाजाश्चकपयोगर्गारौक्षायणाइति ॥ चत्वारोपिभरद्वाजानोद्वहेयुःपरस्परम् ॥१॥
औतथ्यप्रवरोयेषांगौतमानांभवेदिह ॥ तैःसर्वैरपिनैवेष्टाभरद्वाजस्यसंगतिः ॥ १ ॥
इतिसंक्षिप्तगोत्रप्रवरनिर्णयः ॥ अथदत्तकस्यगोत्रादिनिर्णयः ॥ तत्रयश्चप्रतिग्रही
त्राजातकर्मादिभिश्चूडादिभिर्वासंस्कृतस्तदेकगोत्रः ॥ एवमभिप्रेत्यैवगोत्ररिक्थेज
नयितुर्नभजेद्दत्तिमःसुतइतिशास्त्रमपिप्रवृत्तम् ॥ एतदन्यस्तुप्रतिगृहीत्रोपनयनमा
त्रसंस्कृतस्तदुत्तरतःप्रतिगृहीतोवादेवरातवद्द्विगोत्रएवेतिव्यवस्थाप्रागवादि ॥ तथा
प्येषांव्यवस्थाअभिवादनश्राद्धादिगतगोत्रनिर्देशार्था ॥ विवाहेतुदत्तकमात्रेणबी
जिप्रतिग्रहीत्रोःपित्रोर्गोत्रप्रवरवर्जनंकार्यम् ॥ प्रवरमंजर्यादिनिबंधेषुतन्निषेधोक्तेः॥ इ

तिदत्तकस्यगोत्रप्रवरानिर्णयः ॥अथप्रत्युद्वाहादिनिषेधोनारदेन॥प्रत्युद्वाहोनैवकार्यो
नैकस्मैदुहितृद्वयम् ॥नचैकजन्ययोःपुंसोरेकजन्येतुकन्यके ॥ नैवंकदाचिदुद्वाहोनै
कदामुंडनद्वयमिति ॥ यत्कुटुंबोत्पन्नाकन्यकास्वकुलआनीयतेतत्कुटुंबेएवस्वकुटुं
बोत्पन्नकन्यकाप्रदानंप्रत्युद्वाहइत्युच्यते ॥ प्रायस्तत्रविरुद्धसंबंधसद्भावात् ॥तथाच
गृह्यपरिशिष्टे ॥ कन्यांयवीयसीमसपिंडामसगोत्रामविरुद्धसंबंधामुपयच्छेदिति ॥
विरुद्धोलौकिकसंबंधोयस्याःसातथा ॥ भार्यास्वसुर्दुहितापितृव्यपत्नीस्वसाभ्रातृदु
हितृकन्यादेवरकन्याचेत्यादयः ॥ प्रकृतेतुभ्रातृदुहितृकन्यादेवरकन्याचकन्यैव
व्यवह्रियतइतिकृत्वानस्त्रीपरिणयनम् ॥ लोकविरुद्धसंबंधएवमादौविरुद्धसंबंधेसत्ये
वप्रत्युद्वाहनिषेधोनान्यत्रेतिवेदितव्यम् ॥ आसांप्रत्युद्वाहोनकार्यएव ॥ तथैकस्मै
वरायदुहितृद्वयंनदद्यात ॥ ज्येष्ठायांजीवत्यांसत्यांकनिष्ठांनदद्यात् ॥ मृतौत

स्यैववरस्यकनिष्ठांदद्यात् ॥ अन्यथाविरुद्धसंबंधाभावात् ॥ इदमपिप्राग्विरुद्धसंबं
धेसतिवेदितव्यम् ॥ एवंविधउद्वाहः कदाचिन्नकार्यः ॥तथैकस्मिन्नेवकालेमुंडनद्वयं
नकार्यम् ॥ तथाच ॥ एकजन्येतुकन्येद्वेपुत्रयोर्नैकजन्ययोः ॥नपुत्रीद्वयमेकस्मैप्रद
द्यात्तुकदाचनेति ॥ इतिप्रत्युद्वाहनिर्णयः ॥ अथसोदरकन्यापुत्रयोर्विवाहयोःसमान
संस्कारत्वेप्येकवर्षेकर्तव्यत्वमनुज्ञातंज्योतिःशास्त्रे ॥ सोदर्ययोः कन्यकयोःसुतयोरे
कवत्सरे ॥ विवाहोनस्मृतइति ॥ अत्रैकवर्षनिषेधेनभिन्नवर्षेकर्तव्यताविधीयते ॥
निषेधस्त्वेकवर्षेपिषण्मासादर्वागेव ॥ तथाचसारसमुच्चये ॥ एकोदरभ्रातृविवाहकृ
त्यंस्वस्त्रोर्नपाणिग्रहणंविधेयम् ॥ षण्मासमध्येमुनयःसमूचुर्नमुंडनंमंडनतोपिकुर्या
त् ॥ अतएकवर्षनिषेधाद्भिन्नवर्षेतुषण्मासादर्वागपिनैवदोषः ॥ यदितुज्येष्ठमासेय
स्यविवाहादौकृतेकार्तिकेमार्गशीर्षेतत्सोदरस्यविवाहादौक्रियमाणेषण्मासाभ्यंतरे

पिचतुर्मासातिक्रमणान्नदोपः ॥ यदुक्तंवाक्यसारे ॥ एकःकर्ताशुभंकुर्यान्नपुत्र्योःपु
त्रयोरपि ॥ पण्मासेवाचतुर्मासेवर्षभेदेतुशोभनमिति ॥ पण्मासमध्येचतुर्मासमध्ये
वापुत्र्योः पुत्रयोरपिशुभंविवाहादिकमेकः कर्तानकुर्यात्॥वर्षभेदेतुषण्मासातिक्रमा
भावेपिशुभंस्यादिति ॥ तदुपलक्षणेनात्रप्रवेशनिर्गमादिदोपोनास्तीतिगम्यते ॥ त
थाचज्योतिःसारे॥नैकस्मिन्वत्सरेकुर्यात्प्रवेशान्निर्गमंक्वचित्॥ अतिक्रांतेवत्सरेस्या
त्तथामासचतुष्टयेइतिद्वितीयादिविवाहेपुनरुपनयनादौचसमानसंस्कारत्वाविचारः।
जातकर्मसंस्कारत्वावृद्धिश्राद्धादौस्वयमेवकर्तव्यत्वाच्च ॥ तथाचवचनम्॥जातकर्मा
दिसंस्कारेपिताकुर्वीतनांदिकम् ॥ समावृत्तौस्वयंकुर्यादाद्येपाणिग्रहेपितेति ॥ पुनरु
पनयनेआश्वलायनः ॥ अथोपेतपूर्वस्यकृताकृतंकेशवपनंमेधाजननंचानिरुक्तंपरि
दानंकालश्चेति ॥ अत्रपरिदानादीनामभावात्स्वयमेवकर्तृत्वंसिद्धम् ॥ देशव्यवस्था

यामपिनदोषः पठ्यते ॥ ज्योतिःशास्त्रे ॥ एकोदर्यौः करतलग्रहणंयदिस्यादेकोदर स्थवरयोः कुलनाशनंच ॥ एकाब्दिकेहिविधवाभवतीहकन्यानद्यंतरेपिशुभदंपृथुशैलरोधेइति ॥एकाब्दमध्येएकोदर्यौः कन्ययोःकरतलग्रहणंयदिस्यात् ॥ एकोदरस्थवरयोर्वाकरतलग्रहणंस्यात्तदाकुलनाशनंकन्याविधवाचभवति ॥ नदीव्यवधानेपृथुशैलव्यवधानेपिशुभदंभवति ॥ नद्यंतरेणशैलांतरंचलक्ष्यते ॥ तथाचस्मृतिः ॥ व्यवधानंमहानद्यागिरिर्वाव्यवधायकः ॥ वाचोयत्रविभिद्यंतेतद्देशांतरमुच्यते ॥ अतः पृथुपदंनद्यापिसंबंधनीयंतेननदीमहतीगृह्यते ॥ चतुर्विंशतियोजनायामहानद्योगोदावर्यादयोद्वादशपुराणादौप्रसिद्धाः ॥ पृथुशैलः सह्यविंध्यादिः ॥ अयंचसकलभिन्नाब्दादौविधिः प्रवेशनिर्गमनिर्णयेवेदितव्यः ॥ समानन्यायतत्त्वात् ॥ अथैकमातृप्रसूतयोर्निर्णयः संहितासारावल्याम् ॥ एकमातृ

प्रसूतानामेकस्मिन्वत्सरेयदि ॥ विवाहंनैवकुर्वीतवदंतिमुनयोयथा ॥ १ ॥ ॥
स्मृत्यंतरे ॥ ॥ विवाहस्त्वेकजन्यानामेकस्मिन्नुदयेकुले ॥ नाशंकरोत्येकवर्षे
स्यादेकविधवायतः ॥ २ ॥ उदयोलग्नम् ॥ एकजन्यानामेकस्मिंल्लग्नेविवाहः कुल
विनाशंकरोति ॥ एकवर्षेत्वेकविधवास्यादित्यन्वयः ॥ विवाहोव्रतबंधादीनामुपल
क्षणम् ॥ तथाचज्योतिःशास्त्रे ॥ एकमातृजयोरेकवत्सरेपुरुषस्त्रियोः ॥ नसमानक्रि
यांकुर्यान्मातृभेदेविधीयते ॥ पुरुषौचस्त्रियौचपुरुषास्त्रियौ ॥ पृथक्कविवक्षायांबहुत्वा
संभवान्नबहुत्वम् ॥ एकमातृजयोर्द्वयोः स्त्रियोरेकवर्षेसमानक्रियांनकुर्यादित्यर्थः ॥
समानक्रियातुल्यसंस्कारः ॥ अत्रवर्षंतुमनुजमानेन ॥ मनुजवर्षेणसंवत्सरव्यवहा
रात् ॥ तद्वर्षंचैत्रादिफाल्गुनांतंग्रहगणितेप्रसिद्धम् ॥ यत्तुगर्गवचनम् ॥ भ्रातृयुगेस्व
सृयुगेभ्रातृस्वसृयुगेतथा ॥ नजातुमंगलंकुर्यादेकस्मिन्मंडपेऽहनीति ॥ एकस्मिन्मंड

पेऽहनीतिनिषेधादेकवर्षेपिभिन्नेऽहनिकर्तव्यतार्थसिद्धा ॥ अपिच ॥ पुत्रीपरिणयादू
र्ध्वंयावद्दिनचतुष्टयम् ॥ पुत्र्यंतरस्यकुर्वीतनोद्वाहमितिसूरयः ॥ दिनचतुष्टयमध्येपु
त्र्यंतरस्यविवाहनिषेधाद्दिनचतुष्टयोत्तरमेकवर्षेपिपुत्र्यंतरस्याविवाहोविधीयतइत्यु
क्तत्वाद्दिनचतुष्टयग्रहणेमंडपोद्वासनांतानिविवाहसमाप्तिकर्माणिलक्ष्यंते ॥ प्रायश्च
तुर्थदिनेतेषांविधानात् ॥ अतएववराहः ॥ उद्वाह्यपुत्रींनपितापिदध्यात्पुत्र्यंतरस्यो
द्वहनंनजातु ॥ दिनानिचत्वारिहिमंगलस्यसमापनंतावदतोविदध्यात्इति ॥ अत
श्चैकमंडपेशोभनद्वयस्यनिषेधोस्तीतिसिद्धम् ॥ तथाचयमलजातेनिर्णयसिंधौ ॥ ए
कस्मिन्वासरेप्राप्तेकुर्याद्यमलजातयोः ॥ क्षौरंचैवविवाहंचमौंजीबंधनमेवच ॥ अ
त्रविशेषः भट्टकारिकायाम् ॥ एकस्मिन्वत्सरेचैववासरेमंडपेतथा ॥ कर्तव्यंमंगलंस्व
स्त्रोर्भ्रात्रोर्यमलजातयोरिति ॥ ननुस्त्रीणामुपनयनस्थानेविवाहइत्युक्तत्वात् ॥ सो

दरकन्यापुत्रयोर्विवाहोपनयनयोःसमानसंस्कारत्वमितिचेदुच्यते ॥ अष्टमेवर्षे ब्राह्मणमुपनयेदित्याश्वलायनवचनेनकुमारमित्यनुवर्तते ॥ कुमारीनिवृत्त्यर्थमिद मितिवृत्तिकृताव्याख्यातम्॥हरदत्तेनापिब्राह्मणग्रहणंचात्रस्त्रीशूद्रादिनिवृत्तयइति ॥ अतोऽध्ययनानधिकारात्स्त्रीणामुपनयननिषेधएव॥यथाहभारद्वाजः॥उपनयनाख्यं यत्कर्मविद्यार्थसमुदीरितमिति ॥ अतएवाहोपनयेद्गुरुः शिष्यं॥जाताधिकाराज्जन नादष्टमेव्देभवेदिदम्॥ कुमाराधिकृतेश्चापिनस्त्रीणामिदमुच्यतइत्यतःस्त्रीणामुपनय ननिषेधएव ॥ एवंचेत्तर्हिस्त्रीणांद्विजन्मत्वंनस्यात्॥तस्मात्स्त्रीणांद्विजन्मत्वसिद्ध्यर्थ मेवोपनयनस्थानेविवाहइत्युक्तमेतदेवस्पष्टीकृतंमनुना ॥ वैवाहिकोविधिःस्त्रीणामौप नायनिकः स्मृतः ॥ पतिसेवागुरौवासोगृहस्थाग्निपरिक्रियेति ॥ अतः स्त्रीणांविवाह विधिरेवोपनयनमितिकृत्वाकन्यापुत्रयोर्विवाहोपनयनयोःसमानसंस्कारत्वमितिउ

च्यते ॥ पुरुषाणामुपनयनादूर्ध्वंस्त्रीणांविवाहादूर्ध्वंयथावर्णपूर्णमाशौचमित्युक्त्वा
त्स्त्रीणांविवाहएवचेत्स्त्रीणांविवाहएवोपनयनंस्यात्तदापुरुषाणांस्त्रीणांचोपनयनादूर्ध्वं
पूर्णमाशौचमित्यवक्ष्यत् ॥ अपिच ॥ स्त्रीणांविवाहकालेचेद्गुरुशुद्धिर्नविद्यते ॥
द्विजानांचोपनयनेगुरुंतत्रैवपूजयेत् ॥ इत्यादौस्त्रीनरयोःपृथगुपादानात् ॥ स्त्रीवि
वाहस्तुविवाहएव ॥ एतत्तुमनुवचनेविवाहएवोपनयनंतत्स्त्रीणांद्विजन्मत्वोपादानप
रम् ॥ अन्यथाश्वलायनादिवचनैर्विरुध्यते ॥ अतःकन्यापुत्रयोरुद्वाहोपनयनयोर्नस
मानसंस्कारत्वमितिसिद्धम् ॥ अतःसोदरकन्यापुत्रयोर्विवाहोपनयनेएकवर्षेपिकर्त
व्येएव ॥ तत्रापिपुत्रोपनयनकर्मसमाप्यपुत्र्युद्वाहंकुर्यात् ॥ नमुंडनंमंडनतोपिकु
र्यादितिनिषेधात् ॥ परिवेत्तृत्वंतुपुत्रकृतंपुत्रस्यकन्याकृतंकन्याया एव ॥ तथाविध
गर्गादिवचनदर्शनात् ॥ अतःकन्यापुत्रयोःपरस्परकृतोनपरिवेत्तृत्वपरिवेत्तित्ववि

चारः ॥ अथप्रवेशनिर्गमनिर्णयः ॥ तत्रज्योतिःशास्त्रे ॥ स्त्रीविवाहःकुलेनिर्गमः कथ्यतेपुंविवाहःप्रवेशोमुनींद्रैःस्मृतः॥निर्गमादादितोनप्रवेशः शुभस्त्वेकसंवत्सरांतावधिःकीर्तितः ॥ कुलेसापिंडये ॥ उभयत्रकुलस्यान्नामित्यादिषुविज्ञानाचार्यविद्येंद्रारण्यादिमुनिभिस्तथाव्याख्यातत्वात् ॥ सापिंडयंसप्तपूरुषंप्रसिद्धम्॥वासिष्ठे॥नपुंविवाहोर्ध्वमृतुत्रयेपिविवाहकार्यंदुहितुःप्रकुर्यात् ॥ नमंडनाच्चापिहिमुंडनंतुगोत्रैकतायांयदिनाब्दभेदेइति ॥ गोत्रैकतायामितिसापिंडयेद्रष्टव्यम् ॥ सापिंडानामेवविवाहसंबंधनिषेधइति॥तथाचस्मृतिः॥नित्यश्राद्धमधीतंचस्नानंचाशिशिरैर्जलैः ॥ सपिंडोनैवकुर्वीतपिंडान्नोद्वासनावधीति ॥तथाचगार्ग्यः ॥ नांदीश्राद्धेकृतेपश्चाद्यावन्मातृविसर्जनम्॥दर्शश्राद्धंक्षयश्राद्धंस्नानंशीतोदकेनच॥अपसव्यंस्वधाकारंनित्यश्राद्धंतथैवच॥ब्रह्मयज्ञंचाध्ययनंनदीसीम्नोश्चलंघनं॥उपवासव्रतंचैवश्राद्धभोजनमेवच॥अप

सव्यंस्वधाकारंनित्यश्राद्धंतथैवच ॥ नैवकुर्युःसपिंडाश्चमंडपोद्वासनावधीति ॥
विवाहव्रतचूडासुवर्षमर्द्धंतदर्धकम् ॥ पिंडान्सपिंडानोदद्युःप्रेतपिंडविनानरेति ॥
॥ स्मृत्यन्तरे ॥ पुत्रोद्वाहान्नैवपुत्रीविवाहोपिऋतुत्रये ॥ अब्दांतरान्मुंडनंचनैक
दामुंडनद्वयम् ॥ पूर्वार्द्धंस्पष्टम्॥ विवाहानंतरमब्दांतरादब्दमध्येमुंडनंचनकार्यम्॥
तथा ॥ एकदाएकस्मिन्नेवकालेमुंडनद्वयंनकार्यम् ॥एतदपिसापिंडचेद्रष्टव्यम्॥भि
न्नवर्षादिपुतुनदोषइतिप्रागुक्तमेव ॥ तथाचज्योतिःसागरे ॥ संवत्सरेविदेशेतुमंड
नादपिमुंडनम् ॥ नरोद्वाहात्स्त्रीविवाहंप्राहुर्गर्गमुखाअपि ॥ तथाच ॥ संवत्सरेकि
यन्न्यूनेनरोद्वाहेकृते सति॥ राजांतरंयदिभवेच्छस्तः पाणिग्रहःस्त्रियइति॥राजांतरं
वत्सरांतरम् ॥ ज्योतिःशास्त्रेऽपि ॥षण्मासमध्येयदिभूभृदंतरंभवेद्विवाहः पुरुषेविवा
हिते ॥ स्त्रीणामपीच्छंतिपराशराद्याःकुलेविवाहव्रतपूर्वकंचेति ॥ भूभृदंतरंराजां

तरम् ॥ तच्चोत्तरवर्षेएवभवति ॥ अतोभूभृदंतरंवर्षांतरमित्यर्थः ॥ तथाचोक्तम् ॥ यश्चैत्रशुद्धप्रतिपद्यदेकोवारःसराजामुनिभिःप्रतिष्ठितइति ॥ वर्षंतुमानुषमानेने तिप्रागुक्तम् ॥ कुलेसापिंड्यशेषंस्पष्टं ॥ यत्तुमेधातिथिवचनम् ॥ पुरुषत्रयपर्यंतंप्रति कूलंचगोत्रिणाम् ॥ प्रवेशनिर्गमौतद्वत्तथामंडनमुंडनामिति ॥ एतद्भिन्नजातीयेषुसापिं ड्यंवेदितव्यम् ॥ यतस्तेषांसापिंड्यंत्रिपुरुषमेव ॥ तथाहशंखः ॥ यद्येकजाताबहवः पृथक्क्षेत्राःपृथग्जनाः ॥ एकपिंडाःपृथक्छौचाःपिंडेष्वावर्ततेत्रिष्विति ॥ अथ शोभनसन्निपातनिर्णयः ॥ तत्रसायणीये ॥ एकस्मिञ्छोभनेवृत्तेद्विशुभंनैवकार येत् ॥ यदिकुर्यात्प्रमादेनतत्रनस्याच्छुभंध्रुवमिति ॥ वृत्तेप्रवृत्तेसमाप्तइतियावत् ॥ ततःसंवत्सरेचूडाकर्मविधीयते ॥ द्वितीयेवातृतीयेऽपिकर्तव्यं श्रुतिचोदनादित्या दिप्रयोगदर्शनात्॥इदमेकमंडपविषयम् ॥ एकमंडपेशोभनद्वयस्यप्राङ्निषिद्धत्वात्॥

एकगृहेऽपिसहशोभनस्यनिषेधः ॥मंदिरवामभागेवेदीविधानाद्वेद्यास्तुमंडपमध्येव
धानाच्चएकगृहएकमंडपःस्यादिति ॥अतएवस्पष्टमुक्तंप्रयोगसारे॥एकलग्नेद्विलग्नेवा
द्वेगृहेयस्यशोभने ॥ तयोरेकंप्रनष्टंस्याद्वर्द्धतेन्यादितिश्रुतिरिति ॥ यस्यगृहेएकलग्ने
द्वयोर्लग्नयोर्वाद्वेशोभनेभवतइत्यन्वयः ॥ शोभनंविवाहोपनयनादि ॥ एवमेकमंड
पेएकगृहेवाएककर्तरिवाशोभनद्वयस्यनिषेधइति ॥ यत्त्वाचार्यवचनम् ॥ एकमातृ
प्रसूतद्वेकन्येवापुत्रकौतयोः ॥ सहोद्वाहंनकुर्वीततथैवव्रतबंधनमिति॥अत्रसोदर्ययो
रेककालउद्वाहादिनिषेधात्भिन्नमातृकयोःसहोद्वाहादिकरणमागतंतद्भिन्नकर्तृत्वे
नभिन्नगृहेसतिवेदितव्यम् ॥ अन्यथापूर्ववचनविरोधः॥ एवंद्वयोर्निषेधआदिनिषेधः
सिद्धएव ॥ कर्तृत्वमेवात्रविवक्षितम्॥वृद्धिश्राद्धाधिकारिपित्रादेरेवनतुविवाहहोमक
र्तुर्वरस्य॥उद्वाह्यपुत्रींनपिताविदध्यात्पुत्र्यंतरस्योद्वहनंनजातु ॥ इत्यादिवचनलिंग

दर्शनात् ॥ अन्यथाकन्याविवाहेकर्तृत्वासंभवाच्च ॥ ॥ अथमंडनमुंडनविचारः ॥
संहितासारावल्याम्॥ नमंडनान्मुंडनमूर्ध्वमिष्टंनपुत्रयोर्मुंडनमेकवर्षे ॥ नपुंविवाहो
र्ध्वमृतुत्रयेऽपिविवाहकार्यंदुहितुश्चकुर्यादिति ॥ एतत्सपिंडतायांज्ञातव्यम् ॥ कुले
ऋतुत्रयादर्वाङ्नकुर्यान्मुंडनत्रयम् ॥ प्रवेशान्निर्गमंपश्चान्मंडनान्नतुमुंडनमितिग
दितत्वात् ॥ मंडनंविवाहः ॥ मुंडनंचौलोपनयनादि ॥ तथाचसारसमुच्चये ॥ पा
णिपीडनविधेरनंतरंचौलकोपनयनेविवर्जयेदिति ॥ चौलोपनयनाभ्यांगोदानसमाव
र्तनयोरपिग्रहणमतिदेशत्वात् ॥ तथाचश्रीपतिः ॥ व्रतबंधवद्विधेयंनियतव्रतविसर्ग
श्च ॥ केशांतकर्मविहितंचौलसमंषोडशवर्षेइति ॥ एतदेवस्पष्टीकृतं ज्योतिर्निबंधे ॥
व्रतंसमावर्तनकंसचौलंकेशांतमेतानिवदंतितज्ज्ञाः ॥क्षौरंपुरस्कृत्यभवंतियस्माच्चत्वा
रितस्मादिहमुंडनानीति ॥ केचिच्चौलकर्मैवमुंडनमितिवदंतितद्बहुवाक्यविरोधा

न्नादरणीयंशिष्टसमाचाराच्चभिन्नवर्षादिषुनदोषइतिप्रागुक्तमेव ॥ तदेवोदाहृतंसंहि
तासारावल्याम् ॥ फाल्गुनेचैत्रमासेतुपुत्रोद्वाहोपनायने ॥ भेदादब्दस्यकुर्वीतनर्तु
त्रयउल्लंघनमिति ॥ एतद्बहुवाक्यतायांनसंशयनिवृत्तिः ॥ किंतुषोडशवर्षेकेशांतोद्वा
दशद्वादशवर्षाण्येकैकस्यवेदस्यब्रह्मचर्यमितिवेदप्रामाण्येनकुलेत्रिपुरुषसापिंड्ये
विवाहःकिंनभवतिइत्यादिशंकयामुंडनशब्दार्थनिश्चयेकात्यायनः ॥ मुंडनंचौलमि
त्युक्तंव्रतोद्वाहौतुमंडनम् ॥ चौलंमुंडनमित्युक्तंवर्जयेद्वरणात्परम्॥ मौंजीचोभयतः
कार्यायतोमौंजीनमुंडनम् ॥ मौंजीप्राधान्यमित्युक्तंमौंज्यंगंमुंडनंस्मृतं॥मौंज्यांमुंड
नमंगंनप्रधानमिति ॥ वरणात्परंकन्यावरणोत्तरमितिसंस्काररत्नमालायां॥मंडनेकृ
तेपुनरुपनयनादेश्चनायंनिषेधः ॥ तत्रकेशमुंडनस्यकृताकृतत्वात्पुनरुपनयनादेःप्रा
यश्चित्तात्मकत्वेनविहितस्यकालातिक्रमेप्रायश्चित्तावृत्तिभयादनुक्तकालत्वाच्च ॥ इ

तिमंडनमुंडननिर्णयः ॥ ॥ अथगुरुलघुमंगलनिर्णयः ॥ ॥ सारसमुच्चये ॥ चूडा
केशांतसीमंतविवाहोपनयनंबुधाः ॥ गुरुमंगलमित्याहुस्तद्वर्ज्यंलघुमंगलम् ॥ तच्चगु
रुमंगलाल्लघुमंगलंनिषिध्यते ॥ ज्योतिःशास्त्रे ॥ ज्येष्ठंकृत्वातुषण्मासंनकुर्याल्लघुमंग
लम् ॥ कुर्वंतिमुनयःकेचिदन्यस्मिन्नपिवत्सरइति ॥ तथाच ॥ मातृयज्ञक्रियापूर्वं
ज्येष्ठंकृत्वातुमंगलं ॥ ऋतुत्रयंपुनर्यावन्नकुर्याल्लघुमंगलं॥ मातृयज्ञोमातृपूजातस्याः
क्रियावृद्धिश्राद्धादिः ॥ तथाचचतुर्विंशतिमते ॥ तिस्रःपूज्याःपितुःपक्षेतिस्रोमाता
महेतथा ॥ इत्येतामातरःप्रोक्ताःपितुर्मातुःस्वसाष्टमी ॥ ब्राह्म्याद्यास्तुततःसप्तदुर्गा
क्षेत्रगणाधिपान् ॥ वृद्ध्यादौपूजयित्वातुपश्चान्नांदीमुखान्पितॄन् ॥ मातृपूर्वान्पितॄ
न्पूज्यततोमातामहानपि ॥ मातामहीततःपूज्यायुग्माभोज्याद्विजातयः ॥ एत
द्विधिपूर्वकंगुरुमंगलंकृत्वाषण्मासाभ्यंतरेलघुमंगलंनकार्यमित्युक्तंभवति ॥ मातृपू

द्विधिपूर्वकंगुरुमंगलकृत्य

पूर्वकर्मादिकंगुरुमंगलमित्युच्यते॥त
जादीनांचूडाकर्मादिषुप्राधान्येनविहितत्वाच्चूडाकर्मादिकंगुरुमंगलमित्युच्यते॥त
थाचगृह्यकारिकायाम् ॥ पुंसवनेचसीमंतचौलोपनयनेष्विह ॥विवाहेचानलाध्येयप्र
भृतिश्रौतकर्मसु ॥ इदंश्राद्धंप्रकुर्वीतबीजवृद्धिनिमित्तकम् ॥ अन्येषोडशसंस्कारेश्वा
वण्यादिष्वपीष्यतइति ॥ अत्रपुंसवनग्रहणात्सीमंतसाहचर्याच्चपुंसवनमपिगुरुमंग
लंभवति ॥ चौलातिदेशात्केशांतमपि ॥ अयंगुरुमंगलानंतरंलघुमंगलस्यानिषेधः
कालातिपन्नस्यैव ॥ नयथाकालप्राप्तस्य ॥ सिंहस्थगुरौगुरुशुक्रास्ताधिमासादिषु
चास्यविधानात् ॥ जातकर्मादेराशौचांतरप्राप्तावपिविधानाच्च ॥ तथाचज्योतिः
शास्त्रेउक्तम् ॥ सीमंतजातकादीनिप्राशनांतानिचक्रमात् ॥ कर्तव्यानिनदोषोस्तिपं
चाननगतेगुरौ ॥ वृद्धमनुः ॥ अग्न्याधेयंप्रतिष्ठांचयज्ञदानव्रतानिच ॥ वेदव्रतवृषो
त्सर्गचूडाकरणमेखलाः ॥ मांगल्यमभिषेकंचमलमासेविवर्जयेत् ॥ बाल्येवायदि

वावृद्धेशुक्रेचास्तमुपागते ॥ मलमासइवैतानिवर्जयेद्देवदर्शनमिति ॥ अत्रचूडाकरणादीनांवर्जनाच्छेषाणांनदोषइतिज्ञापितम् ॥ तथाचबृहस्पतिः ॥ यस्याःक्रियायाः संप्राप्तः कालोमासैर्दिनैरपि ॥ नतत्रमौढ्यदोषोस्तिअस्तोवागुरुशुक्रयोरिति॥आवश्यकत्वमाहाश्वलायनः॥ततोमृतेवापतितेसंन्यस्तेवाविदेशगे॥ तद्गोत्रजेनश्रेष्ठेनकार्याःपुंसवनादयइति ॥ अतःकालप्राप्तस्यजातकर्मादेरावश्यककर्तव्यत्वादयंदोषोन ॥ अयंचनिषेधःप्रायएककर्तृकस्येतिगम्यते॥ गुरुलघुमंगलयोर्भिन्नकर्तृकत्वेतुनदोषः ॥ वाक्यद्वयेऽपिज्येष्ठंकृत्वेतिउक्त्वा॥प्राप्त्यप्रदर्शनादेककर्तुःप्रतीयमानत्वाद्विशेषादर्शनाच्चाभिन्नवर्षादिष्वपिनदोषइतिप्रागुक्तमेवसमावर्तनसंज्ञकमिति ॥ एतद्दिगवलंबेनान्यदपिसुधीभिर्निर्णेतव्यम् ॥ इतिगुरुलघुमंगलनिर्णयः ॥ अथपरिवेत्रादिनिर्णयः ॥ तल्लक्षणमाहमनुः ॥ दाराग्निहोत्रसंयोगंकुरुतेयोऽग्रजेस्थिते ॥ परि

वेत्तासविज्ञेयःपरिवित्तिस्तुपूर्वजइति ॥ स्मृत्यंतरे ॥ ज्येष्ठायांयद्यनूढायांकन्यानोद्वा
ह्यतेऽनुजा॥ स्यादग्रेदिधिषुर्ज्ञेयापूर्वान्यादिधिषुःस्मृता॥ परिवेत्त्रादिस्वरूपकथनपूर्व
कंतत्प्रायश्चित्तमाहहारीतः ॥ ज्येष्ठेऽनिविष्टेकनीयान्निविशमानःपरिवेत्ताभवतिपूर्वः
परिवित्तिःपरिवेदिनीकन्यापरिदायीदातापरियष्टायाजकःतेसर्वेपतिताःसंवत्सरंप्रा
जापत्येनकृच्छ्रेणपावयेयुरिति॥एतत्कामतःपित्राद्यनुज्ञातोद्वाहविषयम् ॥अकामतः
पित्रादिदत्तोद्वाहेतुमानवतंत्रैमासिकम् ॥अज्ञानतःपित्राद्यदत्तोद्वाहेयाज्ञवल्कीयंव्रत
चतुष्टयम् ॥ उपपातकशुद्धिःस्यादेवंचांद्रायणेनवा ॥ पयसावापिमासेनपराकेणाथ
वापुनरिति ॥ एवमितिगोवधप्रायश्चित्तातिदेशः ॥ अज्ञानतःपित्रादिदत्तोद्वाहेतुय
मः ॥ कृच्छ्रद्वयंपरीवेत्ताकन्यायाःकृच्छ्रएवतु ॥ अतिकृच्छ्रंचरेद्दाता यष्टाचांद्राय
णंचरेदिति ॥ प्रायश्चित्तांतविशेषमाहवासिष्ठः ॥ परिवेदनःकृच्छ्रातिकृच्छ्रौचरित्वा

तस्मैदत्त्वापुनर्निविशेत्तांचैवोपयच्छेदिति ॥ परिवेदनइतिपरिवेत्तुरेवसंज्ञा ॥ तस्मै ज्येष्ठायब्रह्मचर्येतंभैक्ष्यामिवनिवेद्यपुनरुद्वहेत्कामित्युक्तेतामेवेतिव्याचष्टेविज्ञानेश्वरः ॥ तथाग्रदिधिषुपत्यादेरपिविशेषंवसिष्ठः ॥ अग्रेदिधिषुपतिःकृच्छ्रातिकृच्छ्रौद्वादशरात्रंचरित्वानिविशेततांचैवोपयच्छेतेति ॥ दिधिषुपतिःकृच्छ्रातिकृच्छ्रौचरित्वा तस्मैपुनर्निविशेदितिचरित्वाज्येष्ठायामन्येनोढायांपश्चात्तामेवोद्वहेत् ॥ तस्मैकनीयस्याःपूर्ववज्ज्येष्ठांदत्त्वाअन्यामुद्वहेतेतिव्याख्यातंपारिजातादौएवंनिर्णयति ॥ परिवेदनदोषस्यापवादमाहयमः॥पितृव्यपुत्रान्सापत्नान्परपुत्रांस्तथैवच ॥दाराग्निहोत्रधर्मेषुनदोषःपरिवेदिनइति ॥ परपुत्रादत्तकादयइतिपारिजातः ॥ सौदर्यविषयेपित्वाहकात्यायनः ॥ देशांतरस्थान्क्लीबांश्चतथाकुष्ठव्रणानपि ॥ वेश्यातिसक्तपतितशूद्रतुल्यातिरोगिणः॥ जडमूकांधबधिरकुब्जवामनखेलकान् ॥ अतिवृद्धानभा

यांश्चकृपिसक्तानपास्यच ॥ धनवृद्धिप्रसक्तांश्चकामतःकारिणस्तथा ॥ कुहका
न्मत्तचोरांश्चपरिवेत्तानदुष्यति ॥ खेलकोभग्नपादद्वयः ॥ अभार्यानैष्ठिकब्रह्मचा
रिणः ॥ कामतःकारिणोविवाहादिच्छायानिवृत्ताइतिव्याख्यातंपारिजाते ॥
देशांतरगतज्येष्ठस्यप्रतीक्षावधिमाहवसिष्ठः॥ अष्टौद्वादशवर्षाणिज्येष्ठभ्रातरमसंनि
विष्टमप्रतीक्षमाणःप्रायश्चित्तीभवतीति ॥ द्वादशेतुमुख्यःपक्षः ॥ द्वादशैवतुवर्षाणि
श्रेयान्धर्मार्थयोगतः ॥ न्याय्यःप्रतीक्ष्यतंभ्राताश्रूयमाणःपुनःपुनरिति ॥ अत्राप्यप
वादःकार्ष्णाजिनिः ॥ उन्मत्तःकिल्बिषीकुष्ठीपतितःक्लीबएववा ॥ राजयक्ष्मामया
वीचनन्याय्यंस्यात्प्रतीक्षितुमिति ॥ कन्याविषयेप्युक्तदोषापवादंगर्गः ॥ एकमा
तृप्रसूतानांकन्यानांपरिवेदने ॥ दोषःस्यात्सर्ववर्णेषुनदोषोभिन्नमातृष्विति ॥
वृद्धमनुः ॥ विवाहेनाधिकारेणज्येष्ठकन्यास्थितायदि ॥ तदानुज्ञांविनाचापिकनि

ष्ठामुद्वहेत्तदेति ॥ अन्यत्सर्वंपरिवेदनोक्तमनुसंध्येयामितिपारिजातः ॥ इतिपरिवे
त्रादिनिर्णयः ॥ ॥ अथविवाहेआशौचप्राप्तौतदपोह्यसद्यःशौचंचंद्रिकाकारआह ॥
॥ तत्रयाज्ञवल्क्यः ॥ दानेविवाहेयज्ञेचसंग्रामेदेशविप्लवे ॥ आपद्यपिचकष्टायां
सद्यःशौचंविधीयते ॥ दातुर्वरस्यकन्यायाः सद्यःशौचंविधीयतेइतिषट्त्रिंशन्मते ॥
विवाहोत्सवयज्ञेषुत्वंतरामृतसूतके ॥ परैरन्नंप्रदातव्यंभोक्तव्यंचद्विजोत्तमैः ॥ व्रत
यज्ञविवाहेषुश्राद्धहोमार्चनेजपे ॥ प्रारंभेसूतकंनस्यादनारंभेतुसूतकम् ॥ प्रारंभश्च
तेनैवोक्तः ॥ प्रारंभोवरणंयज्ञेसंकल्पोव्रतसत्रयोः ॥ नांदीमुखंविवाहादौश्राद्धेपाक
परिक्रियेति ॥ वरणंतुमधुपर्कांतिज्ञेयम् ॥ तथाचब्राह्मे ॥ गृहीतमधुपर्कस्ययजमा
नाच्चऋत्विजइत्युक्तेः ॥ एतच्चवरणमस्त्येव ॥ अवरणवत्स्वाधानेष्टिपशुबंधादिषु
तुस्वीयाद्यपदार्थप्रवर्तनमेवारंभः ॥ तथाचदर्शपूर्णमासयोरवृतस्यहोतुःसामिधेनी

५ पुप्रवृत्तस्याशौचाभावः ॥ कन्यायाःवरपितरंप्रतिदानमेवविवाहः ॥ वरंप्रतितुहोम
पाणिग्रहणादि ॥ प्रारब्धपाकेश्राद्धकर्तुः ॥ कृतनिमंत्रणेश्राद्धेतुश्राद्धभोक्तुरितिव्यव
स्येतिकालविवेचनकारादयः॥ शंकरभट्टकृतधर्मप्रकाशेतुतत्तत्स्मृतिषुपाकनिष्पत्ति
कृतसंकल्पितनिमंत्राणांत्रयाणामपिआशौचाभावनिमित्तत्वोक्तेर्निमित्तत्रयसमुच्च
यएवश्राद्धेनाशौचंतथैवशिष्टसमाचारादित्युक्तम्॥ मुहूर्तांतरालाभेसामग्र्यांकृतायां
सूतकिनोप्यधिकारोपायमाहपारिजातेविष्णुः ॥ अनारब्धविशुद्ध्यर्थंकूष्मांडैर्जुहु
याद्घृतम्॥ गांदद्यात्पंचगव्याशीततःशुध्यतिसूतकीति ॥ ततःशुध्यतीतिपुनरुक्ति
र्विवाहाद्युपयोगिपाकपरिवेषणादावपिशुद्धिज्ञापनार्था ॥ गांपयस्विनींदद्यात् ॥
संकटेसमनुप्राप्तेसूतकेसमुपस्थिते ॥ कूष्मांडीभिर्घृतंहुत्वागांचदद्यात्पयस्विनीम् ॥
चूडोपनयनोद्वाहप्रतिष्ठादिकमाचरेत् ॥ यदैवसूतकप्राप्तिस्तदैवाभ्युदयक्रियेतिसं

ग्रहोक्तेः ॥ स्मृतिकौस्तुभेचौलप्रसंगेतुआरंभोत्तरंसूतकेप्राप्तेविशेषः ॥ संग्रहेइत्यु
क्त्वाकूष्मांडीभिर्घृतंहुत्वेतिसंग्रहवाक्यमुपन्यस्तम्।एवंशुद्धिपूर्वकंविवाहाद्यनुष्ठाने
तदंगत्वेनसंकल्पितान्नभोजनेनदोषइतिबृहस्पतिनोक्तम्।विवाहोत्सवयज्ञेषुत्वंतरामृ
तसूतके ॥ पूर्वसंकल्पितान्नेननदोषःपरिकीर्तितइति ॥ मृतसूतकमध्येविवाहाद्यनु
ष्ठानेउक्तशुद्धिपूर्वकमारब्धेइत्यर्थः ॥ नांदीश्राद्धोत्तरंसूतकादौविवाहारंभोत्तरमपि
संकल्पितान्नेनैवविशेषइतिषट्त्रिंशन्मते ॥ पूर्वार्धंतुपूर्ववत् ॥ परैरन्नंप्रदातव्यंभो
क्तव्यंचद्विजोत्तमैरिति ॥ विवाहादिमध्येसूतकादिप्राप्तावित्यर्थः ॥ पूर्वसंकल्पिता
न्नभोजनसमयेसूतकादौतुविशेषस्तत्रैव ॥ भुंजानेषुतुविप्रेषुत्वंतरामृतसूतके ॥अन्य
गेहोदकाचांताःसर्वेतेशुचयःस्मृताइति ॥ भोक्तृभिर्भुक्तशेषस्त्याज्यः ॥ पक्वशेषः
सूतकिभिर्भोक्तव्यइत्याशयः ॥ ॥ अथविवाहेवधूवरजननीरजोदोषनिर्णयः ॥

वधूवरान्यतरयोर्जननीचेद्रजस्वला ॥ तस्याःशुद्धेःपरंकार्यंमांगल्यंमनुरब्रवीत् ॥
॥ १ ॥ माधवीये ॥ प्रारंभात्प्राग्विवाहस्यमातायदिरजस्वला ॥ निवृत्तिस्तस्यकर्त
व्यासहत्वश्रुतिचोदनात् ॥ १ ॥ प्रारंभात्प्रागितिनांदीश्राद्धात्प्रागितिज्ञेयम् ॥
नांदीमुखंविवाहादावित्यादिनातस्यैवप्रारंभः ॥ वृद्धमनुः ॥ विवाहव्रतचूडासुमा
तायदिरजस्वला ॥ तदानमंगलंकार्यंशुद्धौकार्यंशुभेप्सुभिः ॥ मेधातिथिः ॥ चौले
चव्रतबंधेचविवाहेयज्ञकर्मणि ॥ भार्यारजस्वलायस्यप्रायस्तस्यनशोभनम् ॥ गर्गः॥
यस्योद्वाहादिमांगल्येमातायदिरजस्वला ॥ तदानतत्प्रकर्तव्यमायुःक्षयकरंयतः॥
बृहस्पतिः ॥ वैधव्यंचविवाहेस्याज्जडत्वंव्रतबंधने ॥ चूडायांचशिशोर्मृत्युर्विघ्नोया
त्राप्रवेशयोः ॥ रजोदर्शनस्यनांदीश्राद्धोत्तरमुत्पत्तौततःपूर्वमुत्पत्तावपिमुहूर्तांतरा
लाभेश्रीपूजनादिकांशांतिकृत्वातदेवचौलादिकार्यम् ॥ यथाकारिकानिबंधे ॥ सूति

कोदक्ययोःशुद्ध्यैगांदद्याद्धोमपूर्वकम्॥ प्रातेकर्मणिशुद्धास्यादितरास्मिन्नशुध्यति॥
अलाभेसुमुहूर्तस्यरजोदोपेह्युपस्थिते ॥ श्रियंसंपूज्यतत्कुर्याद्वृत्रहत्याभयंकरीम् ॥
हैमींमापमितांपद्मांश्रीसूक्तविधिनाचरेत् ॥ प्रत्यृचंपायसंहुत्वाऽभिपिच्यशुभमाचरे
त् ॥श्लोकभेदेनप्रतिपदोक्तारंभस्यमुहूर्तांतरालभस्यश्रवणान्नपरस्परसापेक्षत्वम् ॥
रजोदर्शनादिसंभावनायांनांदीश्राद्धस्यापकृष्यानुष्ठानेप्यवधिरुक्तःप्रयोगरत्ने॥एक
विंशत्यहर्यज्ञेविवाहेदशवासराः ॥ त्रिपट्चौलोपनयनेनांदीश्राद्धंविधीयते ॥ अथ क
न्यारजोदर्शनेनिर्णयः ॥ विवाहात्पूर्वकन्यारजोदर्शनेजातेविवाहयोग्यतासिद्ध्यर्थ
मुपायमाहाश्वलायनः ॥ पिताऋतून्स्वपुत्र्यास्तुगणयेदादितःसुधीः ॥ दानावधिगृहे
यत्नात्पालयेच्चरजोवतीं॥दद्यात्तदृतुसंख्यागाःशक्तःकन्यापितायदि ॥ दातव्यैकापि
यत्नेनदानेतस्यायथाविधि ॥ दद्याद्वाब्राह्मणेप्वन्नमतिनिःस्वःसदक्षिणं ॥ तदतीतर्तु

संख्येपुवरायप्रतिपादयेत् ॥ उपोष्यत्रिदिनंकन्यारात्रौपीत्वागवांपयः ॥अदृष्टरजस
द्द्यात्कन्यायैरत्नभूषणं॥तामुद्वहन्वरश्चापिकूष्मांडैर्जुहुयाद्घृतमितिविष्णुः ॥ यद्देवे
तिचऋक्सूक्तंकूष्मांडंपरिकीर्तितम्॥नवावृत्त्याहुनेदाज्यंहोमःकूष्मांडिकीर्तितः ॥त
स्याःकन्यायादानेकर्तव्येयथाविधिसुवर्णशृंगादिगोदानविधिनेत्यर्थः । वरायेतिउ
क्तप्रकाराणामन्यतमेनदातुःकन्यादानेयोग्यताभवतीत्यर्थः ।उपोष्येतिश्लोकेनदृष्ट
रजस्ककन्यायाउपवासत्रयांतेगव्यपयःपानपूर्वकमदृष्टरजसेकुमार्यैरत्नभूषणदा
नेनविवाहयोग्यताउच्यते॥ तामुद्वहन्नितिवरस्यकूष्मांडहोमेनतदुद्वाहयोग्यतेतिबो
द्धव्यम्॥अथविवाहहोमकालेकन्याऋतुमतीचेत्तत्रयज्ञपार्श्वे ॥ विवाहविहितेतंत्रेहो
मकालउपस्थिते ॥ कन्यामृतुमतींदृष्ट्वाकथंकुर्वंतियाज्ञिकाः ॥ स्नापयित्वातुतांक
न्यामर्चयित्वायथाविधि ॥ युंजानाज्याहुतिंहुत्वाततःकर्मणियोजयेत् ॥ अन्यच्च ॥

युंजानःप्रथमंमंत्रैरष्टाविंशतिसंख्यया॥ आज्याहुतिंचजुहुयाद्गांचदद्यात्पयस्विनीम्
॥ यद्वा ॥ स्मृत्यर्थसारे ॥ विवाहहोमेप्रक्रांतेयदिकन्यारजस्वला ॥ त्रिरात्रंदंपती
स्यातांपृथक्छय्यासनाशिनौ ॥ चतुर्थेहनिसंस्नातौतस्मिन्नग्नौयथाविधि ॥ विवा
हहोमंकुर्वीतइत्यादिस्मृतिसंग्रहइति ॥ ॥ अथप्रतिकूलनिर्णयः ॥ कृष्णभट्टीये
॥ वधूवरार्थेघटितेसुनिश्चितेवरस्यगेहेप्यथकन्यकायाः ॥ म्रियेतकश्चिन्मनुजोथ
नारीतदानकुर्युःखलुमंडनंते ॥ मनुः ॥ वाग्दानानंतरंयत्रउभयस्यकुलेषुच ॥ त्र्य
ब्दोनबालमरणेप्रतिकूलंनविद्यते ॥ स्मृतिरत्नावल्याम् ॥ ऊनद्विवार्षिकेप्रेतेनतस्यप्र
तिकूलता ॥ शांतिःस्याच्छुभदानॄणांकूष्मांडगणहोमतः ॥ वाङ्निश्चयेकृतेपश्चा
त्पितरौनिधनंगतौ ॥ तयोस्तत्प्रतिकूलंस्यान्नान्येषांतुकदाचनेतिवृद्धवसिष्ठः ॥ वर
वध्वोःपितामातापितृव्यश्चसहोदरः ॥ एतेषांप्रतिकूलंस्यान्महाविघ्नप्रदंभवेत् ॥ पि

तापितामहश्चैवमाताचैवपितामही ॥ पितृव्यस्त्रीसुतोभ्राताभगिनीवाविवाहिता ॥
एभिरेवविपन्नैश्चप्रतिकूलंबुधैःस्मृतम् ॥ अन्यैरपिविपन्नैस्तुकेचिदूचुर्नतद्भवेदिति ॥
मांडव्यः ॥ वाग्दानानंतरंमातापिताभ्राताविपद्यते ॥ विवाहोनैवकर्तव्यः स्ववंशहि
तमिच्छतेति ॥ ॥अथसंकटेप्रवृत्तिप्रकारमाहमेधातिथिः ॥ ॥ वाग्दानानंतरंय
त्रकुलयोःकस्यचिन्मृतिः ॥ ततःसंवत्सरादूर्ध्वंविवाहः शुभदोभवेत् ॥ पुरुषत्रयप
र्यंतंप्रतिकूलंस्वगोत्रिणाम् ॥ प्रवेशान्निर्गमस्तद्वत्तथामंडनमुंडने ॥ प्रेतकर्माण्यनिर्व
र्त्यचरेन्नाभ्युदयक्रियाम् ॥ आचतुर्थंततः पुंसिपंचमेशुभदंभवेदिति ॥ स्मृतिरत्नाव
ल्याम् ॥ पितुरब्दमिहाशौचंतदर्धंमातुरेवच ॥ मासत्रयंतुभार्यायास्तदर्धंभ्रातृपुत्रयोः
॥ अन्येषांतुसपिंडानामाशौचंमाससंमितम् ॥ तदंतेशांतिकंकृत्वाततोलग्नंविधीयत
इति ॥ ज्योतिःप्रकाशे ॥ प्रतिकूलेपिकर्तव्योविवाहोमासमंतरा ॥ शांतिंविधायगां

युंजानःप्रथमंमंत्रैरष्टाविंशतिसंख्यया॥ आज्याहुतिंचजुहुयाद्गांचदद्यात्पयस्विनीम् ॥ यद्वा ॥ स्मृत्यर्थसारे ॥ विवाहहोमेप्रक्रांतेयदिकन्यारजस्वला ॥ त्रिरात्रंदंपती स्यातांपृथक्छय्यासनाशिनौ ॥ चतुर्थेहनिसंस्नातौतस्मिन्नग्नौयथाविधि ॥ विवाहहोमंकुर्वीतइत्यादिस्मृतिसंग्रहइति ॥ ॥ अथप्रतिकूलनिर्णयः ॥ कृष्णभट्टीये ॥ वधूवरार्थेघटितेसुनिश्चितेवरस्यगेहेप्यथकन्यकायाः ॥ म्रियेतकश्चिन्मनुजोथनारीतदानकुर्युःखलुमंडनंते ॥ मनुः ॥ वाग्दानानंतरंयत्रउभयस्यकुलेषुच ॥ त्र्यब्दोनबालमरणेप्रतिकूलंनविद्यते ॥ स्मृतिरत्नावल्याम् ॥ ऊनद्विवार्षिकेप्रेतेनतस्यप्रतिकूलता ॥ शांतिःस्याच्छुभदानॄणांकूष्मांडगणहोमतः ॥ वाङ्निश्चयेकृतेपश्चात्पितरौनिधनंगतौ ॥ तयोस्तत्प्रतिकूलंस्यान्नान्येषांतुकदाचनेतिवृद्धवसिष्ठः ॥ वरवध्वोःपितामातापितृव्यश्चसहोदरः ॥ एतेषांप्रतिकूलंस्यान्महाविघ्नप्रदंभवेत् ॥ पि

ता॥पितामहश्चैवमाताचैवपितामही ॥ पितृव्यस्त्रीसुतोभ्राताभगिनीवाविवाहिता ॥
एभिरेवविपन्नैश्चप्रतिकूलंबुधैःस्मृतम् ॥ अन्यैरपिविपन्नैस्तुकेचिदूचुर्नतद्भवेदिति ॥
मांडव्यः ॥ वाग्दानानंतरंमातापिताभ्राताविपद्यते ॥ विवाहोनैवकर्तव्यः स्ववंशहि
तमिच्छतेति ॥ ॥अथसंकटेप्रवृत्तिप्रकारमाहमेधातिथिः ॥ ॥ वाग्दानानंतरंय
त्रकुलयोःकस्यचिन्मृतिः ॥ ततःसंवत्सरादूर्ध्वंविवाहः शुभदोभवेत् ॥ पुरुषत्रयप
र्यंतंप्रतिकूलंस्वगोत्रिणाम् ॥ प्रवेशान्निर्गमस्तद्वत्तथामंडनमुंडने ॥ प्रेतकर्माण्यनिर्व
त्यचरेन्नाभ्युदयक्रियाम् ॥ आचतुर्थंततः पुंसिपंचमेशुभदंभवेदिति ॥ स्मृतिरत्नाव
ल्याम्॥ पितुरब्दमिहाशौचंतदर्धमातुरेवच॥मासत्रयंतुभार्यायास्तदर्धंभ्रातृपुत्रयोः
॥ अन्येषांतुसपिंडानामाशौचंमाससंमितम् ॥ तदंतेशांतिकंकृत्वाततोलग्नंविधीयत
इति ॥ ज्योतिःप्रकाशे ॥ प्रतिकूलेपिकर्तव्योविवाहोमाससमंतरा ॥ शांतिंविधायगांद

त्सं वाग्दानादिचरेत्पुनरिति ॥ स्मृत्यंतरे ॥ प्रतिकूलेपिकर्तव्यंकेप्याहुर्बहुसंप्लवे ॥ प्रतिकूलेसपिंडस्यमासमेकंविवर्जयेत् ॥ विवाहस्तुततःपश्चात्तयोरेवविधीयतइति॥ ज्योतिःसागरे ॥ दुर्भिक्षेराष्ट्रभंगेचपित्रोर्वाप्राणसंशये ॥ प्रौढायामपिकन्यायांनानुकूलंप्रतीक्षतइति ॥ अन्यत्रापि ॥ दीर्घरोगाभिभूतस्यदूरदेशस्थितस्यच ॥ उदासीनस्थितस्यापिप्रतिकूलंनविद्यते ॥ संकटेसमनुप्राप्तेयाज्ञवल्क्येनयोगिना ॥ शांतिरुक्तागणेशस्यकृत्वातांशुभमाचरेत् ॥ अकृत्वाशांतिकंयस्तुनिषिद्धेसतिदारुणे ॥ प्रकरोतिशुभंकर्मविघ्नस्तस्यपदेपदे ॥ वृद्धवसिष्ठः ॥ प्रतिकूलेतुसंप्राप्तेविवाहंनैवकारयेत् ॥ अंतेदोषविनाशायकुर्याच्छांतिमिमांशुभाम् ॥श्रियैजातइतिश्रियम् ॥ इदंविष्णुरितिविष्णुम् ॥ गौरीर्मिमायेतिगौरीम् ॥ त्र्यंबकमितित्र्यंबकम् ॥ परंमृत्योरितियमम् ॥ पूजयित्वातिलाज्यंचहुनेदष्टोत्तरंशतम् ॥ ॐ भूःस्वाहामृत्युर्न

र्यतांस्तुपायैसुखंवर्धंतांस्वाहा ॥ ततोहोमंसमाप्य गोदक्षिणाभव
तिचंद्रिकायाम् ॥ कृतेवाङ्निश्चयेपश्चान्मृत्युर्भवतिगोत्रिणः॥ तदानमंगलंकार्यंनाशु
वैधव्यदंध्रुवम् ॥ वाग्दानानंतरंयत्रकुलयोःकस्यचिन्मृतिः ॥ तत्रोद्वाहोनैवकार्यः
स्ववंशक्षयदोपकृदिति ॥ अत्रयद्यपिम्रियेतकस्यचिदिति मृत्युर्भवति कस्यचि
दितिचाविशेषेणोक्तम् ॥ तथापिपितामहादीनामपिमरणस्यप्रतिकूलदोषनिमित्त
त्वेनकचिदकीर्तनादविवाहितायाभगिन्याइतिविवाहितायामरणस्यतथात्वानुक्तेर्मे
धातिथिवाक्येस्वगोत्रिणामितिचंद्रिकावाक्येमर्त्यस्यगोत्रिणइतिचकीर्तनादूध्वाव
रस्यवासगोत्रसपिंडेपुत्रिपुरुषांतर्गतेमर्त्येमृतेप्रतिकूलदोषइतिमंतव्यम् ॥स्त्रीत्त्ववरस्य
द्वितीयादिविवाहसमयेपूर्वोढासुतास्तस्यांपूर्वोत्पन्नः एतत्पौत्रोपलक्षणम् ॥ एवंपितृ
व्यग्रहणंतत्पुत्रस्यएवंवरमारभ्यजनकत्रिपुरुषीकूटस्थमारभ्यसंतानभेदेचात्रिपुरुषी

॥ वधूवरयोःसमानगृहेतन्मरणेकंचित्कालंप्रतीक्ष्यैवविवाहइति ॥ त
यादिशब्दैर्बोध्यते ॥ तयोस्तत्प्रतिकूलंस्यादितिकालप्रतीक्षाशांतिभ्यामस
दोषःद्वयोर्युगपन्मरणजइत्यर्थः ॥ अतएवोक्तंनान्येषांतुकदाचनेति॥अन्ये
डानांतयोरप्येकैकमरणजस्तुसमाधेयइतिआशयः ॥ वृद्धवसिष्ठवाक्येचतु
मरणस्यमहाविघ्नकरत्वकथनेतत्रप्रतीक्षासहिताकेवलंवाविनायकशांतिरितिक
थनार्थम्॥ अतएवतद्विधिवाक्यशेषेणशांत्यकरणेपदेपदेइतिविघ्नस्यमहत्त्वंप्रदर्शितं
॥ एभिरेवाविपन्नैरितिकालप्रतीक्षासहितायाः श्रीपूजनादिशांतेर्निमित्तमेतन्मरणमे
वेत्याशयः ॥ अतएवमांडव्यवाक्येनैवकर्तव्योनिमित्तान्निमित्तानंतरामितिव्याख्ये
यम् ॥ इतिप्रतिकूलनिर्णयः ॥ अथचूडोपनयनोद्वाहानांप्रारंभोत्तरंमुहूर्तांतरालाभेज
ननाशौचपातेसंकटवशात्प्राप्तकर्मकरणेतच्छुद्धयर्थंप्रायश्चित्तीभूतमार्तंडानुसारी

कूष्मांडीहोमप्रयोगः ॥   ॥ कृतस्नानादिर्यजमानःपत्न्यासंस्कार्येणचसहपीठादा
वुपविश्याचम्य अस्यामुकसंस्कार्यस्यजननाशौचमध्येसंकटवशेनअमुकसंस्कारं
कर्तुंकूष्मांडमंत्रैराज्यहोमंपयस्विनीगोदानंतन्निष्क्रयंवापंचगव्यप्राशनंचकरिष्ये
इति ॥ तत्रादौनिर्विघ्नतार्थंगणपतिपूजनंस्वस्तिवाचनमपिकुर्वंति॥ कूष्मांडहोमंकर्तुं
मस्मिन्स्थंडिलेपंचभूसंस्कारपूर्वकं[1]विटनामानमग्निंप्रतिष्ठाप्यसंपूज्य ॥तत्रदेवताभि
ध्यानम्॥ तत्रप्रजापतिमिंद्रमग्निंसोमम्॥प्रधानमग्निंवायुंसूर्यंकूष्मांडमंत्रैः ॥ अग्निंवा
युंसूर्यमग्नीवरुणौअग्नीवरुणौमग्निंवरुणंसवितारंविष्णुंविश्वान्देवान्मरुतःस्वर्कान्व
रुणमादित्यमदितिंप्रजापतिमग्निंस्विष्टकृतमेताअंगप्रधानार्थादेवताःआज्येनास्मि
न्कर्मण्यहंयक्ष्ये ॥ ततोदक्षिणतोब्रह्मासनादिआज्यभागांतंकृत्वा ॥ नात्रचरुः ॥ कू

१ कूष्मांडहोमस्य प्रायश्चित्तत्वात् ॥

ादेवहेडनंदेवासश्चकृमावयम् ॥ अग्निर्मातस्मादेनंसो
॥ १ ॥ इदमग्नयेनमम ॥ ॐ यदिदिवायदिनक्तमेनांᳬ
युर्मातस्मादेनंसोविश्वान्मुञ्चत्वꣳहसठं स्वाहा ॥ २ ॥ इदंवा
द्यदिस्वप्नऽएनांᳬसिचकृमावयम् ॥ सूर्योमातस्मादेनंसोविश्वा
हा ॥ ३ ॥ इदंसूर्यायनमम ॥ ततोभूराद्याःस्विष्टकृदंतादशाहुत
ः संस्रवप्राशनादिप्रणीताविमोकांतंहोमशेषंसमाप्य ॥ ततःपयास्विनीगो
नम्॥प्रतिग्रहीतृब्राह्मणपूजनम् ॥ गांवस्त्रालंकारादिभिःसंपूज्य ॥ दानमंत्रः ॥ ग
वामंगेपुतिष्ठंतीति ॥ इमांगांपयास्विनींयथाशक्त्यलंकृतांजननाशौचदोषनिरसना
र्थंकूष्मांडीप्रायाश्चित्तहोमसांगतासिद्ध्यर्थंप्राप्तकर्मकरणेअधिकारार्थंचअमुकशर्म

णेब्राह्मणायतुभ्यमहंसंप्रददे ॥ दानसांगता० इमांदक्षिणां० अथवागोनिष्क्रयीभूत
निष्कार्धपादंवासुवर्णमूल्यरजतद्रव्यंसदक्षिणाकंतुभ्यमहं० ततोविधिवत्पंचगव्यंकृ
त्वा॥यत्त्वगस्थिगतंपापंदेहेतिष्ठतिमामके ॥प्राशनात्पंचगव्यस्यदहत्यग्निरिवेंधनमि
तिपठितमंत्रपूर्वकम्॥ॐ इत्यनेनप्राशयेत् ॥ यथाशक्तिब्राह्मणभोजनसंकल्पः ॥ ब्रा
ह्मणान्संपूज्यतैराशिषोगृहीत्वाअग्निंविसृज्य ॥ अनेनकृतेनकर्मणाश्रीपरमेश्वरःप्री
यताम् ॥ इतिसंस्कारभास्करेकूष्मांडीहोमप्रयोगः ॥ अथविवाहहोमकालेकन्याऋ
तुमतीचेत्तत्रहोमप्रयोगः ॥ कन्यासुस्नाताशुभासनेउपविश्य ॥ ऋतुदोषविनाशार्थं
प्राप्तकर्मणियोग्यतासिद्ध्यर्थंयुंजानहवनंपयस्विनीगोदानंपयःप्राशनंचकरिष्ये॥नि
र्विघ्नतासिद्ध्यर्थंगणेशंसंपूज्य ॥युंजानहोमंकर्तुमहमस्मिन्स्थंडिलेपंचभूसंस्कारपूर्वं
कंविघ्ननामानमग्निंप्रतिष्ठाप्यसंपूज्य ॥ दक्षिणतोब्रह्मासनाद्याज्यभागांतेनात्रचरुः ॥

ष्मांडहोममंत्राः ॥ ॐ यद्देवादेवहेडनंदेवांसश्चकृमावयम् ॥ अग्निर्मातस्मादेनसो
विश्वान्मुञ्चत्वठंहंसःस्वाहा ॥ १ ॥ इदमग्नयेनमम ॥ ॐ यदिदिवायदिनक्तमेनांछं
सिचकृमावयम् ॥ वायुर्मातस्मादेनंसोविश्वान्मुञ्चत्वंहंसठं स्वाहा ॥ २ ॥ इदंवा
यवे० ॐ यदिजाग्रद्यदिस्वप्नऽएनांछंसिचकृमावयम् ॥ सूर्यौमातस्मादेनंसोविश्वा
न्मुञ्चत्वठंहंसःस्वाहा ॥ ३ ॥ इदंसूर्यायनमम ॥ ततोभूराद्याःस्विष्टकृदंतादशाहुत
यः ॥ ततः संस्रवप्राशनादिप्रणीताविमोकांतंहोमशेषंसमाप्य ॥ ततःपयस्विनीगो
दानम्॥प्रतिग्रहीतृब्राह्मणपूजनम् ॥ गांवस्त्रालंकारादिभिःसंपूज्य ॥ दानमंत्रः ॥ ग
वामंगेषुतिष्ठंतीति ॥ इमांगांपयस्विनींयथाशक्त्यलंकृतांजननाशौचदोषनिरसना
र्थंकूष्मांडीप्रायश्चित्तहोमसांगतासिद्ध्यर्थंप्राप्तकर्मकरणेअधिकारार्थंचअमुकशर्म

णेब्राह्मणायतुभ्यमहंसंप्रददे ॥ दानसांगता॰ इमांदक्षिणां॰ अथवागोनिष्क्रयीभूतं
निष्कार्धंपादंवासुवर्णमूल्यरजतद्रव्यंसदक्षिणाकंतुभ्यमहं॰ततोविधिवत्पंचगव्यंकृ
त्वा॥यत्त्वगस्थिगतंपापंदेहेतिष्ठतिमामके ॥प्राशनात्पंचगव्यस्यदहत्वग्निरिवेंधनमि
तिपठितमंत्रपूर्वकम्॥ॐ इत्यनेनप्राशयेत् ॥ यथाशक्तिब्राह्मणभोजनसंकल्पः ॥ ब्रा
ह्मणान्संपूज्यतैराशिषोगृहीत्वाअग्निंविसृज्य ॥ अनेनकृतेनकर्मणाश्रीपरमेश्वरःप्री
यताम् ॥ इतिसंस्कारभास्करेकूष्मांडीहोमप्रयोगः ॥ अथविवाहहोमकालेकन्याऋ
तुमतीचेत्तत्रहोमप्रयोगः ॥ कन्यासुस्नाताशुभासनेउपविश्य ॥ ऋतुदोषविनाशार्थं
प्राप्तकर्मणियोग्यतासिद्ध्यर्थंयुंजानहवनंपयस्विनीगोदानंपयःप्राशनंचकरिष्ये॥नि
र्विघ्नतासिद्ध्यर्थंगणेशंसंपूज्य ॥युंजानहोमंकर्तुमहमस्मिन्स्थंडिलेपंचभूसंस्कारपूर्वं
कंविटनामानमग्निंप्रतिष्ठाप्यसंपूज्य ॥ दक्षिणतोब्रह्मासनाद्याज्यभागांतेनात्रचरुः ॥

युंजानःप्रथमं ॥ युंजतेमनइतिऋग्भ्यांचतुर्दशावृत्त्याष्टाविंशत्याहुतीराज्येनहुत्वा॥ तौचमंत्रौ ॥ ॐ युञ्जानःप्रथमंमनस्तत्त्वायसविताधियः ॥ अग्निज्योतिर्निचाय्यपृथिव्याऽअध्याभरत्स्वाहा ॥ इदंसवित्रेनमम ॥ १ ॥ युञ्जतेमनउतयुञ्जतेधियोविप्राविप्रस्यबृहतोविपश्चितः ॥ विहोत्रादधेवयुनाविदेकइन्महीदेवस्यसवितुःपरिष्टुतिःस्वाहा ॥ १ ॥ इदंसवित्रेनमम ॥ ततोभूराद्याःस्विष्टकृदंतादशाहुतयः ॥ संस्रवप्राशनादिप्रणीताविमोकांतहोमशेषंसमाप्य ॥ ततःपयस्विनींगांदद्यात् ॥ गांवस्त्रालंकारादिभिःसंपूज्य ॥ प्रतिग्रहीतृब्राह्मणंसंपूज्य ॥ दानमंत्रः ॥ गवामंगेषुतिष्ठंति भुवनानिचतुर्दश ॥ यस्मात्तस्माच्छिवंमेस्यादिहलोकेपरत्रच ॥ इमांगांपयस्विनीं यथाशक्त्यलंकृतांमृतुदोषनिरासार्थंयुञ्जानप्रायश्चित्तहोमासिद्ध्यर्थंप्राप्तकर्मकरणेअ

धिकारार्थंचब्राह्मणायतुभ्यमहंसंप्रददे॥ दानसांगतासिद्ध्यर्थमिमांदक्षिणांतुभ्यमहं
संप्रददे ॥ अथवागोनिष्क्रयीभूतंनिष्कंनिष्कार्धंवासुवर्णमूल्यरजतद्रव्यंसदक्षिणा
कंतुभ्यमहंसंप्रददे ॥ ततःपयःप्राशनम् ॥ कामधेनुसमुद्भूतंघृतबीजंशशिप्रभम् ॥ त
स्यप्राशनमात्रेणरजोदोषोविनश्यतु ॥ इदंरजोदोषनिवृत्त्यर्थंत्रिदिनंपयःप्राश्यम् ॥
अग्निंविसृजेत् ॥ इतियुञ्जानहोमविधिः ॥ ॥ अथवधूवरमातृरजःप्राप्तौनांदीश्राद्धो
त्तरंमुहूर्तांतरालाभेसंकटेप्राप्तकर्माधिकारार्थंश्रीशांतिकरणेप्रयोगः ॥ आचम्यदे
शकालौसंकीर्त्यअस्यसंस्कार्यस्यविवाहादिमंगलमध्येअस्मत्पत्न्यारजउत्पन्नदोष
निरासार्थंसकलारिष्टशांत्यर्थंसंस्कार्यस्यबह्वायुष्यप्राप्त्यर्थंश्रीशांतिंकरिष्ये ॥ त
दंगत्वेनगणपतिपूजनंस्वास्तिवाचनंकृत्वाआचार्यंवृत्वास्थंडिलेपंचभूसंस्कारपूर्वकं
वरदनामानमग्निंप्रतिष्ठाप्यसंपूज्य॥तत्पुरतःभद्रपीठेतंडुलाष्टदलंविरच्यतदुपरिकल

शंसंस्थाप्योपरिपूर्णपात्रंनिधायवस्त्रयुग्मेनसंवेष्ट्यतदुपरिअग्न्युत्तारणप्राणप्रतिष्ठापू
र्वकंस्वर्णमयींश्रीमूर्तिंप्रतिष्ठाप्य ॥ श्रीसूक्तेनषोडशोपचारैःसंपूज्यप्रार्थयेत् ॥ म
हालक्ष्मिनमस्तुभ्यंसहस्रकरमंडिते ॥ आयुःश्रीमंगलंदेहिरजोदोषंनिवारयेति ॥ द
क्षिणतोब्रह्मासनाद्याज्यभागांतंकृत्वापंचदशर्चाश्रीसूक्तेनप्रत्यृचंतिलाज्यपायसहो
मंकृत्वा ॥ भूरादिस्विष्टकृदंतादशाहुतीर्हुत्वाज्येन ॥ ततःसंस्रवप्राशनादिप्रणीतावि
मोकांतंहोमशेषंसमाप्य ॥ गवामंगेष्वितिगांवातन्निष्क्रयद्रव्यंदत्त्वा ॥ ऐंद्रवारुण
पावमानीयमंत्रैरंगसूक्तैरभिषेकमंत्रैश्चसंस्कार्येणसहाभिषिंच्य ॥ प्रतिमामाचार्या
यदत्वादक्षिणांदत्वाविप्राशिषोगृहीत्वाब्राह्मणभोजनसंकल्पंकृत्वाप्रतिमाग्निंविसृ-
ज्य ॥ यस्यस्मृत्येतिनत्वाकर्मसंपूर्णतांवाचयेदितिसंस्कारभास्करेश्रीशांतिप्रयो
गः ॥ अथविघ्नपरिहारायविनायकशांतिरुच्यते ॥ ॥ तत्रकालः ॥ विष्णुधर्मे ॥

हस्तपुष्याश्वयुक्सौम्येवैष्णवेचोत्तरात्रये ॥ नक्षत्रेचमुहूर्तेचमैत्रेवाब्रह्मदैवते ॥ शु
क्लपक्षेचतुर्थ्यांचवासरेधिषणस्यच ॥ विघ्नस्यपरिहारार्थंशांतिंकुर्याद्विनायकीमिति
॥ अथविनायकशांतिसंभाराः ॥ सिद्धार्थाः ॥ गोघृतम् ॥ सर्वौषध्यः ॥ प्रियंगुः ॥
नागकेशरम् ॥ चंदनम् ॥ अगरु ॥ कर्पूरः॥ कस्तूरी ॥ सप्तमृदः ॥ अश्वस्थानात् ॥
गजस्थानात् ॥ वल्मीकात् ॥ सरित्संगमात् ॥ अशोष्यह्रदात् ॥ राजद्वारात् ॥
गोगोष्ठात् ॥७॥ गोरोचनम् ॥ चंदनम् ॥ कुंकुमम् ॥ अगरुप्रभृतयोगंधाः ॥ गुग्गु
लः ॥ अव्रणाश्चत्वारःकुंभाः ॥ आनडुहंरोहितचर्म ॥ भद्रासनम् ॥ श्रीपर्णिपीठम् ॥
चूतादिपंचपल्लवाः ॥ चतस्रःस्रजः अहतवस्त्राणि ॥ श्वेतवस्त्रम् ॥ सार्षपतैलम् ॥
औदुंबरवृक्षोद्भवःस्रुवः॥ शूर्पम् ॥ सकृत्फलीकृतास्तंडुलाः ॥ तिलपिष्टम् ॥ तिलपिष्ट
मिश्रितौदनः ॥ शूद्रवर्णे ॥ पक्वापक्वंमांसम् ॥ पक्वापक्वाश्चमत्स्याः ॥ द्विजवर्णेमा

पपिष्टमयंमत्स्यमांसंच ॥ चित्रविचित्राणिपुष्पाणि ॥ सुगंधिद्रव्याणि ॥ शूद्रवर्णे ॥ त्रिविधासुरा ॥ गौडी ॥ पैष्टी ॥ माध्वीच ॥ द्विजवर्णे ॥ पयोगुडलवणमिश्रगौडी ॥ पयोलवणमाषपिष्टमिश्रपैष्टी ॥ पयोमधुलवणमिश्रमाध्वी ॥ मूलकः ॥ कंदाकारोभक्ष्यइत्यर्थः ॥ पूरिकाः ॥ अपूपाः ॥ ३ ॥ स्नेहपक्वगोधूमविकारइत्यर्थः ॥ उंडेरकस्रजः ॥ ३ ॥ माषपिष्टदामयापोतास्रजइत्यर्थः ॥ दध्योदनम् ॥ पायसम् ॥ गुडमिश्रशाल्यादिपिष्टम् ॥ मोदकाः ॥ दूर्वाः ॥ यजमानपत्न्योरहतवस्त्राणि ॥ विनायकांबिकयोः सौवर्ण्यौद्वेप्रातिमे ॥ इतिविनायकशांतौसंभाराः ॥ अथप्रयोगः ॥ उक्तकालेपवित्रपाणिरधिकारीप्राणानायम्यदेशकालौसंकीर्त्य ॥ अद्येत्यादि० ममअमुकस्यकर्तव्यउपनयनेविवाहेनिश्चयोत्तरंकस्यचिदमुकसपिंडगोत्रजपुरुषस्यसंजातमृतिजनितप्रतिकूलसकलदोषपरिहारद्वारावधूवरयोः आयुरभि

वृद्धि पूर्वकसंतत्यविच्छेदसकलभूतिसिद्ध्यर्थंश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंसनवग्रहमखांवि
नायकशांतिंकरिष्ये ॥ वाअस्यकुमारस्यउपनयनकर्मणोनिर्विघ्नफलसिद्ध्यर्थंवि
नायकशांतिंकरिष्ये ॥ इतिसंकल्पः॥ तदंगत्वेनगणेशपूजनादिनांदीश्राद्धांतंकृत्वाऽऽ
चार्यवरणंकुर्यात् ॥ आचार्यस्तुयथास्वर्गेशक्रादीनांबृहस्पतिः ॥ तथा० ॥ एवंचतुरः
पराशरमतेष्टौवाऋत्विजोवृणुयात् अष्टौचेत्तेषुचत्वारोस्वस्तिवाचकाः ॥ तथाचत्वा
रःस्वस्तिवाचकाइतिमदनरत्ने ॥ अस्ययागस्य० ॥ १ ॥ तेषांवस्त्रादिभिःपूजनम् ॥
ततःसाचार्योयजमानोवामहस्तेगौरसर्षपान्गृहीत्वारक्षोहणमित्यादिमंत्रैःसर्षपान्वि
कीर्य ॥ गायत्र्यादिभिर्मंत्रैःपंचगव्यंकृत्वा ॥ आपोहिष्ठेतित्रिभिर्मंत्रैःकर्मभूमिंप्रो
क्ष्य ॥ भूरसीतिमंत्रेणभूमिंपूजयेत् ॥ ततआचार्यःपंचवर्णैः शुक्लैर्वापिष्टैर्मध्येस्व

१ यज्ञियमध्यदेशे ॥

स्तिकंकृत्वातदुपरिआनडुहंचर्मप्राग्ग्रीवमुत्तरलोमतदभावेप्रागग्रकुशानास्तीर्यतत्र
श्रीपर्णिकाष्ठजंपीठमुत्तरच्छदंसंस्थाप्यतच्छ्वेतवस्त्रेणाच्छाद्यतच्चतुर्दिक्षुचत्वारिस्व
स्तिकानिकृत्वातेषुप्रागादितएकवर्णाश्चतुरःकुंभान्महाद्यौरित्यादिमंत्रैःपूर्णपात्रांतं
चतुर्ब्राह्मणैः पृथक्पृथक् मंत्रावृत्त्यासंस्थापयेत् ॥ तत्रविशेषः ॥ कलशेपुन्हदोदकं
नदीसंगमोदकेनापूर्यपंचमृदःक्षिपेत् ॥ पंचमृद्यथा ॥ अश्वस्थानाद्गजस्थानाद्व
ल्मीकात्संगमाद्ध्रदादिति ॥ उद्धृतासिवराहेणकृष्णेनशतबाहुना ॥ मृत्तिकेहरमेपा
पंयन्मयादुष्कृतंकृतमितिमंत्रेणाक्षिपेत् ॥ गंधनिक्षेपेचंदनागरुकेशरकस्तूरीकर्पूरगो
रोचनगुग्गुलंनिक्षिपेदिति ॥ चंदनमालाविभूषितान्कृत्वा ॥ कलशस्यमुखेविष्णु
रित्यादिदेवदानवइत्यंतंपठेत् ॥ ततश्चतुर्दिक्षुचत्वारऋत्विजः त्वन्नोऽअग्नेतिमंत्रे

णवरुणमावाह्यषोडशोपचारैःसंपूज्य ॥ आनोभद्राः० ॥ १ ॥ शन्नोवातः० ॥ ॥ २ ॥ इत्यादिस्वशाखोक्तशांतिकमंत्रान्पठेयुः ॥ ततआचार्योभद्रासनस्यपूर्वतो होमार्थंस्थंडिलंकृत्वा [1]॥ तदीशान्यांहस्तमात्रवेदिकायांपीठेवस्त्रादौवा महीद्यौरित्यादिपूर्णपात्रांतंकलशंसंस्थाप्य॥ ततःस्वर्णमयविनायकांबिकामूर्त्योरग्न्युत्तारणपूर्वकं प्राणप्रतिष्ठांकृत्वा॥कलशोपरिसंस्थाप्य॥आवाहयेत् ॥ तत्रमंत्रः ॥ ॐ तत्पुरुषायविद्महेवक्रतुंडायधीमहि ॥ तन्नोदंतिःप्रचोदयात् ॥ इतिविनायकम् ॥ सुभगायैविद्महे काममालिन्यैधीमहि॥तन्नोगौ०इत्यंबि०हेमप्र०गौरीमावा ०अपरार्केभविष्येत्वन्या अपिउक्ताःतत्परितोयथावकाशंप्रतिमास्वक्षतपुंजेषुवान्व्योमकेशम् [2] ॥ पार्वतीं॥भीम

१ गणानान्त्वाअम्बिकेतिमंत्रावुक्तौशांतिमयूखे ॥ २ एतादेवताः अपरार्कोक्तभविष्यत्पुराणानुसारेण ॥

जम्॥ वासुदेवम् ॥ अर्कमंडलम्॥ सोममंडलम्॥भौमं॥बुधम्॥ बृहस्पतिम्॥शुक्रम्॥
शनैश्चरं ॥ राहुं ॥ केतुम् ॥ वाहुलेयं ॥ विष्णुम् ॥ एतान् ॥ इंद्रादिलोकपालांश्चावा
हनादिनैवेद्यांतैरुपचारैःसंपूज्य ॥ भद्रासनस्यपूर्वतःकृतेस्थंडिलेग्निस्थापनंकुर्यात् ॥
॥ तद्यथा ॥ अद्यपू० अस्मिन्सग्रहमखविनायकशांत्याख्येकर्मणिअस्मिन्स्थंडि
लेपंचभूसंस्कारपूर्वकमग्निस्थापनंकरिष्ये ॥ पंचभूसंस्कारान्कृत्वावरदनामानम
ग्निंस्थापयेत् ॥ विनायकादुत्तरतोग्रहवेद्यांग्रहावाहनंकुर्यात् ॥ अद्यपू० प्रारिप्सित
कर्मणःसांगतासिद्ध्यर्थमादित्यादिग्रहाणांस्थापनंपूजनंचकरिष्ये ॥ तत्रग्रहपीठम
ध्येआदित्याद्यनंतपर्यंतंरजोदर्शनशांतिवद्ग्रहाणांस्थापनंपूजनंचकार्यम् ॥ तदै
शान्यांदध्यक्षतादिभूषितंकलशंविधिनास्थाप्यतत्रवरुणंपूजयेत् ॥ देवदानव० भ
वसर्वदा ॥ ततोग्निसमीपमागत्यान्वाधानंकुर्यात् ॥ अद्य० अस्मिन्सग्रहमख

विनायकशांत्याख्येकर्मणिदेवतापरिग्रहार्थमन्वाधानंकरिष्ये ॥ पूर्वेणगमनमित्या
दिपदार्थानहंकरिष्ये ॥ अथदेवताभिध्यानम् ॥ तत्रप्रजापतिमिंद्रमाग्निं सोममा
ज्येनएकैकयाहुत्यायक्ष्ये ॥ अत्रप्रधानम् ॥ आदित्यादिनवग्रहान् अर्कादिस
मिच्चरुतिलाज्यद्रव्यैः प्रत्येकंप्रतिद्रव्येणचतुश्चतुःसंख्याकाभिराहुतिभिर्यक्ष्ये ॥
विनायकादिपंचदेवताः क्षेत्रपालंवास्तोष्पतिमिंद्रादिलोकपालांश्चतैरेवद्रव्यैः प्रत्ये
कंप्रतिद्रव्येणद्वाभ्यांद्वाभ्यामाहुतिभ्यांयक्ष्ये ॥ पुनरत्रप्रधानम् ॥ मितम् ॥ समि
तम् ॥ शालम् ॥ कटंकटम् ॥ कूष्मांडम् ॥ राजपुत्रम् ॥ प्रत्येकमेकैकयाचर्वाहुत्या॥
व्योमकेशादीन्प्रत्येकमेकैकयाचर्वाहुत्यायक्ष्ये ॥ शेषेणस्विष्टकृतमित्यादि ॥

---

१ अष्टाष्टसंख्याकाभिराहुतिभिः तथाचअधिदेवताप्रत्यधिदेवतानांतैरेवद्रव्यैःप्रत्येकंप्रतिद्रव्येण ॥

दक्षिणतोग्नेर्ब्रह्मासनादिपरिस्तरणांतंपात्रासादनम् ॥ पवित्रच्छेदनादर्भास्त्रयः ॥ पवित्रेद्वे ॥ प्रोक्षणीपात्रम् ॥ आज्यस्थाली ॥ चरुस्थाली ॥ ग्रहहोमार्थंगृहसिद्धचरुस्थाली॥संमार्गकुशाःपंच॥उपयमनकुशाः सप्त ॥ समिधस्तिस्रः॥ स्रुवः॥ आज्यम् ॥ तंडुलाः ॥ पूर्णपात्रम् ॥ पवित्रच्छेदनादिपात्रप्रोक्षणांतंकृत्वा ॥ आज्यस्थाल्यामाज्यनिर्वापः ॥ सपवित्रकेचरुपात्रेतंडुलावापःप्रणीतोदकमासिच्य ॥ दक्षिणतआज्याधिश्रयणम् ॥ चरोरधिश्रयणमाज्यस्योत्तरइत्यादिचरूद्वासनांतंकुर्यात् ॥ ततोगव्याज्यलोलीकृतेनगौरसर्षपकल्केनोद्वर्तितसर्वांगंसर्वौषधीभिः सर्वगंधैश्चालिप्तशिरसंयजमानमाचार्योमंगलवेदघोषैर्भद्रासनेउपवेशयेत् ॥ ततोयजमानःपूर्वंवृ

१ कृतोद्वर्तनादिकस्ययजमानस्यभद्रासनेउपवेशनंकार्यमितिविज्ञानेश्वरमहार्णवबृहत्पाराशराः ॥ उपवेशनोत्तरमुद्वर्तनादिकंकार्यमितिमदनरत्नः ॥

तेश्चतुर्भिर्ऋत्विग्भिःस्वस्तिवाचनंकुर्यात् ॥ भोब्राह्मणाःममगृहेअद्यकरिष्यमाणस
ग्रहमखविनायकशांत्याख्यस्यकर्मणःबहुपुण्याहंभवंतोब्रुवंतु ॥ अस्तुपुण्याहमि
तिद्विजावदेयुः ॥ एवंकल्याणादि० ॥ ततोजीवत्पतिपुत्राभिःसुवासिनीभिर्नीराज
नंकार्यम् ॥ ताभ्यश्चयजमानोवस्त्रकंचुक्यादिदद्यादित्याचारः ॥ ततआचार्योयजमा
नदक्षिणतउदङ्मुखस्तिष्ठन्पूर्वदेशस्थकलशमादाय ॥ सहस्राक्षंशतधारमृषिभिः
पावनंकृतम् ॥ तेनत्वामभिषिंचामिपावमान्यःपुनंतुते ॥ इतिमंत्रेणयजमानमभि
षिंचेत् ॥ कुंभमध्येकिंचिज्जलमवशेषणीयम् ॥ दक्षिणंकुंभमादाय ॥ भगंतेवरुणो
राजाभगंसूर्योबृहस्पतिः ॥ भगमिंद्रश्चवायुश्चभगंसप्तर्षयोददुः ॥ इतिदक्षिणकुंभे
नयजमानमभिषिंचेत् ॥ ततःपश्चिमकुंभमादाय ॥ यत्तेकेशेषुदौर्भाग्यंसीमंतेयच्चमू
र्द्धनि ॥ ललाटेकर्णयोरक्ष्णोरापस्तद्घ्नंतुसर्वदा ॥ इतिपश्चिमकुंभेनयजमानमभि

पिंचेत् ॥ ततउत्तरकलशमादाय ॥ सहस्राक्षंशतधारमृषिभिःपावनंकृतम् ॥ तेनत्वा
मभिपिंचामिपावमान्यःपुनंतुते ॥ भगंतेवरुणोराजाभगंसूर्योबृहस्पतिः ॥ भगमिंद्र
श्चवायुश्चभगंसप्तर्पयोददुः ॥ यत्तेकेशेपुदौर्भाग्यंसीमंतेयच्चमूर्धनि ॥ ललाटेकर्ण
योरक्ष्णोरापस्तद्घ्नंतुसर्वदा ॥ इतिमंत्रैरभिपिंचेत् ॥ ततश्चतुर्भिर्मिलितैःकुंभैरभि
पेकः ॥ तत्रमंत्राः ॥ एतद्वैपावनंस्नानंसहस्राक्षमृषिस्मृतम् ॥ तेनत्वांशतधारेणपाव
मान्यःपुनंत्विमाः ॥ शक्रादिदशदिक्पालाब्रह्मेशकेशवादयः ॥ आपस्तेघ्नंतुदौर्भा
ग्यंशांतिंददतुसर्वदा ॥ ॐ सुमित्रियानऽआपऽओषधयःसंतुदुर्मित्रियास्तस्मैसंतुयो

१ अपरार्कमते सहस्राक्षमितित्रिभिर्मंत्रैरेकैककुंभेनाभिपेकः ॥
२ चतुःकुंभैःस्नपनंमेतद्बृहत्पराशरमते ॥

स्मान्द्वेष्टियंचवयंद्विष्मः॥ समुद्रागिरयोनद्यामुनयश्चपातिव्रताः ॥ दौर्भाग्यंघ्नंतुते
सर्वेशांतियच्छंतुसर्वदा ॥ पादगुल्फोरुजंघास्यनितंबोदरनाभिषु ॥ स्तनोरुबाहु
हस्ताग्रग्रीवास्वंसांगसंधिषु ॥ नासाललाटकर्णेषुकेशांतेषुचयत्स्थितम् ॥ तदापोघ्नं
तुदौर्भाग्यंशांतियच्छंतुसर्वदा ॥ ततआचार्यःप्राङ्मुखोयजमानस्यपश्चात्तिष्ठन्स
व्यपाणिनाकुशान्यजमानस्याशिरसिप्रागग्रान्निधाय ॥ तत्रसार्षपंतैलमौदुंबरस्रुवेणा
दायॐमितायस्वाहाइदंमितायनमम॥यजमानस्यत्यागः ॥ ॐसंमितायस्वाहाइदं
संमि० ॥ॐशालायस्वाहाइदंशालाय० ॥ ॐ कटंकटायस्वाहाइदंकटंकटाय० ॥
ॐ कूष्मांडायस्वाहाइदंकूष्मांडाय० ॥ ॐ राजपुत्रायस्वाहाइदंराजपुत्राय ॥ इति

१ अपरार्कमतेशालकटंकटाभ्यामेकैकाकूष्मांडराजपुत्राभ्यामेकैकाइतिचतस्रआहुतयः ॥

पडाहुतीर्मस्तकेजुहुयात् ॥ ततोऽग्निसमीपमागत्य ॥ पवित्रेणाज्योत्पवनादिसोमा यस्वाहेत्यंतंकुर्यात् ॥ षड्भिरग्नौश्रपितचरुणाजुहुयात्॥मितायस्वा० इदंमिताय०॥ ॐ संमितायस्वा०इदंसंमिताय० ॥ ॐ शालायस्वा०इदंशालाय० ॥ ॐ कटंकटा यस्वा०इदंकटंकटाय० ॥ॐ कूष्मांडायस्वा०इदंकूष्मांडाय०॥ॐराजपुत्रायस्वा० इदंराजपुत्राय० ॥ तेनैवचरुणाव्योमकेशादीनांहोमः ॥ ॐ व्योमकेशायस्वा०इदं व्योमकेशाय० ॥ यथामंत्रलिंगंत्यागः ॥ ॐ पार्वत्यै० ॥ ॐभीमजाय० ॥ ॐवासुदे वाय० ॥ ॐअर्काय० ॥ ॐसोमाय० ॥ ॐ भौमाय० ॥ ॐ बुधाय० ॥ ॐ बृहस्पत ये० ॥ ॐशुक्राय० ॥ ॐशनये० ॥ ॐराहवे० ॥ ॐ केतवे० ॥ ॐबाहुलेयाय० ॥ ॐ विष्णवे०॥ॐ इंद्राय० ॥ अग्नये० ॥ ॐयमाय० ॥ ॐ निर्ऋतये०॥ ॐवरुणाय० ॥

१ एतानिपड्विनायकनामानीतिविज्ञानेश्वरः ॥

ॐ वायवे० ॥ ॐ कुबेराय० ॥ ॐ ईशानाय० ॥ ततोयजमानेनद्रव्यत्यागः कार्यः ॥ इमानिसंपादितानिहवनीयद्रव्याणियायायक्ष्यमाणदेवतास्ताभ्यस्ताभ्यःमयापरित्यक्तानिनमम ॥ ततोगणेशायवराहुतिः ॥ ततोग्रहहोमंपूर्ववत्कुर्यात् ॥ ततःस्थापितदेवतानांपंचोपचारपूजा ॥ स्विष्टकृदादिप्राजापत्यांतोहोमः ॥ ततोबलिदानंपूर्ववत् ॥ क्षेत्रपालबलिः ॥ हस्तपादप्रक्षालनम् ॥ ततोहुतशेषचरुणा इंद्रादिलोकपालेभ्योनाममंत्रैर्बलिंदत्त्वा ॥ शुद्धोदकेनसुस्नातोयजमानःविनायकसमीपेउपविश्य ॥ ॐ तत्पुरुषायवि०तन्नोदंतिः० ॥ १ ॥ ॐ सुभगायैवि०तन्नोगौरी० ॥२॥ द्वाभ्यांमंत्राभ्यांविनायकांबिकाभ्यांनमःध्यायामीत्येवंषोडशोपचारैःसंपू

---

१ अत्रमितादेषड्भ्योमाषभक्तबलिर्देयेतिशांतिमयूखे ॥

ज्य ॥ कृताकृततंदुलान्[1] ॥ तिलयुक्तौदनम् ॥ पक्वापक्वमत्स्यान्[2] ॥ पक्वापक्वमांसं[3] ॥ त्रिविधां[4] सुराम् ॥ पक्वमांसम्[5] ॥ मूलका[6]पूपपूरिकोंडेरजस्रग्दध्यन्नपायसगुडमिश्रपि[7]ष्टमोदकलड्डुकानिचित्रसुगंधपुष्पकूष्मांडफलानिचैकपात्रेशूर्पेवाकृत्वा ॥ ॐ तत्पुरुषा० तन्नोदंतिः० ॥१॥ॐ सुभगायै० तन्नोगौरी० विनायकांबिकाभ्यांनमः इमंउपहारं निवेदयामि ॥ इतिनिवेद्य॥कुंकुमगंधदूर्वासर्षपसहितोदकेनांजलिमापूर्य ॥ ॐतत्पुरुषाय०॥ॐसुभगायै०॥ इतिमंत्राभ्यांविनायकांबिकाभ्यामिदमर्घंसमर्पयामि॥अर्घ[8]

---

१ कंडिताकंडिततंदुलाः । २ मापमयान् । ३ मापमयम् । ४ पात्रत्रयमध्येलवणयुतं दुग्धम् । ५ मापमयं । ६ कंदाकारोभक्षविशेषोभूमिकंदः । ७ क्षुद्रापूपाइत्यपरार्कै महार्णवेतुवर्तुलैश्चतुरस्रैश्चदीर्घैः पिष्टविकारनिर्मिताःस्रजः उंडेरकाउच्यंते अस्नेहपक्वगोधूमविकारापूपाः पूरिकाः प्रसिद्धाः ।८। अर्घ्यदानं चोपस्थानं चतुष्पथवलयंनंतरंकार्यमितिमदनरत्ने ।

दत्त्वा ॥ भूमौशिरःकृत्वा ॥ रूपंदेहिजयंदेहिभगवन्देहिमेभगम् ॥ पुत्रान्देहिधनं देहिसर्वान्कामांश्चदेहिमे ॥ इतिविनायकम् ॥ रूपं देहियशोदेहिभगंभगवतिदेहिमे॥ पुत्रान्देहिधनंदेहिसर्वान्कामांश्चदेहिमे ॥ इत्यंबिकांचोपतिष्ठेत् ॥ सौभाग्यमंबिके देहिरूपंभाग्यंयशोपिच ।॥ स्त्रियंपुत्रांश्चकामांश्चतथाशौर्यंचदेहिमे ॥ गणेशमात रंवालेयत्किंचिन्मदभीप्सितम् ॥ एकनाम्नैवतद्देहिदेहिगौरिवरानने ॥ ततआचार्यः शूर्पेकुशानास्तीर्यकृताकृताद्युपहारंपूर्वोक्तंसर्वतत्रनिधायचतुष्पथेगत्वा ॥ तत्रभूमिं जलेनाभ्युक्ष्यतत्रकुशानास्तीर्य ॥ तत्रमंत्रोक्तदेवताःसंपूजयेत् ॥ आदित्यादिमंत्रो क्तदेवताभ्योनमःध्यायामीत्येवंषोडशोपचारैःपूजयेत् ॥ तत्रशूर्पंनिधायबलिंदद्यात्॥

१ इदंप्रार्थनांतरंबृहत्पराशरोक्तम् ॥

मंत्रास्तु ॥ बलिंगृह्णंत्विमेदेवाआदित्यावसवस्तथा ॥ मरुतश्चाश्विनौदेवाः
सुपर्णाःपन्नगाग्रहाः ॥ असुरायातुधानाश्चपिशाचामातरोगणाः ॥ शाकिन्यो
यक्षवेतालायोगिन्यःपूतनाग्रहाः ॥ जृंभकाःसिद्धगंधर्वानागाविद्याधरानगाः ॥
दिक्पालालोकपालाश्चयेचविघ्नस्यनायकाः ॥ जगतांशांतिकर्तारोब्रह्माद्याश्चमहर्ष
यः ॥ माविघ्नामाचमेपापंमासंतुपरिपंथिनः ॥ सौम्याभवंतुतृप्ताश्चभूतप्रेताः सुखा
वहाः ॥ ततोयजमानोगृहमागत्यहस्तौपादौचप्रक्षाल्याचामेत् ॥ ततआचार्यः
कृतस्यसग्रहमखविनायकशांत्याख्यस्यकर्मणःसांगतासिद्ध्यर्थंवसोर्द्धारासमन्वितं
पूर्णाहुतिहोमंकरिष्ये ॥ उक्तविधिनापूर्णाहुतिंवसोर्द्धारांचहुत्वाभस्मधारणंकुर्यात् ॥
संस्रवप्रा० ॥ कृतस्यसग्रहमखविनायकशांत्याख्यस्यकर्मणः सांगता० ॥ प्रणीतावि
मोकः॥श्रेयोदानम् ॥ यजमानःकृतस्यसग्रहमखविनायकशांत्याख्यस्यकर्मणःसां०

श्रेयःस्वीकरणंकरिष्ये ॥ आचार्यःकृतस्यस० श्रेयोदानंकरिष्ये ॥ शिवाआपः सं
लित्यादि ॥ भवन्नियोगेनमयाअस्मिन्सग्रहमखविनायकशांत्याख्येकर्मणियत्कृत
माचार्यत्वम्०॥ततआचार्यंगंधादिनापूजयेत् ॥ ततोग्रहकलशोदकेनयजमानस्य
सकुटुंबस्याभिषेकः ॥ विनायकांबिकयोःपंचोपचारैःपूजांकृत्वा ॥ यांतुदेवेतिवि
सृज्य ॥ इमेविनायकांबिकयोर्मूर्तीआचार्यायतुभ्यमहंसंप्रददे॥इदंग्रहपीठंतुभ्यं०॥
अग्निंगंधादिनासंपूज्य ॥ गच्छगच्छेतिविसृज्य ॥ कृतस्यसग्रहमखविनायकशां
त्याख्यस्यकर्मणःसांगतासिद्ध्यर्थंयथाशक्तिब्राह्मणान्भोजयिष्ये ॥ अनेनकृतेनक
र्मणाश्रीपरमेश्वरःप्रीयताम् ॥ ब्राह्मणेभ्योभूयसींदत्त्वातेभ्यश्चाशिषोगृह्णीयादितिसं
स्कारभास्करेविनायकशांतिप्रयोगः ॥ अथगुर्वर्कबलंज्योतिर्निबंधेगर्गः ॥ स्त्रीणांगुरु
बलंश्रेष्ठंपुरुषाणांरवेर्बलम्।तयोश्चंद्रबलंश्रेष्ठमितिगर्गेणभाषितं।जन्मत्रिदशमारिस्थः

पूजयाशुभदोगुरुः ॥ विवाहेथचतुर्थाष्टद्वादशस्थोमृतिप्रदः॥देवलः ॥ नष्टात्मजाधनव
तीविधवाकुशीलापुत्रान्विताहतधवासुभगाविपुत्रा ॥ स्वामिप्रियाविगतपुत्रधवाधना
ढ्यावंध्याभवेत्सुरगुरौक्रमशोभिजन्म ॥ बृहस्पतिः ॥ झषचापकुलीरस्थोजीवोप्य
शुभगोचरः ॥ अतिशोभनतांदद्याद्विवाहोपनयादिषु ॥ राजमार्तंडः॥ तृतीयष
ष्ठगश्चैवदशमैकादशास्थितः ॥ रविः शुद्धोनिगदितोवरस्यैवकरग्रहे ॥ जन्मस्थेच
द्वितीयस्थेपंचमेसप्तमेऽपिवा ॥ नवमेभास्करेपूजांकुर्यात्पाणिग्रहोत्सवे ॥ चतुर्थेवा
ष्टमेचैवद्वादशेभास्करेस्थिते ॥ वरःपंचत्वमाप्नोतिकृतेपाणिग्रहोत्सवे ॥ लल्लः ॥
द्वादशदशमचतुर्थेजन्मनिषष्ठाष्टमेतृतीयेच ॥ प्राप्तेपाणिग्रहणेजीवेवैधव्यमाप्नोति
साकन्या ॥ मुहूर्तदीपिकायाम् ॥ व्ययत्रिदिग्बंधुमृति १२ । ३ । १० । ४ । ८ ॥
स्थितोऽपिस्त्रियोधनास्तांकसुतायगैश्च ॥ विद्धोग्रहैर्देवपुरोहितश्चशुभप्रदश्चेतिवसि

ष्ठ आह ॥ गर्गः ॥ सर्वत्रापिशुभंदद्याद्द्वादशाब्दात्परंगुरुः ॥ पंचषष्ठाब्दयोरेवशु
भगोचरतामता ॥ सप्तमात्पंचवर्षेतुस्वोच्चस्वर्क्षगतोयदि ॥ अशुभोपिशुभंदद्याच्छु
भऋक्षेपुकिंपुनः ॥ रजस्वलायाः कन्यायागुरुशुद्धिंनचिंतयेत् ॥ अष्टमेपिप्रकर्त
व्योविवाहस्त्रिगुणार्चनात् ॥ अर्कगुर्वोर्बलंगौर्यारोहिण्यर्कबलास्मृता ॥ कन्याचंद्र
बलाप्रोक्तावृपलीलग्नतोबला ॥ अष्टवर्षाभवेद्गौरीनववर्षाचरोहिणी ॥ दशवर्षाभवे
त्कन्या अतऊर्ध्वंरजस्वला ॥ ॥अथबृहस्पतिशांतिः ॥ शौनकः ॥ कन्यको
द्वाहकालेतुआनुकूल्यंनविद्यते ॥ब्राह्मणस्योपनयनेगुरोर्विधिरुदाहृतः ॥ सुवर्णेनगुरुं
कृत्वापीतवस्त्रेणवेष्टयेत् ॥ ऐशान्यांधवलंकुंभंधान्योपरिनिधायच ॥ मदनंमधुपु
ष्पंचपलाशंचैवसर्षपान् ॥ मांसीगुडूच्यपामार्गविडंगीशंखिनीवचा ॥ सहदेवीह
रिक्रांतासर्वौषधिशतावरी ॥ बलाचसहदेवीचनिशाद्वितयमेवच ॥ कृत्वाज्यभाग

पर्यंतंस्वशाखोक्तविधानतः ॥ ग्रहोक्तमंडलेऽभ्यर्च्यपीतपुष्पाक्षतादिभिः ॥ देवपूजो
त्तरेकालेततः कुंभानुमंत्रणम्॥अश्वत्थसमिधश्चाज्यंपायसंसार्पिषायुतम् ॥ यवव्रीहि
तिलाःसाज्यामंत्रेणैवबृहस्पतेः ॥ अष्टोत्तरशतंसर्वंहोमशेषंसमापयेत् ॥ पुत्रदारस
मेतस्यअभिषेकंसमाचरेत् ॥ कुंभान्निमंत्रणोक्तैश्चसमुद्रज्येष्ठमंत्रतः ॥ प्रतिमांकुंभ
वस्त्रंचआचार्यायनिवेदयेत् ॥ ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाच्छुभदःस्यान्नसंशयः ॥ इति
बृहस्पतिशांतिः ॥ ॥अथाष्टौविवाहभेदाः ॥ तत्रमनुरुद्देशपूर्वकंक्रमेणतल्लक्षणमा
ह ॥ ब्राह्मोदैवस्तथैवार्षः प्राजापत्यस्तथासुरः ॥ गांधर्वोराक्षसश्चैवपैशाचश्चतथाष्ट
मः ॥ आच्छाद्यचार्हयित्वाचश्रुतशीलवतेस्वयम् ॥ आहूयदानंकन्यायाब्राह्मोधर्मः
प्रकीर्तितः ॥ यज्ञेतुविततेसम्यगृत्विजेकर्मकुर्वते ॥ अलंकृतसुतादानंदैवधर्मंप्रचक्ष
ते ॥ एकंगोमिथुनंद्वेवावरादादायधर्मतः ॥ कन्याप्रदानंविधिवदार्षोधर्मःसउच्यते

॥ कन्याप्रदानमभ्यर्च्यप्राजापत्योवि
सहोभौचरतांधर्ममितियश्चानुभाष्यतु ॥ अन्येष्वपिविवाहेषुधर्मस्यचरणंसह॥
धिःस्मृतः ॥ अत्रविशेषंपारिजातेभगवान् ॥ आश्रमांतरसंप्राप्तिर्निषेधार्थेतिग
यद्यप्युक्तंतथाप्यत्रविशेषोक्तिर्गृहाश्रमात् ॥ आश्रमांतरयोगोवामृतायांभ
म्यते ॥ नचात्रतस्यांजीवत्यांविवाहस्यपरिग्रहः ॥ आश्रमांतरयोगोवामृतायांभ
वतस्तुताविति॥ अन्येतुपुत्रादावनग्निसाध्येषुसाहित्यनियमःर्थासेति ॥ जातिभ्यो
द्रविणंदत्त्वाकन्यायाश्चस्वशक्तितः ॥ कन्याप्रदानंस्वच्छंदादासुरोधर्मउच्यते ॥ इ
च्छयान्योन्यसंयोगःकन्यायाश्चवरस्यच ॥ गांधर्वःसइतिज्ञेयोमैथुनेकामसंभ
वः ॥ हत्वाच्छित्त्वाचभित्त्वाचक्रोशंतींरुदतींगृहात् ॥ प्रगृह्यकन्याहरणंराक्षसोवि
धिरुच्यते ॥ सुप्तांमत्तांप्रमत्तांवाहोरात्रौयःप्रयच्छति ॥ सपापिष्ठोविवाहानांपैशा
चःप्रथितोष्टमः ॥ आर्षंगोमिथुनादानंचकन्यार्हणम् ॥ नतुतावत्कन्याविक्रयेणानिंद्य

लमित्यपिमनुनैवोक्तम् ॥ आर्षेगोमिथुनंशुल्कंकेचिदाहुर्मृषैवतदित्युपक्रम्य॥शुल्कं मूल्यम्॥अर्हणंतत्कुमारीणामानृशंस्यंहिकेवलमिति ॥ तद्गोमिथुनमानृशंस्यमनिंदितम् ॥ किंतुतत्कुमारीणामर्हणंपूजनमित्येवमाचारमदनरत्नेव्याख्यातम्॥ एषांव्यवस्थामाहमनुः ॥ षडानुपूर्व्याविप्रस्यक्षत्रस्यचतुरोवरान् ॥ विट्शूद्रयोस्तुतानेवविंद्याद्धर्म्यानराक्षसान् ॥ तत्रब्राह्मादीन्गांधर्वान्तान्ब्राह्मणस्यधर्म्यान्धर्मादनपेतान्विंद्यात् ॥ क्षत्रस्यआसुरगांधर्वराक्षसपैशाचान् ॥ वैश्यशूद्रयोराक्षसवर्जितानासुरगांधर्वपैशाचानितिव्याख्यातंमदनपारिजाते ॥ एषामपिप्राशस्त्यव्यवस्थामाहमनुः ॥ चत्वारोब्राह्मणस्याद्याःशस्तागांधर्वराक्षसौ ॥ राज्ञस्तथासुरोवैश्येशूद्रेचांत्यस्तुगर्हितइत्यष्टौविवाहभेदाः ॥ कन्याविवाहकालः॥सोमोददद्गंधर्वायगंधर्वोददद्ग्नयेइतिश्रुतिः ॥ तथाचज्योतिर्निबंधे॥ षडब्दमध्येनोद्वाह्याकन्यावर्षद्वयंयतः ॥

सोमोभुंक्तेततस्तद्गंधर्वश्चतथानलः ॥ यमः ॥ सप्तसंवत्सरादूर्ध्वंसर्ववर्णस्यकन्य
का ॥ विवाहेशस्यतेराजन्नन्यथाधर्मगार्हितइति ॥ यथा ॥ अष्टवर्षाभवेद्गौरीनवव
र्षाचरोहिणी ॥ दशवर्षाभवेत्कन्याअतऊर्ध्वंरजस्वला ॥ १ ॥ गौरींददन्नाकलोके
वैकुंठेरोहिणींददत् ॥ कन्यांददद्ब्रह्मलोकेरौरवेतुरजस्वलाम् ॥ २ ॥ द्वादशेब्देरज
स्वलामित्यन्यपाठः ॥ रत्नमालायांदेवलः ॥ ऊर्ध्वंदशाब्दाद्याकन्यावर्षेएकादशेतु
सा ॥ गांधारीस्यात्समुद्वाह्याचिरंजीवितुमिच्छतेति ॥ तत्रसप्तमाष्टमाब्दउत्तमः ॥
नवमदशमोमध्यमः ॥ एकादशाब्दअधमइति ॥ अत्रकन्यावयोब्दोर्ध्वंद्विगुणाब्द
वयस्कवरायकन्यांदद्यात् ॥ अन्यथादानेदोषभागीस्यादिति ॥ ॥ कन्यादाना
धिकारी ॥ माधवीयेनारदः ॥ पितादद्यात्स्वयंकन्यांभ्रातावानुमतेपितुः ॥
मातामहोमातुलश्चसकुल्योजननीतथा ॥ मातात्वभावेसर्वेषांप्रकृतौयदिवर्तते ॥

तस्यामप्रकृतिस्थायांकन्यांदद्युःस्वजातयः ॥ यदातुनैवकश्चित्स्यात्कन्याराजान माव्रजेदिति ॥ अप्रकृतिस्थाउन्मत्तादिदोषयुतागम्येलभावेदातॄणांकन्याकुर्यात्स्वयंवरमिति ॥ दानप्रशंसा ॥ संवर्तः ॥ अलंकृत्यतुयःकन्यांभूषणाच्छादनादिभिः ॥ दत्त्वास्वर्गमवाप्नोतिपूज्यतेवासवादिभिरिति ॥ ऋष्यशृंगः ॥ वरगोत्रंसमुच्चार्यप्रपितामहपूर्वकम्॥ नामसंकीर्तयेद्विद्वान्कन्यायाश्चैवमेवहीति॥दानविशेषस्तु॥सर्वत्रप्राङ्मुखोदाताप्रतिग्राहीउदङ्मुखः॥एषएवविधिर्यत्रकन्यादानेविपर्ययइति॥विवाहेमंडपस्तुप्रागुक्तः॥वेदिकाप्रकारः॥नारदः॥हस्तोच्छ्रितांचतुर्हस्तांचतुरस्त्रांसमंततः ॥ वरस्येतिशेषः ॥ वेदीप्राक्प्रवणाचतुर्वरकराहस्तोच्छ्रिताग्र्यस्यदोर्जादे द्वित्रियुगांगुलैरपचितासोक्तावहिर्वामतः ॥ इतिमुहूर्तमार्तंडउक्तः ॥ हस्तोच्छ्राया वेदहस्तैः समंतात्तुल्यावेदीसद्मतोवामभागे ॥ विवाहेकन्याहस्तेनैववेदीनिर्माणमि

तिमुहूर्तचिंतामणौ ॥ कन्याहस्तैःपंचभिःसप्तभिर्वावेदींकुर्यान्मंदिरेवामभागेइतिसं
ग्रहे ॥ अथविवाहदिनात्प्राक्विवाहांगमंगलकार्यंकर्तव्यतोच्यते ॥ वराहः ॥ का
र्यंविवाहकार्यांगंविवाहोदितभैर्जनैः ॥ विबलंचविधुंहित्वात्रिषष्ठनवमंदिनम् ॥ १ ॥
हेरंबपूजनंतैलहरिद्राचांकुरार्पणम् ॥ पेषणंकंडनाद्यंचवेदिकामंडपादिकम् ॥ यवार
कुंकुमादिश्चलड्डुकाव्यंजनादिनीति ॥ यवारंचिकसा ॥ विवाहेदिनशुद्धिस्तु ॥
उदगयनआपूर्यमाणपक्षेपुण्याहेकुमार्याःपाणिंगृह्णीयात् ॥ तथाच ॥ विवाहशु
द्धिंप्रवदंतिसंतोवात्स्यादयःस्त्रीजनिजन्ममासादिति ॥ अत्रवधूवरयोर्घटितादिविचा
रोगुरुबलादिकंपुण्याहादिविनिर्णयोलग्नशुद्धिश्चेत्यादिज्योतिःशास्त्रेज्ञेयम् ॥ विस्तर
भयान्नात्रलिखितं ॥ इतिसंस्कारभास्करेविवाहोपयोगीसापिंड्यादिसंक्षिप्तनिर्णयः॥

तस्यमुख्यब्राह्मविवाहांगभूतोवाग्दानविधिरुच्यते ॥ ज्योतिर्विदादिष्टेविवाहनक्षत्रादियुतेशुभकालेप्रशस्तवेषैर्युग्मब्राह्मणैःपुरंध्रीभिर्ज्ञातिबांधवैश्चसहवरपितागंधाक्षतपुष्पयुग्मवस्त्रभूषणतांबूलादिगृहीत्वातूर्यमंगलवाद्यादिभिर्युतःकन्यागृहेआगत्यशुभवस्त्रपीठासनेप्रत्यङ्मुखउपविशेत् तद्वदासनेकन्यापिताप्राङ्मुखउपविश्यस्वदक्षिणतःप्राङ्मुखींकन्यामुपवेश्य॥स्वपुरतःगणपतिंकलशंचसंस्थाप्य ॥श्रीगणपत्यादिस्मरणपूर्वकंदेशकालकीर्तनांतेकरिष्यमाणकन्याविवाहांगभूतंवाग्दानमहंकरिष्येइतिकन्यापितुःसंकल्पेऽहः ॥ करिष्यमाणपुत्रविवाहांगभूतंकन्यानिरीक्षणंपूजनंचकरिष्येइतिवरपितुःसंकल्पः ॥ तदंगंविहितंगणपतिपूजनंवरुणपूजनंचकरिष्येइति

१ गणपतिपूजनंकन्यापितुरेवोक्तंरत्नगदाधराभ्यांप्रयोगदर्पणेधर्मसिंधौचउभयोरप्युक्तम् ।

उभौकृत्वा ॥ ततोवरपिताअमुकगोत्रोत्पन्नयअमुकप्रवरान्विताय अमुकशमण वरायअमुकगोत्रोत्पन्नाममुकप्रवरान्वितामसुकनाम्नींकन्यांभार्यात्वेनवृणीमहे ॥ इतिकन्यापितरंप्रतिब्रूयात् ॥ ततोदाताभार्यासुहृद्बंध्वनुमतिंगृहीत्वायथोक्तमनुवाद्यवांवृणीध्वमितिवदेत् ॥ ततोवरपिताकन्यानिरीक्षणपूर्वकंकुंकुमाक्षतपुष्पयुग्मवस्त्रभूषणतांबूलादिभिःकन्यांस्थानेपूजयेत्संप्रदायागतमंत्रैः ॥ ततोदाताप्रत्यङ्मुखोपविष्टवरपितरंगंधतांबूलादिभिःपूजयेत् ॥ सचवरपितादातारंपूजयेत् ॥ ततोदाताहरिद्राखंडयुतपंचपूगीफलानिगृहीत्वापठेत् ॥ अव्यंगेऽपतितेऽक्लीबेदशदोषविवर्जिते ॥ इमांकन्यांप्रदास्यामिदेवाग्निद्विजसन्निधौ ॥ १ ॥ अमुकसगोत्रो

१ गदाधरेणगोत्राद्युच्चारंविनैवकन्यावरणमुक्तम् । २ गोत्रोच्चारपूर्वकंवृणीध्वमित्यंतंपुनर्वारद्वयंकार्यमिति प्रयोगरत्नाशयःउक्तस्यपुनर्भाषणमनुवादः। कन्यापूजनंवाचादत्तेतिस्वीकारांतेगदाधरेणोक्तम्।

तपन्नायअमुकप्रवरान्वितायअमुकशर्मणःप्रपौत्रायअमुकशर्मणःपौत्रायअमुकशर्म
णःपुत्रायअमुकशर्मणेवराय ॥ अमुकगोत्रोत्पन्नाममुकप्रवरान्विताममुकशर्मणः
प्रपौत्रीममुकशर्मणःपौत्रीममुकशर्मणःपुत्रीममुकनाम्नीमिमांकन्यांज्योतिर्विदा
दिष्टमुहूर्तेदास्येइतिवाचासंप्रददे ॥ यदावध्नन्निितिमंत्रेणहरिद्राखंडपूगीफलानिवर
पितृवस्त्रप्रांतेबद्धाग्रंथिंचंदनेनार्चयित्वापठेत् ॥ वाचादत्तामयाकन्यापुत्रार्थेस्वीकृ
तात्वया ॥ कन्यावलोकनविधौनिश्चितस्त्वंसुखीभव ॥ १ ॥ ततोवरपितापूर्व
वत्हरिद्राखंडयुतपूगीफलानिगृहीत्वाअमुकगोत्रोत्पन्नाममुकप्रवरान्विताममुक-
शर्मणःप्रपौत्रीममुकशर्मणःपौत्रीममुकशर्मणःपुत्रीममुकनाम्नीमिमांकन्याममु
कसगोत्रोत्पन्नायअमुकप्रवरान्वितायअमुकशर्मणःप्रपौत्रायअमुकशर्मणःपौत्राय
अमुकशर्मणः पुत्रायअमुकशर्मणेवरायभवंतोनिश्चिताभवंत्वितिदातृवस्त्रप्रांतेपूर्वव

न्मंत्रेणवस्त्राग्रांथिंचंदनेनार्चयित्वापठेत् ॥ वाचादत्तात्वयाकन्यापुत्रार्थेस्वीकृताम
या ॥ वरावलोकनविधौनिश्चितस्त्वंसुखीभव ॥ १ ॥ ततोदातापात्रस्थासिततंडुल
पुंजोपरिशचीमावाह्यकन्याहस्तेनसंपूज्यप्रार्थयेत् ॥ देवेंद्राणिनमस्तुभ्यंदेवेंद्रप्रि
यभामिनि ॥ विवाहंभाग्यमारोग्यंपुत्रलाभंचदेहिमे ॥ १ ॥ पुरंध्रीभिर्नीराजनादि
मांगलिकंकार्यम् ॥ विप्रेभ्योगंधतांबूलदक्षिणादिभिःसंपूज्य ॥ तैराशिषोगृहीत्वा ॥
गणपत्यादिविसर्जयेत् ॥ इतिसंस्कारभास्करेवाग्दानविधिः ॥ ॥ ततोविवाहदि
नात्पूर्वंतृतीयषष्ठनवमरहितान्यशुभदिनेविवाहनक्षत्रादियुतेवधूवरयोस्तैलहरिद्रा-
रोपणंगोधूमपूजनंचकार्यम् ॥ सिंहासनेरथारोहेदंपत्योःपादक्षालने ॥ अभिषेकेसौ
ख्यकृत्येतिष्ठेत्पत्नीतुवामतः ॥ २ ॥ श्राद्धेसदैववामांगेपत्नीचोदकमाहरेत् ॥
वृद्धिश्राद्धादिमांगल्येदक्षिणांगेसदाभवेत् ॥ २ ॥ लाजहोमंसमिद्धोमंमूर्ध्निहोमंतथै

तपन्न्॥ पूर्णाहुतिंवसोर्द्धारातिष्टतैवहिकारयेत् ॥ ३ ॥ ततोविवाहदिनात्पूर्वदिने
स्वस्वेगृहेकन्यापितावरपिताचसपत्नीकःकन्यापुत्राभ्यांसहमंगलंस्नात्वाऽहतवास
सीपरिधायधृततिलकोलंकारादिभिरलंकृतोवहिःशालायांशुभासनेउपविश्य ॥
स्वदक्षिणतःपत्नींतद्दक्षिणतःसंस्कार्यंचोपवेश्य ॥ आचम्यप्राणानायम्यदेशकालौ
संकीर्त्यअस्यअमुकशर्मणःममपुत्रस्यदेवपितृऋणापाकरणधर्मप्रजोत्पादनसिद्धि
द्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंश्वःकरिष्यमाणविवाहाख्यसंस्कारकर्माहंकरिष्येइतिवर
पक्षे ॥ अस्याःअमुकनाम्न्याःममकन्यकायाःभर्त्रासहधर्मप्रजोत्पादनगृह्यपरिग्र
हधर्माचरणेष्वधिकारसिद्धिद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंश्वःकरिष्यमाणविवाहाख्यसं
स्कारकर्माहंकरिष्येइतिकन्यापक्षे ॥ कन्यायाःयदागर्भाधानादिचौलांताष्टसंस्का
राः स्वस्वकालेनकृताश्चेत्तदातिक्रांतसंस्कारलोपजनितप्रायश्चित्तसंकल्पमनादिष्ट

होमंचयथोक्तंकृत्वाविवाहःकार्यः ॥ तदंगविहितंनिर्विघ्नार्थंगणपतिपूजनंस्वस्तिपु
ण्याहवाचनमविघ्नपूजनंमंडपस्थापनंमातृकापूजनमायुष्यमंत्रजपंवसोर्द्धारानांदी
श्राद्धंचाद्यकरिष्ये ॥ अत्रपुण्याहवचनांतेप्रजापतिःप्रीयतामितिवदेत् ॥ ग्रहानुकूल
तासिद्ध्यर्थंग्रहमखंकरिष्ये इतिकरणमुभयपक्षेसमानम् ॥इत्येवंविवाहदिनात्पूर्वेह्नि
सर्वंकुर्यादिति ॥ ॥अथविवाहदिनकर्तव्यमुच्यते ॥ ॥ घटीयंत्रनिर्माणस्था
पनपूजनप्रार्थनाप्रकारस्तूपनयनप्रकरणेज्ञेयः ॥ प्रक्षिप्तघटीअष्टदिशांमध्येयदि
ग्गतातत्प्रागादितःक्रमेणफलानि ॥ यथा ॥ प्रार्थितासाघटीतोयेयांदिशंप्रतिगच्छ
ति ॥ पूर्वाशादिफलंवक्ष्येस्थितामध्येशुभप्रदा ॥ सौभाग्यंनिधनंचैवअपमृत्युरुजा
न्विता ॥ भर्तुःप्रियाचवश्याचमान्यासुखधनान्वितेति ॥ यद्यनिष्टदिग्गतापूर्णा
वातदातिथिवारनक्षत्रलग्नदिक्पतीनांविवाहमंगलोत्तरंपूजनमुक्तमंत्रेणायुतजपंतद्

शांशतिलाज्यैर्होमंगोदानादिकंचकुर्यादिति ॥ ॥अथगौरीहरपूजनम् ॥ ततःक
न्यामातासुधालिप्तंकुड्येआम्रवृक्षंकुंकुमेनचंदनेनवाविलिख्यतदग्रेभूमौरंगवल्लींवि
रच्यतत्रकोणचतुष्टयेस्थापितकलशश्रेणीनांमध्येसूत्रवेष्टितदृषदंनिधायतदुपरिअ
ग्रभागेउपलंनिधायतत्रवस्त्रेवातंदुलपुंजेअन्योन्यालिंगितगौरीहरयोःप्रतिमांसुवर्ण-
रौप्यादिनिर्मितांकात्यायनीमहालक्ष्मीशचीभिःसहपूजयेत्॥तत्रमंत्रः ॥ सिंहा
सनस्थांदेवेशींसर्वालंकारसंयुताम्॥पीतांबरधरंदेवंचंद्रार्धकृतशेखरम् ॥ करेणाथसु
धापूर्णकलशंदक्षिणेनतु ॥ वरदंचाभयंवामेनाश्लिष्यचतनुप्रियामितिध्यानमंत्रः ॥
गौरीहरमहेशानसर्वमंगलदायक ॥ पूजांगृहाणदेवेशसर्वदामंगलंकुरु॥ इतिपूजामं
त्रः ॥ कन्यादेहप्रमाणेनसप्तविंशतितंतुभिः ॥ कृतवर्तिकयादीपंप्रज्वाल्यतैलपूरि
तम् ॥इति॥ सुवासिनीब्राह्मणान्भोजयेत्॥ततोवधूर्मंगलसुस्नातादृषदग्रेपरिहितासने

पीतवस्त्रंपरिधायकुंकुममाल्यादिभिर्भूषिताउपाविश्य ॥ कुंकुममाल्याक्षतान्पुनः
पुनःगौरीहरोपरिउभाभ्यांहस्ताभ्यांप्रक्षिपेदिति॥अथशिष्टाचारप्राप्तंसीमांतिकार्चन
मपिलिख्यते ॥ तत्रायंक्रमः ॥ पादप्रक्षालनांतेकुरुशुभतिलकमक्षताभालदेशेउ
ष्णीषंपुष्पमालांशिरसिचकुरुतैलारोपणंनारिहस्तात् ॥ दद्याद्धस्तप्रपूर्णंशुभफलम
थतत्संमुखंनारिकेलमेवंसीमंतपूजांप्रकुरुतविधिवदागमार्थंवरस्य ॥ ततोदातागं
धाक्षतपुष्पवस्त्रोष्णीषनीराजनफलतांबूलादिगृहीत्वापुरंध्रीभिर्ब्राह्मणैश्चसहमंगलतू
र्यघोषपुरःसरंवरगृहेवास्थलेगच्छेत् ॥ वरःप्रशस्तवेषालंकृतोवस्त्राच्छादितपीठे
प्राङ्मुखउपविशेत् ॥ तत्पुरतःदाताप्रत्यङ्मुखउपविश्याचम्यदेशकालौस्मृत्वा
कन्याविवाहार्थमागतायस्नातकायवरायसीमांतिकेनार्चयिष्ये ॥ तदंगत्वेननिर्विं
घ्नतार्थंगणपतिवरुणपूजनंकरिष्येइतिकृत्वा ॥ ततोवरपूजनम् ॥ ॐ विराजोदोहो

सिविराजोदोहमसीयमयिपाद्यायैविराजोदोहः ॥ १ ॥ इतिमंत्रेणपादप्रक्षालनम् ॥ ॐ सुचक्षा॰इतिमंत्रेणगंधम् ॥ अनाधृष्टाइत्यक्षतावंदनम् ॥ ॐ युवासुवासेतिवस्त्रोणीपम् ॥ ॐ यद्यशोप्सरसामि॰ इतिमंत्रेणपुष्पम् ॥ ॐ वसोःपवित्रमसीतितैलारोपणंकार्यम् ॥ तैलंमस्तकेक्षिपेत् ॥ ॐ ऋतवस्त्थऽऋतावृधंऽऋतुष्ठास्थंऽऋतावृधं॥ घृतश्च्युतोमधुश्च्युतोविराजोनामंकामदुघाऽअक्षीयमाणाः ॥ १ ॥ ॐ ऋतवस्त्थेयृतवोह्येताऽऋतावृधऽइतिसत्यवृधऽइत्येतदृतुष्ठास्थऽऋतावृधऽइत्यहोरात्राणिवाऽइष्टकाऽऋतुपुवाऽअहोरात्राणितिष्ठंतिघृतश्च्युतोमधुश्च्युतऽइतितदेनाघृतश्च्युतश्चमधुश्च्युतश्चकुरुते ॥१ ॥ विराजोनामेत्येतद्वैदेवाऽएताऽइष्टकानामभिरूपान्हयन्तयथायथैनाऽएतदाचक्षतेताऽएनानभ्युपावर्तंताथलोकंपृणाऽएवपराच्यस्तस्थुरहितना

न्योनिमेमिहत्युस्ताविराजोनामाकुर्वततताऽएनानभ्युपावर्ततत्तस्माद्दशदशेष्टकाऽउ
पंधायलोकंप्रणयाभिमंत्रयतेतुदेनाविराजःकुरुतेदशाक्षराहिविराट्कामदुघाऽअक्षीय
माणाऽइतितुदेनाः कामदुघाऽअक्षीयमाणाःकुरुते ॥ २ ॥ इतिमंत्रेणवरहस्तेसन्मुखं
श्रीफलंदेयंसुमुहूर्तमस्त्वितिविप्राःपठेयुः॥अनेनवरपूजनेनलक्ष्मीनारायणःप्रीयतां ॥
नानानामगोत्रेभ्योब्राह्मणेभ्योभूयसींदाक्षिणांदत्वा ॥ तैराशिषोगृहीत्वा ॥ अन्येभ्य
स्तांबूलादिकंदत्वागणपत्यादिविसर्जयेत् ॥ इतिसंस्कारभास्करेसीमांतपूजनं॥ततः
शिष्टाचाराद्वरपिताएवंविधिनावस्त्रकुंकुमपुष्पफलैर्वधूंपूजयेदिति ॥ वरःकृतनित्य
क्रियोविधिवत्कृतस्वस्तिवाचनोब्राह्मणैःसहसात्विकाहारंभुक्त्वावाईषद्धौतंनवंश्वेतंस

१ इदंरत्नगदाधरादिषुनदृश्यतेसिंधुदर्पणाभ्यांलिखितम् ॥

दशंपरेणाधृतंवस्त्रयुगलंपरिधायस्वेष्टदेवतापित्रादीन्नमस्कृत्यतैरनुमोदितोयथाविभ
वमश्वादियानमारुह्यधृतसितच्छत्रःस्ववित्तैर्ज्ञातिबांधवैःस्वस्तिनइन्द्रेतिसुमंगलसूक्त
पठनपरैर्ब्राह्मणैःपुरंध्रीभिःपूर्णकलशोदकपात्रंकन्यापुष्पाक्षतदीपमालाध्वजलाजैर्मं
गलतूर्यघोषैश्चसहवधूगृहेगत्वातद्द्वारदेशेप्राङ्मुखस्थितनीराजनपूर्णकुंभयुतैःस्त्रीपुरु
षैःप्रत्युद्यातोनीराजितस्तन्मंडपंप्रविशेत् ॥ तत्रायंक्रमः ॥ साधूक्तिर्विष्टरंपाद्याचमपर
मुदकार्घ्यंमधुप्राशनंत्रीनाचामेद्वाङ्मलेपःसुमनसमुपवीतानिवस्त्राणिभूषाः ॥ का
लंस्मृत्वाग्निंसंस्थापयतिअथवरोवस्त्रमेनांप्रदद्यात्सन्मुख्यंपाणिपीडाजिगमिषतिय
दैर्षातिवन्हिंस्मरित्वा ॥ आघारौभूर्भुवाद्याष्टयजतिचऋताषाडितिद्वादशैताश्चित्ता
द्याविश्वसंख्याकृतिपरिमितयोभ्यात्तसंज्ञाग्निपंच ॥ बध्वाचोत्थायलाजायजतिदश
मितंस्यात्प्रजानांपतेसोदीचींक्रामेत्यदानिस्थितवतउदकेनोत्तरेणाभिषिंचेत् ॥ सू

यैंक्षात्वन्हिचास्तेध्रुवमसिहृदयालंभसौभाग्यदानंचमर्ण्याथोनिवेश्यंत्विहजपतिवरः स्विष्टमेताद्रिसप्तरिति ॥ अथमधुपर्कः ॥ तत्रवरस्यार्घदानंस्मर्यते ॥ तत्प्रसंगेन यावंतोर्घ्यास्तेकथ्यंते ॥ षडर्घ्याभवंति ॥ आचार्यऋत्विग्वैवाह्योराजाप्रियःस्नातकइति ॥ अथसर्वसाधारणोर्घविधिरुच्यते ॥ बाहुमात्रंहस्तमात्रंवादीर्घवामावर्तेनपंचविंशतिकुशैर्घटितंविष्टरद्वयम् ॥ आचमनार्थंजलम् ॥ पाद्यंपादप्रक्षालनार्थंजलम् ॥ अर्घार्थंशंखपात्रस्थंजलम् ॥ चंदनाक्षतपुष्पाणि ॥ मधुपर्कार्थंदधिमधुघृतंकांस्यपा

---

१ विष्टरलक्षणंविष्टरस्त्रिवृदरत्निमात्रंकौशेयरज्जुविशेषइतिभर्तृयज्ञः ॥ प्रादेशमात्रंत्रिवृतंकौशमथवाकाशनिर्मितमितिरेणुः ॥ पंचविंशतिदर्भतरुणमयंकूर्चमितिहरिहरः ॥ पाणिभ्यांविष्टरंगृण्हीयादितिहरिहरः॥ २ दध्यलाभेपयोजलंवा मएकेनपाणिनेतिगदाधरः॥आर्द्राभ्यांपाणिभ्यामितिहरिहरः॥शुष्केणेतिगदाधरः ॥ ध्वलाभेगुडः सर्पिर्वाप्रतिनिधिः ॥

त्रेएकीकृतंकांस्यपात्रेणापिहितम् ॥ यज्ञोपवीतवस्त्रालंकरणानि ॥ एवमासाद्य ॥ ततोवरंशुभवस्त्राच्छादितपीठेप्राङ्मुखउपवेश्य ॥ दाताउदङ्मुखःप्रत्यङ्मुखोवा उपविश्याचम्यप्राणानायम्यदेशकालौस्मृत्वा ॥ कन्याविवाहांगत्वेनआगतंस्नातकं वरंमधुपर्केणार्चयिष्ये ॥ तत्रनिर्विघ्नार्थंगणपतिंस्मृत्वा ॥ ॥ ततोदातावरस्याग्रेकृतांजलिपुटस्तिष्ठन्पठेत् ॥ ॐ साधुभवानास्तामर्चयिष्यामोभवंतम् ॥ ॐ अर्चय ॥ इतिवरोब्रूयात् ॥ विष्टरादीनिअन्यःसंबोधयति ॥ तद्यथा ॥ अर्चकादपरोविप्रोविष्टरादीनिमधुपर्कांतानित्रिःसंबोधयति ॥ विष्टरोविष्टरोविष्टरःप्रतिगृह्यताम् ॥ ततोऽर्घ्योर्घयितुःसकाशाद्विष्टरंप्रतिगृण्हाति ॥ ॐ वर्ष्मोऽस्मिसमानानामुद्यतामिव

१ विष्टरस्तुपंचविंशतिमयैर्दर्भैरधोमुखाग्रैर्वामावर्तेनयथावेणीभवतितथाग्रेगुंफितैःग्रंथियुतैर्विष्टरंसंपाद्येतिरत्नमालायाम् ॥

सूर्यः ॥ इमंतमभितिष्ठामियोमाकश्चाभिदासति ॥ १ ॥ इतिमंत्रेणविष्टरमुदगग्रमासनेनिधायउपविशति ॥ पादार्थमुदकंपादार्थमुदकंपादार्थमुदकंप्रतिगृह्यताम् ॥ प्रतिगृण्हामि ॥ सव्यंपादंप्रक्षाल्यदक्षिणंप्रक्षालयतिब्राह्मणश्चेद्दक्षिणंप्रथमम् ॥ ॐ विराजोदोहोसिविराजोदोहमसीयमयिपाद्यायैविराजोदोहः ॥ १ ॥ इत्यनेनमंत्रेणदक्षिणंपादंप्रक्षाल्य ॥ ततोवाममनेनैवभेदेनमंत्रावृत्तिः ॥ पूर्ववद्द्वितीयोविष्टरः ॥ इयांस्तुविशेपोविष्टरमुदगग्रंभूमौकृत्वातस्योपरिपादौकरोति ॥ ॐ वर्ष्मोस्मीत्यनेनमंत्रेण ॥ ततोर्घयितुरर्घदानम् ॥ अर्घोऽर्घोऽर्घःप्रतिगृह्यताम् ॥ ॐ आपः स्थयुष्माभिःस

---

१ पादप्रक्षालनार्थंसुखोष्णोदकंताम्रादिपात्रस्थमितिसर्वे. ॥ २अर्घ्यंजलंगंधपुष्पाक्षतबदरीमिश्रंशंखपात्रस्थमितिभर्तृयज्ञः ॥ गंधपुष्पाक्षततिलशुभ्रसर्षपदूर्वादध्यान्वितंसुवर्णपात्रस्थमितिहरिहरः ॥

वीन्कामानवामवानीतिमंत्रेणोभाभ्यांप्रतिगृण्हाति ॥ ततोर्घ्यै[1]शिरसाभिवंद्यप्रागुदग्वा निनयन्नभिमंत्रयते ॥ ॐ समुद्रंवःप्रहिणोमिस्वांयोनिमभिगच्छत ॥ अरिष्टास्माकं वीरामापरासेचिमत्पयः ॥ १ ॥ इत्यनेनमंत्रेणार्घंनिनयेत् ॥ आचमनीयमुदकमा चमनीयमुदकमाचमनीयमुदकंप्रतिगृह्यताम् ॥ अर्घ्यंआचामति ॥ ॐ[2]आमागन्यश सासठंसृजवर्चसा ॥ तंमाकुरुप्रियम्प्रजानामधिपतिम्पशूनामरिष्टितनूनाम् ॥ १ ॥ इत्यनेनमंत्रेण ॥ ततोद्विराचमनम् ॥ मधुपर्कोमधुपर्कोमधुपर्कःप्रतिगृह्यताम् ॥ ततो र्घयितुर्हस्तेस्थितंमधुपर्कमर्घ्यईक्षते ॥ ॐमित्रस्यत्वाचक्षुषाप्रतीक्षतइत्यनेनमंत्रेण ॥ देवस्यत्वेतिप्रतिगृह्णाति ॥ ततोमधुपर्कंप्रतिगृह्यसव्येपाणौकृत्वापिधानंनिष्कास्य

१ अर्घ्यंशिरसाभिवंद्य भूमौप्रवाह्याभिमंत्रयेदितिहरिहरगदाधरौ अत्रतुवासुदेवाशयोगृहीतः ॥
२ आचमनार्थंकमंडलुसंभृतंजलम् ॥ स्मार्ताचमनंकेशवाद्यैस्त्रिभिः पीत्वेत्यादि ॥

दक्षिणस्यानामिकयात्रिःप्रयौतिमधुपर्कंत्रिःप्रदक्षिणमालोडयति ॥ ॐ नमःश्यावा स्यायान्नशनेयतऽआविद्धंतत्तेनिष्कृन्तामि ॥ १ ॥ इत्यनेनमंत्रेणानामिकांगुष्ठेन चत्रिर्निरूक्षयति ॥ तस्यात्रिःप्राश्नाति ॥ ॐ यन्मधुनोमधव्यम्परमꣳरूपमन्नाद्यम् ॥ तेनाहंमधुनोमधव्येनपरमेणरूपेणान्नाद्येनपरमोमधव्योन्नादोसानि ॥ इत्यनेनमंत्रेणाश्नाति ॥ पुनरप्यनेनैवमंत्रेणवारद्वयमुच्छिष्टमेवप्राश्नाति ॥ तांबूलेक्षुफलेचैव भुंक्तेस्नेहानुलेपने ॥ मधुपर्केचसोमेचनोच्छिष्टंमनुरब्रवीदितिवचनात् ॥ मधुमतीभिर्वाप्रत्यृचंपुत्रायांतेवासिनेवोत्तरतऽआसीनायोच्छिष्टंदद्यात्सर्वंवाप्राश्नीयात्प्राग्वाऽसंचरेनिनयेत् ॥ आचम्य ॥ प्राणान्संमृशति ॥ ॐ वाङ्मऽआस्येस्तु ॥ इ

१ प्राणायतनस्पर्शःसजलपाणिनाकार्यइतिहरिहराशयः ॥ जलरहितेनपाणिनेतिगदाधरः॥प्राणायतनस्पर्शान्तमेवमधुपर्ककर्मकलौभवतीतिसंप्रदायभाष्ये ॥

तिमुखंकराग्रेणस्पृशेत् ॥ ॐ नसोर्मेप्राणोस्तु ॥ इतितर्जन्यंगुष्ठाभ्यांनासारंध्रद्वयं स्पृशेत् ॥ ॐ अक्ष्णोर्मेचक्षुरस्तु ॥ इतिअनामिकांगुष्ठाभ्यांचक्षुर्द्वयंयुगपत् ॥ ॐ कर्णयोर्मेश्रोत्रमस्तु ॥ इतिमध्यमांगुष्ठाभ्यांदक्षिणकर्णम्॥अनेनैववामकर्णम्॥ॐबाह्वोर्मेबलमस्तु ॥ इतिकराग्रेणदक्षिणबाहुम् ॥ एवंवामबाहुम् ॥ ॐ ऊर्वोर्मऽ ओजोस्तु ॥ इतियुगपद्धस्तेनोरू ॥ ॐ अरिष्टानिमेङ्गानितनूस्तन्वामेसहसंतु ॥ ॥ इति शिरःप्रभृतिपादांतानिसर्वांगानिउभाभ्यांहस्ताभ्यामालभते ॥ ॥ अथगवा

१ सर्वांगालंभउभाभ्यांकार्यइतिहरिहरः एकेनपाणिनेतिगदाधरः ॥ २ यज्ञविवाहयोरमांसोघों नभवतियज्ञमधिकृत्यविवाहंचाधिकृत्यकुरुतेत्येवंप्रयोगः ॥ गोरालंभश्चकलिवर्जितेकालेभवति ॥ उत्सर्गस्यचविवाहयज्ञयोरप्राप्तत्वात् ॥ गौरित्याद्युच्चारणंविवाहयज्ञयोःकलौनप्रवृत्तिरितिगदाधरः ॥ गोर्निषेधात्तत्स्थानेअजालंभःपायसंवेतिजयरामः ॥ किंचिद्द्रव्यंदेयमितिसंस्कारकौस्तुभे ॥

लंभनम् ॥ ॥ यद्यपिसूत्रकारेणगवालंभोनियमेनउक्तस्तथापिमधुपर्केयशोवर्धनइ
तिस्मृत्यंतरबलात्त्याज्यएव ॥ अतःकलियुगेउत्सर्गएव ॥ अथवातन्निष्क्रयद्रव्यो
त्सर्गः ॥ तत्प्रयोगस्तु ॥ वरस्यसमीपेभूमौउदगग्रदर्भानास्तीर्य ॥ दातावरहस्ते
निष्क्रयद्रव्यंदत्वागौर्गौर्गौरितिपठेत् ॥ वरोद्रव्यंगृहीत्वामंत्रंपठेत् ॥ ॐ मातारु
द्राणान्दुहितावसूना ७ स्वसादित्यानाममृतस्यनाभिः ॥ प्रनुवोचंचिकितुषेजनाय
मागामनागामदितिंवधिष्ट ॥ ममचामुकशर्मणोयजमानस्यपाप्माहतः ॥ ॐ उ
त्सृजततृणान्यत्त्वितिब्रूयात् ॥१॥ इत्यनेनवरः कुशोपरिद्रव्यमुत्सृजेत् ॥ ॐ का
रउपांशूत्सृजतेत्याद्युच्चैः ॥ अत्रशिष्टाचारप्राप्ताः केचनपदार्थाः लिख्यंते ॥ गंधाद्यलं
कारान्तेषुवरस्यैवमंत्रपाठः ॥ ॐ सुचक्षा॰ इतिगंधम् ॥ ॐ अनाधृष्टेत्यक्षताः ॥ ॐ
परिधास्यैइत्यनेनपरिधानवस्त्रम् ॥ ॐ यज्ञोपवीतम्॰ इतियज्ञोपवीतम् ॥ आचम्य ॥ ॐ

यशसामेत्युत्तरीयम् ॥ ॐ याऽआहाराज्य॰इतिपुष्पमालाग्रहणम् ॥ अथावबध्नीते॥ ॐ यद्यशोप्सर॰इतिमंत्रेण ॥ अथालंकारान् ॥ ॐ अलंकरण॰इतिप्रथमंदक्षिणकर्णे ॥ ततोनेनैववामे ॥ ब्राह्मणेभ्योभूयसींदत्वा ॥ तैराशिषोगृहीत्वादाताअनेनमधुपर्कार्चनेनश्रीलक्ष्मीनारायणः प्रीयतामितिजलमुत्सृजेत् ॥ इतिसंस्कारभास्करेमधुपर्कप्रयोगः ॥ ॥ ततोवरोविवाहवेद्यांगत्वाशुभासनेउपविश्य आचम्य प्राणानायम्यदेशकालौस्मृत्वा ॥ एवंगुण॰ तिथौधर्मार्थकामप्रजासिद्ध्यर्थंदारपरिग्रहणनिमित्तमग्निस्थापनंकरिष्ये ॥ हरिद्राचूर्णनिर्मितेअरत्निमात्रस्थंडिलेपंचभूसंस्कारान्कृत्वायोजकनामाग्नेःस्थापनम् ॥ पश्चादग्नेस्तेजन्यावधूपादनिवेशनार्थंस्थापनम् ॥ तेजनीतृणपूलिका ॥ अत्रदेशाचारतोव्यवस्था ॥ दाक्षिणात्यानामाचारादिदमपिकर्तव्यम् ॥ पतिपुत्रान्वितसुमंगलीस्त्रियावामहस्तेपयःपूरितपा

त्रंधृत्वादक्षिणेनशर्करांसंगृह्यसुमुहूर्ते ओंप्रतिष्ठेतिशब्दसमयेपयःपात्रेगृहीतशर्करा
प्रक्षिप्या ॥ तथैवान्यसुभगस्त्रियामंगलपद्यसावधानसमयेवधूवरमस्तकेमंगलाक्षता
समर्प्याइतिशिष्टाचारः ॥ अग्निस्थापनोत्तरंगृहमध्येगत्वाप्राङ्मुखींकन्यामवस्थाप्य
प्रत्यङ्मुखोवरस्तिष्ठेत् ॥ वधूवरांतरालेअविधुरसुदृढसद्वृत्तयःपुरुषाउदग्दशमंतःप
टंधारयेयुः ॥ तत्रदैवज्ञामंगलस्मृतीनांपठनंकुर्युः ॥ विंशोपकाउच्चारणीयाः॥ सुमुहू
र्ते ॐ प्रतिष्ठइत्युच्चैःशब्दंकुर्युः ॥ अत्रावसरेवधूवरकरालंभेवधूःकरधृतपुष्पग्रथितव
रणमालांवरकंठेसमर्पयेत् ॥ उदक्संस्थंधृतांतःपटनिःसरणंकार्यम्॥ ततोवरःप्राङ्मु
खउपविश्यकन्यांप्रत्यङ्मुखीमुपवेशयेत् ॥ ततआचार्यादिद्विजगणाःप्रतिष्ठामंत्र
ब्राह्मणंपठेयुः ॥ ॐ मनोजूतिर्जुषतामा० ॥ १ ॥ ब्राह्मणं ॥ ॐ मनोजूतिर्जुष० ॥

॥ १ ॥ एषवैप्रभूर्नाम० ॥ १ ॥ एषवैविभूर्नाम० ॥ २ ॥ एषवैव्यष्टिर्नाम० ॥ ३ ॥
एषवैविधृतिर्ना० ॥ ४ ॥ एषवैव्यावृत्तिर्नाम० ॥ ५ ॥ एषवाऽऊर्ज्जस्वान्ना० ॥ ६ ॥
एषवैपयस्वान्ना० ॥ ७ ॥ एषवैब्रह्मवर्च्चसी० ॥ ८ ॥ एषवाऽअतिव्याधी० ॥ ९ ॥
एषवैदीर्घोनाम० ॥ १० ॥ एषवैक्लृप्तिर्नाम० ॥ ११ ॥ एषवैप्रतिष्ठानाम० ॥ १२ ॥ ॐ
प्रतिष्ठासुप्रतिष्ठितमस्तु ॥ दंपत्योरविच्छिन्नाप्रीतिरस्तु ॥ ततोवरोवध्वैपरिधानार्थं
वासोदद्यात् ॥ कुमार्यावासःपरिधानम् ॥ ॐ जरांगच्छपरिधत्स्ववासोभवाकृष्टीना
मभिशस्तिपावा ॥ शतंचजीवशरदःसुवर्च्चारयिंचपुत्राननुसंव्ययस्वायुष्मतीदंपरिध

१ वस्त्रचतुष्टयमध्येवरःकन्यायांःवस्त्रद्वयंमंत्रेणदत्वाद्वयंमंत्रेणधत्तेइतिहरिहरः॥ हरिहरगदाधरयोर्मतेवर
कर्तृकंपरिधानं भर्तृयज्ञमतेआचार्यकर्तृकम् ॥

त्स्ववासः ॥ १ ॥ इतिमंत्रपाठोवरस्य ॥ अथोत्तरीयंवासोवरःकन्यायसमर्पयतिम
त्रमुच्चातांपरिधापयति ॥ ॐ याऽ अकृन्तन्नवयंयाऽअतन्वत ॥ याश्चदेवीस्तन्तून
भितोततन्थ ॥ तास्त्वादेवीर्जरसेसंव्ययस्वायुष्मतीदम्परिधत्स्ववासः ॥ १ ॥ ततः
कन्यापितावधूवरयोःपरस्परंसमंजेथामितिप्रैषंदद्यात्॥समंजनंसम्मुखीकरणं ॥ ॐ
समञ्जन्तुविश्वेदेवाःसमापोहृदयानिनौ ॥ सम्मातरिश्वासन्धातासमुदेष्ट्रीदधातु
नौ ॥ १ ॥ सम्मुखीभूतोवरोमंत्रंपठति ॥ ततआचारप्राप्तमांगल्यतंतुबंधनंकण्ठे
तत्रमंत्रः ॥ मांगल्यतंतुनानेनममजीवनहेतुना ॥ कंठेबध्नामिसुभगेत्वंजीवशरदांश
तम्॥१॥ॐयदाबध्नन्दाक्षायणाहिरण्यंशतानीकायसुमनस्यमानाः॥तन्मऽआबध्ना

१ वरस्यैवमंत्रपाठइतिहरिहरगदाधरौ ॥ उभयोर्मंत्रपाठइतिभर्तृयज्ञः ॥ २ समंजनंसंमुखीकरणमिति
[illegible]धरौ॥परस्परंगात्रविश्लेषइतिभर्तृयज्ञः॥परस्परानुलेपनमितिकेचित् ।

मिशतशारदायायुष्माञ्जरदंष्टिर्यथासम् ॥इतिमंत्रंवरःपठति॥अथसूत्रवेष्टनप्रकारः॥
यत्सूत्रंद्विगुणीकृतंशरमितंकंठेवधूंवेष्टयेत्सप्ताख्यंवरवेष्टितंचकटितस्तंतुश्चतुर्विंशति
॥ईशान्यामपिऊर्ध्वनिष्कविधिवत्संपूज्यऊर्णायुतंवध्नीयात्खलुकंकणंद्विजकरेउच्च।
र्यघोपान्वितैः॥सूत्रेणपंचवारंचसप्तेनाद्विगुणेनच॥परित्वेतिचसूक्तेनवेष्टयेत्॥विस्तीर्णं
हस्तचत्वारिचतुर्विंशतितंतुभिः ॥ ब्राह्मसूत्रमिदंप्रोक्तंब्रह्मणानिर्मितंपुरेतिअश्वत्थदी
पिकायाम्॥ततोद्विजाःपरित्वागिर्वणोगिरइत्यनुवाकेनजुपाणोऽअप्तुराज्यस्यवेतु
स्वाहेत्यंतेनवधूवराविच्छिन्नचतुर्विंशतितंतुभिर्द्विगुणीकृतसूत्रेणयथाचारंवेष्टयेयुः ॥
तत्रवधूदक्षिणस्कंधमारभ्यउभयोःस्कंधेपंचवारंकटिप्रदेशेसप्तवारंवेष्टयेदिति ॥ त
त्रमंत्राः॥ॐपरित्वागिर्वणोगिरऽइमाभवंतुविश्वतः ॥ वृद्धायुमनुवृद्धयोजुष्टाभवंतु

जुष्टयः ॥ १ ॥ इन्द्रस्यस्यूरसीन्द्रस्यध्रुवोसि ॥ ऐन्द्रमसिवैश्वदेवमसि ॥ २ ॥ विभू
रसिप्रवाहणोवन्हिरसिहव्यवाहनः ॥ श्वात्रोसिप्रचेतास्तुथोसिविश्ववेदाऽउशिगं
सि ॥ ३ ॥ उशिगसिकविरङ्घारिरसिबम्भारिरवस्यूरसिदुवस्वाञ्छुन्ध्यूरसिमार्जा
लीयःसम्राडसिकृशानुःपरिषद्योसिपवमानोनभोसिप्रतक्वामृष्टोसिहव्यसूदन
ऽऋतधामासिस्वर्ज्योतिःसमुद्रोसि ॥ ४ ॥ समुद्रोसिविश्वव्यचाऽअजोस्येकपाद
हिरसिबुध्न्योवागस्यैन्द्रमसिसदोस्यृतस्यद्वारौमामासंताप्तमध्वनामध्वपतेप्र
मांतिरस्वस्तिमेस्मिन्पथिदेवयाने भूयान्मित्रस्यमा ॥ ५ ॥ मित्रस्यमाचक्षुषेक्षध्व
मग्नयःसगराःसगरास्थसगरेणनाम्नारौद्रेणानीकेनपातमाग्नयःपिवतमाग्नयोगोपा

यतमानमोवोस्तुमामाहिर्ठसिष्ट ॥ ६॥ ज्योतिरसिव्विश्वरूपम्विश्वैषान्देवानांᳯसु
मित् ॥ लर्ठसोमतनुकृद्भ्योद्वेपोभ्योन्यकृतेभ्यऽउरुयंतासिवरूथर्ठस्वाहाजुषाणोअ
प्तुराज्यंस्यवेतुस्वाहा ॥ ७ ॥ ॥ अथकन्यादानसंकल्पः ॥ ॥ ततोदातास्वदक्षिणे
पत्न्यासहदक्षिणवरपार्श्वभागेशुभासने उदङ्मुखउपविश्याचम्यप्राणानायम्यदेशं
कालौस्मृत्वा ॥ एवंगुणविशेषणविशिष्टायांशुभपुण्यंतिथौअस्मिन्पुण्याहेअस्याः क
न्यायाःअनेनवरेणधर्मप्रजयाउभयोःवंशयोःवंशवृद्धयर्थंतथाचममसमस्तपितॄणां
निरतिशयसानंदब्रह्मलोकावाप्त्यादिकन्यादानकल्पोक्तफलावाप्तये अनेनवरेणअ
स्यांकन्यायामुत्पादयिष्यमाणसंतत्यादशपूर्वान्दशपरान्मांचएकविंशतिपुरुषानु

द्धर्तुंब्राह्मविवाहविधिनाश्रीलक्ष्मीनारायणप्रीतयेकन्यादानमहंकरिष्ये ॥ ततोवर
हस्तेसुप्रोक्षितादिकरणम् ॥ शिवाआपःसंत्वित्यादिवचनप्रतिवचने ॥ शिवाआपःसं
तु ॥ संतुशिवाऽआपः ॥ सौमनस्यमस्तु॥अस्तुसौमनस्यम् ॥ अक्षतंचारिष्टंचास्तु॥
अस्त्वक्षतमरिष्टंच॥ अत्राःपांतु ॥सुप्रोक्षितमस्तु ॥ गंधाःपांतु ॥ सुमंगल्यंचास्तु ॥
अक्षताःपांतु ॥ आयुष्यमस्तु॥ पुष्पंपातु ॥ सौश्रियमस्तु ॥ यत्पापंरोगमशुभमक
ल्याणंतद्दूरेप्रतिहतमस्तु ॥ ततोवरस्यगोत्रोच्चारः ॥ अमुकसगोत्रस्यअमुकप्रवर
स्यअमुकशर्मणःप्रपौत्राय ॥ अमुकसगोत्रस्यअमुकप्रवरस्यअमुकशर्मणःपौत्राय॥
अमुकसगोत्रस्यअमुकप्रवरस्य अमुकशर्मणः पुत्रायअमुकशर्मणेश्रीधररूपिणेव
राय ॥ ततःकन्यायाश्चगोत्रोच्चारः ॥ अमुकसगोत्रस्यअमुकप्रवरस्यअमुकशर्म

१ योग्यंवरमाहूयालंकृत्यकन्यादानविधिनातस्मैकन्यादानंब्राह्मोविवाहः ॥

सं० ण:प्रपौत्रीम् ॥ अमुकसगोत्रस्यअमुकप्रवरस्यअमुकशर्मणःपौत्रीम् ॥ अमुकसगोत्र भा०
स्यअमुकप्रवरस्यअमुकशर्मणःपुत्रीम्॥अमुकीनाम्नींश्रीरूपिणीमिमांकन्याम् ॥इ
त्येकःपर्यायः ॥ एवमेवपुनःपर्यायद्वयमुक्त्वा ॥ पुनःअमुकसगोत्रोत्पन्नायअमुकप्रव
रान्वितायशुक्लयजुर्वेदांतर्गतमाध्यंदिनीयशाखाध्यायिनेअमुकशर्मणेश्रीधररूपि
णेवराय ॥ अमुकगोत्रोत्पन्नाममुकप्रवरान्वितामसुकीनाम्नींश्रीरूपिणीमिमांकन्यां
यथाशक्त्यलंकृतामुपकल्पितोपस्कारसहितांप्रजापतिदैवत्यांपुराणोक्तशतगुणीकृत
ज्योतिष्टोमातिरात्रफलप्राप्तिकामःप्रजोत्पादनार्थंभार्यात्वेनतुभ्यमहंसंप्रददे ॥ इ
त्युक्त्वासकुशजलंकन्यादक्षिणहस्तंवरदक्षिणहस्तेदद्यात्॥वरःप्रतिगृह्णातितांकन्यां ॥
ॐद्यौस्त्वाददातुपृथिवीत्वाप्रतिगृह्णातु ॥ इत्यनेनमंत्रेण ॥ कृतैतत्कन्यादानप्रति

१ सकृदितिगंगाधरः ॥

ष्टासिद्ध्यर्थंमिमांयथाशक्तिस्वर्णमयींदक्षिणांतुभ्यमहंसंप्रददेनमम ॥ स्वस्तीति व
रोब्रूयात् ॥ ततोदाताभाजनगोभूदासीमहिषीगजाश्ववाहनगृहशय्यावस्त्रालंकारा
दियथाविभवंसंकल्पपूर्वकंदद्यात् ॥ तत्रगोदानमंत्रः ॥ यज्ञसाधनभूतायाविश्वस्या
घौघनाशिनी ॥ विश्वरूपधरोदेवःप्रीयतामनयागवा ॥ १ ॥ हिरण्यगर्भसंभूतं
सौवर्णंचांगुलीयकम् ॥ सर्वप्रदंप्रयच्छामिप्रीणातुकमलापतिः ॥ इत्यंगुलीयकस्य ॥
क्षीरोदमथनेपूर्वमुद्धृतंकुंडलद्वयम् ॥ श्रियासहसमुद्भूतंददेश्रीःप्रीयतामिति ॥ कुंड
लयोः ॥ कांचनंहस्तवलयंरूपकांतिसुखप्रदम् ॥ विभूषणंप्रदास्यामिविभूषयतुतेस
देतिवलययोः ॥ परापवादपैशून्यादभक्ष्यस्यचभक्षणात् ॥ उत्पन्नपापंदानेनताम्रपा
त्रस्यनश्यतु ॥ इतिताम्रजलपात्रस्य ॥ यानिपापानिकाम्यानिकामोत्थानिकृतानि
च ॥ कांस्यपात्रप्रदानेनतानिनश्यंतुमेसदा ॥ इतिभोजनार्थकांस्यपात्रस्य ॥ अग

म्यागमनंचैवपरदाराभिमर्शनम्॥ रौप्यपात्रप्रदानेनतानिनश्यंतुमेसदेतिजलार्थस्य
भोजनार्थस्यचरौप्यपात्रस्य ॥ पूरितंपूगपूगेननागवल्लीदलान्वितम् ॥ पूर्णेनचूर्णपा
त्रेणकर्पूरपिष्टकेनच ॥ सपूगखंडनंदिव्यंगंधर्वाप्सरसांप्रियम्॥ददेदेवनिरातंकंत्वत्प्र
सादात्कुरुष्वमामिति तांबूलस्य ॥ दीपस्तमोनाशयतिदीपःकीर्तिंप्रयच्छति ॥ त
स्माद्दीपप्रदानेनममवंशप्रवर्धनम् ॥ इतिदीपस्य ॥ एवंदासीमाहिषीगजाश्वभूमिस्व
र्णपात्रपुस्तकशय्यागृहरजतवृषभानांदानमंत्राःकौस्तुभेद्रष्टव्याः ॥ ॥ततःकन्या
पितापठति ॥ ॥ धर्मार्थकामभिर्नामैर्योनरैःसाध्यतेपरः ॥ धर्मस्त्वयानयासार्धमा
चर्तव्यःसर्वैश्चिरम् ॥ १ ॥ धर्मेचार्थेचकामेचत्वयेयमतिचारतः ॥ नत्याज्याऽऽज्याहु
तिरिवभूतौसंसारभूतिदाम्॥२॥ यस्त्वयाधर्मश्चरितव्यःसोनयासह ॥ धर्मेचार्थेच
कामेचत्वयेयंनातिचरितव्या ॥ वरः ॥ अहंनातिचरामीहयदुक्तंभवताततः ॥ ध

मीर्थकामकैः कार्यैर्देहाच्छायेयसवदां ॥ १ ॥ नातिचरामीतिवरोवदेत् ॥ कोदा
दितिकामस्तुतिंपठेत् ॥ ॐ कोदात्कस्माऽअदात्कामोदात्कामायादात् ॥ कामो
दाताकामंःप्रतिगृहीताकामैतत्ते ॥ १ ॥ ॐ अथयदन्यद्ददातिकामेनैवतद्ददाती
दम्मेप्यपुत्रासदितितत्प्रत्येतिकोदात्कस्माऽअदात्कामोदात्कामायादात्॥ कामोदा
ताकामःप्रतिगृहीताकामैतत्ते ॥१॥एवंयस्त्वयेत्यादिकामस्तुतिश्चपुनर्द्विर्वक्तव्या॥अ
त्रवैदिकाः सयः कामयेतब्राह्मणंपठित्वादंपतिभ्यांसुवर्णाभिषेकंकुर्युः ॥ अत्रब्रह्मणेअ
ग्नयेस्वाहेत्यादिहवनपरपदानिदिष्टंपरंसंस्रवमेवनयतीतिसुवर्णरेताअग्निःस्वर्णष्ठीवी
तितन्मंथेनसुवर्णसंस्रवतीतिसिद्धम्॥सयःकामयेदितिब्राह्मणंदिवैवपठित्वानतुरात्रौ

१ कामस्तुतिंपठेदितिवासुदेवहरिहरौ ॥

किंतुबृहदारण्यंगतत्वेनारण्येनूच्यमानत्वात् ॥ गृहेमंगलमध्येरात्र्यादौअशुचिभिः
पठननिषेधात्॥ श्रुतिवाक्यादिप्रमाणैरवियुक्तत्वात्प्रयोगपशुभावविघाताच्चान्यदवि
रुद्धंपुरुषसूक्तमृचंवाचमध्यायंवादेवस्यत्वेत्यादिअभिषेकमंत्रान्पठेत् ॥ इतिखंडूभ
ट्टायाचितपद्धतौ॥ ॥ॐसयःकामयेतमहत्प्राप्नुयामित्युदगयनऽआपूर्यमाणपक्षेपु
ण्याहेद्वादशाहमुपसद्व्रतीभूत्वौदुंवरेकंसेचमसेवासर्वौषधम्फलानीतिसम्भृत्यपरि
समुह्यपरिलिप्याग्निमुपसमाधायावृतयाज्यर्ठसँस्कृत्यपुर्ठसानक्षत्रेणमन्थर्ठसन्नीय
जुहोति ॥ १ ॥ यावन्तोदेवास्त्वयिजातवेदः ॥ तिर्यञ्चोघ्नन्तिपुरुषस्यकामान् ॥ तेभ्यो
हंभागधेयञ्जुहोमितेमातृप्ताःकामैस्तर्पयंतुस्वाहा ॥ २ ॥ यातिरश्चीनिपद्यसेऽहं
विधरणीऽइति ॥ तान्त्वाघृतस्यधारयायजेसर्ठराधनीमहर्ठस्वाहा ॥ प्रजापतेनत्व

देतान्युन्यऽइतितृतीयाञ्जुहोति ॥ ३ ॥ ज्येष्ठायस्वाहा श्रेष्ठायस्वाहेति ॥ अग्नौहु
त्वामन्थेसꣳस्रवमवनयतिप्राणायस्वाहावसिष्ठायैस्वाहेत्यग्नौहुत्वामन्थेसꣳस्रवमव
नयतिवाचेस्वाहाप्रतिष्ठायैस्वाहेत्यग्नौहुत्वामन्थेसꣳस्रवमवनयतिचक्षुषेस्वाहासम्प
देस्वाहेत्यग्नौहुत्वामन्थेसꣳस्रवमवनयतिश्रोत्रायस्वाहायतनायस्वाहेत्यग्नौहुत्वाम
न्थेसꣳस्रवमवनयतिमनसेस्वाहाप्रजात्यैस्वाहेत्यग्नौहुत्वामन्थेसꣳस्रवमवनयतिरेत
सेस्वाहेत्यग्नौहुत्वामन्थेसꣳस्रवमवनयति ॥ ४ ॥ भूतायस्वाहेति ॥ अग्नौहुत्वाम
न्थेसꣳस्रवमवनयतिभविष्यतेस्वाहेत्यग्नौहुत्वामन्थेसꣳस्रवमवनयतिविश्वायस्वाहे
त्यग्नौहुत्वामन्थेसꣳस्रवमवनयतिसर्वायस्वाहेत्यग्नौहुत्वामन्थेसꣳस्रवमवनयति ॥

॥ ५ ॥ पृथिव्यैस्वाहेति ॥ अग्नौहुत्वामन्थेसर्ठंस्रवमवनयत्यन्तरिक्षायस्वाहेत्यग्नौ
हुत्वामन्थेसर्ठंस्रवमवनयतिदिवेस्वाहेत्यग्नौहुत्वामन्थेसर्ठंस्रवमवनयतिदिग्भ्यःस्वा
हेत्यग्नौहुत्वामन्थेसर्ठंस्रवमवनयतिब्रह्मणेस्वाहेत्यग्नौहुत्वामन्थेसर्ठंस्रवमवनयतिक्षु
त्रायस्वाहेत्यग्नौहुत्वामन्थेसर्ठंस्रवमवनयति ॥ ६ ॥ भूःस्वाहेत्यग्नौहुत्वाम
न्थेसर्ठंस्रवमवनयतिभुवःस्वाहेत्यग्नौहुत्वामन्थेसर्ठंस्रवमवनयतिस्वःस्वाहेत्यग्नौहु
त्वामन्थेसर्ठंस्रवमवनयतिभूर्भुवःस्वःस्वाहेत्यग्नौहुत्वामन्थेसर्ठंस्रवमवनयति ॥ ७ ॥
अग्नयेस्वाहेति ॥ अग्नौहुत्वामन्थेसर्ठंस्रवमवनयतिसोमायस्वाहेत्यग्नौहुत्वामन्थेस
र्ठंस्रवमवनयतितेजसेस्वाहेत्यग्नौहुत्वामन्थेसर्ठंस्रवमवनयतिश्रियैस्वाहेत्यग्नौहुत्वा

मन्थेसर्ठःस्रवमुवनयतिलक्ष्म्यैस्वाहेत्यग्नौहुत्वामन्थेसर्ठःस्रवमुवनयतिसावित्रैस्वाहेत्य
ग्नौहुत्वामन्थेसर्ठःस्रवमुवनयतिसरस्वत्यैस्वाहेत्यग्नौहुत्वामन्थेसर्ठःस्रवमुवनयतिवि
श्वेभ्योदेवेभ्यःस्वाहेत्यग्नौहुत्वामन्थेसर्ठःस्रवमुवनयतिप्रजापतयेस्वाहेत्यग्नौहुत्वाम
न्थेसर्ठःस्रवमुवनयति ॥ ८ ॥ अथैनमभिमृशति ॥ भ्रमसिज्वलदसिपूर्णमसि
प्रस्तब्धमस्येकसभमसिहिङ्कृतमसिहिङ्क्रियमाणमस्युद्गीथमस्युद्गीयमानमसिश्रावि
तमसिप्रत्याश्रावितमस्यार्द्रेसन्दीप्तमसिविभूरसिप्रभूरसिज्योतिरस्यन्नमसिनिध
नमसिसँवर्गोसीति ॥ ९ ॥ अथैनमुद्यच्छति ॥ अमोस्यामर्ठःहितेमयि ॥ सहिरा
जेशानोधिपतिः समाराजेशानोधिपतिङ्करोत्विति ॥ १० ॥ अथैनमाचामति ॥

तुत्सवितुर्वरेण्यंमधुवाताऽऋतायतेमधुक्षरंतिसिंधवः ॥ माध्वीर्नःसन्त्वोषधीः ॥ भूः
स्वाहा ॥ ११ ॥ भर्गोदेवस्यधीमहि॥मधुनक्तमुतोषसोमधुमत्पार्थिवꣳरजः ॥ मधुद्यौ
रस्तुनःपिताभुवःस्वाहा ॥ १२ ॥ धियोयोनः प्रचोदयात् ॥ मधुमान्नोवनस्पतिर्म
धुमाँ २ अस्तुसूर्यः ॥ माध्वीर्गावोभवन्तुनः ॥ स्वःस्वाहेतिसर्वाञ्चसावित्रीम
न्वाहसर्वांश्चमधुमतीःसर्वाश्चव्याहृतीरहमेवेदꣳसर्वम्भूयासम्भूर्भुवःस्वःस्वाहेत्यंत
तऽआचम्यप्रक्षाल्यपाणीजघनेनाग्निम्प्राक्शिराःसंविशति ॥ १३ ॥ प्रातरादि
त्यमुपतिष्ठते ॥ दिशामेकपुण्डरीकमस्यहम्मनुष्याणामेकपुंडरीकंभूयासमितियथे
तमेत्यजघनेनाग्निमासीनोवꣳशञ्जपति ॥ १४ ॥ तꣳहैतमुद्दालकऽआरुणिर्वाजस

नेयाययाज्ञवल्क्यायान्तेवासिनऽउक्त्वोवाचापि यऽएनꣳ शुष्के स्थाणौ निषिंचेज्जायेर
ञ्छाखाः प्ररोहेयुः पलाशानीति ॥ १५ ॥ एतमु हैव वाजसनेयो याज्ञवल्क्यो
मधुकाय पैङ्ग्यायान्तेवासिनऽउक्त्वोवाचापि य एनꣳ शुष्के स्थाणौ निषिञ्चेज्जायेर
ञ्छाखाः प्ररोहेयुः पलाशानीति ॥ १६ ॥ एतमु हैव मधुकः पैङ्ग्यश्चूडाय भागवित्त
येऽन्तेवासिनऽउक्त्वोवाचापि य एनꣳ शुष्के स्थाणौ निषिञ्चेज्जायेरञ्छाखाः प्ररोहेयुः प
लाशानीति ॥ १७ ॥ एतमु हैव चूडो भागवित्तिर्जानकयऽआयस्थूणायान्ते
वासिनऽउक्त्वोवाचापि य एनꣳ शुष्के स्थाणौ निषिञ्चेज्जायेरञ्छाखाः प्ररोहेयुः पलाशा
नीति ॥ १८ ॥ एतमु हैव जानकिरायस्थूणः सत्यकामाय जाबालायान्ते

वासिनऽउक्थोवाचापियुएनर्ठ्शुष्केस्थाणौनिषिञ्चेज्जायेरञ्छाखाःप्ररोहेयुःपलाशा
नीति॥१९॥एतमुहैवसत्यकामोजाबालोन्तेवासिभ्यउक्थोवाचापियएनर्ठ्शुष्केस्था
णौनिषिंचेज्जायेरञ्च्छाखाःप्ररोहेयुःपलाशानीतितमेतन्नापुत्रायवानंतेवासिनेवाब्रू
यात् ॥२०॥चतुरौदुंबरोभवत्यौदुंबरश्चमसऽऔदुंबरःस्रुवऽऔदुंबरऽइध्मऔदुंबर्याऽ
उपमन्थिन्यौ ॥२१॥ दशग्राम्याणिधान्यानिभवंति॥ व्रीहियवास्तिलमाषाऽअणुप्रियं
गवोगोधूमाश्चमसूराश्चखल्वाश्चखलकुलाश्चतान्त्साधम्पिष्ट्वादध्नामधुनाघृतेनोपसिं
चत्याज्यस्यजुहोति॥२२॥सर्वेषाँवाऽएपर्वं०॥१॥कांड १४प्र०७ब्रा०५ सुवर्णाभिषेकोऽ
स्तु॥ततोदातावरंप्रार्थयेत्॥कन्येममाग्रतोभूयाःकन्येमेदेविपार्श्वयोः ॥ कन्येमेपृष्ठ

तोभूयास्त्वद्दानान्मोक्षमाप्नुयाम् ॥ १॥ कन्यांलक्षणसंपन्नांकनकाभरणैर्युताम् ॥दा
स्यामिब्रह्मणेतुभ्यंब्रह्मलोकजिगीषया ॥ २ ॥ पृथिव्यादिमहद्भूताःसाक्षिणःसर्वदे
वताः ॥ इमांकन्यांप्रदास्यामिपितॄणांतारणायच ॥ ३ ॥ ममवंशकुलेजातापोषिता
वत्सराष्टकम् ॥ तवविप्रमयादत्तापुत्रपौत्रप्रवार्द्धिनी ॥ ४ ॥ इमांकन्यांशुभांविप्रय
थाशक्तिविभूषिताम् ॥ गोत्रायशर्मणेतुभ्यंदत्तांविप्रसमाश्रय ॥ ५ ॥ इतिप्रार्थ्य ॥ अ
त्रचतुर्थश्लोकस्यद्वितीयपादेयथाकन्यावयोब्दास्तथैवोच्चारणीयम् ॥ पोषितानववर्ष
कंदशवर्षकमिति ॥ ब्राह्मणेभ्योगंधतांबूलंभूयसींदक्षिणांचदत्वा ॥ तैराशिषोगृही
त्वा यथाशक्तिब्राह्मणभोजनसंकल्पः ॥ अनेनकन्यादानाख्येनकर्मणाश्रीलक्ष्मी

नारायणःप्रीयताम् ॥ इतिकन्यादानविधिः ॥ ॥ अथाचारप्राप्तंगणपतिपूजनंकंक
णबंधनमक्षतारोपणमाम्रासिंचनमपिकार्यम् ॥ ॥ ततोवरःदेशकालसंकीर्तनांतेम
मचवध्वाःवह्वायुष्यप्राप्त्यर्थंगणपतिपूजनंकंकणबंधनमक्षतारोपणमाम्रासिंचनंचक
रिष्ये ॥ गणानांत्वेतिमंत्रेणगणपतिंसंपूज्य ॥ कंकणप्रकारः ॥ वधूवरयोःपरि
त्वेत्यनुवाकेनवेष्टितान्कंठदेशस्थान्सूत्रतंतूनधोनिष्कास्यत्रिवलीकृत्यकुंकुमाक्ता
न्कृत्वातेषुऊर्णायुतपूगहरिद्राखंडंबद्धातत्कंकणंवधूवामहस्तेयदाबध्नन्निति मंत्रे
णवरोबध्नीयात् ॥ कटिप्रदेशस्थांस्तंतूनूर्ध्वंनिष्कास्यताद्दशकंकणंकृत्वातेनैवमंत्रे
णवरदक्षिणहस्तेवधूर्बध्नीयात् ॥ अक्षन्नमीतिमंत्रेणवधूवरयोःपरस्परमक्षतारोपणम् ॥

१ पूजनंचगणेशस्यप्रणम्यचपरस्परम् ॥ परस्परंमुखोच्छिष्टंकर्तव्यंप्रीतिहेतवे ॥ आम्रवृक्षस्यसेकोथगौ
रीपूजनपूर्वकम् ॥ कुंकुमद्रव्यपंकेनस्त्रीणांगीतपरः

वध्वावसोःपवित्रेत्याम्रसिंचनम्॥ पित्राप्रत्तामादायगृहीत्वानिष्क्रामति॥ [१]ततोवरः
पित्राजनकेनप्रत्तांसंकल्प्यदत्तांवधूमादायप्रतिग्रहविधिनाप्रतिगृहीत्वापश्चात्तांगृ
हीत्वाहस्तेधृत्वानिष्क्रामतिगृहमध्यान्मंडपेअग्निसमीपंगच्छेदित्यर्थः॥ यदैषिम
नसादूरंदिशोनुपवमानोवा॥ हिरण्यपर्णोवैकर्णः सत्वामन्मनसांकरोतुअमुकीति
वधूनामग्रहणंमंत्रपाठोवरस्य॥ निष्क्रमणप्रभृतिएकःपुरुषउदकुम्भंस्कंधेकृत्वाद
क्षिणतोग्नेर्वाग्यतःस्थितोभवतिउत्तरतोवाअभिषेकपर्यंतम्॥ अथैनौसमीक्षयति
कन्यापितापरस्परंसमीक्षेथामितिप्रैषेण॥ ॐ अघोरचक्षुरपतिघ्न्येधिशिवापशुभ्यः
सुमनाःसुवर्चाः॥ वीरसूर्देवकामास्योनाशन्नोभवद्विपदेशंचतुष्पदे॥ सोमःप्रथमो
विविदेगंधर्वोविविदउत्तरः॥ तृतीयोग्निष्टेपतिस्तुरीयोहंमनुष्यजः॥ सोमोददद्गं

१ आदायप्रतिग्रहविधिनाप्रतिगृह्य॥ गृहीत्वाहस्तेधृत्वेतिहरिहरः॥ वस्त्रप्रांतेधृत्वेतिगदाधरः॥

दग्निर्मह्यमथोऽइमाम् ॥ सानःपूषाशिवत
यस्यामुशंतः प्रहरामशेफंयस्यामुकामावहवो
ाठः ॥ इत्येतस्यमंत्रस्यांतेवेदीसन्निधौपरस्पर
रांप्रदक्षिणमग्निंपर्याणीयैकेपश्चादग्नेस्तेजनिकटंवादक्षि
: ॥ देशकालौ०प्रतिगृहीतायामस्यांवध्वांभार्यात्वासिद्ध्येवि
॥ ततोदक्षिणतोब्रह्मासनादिपात्रासादनंकृत्वानात्रचरुः ॥ पात्रा
तरमुपकल्पनीयानि॥शमीपलाशमिश्रालाजाः॥ अश्मा ॥ लोहितमानडु
हंचर्म ॥ तदभावेबर्हिषः ॥ कुमार्याभ्राता ॥ शूर्पं ॥ दृढपुरुषः ॥ उदकुंभः ॥ आचा

१ तृणपूलकस्यदक्षिणपादेनोल्लंघनंवध्वासहकृत्वोपरिउपविशेत् ॥इतिहरिहरभर्तृयज्ञयोराशयः ॥ उ
ल्लंघनंविनैवोपविशेदितिप्रयोगरत्नाशयः ॥

र्यायवरद्रव्यामिति ॥ पवित्रच्छेदनादिपर्युक्षणांते आघारावाज्यभागौचजुहुयात् ॥
तद्यथा ॥ मनसा ॥ ॐ प्रजापतयेस्वाहा ॥ इदंप्रजा० ॥ ॐ इन्द्रायस्वाहाइदमिं
द्रा० ॥ ॐ अग्नयेस्वा० इदम० ॥ ॐ सोमायस्वा० ॥ इदंसो० ॥ अथभूराद्याः
प्रायश्चित्ताद्याहुतयः ॥ ॐ भूःस्वाहाइदम० ॥ ॐ भुवःस्वाहाइदंवा० ॥ ॐ स्वःस्वाहा
इदंसूर्या० ॥ ॐ त्वन्नोअग्ने० ॥ इदमग्नीव० ॥ ॐ सत्वन्नोअग्ने० ॥ इदमग्नीव० ॥ ॐ
अयाश्चाग्ने० इदमग्नयेअयसे० ॥ ॐ येतेशतं० इदंव० सवि० मरु० स्वर्केभ्य० ॥ ॐ
उदुत्तमं० ॥ इदंवरुणायादित्यायादि० ॥ इदंसर्वंप्रायश्चित्ताख्यम्॥ ॥ अथराष्ट्रभृ

---

१ पूर्वाघारस्तूष्णींस्वाहांविनाहोतव्यः ॥ नस्वाहेतिचनानिरुक्तोहिनोनिरुक्तंहोतातूष्णीमितिमंत्रालिंगा
दितिगदाधराशयः ॥ प्रजापतयइतिमंत्रेणहोतव्यइतिहरिहराशयः ॥

द्धोमः ॥ ॥ ॐ ऋताषाडृतधामाग्निर्गन्धर्वः सनऽइदंब्रह्मक्षत्रम्पातुतस्मैस्वाहावाट् ॥
इदमृतसाहऋतधाम्नेअग्नयेगंधर्वायनमम ॥ १ ॥ ॐ ऋताषाडृतधामाग्निर्गन्धर्वस्त
स्यौषधयोप्सरसोमुदोनामंताभ्यःस्वाहा ॥ इदमोषधीभ्योप्सरोभ्योमुद्भ्योनमम ॥
॥२॥ॐ सꣳहितोविश्वसामासूर्यौगन्धर्वः सनइदम्ब्रह्मक्षत्रंपातुतस्मैस्वाहावाट् ॥ इदं
सꣳहितायविश्वसाम्नेसूर्यायगन्धर्वायन० ॥ ३ ॥ ॐ सꣳहितोविश्वसामासूर्योगन्धर्व
स्तस्यमरीचयोप्सरसऽआयुवोनामंताभ्यःस्वाहा॥इदंमरीचिभ्योप्सरोभ्यआयुभ्यो
नम० ॥४॥ ॐसुषुम्णःसूर्यरश्मिश्चन्द्रमागन्धर्वः सनइदम्ब्रह्मक्षत्रंपातुतस्मैस्वाहावा

१ ऋताषाडित्यादिद्वादशमंत्राः राष्ट्रभृत्संज्ञाः ॥ स्वाहाकुर्यान्नवाडंतेनचैवजुहुयाद्धविः ॥ स्वाहाका रेणहुत्वाभोपश्चान्मन्त्रंसमापयेत ॥ एतेषुमंत्रेषुस्त्रीपुंस्त्वादिहेतुर्महीधरभाष्ये ॥

ट्ट॥इदंसुषुम्णायसूर्यरश्मयेचन्द्रमसेगन्धर्वायन०।५।ॐसुषुम्णःसूर्यरश्मिश्चन्द्रमागं
न्धर्वस्तस्यनक्षत्राण्यप्सरसोभेकुरयोनामंताभ्यःस्वाहा ॥इदंनक्षत्रेभ्योप्सरोभ्योभेकु
रीभ्योन० ॥६॥ॐइषिरोविश्वव्यंचावातोगन्धर्वःसनःइदंब्रह्मंक्षत्रंपातुतस्मैस्वाहावा
ट्॥इदमिषिरायविश्वव्यचसेवातायगन्धर्वायन० ॥ ७ ॥ ॐइषिरोविश्वव्यंचावातो
गन्धर्वस्तस्यापोप्सरसऽऊर्ज्जोनामंताभ्यःस्वाहा ॥ इदमद्भ्योप्सरोभ्यऽऊग्भ्योनम
म ॥ ८ ॥ ॐ भुज्युःसुपर्णोयज्ञोगन्धर्वःसनइदम्ब्रह्मंक्षत्रंपातुतस्मैस्वाहावाट् ॥ इदं
भुज्यवेसुपर्णाययज्ञायगन्धर्वायन० ॥ ९ ॥ ॐ भुज्युःसुपर्णोयज्ञोगन्धर्वस्तस्यदक्षि
णाअप्सरसस्तावानामंताभ्यःस्वाहा ॥ इदंदक्षिणाभ्योप्सरोभ्यस्तावाभ्योन० ॥

॥ १० ॥ ॐ प्रजापतिर्विश्वकर्मामनोगन्धर्वःसनइदम्ब्रह्मंक्षत्रंपातुतस्मैस्वाहावाट् ॥ इदंप्रजापतयेविश्वकर्मणेमनसेगन्धर्वायनमम ॥ ११ ॥ ॐ प्रजापतिर्विश्वकर्मामनोगन्धर्वस्तस्यंऋक्सामान्यप्सरसऽएष्टयोनामताभ्युःस्वाहा ॥ इदमृक्सामेभ्योप्सरोभ्यऽएष्टिभ्योनमम ॥ १२ ॥ अथजयाहोमः ॥ ॥ ॐ चित्तंचस्वाहा इदंचित्तायन० १ ॥ ॐ चित्तिश्चस्वा० ॥ इदंचित्त्यैन० ॥ २ ॥ ॐ आकूतंचस्वा० ॥ इदमाकूताय० ॥३॥ ॐ आकूतिश्चस्वाहा ॥ इदमाकूत्यैन० ॥ ४ ॥ ॐ विज्ञातंचस्वा० इदंविज्ञातायन० ॥ ५ ॥ ॐ विज्ञातिश्चस्वा० इदंविज्ञात्यैन० ॥ ६ ॥ ॐ मनश्चस्वा

१ चित्तंचेत्यादिजयामंत्राणांचित्तायस्वाहेतिचतुर्थ्यंतेनहोमइतिभर्तृयज्ञः ॥ नेतिकर्कादयः ॥ नचेमानिदेवतानामानिकिंतर्हिमंत्राश्चैतेचयथाम्नातंप्रयोक्तव्याइतिगदाधरादयः ॥

॥ ८ ॥ ॐ दश
हा ॥ इदंमनसे० ॥ ७ ॥ ॐ शक्वर्यंश्चस्वा० इदंशक्वरीभ्योन० ॥ १० ॥ ॐ
श्चस्वा० इदंदर्शाय० ॥ ९ ॥ ॐ पौर्णमासंचस्वा० इदंपौर्णमासायन० ॥ १२ ॥ ॐ प्र
वृहच्चस्वा० इदंवृहतेन० ॥ ११ ॥ ॐ रथंतरंचस्वा० इदंरथंतरा० ॥ १२ ॥ ॐ प्र
जापतिर्जयानिंद्रायवृष्णेप्रायच्छदुग्रःपृतनाजयेषु ॥ तस्मैविशःसमनमंतः सर्वाः स
उग्रःसऽइहव्योबभूवस्वाहा ॥ इदंप्रजापतयेजयानिन्द्रायनम० ॥ १३ ॥ ॥ अ
थाभ्यातानहोमः ॥ ॥ ॐ अग्निर्भूतानामधिपतिःसमावत्वस्मिन्ब्रह्मण्यस्मिन्क्षत्रे
स्यामाशिष्यस्याम्पुरोधायामस्मिन्कर्मण्यस्यांदेवहूत्याᳪस्वाहा ॥ इदमग्नयेभूता
नामधिपतयेनमम ॥ १ ॥ एवमभ्यातानहोमप्रत्याहुतौसमावत्वस्मिन्नित्यारभ्य

१ अग्निर्भूतानामित्यादयःपितरःपितामहाइत्यंताअष्टादशमंत्राअभ्यातानसंज्ञाइतिहरिहरगदाधरौ ॥ अग्निर्भूतानामित्यादिसुगन्नःपंथामित्यंताद्वाविंशतिरभ्यातानसंज्ञाइतिकर्ककारिकाकारौ ॥

सर्वत्रसमानम् ॥ ॐ इन्द्रोज्येष्ठानामाधिपतिःसमावत्वस्मिन्ब्रह्मण्यस्मिन्क्षत्रेस्यामा
शिष्यस्याम्पुरोधायामस्मिन्कर्मण्यस्यांदेवहूत्यार्ठस्वाहा ॥ इदमिन्द्रायज्येष्ठानाम
धिपतयेनमम ॥ २ ॥ ॐ यमःपृथिव्याअधिपतिःसमावत्वस्मिन्ब्रह्मण्य० स्वाहा ॥
इदंयमायपृथिव्याअधिपतयेन० ॥ ३ ॥ दक्षिणस्यामन्यपात्रंनिधायतन्मध्येत्या
गः ॥ ॥ प्रणीतोदकोपस्पर्शः ॥ ॐ वायुरंतरिक्षस्याधिपतिःस० स्वाहा ॥ इ
दंवायवेन्तरिक्षस्याधिपतयेन० ॥ ४ ॥ ॐसूर्योदिवोधिपतिःस० स्वाहा ॥ इ
दंसूर्यायदिवोधिपतयेन० ॥५॥ ॐ चन्द्रमानक्षत्राणामाधिपतिः समा० स्वाहा ॥ इ

१ पूर्वेत्यागःपरंमृत्योयमत्यागंतुदक्षिणे ॥ पश्चिमेपितृत्यागंचरुद्रत्यागंतथोत्तरे ॥ एपउदकस्पर्शः इ
तिकारिकाकारः ॥ एकेप्राशनांतेएकेआचार्याःसंस्रवप्राशनांतेएतामाहुतिमिच्छंति ॥ तत्पक्षेपरंमृत्यो
रितिहोमांतेपुनरेतस्यसंस्रवप्राशनमितिगदाधरः ॥

दंचंद्रमसेनक्षत्राणामाधिपतयेन०॥६॥ॐबृहस्पतिर्ब्रह्मणोधिपतिःसमा० स्वाहा ॥ इ
दंबृहस्पतयेब्रह्मणोधिपतयेन० ॥७॥ ॐ मित्रःसत्यानामधिपतिःसमा० स्वाहा ॥ इ
दंमित्रायसत्यानामधिपतयेन० ॥ ८ ॥ ॐ वरुणोपामधिपतिःसमा० स्वाहा ॥ इ
दंवरुणायापामधिपतयेन० ॥९॥ ॐ समुद्रःस्रोत्यानामधिपतिःसमा० स्वाहा ॥ इ
दंसमुद्रायस्रोत्यानामधिपतये० ॥ १० ॥ ॐ अन्नꣳसाम्राज्यानामधिपतितन्मा०
स्वाहा ॥ इदमन्नायसाम्राज्यानामधिपतिनेन० ॥ ११ ॥ ॐ सोमऽऔषधीनाम
धिपतिःसमा० स्वाहा ॥ इदंसोमायौषधीनामधिपतयेन० ॥ १२ ॥ ॐ सविताप्र
सवानामधिपतिःस० स्वाहा ॥ इदंसवित्रेप्रसवानामधिपतयेन० ॥ १३ ॥ ॐ रुद्रः
पशूनामधिपतिःसमा० स्वाहा ॥ इदंरुद्रायपशूनामधिपतयेन० ॥ १४ ॥ ऐशान्या
मन्यपात्रंनिधायतन्मध्येत्यागः ॥ उदकोपस्पर्शः ॥ ॐ त्वष्टारूपाणामधिपतिःस

मा० स्वाहा ॥ इदंत्वष्ट्रेरूपाणामधिपतयेनम० ॥ १५ ॥ ॐ विष्णुःपर्वतानामधिपतिःसमा० स्वाहा ॥ इदंविष्णवेपर्वतानामधिपतयेन० ॥ १६ ॥ ॐ मरुतोगणानामधिपतयस्तेमा० स्वाहा ॥ इदंमरुद्भ्योगणानामधिपतिभ्योन० ॥ १७॥ ॐ पितरःपितामहाःपरेवरेततास्ततामहाः ॥ इहमावन्त्वस्मिन्ब्रह्म० स्वाहा ॥ इदंपितृभ्यःपितामहेभ्यःपरेभ्योवरेभ्यस्ततेभ्यस्ततामहेभ्यश्चनमम ॥१८॥ दक्षिणाग्र्योर्मध्येअन्यपात्रंनिधायतन्मध्येत्यागः ॥ उदकोपस्पर्शः ॥ एतेष्टादशमंत्राअभ्यातानसंज्ञकाः ॥ अथाग्निरित्यादिपंचकम् ॥ ॥ ॐ अग्निरैतुप्रथमोदेवतानाᳬसोस्यैप्रजांमुंचतुमृत्युपाशात् ॥ तदयᳬराजावरुणोनुमन्यतांयथेयᳬस्त्रीपौत्रमघंनरोदात्स्वाहा ॥ इदमग्नये०॥१॥ॐ इमामग्निस्त्रायतांगार्हपत्यःप्रजामस्यैनयतुदीर्घमायुः ॥ अशून्योपस्थाजीवतामस्तुमातापौत्रमानंदमभिप्रबुध्यतामियᳬस्वाहा ॥ इदमग्नयेन० ॥ २ ॥

ॐ स्वस्तिनोऽअग्नेदिवापृथिव्याविश्वानिधेह्ययथायजत्र ॥ यदस्यांमयिदिवि
जातंप्रशस्तंतदस्मासुद्रविणंधेहिचित्रंᳬस्वाहा ॥ इदमग्नये० ॥ ३ ॥ ॐ सुग
न्नुपंथांप्रदिशन्नऽएहिज्योतिष्मद्धेह्यजरन्नऽआयुः ॥ अपेतुमृत्युरमृतंमआगाद्वैवस्व
तोनोऽअभयंकृणोतुस्वाहा ॥ इदंवैवस्वतायन० ॥ ४ ॥ दक्षिणस्यामन्यपात्रेत्या
गः ॥ वध्वक्षणोर्वस्त्रपटंप्रक्षिप्यतूष्णीम् ॥ ॐ परंमृत्योऽअनुपरेहिपंथांयस्तेऽअन्यइत
रोदेवयानात् ॥ चक्षुष्मतेशृण्वतेतेब्रवीमिमानःप्रजांᳬरीरिषोमोन्तवीरान्स्वाहा ॥
इदंमृत्यवेनममेतिअग्नौत्यागः ॥ ५ ॥ परंमृत्यवितिचैकेप्राशनांते ॥ परंमृत्यवि
त्येतामेवाहुतिमेकेआचार्याःसंस्रवप्राशनांतेइच्छंतीत्यर्थः ॥ उदकोपस्पर्शः ॥ अथ

---

१ तिष्ठतीतिष्ठतापत्यागृहीतांजलिरेवसः ॥अंजलिस्थांस्त्रिधासर्वान्प्राङ्मुखीप्रतिमंत्रतः ॥ प्राजापत्ये
नतीर्थेनदैवेनैवेतिवहृचः॥इतिकारिकायाम्॥द्रव्यत्यागेतुवरस्यकर्तृत्वंस्वामिफलयोगादितिगदाधराशयः॥

लाजाहोमः ॥ कुमार्यांभ्राताआसादितशूर्पस्थशमीपलाशमिश्राल्लाँजानंजलि
नांजलावावपति ॥ तान्संहतेनतिष्टत्यग्नौजुहोतिवधूः ॥ ॐ अर्यमणंदेवंकन्याऽ अ
ग्निमयक्षत ॥ सनोऽअर्यमादेवःप्रेतोमुंचतुमापतयेस्वाहा ॥ इदमर्यम्णेनमम ॥ अ
नेनमंत्रेणांजलिस्थाल्लाँजास्तृतीयांशंजुहोति ॥ ॐइयन्नार्युपब्रूतेलाजानावपंतिका ॥
आयुष्मानस्तुमेपतिरेधन्तांज्ञातयोममस्वाहा ॥ इदमग्नयेनमम ॥ अनेनमंत्रेणांज
लिस्थाल्लाँजानर्धंजुहोति ॥ ॐ इमाल्लाँजानावपाम्यग्नौसमृद्धिकरणंतव ॥ ममतु
भ्यचसंवननंतदग्निरनुमन्यतामियर्ठंस्वाहा ॥ इदमग्नयेनम० इत्यनेनमंत्रेणांजलि
स्थान्सर्वाल्लाजाञ्जुहोति ॥ मंत्रत्रयंकन्यायावाचयतिवरः ॥ अथास्यैदक्षिणर्ठंहस्तं
वरोगृण्हातिसांगुष्ठम् ॥ ॐ गृभ्णामितेसौभगत्वायहस्तंमयापत्याजरदष्टिर्यथासः॥
भगोऽअर्यमासवितापुरंधिर्मह्यंत्वादुर्गार्हपत्यायदेवाः ॥ अमोहमस्मिसात्वर्ठंसात्वम

तावेवाविवहावहैसहेरेतोदधा
स्यमोऽअहम्॥सामाहमस्मिऽऋक्त्वंद्यौरहंपृथिवीत्वम्॥तावेवाविवहावहैसहेरेतोदधा
वहे ॥ प्रजांप्रजनयावहैपुत्रान्विंद्यावहैबहून् ॥ तेसंतुजरदष्टयःसंप्रियौरोचिष्णूसु
मनस्यमानौ ॥ पश्येमशरदःशतञ्जीवेमशरदःशतꣳशृणुयामशरदःशतम् ॥ १ ॥ इ
तिहस्तग्रहणेवरस्यमंत्रपाठः ॥ अथैनामश्मानंवरोवामहस्तेनवधूदक्षिणपादमारो
हयत्युत्तरतोग्नेः ॥ ॐ आरोहेममश्मानमश्मेवत्वꣳस्थिराभव॥ अभितिष्ठपृतन्यतो
ऽवबाधस्वपृतनायतः॥१॥इत्यश्मारोहणेवरस्यमंत्रपाठः ॥ अथगाथांगायति ॥ॐस
रस्वतिप्रेदमवसुभगेवाजिनीवति ॥ यान्त्वाविश्वस्यभूतस्यप्रजायामस्याग्रतः॥१॥
यस्यांभूतꣳसमभवद्यस्यांविश्वमिदंजगत् ॥ तामद्यगाथांगास्यामियास्त्रीणामुत्तमं

१ दक्षिणपाणिनेतिरेणुदीक्षिताः ॥

यशः ॥ १ ॥ इत्यंतंवरोगाथांगायति ॥ अथवधूपुरःसरौप्रदक्षिणमग्निंपरिक्राम
तोवधूवरौ ॥ ॐ तुभ्यमग्नेपर्यवहन्त्सूर्यांवहतुनासह ॥ पुनःपतिभ्योजायांदाग्नेप्रज
यासह ॥ १ ॥ इतिपरिक्रमणेवरस्यमंत्रपाठः ॥ एवंकुमार्याभ्राताशमीपलाशमि
श्राँल्लाजानंजलिनांजलावावपति ॥ इत्यारभ्यपरिक्रमणांतंपुनर्वारद्वयंकुर्यात् ॥ तत
स्तृतीयपरिक्रमणानंतरंकुमार्याभ्राताशूर्पकोणप्रदेशेनसर्वांल्लाँजान्कुमार्याअंजला
वावपति ॥ तिष्ठतीकुमारीसर्वांल्लाँजाञ्जुहोति ॥ ॐभगायस्वाहाइदंभगायनमम ॥
इतिमंत्रंकन्ययावाचयतिवरः ॥ ततःसमाचारात्तूष्णींचतुर्थपरिक्रमणम्॥ नेतरथावृ

१ वधूवरावग्निप्रदक्षिणीकुर्वंतौअंतरागत्वातन्मध्यएवगच्छतामितिगदाधरः ॥ दंपतीगच्छतस्तत्रत्र
ह्माग्नीअंतरागातिरितिरेणुदीक्षिताः ॥

त्तिःपुनःपश्चादग्नेःप्राग्वदुपविश्यवरोब्रह्मान्वारब्धःप्राजापत्यहोमंकुर्यात् ॥ ॐ प्रजा
पतयेस्वाहाइदंप्रजापतयेनममेतिप्रोक्षण्यांत्यागः ॥ अग्नेरुत्तरतःअथैनांवधूमुदीचीं[1]
सप्तपदानिप्रक्रामयतिवरोवक्ष्यमाणमंत्रैः ॥ शिष्टाचाराद्वेद्युत्तरतोवेदीमारभ्यउत्तरो
त्तरंहस्तांतरालेधान्यसप्ताचलान्कृत्वावरःप्रतिपदसीत्यनेनमंत्रेणसंपूज्य ॥ तेषुवधू
प्रतिज्ञापाठनपुरःसरंमंत्रंपठित्वावध्वादक्षिणपादंस्पर्शयतियाम्यमारभ्यउदक्संस्थ
मुत्तरतउत्तरं ॥ वरःदेशकालकीर्तनांतेप्रतिगृहीतस्वदारासिद्ध्यर्थंसप्ताचलपूजनंकारि
ष्ये ॥ ॐप्रतिपदसिप्रतिपदेत्वानुपदस्यनुपदेत्वासंपदेसिसंपदेत्वातेजोसितेजसेत्वा

१ अग्नेरुत्तरतःएनांवधूंदक्षिणपादेनसप्तवारंपरिक्रमणंकारयतीतिहरिहरगदाधरादयः ॥ कुमार्यादक्षि
णंपादंगृहीत्वास्थापयतीत्यन्ये ॥ विष्णुस्त्वानयत्विति षड्मंत्रेष्वनुषज्यतेनसप्तमेइतिकर्कः ॥ प्रक्रमेंबुवाम
पादस्यनाक्रमणमितिरेणुदीक्षितः ॥ अन्येषांभाष्यकाराणांचमतेविष्णुपदस्यानुषंगः ॥

॥१॥इतिमंत्रेणसंपूज्यवधूपंदक्रामयीत॥ॐ एकमिषेविष्णुस्त्वानयतु॥ इतिवरेणोक्ते
नमंत्रेणवधूर्दक्षिणैकपदंदद्यादुदक्॥ तदनंतरंवामपादंव्यर्थं॥पुनर्दक्षिणपददानेमंत्रमु
क्ता॥एवंसर्वत्र॥ॐद्वेऽऊर्जेविष्णुस्त्वानयतुइतिद्वितीयं ॥ॐत्रीणिरायस्पोषायविष्णु
स्त्वानयतु॥इतितृतीयंम्॥ॐचत्वारिमायोभवायविष्णुस्त्वानयतुइतिचतुर्थम् ॥ ॐ
पंचपशुभ्योविष्णुस्त्वानयतु ॥ इतिपंचमम् ॥ ॐषड्रायस्पोषायविष्णुस्त्वानयतुइ
तिषष्ठम्॥ॐसखेसप्तपदाभवसामामनुव्रताभवाविष्णुस्त्वानयतु॥इतिसप्तमम्॥परि
मणेनस्वस्थानोपवेशनम्॥केचित्प्रतिपदेकन्ययैकैकप्रतिज्ञामंत्रः पठनीयस्तेमम ॥
सुखदुःखानिसर्वाणित्वयासहविभज्यते ॥ यत्रत्वंतदहंतत्रप्रथमेसाब्रवीदिः नेतरथावृ
कुटुंबंरक्षयिष्यामिआवृद्धबालकादिकम् ॥ अस्तिनास्तीतिपश्यामिद्वि
भर्तृभक्तिरतानित्यंसदैवप्रियभाषिणी ॥ भाविष्यामिपदेचैवतृतीये० ॥

तांभविष्यामिसुखदुःखविभागिनी ॥ तवाज्ञांपालयिष्यामिकन्यातूर्यपदेब्रवीत् ॥
॥ ४ ॥ ऋतुकालेशुचिस्नाताक्रीडिष्यामित्वयासह ॥ नाहंपरतरंगच्छेःकन्यापंच
पदेब्रवीत् ॥ ५ ॥ इहाथसाक्षिणोविष्णुस्त्वयाहंनैववंचिता ॥ उभयोः प्रीतिसंभूता
कन्यापष्ठपदेब्रवीत् ॥ ६ ॥ होमयज्ञादिकार्येषुभवामिचसहायिनी ॥ धर्मार्थकाम
कार्येषुकन्यासप्तपदेब्रवीत् ॥ ७ ॥ इतिकन्यामंत्राः ॥ इतिसप्तपदीक्रमणम् ॥ अथव
रःगृहान्निष्क्रमणसमयेएकपुरुपस्कंधेकृताडुदकुंभाडुदकंदक्षिणहस्तेनादायमंत्रंपठ
न्वधूमूर्धन्यभिषिंचति ॥ ॐ आपःशिवाःशिव० ॥ १ ॥ इत्यनेनमंत्रेण ॥ पुनस्त
स्मादेवकुंभाडुदकमादायापोहिष्ठेतिऋक्त्रयमुक्त्वामूर्धन्यभिषिंचति ॥ अथदिवा

विवाहश्चेत्तदावधूर्वरेणसूर्यमुदीक्षस्वेतिप्रेषितासतीसूर्यमुदीक्षते ॥ तच्चक्षुरित्यनेनमंत्रेणशृणुयामशरदः शतादित्यंतेन ॥ वध्वाएवमंत्रपाठः ॥ अथवरोवध्वादक्षिणांसस्योपरिहस्तंनीत्वातस्याहृदयमालभते ॥ ॐ ममव्रतेतेहृदयंदधामिममचित्तमनुचित्तंतेअस्तु ॥ ममवाचमेकमनाजुषस्वप्रजापतिष्ट्वानियुनक्तुमह्यम् ॥इत्यनेनमंत्रेणस्वपठितेन ॥ ततोवरोऽनामिकाग्रंवधूशिरसिधृत्वातामभिमंत्रयते ॥ ॐ सुमंगली

---

१ सूर्यावलोकनंदिवाविवाहेभवतीतिरेणुकारिकाहरिहरौ ॥ सूर्यवेक्षणस्यान्यथानुपपत्त्यास्तमितेध्रुवंदर्शयतीत्यत्रास्तमितग्रहणाच्चएतद्गृह्यानुसारिणांदिवैवविवाहोनरात्राविातिगदाधरः ॥ २ वध्वाःसीमंतेवरःसिंदूरंददातीतिप्रयोगरत्ने ॥ अनामिकाग्रेणवधूशिरसिअभिमंत्रणमित्यन्ये ॥ अत्राचाराच्चतस्रःस्त्रियोमंगलंकुर्वीरन् पतिपुत्रान्विताभव्याश्चतस्रःसुभगाअपि ॥ सौभाग्यमस्यैदद्युस्तामंगलाचारपूर्वकमितिरेणुदीक्षिताः ॥

रियंवधूरिमार्ठंसमेतपश्यत ॥ सौभाग्यमस्यैदत्वायाथास्त्वंविपरेतना ॥ इत्यनेन
मंत्रेणस्वपाठितेन ॥ अत्रसमाचाराद्वधूंवरस्यवामभागेउपवेशयंति ॥ अत्रावसरेव
ध्वाःसीमंतेवरःसिंदूरंददाति ॥ ॐ वाममद्यसवितर्वाममुश्वोदिवेदिवेवाममस्मभ्यंर्ठ
सावीः ॥ वामस्यहिक्षयंस्यदेवभूरेरयाधियावांमभाजंःस्याम ॥ १ ॥ दक्षिणतऽउहै
कऽउपदधातिलदेताःपुण्यालक्ष्मीर्दक्षिणतोदध्मइति तस्माद्यस्यदक्षिणतोलक्ष्मभव
तितंपुण्यलक्ष्मीकऽइत्याचक्षतऽउत्तरतःस्त्रियाऽउत्तरतऽआयतनाहिस्त्रीतत्तत्कृतमेव
पुरस्तात्त्वेवैनाऽउपदध्याद्यत्राहैवशिरस्तदेवहनूतज्जिह्वाथैताःपुण्यालक्ष्मीर्मुखतोध
त्तेतस्माद्यस्यमुखेलक्ष्मभवतितंपुण्यलक्ष्मीकऽइत्याचक्षते ॥ इतिमंत्रपाठोवर
स्य ॥ अथाग्नेः प्रागुदग्वानुगुप्तमागारंपूर्वपरिकल्पितंभवति ॥ तस्मिन्नानडुहं

रोहितचर्मप्राग्ग्रीवमुपरिलोमास्तीर्णंभवति ॥ कलौतदभावेप्रागग्रानुदगग्रान्वा
कुशानास्तरेत् ॥ तदुपरितांवधूंप्रत्यङ्मुखींदृढपुरुषउन्मथ्योत्क्षिप्योपवेशयति ॥
ॐ इहगावोनिषीदंत्विहाश्वाइहपूरुषाः ॥ इहोसहस्रदक्षिणोयज्ञऽइहपूषानिषीदतु ॥
॥ १ ॥ इत्यनेनदृढपुरुषपठितेनमंत्रेण ॥ केचित्तुजामातरंदृढमाचक्षते ॥ अस्मि
न्पक्षेजामातैवोत्क्षिप्यमंत्रमुक्त्वाआस्तृतकुशेषूपवेशयतिवधूम् ॥ ततआगत्यपूर्ववद्य
थास्थानंवरोदक्षिणतउपविश्यपश्चात्स्विष्टकृद्धोमंकुर्यात् ॥ ॐ अग्नयेस्विष्टकृते
स्वाहा ॥ इदमग्नयेस्विष्टकृतेनमम ॥ ततःसंस्रवप्राशनादिप्रणीताविमोकांतंहोमशे
षंसमाप्य ॥ अथस्वकीयाचार्यायगोदानंकरोतिब्राह्मणश्चेज्जामात्रेवाक्षत्रियश्चे

१ दृढपुरुषःकश्चिद्बलवान्पुरुषइतिहरिहरः ॥ दृढपुरुषोजितेंद्रियइतिभर्तृयज्ञः ॥ जामातैवदृढपुरुषइ
तिरेणुकाशदीक्षितगंगाधराः ॥

चार्यायग्रामंददाति ॥ वैश्यआचार्यायअश्वंददाति ॥ कृतस्यविवाहहोमाख्यस्यक
र्मणःसांगतासिद्ध्यर्थंयथाशक्तिब्राह्मणान्भोजयिष्ये ॥ अथरात्रौविवाहस्तदाएतद्व
रदानानंतरंवरोवधूंध्रुवमीक्षस्वेतिप्रैषंदत्वाध्रुवमीक्षयते ॥ ध्रुवमसिध्रुवंत्वापश्यामिध्रु
वैधिपोष्येमयिमह्यंत्वादात् ॥ बृहस्पतिर्मयापत्याप्रजावतीसंजीवशरदःशतम् ॥
इतिवरेणमंत्रेपठितेवधूर्ध्रुवमीक्षते ॥ सायद्यपिनपश्येत्तदापश्यामीत्येवब्रूयात् ॥
॥ अथाशीर्वादः ॥ ॐ यद्वैवैतद्राजप्रसवीयंजुहोति॥ एताहदेवताःसुताऽएतेनसवेन
येनैतत्सोष्यमाणोभवतिताऽएवैतत्प्रीणातिताऽअस्माऽइष्टाःप्रीताऽएतंसवमनुम
न्यंतेताभिरनुमतःसूयतेयस्मैवैराजानोराज्यमनुमन्यंतेसराजाभवति ॥ १ ॥

---

१ ध्रुवमीक्षस्वेत्यध्येपणानभवतीतिकर्कः ॥ ध्रुवमीक्षस्वेतिप्रैषइतिहरिहरगंगाधरौ ॥

कांड ९ प्रपाठक ३ ब्राह्मण २ मंत्र ५॥ अथातोराष्ट्रभृतोजुहोति ॥ राजानोवैरा
ष्ट्रभृतस्तेहिराष्ट्राणिविभ्रत्येताहदेवताःसुताऽएतेनसवेनयेनैतत्सोष्यमाणोभवतिताऽ
एवैतत्प्रीणातिताऽ अस्माऽइष्टाःप्रीताएतꣳसवमनुमन्यंतेताभिरनुमतःसूयतेयस्मैवै
राजानोराज्यमनुमन्यंतेसराजाभवति ॥ २ ॥ कांड ९ प्र० ३ ब्रा०३ मं० १ ॥ अ
थरथशीर्षंजुहोति ॥ एषवैसवऽएतद्धैतत्सूयतेयस्मैतमेतादेवताःसवमनुमन्यंतेया
भिरनुमतःसूयतेयस्मैवैराजानोराज्यमनुमन्यंतेसराजाभवति ॥ ३ ॥ कां० ९ प्र०
३ ब्रा० ३ मं० १३ ॥ तद्वैदेवस्वामेवएतानिहवीꣳषिनिर्वपेदेताहदेवताःसुताएते
नसवेनयेनैतत्सोष्यमाणोभवतिताऽएवैतत्प्रीणातिताऽअस्माऽइष्टाःप्रीताऽएतꣳस

वमनुमन्यंतेताभिरनुमतःसूयतेयस्मैवैराजानोराज्यमनुमन्यंतेसराजाभवति ॥
॥ ४ ॥ कां० ९ प्र० ३ ब्रा० ५ मं० १२ ॥ अथराजानमभिषुत्याग्नौजुहोति ॥ ए
पवैसुसवऽएतद्वैतत्सूयतेयमस्मैतमेतादेवताःसवमनुमन्यंतेयाभिरनुमतःसूयतेयस्मै
वैराजानोराज्यमनुमन्यंतेसराजाभवति ॥ ५ ॥ कां० ९ प्र० ४ ब्रा० १ मं० ८ ॥
शतमानंभवति ॥ शतायुर्वैपुरुषःशतेंद्रियऽ आयुरेवेन्द्रियम्वीर्यमात्मन्धत्ते ॥ ६ ॥
दंपत्योरविच्छिन्नाप्रीतिरस्तु ॥ वंशाभिवृद्धिरस्तु ॥ इत्याशीर्वादः ॥ यथाशक्तिब्रा
ह्मणभोजनसंकल्पः ॥ विवाहाग्निंमहानसेप्रक्षिप्य ॥ कर्मेश्वरार्पणंकुर्यात् ॥ कारि
कायाम्॥लाजहोमत्रयेमंत्रानश्मनोरोहणेतथा ॥ भगायचैकमंत्रंचकन्यापठतिपंच
कम् ॥ ध्रुवदर्शनकालेचषष्ठश्चैवउदाहृतइति ॥ कन्यावस्त्रपरीधानेतथैवचोत्तरीयके॥

तथासमीक्षकालेतुपितुर्निष्क्रमणेगृहात् ॥ अश्मनोरोहणेचैवहस्तग्राहेतथैवच ॥ त
थासप्तपदेचैववधूमूर्ध्न्यभिषेचने ॥ हृदयालंभनेचैवतथैवअभिमंत्रणे ॥ दृढपुरुषेक्र
मेणैवएतान्मंत्रान्वरःपठेत् ॥ इति ॥ ॥ अथविवाहेमंत्राधिकारिणः ॥ वधूवरस्य
पितरौवधूवरौतथैवच ॥ विवाहेमंत्रपाठीचअपरोन्येकबोधकइति ॥ १ ॥ रौद्रीपै
त्रीतथामृत्युर्यमाहुत्याकृतेतथा ॥ अंतर्धानंविनायस्तुअल्पायुर्दंपतीभवेत् ॥ २ ॥
रौद्रीपैत्रीमृत्युयमाहुतीर्हुत्वाह्यपःस्पृशेत् ॥ अपांस्पर्शनकालेतुस्पृशेत्प्रणीतकंज
लम् ॥ यमायदक्षिणेत्यागमीशान्यांरुद्रमेवच ॥ दक्षिणाग्नेययोर्मध्येपितृत्यागोविधी
यते ॥ ३ ॥ एतत्त्यागंस्वयंपात्रेअन्यंदेयात्तुप्रोक्षणीम् ॥ ४ ॥ भृष्टव्रीहिर्भवेल्लाजाश
मीदलविमिश्रिता ॥ कन्याहोमंप्रकुर्वीतभर्तुर्भ्रातुश्चसंगमे ॥ ५ ॥ वरेणवामहस्तेन
वधूपादंचदक्षिणम् ॥ शिलामारोहयेत्प्राज्ञोमंगलानियथाक्रमम् ॥ ६ ॥ शक्तिरूपेण

याशैल्याशिवरूपाशिलापतिः ॥ उभावंगुष्ठसंस्पर्शात्साकन्याविधवाभवेत् ॥ ७ ॥
कामस्त्वघोपवाणैःस्वैःप्रहरेदतिदारुणैः ॥ तस्मादग्रेभवेत्कन्यातस्यवाणस्यशांत
ये ॥ ८ ॥ कन्यकाग्रेवरंकृत्वाब्राह्मणोज्ञानदुर्बलः ॥ विधवाजायतेनारीनिषिद्धस्त
त्रकारणात् ॥ ९ ॥ अग्रेतुशुभदापत्नीमांगल्येसर्वकर्मणि ॥ पदेपदेश्वमेधंचधनायुः
पुत्रवर्धनम् ॥ १ ॥ लाजानाज्यंस्रुवंकुंभंब्रह्माणमृत्विजंगुरुम् ॥ एतेषांबाह्यतःकृत्वाशेषा
णांतुप्रदक्षिणा ॥ ११ ॥ वध्वादक्षिणपादानिसप्तानिप्रक्रमेत्तुसा ॥ याम्यादुदग्दिक्संस्था
प्यप्रक्रमेदुत्तरोत्तरम् ॥ १२ ॥ गणयेद्दक्षिणपदान्पदवामान्निरर्थकान् ॥ १२ ॥ पति
पुत्रान्विताभव्याश्चतस्रःसुभगाःस्त्रियः ॥ सौभाग्यमस्यैदद्युस्तामंगलाचारपूर्वक
मिति ॥ १३ ॥ पतिपुत्रवतीनारीसुरूपागुणशालिनी ॥ अविच्छिन्नप्रजासाध्वीसद
यासासुमंगली ॥ १४ ॥ इतिकारिकावचनानि ॥ ॥ अथकश्चिद्यदिअभ्रातृकांक

न्यामुद्वहेत्तदास्याःपित्रोःरथाधिकंगवांशतंदत्वोद्वहेत् ॥ एतेनपुत्रिकादोषान्मुच्यते ॥ ग्रामवचनंचात्रविवाहेकुर्यात् ॥ स्मशानेच ॥ विवाहस्मशानयोर्ग्रामःप्रमाणमितिश्रुतेः ॥ ग्रामशब्देनस्वकुलवृद्धाःस्त्रियोभिधीयंते ॥ ताश्चपूर्वपुरुषैरनुष्ठीयमानंसदाचारंस्मरंति ॥ विवाहादारभ्यत्रिरात्रमक्षारालवणाशिनौस्याताम् ॥ जायापतीअधःशयीयातांत्रिरात्रमेव ॥ अधःशब्दःखट्वाव्युदासार्थोनतुआस्तरणव्युदासार्थः ॥ संवत्सरंनमिथुनमुपेयातांद्वादशरात्रंवाषड्रात्रंवात्रिरात्रंवेति ॥ मिथुनकरणेशक्त्यपेक्षयाएतेविकल्पाः ॥ संवत्सरादिपक्षाशक्तौत्रिरात्रपक्षेप्याश्रियमाणेचतुर्थ्युत्तरकालंपंचम्यांरात्रावभिगमनंकर्तव्यम् ॥ कुत एतत् ॥ चतुर्थीकर्मण्यकृतेभार्यात्वमेवनाद्यापिसंवृत्तंतस्याविवाहैकदेशत्वाच्चतुर्थीकर्मणः ॥ इतिसंस्कारभास्करेविवाहदिनकृत्यप्रयोगः ॥ ॥ अथऐरणीप्रदानम् ॥ ॥ तच्चआचारप्राप्तंविवाहाच्चतुर्थदिने॑ऽ

पररात्रेकार्यम्॥तत्स्वरूपम्॥वंशपात्रमिहैकंचशूर्पैःषोडशाभिर्युतम्॥करकैरुद्रसंख्या
कैःसुवर्णपरिपूरितैः॥ शतच्छिद्रींशुभामेकांगोधूमेनप्रपूरिताम्॥व्यजनैकंतथैवचेति
वापाठभेदः ॥ सवस्त्रंचसदीपंचसौभाग्यद्रव्यसंयुतम्॥नानापक्वान्नसंयुक्तंफलतांबूल
संयुतम्॥एतावदैरिणीरूपंकर्तव्यंप्रीतिवर्धनम् ॥उमाशंकरयोःप्रीत्यैऐरिणीदानमुत्त
मम् ॥ वरमात्रेप्रदास्यामिकन्यादानस्यसिद्धये ॥ ॥ अथऐरिणीपूजा ॥ ततःकन्या
पितासपत्नीकः मंडपमध्येप्राङ्मुखः शुभासनेउपविश्य ॥ स्वाग्रेवंशपात्रंनिधायत
त्पुरतः वस्त्राच्छादितपीठवधूवरौप्रत्यङ्मुखावुपवेशयेत् ॥ वरमातरंभर्तृसहितांपी
ठउदङ्मुखीमुपवेशयेत् ॥ आचम्यप्राणानायम्यदेशकालौसंकीर्त्य ॥ एवंगुणवि
शेष० तिथौमयाचतुर्भिरहोभिःनिष्पादितविवाहाख्यस्यकर्मणःसांगतासिद्ध्यर्थंश्रु
तिस्मृतिपुराणोक्तफलप्राप्त्यर्थं कन्यादानसंपूर्णफलावाप्तये वधूवरयोःबह्वायुष्यप्रा

त्ययेवंशाभिवृद्ध्यर्थंश्रीउमामहेश्वरप्रीतयेचवरमात्रेऐरिणीप्रदानमहंकरिष्ये ॥ त
त्रनिर्विघ्नतासिद्ध्यर्थंमहागणपतिपूजनम् ॥ मनोजूतिरितिप्रतिष्ठा ॥ ततःश्रीश्चतेति
मंत्रेणषोडशोपचारैःऐरिणींपूजयेत् ॥ प्रार्थना ॥ ऐरिणित्वमुमादेवीमहेशोगिरिजा
पतिः ॥ अतस्त्वांपूजयिष्यामिऐरिणींसर्वकामदाम्॥ ऐरिणित्वमुमादेवीवंशपात्रस्व
रूपिणी ॥ कन्यादानस्यसंपूर्णफलंदेहिशिवप्रिये ॥ यावच्चंद्रश्चसूर्यश्चयावत्तिष्ठति
मेदिनी ॥ तावद्विवंशवृद्धिंत्वंदेहिमेशंकरप्रिये ॥ अनयापूजयाऐरिणीस्वरूपिणावु
मामहेश्वरौप्रीयेताम् ॥ वरमातृहस्तेशिवाआपःसंतु ॥ संतुशिवाआपः॥ सौमनस्य
मस्तु ॥ अस्तुसौमनस्यम्॥अक्षतंचारिष्टंचास्तु ॥ अस्त्वक्षतम० ॥ गंधाःपांतु॥सौ
मंगल्यंचास्तु ॥ अक्षताःपांतु ॥ आयुष्यमस्तु ॥ पुष्पाणिपांतुसौश्रियमस्तु ॥ यत्पा
परोगमशुभमकल्याणंतद्दूरेप्रतिहतमस्तु ॥ दानमंत्रः ॥ वंशोवंशकरःश्रेष्ठोवंशोवं

शसमुद्भवः ॥ वंशपात्रमिदंदानंवंशवृद्धिकरंपरम् ॥ वंशपात्रमिदंपुण्यंवंशजातसमुद्भ
वम् ॥ वंशानामुत्तमंदानंकन्यादानफलप्रदम् ॥ वंशपात्राणिसर्वाणिमयासंपादिता
निवै ॥ उमाकांतायदास्यामिममवंशाभिवृद्धये ॥ वंशवृद्धिकरंदानंसौभाग्यादिस
मन्वितम्॥नानापक्वान्नसंयुक्तंदंपत्योर्वंशवर्द्धनम्।वस्त्रेणाच्छादितंपूगफलहेमसमान्वि
तम् ॥ ददामिवरमातस्तेपार्वतीशंकरौतथा ॥ दातामहेश्वरोदेवोगृहीतापिमहेश्वरः ॥
दानेनानेनमेदेवप्रसीदपरमेश्वर ॥ इदमैरिणीवंशपात्रंसदक्षिणाकंवरमात्रेतुभ्यमहं
संप्रददेनमम ॥ ततोवरगोत्रजादीन्गंधवस्त्रादिभिःसंपूज्यप्रार्थयेत् ॥ यच्छ
त्त्याविहितंस्वगृह्यकथितैर्मंत्रैश्चपौराणिकैर्दानंवस्त्रजलान्नचंदनदलाद्यंवाचतुर्भिर्दि
नैः ॥ दंपत्योर्ममवंशवृद्धिमनघांदद्यादुमाशंकरौन्यूनंतत्कृपयाखिलंसफलतांयातु
द्विजानांनतिः ॥ १ ॥ ततोवधूगोत्रजाःतदैरिणीवंशपात्रंगृहीत्वावरगोत्रजादीनाशि

रासिधारयेयुः ॥ ॐ घृतवतीभुवनानामभिश्रियोर्वीपृथ्वीमधुदुघेसुपेशसा ॥ द्यावापृथिवीवरुणस्यधर्मणाविष्कभितेऽअजरेभूरिरेतसा ॥ १ ॥ इतिमंत्रेण ॥ ततःकन्यां निवेदयेत् ॥ अष्टवर्षात्वियंकन्यापुत्रवत्पालितामया ॥ इदानींतवपुत्रायदत्तास्नेहेनपाल्यताम् ॥ १ ॥ अनेनवरपितुरुत्संगेदद्यात् ॥ पुनरुत्थाप्य ॥ अस्मदादिसुहृद्बंधूंस्त्यक्तायातिभवद्गृहम् ॥अतिस्नेहेनवैमातःकन्यांमेपरिपालय ॥ २ ॥ अनेनवरमातुरुत्संगेदद्यात् ॥ अत्रावसरेवध्वावसिष्ठारुंधतीपूजनम्।रुक्मपीठेसुविस्तीर्णेमणिविद्रुमशोभिते ॥ तिष्ठत्वत्रासनेदेवीयावत्पूजांकरोम्यहम्॥ इतिआवाह्य॥श्रीश्चतेइतिमंत्रेणवसिष्ठारुंधतीभ्यांनमःपंचोपचारैःसंपूज्य ॥ पूजांतेगंधपुष्पफलहिरण्योपेतमर्घंदद्यात् ॥ तत्रमंत्रः ॥ अरुंधतिमहाभागेवसिष्ठप्रियवादिनि ॥ सौभाग्यंसंततिं

देहिगृहाणार्घंनमोस्तुते ॥ ९ ॥ इत्यर्घंदत्वाप्रार्थयेत् ॥ अरुंधतिमहाभागेवासिष्ठप्रि
यवल्लभे ॥ सौभाग्यंदेहिसततंपुत्रपौत्रांश्चदेहिमे ॥ पतिव्रतेनमस्तुभ्यंसौभाग्याभर
णेशुभे ॥ धनंदेहिसुतंदेहिअरुंधतिनमोस्तुतेइतिप्रार्थ्य ॥ततोअखंडसौभाग्यादिका
मनयावासिष्ठारुंधतीप्रीतयेषोडशाष्टौवावायनानिब्राह्मणेभ्योदद्यात् ॥ अथवावाय
ननिष्क्रयीभूतयथाशक्तिरजतद्रव्यमखंडसौभाग्यप्राप्तिकामनयावसिष्ठारुंधतीप्री
तयेअमुकशर्मणेब्राह्मणायतुभ्यमहंसंप्रददेइति ॥ ततोवरहस्तेकन्यांनिवेदयेत् ॥ इ
यंकन्यामयादत्तातवविप्रसहायिनी ॥ स्वदेशेपरदेशेवापरिपाहिकुलोचितम् ॥ १ ॥
इतिमंत्रेणनिवेदयेत्॥ब्राह्मणेभ्योदक्षिणांदत्वातेराशिषोगृह्णीयादित्यैरिणीप्रदानम् ॥
एतदकरणेदोषोयथा ॥ वंशदानंविनायस्तुमंडपोद्वासनंयदि ॥ आज्ञानात्कुरुतेमू
ढोदंपत्योःक्षयमायुषाम्॥दंपत्योर्वाससीदत्वापूजयेदैरिणींततः॥वंशपात्रंतथाकन्यां

वरमात्रेनिवेदयेत् ॥ वंशदानंचतुर्थेह्निकन्यादानांगमिष्यते ॥ रात्रौकुर्यात्तृतीयें शेकुयोगेपिनदुष्यति ॥ पातोवावैधृतिर्वास्याच्चतुर्थेहनिचेद्यदि ॥ तत्रैवापररात्रेस्या देरिणीपूजनादिकामिति ॥ एतत्कुयोगेपिचतुर्थेह्निकार्यंनान्यत्रेतितात्पर्यार्थः ॥ वस्तु तस्तुनवीनग्रंथेषुएतस्यादर्शनान्नादरणीयम् ॥ इतिशाकलकारिकायाम् ॥ अथव धूप्रवेशः ॥ ॥ वधूप्रवेशःप्रथमेतथैवशुभप्रदःपंचमकेथवान्हि ॥ द्वितीयकेवाथचतुर्थ केवाषष्ठेवियोगामयदुःखदःस्यात् ॥ १ ॥ तथाचसंग्रहे ॥ विवाहमारभ्यवधूप्रवेशो युग्मेतिथौषोडशवासरांतात् ॥ ऊर्ध्वंततोब्देऽयुजिपंचमांतादतःपरस्तान्नियमोन चास्ति ॥ २ ॥अयुग्मेतृतीयंत्यक्त्वायुग्मेषष्ठंविवर्जयेत् ॥ प्राप्तकालेव्यतीपातवैधृ तीसंक्रमंतथा ॥ उपरागश्राद्धदिनेवर्जयित्वाशुभेप्सुभिः ॥ ३ ॥ ज्योतिःशास्त्रोक्तदि वसेशुभकालेतथैवच ॥ रात्रौवधूप्रवेशःस्याद्दिवानैवकदाचनेति ॥ ४ ॥ तत्रज्योतिः

शास्त्रोक्तशुभकालेवरः पित्रादत्तांवधूंगृहीत्वायानेउपविश्यमंगलवाद्यघोषपुरःसरंमं
गलगीतपठनपरैः पुरंध्रीजनैराचार्यादिविप्रैःआनोभद्राःस्वस्तिनइन्द्रइतिसुमंगलसू
क्तपठनपरैश्चसहस्वगृहमागत्यगृहमध्येशुभासनेप्राङ्मुखउपविश्यस्वदक्षिणतःवधूं
निवेश्य ॥ देशकालौस्मृत्वाअस्याःममनवोढाभार्यायाः प्रथमगृहप्रवेशंकरिष्ये ॥ त
दंगविहितंगणपतिपूजनंस्वस्तिपुण्याहवाचनंचकरिष्येइतिकृत्वा ॥ ततआचारप्राप्तं
कांस्यपात्रेतंदुलान्प्रसार्यतदुपरिसुवर्णशलाकयाश्रीकुलदेवताप्रयुक्तमादौअमुकीइ
तिनामविलिख्यमनोजूतिरितिप्रतिष्ठाप्यश्रीश्चतेइतिमंत्रेणषोडशोपचारैःसंपूज्य ॥
अन्यद्यथाकुलाचारंकुर्यात् ॥ ततोवरेणनामवाचनपुरःसरंवध्वानामप्रतिष्ठितंकुर्या
त् ॥ श्रीकुलदेवताप्रयुक्तमादौअमुकनामप्रतिष्ठितमितित्रिर्वाचयित्वा ॥ ब्राह्मणाम
नोजूतिरितिमंत्रंपठित्वावधूशिरसिमंत्राक्षतान्दद्युः ॥ ब्राह्मणेभ्योगंधतांबूलदक्षिणा

दिदत्वातैराशिषोगृह्णीयात् ॥ इतिवधूप्रवेशः ॥ ॥ अथप्रथमाब्देवधूनिवासः ॥ ॥ ज्योतिर्निबंधे ॥ उद्वाहात्प्रथमेशुचौयदिवसेद्भर्तुर्गृहेकन्यकाहन्यात्तज्जननींक्षयेनिज तनुंज्येष्ठेपतिज्येष्ठकम्॥पौषेचश्वशुरंपतिंचमलिनेचैत्रेस्वापित्रालयेतिष्ठंतीपितरनिहं तिनभयंतेपामभावेभवेत् ॥ इतिप्रथमाब्देवधूनिवासः ॥ ॥ अथचतुर्थीकर्मोच्य ते ॥ तच्चविवाहाच्चतुर्थदिनेऽपररात्रेऐरिणीप्रदानोत्तरंकार्यम् ॥ गृहमध्येग्निस्थापनं तत्रैवचतुर्थीकर्मोक्तंहरिहरादिभिस्तथापिताच्छिष्टाः बहिःशालायांवेद्यांकुर्वंतीति ॥ तत्रायंक्रमः ॥ कृत्येचातुर्थिकेतुवधुवरउभयोर्मंगलस्नानकार्यंस्थाप्योवैवाहिकाग्नि स्तदुत्तरउदकुंभंचरुमग्नौपचेयुः॥हुत्वाघाराज्यभागानथघृतहवनमाग्निवायुश्चसूर्यश्चं

१ चतुर्थ्यामपररात्रेभ्यंतरतोग्निमुपसमाधायेतिसूत्रात्गृहमध्यएवाग्निस्थापनंतत्रैवचतुर्थीकर्मोक्तंहरिहरादिभिस्तथापीदानींतनशिष्टावेद्यांकुर्वंति ॥

द्रोगंधर्वपंचप्रजापतिचरुणापट्स्रवंचोदपात्रे ॥ १ ॥ शेषैःस्विष्टंनवाज्याहुतिमनुहवनं
प्रोक्षणीसंस्रवंतत्प्राश्यशेपंसमाप्यमथवरवधूमूर्धन्यार्षिंचोदपात्रात् ॥ प्राणैस्तेस्था
लिपाकंहुनितमपिवधूंप्राशयित्वावरेणकर्मादौमंगलासारचितक्रमणिकासर्वसंस्का
रमाला ॥ २ ॥ इति ॥ ॥ ततोवरोवध्वासहवधूपितृगृहेमंगलंस्नात्वाऽहतपट्टकूला
दिवाससीपरिधायधृतकुंकुमातिलकोवेद्यांशुभासनेउपविश्यदक्षिणतःपत्नींचोपवे
श्य ॥ आचम्यप्राणानायम्यदेशकालकीर्तनांतेममास्याभार्यायाः सोमगंधर्वाग्न्युप
भुक्तदोपपरिहारद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंविवाहैकदेशत्वाच्चतुर्थीकर्माहंकरिष्ये ॥
तत्रनिर्विघ्नतार्थंगणपतिपूजनंवास्मरणंकुर्यात् ॥ तत्रगृहाभ्यंतरतोग्निमुपसमाधाय
स्थंडिलेपंचभूसंस्कारपूर्वकंविवाहाग्निंप्रतिष्ठाप्य ॥ ततोदक्षिणतोब्रह्मासनादिप्र
णीतास्थापनानंतरंप्रणीतोत्तरतउदपात्रंप्रतिष्ठाप्य ॥ आज्यम् ॥ स्थालीपाक

चरुः ॥ पवित्रीकरणादिआघाराज्यभागांतमाधानवत् ॥ आज्यभागानंतरमा
ज्येनपंचाहुतयोवक्ष्यमाणमंत्रैः ॥ ॐ अग्नेप्रायश्चित्तेत्वंदेवानांप्रायश्चित्तिरसि
ब्राह्मणस्त्वानाथकामऽउपधावामियास्यैपतिघ्नीतनूस्तामस्यैनाशयस्वाहा ॥ इद
मग्नयेनमम ॥ ॐ वायोप्रायश्चित्तेत्वंदेवानांप्रायश्चित्तिरसिब्राह्मणस्त्वानाथका
मऽउपधावामियास्यैप्रजाघ्नीतनूस्तामस्यैनाशयस्वाहा ॥ इदंवायवेनम० ॥ ॐ
सूर्य्यप्रायश्चित्तेत्वंदेवानाम्प्रायश्चित्तिरसिब्राह्मणस्त्वानाथकामऽउपधावामियास्यै
पशुघ्नीतनूस्तामस्यैनाशयस्वाहा ॥ इदंसूर्यायनम० ॥ ॐ चन्द्रप्रायश्चित्तेत्वंदे
वानांप्रायश्चित्तिरसिब्राह्मणस्त्वानाथकामऽउपधावामियास्यैगृहघ्नीतनूस्तामस्यैना
शयस्वाहा ॥ इदंचंद्रमसेन० ॥ ॐ गन्धर्वप्रायश्चित्तेत्वंदेवानांप्रायश्चित्तिरसिब्रा
ह्मणस्त्वानाथकामऽउपधावामियास्यैयशोघ्नीतनूस्तामस्यैनाशयस्वाहा ॥ इदंगंध

॥ ॐ प्रजापतयेस्वाहा ॥
वींयनम० ॥ ततःस्थालीपाकेनप्रजापतयइतिएकाहुतिः ॥ ॐ प्रजापतयेस्वाहा ॥ इदंप्र० ॥ आसांपडाहुतीनांप्रणीतापात्रस्योत्तरतउदपात्रेसंस्रवप्राशनम् ॥ स्विष्टकृतोपिकेचिदिच्छंति ॥ अन्यासामाहुतीनांप्रोक्षणीपात्रेसंस्रवप्राशनम् ॥ ततःस्थालीपाकेनास्विष्टकृतम् ॥ ॐ अग्नयेस्विष्टकृतेस्वाहाइदमग्नयेस्विष्टकृतेनमम ॥ ततआज्येनमहाव्याहृत्यादिप्राजापत्यंतानवाहुतयः ॥ ततः प्रोक्षणीपात्रेयेसंस्रवास्तेपांप्राशनम् ॥ पवित्राभ्यांमार्जनादिप्रणीताविमोकांतंहोमशेषंसमाप्य ॥ ततःप्रणीतोत्तरस्थादुदपात्रादुदकंपल्लवेनादायवधूमूर्धन्यभिषिंचतिवरः ॥ॐ यातेपतिघ्नीप्रजाघ्नीपशुघ्नीगृहघ्नीयशोघ्नीनिंदितातनूर्जारघ्नींततऽएनांकरोमिसाजीर्यत्वंमयासहासौ ॥ असौस्थानेनामादेशः ॥ अमुकीइत्यनेन ॥ अथेनांवधूंस्थालीपाकंप्राशयतिवरः ॥ ॐ प्राणैस्तेप्राणान्त्सन्दधाम्यस्थिभिरस्थीनिमाꣳसैर्माꣳसानित्वचात्वचम् ॥

॥ १ ॥ इतिमंत्रेणवरपठितेनतांचाचम्यअत्रावसरेवधूवरौबंधनक्रमेणपरस्परंकंक
णेविमुंचेताम् ॥ यथाशक्तिब्राह्मणभोजनसंकल्पः॥ब्राह्मणेभ्योभूयसींदत्वातैराशिषो
गृह्णीयाद्वरः ॥ इतिसंस्कारभास्करेचतुर्थीकर्मप्रयोगः ॥ ॥ अथदेवकोत्थापनम् ॥
तत्रकालः ॥ समेचदिवसेकुर्याद्देवकोत्थापनंबुधः ॥ षष्ठंचविषमंनेष्टंमुक्त्वापंचमस
प्तमौ ॥ १ ॥ मंडपोद्वासनंकार्यंसमंवाविषमेदिने ॥ समेषष्ठंदिनंवर्ज्यंविषमेत्रिनवं
त्यजेदिति ॥ २ ॥ अत्रस्थापनदिनात्परिगणना ॥ तत्रविषमेत्रिनवंसमेषष्ठदिनंव
र्ज्यम्॥चतुर्थंपंचमसप्तमातिरिक्तंनात्रेष्टमित्यर्थः ॥ ज्योतिर्ग्रंथेतु ॥ प्रतिष्ठादिनमार
भ्ययावत्षोडशवासराः ॥ देवकोत्थापनंकार्यमुद्वाहेचव्रतेदशेति मुहूर्तमार्तंडटी
कायाम् ॥ विवाहदिनमारभ्यनवत्रिषष्ठदिवसेषूद्वासनमपिनकार्यमित्युक्तंतन्मंडप
स्यनतुदेवकादेरितिद्रष्टव्यम् ॥ विवाहोत्तरंयुग्मेसमेद्वितीयचतुर्थादिकेघस्रेदिनेपष्ठ

दिवसहीनेतथाविषमेतुपंचमेसप्तमेचाहनिदिवसेमंडपोद्वासनंदेवकोत्थापनंसच्छुभ
फलदातृस्यात् इतिमुहूर्तचिंतामणौपीयूषधारायां ॥ उक्तादिनेवरवधूसहितःस्वस्वगृ
हेवरपितावधूपिताचस्वदक्षिणतः पत्न्यासहशुभासनेप्राङ्मुखउपाविश्य ॥ आचम्य
प्राणानायम्यदेशकालौसंकीर्त्यममगृहेषट्सुषट्सुमासेषुशोभनप्राप्त्यर्थंविवाहांग
भूतंदेवकोत्थापनमंडपोद्वासनाख्यंकर्मकरिष्ये॥ तदंगविहितंगणपतिपूजनंस्वस्ति
पुण्याहवाचनंचकरिष्येइतिकृत्वा ॥ स्वस्तिवाचनेभोब्राह्मणाःमयाक्रियमाणयोर्दे
वकोत्थापनमंडपोद्वासनाख्यकर्मणोःपुण्याहंभवंतोब्रुवंतु ॥ ॐ पुण्याहं॥एवंकल्यां
णमृद्धिस्वस्तिश्रियमिति ॥ ततःस्थापितदेवतानांपंचोपचारैरुत्तरपूजनंकार्यम् ॥ उ
त्तिष्ठब्रह्मणस्पतेयांतुमातृगणाइतिमंत्रेणस्थापितदेवताःविसृज्य ॥ ॐ उत्तिष्ठब्रह्मण
स्पतेदेवयन्तस्त्वेमहे ॥ उपप्रयन्तुमरुतंःसुदानवइन्द्रप्राशूर्भवासचा ॥ १ ॥ यांतु

मातृगणाःसर्वैस्वशक्त्यापूजितामया ॥ इष्टकामप्रसिद्ध्यर्थंपुनरागमनायच॥१॥आ
वाहितदेवताःस्वस्थानेगच्छतेत्युत्थापयेत् ॥ ततआचार्योनंदिन्यादिमंडपमातॄणां
सूत्रमुन्मुच्यतेनद्वेपूगीफलेवेष्टयित्वा॥नंदिन्यादिमातॄणांपर्णानिशूर्पेनिदध्यात् ॥ त
तोयजमानःपत्न्यासहवरोवधूश्चतच्छूर्पंहस्तौगृहीत्वाशूर्पेआचार्यःजलंसिंचतिसोपि
शूर्पेणगृहाभ्यंतरमारभ्यमंडपांतंत्रिवारंगत्वाजलधारांपातयेत् ॥ वसोःपवित्रमसि ॥
द्यौःशांतिरितिमंत्रेण॥ धारापातनोत्तरंतेनैवमंत्रेणतन्मातृपल्लवैःसपत्नीकंयजमानम
भिषिच्यशूर्पस्थमातृपल्लवानिमंडपोपरिनिक्षिप्य ॥ ईशानकोणप्रदेशेमंडपवितानं
विमुच्य ॥ ततःसूत्रवेष्टितेद्वेपूगीफलेआचार्योगृहीत्वायजमानायश्रेयोदानंकुर्यात् ॥
तद्यथा ॥ सपत्नीकयजमानस्यांजलौ ॥ शिवाआपःसंतु ॥संतुशिवाआपः॥ सौमन
स्यमस्तु ॥ अस्तुसौमनस्यम् ॥ अक्षतंचारिष्टंचास्तु ॥ अस्त्वक्षतमरिष्टंच ॥ इतिवच

नप्रतिवचने ॥ अत्राःपांतु ॥ सुप्रोक्षितमस्तु ॥ गंधाःपांतु ॥ सौमंगल्यंचास्तु
॥ अक्षताःपांतु ॥ आयुष्यमस्तु ॥ पुष्पंपातुसौश्रियमस्तु ॥ यत्पापंरोगमशुभमक
ल्याणंतद्दूरेप्रतिहतमस्तु ॥ इत्यंजल्युपरिउदकंभ्रामयित्वोदीच्यांनिषिंचेत् ॥ ततो
यजमानः ॥ भोब्राह्मणाःममगृहेषट्सुषट्सुमासेषुशोभनानिभवंतोब्रुवंतु ॥ संतुशोभ
नानीत्याचार्यः ॥ इतित्रिरुक्ता ॥ कृतमेतद्विवाहकर्मणिआचार्यत्वंतदुत्पन्नंश्रेयस्त
त्तुभ्यमहंसंप्रददेइतियजमानहस्तेसाक्षतजलपूगीफलद्रव्यंप्रक्षिप्यप्रतिगृह्यतामितिव
देत् ॥ यजमानोदेवस्यत्वेतिप्रतिगृह्णाति ॥ ततोवस्त्रालंकारादिभिर्यथाविभवमा
चार्यपूजनंकृत्वातस्मैमहादक्षिणांदत्वाऽन्येभ्योब्राह्मणेभ्योभूयसींदक्षिणांदत्वातैरा
शिषोगृहीत्वा ॥ यस्यस्मृत्येतिकर्मसंपूर्णतांवाचयित्वा ॥ ब्राह्मणान्भोजयित्वा
॥ सुहृद्भिःसहयजमानोभुंजीतेतिदेवकोत्थापनम् ॥ इति संस्कारभास्करेविवाहसं

स्कारप्रयोगः ॥ ॥ अथद्विरागमः ॥ तत्रमाघफाल्गुनवैशाखाः शुक्लपक्षश्चशु
भाः ॥ अश्विनीरोहिणीपुनर्वसुपुष्योत्तरात्रयानुराधाज्येष्ठाहस्तस्वातीचित्राश्रवण
शततारकानक्षत्रेपुचंद्रबुधशुक्रवासरेपुगुरुशुक्रास्तादिरहितेस्थिरलग्नादिशुभकाले
द्वितीयवधूप्रवेशः शुभः ॥ द्विरागमेऽधिमासविष्णुशयनमासौसमवत्सराः प्रति
शुक्रादिदोषाश्चवर्ज्याः द्विरागमोपियदिविवाहमारभ्यषोडशदिनमध्येक्रियतेतदाप्र
तिशुक्रादिदोषोस्तादिदोषश्चनास्ति ॥ यथा ॥ द्विरागमः षोडशवासरांतमेका
दशाहेसमवासरेषु ॥ नचात्रऋक्षंनतिथिर्नयोगोनवारशुद्ध्यादिविचारणीयम् ॥
केवलांगिरसकेवलभृगुभरद्वाजवसिष्टकश्यपात्रिवत्सगोत्राणांप्रतिशुक्रदोषोन ॥
रेवत्यश्विनीभरणीकृत्तिकाद्यचरणेपुचंद्रेसतिशुक्रस्यांधत्वात्प्रतिशुक्रदोषोन ॥
दुर्भिक्षदेशविप्लवेविवाहेतीर्थगमनेएकनगरग्रामयोश्चप्रतिशुक्रदोषोन ॥ इतिद्वि

॥ विवाहेभार्ययासहभोजनमाहांगिराः ॥ ब्राह्मण्यासहयोरनी
रागमः ॥ ॥ विवाहेभार्ययासहभोजनमाहांगिराः ॥ ब्राह्मण्यासहयोश्नी
याडुच्छिष्टंवाकदाचन ॥ तत्रदोषंनमन्यंतेसर्वएवमनीषिणः ॥ १ ॥ एकपात्रे
समश्नीयाद्विवाहेपुवधूवरौ ॥ तत्रदोषंनमन्यंतेआचारभ्रेषनैवचेति ॥ संग्रहे ॥
एकासनंचैकशय्यामेकपात्रेचभोजनम् ॥ एकत्रमंगलस्नानमेकवाहनरोहणम् ॥कुर्व
न्विवाहेएतानिभवेद्विप्रोनदोषभागिति ॥ अथाभ्युदयिकश्राद्धोत्तरंदेवकोत्थापनप
र्यंतंनिषिद्धकर्माणि ॥ गार्ग्यः ॥ नांदीश्राद्धेकृतेपश्चाद्यावन्मातृविसर्जनम् ॥ दर्शश्रा
द्धंक्षयश्राद्धंस्नानंशीतोदकेनच ॥ अपसव्यंस्वधाकारंनित्यश्राद्धंतथैवच ॥ ब्रह्मय
ज्ञंचाध्ययनंनदीसीमांतलंघनम्॥उपवासव्रतंचैवश्राद्धभोजनमेवच ॥ नैवकुर्युःस
पिंडाश्चमंडपोद्वासनावधि ॥ १ ॥ त्रिपुरुषसापिंड्यपर्यंतम् ॥ अत्रानित्यश्राद्धनिषेधे
नतत्कार्यविहितपितृयज्ञानिषेधासिद्धिः॥स्वधाकारग्रहणंतत्सहितवैश्वदेवानिषेधार्थं ॥

तथान्यच्च ॥ अभ्यंगेसूतकेरात्रौविवाहेपुत्रजन्मनि ॥ मांगल्येषुचसर्वेषुनधार्यंगा
पिचंदनम् ॥ १ ॥ इति ॥ ॥ अथमातृविसर्जनानंतरमब्दपर्यंतंनिषेधमाह ॥ व
सिष्ठः ॥ स्नानंसचैलंतिलमिश्रकर्मप्रेतानुयानंकलशप्रदानम् ॥ अपूर्वतीर्थामरदर्शनं
चाविवर्जयेन्मंगलतोब्दमेकम् ॥ १ ॥ पितृणामुद्देशेनकलशदानमित्यर्थः ॥ ॥ अ
त्रापवादः ॥ तीर्थेसंवत्सरेप्रेतेपितृयज्ञेमहालये ॥ कृतोद्वाहोपिकुर्वीतपिंडनिर्वपणं
सदेति ॥ ॥ मासषट्कंविवाहादौव्रतप्रारंभणेपिच ॥ जीर्णभांडादिनत्याज्यंगृहसं
मार्जनंतथेति ॥ ॥ श्मश्रुकरणे ॥ ऊर्ध्वंविवाहात्पुत्रस्यतथाचव्रतबंधनात् ॥
आत्मनोमुंडनंचैववर्षंवर्षार्धमेवच ॥ त्रिमासंवात्रिपक्षंवानकुर्वीतकदाचनेति ॥
कन्यागृहेभोजननिषेधः ॥ भविष्ये ॥ अप्रजायांतुकन्यायांनभुंजीतकदाचन ॥
दौहित्रस्यमुखंदृष्ट्वाकिमर्थमनुशोचति ॥ नभुंजीतेत्यत्रकन्यागृहेइतिशेषः ॥ अप

राकेंआदित्यपुराणेच ॥ अप्रजायांतुकन्यायांनाश्नीयात्कन्यकागृहे ॥ ब्राह्मादिवि
धिनाकन्यांदत्वाश्नीयात्कदाचन॥अथभुंजीतमोहाच्चेत्सयातिनरकंध्रुवमिति ॥ ब्राह्म
विवाहविधिनादातुंयोग्यांकन्यांदत्वाकदापितस्यागृहेनैवाश्नीयादित्यर्थः॥ शाकल
कारिकास्त्वपि ॥ दुहित्रन्नंनभुंजीयाद्यावत्तस्याभवेत्सुतः ॥ अन्यथायस्तुभुंजीतदा
नंतस्यवृथाभवेत् ॥ कन्यायास्त्वप्रसूतायायस्त्वन्नंभुंजतेयदि ॥ अघंसकेवलंभुं
क्तेप्राजापत्येनशुध्यतीति ॥ अथवरस्यमृतभार्यत्वपरिहारोपायः ॥ तदुक्तंवृद्धया
ज्ञवल्क्येन ॥ परिवेत्तृत्वपापेनमृतभार्यत्वंजायते ॥ तद्दोषपरिहारार्थंप्राजाप
त्यत्रयंतथा ॥ चांद्रायणत्रयंचैकेअनेकेद्विगुणंचरेत् ॥ एकेएकभार्यामरणेइदंप्राय
श्चित्तं ॥अनेकेअनेकभार्यामरणेतुएतत्प्रायश्चित्तंद्विगुणंचरेदित्यर्थः॥गणेशंपूजयेदा
दौपुण्याहंवाचयेद्द्विजैः ॥ दुर्गाग्निविष्णुप्रतिमाः स्थापयेत्पूजयेत्ततः ॥ त्रिभिस्तुदेव

ताप्रीत्यैहुनेदष्टाधिकायुतम् ॥ आहुतिंचरुणाज्येनप्रतिद्रव्योक्तसंख्यया ॥दुर्गाग्निवि
ष्णुमंत्रैश्चपुनःपुनरितीरितइति॥अथप्रयोगः ॥ सुदिनेसुस्नातोयजमानआसनेउपवि
श्याचम्यप्राणानायम्यदेशकालकीर्तनांतेममसृतभार्यत्वदोषनिरासद्वाराश्रीपरमे
श्वरप्रीत्यर्थंवक्ष्यमाणप्रकारेणअष्टाधिकायुतसंख्ययाचर्वाज्यहवनंकरिष्ये॥तत्रादौ
निर्विघ्नतार्थंगणपतिपूजनंस्वस्तिपुण्याहवाचनमाचार्यादिवरणंदिग्रक्षणंपंचगव्यक
रणंभूमिपूजनमाग्निस्थापनंकलशानांस्थापनंदुर्गाग्निविष्णुदेवतानांस्थापनंचकरिष्ये
इतिक्रमेणकृत्वा ॥ देवतामंत्रास्तु॥अम्बेअम्बिकेतिदुर्गां॥त्वन्नोअग्नेतवदेवेतिअग्निम्
॥इदंविष्णुरितिविष्णुं ॥ततोदक्षिणतोब्रह्मासनादिपवित्रयोःप्रणीतासुनिधानांतंकृत्वा
न्वादध्यात् ॥ तद्यथा ॥ अत्रप्रधानं॥तत्रप्रजापतिमिंद्रमग्निंसोममेताःआघाराज्यभा ॥२७९॥
गदेवताःएकैकयाहुत्याआज्येनअत्रप्रधानंदुर्गामग्निंविष्णुंचस्वस्वमंत्रेणअष्टपष्टित

माधिकषोडशशतसंख्ययाचरुहोमंतथाचपुनरत्रप्रधानदेवतानांस्वस्वमंत्रेणपूर्वोक्त
संख्ययाआज्यहोमंशेषेणस्विष्टकृतमग्निंवायुंसूर्यमग्नीवरुणावग्नीवरुणौपुनरग्निंवरु
णंसवितारंविष्णुंविश्वान्देवान्मरुतःस्वर्कान्वरुणमादित्यमदितिंप्रजापतिमेतादेव
ताआज्येनैकैकयाहुत्याअस्मिन्कर्मण्यहंयक्ष्ये ॥ इत्यन्वाधानम् ॥ प्रतिदैवतंतूष्णीं
निरुप्यप्रोक्ष्यच ॥ त्यागकालेअष्टोत्तरायुतसंख्याहुतिपर्याप्तंचर्वाज्यद्रव्यंयथामंत्र
लिंगंदुर्गायैअग्नयेविष्णवेचनममेतित्यागंकुर्यात् ॥ प्रथमंगणेशायवराहुतिंदत्वाअ
न्वाधानोक्तरीत्याहवनंकार्यम् ॥ पूजास्विष्टेतिक्रमेणहोमशेषंसमाप्यदशविप्रान्भो
जयेदिति ॥ हवनाहुतिक्रमोयथा ॥ आज्यभागांतेपूर्वमम्बेअम्बिकेतिमंत्रेणदुर्गा
यैचर्वाहुतयः १६६८ ॥ त्वन्नोऽअग्नेइतिअग्नयेचर्वाहुतयः १६६८ ॥ इदंविष्णु
रितिविष्णवेचर्वाहुतयः १६६८ ॥ अनंतरमम्बे० दुर्गायैआज्याहुतयः १६६८ ॥

त्वन्नो० अग्नयेआज्याहुतयः १६६८ ॥ इदं० विष्णवेआज्याहुतयः ॥ १६६८ ॥
एवमेवप्रकारेणसर्वाहुतयः ॥ १०००८ ॥ अष्टोत्तरायुताभवंति ॥ अथवाकस्यचि
द्ब्राह्मणस्यविवाहंकुर्यात् ॥ ॥ इतिमृतभार्यत्वपरिहारोपायः ॥ ॥ ६ ॥ अथभार्या
विद्यमानत्वेसतिद्वितीयविवाहेऽधिवेदनीयकारणमाहयाज्ञवल्क्यः ॥ सुरापीव्या
धिताधूर्तावंध्यार्थघ्न्यप्रियंवदा ॥ स्त्रीप्रसूश्चाधिवेत्तव्यापुरुषद्वेषिणीतथेति ॥ ॥ अ
धिवेदनेकालप्रतीक्षामाहमनुः ॥ वंध्याष्टमेऽधिवेत्तव्यादशमेतुमृतप्रजा ॥ एकाद
शेस्त्रीजननीसद्यस्त्वप्रियवादिनीति ॥ ॥ विवाहांतरेविशेषः ॥ एकामुत्क्रम्यका
मार्थमन्यांलब्धुंयइच्छति ॥ समर्थस्तोषयित्वार्थैःपूर्वोढामपरांवहेत् ॥ याज्ञव
ल्क्यः ॥ आज्ञासंपादिनींदक्षांवीरसूंप्रियवादिनीम् ॥ त्यजन्दायतृतीयांशमद्रव्योभ
रणंस्त्रियः ॥ सधनोधनतृतीयांशमधनोशनाच्छादनात्मकभरणंचदद्यादित्यर्थः ॥

अथस्त्रीनिधनेद्वितीयपरिणयनकालमाह ॥ सिंधौ ॥ प्रमदामृतिवासरादितःपुनरु
द्वाहविधिर्वरस्यच ॥ विषमेपरिवत्सरेशुभोयुगुलेचापिमृतिप्रदोभवेदिति ॥ ॥ अथ
कन्याविषयोगेसमुत्पन्नाचेद्वैधव्ययोगहरकुंभविवाहः ॥ सचविषयोगस्त्रिविधः॥सू
र्यभौमार्किवारेपुतिथिभद्राशताभिधम् ॥ आश्लेषाकृत्तिकानागेतत्रजाताविषांग
ना॥ १ ॥ जनुर्लग्नेरिपुक्षेत्रेसंस्थितःपापखेचरः ॥ द्विसाम्यमपियोगेस्मिन्संजा
ताविषकन्यका ॥ २ ॥ लग्नेशनैश्चरोयस्याःसुतेर्किर्नवमेकुजः ॥ विषाख्यासापि
नोद्वाह्यात्रिविधाविषकन्यका ॥ ३ ॥ तद्दोषपरिहारोपायः ॥ सावित्र्यादिव्रतंकृ
त्वावैधव्यविनिवृत्तये ॥ अश्वत्थादिभिरुद्वाह्यादद्यात्तांचिरजीविनेइति ॥ ॥ अन्य
च्च ॥ बालवैधव्ययोगेतुकुंभद्रुप्रतिमादिभिः ॥ कृत्वालग्नततःपश्चात्कन्योद्वाह्येतिचाप
रे ॥ ॥ कुंभःप्रसिद्धः ॥ द्रुप्रतिमतिस्वर्णमयाश्वत्थद्रुमप्रतिमा ॥ तैःसहअनूढाक

न्योद्वाह्या ॥ पुनर्भूदोषाभावस्तुविधानखंडे ॥ स्वर्णद्रुपिप्पलानांचप्रतिमाविष्णुरूपिणी ॥ तयासहविवाहेतुपुनर्भूत्वंनजायते ॥ सूर्यारुणसंवादे ॥ विवाहात्पूर्वकालेतुचंद्रताराबलान्विते ॥ कुंभंसंस्थाप्यविधिवत्तत्रद्रुप्रतिमांयजेत् ॥मधुपर्कादिकंदत्वातदग्रेकन्यकांनयेत्॥विवाहोक्तेनमंत्रेणकुंभेनसहचोद्वहेत् ॥ सूत्रेणवेष्टयेत्पश्चाद्दशतंतुविधानतः ॥ कुंकुमालंकृतंदेहंतयोरेकांतमंदिरे ॥ ततःकुंभंचनिःसार्यप्रभज्यसलिलाशये॥ततोभिषेचनंकुर्यात्पंचपल्लववारिभिः ॥ ततोलंकारवस्त्राढ्यांवरायप्रतिपादयेदिति॥अथप्रयोगः॥तत्रपूर्वोक्तदिनेकन्यापिताकन्ययासहएकांतेविष्णुमंदिरेगत्वाआसनेप्राङ्मुखउपविश्यस्वदक्षिणतःकन्यामुपवेश्य ॥देशकालकीर्तनानंतरंकन्यायाः नक्षत्रादियोगेनग्रहयोगेनपुनर्भूदोषाभावेनचविषाख्ययोगसंभववैधव्यारिष्टपरिहारार्थंश्रीपरमेश्वरप्रीतयेकुंभविवाहंकरिष्ये ॥ तत्रादौनिर्विघ्नतार्थंगणपतिपूज

नस्वस्तिपुण्याहवाचनादिनांदीश्राद्धांतंकृत्वाचार्यंवृत्वा ॥ततस्तंदुलादष्टदलेमहीद्या
रित्यादिक्रमेणकलशंप्रतिष्ठाप्यपूर्णपात्रंनिधायवस्त्रयुग्मेनसंवेष्टयतत्रवरुणंसंपूज्य॥
तत्राग्न्युत्तारणप्रतिष्ठापूर्वकंस्वर्णमयविष्णुरूपाश्वत्थद्रुमप्रातिमांप्रतिष्ठाप्यषोड
शोपचारैःसंपूज्यप्रार्थयेत् ॥ तत्रमंत्रः ॥ वरुणांगस्वरूपायजीवनानांसमाश्र
य ॥ पतिंजीवयकन्यायाश्चिरंपुत्रसुखंकुरु ॥ देहिविष्णोवरंदेहिकन्यांपालयदुः
खतइति ॥ ततोमधुपर्कवस्त्रालंकारार्पणम्॥अंतः पटंकन्यांकुभांतरालेधृत्वामंगलप
द्याष्टकंपठित्वा ॥ ओंप्रतिष्ठेत्यनंतरंपटंनिःसार्य ॥ कन्यायैवस्त्रोपवस्त्रमंगलतंतुबं
धनसमीक्षणांतंमंत्रपठनेनदत्वा ॥ दशवारमधस्तादुपरिचकुभंकन्यांचपरित्वेत्य
नुवाकेनसूत्रंसंवेष्ट्य ॥ कुंभस्यविष्णवेकन्यांसमर्पयेत् ॥ मंत्रस्तु॥ गौरींकन्यामिमां
विप्रयथाशक्तिविभूषिताम् ॥ ददामिविष्णवेतुभ्यंसौभाग्यंदेहिसर्वदा ॥ १ ॥ वि

ष्णुरूपिणेश्वत्थकुंभायेमांकन्यांश्रीरूपिणींसंप्रददेइतिसमर्पयेत् ॥ ततोवेष्टितसूत्रा
त्कुंभंनिःसार्यजलेप्रभज्य ॥ ततआचार्यःशुद्धजलेनऐंद्रवारुणपावमानीयमंत्रैः पल्ल
वेनकन्यामभिषिच्यशुद्धवाससीपरिधाप्य ॥ वैवाह्यवस्त्रादिकंसर्वमाचार्यायदद्या
त् ॥ अनघाद्यास्मीतित्रिवारंकन्यावदेत् ॥ एवमस्त्वितिद्विजोब्रूयात् ॥ आचार्या
यवरंदत्वातस्मादाशिषोगृहीत्वाकर्मेश्वरायार्पयेत् ॥ इतिकुंभविवाहः ॥ ॥ अथ
बालवैधव्यहरविष्णुमूर्तिदानम् ॥ तत्प्रकारोनारदेनोक्तः ॥ ब्राह्मणंसाधुमामंत्र्यसं
पूज्यविविधार्हणैः ॥ तस्मैदद्याद्विधानेनविष्णोर्मूर्तिंचतुर्भुजाम् ॥ शुद्धवर्णसुवर्णेनप
लस्यैकसुलक्षणाम् ॥ तदर्धेनतदर्धेनवित्तशक्त्यनुसारतः ॥ निर्मितांरुचिरांशंखगदा
चक्राब्जसंयुताम् ॥ दधानांवाससीपीतेकुमुदोत्पलमालिकाम् ॥सदक्षिणांचतांदद्या
न्मंत्रमेतमुदीरयेदिति ॥ प्रयोगस्तु ॥ देशकालकीर्तनांतेममावैधव्यारिष्टनिरसना

र्थमखंडसौभाग्यप्राप्तयेचविष्णुप्रतिमादानंकरिष्ये ॥ ताम्रपात्रेतंदुलेनापूर्यतदुपरि
स्वर्णमयींकृताग्न्युत्तारणप्राणप्रतिष्ठांविष्णुप्रतिमांचतुर्भुजायुधान्वितांप्रतिष्ठाप्यषो
डशोपचारैःपूजयेत् ॥ पूजाकालेपीतांबरादिवस्त्राणिकुंडलाद्यलंकारान्कुंकुमादिपुष्प
मालाश्चार्पयित्वाप्रणमेत् ॥ भगवन्कमलाकांतसर्वमंगलदायक ॥ हत्वासर्वाण्यरि
ष्टानिसौभाग्यंचाभिवर्धय ॥ १ ॥ इतिसंप्रार्थ्य ॥ प्रतिग्रहीतारंब्राह्मणंसंपूज्या
र्चितप्रतिमांसोपस्करांदद्यात् ॥ दानमंत्रस्तु ॥ यन्मयाप्राच्यजनुषिघ्नंत्यापतिस
मागमम् ॥ विषोपविपशस्त्राद्यैर्हतोवातिसुरक्तया ॥ प्राप्यमाणंमहाघोरंयशःसौख्य
धनापहम् ॥ वैधव्याद्यतिदुःखौघान्नाशयसुखलब्धये ॥ बहुसौभाग्यदात्रींचमहावि
ष्णोरिमांतनुम् ॥ सौवर्णींप्रतिमांशक्त्यातुभ्यंसंप्रददेद्विज ॥ १ ॥ इमांमयार्चितांवि
ष्णुप्रतिमांसोपस्करांवैधव्यारिष्टनिरासार्थमखंडसौभाग्यप्राप्तयेचअमुकशर्मणे

ब्राह्मणायतुभ्यमहंसंप्रददेइतिदत्वा ॥ यथाशक्तिसुवर्णदक्षिणांदत्वा तस्मादाशिषो गृहीत्वा ॥ कन्याअनघाद्याहमस्मीतित्रिर्वदेत् ॥ एवमस्त्वतिविप्रोक्तिंगृहीत्वा ॥ ब्राह्मणान्भोजयेत् ॥ ततोवैवाहिकंकुर्यात् ॥इतिवैधव्ययोगहरविष्णुप्रतिमादानम्॥ ॥ ६ ॥ ॥ अथतृतीयमानुषीविवाहस्यनिषिद्धत्वात्तस्मिन्कर्तव्येसत्यर्कीविवाहविधिरुच्यते ॥ ॥ तत्रतृतीयमानुषीविवाहनिषेधमाह ॥ कश्यपः ॥ तृतीयांमानुषीं नैवचतुर्थींयःसमुद्वहेत् ॥ पुत्रपौत्रादिसंपन्नःकुटुंबीसाग्निकोवरः ॥ उद्वहेदिति सिद्ध्यर्थंतृतीयानकदाचन ॥ मोहादज्ञानतोवापिगच्छेत्त्रींयादिमानुषीम् ॥ म्रियतेन चसंदेहोगर्गस्यवचनंयथा ॥ ॥ वसिष्ठः ॥ चतुर्थ्यांश्चविवाहार्थंतृतीयार्कीसमुद्वहेत् ॥ आदित्यदिवसेवापिहस्तर्क्षेवाशनैश्चरे ॥ शुभेदिनेवापूर्वाह्णेकुर्यादर्कीविवाहकं ॥ ब्राह्मे ॥ ग्रामात्प्राच्यामुदीच्यांवासुपुष्पफलसंयुतां॥निरीक्ष्ययत्नतोधस्तात्स्थं

डिलंच्चयेद्बुधः॥व्यासः ॥ स्नात्वालंकृतवासांसिरत्नगंधविभूषितः ॥सुपुष्पफलशाखं
चअर्कगुल्मंसमाश्रयेत् ॥ सलक्षणेनकुंभस्थामर्कींसंस्थाप्ययत्नतः ॥ अर्ककन्याप्र
दानार्थमाचार्यंकल्पयेत्पुरा ॥ उभौगोत्रविभिन्नंतंशांतंदांतंदयान्वितम् ॥ आ
चार्येणस्वयंभाव्यंदत्तांसूर्येणकन्यकाम् ॥ अर्कसन्निधिमागत्यतत्रस्वस्त्यादि
वाचयेत् ॥ नांदीश्राद्धंहिरण्येनअष्टवर्गान्प्रपूजयेत् ॥ ॥ पूजयेन्मधुपर्केण
आचार्योरत्नतोवरम् ॥यज्ञोपवीतंवस्त्रंचहस्तकर्णादिभूषितम्॥उष्णीषंगंधमाल्यादि
वरायचप्रदापयेत् ॥ ब्रह्मपुराणे ॥ यथाविधीतिरुच्येतइत्यस्यानंतरंक्रमः ॥ कृत्वा
र्कंपुरतस्तिष्ठन्प्रार्थयेत्तुद्विजोत्तमान् ॥ त्रिलोकवासिन्सप्ताश्वछाययासहितोरवे ॥
तृतीयोद्वाहजंदोषंनिवारयसुखंकुरु॥ १ ॥ तत्राध्यारोप्यदेवेशंछाययासहितंरविम्॥
वस्त्रैर्माल्यैस्तथागंधैस्तन्मंत्रेणप्रपूजयेत् ॥ तन्मंत्रआकृष्णेनेति ॥अन्यच्च ॥ रवे

तवस्त्रेणसंवेष्टयतथाकार्पासतंतुभिः॥गंधपुष्पैःसमभ्यर्च्यतांल्लिंगैरभिषिच्यतम्॥गुडौ
दनंतुनैवेद्यंतांबूलंचसमर्पयेत् ॥ व्यासः ॥ अर्कींप्रदक्षिणंकुर्वञ्जपेन्मंत्रमिमंबुधः ॥
ममप्रीतिकरायेयंत्वयासृष्टापुरातनी ॥ अर्कजाब्रह्मणासृष्टाअस्माकंपरिरक्षतु ॥
॥ १ ॥ पुनःप्रदक्षिणंकृत्वामंत्रेणानेनमंत्रवित् ॥ ॥ नमस्तेमंगलेदेविनमःसवितु
रात्मजे ॥ त्राहिमांकृपयादेविपत्नीत्वंमेइहागता ॥ अर्कित्वंब्रह्मणासृष्टासर्वप्राणिहि
तायच ॥ वृक्षाणामादिभूतात्वंदेवानांप्रीतिवर्धिनी ॥ तृतीयोद्वाहजंपापंमृत्युंचाशु
निवारय ॥ ततश्चकन्यावरणात्रिपुरुषकुलमुच्चरेत् ॥ आदित्यःसविताचार्कःपुत्री
पौत्रीप्रपौत्रिका ॥ गोत्रंकाश्यपइत्युक्तंलोकेलौकिकमाचरेत्॥ अन्यच्च ॥वरःकश्यप
गोत्रश्चेत्तदाचार्यःस्वपूर्वजान् ॥ उच्चरेन्ममपुत्रीतिस्वगोत्रैःसहताद्विधिः ॥ ॥ व्या
सः ॥ सुमुहूर्तेर्कींनिरीक्ष्यस्वस्तिसूक्तमुदीरयेत् ॥आशिषश्चततःकुर्यादाचार्यप्रमुखै

द्विजैः ॥ अथाचार्यः समाहूयविधिनातन्मुखाच्चताम् ॥परिगृह्यततोहोमंगृह्योक्तविधि
नाचरेत् ॥ ॥ अर्कदानमंत्रस्तु ॥ अर्ककन्यामिमांविप्रयथाशक्तिविभूषिताम् ॥गो
त्रायशर्मणेतुभ्यंदत्तांविप्रसमाश्रय ॥ १ ॥ ॥ अंजल्यक्षतकर्माणिकृत्वाकंकणपूर्व
कम् ॥ यावत्पंचावृतंसूत्रमर्कवृक्षेप्रवेष्टयेत् ॥ पंचीकृतंपुनःसूत्रंस्कंधेबध्नातिमंत्रतः॥
स्वशाखोक्तेनमंत्रेणगायत्र्याचाथवाजपेत् ॥ बृहत्सामेतिमंत्रेणसूत्ररक्षांप्रकल्पये
त् ॥ अर्क्याश्चपुरतःपश्चाद्दक्षिणोत्तरयोस्तथा ॥ आग्नेयादिक्रमेणैवविदिक्षुअपिचै
वहि ॥ अष्टौकुंभान्प्रतिष्ठाप्यक्रमेणैवयथाविधि ॥ प्रस्रवप्रतिकुंभंचात्रिभिःसूत्रे
णवेष्टयेत् ॥ हरिद्रागंधसंयुक्तान्पूरयेच्छीतलैर्जलैः ॥ पंचपल्लवसंयुक्तान्फलरत्नस
मन्वितान् ॥ सर्वौषधिसमायुक्तान्पूर्णपात्रसमन्वितान् ॥ प्रतिकुंभेमहाविष्णुंसंपूज्य
परमेश्वरम् ॥ पाद्यार्घादीनिनैवेद्यंकुर्यान्नाम्नैवमंत्रवित् ॥ कुंभोदकैर्वरमर्कीवारुणैरभि

पिंचयेत् ॥ ॥ अत्रहोमप्रकारःशौनकेदर्शितः ॥ तृतीयेतुविवाहेचसंप्राप्तेपुरुषस्य
तु ॥ अर्कीविवाहंवक्ष्यामिशौनकोक्तविधानतः ॥ अर्कीसन्निधिमागत्यतत्रस्वस्त्या
दिवाचयेत् ॥ नांदीश्राद्धंप्रकुर्वीतआचार्यंवरयेत्ततः ॥ अर्कीमभ्यर्च्यसौर्यांचगंध
पुष्पाक्षतादिभिः ॥ सौर्याएवचसूर्यश्चआकृष्णेनऋचेनच ॥ स्वयंचालंकृतस्तद्वद्वस्त्र
माल्यादिभिःशुभैः ॥ अर्कस्योत्तरदेशेतुस्थंडिलंकारयेत्ततः ॥ उल्लेखनादिकंकृत्वा
अग्निंसंस्थापयेत्ततः ॥ ब्रह्मासनादिकंकृत्वासमन्वारब्धएतया ॥ एतयाअर्ककन्य
या ॥ संस्कृताज्यंस्रुवेणैवआघारांतमतःपरम् ॥ आज्याहुतिंचजुहुयात्संगोभिरनयै
कया॥यस्मैत्वाकामकामश्चएकयाचततःपरम् ॥व्यस्ताभिश्चसमस्ताभिस्ततश्चास्वि
ष्टकृद्भवेत् ॥ परिवेशनपर्यंतमयाश्चेत्यादिकंक्रमात् ॥ प्राथनामंत्रादिविशेषमाह
व्यासः ॥ पुनःप्रदक्षिणंकृत्वामंत्रमेतमुदीरयेत् ॥ मयाकृतमिदंकर्मस्थावरेषुजरा

अर्कापत्यानिनोदेहितत्सर्वंक्षंतुमर्हसि ॥ १ ॥ ॥ इत्युक्त्वाशांतिसूक्तंचज
गुणा ॥ अर्कापत्यानिनोदेहितत्सर्वंक्षंतुमर्हसि ॥ इतरेभ्योपिविप्रे
प्त्वाचविसृजेत्पुनः ॥ गोयुग्मंदक्षिणांदद्यादाचार्यायचभक्तितः ॥ इतरेभ्योपिविप्रे
भ्योदक्षिणांचापिशक्तितः ॥ तत्सर्वंगुरवेदद्यादंतेब्राह्मणभोजनम् ॥ एवमर्कासमभ्य
र्च्यविधिनामानुषींपुरा ॥ उद्वहेदन्यथानैवपुत्रपौत्राभिवृद्धिमान् ॥ एवमेताद्विजश्रे
ष्ठविधिनासम्यगुद्वहेत् ॥ धनधान्यसमृद्धिंचइच्छाभीष्टवरंव्रजेदित्यर्कविवाहक्र
मः ॥ ॥ अथप्रयोगः ॥ ॥ अत्राक्रियमाणविवाहात्प्राक्चतुर्दिनादिव्यवहितेरविश
निवासरेहस्तनक्षत्रेवाशुभतिथ्यादिदिनेग्रामात्प्राच्यामुदीच्यांवापुष्पफलयुतार्क
गुल्मंप्रयोज्यतदधोभागेपुरतःस्थंडिलंविरच्य ॥ अर्कपश्चिमतोयजमानउपवि
श्य ॥ गुल्मस्यसंमतात्प्रागाद्यष्टदिक्षुतंदुलेनाष्टदलानिविरच्य ॥ आचम्यप्राणाना
यम्यदेशकालकीर्तनांतेममतृतीयमानुषीविवाहजन्यदोषपरिहारार्थंशुभफलप्राप्तये

चश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थमर्कविवाहंकरिष्ये ॥ तदंगविहितनिर्विघ्नतार्थंगणपतिपूजनं स्वस्तिपुण्याहवाचनंमातृकापूजनंवसोर्द्धाराआयुष्यमंत्रजपंनांदीश्राद्धंचकरिष्येइ तिकृत्वा ॥ तच्चनांदीश्राद्धंहेम्नाकर्तव्यम् ॥ कर्मार्थंस्वकुलाचार्यंवृत्वा॥कन्यापिता यथासूर्योदेवानांचप्रजापतिः ॥ तथात्वंर्कप्रदानार्थमाचार्यत्वंकुरुद्विज ॥ अपरमर्क दानाचार्यंवृणुयात् ॥ ततोवरःअर्कगुल्मस्याग्रेतंदुलाष्टदलेमहीद्यौरितिक्रमेणपू र्णपात्रनिधानांतंकलशंप्रतिष्ठाप्यगंगाद्यावाह्याभिमंत्र्यवरुणंसंपूज्य ॥ तदुपरिअग्न्यु त्तारणप्राणप्रतिष्ठांसंपाद्यस्वर्णमयीं छाययासहितामर्कप्रतिमांप्रतिष्ठाप्य ॥ वस्त्रोपव स्त्राणिसमर्प्य ॥ आकृष्णेनेतिषोडशोपचारैःसंपूज्यगुडौदननैवेद्यंदत्वा ॥ पूजनांते

१ धर्मसिंधौमधुपर्कोत्तरमर्कविवाहनाद्युक्तम् ॥ शांतिसारमयूखादावादावुक्तम् ॥

प्रार्थयेत् ॥ त्रिलोकवासिन्सप्ताश्वछाययासहितोरवे ॥ तृतीयोद्वाहजंदोषंनिवारय सुखंकुरु ॥ १ ॥ ततोर्कीमापोहिष्ठेतितृचेनशुद्धजलेनाभिषिच्यषोडशोपचारैःसंपूज्यप्रदक्षिणांकुर्यात् ॥ तत्रमंत्रः ॥ ममप्रीतिकरायावैत्वयासृष्टापुरातनी ॥ अर्कजाब्रह्मणासृष्टावस्माकंपरिरक्षतु ॥ १ ॥ इत्येका ॥ नमस्तेमंगलेदेविनमःसवितुरात्मजे ॥ रक्षमांकृपयाश्वत्पत्नीत्वंमेइहागता ॥ १ ॥ इतिद्वितीयप्रदक्षिणा ॥ ततोर्कीप्रार्थयेत् ॥ अर्कित्वंब्रह्मणासृष्टासर्वप्राणिहितायच ॥ वृक्षाणामादिभूतात्वंदेवानांप्रीतिवर्धिनी ॥ १ ॥ सर्वारिप्रहरानित्यंसर्वमंगलदायिनी ॥ तृतीयोद्वाहजंपापंमृत्युंचाशुविनाशय ॥ २ ॥ ततःआचार्यःदेशकालौ० कश्यपगोत्रोत्पन्नामादित्यस्यप्रपौत्रींसवितुःपौत्रीमर्कस्यपुत्रीम् ॥ अमुकगोत्रायवरायदास्येइतिवाग्दानंकृत्वा ॥ वाग्दानंधर्मसिंधुमयूखयोर्नोक्तम् ॥ शांतिसारदर्पणेचउक्तम् ॥ ॥ ततो

दानाचार्यःदेशकालौस्मृत्वाअर्कींविवाहार्थमागतंवरंमधुपर्कैणार्चयिष्येइतिसंकल्प
पूर्वकंस्वशाखोक्तविधिनावरायमधुपर्कपूजांसमर्पयेत् ॥ ततोवरःस्थंडिलेपंचभूसं
स्कारपूर्वकमग्निंप्रतिष्ठाप्य ॥ अर्कींवरांतरालेअंतःपटंधृत्वाकर्माचार्यादिब्राह्मणैर्मंग
लपद्याष्टकंपठित्वाओंप्रतिष्ठेत्युक्त्वाउत्तरतःअंतःपटंनिःसार्य ॥ आचार्यादिब्राह्मणाः
स्वस्तिनइंद्रेतिमंगलसूक्तंपठेयुः ॥ ततोजरांगच्छेतिअर्क्यैवासोपरिधाप्य॥याऽअकृं
तन्नित्युत्तरीयम् ॥ समंजंत्वितिअर्कींनिरीक्ष्य ॥ यदाबध्नन्नितिमंत्रेणमांगल्यतंतुंबध्नी
यात् ॥ ततोगायत्र्याबृहत्सामेनपरित्वेत्यनुवाकेनवाअर्कींवरयोःसूत्रमावेष्टय ॥
ततोदानाचार्यउदङ्मुखउपविश्यदेशकालौस्मृत्वाश्रीपरमेश्वरप्रीतयेअर्कींकन्या
दानंकरिष्ये ॥ वरहस्तेशिवाआपःसंत्वित्यादिकृत्वा॥वरस्यगोत्रोच्चारः॥अमुकगोत्र
स्यअमुकप्रवरस्यअमुकशर्मणःप्रपौत्राय ॥ अ० गो० अ० प्र० अ० श० पौत्राय॥

अ० गो० अ० प्र० अ० श० पुत्राय ॥ अ० गो० अ० प्र० अ० शर्मणेवराय ॥
अथार्कीपक्षे ॥ काश्यपगोत्रस्यकाश्यपावत्सारनैध्रुवेतित्रिप्रवरस्यआदित्यस्यप्र
पौत्रीं ॥ का० गो० का० त्रिप्र० सवितुःपौत्रीं॥ का० गो०का०त्रिप्र० अर्कस्यपुत्रीं॥
का० गोत्रोत्पन्नांका० त्रिप्र० अर्कीनाम्नीमिमांकन्यांसूर्यदैवत्यांतवतृतीयमानुषीवि
वाहदोषनिरासार्थंभार्यात्वेनतुभ्यमहंसंप्रददे ॥ अनेनार्कीशाखांवरहस्तेदत्वातदुप
रिसकुशोदकंनिषिंचेत् ॥ एवंत्रिवारंकुर्यात् ॥ वरस्यकाश्यपगोत्रंचेत्तर्हिदानाचा
र्यः अर्कीनाम्नीमिमांकन्यांसूर्यदत्तांविभाव्यस्वगोत्रोच्चारपूर्वकमात्मनश्चत्रिपूर्वजान्
ममपुत्रीमित्यूहंकुर्यात् ॥ ॥ अर्कीकन्यामिमांविप्रयथाशक्तिविभूषिताम् ॥ गोत्रा
यशर्मणेतुभ्यंदत्तांविप्रसमाश्रय ॥ १ ॥ ॥ ततोऽर्क्युपरिअक्षतान्गंधपुष्पोद

कपूर्णानंजलींस्त्रीन्समर्पयेत् ॥तत्रमंत्राः ॥ ॐ यज्ञोमेकामःसमृध्यताम् ॥ इतिप्र
थमांजलिः ॥ ॐ धर्मोमेकामःसमृध्यताम् ॥ इतिद्वितीयां० ॥ ॐ यशोमेकामः
समृध्यताम् ॥ इतितृतीयां० ॥ ततोर्कींगुल्मेपरित्वेत्यनुवाकेनवेष्टितंसूत्रंनिष्कास्य
पंचगुणंकृत्वातत्रहरिद्राखंडंवद्ध्वा तत्कंकणंबृहत्सामेतिमंत्रेणअर्कीदक्षिणशाखायां
वध्नीयात् ॥ तत्रमंत्रः ॥ ॐ बृहत्सामनक्षत्रमृद्गृद्धवृष्ण्यंत्रिष्टुभौजशुभितमुग्रवीरम् ॥
इंद्रस्तोमेनपंचदशेनमध्यमिदंवातनुसगरेणरक्ष ॥ १ ॥ इतिमंत्रेणकंकणंबध्नीयात् ॥
ततोर्कींदिग्विदिक्षुकृताष्टदलेपुमहीद्यौरित्यादिक्रमेणाष्टौकुंभान्संस्थाप्य ॥ केचि

१ अंजलिदानंमयूखदर्पणयोरुक्तंकमलाकरधर्मसिंध्वादौनोक्तम् ॥ २ धर्मसिंधौवरस्यापिकंकण
बंधनमुक्तंकमलाकरादिभिरर्कस्यैवोक्तम् ॥ ३ धर्मसिंधुकमलाकरमतेचतुःकुंभस्थापनंमयूखशांतिसार
दर्पणेअष्टकुंभस्थापनमुक्तम् ॥

त्प्रागादिचतुर्दिक्षुचतुरःकुंभान् सूत्रेणावेष्टयचंदनप्रक्षेपणेऽष्टगंधंक्षिप्त्वापूर्णपात्रं निधायतेपुनाम्नाविष्णुमावाह्यषोडशोपचारैःसंपूजयेत् ॥ ॥ वरः देशकालकीर्तनांतेअर्कींविवाहांगभूतंहोमंकरिष्ये ॥ ॥ ततोदक्षिणतोब्रह्मासनादिआज्यभागांतं चरुवर्जंकुशकंडिकांसंपाद्य ॥ तत्राघारावाज्यभागौ ॥ मनसा ॥ ॐ प्रजापतयेस्वा० इदंप्रजा०नमम ॥ ॐइंद्रायस्वा०इदमिन्द्रा० ॥ ॐ अग्नयेस्वा०इदमग्नये० ॥ ॐ सोमायस्वा०इदंसोमाय० ॥ ॥ ततोबृहस्पतिमग्निंचैकैकयाहुत्याज्येनहुत्वा ॥ तद्यथा ॥ ॐ संगोभिरांगिरसोनक्षमाणोभगऽइवेदर्यमणंनिनाय ॥ जनेमित्रोनदंपतीअनक्तिबृहस्पतेवाजयाशूँरिवाजौस्वाहा ॥ इदंबृहस्पतयेनमम ॥ ॐयस्मैत्वाकामकामायवयंसम्राडयजामहे ॥ तामस्मभ्यंकामंदत्वायथेदंघृतंपिबस्वाहा ॥ इदमग्नयेनमम ॥ ॥ ततोव्यस्तसमस्तव्याहृतीर्हुत्वाज्येन ॥ ॐ भूःस्वा० ॥ इदमग्न०॥

ॐ भुवःस्वा०इदंवायवे० ॥ ॐस्वःस्वा०इदंसूर्याय० ॥ ॐ भूर्भुवःस्वःस्वा०इदंप्रजापतये० ॥ ततःस्विष्टकृत् ॥ ततोभूराद्याःप्रजापत्यंतानवाहुतीराज्येनेत्यादिकंकर्मकृत्वा ॥ ॥ ततःसंस्रवप्राशनादिप्रणीताविमोकांतंहोमशेषमभिषेकांतंसमापयेत् ॥ ततोर्कंप्रार्थयेत् ॥ मयाकृतमिदंकर्मस्थावरेषुजरायुणा ॥ अर्कापत्यानिनोदेहितत्सर्वंक्षंतुमर्हसि ॥ १ ॥ ततआचार्यौगंधादिभिःसंपूज्यताभ्यांचगोयुग्मंदद्यात् ॥ अथैब्राह्मणान्भोजयेत् ॥ नानानामगोत्रेभ्योब्राह्मणेभ्योभूयसींदक्षिणांदत्वा ॥ तैराशिषोगृहीत्वा ॥ पूजोपकरणादिकमाचार्यायदत्वा ॥ स्थापितदेवतानामुत्तरपूजांकृत्वा ॥ देवताअग्निंविसृज्य ॥ यस्यस्मृत्येतिनलाकमेंश्वरार्पणंकृत्वा ॥ शांतिसूक्तंजपेत् ॥ स्थापितकलशोदकेनअर्कांवरयोरभिषेकः ॥ धृतवस्त्रयोराचार्यायदानमितिगोपीनाथदीक्षिताः ॥ दिनचतुष्टयमाग्निंकुंभांश्चरक्षयेदितिमयूखः ॥ पंच

विसृज्यहोममार्गेचविधि
मदिनकृत्यंब्राह्मे ॥ चतुर्थेदिवसेतीतेपूर्ववत्तांप्रपूज्यच ॥ अयंचार्कविवाहःकाश्यप
नामानुपींपराम् ॥उद्वहेदन्यथानैवपुत्रपौत्रसमृद्धिमान् ॥ अथवासूर्येणचंद्रायदत्तांविभाव्यकाश्यपगोत्रस्था
गोत्रिणोनभवतिगोत्रैक्यात् ॥ अथवासूर्येणचंद्रायदत्तांविभाव्यकाश्यपगोत्रस्था
नेअत्रिगोत्रंकन्याविशेषणेसंकीर्त्यआदित्यसवित्रर्कस्थानेचंद्रसोमेंदुशब्दानुच्चारये
दितिकेचित् ॥ अत्रगोत्रैक्यंनदोषायेत्यन्ये ॥ काश्यपगोत्रोवरःस्वगोत्रविरुद्धगो
त्रिणमाचार्यंपरिकल्प्यतस्मादर्कांप्रतिगृह्णीयात् ॥ आचार्यस्तुसूर्यदत्तांविभाव्य
॥ काश्यपगोत्रस्थानेस्वगोत्रंकन्याविशेषणेसंकीर्त्य ॥ आदित्यसवित्रर्कस्थानेस्व
पित्रादित्रयंस्वंनामचकीर्तयेत् ॥ एवंरीत्यैवकाश्यपगोत्रवरस्यअर्कविवाहोयुक्तइ
तिगोपीनाथदीक्षिताः ॥ एवंकृत्वाविधानंतुभार्याक्षेमंचविंदतीति॥ ॥इति श्री
मद्गोपीभट्टविरचितसंस्कारभास्करेअर्कविवाहप्रयोगः ॥ ॥ ॥

॥ अथानादिष्टप्रायश्चित्तम् ॥ कालातिक्रमेनियतवत् ॥ गर्भाधानादीनिउपनयनां
तानिकर्माणिनियतकालान्यभिहितानि ॥ यदिदैववशात्पुरुषापराधाद्वादोषाद्वाते
षांनियतस्यकालस्यअतिक्रमोभवतितदाकिंकर्तव्यमितिसंदेहेनिर्णयमाह ॥ काला
तिक्रमेयस्यसंस्कारकर्मणःशास्त्रनियमितोयःकालस्तस्यअतिक्रमेलंघनेनियतवत्
नित्यवन्नित्येश्रौतकल्पेयद्विहितंतद्वदनादिष्टप्रायश्चित्तंभवति ॥ एवंकृतप्रायश्चि
त्तस्यअतिक्रांतकालेसंस्कारकर्मण्यधिकारःसंपद्यते ॥अनादिष्टप्रायश्चित्तेतिकर्तव्य
ताप्रयोगेवक्ष्यते॥अत्रकालातिक्रमइत्युपलक्षणम् ॥अतःअन्येषामपिकर्मणांनाशेइद
मनादिष्टमेवप्रायश्चित्तं॥गृह्यकारेणप्रायश्चित्तांतरस्यअनुपदिष्टत्वात्॥किंतुश्रौताना
मतिदेशेप्राप्तेअविज्ञातेप्रतिमहाव्याहृतिभिःसर्वाभिश्चतुर्थंठसर्वप्रायश्चित्तेचेत्यस्यै
वकालातिक्रमेनियतवदित्यनेनातिदेशःकृतोनतूपदेशःकृतः॥गृह्यकारेणतत्प्राविज्ञात

मप्रत्यक्षश्रुतिमूलम् ।किमिदमाग्वैदिकंयाजुर्वैदिकंसामवेदिकंचेत्यनिश्चितंस्मार्तंक
र्मतस्यभ्रंशेश्रौतकल्पेव्याहृतिचतुष्टयपंचवारुणहोमंप्रायश्चित्तमुद्दिष्टमत्र ।।गृह्यसूत्रे
गृह्योक्तकर्मणामपिस्मार्तत्वात्तद्भ्रेषेतस्यैवातिदेशोयुक्तः।।नपुनःप्रत्यक्षवेदमूलकर्म
भ्रेषोपादिष्टता॥ कालातिक्रमेनियतवदित्यस्यार्थउक्तः॥इतिकर्तव्यतात्रलिख्यते॥पू
र्णाहुतिवदाज्यंसंस्कृत्यअनादिष्टप्रायश्चित्तहोमंकुर्यात् ॥ पूर्णाहुतिर्यथा॥कात्यायन
सूत्रे॥पूर्णाहुतिंजुहोतिनिरूप्याज्यंगार्हपत्येधिश्रित्यस्रुक्स्रुवंचसंमृज्याज्यमुद्वास्यो
त्पूयावेक्ष्यगृहीत्वान्वारब्धएवठंसर्वत्र ॥ अत्रैवंप्रयोगः ॥ यदावसथिकस्यअनादि
ष्टंप्राप्नोतितदाग्निःसंभृतएव ॥ यदिनिरग्निस्तदाशुद्धायांभूमौउक्तमानेनस्थंडिलंवि
रच्यतत्रपंचभूसंस्कारान्कृत्वालौकिकाग्निंस्थापयित्वास्थाल्यामाज्यंनिर्वाप्याग्नाव
धिश्रित्यस्रुवंदर्भैःसंमृज्याज्यमुद्वास्यकुशतरुणाभ्यामुत्पूयावेक्ष्यस्रुवेणादायोपरि

सामिधंनिधायोत्थायस्रुवंसव्येकृत्वादक्षिणेनाग्नौतिष्ठन्सामिधमाधायोपविश्यदक्षिणं
जान्वाच्यओंभूःस्वाहेतिस्रुवस्थेनाज्येनैकाहुतिंहुत्वा ॥ इदमग्नयेनममेतित्यागः ॥
एवंसर्वत्र ॥ ॐभुवःस्वाहा ॥ इदंवायवे० ॥ ॐ स्वःस्वाहा ॥ इदंसूर्याय० ॥ ॐ
भूर्भुवःस्वःस्वा० ॥ इदंप्रजापतये० ॥ ॐ त्वन्नोऽअग्ने०मुग्ध्यस्मत्स्वाहा ॥ इदमग्नी
वरुणाभ्यां० ॥ ॐ सत्वन्नोऽअग्ने०नऽएधिस्वाहा ॥ इदमग्नीवरुणाभ्यां० ॥ ॐअया
श्चाग्ने०भेषजꣳस्वाहा ॥ इदमग्नयेअयसे० ॥ ॐ येतेशतं०स्वर्काःस्वाहा ॥ इदंवरु
णायसवित्रेविष्णवेविश्वेभ्योमरुद्भ्यःस्वर्केभ्यश्च० ॥ ॐ उदुत्तमं०स्यामस्वाहा ॥ इ
दंवरुणायादित्यायादितयेच० ॥ एवंस्रुवेणादायाज्याहुतिंजुहोति ॥ ॥ इदंनवाहु
तिहोमात्मकंयत्रयत्रप्रायश्चित्तानादेशःकर्मणांनियतकालातिक्रमोवातत्रतत्रानादि
ष्टसंज्ञकंप्रायश्चित्तंवेदितव्यम् ॥ ॥ इत्यनादिष्टप्रायश्चित्तम् ॥ ॥ ग्रंथाननेक

नालोक्ययथामतिमयाकृतः ॥ याज्ञिकानांहितार्थायश्रीरामचरणार्पितः ॥ १ ॥ भू
नेत्ररसभूशाके१६२१प्रमाथिनिशुभेमधौ॥ऋषिसंज्ञेनरचितःसर्वसंस्कारभास्करः ॥

॥ इति संस्कारभास्करःसमाप्तः ॥

इदं पुस्तकं श्रीकृष्णदासात्मज-खेमराजेन मुम्बय्यां स्वकीये

"श्रीवेङ्कटेश्वर"मुद्रालये मुद्रितम् ।

संवत् १९५३ शके १८१८.

जाहिरात ।

कर्मकाण्ड ग्रन्थः ।

नाम	की. रु. आ.	नाम	की. रु. आ.
[illegible] ([illegible]) भाषाटीका	0-12	[illegible]	0-12
[illegible] पद्धति.	0-2	[illegible]	0-12
[illegible] पद्धति	0-2॥	[illegible]कर्मपद्धति.	0-3
[illegible]	1-0	[illegible]पद्धति.	0-4
[illegible] आ. टी.	0-4	[illegible]पद्धति	0-4
[illegible] ([illegible])	0-2॥	श्राद्धविवेक (इसमें [illegible] विधि है)	0-12
		[illegible] श्राद्ध प्रयोग	0-2

पुस्तक मिलनेका ठिकाना

खेमराज श्रीकृष्णदास "श्रीवेंकटेश्वर" छापाखाना—मुम्बई.